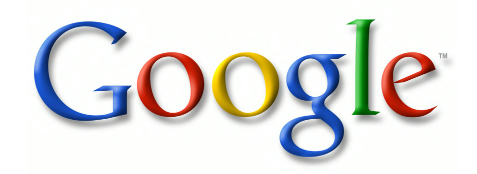
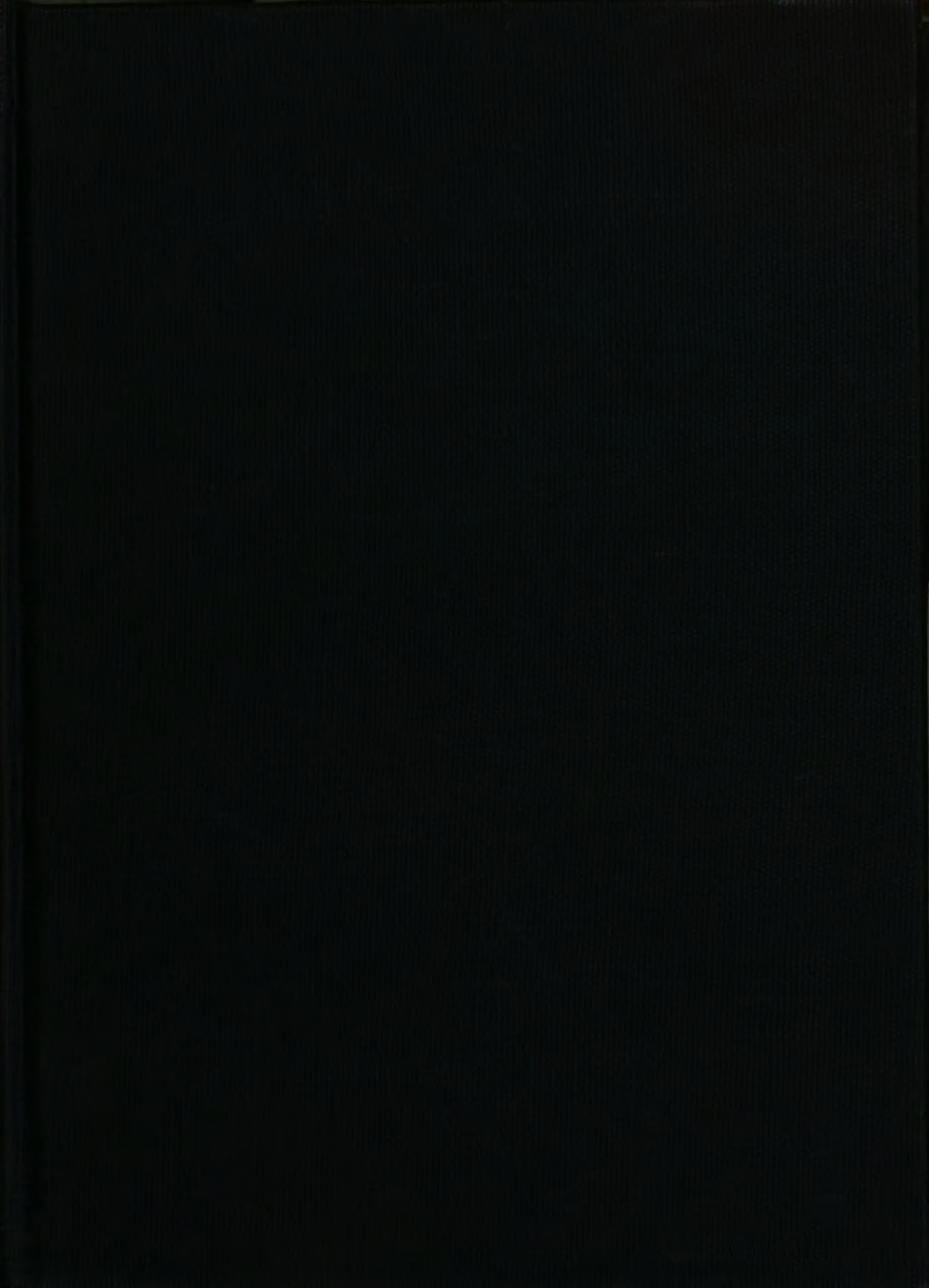
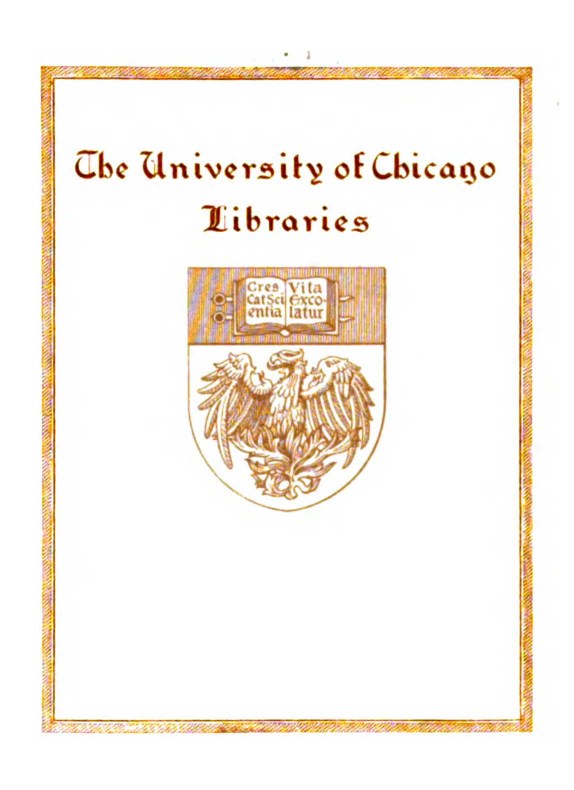

The University of Chicago
Libraries
Crescat Scientia Vita Excolatur

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE DANS LE LIMBOURG

à MAESTRICHT.

TOME XLVIII.

NOUVELLE SÉRIE, TOME XXVIII.

Vis unita major.

1912.

IMP. LEITER-NYPELS, MAESTRICHT.
1912.

DE MILITAIRE GOUVERNEURS VAN MAASTRICHT.

1567—1794.

Door den heer Jos. M. H Eversen, commies bij het Rijksarchief in Limburg, zijn in den loop der jaren, tal van aanteekeningen verzameld aangaande de Militaire Gouverneurs van Maastricht.

Hij verzocht mij deze aanteekeningen tot een geheel te verwerken, hetgeen ik volgaarne deed.

Een woord van dank voor de vele hulp en voorlichting, die ik bij de bestudeering van dit onderwerp zoowel van de heeren Flament, Nuyts, Dr Doppler als van hem mocht ontvangen zij hier gaarne gebracht.

De vesting Maastricht had in vroegere eeuwen een Europeesche vermaardheid; thans nu de stad ontmanteld en het garnizoen zeer sterk verminderd is, blijft van deze vermaardheid slechts de herinnering.

Hare ligging in eene kom maakt ten gevolge van de groote dracht van het hedendaagsche geschut haar bestaan als vesting onmogelijk.

De herinneringen aan de vesting worden levendig gehouden door overblijfselen er van te Wijk, aan de Helpoort, en de wallen en voorwerken, die nog bestaan van af de Pieterspoort tot aan de Maas bij het graf van den generaal des Tombes.

In de archieven der stad Maastricht komt veel voor, dat op de vesting en de militaire geschiedenis van de stad, in 't algemeen, betrekking heeft.

Wij brengen slechts in herinnering de bloedige belegeringen in 1408 door de Luikenaars, in 1579 door de Spanjaarden, in 1632 door de Staatsche troepen en in 1673, 1748, 1793 en 1794 door de Franschen om hier niet te spreken van de tallooze aanslagen waaraan de stad heeft blootgestaan.

Het was een oud privilegie van Maastricht, dat geen troepen in de stad mochten komen dan met toestemming van den stedelijken magistraat; zelfs den Hertog van Brabant en den bisschop van Luik (1) was dit zonder deze toestemming niet vergund en dan nog alleen, wanneer zij beiden daarin toestemden.

In de 15de eeuw was de verdediging van de stad opgedragen aan de „keerspeelen" (d. i. parochiën nl. de bewoners, die daaronder behoorden, doch hier is kerspelen in ruimen zin genomen nl. ook bewoners van de omstreken van de kapel, zoodat kerspel hier met buurt of wijk, overeenkomt), hiervan wordt een voorbeeld gevonden in eene ordonnancie van het jaar 1465, toen de stad door de Luikenaars bedreigd werd.

Deze ordonnancie komt in zijn geheel voor in eene studie van wijlen den heer H. P. H. Eversen, getiteld: „Over de inlijving van de Nieuwstad bij Maastricht", deel XIV der Publications.

Er wordt duidelijk in omschreven welke wallen, poorten en bolwerken door de verschillende kerspeelen en door de heeren van Sint-Servaas moesten bezet worden.

Dat de Maastrichtenaren aan hun privilegie hielden moge blijken uit eenige voorbeelden.

Keizer Karel V en zijne landvoogdes verzochten om veertien duizend knechten en 32 groote bussen (soort kanonnen) door de stad te laten trekken. Bij Raadsbesluit van 27 Juni 1536 werd bepaald, dat niet meer dan een vendel tegelijk en wel alleen langs de voorgeschreven wegen zou mogen trekken en dat de burgers langs die wegen wacht zouden houden.

---

(1) Zij waren de Heeren van Maastricht.

In de woelige tijden van de regeering van Karel V kwam het voor, dat met het oog op de „periculeuse" tijden garnizoen werd gevraagd; zoo handelt een raadsbesluit van 2 Juli 1542 over de gedragslijn ten opzichte van twee „ventgien" knechten, die op verzoek van den Magistraat en met goedvinden van beide heeren in de stad kwamen.

15 Juli van dat jaar verzocht men nog om inlegering van 200 ruiters en drie of vier groote bussen en een paar bussemeesters, die daarmede konden omgaan.

Een verzoek van den graaf van Buren en van den heer van Bossu om inlegering van 1400 ruiters om daarmede de vijanden des keizers te krenken werd 5 November 1542 niet ingewilligd voordat men de meening had gevraagd van den bisschop van Luik.

Ook werd niet altijd toegestaan, dat de troepen in de stad logeerden, zoo werd 21 Juli 1552 bepaald, aangaande de troepen, die Maria, koningin-douairière van Hongariën, Bohemen enz. en landvoogdes der Nederlanden, in de stad wilde legeren ter verzekering daarvan, dat men het voldoende achtte wanneer zij in de nabijheid logeerden.

De toestand van de vestingwerken was in dezen tijd verre van schitterend.

Uit een brief van Maria van Oostenrijk dato 16 Maart 1551 blijkt, dat zij vernomen heeft dat een „groet stuck der stadt Maestricht mueren onlancs gevallen is in de graften aldaer". Zij verzocht aan den Magistraat om met den Landscommandeur te onderhandelen, terwijl zij hem zelf ook zou schrijven.

Naar aanleiding hiervan had in dit jaar op haar verzoek eene visitatie plaats van de vestingwerken. Deze visitatie werd gehouden door den heer van Warelles, baljuw van Avennes en Hoogschout van Luik.

Het rapport hierover, waarin belangrijke verbeteringen werden bevolen, de regeling der werkzaamheden en de zeer uitgebreide correspondentie over dit onderwerp met de landvoogdes Maria van Hongarije en met George van Oostenrijk, bisschop van Luik, omtrent het beschikbaar stellen van fondsen, materiaal en werklieden zijn te vinden in het register 156 van het stadsarchief, bevattende verschillende correspondenties.

Met den arbeid aan de vestingwerken werd nu voortgegaan; natuurlijk ontstonden er voortdurend moeilijkheden over de gelden, die beschikbaar gesteld moesten worden; herhaalde visitatiën werden gehouden; veel wordt hieromtrent vermeld in de Raadsverdragen van den gemeynen raad.

De reden, dat men er toe overging om te Maastricht een vast garnizoen te leggen van de zijde van den Hertog van Brabant vindt zijn hoofdoorzaak in de hervorming, die ook in Maastricht veel opgang maakte en waartegen de Magistraat niet met voldoende kracht optrad; wel is waar komen in de raadsverdragen tal van bepalingen voor omtrent de ketterijen, het optreden er tegen, over boeten, die opgelegd werden, wanneer men de prediking van de predikanten bijwoonde, maar het moch niet baten.

Evenals elders in Nederland ondervond Maastricht in het najaar van 1566 de plaag van den beeldenstorm, meerdere kerken werden geplunderd en de beelden en kerksieraden vernield.

De magistraat trad met veel kracht op en liet de galg op de markt oprichten, om de schuldigen te straffen; maar de hervormden hadden het gepeupel voor hun zaak gewonnen en nu eischten zij, dat er onbelemmerd gepreekt zou worden op het kerkhof op het O. L. V. plein, vermoedelijk door een prediker Herman Stuik, die uit Zwolle geboortig was en die reeds te Hasselt met veel succes was opgetreden.

Toen deze eisch begrijpelijker wijze werd afgewezen greep het grauw naar de wapens en hadden er allerlei onlusten plaats. De regeering, die bevreesd was voor plundering, wapende de goedgezinde burgers en een deel der geestelijkheid (1); maar het gepeupel ging niet uiteen en eischte ontwapening van de geestelijkheid en vrijheid van prediking.

Bevreesd voor verdere onlusten gaf de regeering toe, zoodat er 4 November 1566 een vergelijk tot stand kwam tusschen beide partijen; wel verre van rust te geven wakkerde dit de partijhaat nog aan; de regeering verbood eenig teeken te dragen waaruit kon blijken tot welke partij men behoorde. (Deze herkenningsteekens waren vossenstaarten en rozenhoedjes, die aan den hoed werden gedragen).

(1) Dit wil zeggen onderhoorigen van de geestelijkheid.

De hervormden te Maastricht ondersteunden hunne geloofsgenooten in de andere steden; dit blijkt onder andere uit een brief van den Bisschop van Luik van 13 Maart 1567, waarin deze zich beklaagt, dat de burgers van Maastricht geld en krijgsbehoeften gezonden hadden naar Hasselt, waarheen de prediker Stuik uit Maastricht vertrokken was; hij had te Hasselt geweigerd den Bisschop te erkennen, tengevolge waarvan de stad werd belegerd en ingenomen.

Nu eischte de hervormde partij te Maastricht zelfs, dat het verdrag, dat zij 4 November 1566 gesloten had ter kennis van de landvoogdes zou worden gebracht en door haar zou worden goedgekeurd, maar zeer begrijpelijker wijze werd dit door den magistraat geweigerd, daar hij dit bewijs van zijne zwakheid niet gaarne ter kennis van de hooge regeering te Brussel wilde brengen.

Ten slotte gingen de overige leden der regeering er toe over, maar de landvoogdes wilde er niet van weten, de overeenkomst werd verworpen en er werd verklaard, dat Maastricht een voorbeeldige straf verdiende.

Toen te Maastricht vernomen werd, dat de regeering te Brussel de stad vijandig gezind was, werd 15 Maart 1567 besloten, dat nog dienzelfden dag alle niet katholieke leeraren de stad zouden moeten ontruimen.

Deze maatregel mocht niet baten; de Hertog van Alva rukte met een leger op naar de Nederlanden en men achtte het van het hoogste belang, dat men zich van zulk een belangrijke grensvesting als Maastricht, waarover een druk gebruikte verbindingsweg met Duitschland lag, meester maakte.

Deze vijandige stemming tegen Maastricht blijkt o. a. uit een brief van Le Prévôt Morillon, aan den kardinaal de Granvelle, dd. 29 Maart 1567, uit Brussel (1).

Wij lezen daarin:

„Et serat aysé doibs que Maestricht aura reçue garnison, qu'est „bien force qu'ilz facent; car le régiment de Monsr. de Hierge „est jà à Namur, et celluy du comte Charles (de Mansfeld) à „Gembloux, pour aller celle part avec aultres comme Schaum„bourg et Eberstein, avec le canon qui viendrat par la rivière

(1) Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, pag. 330.

„sans grands frais, que je m'asseura ils n'attendront jamais, car „il y a beauecop de gens de bien qui feront maintenant test „contre les maulvais, et les bourguemestres sont bons qui sont „en cette ville. Et Maestricht recouvert, l'on aurat bon marchies „de Bois-le-Duc, où le chancellier est encore détenu avec le „S^r^. de Mérode".

De bisschop van Luik, die niet gaarne zag, dat Maastricht van Spaansche zijde bezet werd, deed al het mogelijke om dit gevaar af te wenden, maar de regeering te Brussel wilde niet toegeven.

Door den secretaris de la Torre werd het antwoord overgebracht, dat Maastricht zich had schuldig gemaakt aan muiterij en dat alles van de genade des konings afhing.

De regeering oordeelde het noodig, dat de stad bezet werd om te voorkomen, dat de opstandelingen hulp en ondersteuning uit Duitschland kregen.

Dit laatste was een punt van veel belang, het blijkt ten duidelijkste uit een brief van den kardinaal Granvelle aan den Koning van Spanje, dato 16 Mei 1567 uit Rome ([1]). Hierin staat: „Maestricht ayant aussi reçu garnison, le passage des fleuves du „côté de l'Allemagne est fermé."

Het Spaansche leger trok dan in het begin van April tegen Maastricht op.

2 April 1567 schrijft le Prévôt Morillon aan den kardinaal Granvelle uit Brussel ([2]).

.... „puisque ledict Sr de Noircarmes aura bientot une garnison „à Maestricht, où la gendarmerie et canon marchent."

Den 2^den^ April 1567 hadden de burgers van Maastricht de hervormde predikanten uit de stad doen vertrekken; den 8sten d. a. v. deelde de bisschop van Luik aan de landvoogdes mede, dat het aan zijnen kanselier en archidiaken van Brabant, die door hem naar Maastricht was gezonden, gelukt was om te bewerken, dat de stad zich zou overgeven „purement et sans conditions „aucune à la miséricorde et grâce de ces princes". Den 11^den^ vertrokken de afgevaardigden van Maastricht naar Brussel en den 13^den^ bezette Noircarmes Maastricht met vier vendels Waalsch

---

([1]) Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, pagina 451.

([2]) Idem, pagina 348.

voetvolk (1). Hij was reeds den 5den April uit Brussel naar Maastricht vertrokken, den 12den was hij in de stad aangekomen. De raadsverdragen spreken op dien datum van het feit dat ijlings gedeputeerd worden naar den heer van Noircarmes, de schout Strythaegen, Jan Playoul en Pauwel Wynands, terwijl men den edelen heer van Frenze zal verzoeken om mede rijden. Zij krijgen eene instructie mede, welke echter niet vermeld wordt in de notulen.

Noircarmes schrijft den 13den April 1567 aan den koning over zijne onderneming naar Maastricht, het volgende:

(Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, pag. 356). Vertaling uit het Spaansch.

„Sire..... conformément à ce qui m'avait été ordonné, je me „suis porté sur Maestricht, et, étant arrivé à un village nommé „(Sichem fel?) (2), situé à une lieue de la ville j'envoyai aux „magistrats de Maestricht une lettre pour leur dire en substance „qu'ils missent leur ville entre les mains et sous l'obéissance de „V. M., ou que, faute de ce faire, j'aurais recours à la force „comme il m'avait été ordonné. Ils me répondirent qu'ils avaient „envoyé leurs députés à Bruxelles, qu'ils attendaient leur retour, „et qu'ils me priaient de ne pas mettre à exécution mes ordres. „Mais voyant qu'ils persistaient à ne pas se ranger à une manière „de voir, je fis toutes les démonstrations propres à les contraindre „à céder, de sorte qu'ils se sont rendu à la miséricorde de V. „M., et ce matin, vers sept heures, je suis entré dans la place „avec quatre compagnies wallons un peu renforcées.

---

(1) Analectes Belgiques par L. P. Gachard, p. 295.

Mémoires anonymes sur les troubles des Pays-Bas 1565—1580, par J. B. Blaes Tome I, pag. 22.

Noircarmes wordt als volgt vermeld:

Philippe, heer van St. Aldegonde, van Noircarmes, van Maingoval, van Bugnicourt etc., commandeur van de orde van Alcantara, groot-baljuw en kapitein van St. Omer; in 1566 werd hij benoemd tot luitenant-kapitein-generaal en groot-baljuw van Henegouwen, gouverneur van Valenciennes en van de citadel van Cambray.

Hij was belast met het bevel over het troepenkorps, hetwelk Valenciennes, dat bij plakaat van 14 December 1566 oproerig aan den koning was verklaard, moest onderwerpen. Deze stad werd in het begin van Januari 1567 ingenomen.

(2) Sichem.

„L'évêque de Liége me fit instance à divers reprises, par „deux des siens, l'une fois par un artilleur, l'autre fois par un „majordome, pour que je voulusse différer d'agir, pour beaucoup „de bons respects, sachant ce qu'importait cette ville au service „de V. M. et qu'aussi il ne trouvait pas bon que les villes se „soumissent par la Force, mais il ne me semble pas convenable „d'attendre plus longtemps etc." (1).

Noircarmes vertrok den 18den April d a. v. wederom naar het kamp van Turnhout.

De troepen, die Maastricht bezetten behoorden tot het Regiment van Gilles de Barlaymont, die dus feitelijk de eerste militaire gouverneur was.

GILLIS DE BARLAYMONT.

Gilles de Barlaymont, Banner- en Vrijheer tot Hierges, heer te Haulteroche en Pauwen, in naam der Koninklijke Majesteit regeerende over het graafschap Zutphen en de landen van Friesland, Overijsel, Groningen en Lingen, stadhouder en kapitein-generaal te Arnhem, was de oudste zoon van Charles en van Adrienne de Ligne.

Reeds op jeugdigen leeftijd trad hij in den krijgsdienst, waardoor hij tengevolge van zijne buitengewone gaven veel invloed wist te verkrijgen op de loop der gebeurtenissen in de Nederlanden.

Den 16de December 1566 werd hij belast met de oprichting van een regiment Walen (Namurois) bestaande uit zes compagnien (2), met welk regiment hij onder de orders van Noircarmes het beleg van Valenciennes mede maakte.

Den 19de April 1567 staat in de Raadsnotulen, dat Mijnheer van Hergens (Hiergens), colonel van 6 vendelen knechten alhier gelegd, te kennen geeft, dat de knechten geen geld hebben en hij verzoekt, dat men voor 3½ stuiver per man goed blijft voor hun kost.

---

(1) Archives de Simancas-Estado, Liasse N° 536, folio 126.

(2) Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, folio 158.

Uit vrees, dat zij anders aan de burgers het hunne zouden ontnemen, werd door den gemeynen raad hierin geconsenteerd.

Het verblijf van de troepen van de Barlaymont te Maastricht was niet van langen duur, want reeds den 22sten April 1567 werden zij vervangen door Hoogduitsche troepen, staande onder het commando van den kolonel Graaf van Eberstein (1).

Toen Alva in September 1567 de Raad van Beroerte oprichtte werden Barlaymont en Noircarmes daarin benoemd; met graagte hadden zij hunne benoeming aangenomen en bekleedden zij de betrekking van waarnemend voorzitter (2).

Barlaymont werd 30 April 1572 geïnstalleerd als gouverneur van Gelderland, in welke betrekking hij door don Juan van Oostenrijk en de Generale Staten gehandhaafd werd; bij de breuk tusschen deze koos hij de zijde van don Juan.

In 1578 kreeg hij de benoeming van gouverneur van Namen (3).

In het jaar 1579 nam hij onder de orders van den Hertog van Parma deel aan het merkwaardige beleg van Maastricht, bij dit beleg bekleedde hij de functie van commandant van de artillerie.

15 Juni 1579 sneuvelde hij bij den batterijbouw voor de Tweebergerpoort.

Barlaymont is gehuwd geweest met Lamberte de Croye, dochter van den graaf de Roeulx; uit dit huwelijk zijn geen kinderen geboren.

Hij werd begraven in de kerk der Franciscanen te Namen.

PHILIP, GRAAF VAN EBERSTEIN.

Philip, graaf van Eberstein verving den 22sten April 1567 den heer van Barlaymont in zijn belangrijk commando te Maastricht (4).

---

(1) Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, pagina 396.

(2) Gachard. Etudes et Notices historiques concernant l'histoire des Pays Bas, Tome I, pagina 145 e. v.

(3) Les gouverneurs des duchés de Limbourg et du Gueldre par Jos. Habets. *Publications*, Tome XIV, p. 204.

(4) Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, pag. 396.

Hij was in 1523 geboren uit het huwelijk van Wilhelmus en Johanna, dochter van Philippus III, graaf van Hanau en Lichtenberg (1).

Eerst was hij gehuwd met Johanna van Bailleul, overleden in 1565 en daarna met Catharina, dochter van Ludovicus, graaf van Stolberg, Konigstein en Rochefort en van Walburgis, dochter van Johan, graaf van Wied.

Zijne echtgenoote werd 8 Maart 1568 te Maastricht verwelkomd met een geschenk in wijn (2).

Zijne kinderen waren:

1e. Sibylla, gehuwd met Johannes, graaf van Bronckhorst en Gronsfeld;

2e. Johanna, deze huwde 1° met Eitel Fridericus, graaf van Hohenzollern en 2° met Gregorius, graaf van Konigseck;

3e. Felicitas;

4e. Maria, gehuwd met Christophorus, heer van Wolkenstein. Hij overleed in 1589.

31 Mei 1567 was te Antwerpen het navolgende verdrag met betrekking tot Maastricht gesloten tusschen Margaretha van Parma, landvoogdes der Nederlanden en den bisschop van Luik (3).

Son Altesse ayant entendu ce que les députés du Révérendissime Evesque de Liége lui ont proposé, tant de bouche que par écrit en premier lieu remercie de bonne affections ledit seigneur des bonnes et honestes offres faits se pouvant asseurer que de la part de Sa Majesté aussi de sa ditte Altesse on luy tiendra toute bonne voisinance, correspondance et amitiez.

Et en tant que touche d'envoyer par ledit seigneur Reverendissime les gens de guerre en la ville de Maestricht, ou qu'il y ait un chef au nom de sa Majesté et de luy, sa ditte Altesse est contente pour eviter debat et inconvenient, qui a cause de diverter des chefs et soldats pouroient survenir, et sans préjudice aux droits qui respectivement peuvent competter à sa majesté et

(1) Voor de genealogische bijzonderheden zie: Johan Hubners, geslachtsrekenkundige tafelen, Leyden, 1729.

(2) Raadsnotulen.

(3) Diplomata Trajectensia de A° 1540 ad 1599.

au dit seigneur Evesque et suivant aussi son offre, que le chef étant présentement en garnison au dit Maestricht ou qui y viendra en apres de la part de la majesté preste (en étant de ce requis) serment au dit Esveque ou ses commis, de garder la dite ville, les clefs, munitions et artillerie ensemble donner le mot de guet, et faire toute chose convenante la ditte guarde pour et au nom de sa d^{tte} Majesté et d'iceluy seigneur Esveque, selon les droits et possessions que chacun peut prétendre d'y avoir et dont respectivement seront données lettres de non préjudice en ample forme.

Et au regard des choses passées seront aussi données au dit seigdeur Esveque lettres de non préjudice en telle forme que conviendra pour conservation du droit de chacun Prince ainsy fait par S A. au Conseil d'Etat tenu en Anvers le dernier jour de may 1567 (soubscrit Marguerite et plus bas Bertij).

Wij zien hieruit, dat de troepen van den koning van Spanje Maastricht uit beider naam zouden bezetten; dat de militaire gouverneur door den koning van Spanje zou worden benoemd, maar dat deze verplicht was om den eed van getrouwheid ook af te leggen in handen van den bisschop van Luik of van diens gevolmachtigde.

De graaf van Eberstein commandeerde een regiment Hoogduitsche troepen, dat uit de omstreken van Franckfort a/M. afkomstig was. Een deel van het regiment lag van eind Juli 1567—12 Juli 1568 te Valenciennes in garnizoen [1]; toen de Hertog van Alva in Augustus 1567 in Luxemburg kwam vereenigde de graaf van Ebersteyn zijn regiment en dat van den Graaf van Schaumbourg te Thionville met het leger [2].

Het schijnt, dat de regeering het achteraf gezien niet wenschelijk vond om hem te Maastricht te laten met het oog op het feit, dat hij zelf en een groot deel van zijne troepen tot de Augsburgsche confessie behoorden.

(1) Correspondance du cardinal de Gronvelle, Tome III, pag. 248.
(2) Mémoires anonymes, Tome I, pag. 42.

Wij lezen hieromtrent in correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, pag. 326 het volgende:

„La gouvernante aurait effectivement désiré qu'il quittat la ville „avec son regiment et se laissait relever par des enseignes wallonnes: „à cause que les citoyens se trouvaient en si grand multitude „aux sermons des prescheurs du dict comte, estant de la confes- „sion (d'Augsburg), qu'ils avoient faict aupravant aux presches „des ministres qu'ils avoient eu chasser...."

„Mais Eberstein refusa de se prêter à cette combination sans „estre du tout premierement payé (1); et il se borna à aller en „personne presenter ses excuses à Marguerite de Parma".

Deze aangelegenheid wordt bevestigd in een schrijven van Le Prévòt Morillon aan den kardinaal Granvelle uit Antwerpen dd. 4 Mei 1567 (2) waarin hij schrijft, dat het beter ware geweest om Barlaymont te Maastricht te laten, daar zijne lieden uitsluitend Fransch spraken, terwijl Eberstein en zijne lieden van de confessie zijn en hij drie predikanten heeft.

Na het sluiten van het verdrag te Antwerpen duurde het nog ruim een maand voordat Eberstein den eed als gouverneur aflegde.

30 Juni 1567 schreef Margareta van Parma hem hierover (3):

„Mon cousin comme presentement pour certaines occupations „et empechemens surveniez, je n'ay peu si tost resouldre sur la „forme des lettres que mon cousin le Reverendissime Evesque de „Liège requiert de moy pour conservation du droict et jurisdiction „qui lui poeult competer en la ville de Maestricht allencontre „du Roy mon seigneur conforme à certain acte que je lui ai „faict expédier le dernier du mois de May passé et que cependant, „je ne le voeulx lasser ultérieurement en suspention pour la „bonne amité de voisinance que je désire continuer avec luy. Je

(1) Dit blijkt uit het raadsverdrag van 22 Juni 1567; Margaretha had namelijk een brief geschreven aan den gemeynen raad van Maastricht, waarin gezegd werd, dat een halve maand soldij moest worden opgenomen om daarmede de achterstallige soldij van de 4 vendels van den graaf van Ebersteijn te betalen.

Men besloot om aan den graaf te verzoeken, dat hij zijne soldaten zou bevelen om eendaags met hunne waarden en waardinnen af te rekenen, opdat de stad niet op dubbele onkosten zou worden gejaagd.

(2) Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome II, pag. 422.

(3) Raadsverdragen, deel 47, pag. 149 e. v.

„vous prie et requiers, que pour satisfaire au dict acte et atten-„dant que la forme des lettres patentes réciproques entre sa „maiesté et lui seront accordées, vous comme schieff et coulonnel „des gens de guerre estant présentement en garnison en la ville de „Maestricht en estant de ce requis de la part du dict Sgr. Eves-„que ou ses commis ayans de ce pouvoir de luy, prestier ser-„ment au dit Sgr Evesque ou ses dits commis cependant que „serez illec garder ladite ville, les clefz, munitions et artilleries „ensemble, donner le mot de guet et faire toute choses concer-„nans la dite guarde pour et au nom de sa dite majesté et dicel-„luy Sgr Evesque, selon les droitz et possessions que chacun „prince peult pretendre d'y avoir et tant mon cousin, je prie le „Créateur vous avoir en sa Ste garde.

„D'Anvers le dernier jour de Juing 1567.

„Ainsi subscript votre bonne cousine Margarite et a plus bas „Berty. A doz la suprescription:

„A mon cousin le comte Doberstain coulonnel dung regiment „de gens de pied haultz allemans".

Den 5den Juli d.a.v. legde van Eberstein den eed af in handen van beide souvereinen.

Deze plechtigheid vond plaats in de Proostdij, op het klooster van Sint Servaas te Maastricht. Hij deed eerst voorlezing van bovenaangehaald schrijven van de landvoogdes en legde daarna den eed af in handen van den Eerwaarden heer Mr. Johan Witten, kanselier van den bisschop van Luik, welke des daags te voren door den bisschop hiertoe was gevolmachtigd.

Tegenwoordig bij deze plechtigheid waren: Joncker Pité, heer van Eymaell en Nedercanne, de heeren Meestern Hendrick Veunis (?) en Matthees Wijshaeff, commissarissen van den bisschop te Maastricht en Bartholomeus Dolhart en Joncker Johan van Mersen, burgemeesters van Maastricht.

De eed door hem afgelegd luidde als volgt:

„Nous Philps, comte Deberstein, cheff et coulonnel de guere, „estans presentement en garnison en la ville de Maestricht, „jurons et promettons, que de pendant que y serons, garder la „dite ville, les cleffz, munitions et artilleries dicelle, ensemble „donner le mot de guet et faire toute chose concernant la dite „garde pour et au nom de Sa Majesté Catholique, comme duc

„de Brabant, et du Seigneur Reverendissime Evesque de Liège „selon les droitz et possessions, que chacun des dits princes „peult pretendre d'y avoir, suyvant le reces arresté avecque les „commis de sa dite g. R^me^ au conseil d'etat, tenu en Anvers, le „dernier jour de May en l'an présent et aultre special charge à „nous donner par lettres de madame la duchesse de Parme, „Gouvernante etc. en date du dernier jour de Juing l'an susdit".

Op verlangen van den kanselier, hiervoor genoemd, werd van deze plechtigheid een procesverbaal opgemaakt, waarvan de gouverneur een afschrift ontving en dat opgeteekend werd in de authentieke registers, i. c. de Raadsverdragen.

Deze eed werd ook door de opvolgers van Eberstein afgelegd totdat na de reductie in 1632 de militaire gouverneurs door de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden werden aangesteld en zij later bezwaren maakten om de eed af te leggen in handen van den bisschop van Luik; deze laatste bleek machteloos te zijn om zijne rechtmatige aanspraken hierop tegenover de Staten te doen gelden (¹).

De taak, die Eberstein te Maastricht wachtte was niet gemakkelijk door den eigenaardigen toestand, waarin de bevolking, die het vorige jaar voor een deel openlijk de partij der hervormden had gekozen, hetgeen veel strijd en tweedracht ten gevolge gehad had, verkeerde.

Zijne troepen werden slecht betaald, terwijl de geldmiddelen van de stad in een benarden toestand verkeerden tengevolge van het werken aan de fortificatiën en het onderhoud van het garnizoen, dat volgens het gebruik dier tijden bij de burgerij was ondergebracht.

Het geldgebrek bleek reeds den 23 Augustus d. a. v. toen de hoplieden van het garnizoen een zekere som geld ter leen vroegen om deze onder de troepen te verdeelen, aan welk verzoek voldaan werd Dergelijke verzoeken komen herhaaldelijk voor (²).

De verdeeldheid onder de burgerij had reeds een paar weken

(¹) De eerste Gouverneur, die dit weigerde was de vorst van Salm 1649—1673, hij legde echter in 1652 den eed af. Baron de Dopff 1707—1718 was de eerste Gouverneur, die den eed niet aflegde.

(²) Raadsnotulen, deel 42, dato 16 Augustus, 9, 10, 15 en 25 September 1567.

eerder beide heeren der stad doen besluiten om de gezworen schuttersgilden af te schaffen (1), ook had zij ten gevolge, dat den dag voor 1 October, op welken laatsten dag men te Maastricht gewoon was den nieuwen Magistraat te kiezen, dat jaar geene verkiezing zou plaats hebben. Dit zou echter slechts tijdelijk zijn, daar de beide landsheeren geen inbreuk wenschten te maken op de oude priviligien en het oud „hercomen" der stad.

13 October 1567 bezochten Barlaymont, Arensberg en Noircarmes de stad; naar aanleiding hiervan besloot de Magistraat hen te begroeten met een „gueden tuelast wijns van 14 of 15 aemen off „daeromtrent".

Het Duitsche krijgsvolk was, vermoedelijk ten gevolge van het feit, dat het beter verstaan werd, vrij goed gezien bij de burgerij, terwijl het ook wegens meer overeenstemming van godsdienst (Luthersch) bij de hervormdgezinden meer in tel was, dan de Spanjaarden, maar toch bleven twisten tusschen de burgers en de militairen niet uit.

De eigenaardige elementen, waaruit de legers in vorige eeuwen waren samengesteld en het feit, dat de soldaten bij de burgers in kwartier lagen en dus feitelijk op hunne kosten leefden waren hiervan de oorzaak.

De magistraat benoemde in zijn zitting van 17 December 1567 vier personen, die gezamenlijk met vier uit het krijgsvolk eens per week zitting zouden nemen ten einde de twisten, die gerezen waren tusschen de burgerij en de soldaten te beslechten.

De financieele toestand van de stad was voortdurend slechter geworden, de schulden konden niet meer betaald worden, zoodat de Magistraat in zijne zitting van 12 Januari 1568 besloot om van de armentafel van den Heiligen Geest geld op te nemen tegen een rente van 4 procent (2).

De prins van Oranje zond in het voorjaar een bende af tegen Maastricht, onder commando van Jan de Montigny, Sgr. de Villers (3), sommige burgers liepen tot hem over met achterlating van hunne gezinnen, die hun echter door den Magistraat werden

(1) Raadsnotulen, dato 22 Augustus 1567.
(2) Idem, deel 47.
(3) Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome III, pag. 231.

nagezonden wegens het ongerief, dat daaruit zou kunnen ontstaan; terwijl hunne goederen werden verbeurd verklaard. Ook besloot men toen, dat alle rabauwen en vagebonden de stad moesten verlaten, dit laatste is een besluit, dat in die dagen herhaaldelijk genomen werd, wanneer de stad zich bedreigd achtte. Verder werd eene commissie benoemd, die van kerspel tot kerspel en van huis tot huis zou rondgaan om na te gaan of de burgers goed van wapenen waren voorzien.

In geval van alarm zou een ieder zich op de door den gouverneur aangewezen alarmplaats moeten bevinden, namelijk op het Vrijthof en in de Groote Staat tot aan het stadhuis de Lanscroon (1).

De troepen van den Prins van Oranje werden 25 April 1568 bij Daelhem verslagen; verscheidene krijgsgevangenen werden te Maastricht gevangen gezet. De groote onkosten, die aan hun onderhoud verbonden waren noopten den Magistraat om aan den Hertog van Alva te schrijven met het verzoek om van deze krijgsgevangenen ontslagen te worden. Aan den graaf van Eberstein werd verzocht om in denzelfden geest te schrijven (2).

De onderbevelhebbers van Eberstein deden in dezen benarden tijd den 9den Mei 1568 het verzoek om eenige fortificatiën te continueeren; hievoor kon de Magistraat geen fondsen maar Sichemer steen beschikbaar stellen. Men zou echter aan de beide heeren van de stad financieele steun verzoeken en de voorspraak van de drie „stadsvrienden" n.l. Barlaymont, Arensberg en Noircarmes bij hen verzoeken (3).

Van Eberstein deed 23 Mei 1568 weder een verzoek om geld aan den magistraat ten einde zijne troepen te kunnen betalen. De gevraagde som van 1000 gld. brabants kon niet verschaft worden, maar de magistraat zou trachten 400 daalders te verschaffen en hij hoopte, dat hij zich daarmede tevreden zou stellen (3).

Voordat Eberstein vertrok trachtten de rebellen zich nog bij verraad van de stad meester te maken. Hun plan werd echter ontdekt en de bewerkers werden met den dood of met ballingschap gestraft.

---

(1) Raadsnotulen dato 20 April 1548.
(2) Id. dato 4 Mei 1548.
(3) Raadsnotulen, deel 47.

5 Juni 1568 werd door de commissarissen van beide heeren een schrijven bekend gemaakt van den Hertog van Alva, waarin het bevel stond om van de krijgskosten rekening te houden en op te geven wat de burgers tegoed hadden ten einde later betaling te kunnen erlangen (1).

Den 7[den] Juni d.a.v. vertrok Eberstein met zijne troepen uit de stad. De sleutels der veldpoorten en van de poorten, die op de Maas uitkwamen werden door hem aan het *Recht* (schepenen) afgegeven, zoodat de Regenten wederom met de bewaring der stad waren belast.

Tengevolge hiervan vergaderden dien middag de beide Hoogschouten, alle afgetreden burgemeesters en alle schepenen van beide gerechten.

Zij zouden te samen eene ordonnancie samenstellen, die dienen moest om aan te geven, hoe men in den vervolge de stad zou bewaren. Het geen zij zouden uitrichten zou beschouwd worden als der stad en des raads werk te zijn (1).

Maastricht bleef niet lang zonder garnizoen; reeds 9 Juni 1568 werden in den gemeynen raad brieven voorgelezen van den Hertog van Alva, waarin bevolen werd om zes vendelen Spanjaarden in te laten; mitsdien benoemde de raad eene commissie om de troepen te logeeren en de kwartieren te regelen (1).

Aangaande den eigenlijken opvolger van Eberstein valt weinig met zekerheid te vermelden, daar de raadsverdragen geen melding van hem maken, evenmin als van zijne eedsaflegging.

De raadsverdragen maken melding op 29 September 1568 van eene begroeting van den Heer van Schauwenburg, overste binnen de stad van Maastricht, verordineert van Z. M. De begroeting bestond uit een toelast wijn ad 2 aemen.

Voor hem was te Maastricht in garnizoen don Sancho = (Franciscus) de Londono, of in alle geval een deel van zijn regiment. Dit valt op te maken uit de correspondentie van den kardinaal Granvelle, waarin te lezen is (Tome III, pag. 318) dat Sancho de Londono in Juli 1568 tegen het kasteel te 's Heerenberg moest

(1) Raadsnotulen, deel 47.

oprukken met het tertio van Lombardië, eenige cavalerie en eenig geschut. Londono, die zijne krijgsbedrijven in de Nederlanden beschreven heeft (1), vermeldt hierover, dat hij met 10 vendels van zijn regiment, die te Maastricht, Venlo en Grave waren ingekwartierd, met al het volk, dat hij begrijpen mocht noodig te hebben van de andere regimenten en met de noodige artillerie uit Arnhem, tegen deze sterkte moest oprukken. Deze onderneming gelukte hem, hij gebruikte daartoe slechts de 10 vendels van zijn eigen regiment, de compagnie lichte ruiters van Nicolas Barka, vijftig gendarmes en 5 stukken geschut.

21 Juli 1568 maakt hij melding van zijn aandeel in den slag bij Jemmingen, terwijl hij in Augustus en later met den inval van den Prins van Oranje zich met den Hertog van Alva in het zuiden van Limburg ophoudt.

Dat hij ook als gouverneur is opgetreden, blijkt uit het raadsverdrag van 17 Januari 1569, waarin staat dat de Raad den toenmaligen colonel of zijn luytenant een toelast wijn vereert, gelijk hij dit gedaan had aan Don Sancho Londono uit gelijke redenen.

Het is dus zeker, dat hij op dien datum reeds was afgetreden als zoodanig.

Door den veldtocht van 1568 is het ook waarschijnlijk, dat de beide genoemde kolonels weinig te Maastricht zullen geweest zijn. Van Londono blijkt dit reeds uit het bovenaangehaalde.

Wij zullen hieronder vermelden wat ons van genoemde oversten bekend is.

DON SANCHO DE LONDONO.

Door het hiervoor aangehaalde geschrift van Professor Fruin is aangaande dezen krijgsoverste meer bekend geworden. Bedoeld geschrift is eene vertaling van een geschrift met een Spaansche

(1) Gedenkschrift van don Sancho de Londono van de krijgsbedrijven van 1568 in de Nederlanden uitgegeven door Professor Fruin. (Stbibl. N. 2341).

hand, dat uit dien tijd dateert; het werd door den Hoogleeraar Bonaventura Vulcanius aan de boekerij der Leidsche Universiteit geschonken (1).

Londono was zijne loopbaan begonnen onder de Spaansche benden, die Karel V hielpen om in 1543 de stad Düren te veroveren. Onder den hertog van Alva kwam hij in de Nederlanden als Maestro de Campo van een der vier tertio's, die het voetvolk vormden.

Zijn regiment, het tertio van Lombardië, bestaande uit 10 vendels, kwam aanvankelijk in kwartier te Lier in Brabant, later werd de helft naar Doornick en elders verlegd.

Hij nam een aandeel aan het in het inhechtenis nemen van de Nederlandsche edelen, die doorgingen als de aanstokers van de onlusten in 1566.

Den 19den April 1568 trok hij met 5 vendels van uit Lier in de richting van de Maas tusschen Luik en Namen, hier kreeg hij order om op te rukken naar Maastricht, waar hij 23 April aankwam en waar hij zich vereenigde met de troepen van den graaf van Ebersteyn (2).

Men trok nu gezamenlijk de Maas over en bereikte Roermond; den 25sten April werd bij Daelhem slag geleverd en de troepen van Jean de Montigny en van den Sr. de Villers verslagen.

Te Erkelens werd nachtkwartier gehouden, waarop don Sancho naar Roermond terugtrok, dat hij een zeer belangrijke plaats vond, terwijl Eberstein naar Maastricht ging.

Te Roermond heerschte de pest, zoodat hij deze stad spoedig weer moest verlaten, zijne troepen legde hij nu te Venlo en Grave; de vijf andere vendels, die te Doornik lagen werden in de zelfde tijd naar Maastricht verplaatst.

Vermoedelijk zijn dit de vendels, waarvan sprake is in het raadsverdrag van 9 Juni 1568 (er wordt echter daarin vermeld, dat er zes vendels in garnizoen kwamen).

In de beschrijving van Maastricht, St. Pieter, Vroenhoven etc.

---

(1) Zie de catalogus daarvan van 1716, folio 349.

(2) Raadsnotulen deel 47, 24 April 1668. Er wordt melding gemaakt van eene belooning aan 34 schippersknechten, die 23 April de Spanjaarden hebben overgebracht, die opgetrokken waren tegen de vijanden van onzen genadigen Heere.

door Collette (Rijksarchief in Limburg) pag. 401 komt een opgave voor van de gouverneurs, die den eed gepresteerd hebben aan den Bisschop van Luik.

Hier lezen wij:

„Don Sancio de Londonio y conduisent ses enseignes des „soldats espagnols; preta aussi le sien le 9 Juillet 1568".

Jammer genoeg vermeldt hij niet, waaraan hij deze bijzonderheid ontleend heeft; er blijkt echter ten duidelijkste uit dat Londono gouverneur te Maastricht is geweest.

Vervolgens nam hij deel aan den veldtocht in Friesland en Groningen en streed hij bij Jemmingen; in Augustus en September was hij weer in het Zuiden van Limburg, waar hij onder Alva den veldtocht tegen den Prins van Oranje meemaakte.

Londono is den 30sten Mei 1569 te Maastricht begraven.

„Don Schaenschon (sic.) de Londonio, gewesen colonel in de „stadt, is den 30 May 1569 met processie van alle geestelyck„heit van Hoogbruggepoortte te Wyck, als gestorven op den „Soerenboom (?) ingehaelt, ende in St. Servaeskercke begraven „voor St. Servaes altaer neffens dat graff van den proost van „Eynatten" (1).

Dit wordt bevestigd in de zoogenaamde kroniek van St. Servaas, die door wijlen den Heer Habets werd uitgegeven (2).

BERNARD, GRAAF VAN SCHAUWENBURG (3).

Bernard, graaf van Schauwenburg was de zoon van Jan, „prévôt", van Luxemburg en van Françoise van Brandenburg; onder den graaf van Mansfeld was hij luitenant-gouverneur geweest van het hertogdom Luxemburg en sedert 1559 bekleedde hij de betrekking van kapitein en „prévôt" van Thionville.

(1) Collectania nova et antiqua van Colletta voornoemd, Tome III, p. 490.
(2) Publications van het jaar 1889.
(3) Correspondance du cardinal de Granvelle. Tome II, pag. 330, 421 en 422.

Hij commandeerde een regiment Hoogduitsche troepen, waarvan hij de oprichter was.

Eind April 1567 bezette hij Breda en 2 Mei 1567 trad hij te 's Hertogenbosch, welke stad hij met 1200 man van zijn regiment had bezet, op als chef en superintendant.

Met vier vendels Duitschers maakte hij deel uit van het leger, dat Alva in Augustus 1568 te Maastricht samentrok (1); den 29en September 1568 werd hij door Alva aangewezen als commandant van Maastricht (2).

Een van de merkwaardigste feiten gedurende het bovenaangehaalde tijdperk was op militair gebied het verblijf van den Hertog van Alva te Maastricht.

Deze was te Utrecht met het plan daar een maand of zes weken te blijven en Holland en Zeeland te bezoeken. Op het gerucht, dat de Prins van Oranje een leger bijeen had gebracht, vertrok Alva naar 's Hertogenbosch, alwaar hij 16 Augustus 1568 aankwam en nu de maatregelen nam om zijn leger op Maastricht te dirigeeren (3); hij kwam hier den 28sten Augustus aan.

Zijn verblijf alhier is uitvoerig beschreven in eene studie van wijlen den Weleerwaarden heer J. L. Meulleners, getiteld: Legertochten tusschen Maastricht en Mook sedert 1568 tot 1575 en gelijktijdige belastingen en inkwartieringen te Elsloo (4).

Het begint met eene beschrijving van den intocht van Alva te Maastricht en de verschillende plechtigheden, die op kerkelijk gebied plaats vonden, en van den plechtigen lijkdienst ter eere van don Carlos, die 24 Juli 1568 overleden was.

---

(1) Meulleners, Legertochten tusschen Maastricht en Mook sedert 1568 tot 1575 enz. *Publications*, deel 25, pag. 183.

(2) Haakman en Alard: Het beleg en de zoogenaamde verwoesting van Maastricht in 1579.

Zij ontleenen dit vermoedelijk aan het reeds vermelde raadsverdrag van 29 September 1568; zij bestrijden echter de mogelijkheid, dat Londono gouverneur is geweest; mijns inziens is dit duidelijk bewezen uit het reeds aangehaalde uit Collette, het raadsverdrag van 17 Januari 1569 en uit de kroniek van Maastricht vermeld in *de Maasgouw* van 13 November 1886, waarin voor het jaar 1568 vermeld staat:

„don Sancho de Londovic was toen gouverneur".

(3) Correspondance du cardinal de Granvelle. Tome III, p. 323.

(4) *Publications*. Tome 25.

1 September had hij te Visé eene samenkomst met den kardinaal van Groesbeek, bisschop van Luik. Zijn leger was toen opgesteld op den rechter Maasoever van Eysden tot Meerssen.

Wij vinden onder de bevelhebbers ook vermeld Bernard, graaf van Schauenburg, die genoemd werd als gouverneur van Maastricht, als commandant van vier vendels Duitschers.

Willem de Zwijger was 9 of 10 September langs den Rijn in Noordelijke richting opgerukt. In verband hiermede had Alva zijn leger op den linker Maasoever teruggetrokken en het ten Noorden van Maastricht gelegd met het hoofdkwartier te Neerharen, waar een schipbrug over de Maas was geslagen, met sterke voorposten op den rechteroever.

De Prins van Oranje was weer van voornemen veranderd en was in Zuidelijke richting opgerukt naar Maastricht. Uit zijn hoofdkwartier te Wittem zond hij een bode naar die stad met verzoek om vrijen doortocht voor zijn leger. De Magistraat zond dit schrijven naar het hoofdkwartier van Alva te Lichtenberg op den Sint Pietersberg, deze wenschte echter niet te onderhandelen.

Doordat Alva niet meer te Maastricht was werd Schauenburg door hem belast met het commando dier plaats.

In de raadsnotulen van 29 September 1568 vinden wij zijne begroeting met een toelast wijn.

Men maakte zich te Maastricht ernstig ongerust over de nabijheid des vijands, want dienzelfden dag nog werden er maatregelen genomen voor een verscherpten wachtdienst, terwijl bepaald werd, dat elken dag drie kerspelen aan de fortificatiën zouden werken; kinderen beneden 12 jaar mochten niet te werk gesteld worden; een schepen, een gezworene en 2 gouverneurs (van de ambachten) zouden elken dag het toezicht nemen.

Willem de Zwijger trachtte nu van de Luikenaars den doortocht door hun stad te verkrijgen, doch dit werd 5 October 1568 geweigerd.

Hij was daarop den avond voor dien dag naar Obbicht getrokken, waar hij des nachts met zijn leger de Maas overtrok; deze overtocht wordt als een meersterstuk van krijgskunst van beschouwd.

Hij maakt er melding van in een brief aan den keurprins van

Saksen, geschreven in zijne legerplaats te Stockheim, den 7en October 1568.

Alva verplaatste nu zijn kamp naar Caberg en bezette ook den Dousberg bij Maastricht.

Het gelukte den Prins niet hem tot een slag te brengen, terwijl hij hem in zijne sterke positie niet durfde aan te tasten. Oranje trok toen in Westelijke richting en rukte den 9en of 10en October Tongeren binnen; zijn verdere tocht te beschrijven en de wijze waarop zijn leger verliep valt buiten het bestek van dit werk.

Alva had zijne oude taktiek gevolgd om den geregelden veldslag te ontwijken en dankte daaraan zijn succes.

In het nu volgende tijdvak tot 15 September 1569, den dag, waarop Francisco Monterdoca den eed als gouverneur aflegde wordt geen bepaald gouverneur genoemd.

De Raadsnotulen maken herhaaldelijk melding van een Spaansch garnizoen en van eenen Spaanschen kolonel, maar namen worden niet genoemd.

Verzoeken om geld te leenen komen voor 19 Januari, 2 April, 24 April, 1 Juni en 26 Juli 1569.

Ook schijnt er een gerucht te hebben geloopen, dat er een ander garnizoen in de stad gelegd zou worden; daar dit herhaaldelijk verwisselen veel ongemak te weeg bracht besloot men 14 April eene deputatie te zenden naar Curenge om „Zijne Vorstelijke Genaede" in te lichten en te adviseeren.

Ook schijnen er in de maand Juli ernstige ongeregeldheden te hebben plaats gehad over de kwartieren der soldaten, 26 Juli werden tenminste allerlei bepalingen daarop betrekking hebbende gemaakt in den gemeijnen raad.

Namens den bisschop van Luik werd door den archidiaken van Brabant, doctor Livinius Torentius, moeite gedaan ten hove van Brabant om Maastricht van zijne zware onkosten te ontlasten. Volgens zijne mededeelingen zou er soulagement volgen voor de stad, naar aanleiding waarvan den archidiaken namens den gemeynen raad der stad den 12den September 1569 eene vereering gedaan werd van eenen goeden toelast wijn ter waarde van 48 daelders.

FRANCISCUS DE MONTESDOCA.

15 September 1569 trad Franciscus de Montesdoca op als militair gouverneur van Maastricht.

Hierna volgt de door hem afgelegde eed (1).

„Act van den Eedt gedaen bij den Spaensche Colonell".

„Op huyden den XV September a° XVLXIX ontrent vier uur „nae middaeghe, ten huyssche genant dat Grouthuyss, staende „binnen der stadt Maestricht indye Bryestraet aldaer, te dyer „tyt was gelogeert Sr. Franciscus de Montesdoca, overste en gou- „verneur van de Spaensche soldaten uytter tertio van Neapoli „binnen de voerscr. stadt garnisoen houdende, syn gecompareert „voer den voerscr. Sr. Francisco dye Eerwerdige ende veelgeler- „ten heeren ende meesteren Lievin Torrentin ende Johan „Wyssen, canonieken der kathedralen kirchen van Ludich ende „archidiaconen respective van Brabant en Ardennen, ende „naedyen dye voerscr. heeren archidiaconen hadden aldaer in „tegenwoerdicheyt van den schoutet, sommighe geswoeren ende „andere burgeren, ingesetenen der voerscr. stadt hyer onder den „voerg. Sr. Francisco gepresenteert brieven van credentie der „hoechwerdigen ende hoeggeboeren fursten ende heeren, heer „Gerardt van Groesbeke, bisschop van Ludich, hertoege van „Bullion, grave tot Loen, etc. hebben in craefft ende onder bevel „van dyen ende andere besloetenen brieven van den Excellentie, „der hertogen van Alva gouverneur ende capiteyn generael der „landen van hertzwertz oever op den IXen der tegenwoerdigen „maentz oeverhankryk, den selven Sr. Francisco voergehouden, „hoe dat geconsidereert dye voerscr. stadt van Maestricht waer „tuebehoerende twee heeren ende princhen, dat ter occasien van „dyen by consent ende verdrach van den voerscr. twee princhen „waere eertytz gesloeten end geaccordert gewest, dat dye oeverste „end colonellen dye van voerg. syne Majt by tyde met chrisvolck „binnen der voerscr. stadt ter bewaerenisse der selver geleegen „souden weerden, souden onss g. h. den bisschop als medeheer „van der voerscr. stadt oeck daer ende behoeren te doen eedt

(1) Raadsnotulen deel 47.

„solempneel van dye voerscr. stadt, soe wel te bewaeren voer „den voerg. onssen g. h. der bisschoppen als voer Co. Ma[t] als „hertoige van Brabant, achtervolgend den accordt des dyen „aengaende alssdoen waes geaccepteert en gesloeten ende nae „'t alde formen end manieren als grave Philips van Ebersteyn „hyerbevoerens van weegens synder Ma[t]. oeverste ende colonell „binnen der voersc. stadt gedaen heefft gehadt, welck by den „voerscr. S[r] Francisco verthoent heeft vercleert wel bereyt „ende geresolveert te wese der scryfftelyck bevel der Excell. van „den hertoige ende den genedigen gesinnen offt heeren des bis- „schoppen nae te coemen ende heeft mete dyen in handen van „den voergen. heeren commissarissen van syn f. g. deze naevol- „gende eedt gedaen in presentie ende tegenwoerdigheyt van h[r] „Henrick Schillincx, schoutet van syn f. g., Niclaes van Lym- „borch, Nicolaes Thys ende Aert Tutelers geswoeren, Pouwels van „Fall ende Adam van Eyck, boergeren der voerscr. stadt:

„Te weeten als dat he wylde dye stadt van Maestricht duerende „den tyt he daer binnen met sinen chrichsvolck weesen soude „insgelycken dye sluetelen, munitien ende artillerie der stadt „voers. getrouwelyck verwaeren, dye loess off mot de guet (¹) „geven ende voertz allen 't geene dat tot den voers. stadt bewae- „renisse sal mogen dienen ende dat soe wel in naeme ende van „weegen den voerg. h. bisschoppen van Ludich als der Co. Ma[t]. „van Spaengien als hertoge van Brabant achtervolgende der ge- „rechticheyde ende possessie als eenyglick van de voerg. twee „puncten sustineert hem binnen der stadt te competeeren. Dit „aldus gedaen hebben dye voers. h. Archidiaconen verzoecht van „Johan Coenynxs ende Pauwels Wynands secretarissen dat wyr „desen voers. handelonge op den voers. stadt auctetique register „souden registreren ende act in forme daer van geven twellich „wyr ten last ende commissien onsser heeren gedaen hebben ten „jaere ende daegh boven".

„Aldus onderteykent: J. Coenynxs.
P. Wynands.

Hierna volgt in het Raadsverdrag de in het Spaansch gestelde brief van den hertog van Alva, waarvan hierboven sprake is.

(¹) Het parool of wachtwoord.

Het bestuur van Montedoca schijnt aanvankelijk nogal rustig geweest te zijn; de gewone klachten kwamen voor over gebrek aan geld, waarvan het gevolg was, dat hij herhaaldelijk sommen moest ter leen vragen aan den gemeynen raad van de stad, aan welke verzoeken voldaan werd, ook al moest de stad het daartoe benoodigde geld tegen hooge rente opnemen

10 Juli 1570 vertrok eene commissie bestaande uit den burgemeester Capuyns, den schepen Helder en den burger Peter Zuetendael naar Luik om bij den bisschop aldaar klachten over het garnizoen in te brengen; 17 October van dat jaar gingen naar aanleiding van besprekingen met den bisschop de burgemeester Capuyns, de gezworene Jan van Thilborgh en de gouverneurs Jan Metens en Henrick van Mersen naar Brussel om aan den Hertog van Alva een rekwest te overhandigen, waarin ontlasting of vermindering van het garnizoen werd verzocht, evenals men dit reeds aan den bisschop van Luik had gevraagd.

Het schijnt, dat dit verzoek niet veel geholpen heeft, want 21 November vinden wij weer klachten aangeteekend over het servicegeld van het Spaansche garnizoen, dat met den dag stijgt. De klachten bleven aanhouden; toen dan ook Montesdoca in Juni 1571 zich voor zijn vertrek uit Maastricht voorbereidde, richtte hij 20 Juni 1571 een in het Latijn gestelden brief aan den Gemeynen raad, waarin hij verzocht, dat wanneer men klachten had over hem of over het bestraffen zijner soldaten men die klachten binnen drie dagen moest indienen en wel schriftelijk bij don Taduci.

27 Juni d.a.v. werd hem door beide schouten en schepenen geantwoord, dat hij steeds had gehandel als een „vroeme gouverneur".

De „goede mannen" en de Raad gaven er een ontwijkend antwoord op. De goede mannen (1) refereerden zich aan den raad, de raad aan de ambachten.

Een zeer belangrijk feit was de komst van den heer Iheronimo de Salines (2), „gouverneur ende alcade van Zijne Mat. van

(1) Dit waren de oude burgemeesters, commissarissen en afgetreden gezworenen.
(2) Correspondentieboek, deel 156, pag. 123 e. v.

synen port offt haeven van Hercules" (1), die als commissaris kwam om de zaken van het inliggende garnizoen te behandelen.

Den 1sten Augustus 1571 compareerde de Edele en Gestrenge heer Sr. Iheronimus de Salines (2), geassisteerd door Mr. Philips de Brune, auditeur en Merten Meeris, notaris, voor de schouten, ettelijke schepenen der beide gerechten, burgemeesters en sommige gezworenen der stad Maastricht. Hij liet door zijn secretaris openlijk bekend maken zekeren commissiebrief van don Fernando Alvares van Toledo, Hertog van Alva, luitenant-gouverneur en kapitein-generaal (3).

In dezen brief werd hem opgedragen order te stellen in zake de servitiën.

Den gemeynen raad van Maastricht werd opgedragen hem „guetlich te ontvangen ende alle geboirliche gehoer aenwysinghe, „forderingh, hulp ende bystand te besorgen (4).

Tevens moest hij eene visitatie houden over de kwartieren der soldaten (5).

Den volgenden dag werd door hem in den raad medegedeeld, dat de burgers ontslagen waren van het servies, dat zij den soldaten moesten geven

Om te maken, dat hij des te williger zou wezen bij het uitvoeren van deze opdracht besloot de raad hem te begroeten met 3 à 4 aemen wijn.

Hierna volgt hetgeen in het Raadsnotulenboek bepaald staat omtrent de servitien

„Volcht hier nae copie van den edict ende ordinantie van 't „geene die borgers ende inwoenders deser stadt Maestricht van „nue voertaen gehouden sullen sien te gheven den Spaensschen

---

(1) Hiermede wordt vermoedelijk bedoeld Gibraltar.

(2) In October 1567 was de Salines, gouverneur van het kasteel te Gent, hij wordt vermeld als: „le mestre du camp du Tercio de Naples".

Correspondance du cardinal de Granvelle. Tome III, pag. 38.

Hij was het, die den graaf van Horne te Brussel gevangen nam (vergelijk Mémoires anonymes p. 49 en 52).

(3) Deze brief was gedateerd, Antwerpen 14 Juli 1571. Correspondentieboek, deel 156, pag. 124.

(4) Correspondentieboek, deel 156, pag. 123 e. v.

(5) Raadsnotulen, deel 47.

„soldaeten offt voetknechten binnen honnen huyssen logierende, „ende soe die selve binnen der voerg. stadt op den iersten dach „augusti anno 1571 ter ordonnantie van de borgemeistern ende „gesworene allomme op verscheyden wycken, straeten ende „hoecken ten voirslaet van den trompetter ende aenroep van den „momb der voerg. stadt in naem ende van wegen beyden onsser „G. H. by Pouwels Wynants gesworen secretaris openlich es „gelesen ende gepubliceert geweest".

„In den yersten zullen gehouden zyn te gheven eyne kaemer „ende eyn bedde voer twe soldaeten, ende aen den gheenen die „zal gehouwelicht zyn zal tselve gegeven worden voer hem ende „zyne huysvrouwe, ende dit sonder eynige wederseggen offt ver- „anderingen".

„Eyne taefelaeken ende twe schoene serviette telcker weke".

„Eyn schoen paer slaepelaeken voir veerthien daegen te veerthien „daegen dewelcke zy alleen sullen schuldich zyn te wasschen „ende niet die hymbden, snutdoecken, noch andere dinghen wat „het zy".

„Sullen gehouden zyn te gheven schoetelen, potten, bancken, „taefel ende ander huysraet ende noedige dinghen om te bereyen „die spyse gelyck ende alsoe der patroen van den huyschen „gheven zal selve gebruyck".

„Ende zal de patroen die soldaeten hefft in syn huys weeten „dat hy nyet en zal verbonden offt gehouden zyn te gheven „andere dinghen dan hier boeven is gesacht ende dat voer zyne „persoen ende nyet voir anderen diernach zyn koemen van buy- „ten tensy met den wylle van den patroen".

26 Augustus 1571 verzocht de Salines aan den gemeynen raad om de wallen te Wijck te doen repareeren, waarop beslist werd, dat de kerspeelen deze repartie zouden verrichten.

De lasten van het garnizoen bleven niettegenstaande de gunstige bepalingen omtrent het servies nog zeer drukkend, zoodat 22 September 1571 beslist werd, dat Jonker Johan van Meersen (burgemeester) en Johan Munixs (secretaris) naar den Hertog van Alva zouden trekken ten einde ontlasting te verkrijgen van

eenige vendelen soldaten. Zij moesten verder trachten te Antwerpen, of waar men het krijgen kon 1000 gulden brabants op nemen om deze te kunnen verdeelen onder de Salines en Octavianus de Palma, doctor, ridder en stalmeester van den Bisschop van Luik.

Deze schenking zou plaats hebben om hierdoor te bereiken, dat de Hertog van Alva goedgunstig zou beschikken op het verzoek om garnizoensvermindering.

Ook op andere wijze trachtte men de Salines gunstig te stemmen; uit het raadsverdrag van 1 October 1571 blijkt, dat de burgemeester Johan van Meersen hem en de andere kapiteins op eenen eerlijken en kostelijken maaltijd heeft getracteerd; tot tegemoetkoming in de onkosten daarvan werd den burgemeester een aem wijn aangeboden.

Omtrent het vertrek van de Salines worden geene bijzonderheden gevonden.

Bij herhaling komen wederom leeningen van geld en van tarwe voor, waaruit ten duidelijkste blijkt, dat het garnizoen slecht betaald werd.

De Gouverneur (1) behartigde de belangen van de burgerij doordat hij den raad verzocht om wijn- en bierhuizen en bakkerijen aan te wijzen, waar de soldaten hun nooddruft op borg konden halen, daar hij anders bang was voor onlusten (2).

Tevens stelde hij elken dag van 11—12 uur de burgers in de gelegenheid om klachten in te brengen over het garnizoen, waarbij een door hem aan te wijzen persoon tegenwoordig moest wezen (3).

Door het garnizoen werden voortdurend nieuwe geldleeningen

---

(1) In de Raadsnotulen wordt de naam van den gouverneur niet genoemd voor 23 Januari 1572, men spreekt steeds van den gouverneur „voerschreven".

Haackman en Alard vermelden in hunne studie over het beleg en de verwoesting van Maastricht dan ook, dat Montesdoca uit Maastricht is vertrokken en dat hij vervangen werd door de Salines, deze meening moet als minder juist worden aangemerkt.

De Salines schijnt alleen eenige tijd te Maastricht in commissie te zijn geweest om de aangelegenheden van het garnizoen te regelen.

(2) Raadsnotulen dato 22 Odtober 1571.

(3) Idem 29 October 1571.

geëischt, waaraan voldaan werd, daar men anders zeer bevreesd was voor onlusten.

Het schijnt ook, dat te Maastricht tengevolge van het krachtiger optreden van de partij van verzet in de Noordelijke Nederlanden bijzondere maatregelen werden noodig geoordeeld (1).

23 Juli 1572 werd door Montesdoca op verzoek van de beide heeren der stad eene vernieuwing gevraagd van den eed van getrouwheid.

30 Juli 1572 vaardigde hij eene proclamatie uit, waarbij verboden werd huisraad of goederen uit de stad te voeren.

De burgers, die dat niet goedvonden, moesten gedurende den oorlog de stad verlaten; eveneens moesten degenen, die de eed van getrouwheid niet wilden afleggen, de stad verlaten.

Zij, die geen Maastrichtsch burger waren, moesten dit worden binnen 3 dagen tijd, deden zij dit niet dan moesten zij de stad verlaten en zouden zij aan den lijve gestraft worden.

Ook de vrouwen en kinderen der personen, die uit de stad werden gebannen, moesten de stad binnen 3 dagen tijd verlaten en mochten daarin gedurende den duur van den oorlog niet meer terugkeeren.

1 Augustus 1572 vaardigde hij eene proclamatie uit, dat alle manlijke inwoners van Maastricht boven 18 jaar zich den 3den Augustus om 6 uur n.m., bij hunne ambachten moesten bevinden om den eed van getrouwheid te hernieuwen; verschenen zij niet dan moesten zij de stad verlaten.

De eed van getrouwheid luidde aldus:

„Ich U gheloeffne en sweer ten heylige dat ich beyden onsen „genedichsten heeren den Bisschop van Ludich en den Hartoch „van Brabant, den Hartoch van Brabant en den Bisschop van „Ludich ende houder der stadt Maestricht, hollt ende getrouwe „ben ende blyven zal, hett beste voer te stellen ende achter te „waenen. Ende voertz te doene allet tgheene, dat eene goede ge„trouwe ende onderdanyghe borger ende ondersaet schuldich es „te doen, soe helpe mich Godt ende alle syne heyligen".

(1) De Prins van Oranje had troepen samengetrokken in de buurt van Essen; in de Correspondentie van den kardinaal Granvelle, Tome IV, pag. 294 komt het rapport voor van eenen spion, die den Prins van Oranje den 4den Juli 1572 bij Essen had verlaten.

Deze eed werd 3, 4 en 5 Augustus 1572 afgelegd ten overstaan van den heer van Melldart en van Octavianus à Palmo, ridder en stalmeester van den bisschop van Luik; de raad betaalde voor deze personen hunne verteering en huisvesting in de herberg gedurende deze dagen.

Ook wat de versterkingen betrof werd ijverig de hand aan den arbeid geslagen.

18 Augustus 1572 werd bepaald, dat de ambachten in hun geheel aan de fortificatien zouden werken, opdat deze sterker zouden worden; tevens werd besloten om het geschut te doen herstellen. Men sloot met Meester Peter van Trytoe (Trier?), klokkengieter te Aken, een contract om 2 of 3 groote metalen stukken te gieten, waarvoor de stad het metaal zou leveren.

21 Augustus 1572 verzocht Montesdoca om nog twee vendels Waalsche knechten in te laten; daar het garnizoen reeds bestond uit 5 vendels Hoogduitsche knechten besloten de burgemeesters aan de collegiën van Sint Servaas en van Onze Lieve Vrouwe te verzoeken om ook eenige dier knechten te huisvesten, daar zij het billijk oordeelden, dat in deze periculeuse tijden de druk op alle inwoners gelijk werd.

Montesdoca gaf den raad te kennen, dat hij reeds herhaalde malen de belangen der stad had voorgestaan, waarop 7 October 1572 besloten werd hem te begroeten met een „foeder wijn" opdat hij des te vlijtiger zou optreden voor de stad.

23 Februari 1573 werd op zijn verzoek eene proclamatie uitgevaardigd waarvan de hoofdpunten zijn:

Het verbod om vreemdelingen te logeeren; zij moeten ondergebracht worden in de Landskroon.

Het verbod om na 8 uur des avonds zonder licht op straat te loopen; hiervan waren uitgezonderd de officieren en de Sergeanten van de stad en wanneer er brand was.

Verder zouden de burgers hun deuren moeten openen, wanneer er alarm geslagen werd of wanneer dit noodig was.

De burgers mochten de soldaten niet insluiten in hunne kamers.

18 Maart 1573 deelde Montesdoca den gemeynen raad mede, dat hij nu reeds $1^1/_2$ jaar d w. z. van af 1 Augustus 1571 (1) het

(1) Montesdoca heeft den eed van gouverneur afgelegd 15 September 1569, het Raaksverdrag vermeldt echter den datum van 1 Augustus 1571; dit is de datum, dat de kapitein de Salines te Maastricht kwam.

gouverneurschap waarneemt en dat hem dit veel arbeid en kosten heeft veroorzaakt, terwijl hem nog geenerlei belooning van stadswege is gegeven, zooals de gouverneurs in andere steden dat genieten.

De gemeynen raad besloot nu, dat men hem eene assignatie van den peymeester zou geven van 200 gulden brabants; als tegemoetkoming voor de onkosten in zijne huishouding zou hem voor drie maanden 50 gulden brabants worden toegekend; verder werden nog enkele gunstige bepalingen voor hem gemaakt voor zijn huisraad, servies enz.

Montesdoca bleef de belangen van de Maastrichtsche burgerij behartigen; zoo zien wij, dat hem 1 Juli 1573 een toelast wijn werd vereerd, omdat hij de stad eenen grooten dienst had bewezen, door te bewerken, dat zekere Spaansche ruiters en soldaten, aan wie was geordineerd om te Maastricht garnizoen te houden, de stad hadden verlaten.

Door den gemeynen Raad werden pogingen aangewend om de geldsommen, die men aan het garnizoen had geleend terug te ontvangen. Men had toch vernomen, dat de soldaten, die hier in garnizoen hadden gelegen betaling zouden ontvangen, waarop men Mr. Jan Coeninxs en Jacob de Lambrecht naar het leger besloot te zenden teneinde betaling te vorderen.

In den aanvang van 1574 maakte Montesdoca zich ongerust over de nadering van den vijand (1); hij verzocht mitsdien den

---

(1) Dit was Lodewijk van Nassau; 23 Februari was hij dicht bij Maastricht; 22 Maart 1574 was hij in de omstreken van Gulpen en Valkenburg (Haakman en Alard, het beleg en de verwoesting van Maastricht).

In een schrijven van den Prévôt Morillon aan den kardinaal Granvelle, dato Brussel 24 en 27 Februari 1574, komt nog de volgende bijzonderheid voor:

„C'est du XXIIII fevrier 1574.

„Depuis ceste escripte, sont venu nouvelles que les ennemiz ont passé la rivière, „et que ce sont esté seulement IIIc reyters qui se sont monstré entre Aix et „Maestricht, où noz Allemandz, qui meurent de faim par faulte d'estre paiés, ont „aidé livrer une poste aux ennemiz, dont l'on c'est appercue en temps. La grande „troupe qu'est IIm chevaulx et Vm harquebousiers mal en ordre, ne sont estés plus „avant que deux lieues de la borne".

Correspondance du Cardinal de Granvelle, Tome V, pag. 47.

In dezelfde bron, Tome V pag. 451 wordt nog gevonden, dat de troepen van Lodewijk van Nassau 8 Maart 1574 een aanval op de stad Maastricht hebben gedaan, maar dat zij door het garnizoen werden teruggeslagen met een verlies van meer dan 150 man.

gemeynen raad om 200 man uit de burgerij ter beschikking te stellen om des nachts de wachten te versterken.

Aan dit verzoek werd bij Raadsverdrag van 21 Februari 1574 voldaan, de manschappen zouden geleverd worden door de ambachten, terwijl zij, die weigerachtig waren, een goudgulden boete zouden moeten betalen.

23 Februari werd vastgesteld, dat de burgemeesters en de ge zworenen autoriteit zouden hebben om direct uit de gelderen die steun te eischen, die noodig zou wezen, daar dit met het oog op een mogelijken aanslag van den vijand wenschelijk kon zijn en men dan geen tijd had om eerst eene vergadering van den raad te beleggen.

Dat het stadsbestuur van Maastricht tevreden was over den gouverneur der stad blijkt wel ten duidelijkste uit deze attestatie, die in de raadsnotulen (d. 48) voorkomt.

„Allen den gheenen die deze onze certificatie zullen zien, lezen „of hooren lezen wyr borgemeesteren, gezworenen en Raedt der „stad Maestricht, saluyt, vrundschappe: doen te weten, bekennen „ende attesteren midts dezen dat, soe der gestrenge heer Francisco „Montesdoca van weeghen beyder onser g. heeren verordeneerde „gouverneur, 'er voers. stadt vuel verscheydene benificien, wel- „daden en ernstige touversicht vuyt saecken van den voerz. synen „gouvernement ende andersints hier binnen heeft bewezen, wyr „ghemeynlich voer goet hebben aengesien gehadt denselven met „presenten van wynen ende andersints respectieve te vereeren, „wie wyr oeck om in goeden effectien, behulp ende correspon- „dentie den zelven te bath- te moegen behouden als ouch om den „last van zyne gouvergement met gratuieyt te verlichten, „hem gunstelick ende liberalick met dienstelicke eerbiedinghe „van der stadt weegen duerende den tyt van onzer officiers ende „administratien hebben willichlich geoffereert ende geschonken „gehadt die voer. presenten. Ende des ter oorconden hebben wyr „Borgemeesteren gezworen ende raedt der stadt voerz. der zelver „stadt zeeghel hier onder opt spaticum van dezen gedruckt den „xv dach April a° xv^{c} vier ende tzeventich".

30 April 1574 trachtte men wederom geld van de Spanjaarden te krijgen, daar men vernomen had, dat er groote betalingen op

handen waren voor de Spaansche soldaten, die hier in garnizoen hadden gelegen. Men deputeerde daarom den secretaris Johan Munnixs naar Antwerpen om te trachten de geleende sommen van de soldaten terug te krijgen.

Lodewijk van Nassau was inmiddels den 14[den] April 1574 verslagen op de Mokerheide; naar aanleiding van deze groote victorie door de Spanjaarden behaald, werd door Zijne Excellentie, den Groot-Cancelier en Raad van Brabant (1) verzocht om een solemneele processie te houden. Deze processie werd gehouden op Zondag 9 Mei 1574; behalve de geestelijkheid werd ook door de gouverneurs der ambachten met hunne gezellen daaraan deelgenomen.

Steeds bleven er echter nog klachten over het servies van de soldaten. De burgers begonnen met de soldaten uit te koopen (afkoopen van de inkwartiering). Dit euvel had groote afmetingen aangenomen, zoodat de gemeynen raad in zijne zitting van 28 Juni 1574 besloot, dat op dit uitkoopen een boete gesteld zou worden van drie goudguldens. Tevens werd besloten met het oog op de groote overlast, die de Duitsche en Spaansche soldaten aan de burgers aandeden, dat men zou klagen bij Montesdoca en als deze weigerachtig mocht blijven om daartegen maatregelen te nemen, dat men zich dan direct zou wenden tot den bisschop van Luik en den landvoogd Requesens (2).

Dit schijnt weinig geholpen te hebben, want 12 Juli 1574 werden weder klachten ingediend bij deze autoriteiten, terwijl 15 Juli 1574 besloten werd om aan Montesdoca mede te deelen, dat de soldaten alleen recht hadden op het servies, zooals dit 1 Augustus 1571 was geregeld.

Bij al deze rampen kwam nog de pestziekte uit te breken.

In October en November hadden er weer moeilijkheden plaats

(1) Don Louis de Requescus en Eunigha, landvoogd in de Nederlanden.

(2) De Spaansche regimenten waren na den slag op de Mokerheide op hevige wijze aan het muiten geslagen, omdat zij niet betaald werden, zij joegen hunne officieren weg en weigerden alle gehoorzaamheid. 2500 man trokken in volkomen order Antwerpen binnen. De gouverneur dier stad, Champagny, stelde Requesens voor hun door Waalsche en Hoogduitsche regimenten te doen bestrijden, maar Requesens oordeelde het beter om geld op te nemen van Antwerpsche bankiers en hen zoo tevreden te stellen.

over de betaling van de Duitsche knechten van het garnizoen; de oversten wilden geld leenen, daar zij anders hunne soldaten niet in bedwang konden houden. De raad van Maastricht deelde Montesdoca den ongunstigen stand der geldmiddelen mede en vroeg of men in plaats van geld niet 8 mudden rogge mocht geven om dit als brood te gebruiken.

Op dit verzoek werd door Montesdoca goedgunstig beschikt (1).

29 November en 29 December 1574 werd het verzoek om brood herhaald.

In Januari 1575 maakte men zich ongerust, dat „sekere Spanjaerden van beneden opcomen" in deze stad wilden komen zonder bevel van beide heeren der stad.

Het Raadsverdrag van 25 Januari 1575 bepaalt naar aanleiding daarvan:

1°. Dat uit de burgerij een wacht zal gecommandeerd worden.

2°. Dat men geen Spanjaarden of krijgsvolk van andere natiën zal binnenlaten behalve de oversten en twee hunner hoplieden.

3°. Dat alle poorten dicht zullen gehouden worden behalve de Hoogbruggepoort, de Tweebergerpoort, een Maaspoort en een Molenpoort.

Montesdoca keurde dit goed, met uitzondering, dat de poortwachten bezet zouden worden door Spanjaarden en Duitschers, waaraan dan van stadswegen evenveel burgers zouden mogen worden toegevoegd, verder zou nog wacht gehouden worden waar de wallen vervallen waren, dit laatste zooals de magistraat dit believen zou (2).

---

(1) Raadsnotulen 11 November 1574.

( ) In de correspondentie van den kardinaal Granvelle, Tome V, pag. 299 vinden wij hieromtrent in een brief van den graaf de Barlaymont aan den kardinaal, dato Antwerpen 25 Februari 1575, het navolgende:

„Les pauvres habitans de Maestricht estimans que les Espaignols altérez que se „disent de la ligue, estans en garnison au pays d'Oultremeuse, les approchoient „pour surprendre la ville, comme avoient pensé faire à Utrecht, ont prins les „armes, donnant démonstration tant vers Montesdoca, leur gouverneur, que aultre-„ment, qu'ilz ne le comporteroient ce que s'est appaisé. Depuis, par ce sçay quelle „révolte entre deux soldats espaignolz et deux bourgeois, la ferte s'est récommen-„chée; de sort que ledit Montesdoca à deux fois avoit faict venir mille harquebou-„siers desdits altéréz pour faire entrer s'il en eut besoing, mais le tout s'est appaissé".

26 Januari 1575 verzochten de Duitsche hoplieden om „poeder" te leenen; elk soldaat kreeg daarop een pond, maar de hoplieden moesten beloven dit ter zijner tijd te zullen restitueeren.

29 Januari en 22 Februari 1575 werd wederom geld ter leen gevraagd voor de Duitsche soldaten; uit vrees voor oproer besloot de Magistraat aan deze verzoeken te voldoen, hoewel hij zelve het geld moest opnemen.

Toen 28 Februari 1575 de Graaf Otto van Ebersteyn, overste van de Hoogduitsche vendels van het Maastrichtsche garnizoen, alhier aankwam besloot men hem te begroeten met drie aemen wijn of daaromtrent, omdat men er voordeel in zag en ontlasting hoopte te krijgen van garnizoen.

Ook de 2 Spaansche vendelen, die te Wyck lagen, waren niet rustig; om hen te accomodeeren werd 7 Maart 1575 bepaald, dat Joncker Beer, Aert Tutelen en Reynier van Meer, gezworenen, zouden rondgaan om de kwartieren te visiteeren.

Montesdoca heeft zich bij den landvoogd beklaagd, dat er tot twee malen toe oproer is geweest te Maastricht en men de wapenen tegen hem had opgenomen; omdat de stad daardoor in groote ongenade zou vallen en dit groote schade zou veroorzaken werd Nicolaas Weerts, schepen, gedeputeerd naar Requesens om aldaar voor te geven redenen van defensie en behoorlijke onschuld, tevens zou hij hem behoorlijk informeeren van alle „oultragien, consussien ende exactien" door de Spanjaarden zoowel in als buiten de stad bedreven (1).

Ook werd Weerts met het zelfde doel naar Luik gezonden.

Dat de nood van het garnizoen hoog gestegen was blijkt wel uit het feit, dat Montesdoca 11 Juni 1575 aan den gemeynen raad verzocht hen 200 kronen te leenen op een gouden keten, ten einde daarmede zijne soldaten te kunnen onderhouden; anders zou hij zijn toevlucht moeten nemen tot particuliere leeningen. Men besloot dit geld bij de Lombaarden op te nemen.

Van Spaansche zijde scheen men aan dezen ongewenschten toestand een einde te willen maken; men had toch van wegen den koning verzocht om de contributien, die de stad aan het garnizoen had opgebracht met de bewijzen daarvan in handen te

(1) Raadsnotulen 14 Maart 1575.

te willen stellen van zekeren gedeputeerde; naar aanleiding daarvan werd 22 Juni 1575 bepaald, dat een secretaris naar Brabant zou reizen om over deze aangelegenheid te spreken met de gedeputeerden van andere steden en in het bijzonder met die van 's Hertogenbosch ten einde tot conformiteit te komen.

De gespannen verhouding tusschen de burgerij en soldaten bleef bestaan; 27 Juni 1575 werd ten strengste verboden aan de burgers om met de soldaten van het inliggend garnizoen „op te werpen en strytlich te werden".

De Duitsche soldaten liepen te hoop en eischten, dat zij binnen vijf dagen eene leening wenschten te ontvangen van 3000 rijksdaalders van de geestelijkheid en de burgerij, werd dit geweigerd dan zouden zij zelf het geld wel innen in de huizen. De geestelijkheid besloot de helft op te brengen uit vrees voor onraad en de Raad besloot middelen te beramen om het overige bijeen te brengen (1).

22 September 1575 werd wederom door de Duitschers eene leening geëischt van 1500 rijksdaalders.

23 October 1575 werd in den raad bekend gemaakt, dat Montesdoca bepaald had, dat de geestelijkheid elke maand gedurende tien dagen in het onderhoud van de Duitschers moest voorzien, dit bedroeg 2400 gulden brabants.

Tevens werd besloten, dat men iemand naar den landvoogd zou afvaardigen ten einde mede te deelen, dat de stad dit niet doen kon en om restitutie te vragen van de sommen, die men aan het garnizoen op zijn „carte blanche" had geleend.

29 October 1575 kwam wederom een verzoek in om 1500 rijksdaalders te leenen tegen 2 November, daar de raad in de onmogelijkheid verkeerde om aan dit verzoek te voldoen besloot men de ambachten bijeen te roepen ten einde hun advies in te winnen.

31 October 1575 deelde Montesdoca mede, dat de stad op last van den landvoogd 1500 rijksdaalders moest opbrengen; teneinde onaangenaamheden te voorkomen besloot men de leening te doen opbrengen door de beide gerichten, burgemeesters, gezworenen en de 23 ambachten.

25 November 1575 werd wederom door de Duitschers eene

(1) Raadsnotulen 11 Augustus 1575.

leening gevraagd van 1500 daalders, men zou trachten dit geld op te nemen bij den Lombaard te Luik en als dit niet kon zou men verzoeken gedurende 8 dagen aan het garnizoen rogge of brood te leveren.

11 December 1575 werd wederom het verzoek gedaan om 1500 daalders te leenen; men besloot om Montesdoca en zijne hoplieden te bidden geduld te willen hebben tot 16 December d.a.v.

Om eenigsinds aan de groote geldnood van de stad tegemoet te komen, werd 25 Januari 1576 besloten om van alle stookplaatsen in de huizen eene belasting te heffen van 5 stuivers Brabants; bij huizen, die ledig stonden zou de belasting betaald worden door de eigenaars, terwijl men tevens rekening zou houden met de arme en schamele luiden.

21 Mei 1576 zijn „zekere soldaten onder don Martyn" (1) uit Maastricht vertrokken, degene, die hier achter gebleven waren, trachten zonder gebilleteerd te zijn in de huizen der burgers te dringen, hetgeen groote schade veroorzaakte voor de gemeente; andere burgers trachten zich door onderhandelingen met de soldaten te vrijwaren van inkwartiering.

Er werd nu een boete van 3 gulden Brabants gesteld op die burgers, die soldaten in kwartier namen zonder dat deze een biljet hadden.

De geldzaken werden steeds ernstiger, 18 Juli 1576 werd door den raad in herinnering gebracht, dat een schuld, die men tijdens het verblijf van de Salines had aangegaan bij wijlen Paulus van Gemert, tegen een rente van 12 % reeds was geklommen tot 4000 gulden Brabants, waarop besloten werd 4800 gulden Brabants op te nemen.

30 Juli 1576 werden door Herman Vaes van Scherpenberch aan den Gemeynen raad aangeboden brieven van den Raad van State en ook een bescheid van de Staten van Brabant omtrent de bewarenisse van deze stad.

Men besloot met het antwoord te wachten totdat de gedeputeerden van den Prins Bisschop, die den zelfden dag verwacht werden, zouden zijn aangekomen.

Herman Vaes verklaarde hierop, dat indien er eenig oproer mocht ontstaan men hem dit niet mocht wijten.

---

(1) Don Martin d'Ayala.

Het schijnt, dat Montesdoca hem in het geheel niet vertrouwde, waarom men dan ook aan hem verzocht om de stad te verlaten.

De Staten-Generaal, die na het overlijden van Requesens de Koninklijke macht uitoefenden trachten voortdurend de Maastrichtenaars voor zich winnen.

30 September 1576 werden in den Raad wederom brieven overgelegd van den Raad van Brabant van 21 en 22 September, omtrent de gemutineerde Spanjaarden. Men besloot het advies te vragen van den bisschop van Luik en voorts naar Brabant te reizen.

Denzelfden dag werd met goedvinden van Montesdoca en van de Duitsche hoplieden het besluit uitgevaardigd om 4 kapiteins te verkiezen, die elk over 200 man zouden commandeeren, deze zouden in tijd van alarm zich met hunne bussen op het Vrijthof moeten verzamelen. Deze kapiteins waren Ricalt van Elderen en de heer Vrint, beide schepen, Joncker van Passart gezworene en Joncker Beer te Wijck.

De Staten bleven trachten om de Duitsche troepen voor zich te winnen (1).

7 October 1576 vaardigden zij eene instructie uit om met de Duitsche colonels te onderhandelen. Hun werd beloofd, dat zij alle leeningen en betalingen, waarop zij recht hadden, zouden erlangen, zij moesten daarvoor de steden, waarin zij meester waren, blijven bezetten en den Staatsraad gehoorzamen, zoowel omtrent de Spanjaarden als anderssinds.

Indien men niet al de kolonels kon winnen moest men trachten dit den kolonel Graaf Otto van Eberstein, wiens troepen, zooals wij reeds zagen te Maastricht lagen, te doen door hem 50000 gulden „pot de vin" (drinkgeld) te bieden (2). Dit laatste had veel weg van omkooperij.

De Raadsnotulen der stad zijn niet bijgehouden van 15 October 1576 tot 1577.

---

(1) Uit een schrijven van le Prévôt Morillon aan den kardinaal Granvelle, dato St. Amand, 15 September 1576. Correspondance du cardinal Granvelle, Tome VI, pag. 127:

„Aussi dit-on que lesdicts Estatz se tiegnent asseurez de Maestricht, par le moyen „des Allemandz lesquelz, uniz avec les bourgeois, ont jecté dehors les Espagnols".

(2) Gachard, Actes des états-généraux, I, bladz. 14.

Montesdoca was tot nu toe met het stadbestuur en met de voorname inwoners steeds op goeden voet gebleven.

Uit het feit, dat vermeld werd tot omkooping van de Duitsche troepen door de Staten-Generaal, kan de gevolgtrekking gemaakt worden, dat de vele leeningen, die aan de Duitsche troepen gedaan werden, dienden om die troepen tevreden te stellen, daar hij ze niet vertrouwde.

Er komen toch in de raadsnotulen geen leeningen voor aan Spaansche troepen, die toen ter tijd ook te Maastricht lagen, deze bleven aan de tucht getrouw.

Inmiddels was 1 compagnie Duitschers naar Antwerpen getrokken onder den graaf van Eberstein; te Maastricht bleven toen nog in garnizoen 3 compagniën Duitschers en 2 compagniën Spanjaarden.

Volgens eenige geschiedschrijvers waren de commandanten der Duitsche compagniën door de Staten omgekocht.

Men had Montesdoca weten te bewegen met de 2 Spaansche compagniën en zijn krijgstuig naar Wijck te vertrekken, met uitzondering van enkele manschappen, die een toren van de Tweebergerpoort bezetten.

Men had namelijk besloten ten koste van wat het ook wilde, de Spanjaarden kwijt te worden (1).

---

(1) De ernst van den toestand blijkt wel het duidelijkst uit een brief aan Montesdoca aan Diégo de Zuniga, Spaansch Ambassadeur te Parijs, dato Maastricht 2 October 1576.

Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome VI, pag. 449.

De brief is in het Spaansch gesteld.

J'ai déjà écrit à V. S. en employant d'autres voies. Ma lettre aura la bonne chance de vous parvenir par la voie de France. Je vous annonce, par celle-ci que tous les Etats et les gouvernants ont ordonné à tout le monde de prendre les armes, tant dans les villes qu'à la campagne, de manière que toute personne capable de les porter s'est empressée de s'armer. Ils ont assiégé le château de Gand, qui sera perdu, s'il n'est secouru. Des édits ont été publiés dans toutes les provinces, ordonnant de tuer tout Espagnol, piéton ou cavalier pour le plus grand bien du pays. La plus grande confusion règne partout, parce que ceux qui gouvernent à Bruxelles déclarent qu'ils agissent dans le but de rendre service a S. M. Ils font déguerpir les Espagnols en son nom. Tout le monde les croit sur parole; chacun donne de ses biens, ou vend ceux ci afin de procurer de l'argent.

Les quelques Espagnols qui sont ici, tant piétons que cavaliers (400 man) sont

De burgerij oordeelende, dat de stelling van Montesdoca te Wijck te sterk was, trachtte hem weer in hun macht te krijgen, door hem uit te noodigen weer naar Maastricht te komen om onderhandelingen aan te knoopen.

Montesdoca, aan wien vrijgeleide was beloofd, begaf zich naar het Raadhuis. Hij werd niettegenstaande dit vrijgeleide gevangen genomen en in arrest gesteld.

Toen de Spaansche onderbevelhebber Martino dit verraderlijk optreden vernam rukte hij met 50 bussenschutters naar de Maasbrug op, maar werd door de Maastrichtenaren teruggeslagen.

Met het oog op de niet te vertrouwen Duitsche vendels had Montesdoca reeds van te voren Spaansche troepen onder Alonzo de Vargas en Ferdinand de Toledo in de buurt van Maastricht samengetrokken.

Deze den opstand vernemende rukten van de Wijkerkant en door de Tweebergerpoort, die zooals wij reeds zagen door de Spanjaarden bezet was, de stad binnen en dreven de inwoners en de Duitsche troepen naar het Vrijthof, waar zij zich na dapperen weerstand moesten overgeven. De Duitsche troepen verklaarden, dat de opstand niet hun werk, maar dat van hunne oversten was.

Montesdoca werd nu uit den kerker verlost en hadden de Maastrichtenaars zwaar voor dezen opstand te boeten.

Volgens de Mémoires Anonymes (I pag 228) werden er 1500 burgers omgebracht, 't zij met het zwaard of het vuur of in de Maas verdronken [1].

Ook werd de stad naar het oorlogsgebruik van die dagen geplunderd door de Spanjaarden.

---

exposés à des dangers si graves, que si le gouverneur nouveau n'arrive pas je ne sais ce que nous deviendrons. Nous ne pouvons tenir nulle part pendant un mois..... ..... dix mille bourgeois armés en ville, prêts a nous assassiner. Nous ne savons comment nous y prendre pour nous fortifier. Nous occupons une rue, et nous avons averti les habitants que s'ils nous attaquent il n'en restera pas un seul vivant, et que nous mettrons la ville à feu et à sang. Par suite de ces ménaces ils se sont tenus tranquilles depuis dix jours. Mais nous ne quittons pas nos armes un seul moment. Nous les tenons en mains en mangeant et en dormant. Tous les gens de guerre désespèrent en voyant que S. M. n'écrit pas et ne donna aucun ordre, etc. etc.

[1] Dit wordt bevestigd in Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome VI, pag. 158.

De Duitsche troepen werden weder in genade aangenomen; zij moesten den eed van getrouwheid vernieuwen. Een halve maand later trokken zij onder de Vargas naar Antwerpen.

Inmiddels was Don Juan van Oostenrijk opgetreden als Landvoogd in de Nederlanden.

8 November 1576 werd de Pacificatie van Gent gesloten en in Februari van het volgend jaar werd het Eeuwig edict door hem ingewilligd.

De Spaansche, Italiaansche en Bourgondische troepen zouden 20 dagen na bekendmaking Antwerpen en 20 dagen daarna al de kasteelen en versterkingen in de Nederlanden en Luxemburg verlaten.

De Duitsche troepen zouden uit de Nederlanden vertrekken, wanneer hunne betaling geregeld was.

Voor de betaling der andere vreemde troepen werd 600000 ponden van 40 gros toegestaan.

20 Maart 1577 verlieten de Spanjaarden Antwerpen en den volgenden dag Lier, waarop zij gezamenlijk naar Maastricht trokken.

Den 23sten April 1577 werd het wenschelijk geoordeeld door de beide partijen, dat de Spanjaarden onder Karel van Mansfelt vertrokken. Hij ontving bij zijn vertrek 18 kruiken wijn. (Raadsnotulen 22 April 1577) (1).

27 April 1577 werd door Montesdoca een som van 725 ponden uitbetaald aan het regiment Ebersteyn en den volgenden dag waren alle Spanjaarden uit de stad vertrokken.

ARNOLD HUYN VAN AMSTENRADE.

Den 30sten Maart 1577 was Huyn van Amstenraede, heer van Geleen, bannerheer van Eysden en stadhouder-generaal van Lim-

(1) In Correspondance du cardinal de Granvelle, Tome VI, pag. 211, dato 22 April 1577, wordt melding gemaakt van het feit, dat de Spanjaarden Maastricht aan de vier hoeken in brand staken.

burg, Valkenburg, Daelhem en andere landen van Overmaese door den Koning, krachtens accoord met de Staten in Februari aangegaan voor den tijd van twee maanden bij provisie aangesteld tot gouverneur van Maastricht.

Van den bisschop van Luik ontving hij denzelfden last op den 9den April en den 29sten April legde hij den eed van gehoorzaamheid af aan beide heeren der stad.

Het verslag van de plechtigheid volgt hierna (1).

„Acceptatie en Intronisatie des Heeren van Gheleen als gecommitteert gouverneur dezer stadt Maastricht".

„Int jaere nae die geboorte ons heeren Jhesu Christi duysent „vyffhondert en sevenentseventich, den negen en twintichsten „dach Aprilis, gecompareert persoonlick voor borgemeisteren „geswooren Raedt ende Scholteten en Schepen van beide den „hogen gerichten deser stadt Maestricht te samen vergadert synde, „Edele Erentfeste heer Arnold van Amstenrade, Ridder, heer tot „Gheleene, Bannerheere tot Eysden enz., Stadhelder generael van „Limborch, Valkenborch, Daelhem en andere landen van Over„maese ende gouverneur binnen de voersc. stadt Maestricht, die „welcke heeft geexhibeert ende oock laten publiceeren die brieven „van commissien hieronder geregistreert, ende heeft, oick den „Eydt aen Godt en syne heyligen gedaen. In dieselve brieve van „commissien breeder verclaert, sulchen eydt ierst accepteerde die „edele eerenfeste heer Nicolaes van Blitterswyck, genampt Passart „heer tot Mheer, Boelre enz. Drossart des ampts van Bilsen en „Scholtet ons genadige heeren princen en forsten Bisschop van „Luyck enz ende daerna die edele Eerenfeste Joncheer Gerit van „Struythagen, Scholtet ons genadichsten heeren des Koninx van „Hispanien, respectieve binnen deze stad Maestricht voirs. Ende „es die selve heer van Gheleene bij borgemeesteren, gesworen „ende Raedt en beide die gerichten voirs., in presentie van die „Eerw. heeren h. Jacques Carondelet heer van Marques, Domheer, „Mrs. François Fraipont, doctoir in die Rechten, Schepen en „Raedsheer, en Ambrosius Lents, tresorier generaal ons g. h. „Bisschops voirs. ende den Eerw. heeren h. Bucha Ayta archi-

(1) Raadsnotulen, deel 48.

„diaken van Iperen enz. volgende die voirs. commissie tot gou-
„verneur deser stadt Maestricht geacceptcerd. Hetwelck altemael „in handen der heeren en gerichten voersc. es gekeert en gestelt".

Hierop volgt de „tenoir" van de brieven van den bisschop van Luik en den koning van Spanje.

Beide brieven zijn uitgegeven in Haakman en Allard „Het beleg en de verwoesting van Maastricht" pagina 124 e. v.

In 1574 was hij benoemd tot gouverneur en kapitein-generaal van Limburg; den 23sten November van dat jaar werden hem patentbrieven uitgereikt als drossart van Valkenburg. Deze betrekkingen bleef hij bekleeden tot November 1578 (1).

Amstenraede was gehuwd met Agnes van Groesbeeck, door dit huwelijk was hij de zwager van den kardinaal van Groesbeek, beide werden in de kerk te Beek begraven.

Hun grafsteen (niet meer aanwezig) vermeldde:

„Ci-gist messire Arnold Huyn d'Amstenraedt, seigneur de „Geleen, et Gouverneur et capitaine-général du pays d'Outre-„Meuse et de la ville de Maestricht, qui mourut l'an 1579 et „Dàme Anne de Groesbeck son épouse, laquelle mourut l'an „1612. Dieu aye pitié de leurs ames".

Hij had drie zonen, Arnold, Willem en Jan en twee dochters, Anna en Agnes.

Het bestuur van Maastricht berustte nu in handen van iemand uit het naburige land van Valkenburg geboortig, dat ook onder den Hertog van Brabant stond. De vreemde troepen behalve de vendels Walen onder Jan van Wittem, baron de Bautersen en heer van Beersele waren uit de stad vertrokken, zoodat men kon verwachten, dat er rust en dus ook verademing in Maastricht zou komen.

6 Mei 1577 werd overgegaan tot het oprichten van vier compagniën schutters, staande onder behoorlijken eed, ten einde de stad met eigen burgers te kunnen verdedigen. Hun aantal werd 25 Mei, 1 Juli en 19 Juli vermeerderd en bedroeg den laatsten dag 150 man per compagnie, dus totaal 600 man.

(1) Les gouverneurs des duchés de Limbourg et de Gueldre, par Jos. Habets, Tome XIV, *Publications*, pag. 197.

Het waren „de alde schutten, de jonge schutten, de busseschutten en de handboegen".

25 Mei 1577 werd bij monde van Laurens Serclaes, commissaris van Zijne Altese mededeeling gedaan, dat 2 vendels Walen uit Maastricht zouden vertrekken. Daar de gemeynen raad van die stad geen crediet meer had om geld op te nemen ten einde hun eenige betalingen te doen, besloot men den heer van Geleen te verzoeken hun dit bedrag voor te willen schieten.

In de stad bleef nu een vendel Walen in garnizoen, dat gecommandeerd werd door van Beersele, dit vendel was hier gebleven tegen den wil van don Juan, van den bisschop van Luik en van de stadsregeering, maar ten believe van de Staten.

Door de geringe sterkte van het garnizoen werd 10 Juni 1577 eene ordonnancie vastgesteld met het oog op het feit, dat de burgers dag en nacht de wacht zouden moeten houden tot zekerheid van de stad en tot dienst van beide prinsen (1).

In deze ordonnancie worden de verschillende poorten en posten genoemd met hare dag- en nachtbezetting.

Van dien dag af treden in de geschiedenis van Maastricht een tweetal personen op, te weten Claes van Haelen en Peter Box, die de partij van de Staten schenen te zijn toegedaan. De raadsnotulen zijn op dit punt vrij raadselachtig.

In Juli van dat jaar werd eene uitvoerige ordonnancie vastgesteld voor de vier gezworen broederschappen (schutterijen), terwijl 17 Juli 1577 op verzoek van beide heeren der stad eene commissie werd benoemd, waarin ook van Haelen en Box zaten om middelen te beramen om de stadsmuren te herstellen en de stad van provisie, kruit en lood te voorzien.

Twee dagen later werd eenen wachtmeester benoemd, die de wachten naar goeddunken kon visiteeren en de begane fouten aan het gerecht kon aanbrengen. Ook werd het grove geschut nagezien en geïnventariseerd.

Claes van Haelen bood den 22sten Juli 1577 aan om naar het hof te reizen, ten einde met behulp van sommige goede vrienden en heeren van het inliggende Welsche vendel ontslagen te worden. Dat men zich over den toestand van de stad ongerust maakte,

(1) Correspondentieboek, deel 156.

blijkt wel ten duidelijkste, uit het feit, dat op eene raadsvergadering, op Zondag 28 Juli 1577 gehouden, bepaald werd dat 3 à 400 pond buspoeder zou worden aangekocht en men dit te zijner tijd zou betalen.

30 Juli leende de stad op verzoek van de Staten aan het garnizoen 100 gulden brabants, dit geld moest echter eerst worden opgenomen.

Don Juan schreef aan den gemeynen raed van Maastricht om middelen te ramen ten einde het Welsche vendel uit Maastricht te doen vertrekken; deze brieven werden voorgelezen in de raadszitting van 1 Augustus 1577, waarop men besloot het advies in te winnen van den Prins Bisschop, waarop deze antwoordde, dat men middelen moest aanwenden om de troepen weg te zenden en geen troepen in te nemen zonder zijn uitdrukkelijken last; de Maastrichtsche burgers zouden zelf de wacht moeten houden.

Naar aanleiding hiervan en ten gevolge van de geschillen, die er gerezen waren tusschen Don Juan en de Staten besloot de gemeynen Raed van Maastricht geen krijgsvolk meer in te nemen en aan den commandant, den Heer van Beersele, die den zelfde dag een voorstel had gedaan om de stad voor den Koning en de Staten Generaal te behouden een brief te schrijven; waarin hij hartelijk bedankt werd, maar dat de stad volgens de Pacificatie van Gent geen vreemd krijgsvolk behoefde in te nemen en dat men hoopte zich met eigen burgers te kunnen verdedigen (1).

Dagelijks kwamen nu waarschuwingen in, dat men van plan was om eenen aanslag op de stad te doen, dit blijkt uit de Raadsbesluiten van 7 en 8 Augustus 1577, waarin bepaald werd, dat men eene monstering zou houden over de kerspelluiden om te zien hoe zij van wapens waren voorzien en dat men een uitlegger, met een wacht daarop, op de Maas zou leggen om toezicht te houden op de scheepvaart en dat de Maasbrug zou gesloten worden. Verder werd besloten eene merkelijke hoeveelheid bussepoeder aan te koopen, dat goed en oprecht moest wezen.

De bisschop van Luik zond eene deputatie naar Maastricht om met den gemeynen raad te overleggen om middelen te ramen tot verzekering der stad.

---

(1) Raadsnotulen, 5 Augustus 1577.

Naar aanleiding hiervan besloot men de ambachten te vergaderen en hun eene verklaring te geven, waarin de magistraat als zijne meening te kennen gaf, dat de stad geheel onpartijdig moest blijven in de twisten, die er waren tusschen Don Juan en de Staten.

Den 9den Augustus kwamen de ambachten bijeen en verklaarden nagenoeg eenstemmig, dat men niet alleen het vreemde garnizoen, maar ook den Gouverneur van Amstenraede moest wegzenden.

De oeftmengers vermelden, dat zij geen meerder garnizoen wilden innemen, maar dat van Beersele hun welgevallig was; ook zij eischten echter de wegzending van Huyn van Amstenraede.

Omtrent het vertrek van Amstenraede vindt men geene bijzonderheden aangeteekend, evenmin van het optreden van een nieuwen gouverneur (1).

Commandant van het garnizoen was:

JAN VAN WITTEM, HEER VAN BAUTERSHEM, BEERSELE, BRAINE ENZ

Hij was de zoon van Maximiliaan van Wittem, heer van Bautershem, Beersele, Sebourg, Braine enz. en van Gilette de Halewyn, vrouwe van Bouringen. Hij was gehuwd met Margareta van Merode, marquise van Bergen, gravin van Walhain, vrouwe van Perweys, Gele, Waire enz. Hij overleed 1 Mei 1588.

Het lag niet in de bedoeling van de Staten om het garnizoen uit de stad weg te nemen, veelmeer drongen zij aan op vermeerdering daarvan, aangezien van Beersele hunne partij was toegedaan.

Hij eischte den 13den Augustus 1577 dan ook van den gemeynen raad een antwoord omtrent deze vermeerdering, welk antwoord door den gemeynen raad schriftelijk gegeven werd namelijk dat hij geen vreemd garnizoen begeerde. In gelijken zin werd aan de Staten geschreven.

( ) De heer van Amstenrade heeft na zijn aftreden eenige brieven geschreven aan Abraham de Hertoch, griffier en commies ten hove, waarin hij zijn wantrouwen uitspreekt over de stad Maastricht en haar inwoners.

Dit was 15 November 1577 aan den gemeynen raad gebleken, men besloot toen aan de generale staten te schrijven om zijn onschuld te betuigen.

(Raadsnotulen, 15 November 1577).

Den 16den Augustus 1577 werd ook door de 23 ambachten in deze aangelegenheid geadviseerd.

Allen waren van oordeel, dat men geen garnizoen zou inlaten maar zelf de wacht zou houden.

Daarom werden de kerspelluiden bij de 4 gezworenen broederschappen ingelijfd om de wachten daardoor sterker te kunnen maken.

Aan de jonge lieden werd vergund om zich tot 2 compagniën te formeeren.

Verder zou er aan de fortificatiën gewerkt worden en zouden de molenaars daarvoor rijden en schippers er voor varen.

19 Augustus werd er eene commissie benoemd om het spoedige herstel van de fortificatiën te bevorderen

De Staten bleven bij hun plannen volharden om te Maastricht meer garnizoen te leggen ten einde daardoor meester te worden van den toestand

Naar aanleiding hiervan werd 28 Augustus 1577 door de baron Jan van Merode, van Beersele en den heer Nytshem namens de Staten verzocht nog 2 of 3 vendelen in te laten onder commando van Merode, tot verzekering van de stad.

Men beschouwde dit als een zaak van groot gewicht en besloot het advies in te winnen van den bisschop van Luik, welk advies 30 Augustus 1577 bij monde van Jan Conynx, die daartoe naar Luik gedeputeerd was, in den gemeynen raad werd medegedeeld.

De stad zou zich zelf verdedigen, terwijl de maatregel om 200 à 300 man op naam der stad aan te nemen en die dan onder de 4 compagniën te verdeelen werd goedgekeurd.

30 Augustus verzochten de Merode, van Beersele en de heer van Nytshem den gemeynen raad om de 4 compagniën en de 23 ambachten te vereenigen, opdat zij hun persoonlijk met eenige brieven van de Staten bekend konden maken.

De raad besloot nu eenige van zijne leden te deputeeren, teneinde van den inhoud van die brieven kennis te nemen.

De ambachten kwamen op 1 September bijeen, zij verzochten eerst in kennis te worden gesteld met het advies van de regeering der stad.

Dit advies, dat 4 September inkwam behelsde in hoofdzaak het volgende:

Men zou geen vreemd krijgsvolk innemen; indien dit noodig was, zou men landzaten aannemen, die met de burgers de stad zouden verdedigen.

De heer van Merode zou behoorlijk borg moeten stellen, dat de betaling van deze krijgslieden verzekerd zou wezen.

De ambachten konden zich met deze voorstellen vereenigen; de krijgsknechten zouden echter niet langer dan strikt noodig mogen blijven.

De krijgslieden zouden den eed van trouw doen aan den Prins Bisschop en aan den Hertog van Brabant.

Dit besluit werd aan de verzoekers medegedeeld, men zou in geval van nood die troepen innemen, die beide prinsen zouden goedkeuren. De burgerwacht bestaande uit 10 compagniën werd voor het oogenblik voldoende geacht.

Dat de toestand ernstig werd geacht blijkt wel uit de volgende raadsbesluiten:

5 September 1577 werd verdragen, dat een ieder, die buiten de stad zou gaan, dit deed op eigen verantwoording, daar het gevaarlijk was.

9 September 1577 werd verdragen, dat de brug buiten St. Pieterspoort zou worden afgebroken.

De kleine Maaspoorten behalve de Visschersmaaspoort zouden worden dichtgemetseld.

De groote Kuelpoort, de Lindecruyspoort, de St. Mertenspoort en de Lenculenpoort zouden gesloten worden; alleen het klinket mocht open blijven.

15 October 1577 eene uitvoerige ordonnancie, waarin allerlei maatregelen worden getroffen met het oog op een mogelijken aanslag op de stad, als het bevel aan verschillende verdachte personen om de stad te verlaten (1).

Indeeling van de kerspelluiden bij de compagniën; de jonggezellen-compagnie wordt gemonsterd en gewapend; de geestelijkheid en de burgerij moeten medewerken en contribueeren aan de fortificatiën; toezicht te houden op het kruit en lood; de harnassen en spiezen, die hier ter plaatse zijn onder de burgerij

(1) O. a. de vrouwen, die met de Spaansche en Hoogduitsche soldaten van het vroegere garnizoen hadden geleefd.

te verdeelen; elk inwoner moet zich van behoorlijken leeftocht voorzien; men zal iemand naar Antwerpen zenden om geschut te halen.

16 October 1577 moesten de hoplieden van de kerspelluiden 30 of 40 spiezen opnemen ten laste van de stad om deze onder hunne onderhoorigen te verdeelen.

18 October 1577 verzocht de heer van Nytshem aan den raad namens de soldaten antwoord op zeker geschrift, dat zij hadden overgereikt.

Men besloot daartoe eene commissie te benoemen om te doen zooals behooren zou.

25 October 1577 werd besloten alle poorten te sluiten behalve de Tweebergerpoort en de Hoogbruggepoort, van de andere poorten bleef alleen het klinket open.

Dienzelfden dag verzocht de commandant van het garnizoen, van Beersele, om het woord te mogen geven aan de wachten, maar de gemeynen raad behield zich dat recht voor (1).

28 October 1577 werden de poortwachten opgedragen aan oud-burgemeesters, commissarissen, schepenen en afgetreden gezworenen, omdat men bang was overvallen te worden.

18 November 1577 bood de compagnie jonggezellen zich aan om op wacht te trekken, welk aanbod door den gemeynen raad aanvaard werd.

Het garnizoen bestond nu uit:

1 vendel Welsche knechten;
4 compagniën gezworen schutters;
5 kerspelcompagniën;
1 compagnie jonggezellen.

De namen van de schutters komen op verschillende plaatsen in de raadsnotulen voor, zij worden allen door den gemeynen raad aangenomen en geauthoriseerd als gezworen schut.

Merode en van Beersele verzochten 21 November 1577 wederom uit naam van de Staten om nog drie vendelen in te nemen.

De gemeynen raad verzamelde de 23 ambachten, die adviseer-

---

(1) Het recht van het geven van de looze of mot de guet behoorde volgens de acte van den eed door de gouverneurs gedaan aan dien authoriteit. Zie de eed van Philips van Ebersteyn als gouverneur van Maastricht.

den om „nog ter tyd geen volck in te nemen, totdat meerder „nood (het welck Godt verhoede) zich openbaere of voerhanden „zij". 25 November werd dit besluit aan de Generale Staten medegedeeld door eene commissie bestaande uit den burgemeester Thoelen den schout Strythaegen en den secretaris Wynandts.

JAN VAN MERODE, BARON VAN PETERSHEIM [1].

Johan IV, Rijksvrijheer van Merode en Petersheim, graaf van Oelen, Heer van Merode, Impden, Petersheim, Diepenbeek, Hielair, Isselmonde, Ridderkerke, St. Michiels-Gestel, Medeheer van Leefdael, Gheel, Perweys, Duffle en Westerloo, huwde den 26sten Augustus 1558 voor de eerste maal met Mencia van Glimes-Berghes, erfgename van Braine Alleux en Walhain.

Den 9den November 1563 huwde hij met Margaretha, Rijksvrijvrouwe van Pallant, dochter van Ezart en Maria van Lalain, zij was de zuster van Graaf Flores I van Culenborg en weduwe van den Graaf Johan Frans van Rennenberg.

De Merode stierf in 1601, terwijl zijne gemalin in 1613 of 14 te Isselmonde overleed en te Culenborg werd begraven.

Den 1sten December 1577 gaven de Merode en van Beersele den gemeynen raad van Maastricht kennis van een brief van commissie, die zij van de Generale Staten hadden ontvangen, waarbij zij benoemd werden tot superintendant van de stad met authoriteit om meer krijgsvolk in te nemen, wanneer de nood dit zou vereischen, een en ander met het advies van den Magistraat.

Zij verzochten antwoord te mogen ontvangen, of men hen als zoodanig binnen Maastricht zou erkennen en respecteeren.

Men besloot nu om den bisschop van Luik te waarschuwen en diens advies in te winnen.

8 December werden door hen wederom 2 brieven van de Generale Staten gepresenteerd, de eene gericht aan schout, sche-

---

[1] Zie voor de genealogie: Richardson, (de Vorst Gudenau, baron von Mirbach), Geschichte der familie von Merode, p. 159 e. v.

penen en het Gerecht van de beide Prinsen, de andere gericht aan de dekenen, gezworenen en gemeene burgers van beide gerechten.

In de beide brieven werd verzocht meerder garnizoen in te nemen.

In de Raadzitting van 9 December 1577 besloot men het advies in te winnen van de compagniën.

De heeren van Beerselen en de Merode bleven, zoo als men denken kan, ten zeerste op antwoord aandringen, zoodat de gemeynen raad den 11den December besloot om de 23 ambachten zoo sterk mogelijk te vergaderen (die mankeerde zou een goudgulden boete krijgen en bovendien gevangen gezet worden) ten einde hun advies in te winnen.

Eerst daarna zou men antwoorden, zooals behooren zou.

Ook dit verzoek schijnt wederom te zijn afgeslagen.

18 December 1577 werd, door den gemeynen raad van Maastricht besloten, dat elk der 10 compagniën een uit haar midden zou kiezen; deze krijgsraad zou de zaken, der krijgsverrichtingen, die spoedeischend waren regelen; de Raad voegde er aan toe Jonker Geraert van Strijthagen, Johan Tilborgh, Vrint van Herderen, Geraerdt van Cortenbach, Geraerdt Suetendael en Jan Canen.

Mathias van Oostenrijk had inmiddels de hem door de Staten eigenmachtig aangeboden landvoogdij over de Nederlanden aangenomen.

Vermoedelijk naar aanleiding hiervan schreef Don Juan den 19den December 1577 uit Luxemburg een brief naar Maastricht, waarin hij de Maastrichtenaars in herinnering bracht, dat hij de stad van haar drukkend garnizoen bevrijd had en waarin hij de verdere weldaden opsomde, die hij aan de stad bewezen had.

Hij maande de burgerij aan om te volharden in de trouw aan beide Heeren en om te trachten zich van het krijgsvolk (dat van van Beersele) te ontdoen.

In Maastricht bleef men krachtdadig aan de versterkingen doorwerken, het hier toe benoodigde geld moest gevonden worden uit eene belasting op de verbruiksartikelen als malt, tarwe, rogge, wijn en steenkolen; deze belasting was vastgesteld bij raadsbesluit van 25 December 1577 en gold zoowel voor burgerij als geestelijkeid.

31 December 1577 verzocht Merode andermaal aan den gemeynen raad om meer garnizoen in te nemen, hij deelde als zijne meening mede, dat hij bij weigering, zich van de last, die hij van de Staten ten opzichte van Maastricht gekregen had, zou ontslagen achten, en de stad zou verlaten.

Men besloot hem echter te antwoorden, zooals men reeds vroeger op dergelijke verzoeken had geantwoord.

2 Januari 1578 legden de burgers en geestelijkheid den eed van getrouwheid af aan den Heer van Merode.

De stad was nu gewonnen voor de partij van de Staten, want in de acte van eed, die in de Raadsnotulen voorkomt, wordt Don Juan als „gemeyn geproclameert viant" betiteld.

De Merode deed een wederkeerige eed.

Reeds den volgenden dag werd aan Merode vergund om een vendel van zijn krijgsvolk in te nemen en werden maatregelen genomen tot verdediging; aan de geestelijkheid werd namelijk een deel van de wallen aangewezen om dat te versterken en men besloot tot aankoop van verschillende materialen ten behoeve van de versterkingen.

6 Januari 1578 werd het besluit om het vendel van Merode in te nemen goedgekeurd door de 23 ambachten, met het oog op de gevaarlijke tijden en omdat de vijanden rond de stad zwermen.

Merode had dienaangaande een schriftelijk contract gemaakt.

9 Januari 1578 accordeerde de gemeynen raad de zaken, die door Merode waren voorgesteld in het belang van de bewaking der stad. Tevens werd besloten een schrijven te beantwoorden van den Prins van Oranje, terwijl ten slotte de inkwartiering werd geregeld.

17 Januari werd in den gemeynen raad besloten om de brieven van presentatie van den heer van Heeze te beantwoorden. In deze brieven werd aangedrongen om meerder garnizoen in te nemen; men besloot iemand naar Leuven af te vaardigen om advies in te winnen.

20 Januari 1578 werd besloten, dat de burgemeesters met Merode zouden accordeeren omtrent het uitgeven van „de loeze" of parool.

Denzelfden dag gaf Merode verschillende bepalingen namens de Generale Staten uit, die moesten dienen tot recht en welstand

van Maastricht. Het waren hoofdzakelijk politiemaatregelen omtrent het afgeven van brieven en pakketten, die aan de poorten werden gebracht, het beschadigen der fortificatiën, scheepvaart, het visiteeren van vrachtwagens, vechterijen, het verbod om vreemdelingen in de stad te logeeren, wachtdienst, verbod om met den vyand te spreken, parlementairs en het gebod aan vagabonden, „wendeleers" en hoeren om de stad te ruimen.

De bepalingen ten opzichte van de scheepvaart op de Maas schijnen de Luikenaars niet gevallig te zijn geweest, want 3 Februari 1578 werden aan den bisschop van Luik afgevaardigden gezonden om te geraken tot eene overeenstemming.

Men kwam tot een vergelijk, maar bij eede moest worden verklaard, dat het verscheepte goed niet zou mogen dienen tot onderhoud of provisie voor den geproclameerden vijand.

Denzelfden dag werd de krijgsraad samengesteld bestaande uit de Merode, zijn' luitenant en kapiteins.

5 Februari 1578 zond de raad het antwoord aan den heer van Heeze op zijne presentatie aan den raad gedaan.

Het antwoord behelsde in hoofdzaak het navolgende: van Heeze zou het restant van zijn regiment, zijnde vijf vendelen in de stad mogen brengen, zonder dat de onnutte legervolgelingen zouden mogen binnenkomen.

Hij moest zorgdragen, dat de troepen op tijd betaald werden, zoodat daaruit geen ongeregeldhen zouden kunnen voortvloeien, terwijl het krijgsvolk niet langer in de stad mocht blijven dan noodig was.

Men bleef te Maastricht doorwerken aan de fortificatiën.

De scheepvaart op de Maas gaf aanleiding tot verwikkelingen met Luik, Maeseyck en andere naburige plaatsen.

Aan die plaatsen werd vrije vaart op de rivier toegestaan behalve voor victualiën en ammunitie, tenzij deze artikelen voor Maastricht bestemd waren.

De militaire overheid van Maastricht, zijnde de heer van Boxteel (1), Philippe van Horne de Baucignies, in absentie van den heer van Heeze en Joncker Melchior van Schwartsenberch, luitenant van den heer van Merode, keurde dit laatste goed.

(1) Boxtel. Zie Goethals. Maison des Hornes pag. X.

Den 20sten Februari 1578 verzocht de heer van Heeze aan den gemeynen raad om de Paters Jezuieten uit Maastricht te doen vertrekken.

De raad antwoordde op dit verzoek in een zeer breed gemotiveerd schrijven, waarin hij aan van Heeze verzocht van dit verzoek af te willen zien. Van Heeze deed den 28sten Februari 1578 het college der Jezuieten bezetten en liet hij de weerlooze paters vertrekken. De burgemeester weigerde echter de sleutels van het college aan te nemen en verwees hij den Vice Rector naar den Heer van Heeze, zeggende, dat de verdrijving niet het werk was geweest van den Magistraat, maar van den Heer van Heeze, die aan den Magistraat alle macht had ontnomen (1).

5 Maart 1578 waren de lasten van het garnizoen reeds zoo drukkend geworden, dat de secretaris der stad, de Heer Wynandts naar den hove van Brabant werd gezonden om „subventie" van garnizoen te verkrijgen.

Den 14den Maart 1578 werd op dringend verzoek van den Heer van Heeze eene leening gedaan van 2000 gulden brabants om de soldaten te betalen; binnen 14 dagen zou deze som door den Hove gerestitueerd worden.

Den zelfden dag verzocht de Merode de sleutels van de stad, hetgeen door den Magistraat geweigerd werd, als zijnde in strijd met de privilegiën; die door de pacificatie van Gent waren bekrachtigd.

Den 24sten Maart 1578 deelde de Merode mede, dat hij van de Staten last had gekregen om met zijne knechten te vertrekken. Ingevolge hiervan verzocht hij van den gemeynen raad brieven van afscheid als superintendant en gouverneur der stad Maastricht, welke brieven hun onder stadszegel werden verstrekt.

Uit het Raadsbesluit van 29 Maart 1579 blijkt, dat hij met 5 vendelen uit Maastricht vertrok, de Heer van Heeze verzocht toch om aan de 5 vendelen, die met den Heer van Merode uit Maastricht moesten vertrekken 500 pond kruit te leenen, uit de te Maastricht aanwezigen voorraad, onder behoorlijk handschrift van de Merode.

---

(1) Uit een studie over het gewezen Jezuieten-college te Maastricht door Haackman, voorkomend in „Maandrozen ter eere van het H. Hart van Jezus", jaarg. 1880.

De Merode werd den 31sten Maart 1578 in zijne betrekking als gouverneur van Maastricht opgevolgd door

WILLEM VAN HORNE, HEER VAN HEEZE [1].

Willem van Horne, seigneur van Heeze, Linden en Geldrop was een van de hoofden van de partij der Malcontenten in de Nederlanden.

Hij was de 4e zoon van Martin, graaf van Heeze, burggraaf van Furnes en van Berghes Saint Winoc, baron de Pamele en Gaesbeek en van Anne de Croy, eenigste kind van Antoine de Croy, Seigneur de Sempy, Ridder van het Gulden Vlies.

Evenals de meeste leden van zijne familie trad hij in militairen dienst; voor de eerste maal wordt zijn naam in de geschiedenis genoemd ten tijde van het overlijden van de Requesens, hij bekleedde toen den rang van kolonel en werd door de Staten van Brabant belast met het commando over de infanterie, die zij lieten lichten.

In Goethals: Histoire généalogique de la Maison de Hornes, Bruxelles 1848, pag. 253 e. v. komt een zeer uitvoerige beschrijving voor van zijne militaire loopbaan.

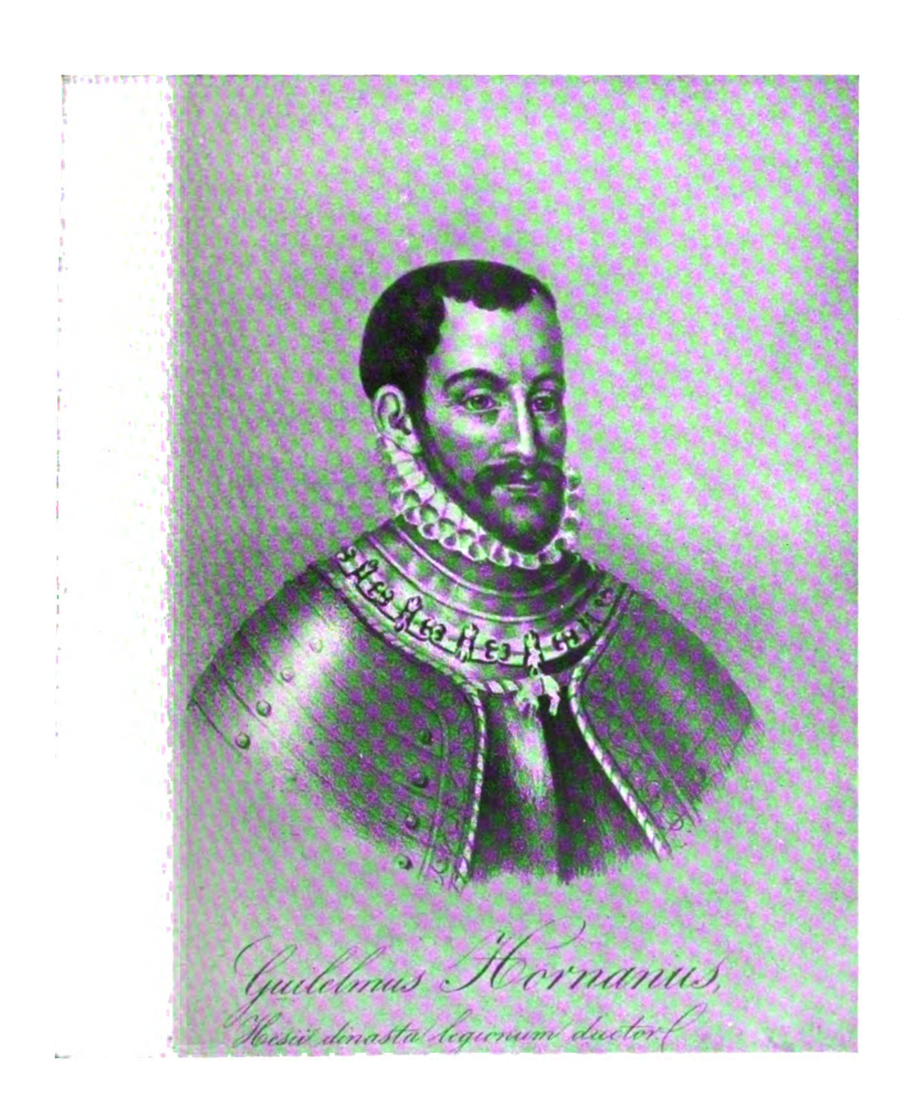
Bijzondere vermelding verdient hiervan het zeer werkzaam aandeel, dat hij nam aan den slag van Gembloux (20 Januari 1578).

Hij was dan weer aan de zijde der Spanjaarden, dan weer aan die der Staten; de Spanjaarden namen hem ten slotte gevangen en brachten hem naar Quesnoy, waarop de Hertog van Parma gewaarschuwd werd; deze benoemde nu een rechtbank, die Horne bij sententie van 7 November 1580, wegens verraad ter dood veroordeelde, den volgenden dag werd hij onthalsd te Quesnoy.

Den 3den April 1578 begroette de gemeynen raad van Maastricht den nieuwen gouverneur met een toelast wijn van derde half aem wijn of daaromtrent.

De oude klachten over het garnizoen kwamen wederom aan de orde van den dag. 9 April 1578 werd verdragen met het oog

(1) Het hierbij gevoegde portret is uit het werk van Goethals: Histoire généalogique de la maison de Hornes.

Guilelmus Hornanus,
Hesii dinasta legionum ductor.

op de vele klachten, dat de soldaten, die ingekwartierd waren zich lieten uitbesteden, dat door den gemeynen raad eenige gedeputeerden zouden gesteld worden, die met de kerspelmeesters zouden rondgaan om de huizen te visiteeren en de gebreken te verbeteren. Het garnizoen en de burgerij en het garnizoen met zijn officieren schijnen dezen tijd voortdurend met elkaar in ongenoegen geleefd te hebben, het eindigde dan ook met een volkomen oproer van het garnizoen.

Hieromtrent is het navolgende aangeteekend in de Raads notulen:

21 April 1578. Ten einde de twist te berechten, die er ontstaan is tusschen de soldaten en hun colonel en kapiteins worden door den gemeynen raad gedeputeerd ten einde zich bij de militaire overheid te voegen: Jonker Mechior van Schwartsenberg, Jonker Gerart van Strythaegen, Jan Playoel, Lybrecht Ptylager en Mr. Gereth van ? .

1 Mei 1575 kwam de heer van Heeze in den raad en deelde daar mede, dat hij van plan was om van de zeven gealtereerde vendelen van zijn regiment er 6 te doen vertrekken.

Het vendel, dat bleef zou samengesteld zijn uit de manschappen, die geen deel hadden genomen aan de muiterij.

Men zou verder de soldaten, die zich slecht gedroegen aan den lijve straffen, anderen ter exempel. Zijn verzoek om een krijgsraad in te stellen, die zoowel in politieke als militaire zaken recht zou spreken werd „gracieuselyk" van de hand gewezen.

Het oproer, door het garnizoen gemaakt is van ernstigen aard geweest, het plan was niet meer of minder dan de stad te „saccageeren (1), in brand te stellen, dezelve oeck met hunluyden colonel oever te leveren den vivant" (2).

De burgerij schijnt toen de bovenhand te hebben gekregen en de muiters te hebben ontwapend.

Den 9den Mei toch verzocht van Heeze om de geweren en wapenrustingen, die door de burgers aan de soldaten waren afgenomen terug te willen geven, waarop door den raad werd geantwoord, dat de wapens ter zijner beschikking zouden gesteld

(1) Uitplunderen, verwoesten.
(2) Raadsnotulen, deel 48, 9 Mei 1578.

worden, wanneer alle soldaten, die aan de muiterij hadden meegedaan, uit Maastricht vertrokken zouden zijn.

12 Mei 1578 hadden de knechten uit het Overmaasche, die tijdens de nood binnen Maastricht waren gekomen geldgebrek waartoe de Raad 200 gulden moest opnemen onder de burgerij.

22 Mei 1578 drong van Heeze krachtig aan op het bespoedigen van de werkzaamheden aan de fortificatiën. Men was toen bezig een bolwerk op te werpen aan de Maas in de Nieuwstad en een bij de Pieterspoort. Aan elk bolwerk zou door 1 compagnie gewerkt worden, den volgenden dag werd bepaald dat er 3 compagniën zonden werken.

23 Mei 1578 verzocht van Heeze den gemeynen raad om nog 2 vendels in te nemen: te weten een vendel van Limburch en een van Geene, dat te Leuven (?) gelegen had. Hij vroeg dat omdat hij gewaarschuwd was, dat de vijand het voornemen had om naar Maastricht te vertrekken.

De magistraat antwoordde, dat hij nog geen garnizoen wenschte in te nemen, hij zou echter de bevelen van den Hove van Brabant opvolgen.

In geen geval begeerde men echter het vendel uit Leuven in te nemen.

Het schijnt, dat dit niet naar den zin van de regeering is geweest, want 31 Mei 1578 werd door van Heeze mede namens den heer van Melroede (Merode) en van Jonker Melchior van Schwartsenberg een schrijven gepresenteerd in den gemeynen raad, welk schrijven hij ontvangen had van den Hove van Brabant.

In dit schrijven werd verzocht de 8 commissarissen, de magistraat en de schepenen af te danken en anderen in hunne plaats te benoemen.

Daar deze zaak van hoog belang was en ten zeerste de privilegiën van de stad raakte, besloot men het bevel niet uit te voeren, maar den heer Coeninx naar Luik en P. Wynants naar den hove van Brabant te deputeeren ten einde advies in te winnen.

Men besloot nog, daar het gevaar van een aanslag van den vijand zeer groot was, twee vendels in te laten. Men zou hen, wanneer zij gebrek hadden aan victualie, brood, bier en kaas, geven van de stad. De soldaten zouden gehuisvest worden in de huizen der ingezetenen (Raadsnotulen 5 Juni 1578).

Door de Generale Staten werd 12000 gulden brabants beschikbaar gesteld om daavoor poeder en koren te koopen; 5 Juni werd besloten er 5000 gulden van te besteden.

9 Juni 1578 werd aan elk van de hoplieden van het garnizoen op hun verzoek 100 pond bussenpoeder verstrekt uit den voorraad van de Generale Staten, terwijl men nog denzelfden dag overging tot aankoop van 10000 pond kruit en 2000 pond salpeter van eenen Luikschen koopman.

Den volgenden dag verzocht van Heeze om den hopman Beelen met 50 of 60 ruiters binnen de stad te laten ([1]).

Het verzoek werd voorloopig afgewezen, hij moest zijne ruiters onderbrengen in eene versterkte plaats in de omgeving van Maastricht en wanneer de nood hooger steeg zou hij hen binnen de stad mogen brengen.

Te dezer tijd wordt ook melking gemaakt van den later bij het beleg in 1579 zoo beroemd geworden Sebastiaan Tapijn, hem werd namelijk 24 Juli 1578 eene vereering gedaan van 2 aemen wijn, daar hij zich onderscheidde bij het fortificeeren van de stad.

Van Heeze werd in de maand Juli door de Maastrichtenaars aangeklaagd, dat hij zich bij het uitoefenen van zijne bediening had laten omkoopen en daardoor veel geld had verzameld.

Om zich te verontschuldigen trok hij naar Brussel, waar hij in Augustus 1578 werd gevangen genomen ([2]).

De Raadsnotulen vermelden hiervan niets, wel komen er tal van bijzonderheden in voor omtrent het werken aan de fortificatiën, wachtdienst, inkwartiering enz.

Van Heeze werd opgevolgd als gouverneur van Maastricht door

MELCHIOR VAN SCHWARTSENBERG.

Melchior van Schwartsenberg behoorde tot een Duitsch geslacht, dat in de XVe eeuw naar de landen van Overmaas kwam. Hij woonde te Struver onder Heerlen, terwijl hij bezittingen had te Strucht, Beek, Schinveld, Voerendael, Heerlen, Margraten, Aken en Raeren ([3]).

---

(1) Zie omtrent dezen hopman *Public.* XXVII, p. 58 en 59.
(2) Haakman en Alard, het beleg en de verwoesting van Maastricht, p. 63 en 64.
(3) Habets, Leenen van Valkenberg, *Public.* XXII, p. 148.

Melchior van Schwartsenberg wordt het eerst in raadsnotulen van Maastricht vermeld op 16 Februari 1578. Wij vinden hem daar genoemd als kapitein van de jonggezellen-compagnie, in welke functie hij zich beklaagt, dat zijne compagnie met den dag zwakker wordt en hij dus verzoekt manschappen van andere compagniën bij de zijne over te plaatsen.

Bij de beschrijving van zijne twee voorgangers werd zijn naam bij herhaling genoemd; waarheen dus kortheidshalve verwezen wordt.

2 September 1578 werd door Mathias van Oostenrijk om advies gevraagd aan den gemeynen raad om Melchior van Schwartsenberg te benoemen tot kolonel en superintendant dezer stad.

Hiertegen had men geen bezwaar; evenmin maakte men bezwaar, dat het krijgsvolk, dat Zijne Hoogheid zou believen en goeddunken, uit Maastricht zou vertrekken, daar de burgerij zwaar belast was en er bovendien nog pestziekte in de stad heerschte.

15 September werd op zijn verzoek een krijgsraad ingesteld bestaande uit 28 personen, te weten: uit elk der 4 schuttersgilden 4 man en uit elk der 6 compagniën, den kapitein en den vendrig.

19 September 1578 werd te Maastricht en open brief van commissie ontvangen van wege den koning, waarbij Melchior van Schwartsenberg benoemd werd tot superintendant der stad.

Men besloot hem als zoodanig te erkennen. Middelerwijl ging men door met maatregelen tot verdediging te nemen.

17 October 1578 verzocht de heer van Merode, dat men eenige personen van Raadswege naar zijn kasteel te Petersheim zou deputeeren, daar hij eenige belangrijke mededeelingen had te doen, dit werd afgeslagen en hem aangezegd, dat hij mondeling of schriftelijk zijne bedoelingen kenbaar moest maken aan den gemeynen raad.

19 October 1578 nu werden door hem brieven overgezonden van Zijne Hoogheid, waarbij hij benoemd werd tot gouverneur van de stad Maastricht en commandant van het garnizoen.

Men besloot toen de kapiteins van het garnizoen bijeen te roepen ten einde hun advies in te winnen.

Aangezien de heer van Merode antwoord verzocht had op

zijne brieven, die den vorigen dag in den raad gelezen waren, besloot men hem te antwoorden, dat alles berustte op een verzoek van den gouverneur en de Staten van Valkenburg, iets waarmede de Magistraat en de burgerij van Maastricht niets te maken had en waardoor men hoogstelijk beledigd was.

Men zou hierover aan Zijne Hoogheid schrijven.

22 October 1578 werd Schwartsenberg als superintendant der stad begroet met 3 aemen wijn of daeromtrent.

27 October 1578 werd besloten naar het hof van Brabant te schrijven om ontlast te worden van een deel van het garnizoen, ook het geven van den kost daaraan was zeer bezwaarlijk.

1 November 1578 werden door de Merode brieven gepresenteerd namens den Aartshertog en den Prins van Oranje, handelende over het verzoek door de Staten van Valkenburg aan den Hove ingediend. Men besloot eenige gedeputeerden ten hove te zenden ten einde te handelen, zooals behooren zou.

Men zag nu de tijd van het beleg snel naderen en in de raadsverdragen komen bij herhaling besluiten voor omtrent de voorbereidingen daarvan.

De tijd, die aan het beleg vooraf ging en het beleg door den hertog van Parma, dat onder het gouverneurschap van Schwartsenberg voorviel zijn, door mij uitvoerig beschreven in de Publications Tome 41 pag. 147 e. v., waarheen hierbij verwezen wordt alsmede naar het meermalen door ons aangehaalde werk van Haakman en Allard.

Schwartsenberg werd tijdens het beleg gedood.

FRANCISCO DE MONTESDOCA.

Francisco de Montesdoca werd door Parma benoemd tot gouverneur van Maastricht; hij was reeds van 1569—1577 te Maastricht met die waardigheid bekleed geweest en daardoor, als zijnde bekend met de stad en hare bewoners, de aangewezen persoon om na het beleg als zoodanig op te treden.

Van zijne ziekte hersteld zijnde hield Parma den 21[sten] Juli

1579 zijn zegevierende intocht te Maastricht Hiermede ging een groote wapenschouwing en een spiegelgevecht gepaard van het Spaansche leger, waarbij veel weelde werd tentoongesteld, hetgeen een gevolg was van de groote buit, die behaald was bij de inname van Maastricht.

Hij werd de stad in gedragen door de bres bij Tweebergenpoort, waardoor de Spanjaarden de stad waren binnengedrongen; daar werd hij opgewacht door Montesdoca, de geestelijkheid en zijne krijgsoversten. Hij begaf zich daarop naar de St. Servaaskerk, alwaar een plechtige dankdienst werd gehouden.

Tot Maart 1580 is Parma te Maastricht gebleven, hij had zijn intrek genomen in de Proostdij van St. Servaas (het tegenwoordige klooster der zusters van St. Carolus Borromaeus).

Parma was er spoedig op bedacht de orde in Maastricht te herstellen; hij ontbood daartoe Desiderius Sestich, raadsheer van Brabant, die in overleg met den bisschop van Luik het stadsbestuur moest regelen.

27 Juli 1579 deden de raadsheeren Sestich en Nueselo een voorstel, dat in hoofdzaak handelde over de rechten van de soldaten tegenover hunne kwartiergevers en omgekeerd.

In dezelfde maand had Parma zich om advies gewend tot de Spaansche afgevaardigden, die te Keulen vergaderd waren. Het advies, dat geteekend was door Longuevel, Foncq en Assonleville werd 3 Augustus 1579 uit Keulen verzonden.

Zij achtten het wenschelijk de stad onder één heer te brengen, n.l. den Hertog van Brabant. De bisschop van Luik zou dan behoorlijk schadeloos moeten worden gesteld.

Verder moest de rehabilitalie der burgers zoo gemakkelijk mogelijk worden gemaakt en moest aan alle uitgewekenen gelast worden wederom in de stad terug te keeren.

De voorloopige regeering werd geregeld, Parma kon. n.l. commissarissen aanstellen.

Ten slotte werd de inkwartiering vastgesteld, zooals die geregeld was als in den tijd van Keizer Karel V, dus alleen een bed voor twee personen, vuur en licht.

10 Augustus 1579 werd een door den Koning van Spanje aan de inwoners van Maastricht gegeven, Pardon generaal afgekondigd.

In dit stuk (1) komen de namen voor van die burgers, „als geweest hebbende hooffden ende autheuren der voorschreven rebellie", die met de predikanten van de valsche religie niet in het Pardon generaal begrepen waren.

De bisschop van Luik deed zijne rechten op Maastricht gelden. 18 Augustus 1579 werd door zijnen afgevaardigde te Keulen eene memorie overhandigd waarin hij verlangde, dat een zaakgelastigde van hem tot den koning zou worden toegelaten ten einde de politie en justitie te Maastricht te regelen.

Montesdoca was dan ook gehouden als gouverneur den eed aan beide prinsen te zweren.

Na verschillende onderhandelingen kwam 29. October 1579 de overeenkomst tot stand over het bestuur van Maastricht.

In de eerste dagen van 1580 was er te Maastricht reeds een nieuw bestuur gekozen, zoowel van Luiksche als van Brabantsche zijde.

In Januari 1580 werd door Philips II eene ordonnantie uitgevaardigd naar aanleiding van het feit, dat Maastricht van hem was afgevallen, de aanhangers der ketterij had binnengelaten en daarna met Godshulp door zijn veldleger was ingenomen.

Dit zeer lijvige stuk komt in zijn geheel voor in de Raadsnotulen deel 49 pagina 19 e v.; het handelt geheel over de regeeringsvorm van de stad (2).

Omtrent het vertrek van Montesdoca uit Maastricht werden geen bijzonderheden gevonden; zijn opvolger was

ADRIEN DE GOMICOURT.

Adrien de Gomicourt, Heer van Cunchy, Lignereule en Mazières, Ridder van de Order van St. Jacques, Commandant van de artillerie en President van den Krijgsraad, was geboren uit het huwelijk van Adrien de Goumicourt en van Anne de Poix, vrouwe van Lignereule en Cunchy.

---

(1) Collectanea van Collette, deel III, pag. 290.

(2) Uitgegeven in „coutumes de la ville de Maestricht" par Louis de Chrahay (Brussel 1876).

Hij was gehuwd met Philippe de Montmorency, uit welk huwelijk geboren werd Philippe, later gouverneur van Artois (1).

16 Maart 1580 volgde hij Montesdoca in zijne betrekking op en legde hij den eed af aan den Bisschop van Luik (2), terwijl hij 6 October van dat jaar naar aanleiding van het tractaat van Antwerpen den gewonen eed aflegde (3).

Onder zijne orders werd de Heer Sestigh gesteld met den rang van Luitenant Generaal.

De allereerste zorgen van den nieuwen gouverneur waren om de stad wederom in afdoenden staat van tegenweer te stellen en verder om de financiën in orde te brengen.

Reeds 23 Februari 1580 was door den gemeynen raad bepaald, dat elk, op wiens erf schansen of loopgraven waren, deze zou moeten slechten binnen den tijd van 24 dagen.

18 Mei 1580 sloot de Gomicourt een contract met Thomas Thollet en Hans Snoeck tot het herstellen van de muren en poorten der stad voor 6 gulden de 100 voet.

Met het oog op de troebele tijden was het noodig, dat de stad een groot garnizoen in had.

Men bood nu aan den Hertog van Brabant, dus aan den Koning van Spanje, jaarlijks een som aan van 15000 gulden tot onderhoud van het garnizoen en van de vestingwerken; deze som werd verkregen uit de licentgelden, die men mocht heffen op de koopmansgoederen, die de Maas op en af werden gebracht (4).

Verder betaalde men uit deze licentgelden den gouverneur, den ontvanger van de licentgelden, de commissarissen der logeering en de andere tot het garnizoen behoorende ambtearen.

Dit aanbod werd door den Hertog aangenomen, maar de fondsen der licenten schenen niet voldoende te zijn.

De navolgende raadsbesluiten wijzen daarop.

---

(1) Nobilaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne par M. de Vegiano, Sr. d'Hovel et le Baron J. S. F. J. L. de Herkenrode, Tome II, pag. 835.

(2) De Lenarts, Opkomst en Voortgang der stad Maastricht.

(3) Collette, Beschrijving van Maastricht, St. Pieter, Vroenhoven etc., pag. 400. Rijksarchief in Limburg.

(4) Octrooi van 10 Maart 1580.

Memorie van Mey del Collette. A p. 738.

9 Mei 1580. 4000 gulden te lichten tot onderhoud van het te Maastricht inliggende garnizoen.

20 Juni 1580. Er gaat eene deputatie naar Luik ten einde op verschillende kleinodiën geld op te nemen om het inliggend garnizoen te onderhouden.

Omtrent de sterkte van het garnizoen vinden wij gegevens in de Raadsnotulen van 11 Juli 1580, waarin rekeningen voorkomen voor brood, kaas en bier, welke bescheiden in handen van den peymeester werden gesteld.

Het garnizoen bestond uit:

De Compagnie van Monsieur de Gomicourt.

De Compagie van Henry de Lemberg.

De Compagnie van den baron de Eckenbarge.

De Compagnie van kapitein Ritsdorff (Duitschers).

3 Compagnieën van den graaf van Manderscheit.

3 Compagnieën van den graaf Octavio de Mansfelt en 12 kanonniers.

23 Juni 1580 werd door de ambachten een nieuwe eed van getrouwheid gedaan aan de beide heeren der stad, het daartoe strekkende raadsbesluit was 22 Juni genomen.

De eed luidde aldus:

„Ich gheloeve ende sweere lyffelycken ten heylige, dat ich sal „ende begheren te leven ende sterven in dat heylich apostolyck „catholyck Roemsche gheloeve ende in den dienst ende onder-„daenicheyt van beyde onsen princen den cardinaal ende bisschoppe „van Luyck ende den coninck van Spangien als hartoghe van „brabant, den coeninck van Spangien als hartogh van brabant, „den cardinaele als bischop van Luydich, beyde onsen genedigen „Heeren, affwerpende ende renuncieerende alle ketteryen ende „secten der heyligher apostolycker Roemscher Religie contrario „wesende, ende allen aanhangers der selver secten ende dat ick „niet doen noch toulaeten en sall voertgestelt te worden eynighe „saeken contrarie der selver Religien ende den Dienst ende onder-„daenicheyt van beyde onse princen houdende tot welvaert ende „conservatie van der stadt ende geloeven aen te brengen ende „waarschouwen allen verraederyen off yet contrarien der puncten „voers., soude moegen geattenteert worden onse schoutetten, „burgermeystern, schepenen, geswoeren ende Raet deeser stadt

„alle gehoersaemheyt ende onderdaenicheyt tou seggende, soe „help mich Godt ende allen syn Heylichen".

Ook op andere wijze gaf het stadsbestuur uiting aan de goede gevoelens, die het den koning van Spanje toedroeg; zoo werd 13 Juli 1580 bepaald, dat naar aanleiding van de groote victorie, die God, de Heere, aan Zijne Majesteit, den koning van Spanje en aan den Prins van Parma gegeven had, doordat Groningen was ontzet geworden en doordat Graaf Philips van Nassau, (de zoon van Jan van Nassau) was gevangen genomen, er op Zondag 17 Juli 1580 eene generale processie en solemneele mis zouden gehouden worden.

De Gomicourt had tegen dien tijd een bende ruiters naar Maastricht ontboden, waartegen de dekens van Sint Servaas en van Onze Lieve Vrouwe en het stadsbestuur den 20sten Juli 1580 hunne ernstige bezwaren inbrachten; vermoedelijk is dit te vergeefs geweest want 31 October 1580 werd door den magistraat te Bergen in Henegouwen verlichting gevraagd van zekere bende ruiters, die te Maastricht verblijf hield.

De Gouverneur had ook reden om de Maastrichtenaren niet volkomen te vertrouwen, dit blijkt uit het navolgende:

13 October 1580 kwam de Cancelier, vergezeld van den Procureur-Generaal, namens den Gouverneur in den raad, hij verzocht order te stellen op de volgende punten:

I. Na te gaan welke burgers suspect waren van te tracteeren met den Prins van Oranje.

II. Eenige personen te deputeeren, die aan de poorten de inkomende wagens zouden visiteeren of er onder de tonnen en pakken geen wapens waren verborgen.

III. Na te gaan wie in Maastricht wapens verkocht en van welke qualiteit, deze waren.

De Gomicourt vertrok nu tijdelijk uit Maastricht; hij was door Parma met eene zending naar den koning van Spanje belast (1).

De raadsnotulen maken 30 Januari 1581 melding van den Heer van Stevens, die een bende ruiters commandeerde, tegenwoordig gouverneur dezer stad, ook wordt hij d'Esteves genoemd (2).

---

(1) Correspondentie van Granvelle. Tome VIII, pag. 337.

(2) Raadsnotulen 12 Juni 1581.

Later legde d'Esteves zelfs den eed af aan den bisschop van Luik; dit blijkt uit een schrijven van Ernest van Beieren, bisschop van Luik, dato 7 Juli 1581, waarin hij aan den Magistraat van Maastricht verzocht om den eed van getrouwheid te doen hernieuwen, die door d'Esteves aan zijnen voorganger, Gerard van Groesbeek was gedaan. Den volgenden dag schreef de bisschop aan zijn hoogschout te Maastricht, Nicolaes van Blitterswijck, om aan d'Esteves den eed af te nemen.

Deze plechtigheid vond plaats op 17 Juli 1581; het procesverbaal er van luidt als volgt:

„Suyvant les lettres cydessus spéciffiez et le contenu d'Icelles „est comparu mons^r. d'Estèves y mentionné à l'instance du dit „Sg^r hault escoutête pardevant et dans le conseil de ceste ville „de Maestricht et illecq at presté le serment de fidélité entre les „mains du dict Escoutette pour la bonne et seure garde de la „dite ville au nom de Son Exc. monseigneur Ill^me et R^me Evesque „de Liége etc. moderne et ce en la mesme façon et manière qu'il „at presté ledit serment en mains du dict Escoutette du temps „et au nom de boyne et louable memoire le Cardinal de Groes„beek, de sont vivant Evesque et prince de Liége et immédiat „prédécesseur de sa dite Exc^e. Actum en plain conseil sur ung „Lundi le XVII de Juillet 1581."

Den 17^den Maart 1581 werd Mijnheer van Rues (1), die namens den koning van Spanje te Maastricht was gekomen, om aldaar goede ordonnantie en politie te stellen, door den gemeynen raad verwelkomd met twee aemen wijn.

Schouten, burgemeesters, schepenen, gezworenen en de raad van Maastricht brachten hunne bezwaren in door een breed gemotiveerde memorie, die in de Raadsnotulen is opgenomen.

De hoofdpunten uit deze memorie waren de volgende:

I. Het bleek, dat de stad niet in staat was om 150 ruiters te onderhouden, er was nu beloofd, dat 50 ruiters van den heer van Rysbroeck zouden vertrekken, men verzocht nu dit dan ook te doen geschieden.

II. De huizen werden beschadigd en vernield, men verzocht zich daarvan persoonlijk te overtuigen.

---

(1) Jean de Croy, graaf van Roeulx.

III. In de omliggende dorpen werden de veldvruchten en het zaad door de soldaten vernield en uitgetrokken.

IV. Klachten over de groote onkosten van brand en licht aan de wachten (wel 30 gulden 's weeks).

V. Door het optreden der soldaten kwamen weinig levensmiddelen ter markt, waardoor de arme gemeente gebrek leidde.

VI. Zonder voorkennis van den gemeynen raad werd door de soldaten op last van den gouverneur huiszoeking gehouden bij de burgers; zij ontnamen hun ponjaarden, rapieren, zeisen en andere zaken, welke voorwerpen de burgers dikwijls in hun ambacht noodig hebben en die op wapens gelijken.

VII. Tal van vreemdelingen, die van handel met de soldaten als marketender of vivandier leefden, zonder dat zij accijns betaalden.

VIII. Klachten over het servies; klachten, dat de soldaten geen belasting en accijns betaalden en bovendien nog artikelen verkochten, die aan accijns onderworpen waren.

IX. De soldaten verwisselden voortdurend eigendunkelijk van kwartier.

X. Klachten over de vele soldatenhoeren met verzoek om deze te doen vertrekken.

Naast deze memorie zijn in het Fransch gesteld de beschikkingen, die 21 Maart 1581 door den graaf de Roeulx genomen werden. Zij luidden als volgt:

Ad I. De graaf zou zorgdragen voor de uitvoering van de beloften van Zijne Excellentie.

Ad II. Aan den gouverneur werd bevolen het afbreken der huizen op doodstraf te verhinderen.

Ad III. Aan den gouverneur en de hier in bezetting liggende kapiteins werd opgedragen deze ongeregeldheden te beteugelen en te bestraffen; gebeurde dit niet dan zou het op deze authoriteiten verhaald worden.

Ad IV. Hij was tot eene overeenkomst gekomen omtrent dit punt met den gouverneur en de schouten.

Ad V. Dit hield verband met art III.

Ad VI. Indien deze visitaties moesten gehouden worden zou dit geschieden door den sergeant-majoor en de twee schouten.

Ad VII. De gouverneur moest dit beletten en de daders gestreng straffen.

Ad VIII. Wat de accijnsen betrof, dat bleef tot nader order opgeschort.

Ad IX. Het aanwijzen van de huizen behoorde tot het recht van den stadsmagistraat.

Ad X. Zij moesten op straffe van arbitraire correctie de stad ruimen.

Uit deze memorie blijkt wel ten duidelijkste welke overlast Maastricht van zijn garnizoen had en op welke baldadige wijze de soldaten tegen over de inwoners en die der omliggende dorpen optraden.

De klachten bleven niettegenstaande dit bezoek aanhouden, want reeds 24 April 1581 werd besloten naar den hove te schrijven omdat Maastricht benauwd was van soldaten.

24 Juni 1581 eischten de soldaten van het garnizoen de kost, daar er geen geld voor hen was. Men beschikte niet over eene leening, zoodat de Magistraat aan den Gouverneur verzocht om de soldaten te bevelen, dat zij zich gedurende vijf dagen zouden contenteeren met 3 stuivers daags van hun patroons instede van den kost te eischen.

De klachten omtrent het geven van de kost aan de soldaten werden aan den hove van Brabant ingebracht 11 Augustus 1581, 28 October 1581 en 6 Augustus 1582; deze klachten schijnen dus wel weinig succes te hebben gehad.

In October 1581 werd door de stad een verzoekschrift ingediend aan Parma, waarbij de verbeurde priviligien werden teruggevraagd. Er werd in dit stuk geklaagd over de groote kosten, die de vestingwerken en het garnizoen vereischten; over het afbreken en verwoesten van de huizen; het garnizoen was bandeloos en moeilijk te bestraffen.

Ten slotte werd verzocht wederom een college der Jezuiten te Maastricht te vestigen (1).

(1) De Goumicourt stelde in deze aangelegenheid veel belang; hij stelde pogingen in het werk, dat aan de Jezuieten een zaal en een kamer, naar den St. Servaaskant en belendende aan den Gulden Boom, voor drie jaar aan het college der Jezuieten zou worden afgestaan. Deze vertrekken behoorden aan Juffrouw Anna, weduwe van Aerdt Coninx, en haar zoon Jonker Jan.

Deze pogingen werden den 22en Mei 1583 met goeden uitslag bekroond en

Het antwoord werd 9 November 1581 uit Doornik afgezonden; het behelsde in hoofdzaak, dat de priviligien voorloopig nog niet hersteld konden worden en dat Parma de baldadigheden van de soldaten krachtdadig zou bedwingen.

Verder zou hij schrijven aan den Provinciaal der Jezuiten om het verzoek in te willigen.

20 April 1582 werd door Parma wederom op dergelijke klachten van de Magistraat eene beschikking genomen.

De gouverneur moest zorgen, dat geen burgers door soldaten werden beledigd en dat er orde gesteld werd op het afbreken van de huizen; de soldaten mochten niets meer voor hun service eischen, dan waarop zij volgens de verordeningen recht hadden.

Het garnizoen werd 22 September 1582 versterkt met 2 sterke vendels Italianen, waarvan 231 man in ledige huizen werden ondergebracht; teneinde de groote onkosten te kunnen dragen, die hieruit voortvloeiden, werd besloten gedurende eene maand dubbel maltgeld te laten betalen.

13 Januari 1583 werd de secretaris Molineus naar Parma gedeputeerd om klachten in te brengen over de armoede der stad ten gevolge van het garnizoen, men had nu gedurende acht maanden den kost moesten geven aan de soldaten en verzocht onderstand van geld te mogen ontvangen.

In deze maand wordt in de raadsnotulen ook weer melding gemaakt van den Heer de Gomicourt als gouverneur der stad.

Voortdurend blijft men in de raadsnotulen klachten vinden over de kosten, die het garnizoen veroorzaakte, die om niet telkens in herhaling te vervallen niet vermeld worden.

Van hun goede gezindheid ten opzichte van de Spanjaarden gaven de Maastrichtenaren blijk bij de overwinningen, door de Spanjaarden behaald; zij vierden deze overwinningen door het houden van eene processie.

Zoo wordt melding gemaakt van het volgende:

---

reeds den 6[en] Juni 1583 werden daar 2 scholen der grammatica geopend.

Ook liet hij later boven den ingang van het college „den zoeten naam Jezus, het wapenblazoen der sociëteit, en de patronen der stad en college aanbrengen”.

(Ontleend aan: Het gewezen Jezuieten-college te Maastricht, voorkomende in Maandrozen ter eere van het H. Hart van Jesus, jaargang 1880).

1 October 1584. God, de Almachtige, heeft aan den Hertog van Parma eene groote victorie verleend door Gent, Dendermonde, Vilvoorden en Herenthals wederom onder de heerschappij van den koning te brengen.

30 Januari 1585. De bewoners van 's Hertogenbosch hebben eene groote victorie behaald op hun vijand en op dien van Maastricht te weten den graaf van Holland (Prins Maurits), van ouds vijand van de heilige kerk; men besloot op Zondag 3 Februari 1585 eene groote processie met het Heilige Sacrament en bij toortslicht te houden en eendrachtig God te loven en te danken voor zulk eene schoone victorie.

5 Juni 1585. Parma heeft eene groote victorie behaald op de Nederlanders voor Antwerpen, ook daarvoor zal eene groote processie worden gehouden.

De Gouverneur de Gomicourt is in 1585 in het huwelijk getreden; de raadsnotulen vermelden dit feit den 12den Juni; men zou hem vereeren met een verguld zilveren kleinood van 100 gulden brabants.

29 Februari 1588 werden maatregelen beraamd voor de blijde inkomst van Zijne Keurvorstelijke Hoogheid van Keulen en Luik op Zondag 17 Maart 1588; hiertoe moesten de gemeyne ambachten 1000 daalders opbrengen (1).

Uit de Raadsnotulen van 27 Februari 1589 blijkt eene groote vermeerdering van garnizoen, te weten 4 vendelen Spanjaarden, waarover weer klachten ingebracht werden bij Parma.

15 November 1589 schreef de Gomicourt, dat men van plan was eenig meerder garnizoen van paarden- of voetvolk in winterkwartier te Maastricht te leggen.

Men besloot dit onheil af te wenden en te schrijven aan den heer Garnier, secretaris bij het hof, die belast was met de verdeeling van het krijgsvolk. Men zou hem verzoeken om Maastricht als „gecommandeerd" te beschouwen en om hem te verobligeeren zou men hem een paar schoone koetspaarden vereeren.

4 Juni 1590 wordt melding gemaakt van een bende Italiaansche ruiters onder Appio Conti. De Gomicourt is omstreeks dien tijd uit Maastricht vertrokken, hij werd gouverneur van Hesdin (Pas

(1) Raadsnotulen 8 Maart 1588.

de Calais, (Frankrijk), waar hij in deze betrekking 21 Maart 1590 beëedigd werd. De Gomicourt overleed in 1596.

3 Juli 1590 maken de raadsnotulen melding van Mijnheer van Werp, onzen nieuwen Gouverneur.

ANTONIUS VAN GRENET, HEER VAN WERPE.

Parma had 27 Juni 1590 aan het bestuur van Maastricht kennis gegeven van de benoeming van den nieuwen gouverneur door het navolgend schrijven: (1)

„Alexandre, duc de Parme, chevalier de l'ordre, Lieutenant-„gouverneur et Capitaine Général.

„Tres chers et bien aimez, aiant choysy pour le gouvernement „de Maestricht, au lieu du Sr de Gomicourt le Sr de Werp. „Nous envoyons présentement par de la pour commenscher a „prendre possession de la dith charge et voir et visiter la ville „et apres nous faire rapport de ce que y passe et sera requis. „Dont nous avons bien voulu advertir afin que le recognossez „et respectez comme seriez à nostre propre person de luy donner „l'assistance qu'il vous demandera pour la faict de sa charge. „Tres schers et bien aimez Dieu vous ait en garde. De Spa ce „XXVII de Juing 1590 signe Alexandre et plus bas Le Vasseur".

„La susprascription:

„Nos tres chers et bien aimez les Eschoutetes et ceulx du „magistrate de la ville de Maestricht".

De Werpe werd 28 Maart 1591 beëedigd als Gouverneur van Maastricht.

Het procesverbaal van de plechtigheid luidt als volgt: (2)

„Op huyden den 28en Martii 1591 binnen de stadt Maestricht „opt Stadthuys genoempt de Lantscroone alhier in de gewoen-„licke Raedtscaemeren aldaar vergadert zynde beyde de hoogh-

(1) Missievenboek n. 156, pag. 224.

(2) Missievenboek n. 156, pag. 228 e. v.

„schoutete, beyde de Borgemeesteren met den gantschen Raade „specialiter daertoe vergadert ende geindiceert zynde zijn erschenen Eerwerdigen ende Edelen heere Jacop van Carondelet, heere „tot Marques in Oostrevant, domheer des kercken Cathedrale tot „Luyck ende cancellier van zijne cuerforstel. Gen. tot Luyck ende „ter Luyksche zaeken, Edelen ende gestrengen Nicolaes van Blyt„terswyck genoempt Passart, heere tot Peer, Meer ende Bolre „ende hoogen amptman ende drossaat van Bilsen, ende zynder „voorscr. Gen. van Luyck hoochschoutet in haere voorn. stadts „Maestricht ende Eerwer. hooghgeleerden Mr. Jan Mulempedder „der Rechters Licentiael zynre Geñ.' Raedt Advocaat fiscaal ende „in de voergenoempde stadt commissaris ordinaris zynre Geñ. „Commissarien ende gesantten, vergezelschapt zynde by heeren „ende Mr Dominicus Zampson zynre G. Geñ. boevengenoempt „Secretaris domestyc ende in haren secreten Raede ter Luycxer „saecken, is oock aldaer erschenen Edelen Gestrengen ende Erent„festen heere heer Anthonis van Grenet, Riddre, heer tot Werpe „etc. van wegen ende in naem van Con[liche] M[teyt] van Spaegnien „ende hertoge van Brabant etc. ende met zyne Gen. medeheer „ende vorst van de voorgenoemptde stadt Gouverneur ende overste „des garnisoens aldaer, ende zyn der voorn. heer Gouverneur „ende Oeversten by de voorscr. zynde G. Gen. drye gezandten „gepresenteert geweest zynre Geñ. opene brieffen in walscher „talen geschreven op een bladt papiers, welche brieffven gelezen „geweest zyn met clarde stemmen by den voorn. heeren secre„taris zynre G. Gen. van zulchen teneur als hier nae volcht:

„Ernest etc.

„Ende waeren ende zyn de voerscr. oepene brieffven onder„screven aldus: „Par son alteze en son privé Conseil ende ge„teeckent D. Zampson".

„Ende waeren ende zyn de zelve opene brieffven bevestigt met „zynder G. Geñ. secreten zegel daer op gedruckt in roeden wasse „met papier dae oever in vorm van placcate, welche brieffven „als voerscr. gelesen geweest zynde heeft der voorn. heer Gou„verneur ende Oversten ten verzoecke der drye Gezanten voerscr. „verclaert bereyt te zyn te doen ende passeren in hunne handen „den eydt inde voergevuerde opene brieffven gemeldt ende mer„chelic ten verzoeke ende vermanisse der voerscr. heeren Nicolaes

„van Blyterswyck hochscholtets (die den selven eydt staeffde) „heeft den selven eydt lyflelyck gedaen ende gepasseert van word „te worde in zulchen voerg. als den zelven eydt aldaer hem (heer „Gouverneur ende Oeversten) by den voorn Secretaris voer- „gelezen wordt van wezend van zulchen teneur als hier naer „volcht: Ende yerst der teneur van den voergeruerenden com- „missien in dezen:

„Ernest par la grace de dieu esleu et confirmé en archevesque „de cologne du St. Empire Romain par Italie etc. A tous et „chacuns eux, qui noz présentes lettres de Commission verront „ou liroirent salut. Scavoir faisons, que comme Ser^me^ Seigneur „notre tres honoré cousin Philippe Roy des Espagnes et Catho- „lique etc. Ducq de Brabant et comme avec nous Prince et S^r^ de „notre ville de Maestricht ait pour sa part, en regard du droict, „jurisdiction et hault terre, qui a et en icelle notre ville compet „de et appartenir, commis au Gouvernement d'Icelle ville noble „homme Antoine de Grenet, Chevalier Sgr. de Werpe et lequel „Sgr. en regard du droict, jurisdiction et haulteur qui a regard „a en notre dite ville pareillement a nous, comme aussi Sgr. et „Prince d'Icelle compete et appartient doibs prester serement a „nous et no^re^ eglise de Liège a cause du dict Gouvernement mesmes „comme suivant l'accord du costé de la dicte Maj^té^ et d'un „Evesque et Prince de Liége, d'aultre part sur ce faict et estant „a esté ay devant par les prédécesseurs du Sgr. de Werpe au „dit Gouvernement faict avons député et commis et par cestes „deputons et commessons reverend et noble notre tres chier et „féal messire Jacques de Carondelet, S^r^ des Marcques en Os- „trevant, chanoine de notre Eglise Cathedrale de Liége, notre „chanchellier a raison d'Icelle notre Eglise et de noz partz de „notre Evesché et Principaulté de Liége, notre tres cher et féal „Nicolas de Blyterswyck, dict Passart, Seigneur de Peer, Meer „et Bolre etc. notre souverain officier et drossart de Bilsen et „notre hault Escoutette en notre dite ville de Maestricht et notre „cher et féal maitre Johan Mullenpedder, Licencée en droits „notre conseiller advocat fiscal et commissaire ordinaire en Icelle „notre ville.. Pour de notre part et en notre nom du dict Sgr. „de Werpe de la part de sa dite majesté Gouverneur et chef de „la garnison de notre dite ville demander et accepter le serement

„de bien et leallement garder notre dite ville de Maestricht et „les cleffs, munitions, artillerie d'Icelle ensemble, donner le mot „de guet et faire toutes les choses concernantes la dite garde „pour et au nom de nous comme Evesque et Prince de Liége „aussi de faire deuement enregistrer en notre dicte ville le dict „serement par le dict Sr de Werpe. Ainsi faict, presté et passé „et de plus en et à l'endroict de ce que dessus, et qu'en „pourra dependre ou y appartenir, dus faire et exploicter tout „ce et de quant qu'on y pourra estre requis ou opportun et „selon la confidence qui en nos dicts commis avons. Donné en „notre cité de Liége soubs notre scel secret le 26e jour de mars „l'an xve nonante ung. Dessoulz estoit escript et signé: Par son „Altese en son privé conseil Zampson".

„Forma auteur juramenti ut supra per dictum Dominum „Gubernatorem prestiti est talis".

„Je Antoine de Grenet, Chevalier Sr de Werpe, jure que „durant tout le temps que de la part de la ma[té] Catholique du „Roy, monseigneur, je tiendray l'Estat de Gouverneur et cheff „de la garnison de la ville de Maestricht. Je garderay bien et „léallement la dite ville, et les clefs, munitions et artillerie d'I- „celle ensemble, donneray le mot de guet et feray toutes choses „concernantes la dite garde aussy pour au nom et de la part de „Ser[me] et R[me] S[r]. Ernest, eslu et confirmé en Evesque et Prince „de Liége, selon le droict et possession que son Alteze en et a „l'endroict de la dite ville peult avoir. Le tout conformément „au serment qu'a cy devant presté et passé messire Adrien de „Gomycourt. S[r]. du dict lieu devant moy Immediat Gouverneur „et chieff de la garnison de la dicte ville".

Philips II deed de volgende brief omtrent het Gouverneurschap van de Werpe aan den Magistraat toekomen (1).

„Philips by de Gratien Gods, Coninck van Castylien enz. allen „dengheenen, die deze jegenwoerdige zien sullen saluyt: *Doen te „weten*, dat om die goede kennisse, die wy hebben van den persoen „van onsen lieven ende getrouwen Ridder, heere Antheunis van

(1) Missievenboek n. 156, pag. 230.

„Grenet, heere van Werp, etc. Ende van zynder wysheyt, vromicheyt, getrouwicheyt ende goede neersticheyt hebben denselven „by delibiratie van onsen zeer lieven ende zeer beminden goeden „neve den hertoge van Parma ende van Plaisantis, Ridder van „onser orden, Stadtholder Gouverneur ende capitain generaal van „deze onse erfnederlanden onthouden geordineert ende gecommitteerd onthouden ordineerende committeeren by desen in den „staat van Gouverneur ende Super-Intendant onser stadt van „Maestricht in plaetse van onsen lieven ende getrouwen Ridder, „heere Adrien van Gomicourt die wy jegenwoerdelyc versien „hebben met het gouvernement van Hesdin, gevende den voerscr. „heere van Werp volcommende macht authoriteyt ende zunderling bevel tzelve gouvernement van Maestricht voirtaan te houden „exerceeren ende bedienen de voirschreven stadt van elke aanslaagen, invasiën, overvallen, overrumpelingen ende perychelen „te bewaeren verhueden voorstaen ende beschermen die ingesetenen van die mitsgaeders de krychsknechten aldaar in besettinge „liggende in goede discipline ende chrygsorden te houden goede „wacht ende wake aldaar te stellen ende doen houden by daege „ende by nachte naar den heysch ende gelegentheyt van den tyde, „totter selver wacht ende waeke te bedwingen ende doen bedwingen allen denghenen diet behooren sall ende des gehouden „sullen wesen ende generaelycken te doene allen tghene des den „goet ende getrouwen Gouverneur ende Super-Intendant voirschreven schuldich is ende behoirt te doene alles op den selven „voedt ende insulche voegen ende manieren als de voirs. heere „van Gomicourt 't gemeltde Gouvernement gehadt ende gehouden „heeft. Totte wedden tractementen, eeren preminencien, rechten, „vryheden, baten, proffyten ende vervallen dair toe staende ende „behoirende. Ende zulcke ende gelycke als dezelve heer van „Gomicourt vuytsaken van 't voirscreven Gouvernement gehaeld „ende genoten heeft innegaande ende beginnende loop te hebben „tzedert den dage dat de selve heere van Gomicourt gedaan heeft „zynen eydt van 't voirscr. gouvernement van Hesdin, 't welck „was den XXIen dach van Meerte lestleden in dit jegenwoerdich „jaar XV' negentich, waarop ende van hem int voerschreven gouvernement van Maastricht wel ende getrouwelick te quyten, de „voirscr. heere van Werp gehouden wordt den behoirlycken eedt

„te doene in handen van onsen voirscr. goeden neve den hertoge „van Parma etc. ende elders dairt behooren sall in gewoinlyck „manieren, ontbieden darom ende bevelen onsen wel beminden „Schoutette, Borgemeestern, Schepenen, Raedt, Borgeren ende „ingesetenen onser voirscr. stadt van Maestricht mitsgaeders de „crychsluyden aldaer in besettinge liggende ende hiernamaels „liggen sullen, dat sy ende elck van hen besundere den voirscr. „heere van Werp ontfangen ende voirtaen houden ende kennen „voir Gouverneur ende Super-Intendant der selver stadt ende „oversulcx hem alle eere, respect ende onderdaenicheyt ende „Reventie doen ende bewijzen.

„Ende in tgene des hy tot naerder versekerheyt bewaernisse „ende beschermenisse der selver stadt van nooden bevinden ende „hen bevelen zall hem ernstiglyck voerstaen ende gehoorzaam „zyn, hem daer inne alle hulpe, bystandt ende assistentie doende „sulks bethoenende. Cesserende alle beletten ende wederseggen ter „contrarien. Want ons alsoo gelieft des 't oirconden hebben wy „onsen zegel hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van „Brussele den lesten dach der maent Juny int jaer ons heeren „Duysent vyffhondert ende negentich van onse Rycke te weeten „van Napels ende Jherusalem het XXXVII[e] van Castilien, Arragon, „Scicilien ende andere het XXXV[e] ende van Portugal het XI[e]. „Ende onder op den plycken stondt aldus: By den Coninch „Levasseur.

„Ende achter op den rugge stondt geschreven aldus:

„Op heden den 28 Meert 1591, soe heeft den heere van Werp „synen Eedt gedaen in handen van zyne Alteze alle naer den „inhouden breder beworpen int witte van desen. Ich onder-„teeckent als present geweest hebbende ten daege ende jaere als „boven. Onderteyckent Garnier".

De gouverneur ordonneerde den magistraat van Maastricht om zes vendels burgers op te richten ten einde wacht te houden (1).

(1) De Sieur de Werp had eene memorie ingediend aan den Hertog van Parma, waarin hij mededeeling deed van hetgeen hij noodig oordeelde voor de verdediging van Maastricht.

Op deze memorie nam Parma, die toen te Spa was, den 19[en] Augustus 1591 zijne beschikkingen.

De oprichting werd er in bepleit van de hier bedoelde 6 compagniën, waartoe

13 September 1591 besloot men te vergaderen ten einde na te gaan het getal burgers, dat daartoe bekwaam was ten einde den gouverneur te contenteeren.

4 November 1591 werd besloten eene zekere quantiteit harnassen en uitrustingen te laten maken om deze onder de zes compagnieën burgers te distribueeren, naar discretie van de burgemeesters en kapiteins aan die wachthebbenden, die dit het meest noodig hadden.

2 December 1591 werd besloten tot oprichting van 4 confrèries of schutterijen, onlangs door de beide Prinsen bevolen.

Deze raadsbesluiten duiden er op, dat men het vertrouwen van de Spaansche regeering had teruggekregen en dat aan de burgerij weer aandeel werd gegeven in de bewaking en verdediging van de stad.

Van Werp was in December 1591 of begin Januari 1592 met Parma naar Frankrijk getrokken; hij liet als zijn vervanger achter Jacques de Corbesier, Luitenant Gouverneur.

Deze kwam zeer onverwacht te sterven; de raadsnotulen vermelden 9 Januari 1592, dat hij na op zijn sterfbed den raad te hebben gevraagd van den sergeant-majoor Everhard, den kapitein Henry de Limbourg, den vaandeldrager Henry Borger en de andere officieren van het garnizoen hij als zijn opvolger benoemde de heer van Bequen.

De gemeynen raad besloot dit goed te keuren en den graaf van Mansfeld, die tijdens de afwezigheid van Parma het bevel voerde, er mede in kennis te stellen.

Behalve het vendel van den overledene lagen er nog twee andere vendels te Maastricht in garnizoen.

Den 8 ten Maart 1592 had er een vijandelijke aanslag op de stad plaats gevonden, dit blijkt uit de raadsbesluiten van 17 Maart 1593, 7 Maart 1594, 13 Maart 1595, 4 Maart 1596 en 10 Maart 1597 waarbij besloten werd eene groote kerkelijke plechtigheid te houden naar aanleiding van het feit, dat het God behaagd had

---

men 800 burgers zou nemen „des plus fideles et catholiques, lesquelz ont prendront „reduire en six compagnies pour faire garde, faisant choix des plus qualifieez et „affectioneez au service de sa Ma[te] pour cap[nes] et officiers".

Deze memorie bevindt zich in orginali in de Collettanea in het Stadsarchief van Maastricht, p. 843.

de stad te beschermen tegen eenen vijandelijken aanslag, die om 4 uur in den morgen was uitgevoerd (1).

De heer de Werp schijnt in April uit Frankrijk te zijn teruggekeerd; het raadsbesluit van 13 April 1592 spreekt ten minste daarvan, hij werd begroet met een toelast wijn; zijne aanwezigheid te Maastricht was niet van langen duur, want 18 April 1592 werd kennis genomen van het besluit van den graaf van Mansfeld, waarbij de kolonel Verdugo gecommitteerd werd als Gouverneur van Maastricht tijdens de afwezigheid van den heer de Werp naar Frankrijk.

In het jaar 1592 is druk aan de vesting gewerkt; herhaaldelijk komen besluiten voor omtrent het beschikbaar stellen van fondsen; onder andere werd de gracht tusschen de Pieterspoort en de Maas uitgediept; ook werd de keel van de werken tusschen Tweebergen- en Lindecruyspoort met steenen opgemaakt, evenals men dat gedaan had aan de andere zijde naar de Lenculenpoort. Dit waren nieuwe werken, die men voor den hoofdwal had aangelegd.

In November 1593 komen klachten voor over zware belasting met ruiterij, men besloot den pensionaris Meydael naar Brussel te deputeeren om te trachten daarin verandering te krijgen.

Inmiddels was Ernestus van Oostenrijk benoemd tot Landvoogd in de Zuidelijke Nederlanden; hij deed 30 Januari 1594 zijn plechtigen intocht te Brussel; terwijl 24 Februari 1594 eene deputatie uit Maastricht werd gezonden om hem te begroeten.

In Juli 1594 kwam hier in garnizoen een compagnie paardevolk onder Don Sancho de Lima; men trachtte hiervan ontslagen te worden doch te vergeefs.

---

(1) Omtrent dezen aanslag werd 22 Mei 1617 door den gemeynen Raad aan den Proost van Sint Servaas verzocht om de koorden, ladders, hamers en andere instrumenten, die men in de kerk had opgehangen ter eeuwige memorie van de getrouwheid en vroomheid der burgers in het ontdekken en afweren van den aanslag, door den Graaf Maurits op deze stad geschied op Sint Geertruidsdag van het jaar 1592, wederom op hunne gewone Plaats te hangen.

In het Raadsverdrag van 2 April 1620 is vermeld, dat men een Naamschen steen zou doen komen, teneinde die in memorie te stellen in plaats van de ladders en het andere oorlogstuig van den „viandt de Hollanders", welke voorwerpen waren afgenomen.

(Raadsnotulen deel 51 en 52).

17 October 1594 wordt melding gemaakt van den Heer van Longenal, Luitenant-Gouverneur en kapitein van eene compagnie Welsche soldaten te Maastricht garnizoen houdende.

In Mei 1595 kwam don Sancho de Lima wederom met zijne compagnie te Maastricht in garnizoen, er werd natuurlijk getracht dit af te wenden doch zonder eenig resultaat; 29 Mei werd aan hem, zijn luitenant en zijn cornet een bedrag van 600 gulden brabants vereerd ten einde de goede verhouding tusschen de burgers en soldaten te bevorderen.

21 Februari 1595 was Ernestus van Oostenrijk te Brussel overleden en tijdelijk opgevolgd door Pedro Henriques de Gurman, graaf van Firente.

Zijn opvolger Albertus van Oostenrijk was 29 Januari 1596 te Luxemburg aangekomen met geld en ongemunt zilver in goede hoeveelheid en 3000 Spanjaarden (1).

Dit gerucht verspreidde zich te Maastricht en tevens dat het plan bestond om deze Spanjaarden in de steden langs de Maas in garnizoen te leggen.

4 Februari 1596 werd besloten om eene deputatie naar Namen te zenden, die Zijne Altese zou opwachten en zou trachten Maastricht van inlegering van troepen bevrijd te houden.

1 April 1596 werd een brief ontvangen van den Electo (2) en zijne Geunieerden en soldaten uit Thienen, hij stelde Maastricht op een contributie van 30 000 Philipusdaalders binnen 14 dagen te betalen, terwijl hij bij weigering rigoureuse executie zou houden.

De gemeynen raad besloot met den Gouverneur te spreken en naar Brussel en Luik te schrijven.

De klachten over het garnizoen bleven aanhouden, zoo blijkt 10 October 1596, dat het garnizoen sedert ettelijke maanden vermeerderd was met 150 man, terwijl nu wederom twee benden ruiters waren bijgekomen. Ook de fortificatien bleven veel geld kosten; 12 September 1596 werd door den gouverneur goed en geraden gevonden om de oude Vierlinxpoort af te breken, terwijl 4 November 1596 bleek, dat de werken „dezen winter"

---

(1) v. d. Aa, Biographisch woordenboek.

(2) Onder electo wordt verstaan het opperhoofd, dat de Spaansche soldaten zich kozen, wanneer zij aan het muiten waren over het niet betalen van de soldij.

beëindigd werden en de peymeester gemachtigd werd om de overtollige paarden en werklieden af te schaffen.

Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat 30 December 1596 besloten werd eene deputatie naar Albertus van Oostenrijk te zenden om de zwarigheden, waarin Maastricht zich bevond ter kennis brengen.

Een zeer uitgebreide instructie werd voor deze deputatie opge maakt, die in zijn geheel in de raadsnotulen voorkomt.

De hoofdpunten waren: het zware garnizoen voordat de stad in 1579 in Spaansche handen viel; het beleg gedurende dat jaar, waarbij vele burgers om het leven kwamen; de plundering der stad; daarna wederom voortdurend een groot Spaansch garnizoen; doorloopend werden hooge sommen geëischt voor uitbreiding en onderhoud van de vestingwerken. Of dit geholpen heeft? Wij gelooven het niet want 3 Maart 1597 werd kennisgenomen van het besluit van den Landvoogd om 4 compagnieën Duitsche knechten van den kolonel Barbanson in te nemen en ze te leggen in de huizen, waarin nog geen soldaten waren ondergebracht.

Zijne troepen kregen 24 Maart 1597 vrijdom van accijns evenals het verdere garnizoen, terwijl hij 21 Juli 1597 weer vertrokken was.

20 Maart 1597 liepen er geruchten, dat de vijand „een secrete entreprise" in den zin had tegen Maastricht; hij zou tusschen de Bath- en de Koolpoort langs de Maas in de stad willen dringen; het gevolg van deze geruchten was, dat men eenige verbeteringen aan de wallen aldaar aanbracht en besloot scherp wacht te houden.

24 December 1597 bleek het voornemen van den landvoogd om boven het gewone garnizoen nog 500 man in winterkwartier te leggen te Maastricht; naar aanleiding daarvan besloot de gemeynen raad om te Brussel stappen te doen, teneinde daarvan verschoond te blijven; dit heeft goede gevolgen gehad, vermoedelijk tengevolge van het optreden van Sr de Werp, die 5 Januari 1598 voor zijne goede bemoeienissen in deze zaak werd begroet met een dronk wijn van 2 of 2½ aem.

25 Maart 1598 deed de gouverneur mededeeling, dat hij door den landvoogd gewaarschuwd was, dat de vijand van plan was een aanslag op de stad te doen, hij maakte daarvan gebruik om

te wijzen op de slechte toestand van het nieuwe bolwerk te Wijck, dat veel te laag was; ingevolge deze opmerking werd besloten het te verhoogen tot 8 voet.

Een zeer gewichtig moment in de geschiedenis was nu de vrede, die gesloten werd tusschen Spanje en Frankrijk. Volledigheidshalve laten wij het geheel raadsverdrag hierna volgen.

„Op Donderdag den 4 Juni 1598 wardt verdraegen in den „gemeynen Raed speciaelyck vergaedert synde, alsoe God almach-„tig doer syne grontloose bermherticheyt ende syne heylige God-„delycke gratie geliefft heeft datter een goede vaste ende geduerige „peys ende vrundschap gemaect ende gesloten is tusschen onsen „Genaedigste heere den Coninck van Spanien ende den Coninck van „Vranckryck voer hun, huer Erffgenaemen ende Naecomelingen, „mitsgaeders voer allen ende eene yegelycke huere vasallen, onder-„saeten, coninckrycke Landen ende Heylicheyden, soe der erweer-„dichste ende doerluchtichste voerst ende heer, heer Albert Cardinael „ende Eertshertoge van Oistenryck, Lieutenant gouverneur ende „capiteyn generael deser Nederlanden, ons sulcx heeft geschreven „ende laeten weten, ordineerende by de zelve syne briefe, hier „onder geregistreert, desen peys preciselyck op den sevensten deses „te doen publiceeren met alle solemniteyten ende ceremonie oyck „met alle bewysinghe van blysschap ende vroelickheyt, soe „met geluydt van clocken, stoecken van vueren als andersinds, „soemen in gelycke cas ende in dusdaenige oirzaecke gewoonlycke „is te doen. Ende boven al daer van God almachtich hoechelyck „te loven ende te dancken, dat men volgende syne Altese brieven, „den voerscr. Peys op Sondaege naestcomende, wesende den „sevensten deses, zal doen publiceeren, 's morgens tegen acht uren „op den merckt voer dye halle op eene stellagie, aldaer ten eynde „van dyen te stellen ende dye zelve ende de bancken te vercieren „met Tapeten oft gruene Laeckenen ende cussens alwaer des „heere Gouverneur off syne Lieutenant, Hoechschoutete, Borge-„meestern ende alle andere van de magistraet hun tegenwoordich „sullen laeten vinden, ende zal men ten zelven daeghe in Sinte „Servaes kercke eene solemneele ende tryomphelycke misse doen, „ende nae dye misse doen ende houden met torsse een devote „generale processie metten hoechweerdighe heylige Sacrament

,rontomme den grooten cirkel, gelyck te doen, daer toe men .requireeren zal dye heeren van beyde collegien ende de gewoen- ,lycke conventualen doen cundigen ende dambachten gebieden, „nae, doude usantie, Ende zal men oyck en Saterdach doen „rontomme de stadt vuytroepen ende condigen dye toecomende „publicatie van de peys, dye speciale misse ende solemneele pro- „cessie voerscr., mitds gebiedende wel ernstelyck allen ende een „yegelycke sich te laeten vinden in de zelve hoochmisse ende „processie, om God eenpeerlyck met vierige devotie van elsulcke „benefitien ende weldaeden van peys hoechelyck te dancken ende „voerts syne Goddelycke goedertierendheyt ende moegentheyt te „bidden ten eynde eene goede vaste ende geduerige peys ende „vruntscap over alle dese Nederlanden oyck mach werden gemaect „ende gesloten met Syne Majesteyt ende syne affgeweken landen „als Hollant, Zeelant, Frieslandt ende andere tot syne onderdae- „nicheyt weder moegen keeren ende vereenicht werden tot Godts „eere, dienst van Syne Majesteyt, welvaert van de landen ende „onser alle zielen zalicheyt, ende zal men oyck een yeder bevelen, „daar dye processie passeeren zal dye straete te veghen ende te „zuyveren, hun huysen te bemeyen ende met tappeten, taeffereelen „ende altaers te verchieren. Oyck zal men tot voor deze bewysinge „van blytschap ende vreuchde, des Sondachs savons boven op „de gallerye buyten St. Servaeschoer een solemneel onsse Lieve „Vrouwen loff met den loffsanck van Tedeum Laudamus daernae „doen singen, ten eynde zy voer ons by God haere lieve soene „gelieve te intermedieren ten eynd wy eens vuyt dusdaenige „miserie ende benautheyt tot eene geluckelycke Peys ende vrede „moegen genaecken, Ende intmiddels van den Vrythoff een groot „schoonvier stoecken, Peecktonnen binnen ende rontomme den „Vrythoff ende op sommige straeten oft plaetsen stellen, vier- „pannen vuytsteken oft Lanternen, bezunder op St Jans ende „St. Claesthoerens ende andere plaetsen daer elderchierlyckst „zal schijnen te zyn, Laetende voerts generaelyck een yder hier „inne te doen gelyck hy nae descretie ende met eer in syn per- „ticulier ende nae syn vermoegen tsy op straete voer syne „duere off anderssinds, tot teycken van vroelickheyt zal konnen „gedoen ende bewyzen dat den peys zeer aengenaem is. Ende „belangend van het groff geschut tsavonds aff te laeten, soe sulcx

„nu staet onder het gebiet van den heer Gouverneur, verhoept „dat daer inne zal werden gedaen, gelyck hy in dusdanige zaeke „zal bevinden te behooren".

„Volcht dye forme van de publicatie".

„Men laet U weten dat ter eere Gods almachtich end tot wel- „vaert ende ruste van tgheel kerstenryck eene goeden vasten ende „zekeren peys, confédératie met eeuwige alliance ende vrintschap „gemaeck geaccordeert ende gesloeten is tusschen onsen alder- „genaedigsten heer ende natuurlycken Prince Philips bij der „gratie Gods, coninck van Spaengnien, Aertshertoge van Oisten- „ryck, hertoghe van Bourgoingnien, van Brabant ende Graven „van Vlaendren, van Artois, van Henegouwen ten eender zyde „ende Hendrik by de zelve gracie coninck van Vranckryck dye „vierde van dye naeme ten andren voir hen, huer erfsaeten ende „naecomelingen, alle heure coninckrycke landen ende heerlic- „heyden vasaillen ende ondersaeten ende dat by middele van „de voorsc. peys eendrachticheyt ende accord, huer vassaelen „ende ondersaeten zullen wederom keeren in hunne goederen „om dye te gebruycken zedert de dage van de publicatie van de „voorsr. peys, ende van nu voirtaen moegen gaen, commen, han- „delen, verkeeren ende conserveeren inde coninchrycke landen ende „heerlichheden van beyden zyden, zoo wel ter zee als te land „coepmanschewyze ende anderssinds vryelycken ende onbelet „gelyck zy voir de oirloghe tusschen den voirscr. Princen ende „Coninge gedaen hebben oft vermoghten te doene. Ende beveelt „men van weghen des voirssr. heer Conincq van Spaegnien allen „den ghenen onder syn subjectie ende onderdaenicheyt geseten, „dat sy van nu voirtaen den voers. peys onverbrochtlyck ende „sonder eenighe contraventie onderhouden ende observeeren, op „pene van gestrafft te werden als Inbrekers van de voirss. peys „ende sonder gratie oft verdracht".

13 October 1598 was Philips II overleden; de tijding hiervan werd 5 November 1598 ontvangen door een brief van „die Cancelier en de Luyden van den Raede van haer Hoechheyt geordineert in Brabant".

Deze brief werd 9 November in den raad gelezen en naar aanleiding daarvan werden pompeuse plechtigheden vastgesteld

voor den uitvaart en voor de plechtigheden tot rust van de ziel van den overleden Koning.

Deze plechtigheden komen in zijn geheel voor in de Raadsnotulen, deel 51; zij werden medegedeeld in *de Maasgouw*, 6e jaargang, pag. 1009, door den heer Jos. M. H. Eversen.

In het jaar 1599 werd door het stadsbestuur en den gouverneur de Werp een nieuw reglement op de servitiën en inkwartiering vastgesteld (1).

Dit reglement behelst het volgende:

1e. De aanwijzing der kwartieren zal gedaan worden door den magistraat met voorloopig advies van den gouverneur;

2e. Elke twee soldaten zullen hebben een bed met toebehoor en volgens de middelen van zijnen waard pot, schotel en verdere gereedschappen, zoo deze in huis zijn;

3e. De soldaat zal om zich te warmen en den pot te koken het vuur des huizes mogen gebruiken;

4e. De waard zal hem leveren licht en zout en zal 's weeks een hemd wasschen;

5e. In plaats van vuur, licht, zout en het wasschen van een hemd, kan de waard zich van deze diensten vrijmaken, door het geven van één stuiver daags aan elken soldaat, onder den titel van servies;

6e. Voor servies aan een kapitein zal 10 stuivers, aan een Alferus of venderik 5 stuivers, aan een sergeant 3 stuivers en aan een korporaal $1^1/_2$ stuiver 's daags gegeven worden.

Het jaar 1600 was voor Maastricht weer een jaar van groote onkosten wegens het groote garnizoen.

Reeds 2 Januari werden er maatregelen genomen om eene deputatie naar Brussel te zenden wegens de aangekondigde komst van 5 vendelen voetvolk met de geheele overheid van het regiment van den Graaf van Barlaymont en van 2 benden ruiterij.

In Juli kwam don Sancho d'Avilla, gouverneur van Rynsbergh, die zich voor de Staatsche troepen had moeten terugtrekken met 1200 man te Maastricht; 4 November kwam nog een gelijk aantal manschappen van het regiment Barlaymont (zekere compagnie Duitsche knechten) en 2 compagnieën artillerie in winterkwartier,

(1) de Lenarts, Opkomst en voortgang der stad Maastricht.

zoodat het niet te verwonderen is, dat 16 Februari 1601 in den Raad het besluit werd genomen om den secretaris Meydael naar Brussel te deputeeren om bij het hof beklag in te brengen over o. a.:

„dye groete bewaerenisse ter cause vān ordinarisse eñ extraor- „dinarisse imliggeñ garnizoen, dye Ruyne eñ Bederfenisse van „de omliggeñ dorpen ten platte Lande duer dye daegelycxe pas- „sagie ēn repassagie van chrychsvolck soe te peerde als te „voet" enz.

3 April 1601 werd door den Electo van het Gealtereerde krijgsvolk te Weert (1) een brief geschreven aan den Magistraat van Maastricht, waarin werd medegedeeld, dat men gebrek had aan middelen, men zoude provisie hebben op het kwartier van Maastricht tot 4 maanden contributie; zonder echter eene bepaalde som te noemen, bedreigde men met rigoureuse executien en brandstichting.

Er werd besloten niet op dit schrijven te antwoorden, maar de burgers te waarschuwen goed op hun hoede te zijn, wanneer zij buiten de poorten gingen.

Eene zeer eigenaardige gebeurtenis is nu het niet in Maastricht toelaten van het tertio der Italianen onder den Markies de Bellach, hetwelk op order van den Markies van Havre en van de raad van State binnen Maastricht moest komen.

Daar dit een zaak van veel belang was, aangezien de burgers de wapens hadden opgenomen en de intocht hadden belet, waarop het tertio was teruggetrokken, komen in de Raadsnotulen vele bijzonderheden voor over dit onderwerp en werd ook de secretaris Meydael naar Brussel gedeputeerd (2) om de stad bij den Landvoogd te rechtvaardigen.

Het tertio bestond uit 15 Compagnien; alles was te Maastricht voor de inlegering gereed gemaakt, terwijl de Gouverneur bij de Tweebergerpoort was om de troepen te ontvangen.

---

(1) Het krijgsvolk, dat uit Italianen, Spanjaarden, Franschen en Nederlanders bestond, was aan het muiten geslagen wegens het niet betalen der soldij. Zij schonken aan de hoofdkerk te Weert eenige geschenken o. a. een zilveren miskelk waarop men leest: „Opera et impensis unionis militiae Werthensis anno 1601".

(2) Raadsverdragen 17 September 1601.

Bij aankomst bleek, dat er zich veel meer soldaten onder bevonden o. a. eenige „Quadrones" van de gealtereerden te Weert en vele zieke en besmette soldaten.

Het was aan de burgerij bekend, dat het nieuwe garnizoen van Stralen, dat ook uit Italianen bestond den 15^{den} September 1601 aan het muiten was geslagen; terwijl het optreden van eenige officieren, die reeds waren gekomen, van dien aard was dat men het ergste kon verwachten.

Zij deden toch allerlei buitensporige eischen omtrent service en hadden in de omliggende dorpen allerlei wandaden bedreven, terwijl zij de bewoners der stad hadden bedreigd met hen wel te zullen krijgen en hun binnen 24 uur allen te zullen massacreeren.

Men had daarop de wapens opgenomen om de stad voor deze onheilen te bewaren, maar niet om den koning onaangenaam te zijn.

De Raad van State en de Landvoogd betreurden het optreden der burgerij, maar verleenden desalniettemin de goedkeuring daaraan, hetgeen 27 October 1601 in den raad werd voorgelezen.

Ook de bisschop van Luik heeft het zijne er toe bijgedragen om deze zaak tot een goed einde te brengen; 29 November 1601 werd de secretaris Meydael naar Luik gedeputeerd om den dank van de stad over te brengen.

Bij het groote garnizoen kwam nog in October 1601 een bende Italiaansche ruiters onder Hopman Melo en een vrije compagnie Duitschers onder den capiteyn Jeronimo Seylandt (1).

Het extraordinaire garnizoen van Maastricht zou per jaar 60.000 gulden kosten. Om dit bedrag te betalen werd door den aartshertog Albertus 38000 gulden gegeven uit de kas van het land van Overmaas.

Maastricht kon van de ontbrekende som van 22.000 gulden slechts het bedrag van 12.000 gulden betalen, hetgeen door den hertog werd aangenomen onder acte van non-prejudici (2).

Voordat men echter zooverre gevorderd was, hadden er ook onderhandelingen plaats gehad, terwijl 3 Februari door den Hoofdthesorier Generaal te Brussel geschreven werd, dat men

(1) Raadsnotulen dato 22 en 27 October 1601.
(2) id. dato 12 December 1601.

goed nota genomen had van dit voorstel en dat men hoopte, dat men prompt maandelijks zou betalen.

Naar aanleiding van deze gewichtige aangelegenheid werden nog verscheidene brieven en stukken met den hove van Brabant gewisseld.

In Juni was men weder bevreesd voor een aanslag op de stad door de Staatsche troepen; 16 Juni 1602 werd toch met het oog daarop verdragen om te trachten te Luik 2 à 300 quintalen kruit op crediet te koopen.

Men had ook vernomen, dat het geheele leger van den Aartshertog naar Maastricht zou trekken met het oog op de vijandelijke troepen; hij zou dan in Maastricht logeeren en zou men hem volgens oud gebruik twee zilveren flesschen aanbieden.

Werkelijk kwam het leger ook naar Maastricht.

De Raadsnotulen van 26 September 1602 maken melding van de aanstaande komst. De Magistraat zou den Aartshertog bij de Tweebergenpoort begroeten en hem een geschenk aanbieden van een voeder beste wijn, 24 malder haver en 24 vette schapen. Het leger trok niet door de stad, maar ten Noorden daarvan over een brug, die bij de Biezen over de Maas was geslagen.

Het doel van deze expeditie was Venlo, dat tot gehoorzaamheid werd gebracht en gedwongen om garnizoen in te nemen. Van daar trok de Hertog naar Vlaanderen.

In den nacht van Vrijdag 9 Januari 1604 had wederom een aanslag op de stad plaats, waarvoor Maastricht op miraculeuze wijze werd behoed.

De heeren van Sint Servaas hielden met die van Onze Lieve Vrouwe en de kloosters een groote processie op Zondag 18 Januari ten einde God, den Heere te loven en te danken, dat hij de stad beschermd had.

Ook de Raad en de ambachten voegden zich in de processie.

Naar aanleiding van dezen aanslag werd door den gemeynen raad weer tal van politiemaatregelen genomen, vooral tegen vreemdelingen, bedelaars en pelgrims.

31 October 1604 werd de plechtige proclamatie gedaan van den vrede, die gesloten was tusschen den koning van Spanje en den koning van Engeland.

De daarop betrekking hebbende brieven en de proclamatie komen in hun geheel voor in de raadsnotulen, zij hebben echter zeer veel overeenkomst met die van den vrede tusschen Spanje en Frankrijk, welke hiervoor werden medegedeeld.

In Juni 1605 trok het Spaansche leger naar Friesland; 27 Juni was de graaf van Busquoi, die de avangarde commandeerde te Maastricht, terwijl den 11den Juli besloten werd om aan den Markies Spinola, Ridder van het Gulden Vlies, veldmaarschalk en opperste veldheer in de Zuidelijke Nederlanden, bij zijn doortocht naar Friesland te vereeren met een voeder wijn, wanneer hij in Maastricht zou komen overnachten.

Toen de troepen naar het Noorden waren getrokken liep het gerucht, dat de vijand een aanslag op de stad zou doen en werd er ingevolge dien den 8sten Augustus in overleg met den Sieur de Werp besloten om de Maas boven de brug met palen en kettingen af te sluiten.

In Februari 1606 zouden bij het garnizoen, dat ongerekend „de suite" reeds 1500 man telde, nog 19 vendels Spanjaarden, liggende in den lande van Overmaas, binnen Maastricht trekken.

Men besloot eene deputatie naar Luik en Brussel te zenden om te trachten hiervan bevrijd te blijven (1).

In den zomer besloot de aartshertog tijdens den veldtocht de soldatenvrouwen van het tertio van don Jingo de Borfa en van de 2 compagnieën van den chevalier de Luca, Cayno en Oleciri, die in het land van Limburg lagen, te Maastricht in garnizoen te leggen.

Zeer begrijpelijker wijze werd daartegen door den Magistraat geprotesteerd te Brussel (2).

Al deze klachten hadden echter weinig gevolg, het jaar 1607 was wederom zeer drukkend wat het garnizoen betrof.

Het bestond toen uit een Compagnie Hoogduitschers onder den Luitenant-Kolonel Pancras Gallass; het gewone garnizoen Bourgondiers; beide afdeelingen tusschen 900 en 1000 man sterk; een bende ruiters onder den graaf van Rithberg versterkt met 2

(1) Raadsnotulen 9 en 15 Februari 1606.
(2) id. 8 en 14 Juli 1606.

andere gereformeerde compagnieën; toen nu in November de tijding kwam, dat men nog eene compagnie, uit 's Hertogenbosch afkomstig, te Maastricht wilde leggen besloot men krachtig tegen deze garnizoensvermeerdering te protesteeren bij den Aartshertog Albertus en bij Spinola (1).

De klachten over het garnizoen werden te Brussel herhaald ingevolge de besluiten van den gemeynen raad van 8 Januari en 21 October 1608; in het bijzonder had men toen veel overlast van eene Compagnie Italiaansch paardvolk.

In Juni 1609 zou de Hopman Gallass met zijne troepen en de bende Italianen Maastricht verlaten, maar dit zou geen verademing geven, want in plaats daarvan zouden 8 vendels Bourgondiers te Maastricht komen (2).

De sterkte van deze Bourgondische troepen werd 22 Juni 1609 opgegeven als 500 man, terwijl er nog verwacht werden 2 andere compagnieën Bourgondiers, te zamen over de 300 man.

Men besloot wederom naar beide Heeren van de stad eene deputatie te zenden, omdat het groote garnizoen eene „ruïne" voor de inwoners was.

De gouverneur der stad Seigneur de Werp werkte krachtig mede om de lasten van de inwoners af te nemen; in den vervolge zou het service geld uit de schatkist van de stad betaald worden (3).

Het service was bepaald voor:

1 soldaat	op	1	stuiver	daags,
1 korporaal	„	1½	„	„
1 sergeant	„	2	„	„ (4).

De vermeerdering van het garnizoen bleef aanhouden; 3 Juni 1610 had men wederom vernomen, dat de sterkte opgevoerd zou worden, ditmaal was het niet mogelijk ze onder dak te brengen, zoodat naar Brussel werd gedeputeerd om dit onheil te voorkomen.

In het jaar 1611 vinden wij het regiment van den baron de Balanson te Maastricht in garnizoen (5).

---

(1) Raadsnotulen 22 November 1607.
(2) id. 7 en 22 Juni 1609.
(3) id. 3 Juli 1609.
(4) id. 15 September 1609.
(5) id. 9 Juni 1611.

28 Augustus 1612 blijkt uit de Raadsnotulen, dat de Fransche ambassadeur, de markies de Vinella te Maastricht doortrekkende was naar Aken; aan hem werd eene vereering gedaan in wijn.

Ook de gouverneur van Maastricht, Sieur de Werp, is omstreeks dien tijd naar Aken gedeputeerd geworden.

Ten einde het groot ongemak, dat de voortdurende inkwartiering aan de burgerij opleverde. op te heffen was de regeering reeds geruimen tijd doende om de soldaten te kaserneeren, door het bouwen van barakken.

Dit had echter eigenaardige bezwaren, daar de onbebouwde gronden, die daartoe geschikt waren, niet in eigendom aan de stad behoorden en men dus de toestemming van den hertog van Brabant noodig had.

Zoo besloot men den 16 April 1613 om den Pensionaris naar Brussel te deputeeren, ten einde deze moeilijkheid uit den weg te ruimen.

Te Brussel werden deze plannen goedgekeurd en werd toestemming verleend tot den bouw van een gebouw van 400 kamers te Lenculen (¹).

4 November 1613 werd besloten om „den breeden Raad" te formeeren met alle meesters van de ambachten ten einde te delibereeren, waar men de middelen zou vinden om de barakken voor het garnizoen te bouwen.

Deze vergadering werd gehouden den 11den van die maand en men besloot daarop na rijpe deliberatie „dat men metten zelven „bouw voerts moeghen vaeren, op de conditien aldaer gepro„poneert".

Ingevolge deze besluiten werd de bouw der kazerne voortgezet en verrezen kazernes aan de Tongerschestraat, op de Kommel, aan den Nieuwenhof en op den Maagdendries.

In 1614 was door Sieur de Werp een nieuw reglement op den wachtdienst vastgesteld, waartoe de stad in 31 „escadres" of korporaalschappen verdeeld was, dit reglement werd gepubliceerd ingevolge het Raadsbesluit van 3 Maart 1614.

Het huis der voetboogschutten te Lenculen en een huis aan de Maas bij de Muelenpoort, dat op advies van den gouverneur

(¹) Raadsnotulen 13 Juli 1613.

gekocht was werden als barakken voor het garnizoen ingericht (1).

Toen de barakken gereed kwamen moesten de soldaten er onder gebracht worden, wat bezwaren opleverde daar de soldaten zich in de huizen, waar zij in kwartier lagen, zeer op hun gemak bevonden, wijl zij behoorlijk van meubels en fournituren voorzien waren en het dus een eisch van hen was, dat de barakken van deze artikelen moesten voorzien worden (2).

Het garnizoen werd in het eind van 1614 versterkt door 5 compagnieën van het regiment van den kolonel Balançon, die voor een groot deel in de barakken werden ondergebracht. Zij waren afkomstig van het leger van den markies Spinola te Wezel (3).

12 October 1615 was vernomen, dat de gouverneur Sr de Werpe vermeerdering van garnizoen had verzocht, daar de inliggende zes compagnieën zeer verzwakt waren. Naar aanleiding hiervan besloot men met hem in overleg te treden en het aanbod te doen om gedurende den winter de burgerwacht te vermeerderen.

In het voorjaar van 1616 kwam er weer een aanzienlijke versterking van het garnizoen te weten:

300 nieuwe soldaten onder den kapitein de Neuffvillers;

recruten van de compagnie Bourgingnons van kapitein Laverme onder Baron van Walenson;

idem van drie compagnieën van het Regiment van den Heer van Gulsin.

Aan alle deze soldaten werden stroozakken verstrekt, terwijl aan den stadsadvocaat Meiss eene gratificatie gegeven werd voor zijne bemoeienissen in deze aangelegenheid.

De Gouverneur van Maastricht vroeg in Maart 1616 zijn eervol ontslag uit zijne betrekking wegens zijnen hoogen ouderdom.

Hieromtrent laten wij de correspondentie volgen: (4).

„Les Archiducqs.

„Cher et féal. Nous avons veu par votre lettre du 9 de ce moys „la réitirée instance et requisition que nous faite afin que en

---

(1) Raadsnotulen 10 Maart en 5 April 1614.

(2) de Lenarts: Opkomst en Voortgang der stad Maastricht, pag. 155.

(3) Raadsnotulen 13 Octber en 10 December 1614.

(4) Missivenboek n. 158, pag. 6.

CLAUDE DE LANNOY, HEER VAN LA MOTTERIE.

„considération de votre hault age et impuissance, nous voudrions „vous descharger du gouvernement de notre ville de Maestricht „et vous confessons librement que nous avons tant de satisfactions „du bon debvoir et service que y avez rendu jusque a présent „que nous fussion être bien aises, qu'eussiez y continuer encore „quelque temps, mais que avec tant de prière vous insister a „cette descharge, nous regardons de bien tost, nous resouldre sur „la personne qui vous debuera succéder, la venue duquel vous „pouvez attendre, pour après qu'il sera mis en possession nous „venir trouver et tant cher et féal notre Seigneur vous ait en „sa sainte garde. De Bruxelles le dernier Mars 1616 paraphé „Ma Vr. soubsigné Albert et plus bas: Verreyken.

„La superscription estoit. A notre cher et féal le Sgr de Werp, „chevalier, du conseil de guerre de Sa Majesté et gouverneur de „notre ville de Maestricht".

In bovenaangehaald missivenboek komt een brief voor van den bisschop van Luik, dato 30 Mei 1616 van gelijke strekking.

De Sieur de Werpe werd in zijne betrekking als gouverneur van Maastricht opgevolgd door:

CLAUDE DE LANNOY, HEER VAN LA MOTTERIE. (1)

Omtrent dezen gouverneur worden zeer interessante bijzonderheden gevonden in de studie van Eugène Poswick: „Les Comtes de Lannoy-Clervaux, Princes de Rheina-Wolbeck". Bruxelles. J. H. Moreau, rue d'or. 1904.

Claude de Lannoy, graaf de la Motterie, baron de Clervaux en d'Ennery, seigneur de Bletange, Wolmerange enz., Ridder van het Gulden Vlies, was de zoon van Jacques de Lannoy, seigneur de la Motterie, de Carnoy, d'Outrebecq en de Wasmes en van Suzanna de Noyelles, dame du Ponchel. Hij behoorde tot het oud adellijke en illustere geslacht der graven de Lannoy, en wel tot den tak der graven de Lannoy, prinsen van Rheina-Wolbeck.

Op 16 à 17jarigen leeftijd trad hij in 1595 in dienst als „soldat-gentilhomme" in een Spaansch infanterie-regiment; den 16den Mei

---

( ) Het portret is uit het werk van Eugène Poswick.

van dat jaar werd hij benoemd tot kapitein van eene nieuw opgerichte Waalsche compagnie infanterie sterk 200 man.

Met deze compagnie nam hij deel aan de veldtochten tegen Frankrijk gedurende de jaren 1595, 1596 en 1597, welke eindigden met de vrede van Vervins den 2[den] Mei 1598.

Met den Aartshertog Albertus nam hij deel aan den slag bij Nieuwpoort, waarbij hij gevangen werd genomen, waarop hij negen maanden als krijgsgevangene in Holland doorbracht.

Bij zijne invrijheidstelling verbond Aartshertog Albertus hem uit dankbaarheid voor zijn schitterend gedrag aan zijn persoon en verleende hem een pensioen van 40 kronen 's maands.

Hij vergezelde nu den aartshertog bij het beleg van Ostende en ontving toen met den graaf de Croy-Solre den 1[sten] September 1601 den opdracht om den koning van Frankrijk, Hendrik IV, te gaan complimenteeren, toen deze Calais bezocht, welke stad de Engelschen aan Frankrijk terug hadden gegeven.

8 April 1602 werd hij benoemd tot sergeant-majoor bij het tertio Waalsche Infanterie van den „Mestre de Camp" M[r] de Gruyson.

Tegen het einde van dat jaar werd hij aan het hoofd van 1200 man naar Sluis gezonden, welke vesting door de Hollanders belegerd werd.

Vervolgens nam hij weder deel aan het beleg van Ostende.

Bij commissiebrief van 19 Februari 1605 werd hij benoemd tot kapitein van eene compagnie lichte lanciers sterk 100 man.

Het zelfde jaar was hij in het leger van Spinola tegenwoordig bij de inname van Wachtendonk.

In 1606 nam hij deel aan het beleg van Rheinsberg, waarbij hij zich zeer onderscheidde.

Bij dit beleg sneuvelde de Mestre de Camp, Philippe de Torrès; in zijn plaats werd de Lannoy bij commissiebrief van 9 October 1606 aan het hoofd geplaatst van het Waalsch Tertio Infanterie, waarmede hij alle veldtochten tegen de Staatschen medemaakte tot aan het sluiten van het twaalfjarige bestand in 1609.

Gedurende dezen wapenstilstand werd hij den 9[den] Febuari 1611 benoemd tot lid van den krijgsraad en werd hij commandant van de grensvestingen Lingen en Gelder, waarvan bij de vestingwerken verbeterde.

22 November 1611 was hij te Grevelingen gehuwd met Marie Françoise Le Vasseur, dit de Guernonval, dame de Conteville; uit dit huwelijk werd een zoon geboren: Philippe, comte de la Motterie, seigneur de Conteville.

Bij commissiebrief van 14 April 1616 werd hij benoemd tot gouverneur en superintendant van Maastricht.

Van zijn optreden wordt melding gemaakt in de Raadsnotulen van 30 Mei 1616, hij kwam dien dag in den Gemeynen Raad en vertoonde zijn commissiebrief.

De stukken betrekking hebbende op zijne benoeming komen in copie voor in het Missivenboek n° 158, p. 1, v. v.

Wij laten hier den inhoud ervan volgen:

„Copie van de commissie van den Edelen ende gestren-„gen heere, H. Claude de Lannoy, heere van Lamotterie, „Gouverneur ende Supper-Intendant deser stadt Maastricht.

„Albert ende Isabella Clara Eugenia, Infante van Spaignen, by „de gratie Godts Ertzhertoghen van Oistenryk, Hertoghen „van Burgundien, van Lottryck, van Brabant, Graven van Habs-„burch, van Vlaenderen, van Arthois, van Burgundien, van Tirol, „Palsgraven ende van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, „van Namen ende van Zutphen, Marcgraven des Heylichs Rycx, „Heeren ende Vrouwe van Vrieslandt, van Salms, van Mechelen, „van de stadt, stede ende land van Utrecht, Overyssel, Groenin-„gen, Allen den gheenen, die dese jegenwoordige zullen zien. „saluyt. Doen te weten, dat om de goede kennisse, die wy hebben „van den persoon van onsen lieven ende getrouwen Claude de „Lannoy, heere van Lamotterie, van den crygsraet van Zijne „Majesteyt ende van zijnder wijsheyt, vromicheyt, getrouwicheyt „ende goede neersticheyt, zunderlinge in aensienghe van de „goede, lange ende aengenaeme diensten, die hij ons gedaen heeft „in diversche qualiteyten ende nu over negen jaeren als overste „van een Tercio van vijffthien vendelen Walsche soldaten, hebben „denselven heer van Lamotterie onthouden, geordonneert ende „gecommitteert, onthouden, ordineeren ende committteren by „desen in den staedt van Gouverneur ende Super-Intendent „onser stadt Maestricht in de plaetse van onsen lieven ende ge-„trouwen Ridder, heer Anthonis van Grenet, heere van Werp, „oyck van den crygsraet van zynder Majesteyt, denwelchen wy

„tzynder ernstige bede ende begeerte ende in consideratie van „zyne ongevallicheyt ende groeten ouderdom daervan ontlast ende „ontslagen hebben, ontlasten ende ontslaen mits dezen. Gevende „den voernoemden heere van Lamotterie volcomen macht, autho- „riteyt ende zunderlinge bevel, tselve gouvernemendt ende Super- „Intendenci voirtaen te houden, exerceeren ende bedienen, de „voerscr. stadt van Maestricht van alle aenslaeghen, invasien, „overvallingen, overrumpelinghe ende peryckelen te bewaren, ver- „hueden, voerstaen ende beschermen, de ingesetenen van dien, „mitsgaeders de krychsknechten aldaer in besettinghe liggende in „goede discipline ende crychsorden te houden, goede wacht ende „waecke aldaer te stellen ende doen houden, bij daeghe ende „nachte nae den heysch ende gelegentheyt van tijds, totter selver „wachte ende waecke te bedwingen ende doen bedwingen „allen denghenen diet behoeren sal, ende desgehouden sullen „wesen ende generalyck te doen allentgeene des een goed ende „getrouwe Gouverneur ende Super-intendant voerscreven schul- „dich is ende behoert te doene; alles op den selven voet en „in sulcker vueghen ende manieren als den voerscreven heere „van Werp 't gemelde Gouvernement ende Superintendantie ge- „hadt ende gehouden heeft, totte wedden, tractementen, eeren, „preminencien, rechten, vryheden, baten, proffyten ende vervallen „daertoe staende ende behoerende ende zulcke ende gelycke als „den voerscr. heere van Werp uit saecken van voerscreven Gou- „vernement gehadt ende genoeten heeft, waervan ende van hem „int bedienen vant voerscreven Gouvernement ende Superinten- „dantie wel ende getrouwelyck te quyten de voerscreven heere „van Lamotterie gehouden wordt den behoirlycken eedt te doene „in onse handen ende elders daert behoeren sal. Ontbieden daer- „om en bevelen onsen wel beminden Schoutette, Borgemeesteren, „Schepenen, Raedt, Borgeren ende Ingesetenen onser voerscreven „stadt van Maestricht, mitsgaeders de chryghslieden, die aldaer „in besettinge liggen ende hiernamaels liggen sullen, dat zy ende „elck van hun besunder den voerscreven heere van Lamotterie „ontfangen, ende voirtaen houden ende kennen voers. Gouver- „neur ende Superintendant der selver stadt ende oversulcx hem „alle eere respect, onderdanicheyt ende reverentie doen ende be- „wysen ende int geene des hy tot meerdere versekerheyt, bewae-

„renisse ende beschermenisse der zelver stadt van noeden bevin-
„den ende hen bevelen daerinne alle hulpe, bystandt ende assis-
„tentie doende ende bethoenende, cesserende alle beletten ende
„wederseggen ter contrarien, want ons alsoo gelieft.

„Des t' oirconden hebben wy onsen siegel hier aen doen hangen.
„Gegeven in onse stadt van Brussele den vierthiensten dach van
„Aprili int jaer ons Heeren duysent sesse hondert ende sesthien.
„Geparapheert Pe M[t]. op de plycke stondt gescreven: By de
„Ertzhertoghen, onderteykent: Verreyken. Metten siegel van hunne
„Hoecheyden in roede was daeraenhangende met dobbel stert".

Blijkens het opschrift *in dorso* legde Claude de Lannoy den 18[den] April d.a.v. te Brussel den eed als Gouverneur af in handen van den Aartshertog.

30 Mei 1616 werd, zooals wij reeds zagen, van dezen nommissiebrief alsmede van de verklaring *in dorso* daarvan gesteld, voorlezing gedaan in eene vergadering van den Gemeynen Raedt op de Raadskamer van de Landscroon, in de Groote Staat, toenmaals het Raadshuis van de stad Maastricht.

De Gouverneur moest nu ook nog den eed van getrouwheid afleggen aan den Bisschop van Luik; deze benoemde ten dien einde den 20sten Juni 1616 eene deputatie. Een afschrift van hun volmacht komt mede voor in het aangehaalde missivenboek.

„Copie de la Commission des Seigneurs deputez de
„Liège, pour recevoir le serment du Sr Lamotterie etc.
„comme Gouverneur de ceste ville, etc.

„Ferdinand par le grace de Dieu, esleu et confirmé Archevesque
„de Couloigne, du St. Empire Romain etc. l'Italie, Archiecan-
„cellier et Prince electeur Evesque de Liége, Hildisheim, Munster,
„coadjutor de Paderborn et Bergtesgade, Administrateur de
„Stavelot, comte Palatin du Rhin, Ducq des deux Bavieres,
„Westphalie, Engheren et Bouillon, Marquis de Franchimont,
„comte de Looz, Loigne, Horne etc. A tous ceux, qui ces présentes
„nos lettres patentes verront ou lire oiront. Salut. Scavoir faisons,
„que comme Monsieur notre cousin l'Archiducq Albert d'Autriche,
„ducq de Brabant, Prince et seigneur de notre ville de Maes-
„tricht, avec nous ait pour sa part, et en regard du droict,

„haulteur et jurisdiction qu'il at et luy peult competer en notre „dite ville, commis au Gouvernement dicelle noble homme Claude „de Lannoy, Sr de Lamotterie, du conseil de guerre de sa Majesté „d'Espaigne et colonel d'ung regiment de Valons, lequel pour le „regard du droict, haulteur et jurisdiction qu'avons en notre dite „ville, comme semblablement Prince et Seigneur d'icelle nous „doibt prester sermens et à notre Eglise de Liége en qualité de „Gouverneur et cheff de la garnison de notre ditte ville, suyvant „l'accord sur ce faict entre feu Sa Majesté d'Espaigne et ung „Evesque et Prince de Liége, ainsy que les prédécesseurs au dit „Couvernement l'on cydevant faict. C'est pourquoy desirons „maintenir noz droits, haulteurs et la jurisdiction de notre Eglise, „avons commis et député, commettons et députons par cestz les „Révérend, nos très chers, chers et féaulx Christophore de Bloc-„querye, chanoine de notre Eglise Cathedrale et chancellier de „notre Principauté de Liége, Godefroy de Bocholt, S^r. du dit „lieu, Cortessem, Orey etc., notre conseillier secret et drossart „de Pelt, François Diffius, notre Advocat fiscal de notre conseil „privé et Johan Valere Lory notre secrétaire, pour de notre part „et en notre nom demander et recepvoir le sermendt du dit „seigneur de Lamotterie, de bien et leallement garder notre dite „ville de Maestricht, les cleffs, munitions et artillerie d'iceile en-„semble, donner le mot de guet et faire toutes choses concer-„nantes la dite garde, pour et au nom de Nous comme Evesque „et Prince de Liége et icelluy serment faire deuement registrer „en notre dite ville, de ce faire, et ce qu'en depend, leurs avons „donné et donnons en vertu de cestes plains pouvoirs, authorité „et mandement especial, mandans et commandans à tous ceux „qu'il appartiendra, de les reputer et tenir pour noz commis et „leur prester en l'exécution de ceste toutte adresse, faveur, assis-„tence et deue obeissance, car ainsy nous plait il. Donné souz „notre scel secret en notre ville cité de Liége le xx Juing 1616. „Ainsy paraphé: Blocquerye u^s. Soubscript par son Alteze en „son Conseil privé. Signé A. de Vorssen et de scellé du scel de „son Al^se en cachet".

Den volgenden dag, zijnde 21 Juni 1616, legde de gouverneur des morgens tusschen 9 en 10 uur in de gewone raadskamer den

eed af in handen van den kanselier en van de door den bisschop van Luik benoemde commissie.

De eed luidde als volgt:

„Je Claude de Lannoy, Sr. de Lamotterie, du Conseil de Guerre „de Sa Majté d'Espaigne et maitre de camp d'ung regiment Valon, „Jure que durant le temps que de la part de Sa Majté Catho„lique du Roy, monseigneur et du Serme Archiducq Albert d'Aus„triche, ducq de Brabant, Je tiendray l'estat du Gouverneur et „chef de la garnison de la ville de Maestricht, Je garderay bien „et leallement la ditte ville et les cleffs, munitions et artillerie „d'Icelle ensemble, donneray le mot de guet et feray toutes „choses concernantes la dite garde, aussy pour au nom et de la „part du Sme et Rme Seigneur Ferdinand, esleu et confirmé Evesque „et Prince de Liége, selon le droict et possession que S. A. en „a et a l'endroit de la dite ville peult avoir. Le tout conforme„ment au serment par cydevant presté et passé Messire Anthoine „de Grenet, Sr de Werp, devant moy immédiatement Gouverneur „et chef de la dicte ville".

22 November 1617 was hij voor de tweede maal gehuwd met Claudine d'Eltz, baronnes van Clervaux. Uit dit huwelijk werden geboren 1e Albert Eugène, 2e Madeleine Thérèse.

Gedurende den eersten tijd van zijn bewind viel op militair gebied weinig belangrijks voor, daar Spanje en de Vereenigde Nederlanden een wapenstilstand van 12 jaar hadden gesloten.

Op zijn advies werd 15 Juli 1619 besloten de Lenculenpoort „te openen tot beter commoditeyt, gerieff ende fortificatie der stadt". Er werd hiervoor een nieuw bolwerk gebouwd met grachten daarom, waaraan de burgerij met korporaalschappen moest werken (1).

Dit bolwerk was gereed in 1622, men besloot toen 18 April eenige meesters van het ambacht der metselaars uit Luik te doen komen ten einde het bolwerk te visiteeren.

Tijdens het bestand commandeerde de Lannoy het troepenkorps uit de Nederlanden, dat de Aartshertog Albertus op verzoek

(1) Raadsnotulen 15 Juli 1619.

van Philips III naar Barcelona had gezonden. Bij zijn terugtocht kreeg hij den opdracht om den generaal Ambrosius Spinola te ondersteuen gedurende den Paltsischen oorlog.

Terwijl deze krijgsoverste gedurende de maand Augustus 1620 in de Opper Palts viel marcheerde de Lannoy, die intusschen tot „mestre de camp général" was bevorderd, met 7000 man naar Keulen; ten gevolge van deze manoeuvre vielen bijna alle versterkte plaatsen in handen van de Spanjaarden, zoodat hem dus de eer van dezen veldtocht toekwam.

Hij ging daarop weer naar Maastricht terug, welke plaats hij na enkele weken wederom verliet om in opdracht van de Infante Isabella eenige missies te verrichten bij den hertog van Friedland en den Graaf Tilly.

Het Raadsbesluit van 15 April 1621, om 4 à 500 pond buskruit te koopen en dit in de stadstoren te „stellen", duidt eigenaardiger wijze op de beëindiging van het 12 jarig bestand.

Nu beginnen ook weer de klachten over het garnizoen.

20 Augustus 1621 zijn het de compagnieën paardevolk van den Prins de Barbanson en van Monsieur de Ravelle, die dringend servicegeld eischen, dat men echter niet in staat was om te betalen.

24 April 1623 en 4 Januari 1624 werd eene deputatie naar den bisschop van Luik gezonden om soulagement te verkrijgen van de compagnieën, die te Maastricht in garnizoen lagen.

26 April 1626 wordt melding gemaakt van de compagnieën paardevolk van den Prins van Lichtenberg en van den kapitein Boetberch.

Bij diploma van 26 Maart 1628 werd aan de Lannoy door Philips IV den adelijken titel van Graaf verleend voor hem, zijne kinderen en afstammelingen in rechte graad. Zijn goed la Motterie werd tot een graafschap verheven.

11 Mei 1628 legde hij den eed als graaf de la Motterie af aan de Infante Isabella.

17 Januari 1630 werd besloten om aan den hove van Brabant te schrijven om de goedkeuring te verkrijgen om de burgerij wederom in compagnieën te mogen stellen, onder zulke getale en onder zulke reglementen als de gouverneur der stad zou goed keuren.

Er komt nu ook meer militair leven in Maastricht, men besloot

denzelfden dag een schip in de Maas te leggen met een schildwacht erop; ook werd er eene ordonnancie omtrent de wachtdienst uitgevaardigd „ten opsien van de tegenwordige pericelen ende ontstentenisse des tyts".

In December van dat jaar werd groote inkwartiering verwacht van het volk van den baron van Grobbendonck; ten einde de burgers te animeeren, die inkwartiering zouden krijgen, besloot men hen elk een maand voorschot van logiesgeld te verstrekken, hiertoe zou 1200 gulden worden opgenomen (1).

In het jaar 1631 werd in overleg met den gouverneur besloten om de sluizen bij de Reeck, bij de Biezen en bij de Hochterpoort te repareeren (2).

de Lannoy nam in het najaar (3) met een korps van 3000 man infanterie en 1000 ruiters deel aan den oorlog in de Paltz, ten einde het leger van don Gonsalve de Cordoue te versterken; hij bleef in het begin van 1632 bij hem als generaal der artillerie.

Maastricht werd in Maart 1632 bezocht door den markies de Sancta Cruce; men bood hem eene vereering aan van drie aemen van den besten Rijnschen wijn.

6 Mei 1632 werd aan de Lannoy een geschenk aangeboden van 200 pattacons, omdat hij had weten af te wenden, dat vier compagnieën paardevolk in de stad zouden komen.

de Lannoy had weder order bekomen om deel uit te maken van het leger onder don Goncalo Fernandez de Cordova, dat in Duitschland viel; als zijn tijdelijk opvolger te Maastricht werd 12 April 1632 benoemd de baron de Lede, maître de camp van de Waalsche infanterie.

de Lannoy was dus niet tegenwoordig bij de belangrijke belegering van de stad door de Staatsche troepen onder Prins Frederik Hendrik.

Bij zijn terugkomst in de Nederlanden benoemde de koning hem tot tijdelijk Gouverneur, kapitein-generaal en groot-baljuw, van de provincie Namen. (Commissiebrief van 1 Mei 1634).

---

(1) Raadsnotulen 16 December 1630.

(2) id. 7 April, 22 Mei, 12 Juli 1632.

(3) Bij commissiebrief van 26 October 1631; zie het aangehaalde werk van Eugène Poswick.

Bij besluiten van den koning van Spanje van 30 November 1634 en 7 September 1638 werd hij benoemd tot ridder van het Gulden Vlies.

In Januari 1638 werd hij benoemd tot gouverneur van het hertogdom Luxemburg, om daarna 11 Februari 1641 aangesteld te worden tot gouverneur van Namen.

Hij overleed 22 Januari 1643 en werd begraven in de kerk der Recollecten te Trois Vierges (in het Duitsch Ulfflingen genoemd) bij Clervaux.

de Lannoy had te Sint-Pieter een buitenverblijf genaamd: „La Motterie", het lag aan de Maas, waar thans de villa staat van den heer Lhoest-Regout.

Op een in het najaar van 1908 door het bestuur van het oudheidkundiggenootschap in Limburg aangekocht antiek tochtscherm komt een in olieverf geschilderd beeld voor van dat buitenverblijf.

BARON DE LEDE.

Van dezen tijdelijken gouverneur bevindt zich de copie van den commissiebrief in het missivenboek n° 158, p. 65.

„Commission du Baron de Lede",

„Isabel Clara Eugenia par la grace de Dieu Infante d'Espaigne:

„Comme le Roy monseigneur et nepveu ayant pourvue le „comte de La Mottry du conseil suprème de guerre de Sa M^té^ „gouverneur et surintendant de la ville de Maestricht, de l'estat „du m^re^ de camp général de l'armée que Sa M^té^ at faict dresser „soubz la charge de Don Goncalo Fernandez de Cordova cap^taine^ „général d'icelle et que la dite armée ayant ordre d'entrer pre- „sentement en Allemaigne, il convient que le dit comte de La „Mottry y aille servir en icelle, le dit estat de maitre de camp „général par où comme l'absence qu'il fera de la ditte ville de „Maestricht sera de durée, il est besoing commettre quelque per- „sonne idoine et qualificé du gouvernement et surintendance du „dit Maestricht durant la dite absence du comte de la Mottry,

„Nous pour le bon rapport qui faict nous a esté de la personne „du Baron de Lede, maitre de camp d'Infanterie Walonne, nous „confions a plain de ses leaulté et bonne diligence, avons icelluy „commis et retenue, commettons et retenons durant l'absence du „dit comte de la Mottry au dit gouvernement et surintendance „de Maestricht pour en ceste qualité garder et defendre la ditte „ville et habitans d'icelle de toutes entreprinses, inversions, sur„prinses et perils, ensemble tenir en bon ordre et discipline mi„litaire les gens de guerre y estans presensement et qui y tien„dront garnison a l'advenir, tenir et faire tenir bon quet et garde „tant de jour que de nuit selon que etc.

„faict à Bruxelles le XII d'Avril 1632.

„(estoit signé) A. Isabel et plus bas par ordonnance de son „altese Verreyken".

Guillaume Bette, Marquis de Lede, Seigneur d'Angrelles, Angereau, Autreppes, Eesseghem, Croix, Gosette, Hollebeke, Claireau, Impen, Hofstade, Muysbroeck et de la Gruute de Gand, Ridder van de Militaire Order van St. Jacques, Commandeur de Biezma, lid van den krijgsraad van Zijne Catholieke Majesteit, Kolonel van een Regiment Infanterie en Groot baljuw van Gent, was de zoon van Jean Bette, seigneur de Lede, Angrelles, Autreppes, Péronne, Augereau, Eesseghem, Croix, Gosette, Hollebeke, Claireau, Impen en Muysbroeck en van Jeanne de Berghes, met wie hij volgens contract van 26 Maart 1598 gehuwd was.

Hij werd in het begin van de XVIIe eeuw op het kasteel van Lede geboren en trad reeds op jeugdigen leeftijd in dienst in de Spaansche legers; omtrent zijn jeugd is weinig bekend.

In de Maastrichtsche raadsnotulen wordt het eerst melding van hem gemaakt in het besluit van 5 Juni 1632; er waren toen tijdingen ingekomen, dat Venlo door de Staatsche troepen was ingenomen, terwijl Roermond berend was; men was nu beangst, dat ook Maastricht bedreigd zou worden en besloot nu eene deputatie af te vaardigen, die met den Gouverneur, den Baron de Lede zou beraadslagen om de stad te beschermen.

Er komen nu voortdurend besluiten voor betrekking hebbende op de militaire gebeurtenissen.

6 Juni 1632 werd aan den Sergeant Majoor van het Regiment

Grobbendonck, die tevens kapitein was over drie vendels soldaten, een geschenk in geld aangeboden wegens zijne bemoeienissen bij de inlegering der soldaten.

9 Juni 1632 werden bepalingen gemaakt omtrent het toezicht op het werken aan de fortificatiën der stad.

10 Juni 1632 werd het buskruit der stad gebracht naar de school van Sint Servaas en aan den gouverneur, den baron de Lede, vrijheid verleend orders te geven om het buskruit daarheen te doen brengen, waar hij dat noodig zou oordeelen. Den zelfden dag werd de stad door de Staatsche troepen onder Prins Frederik Hendrik ingesloten.

Het ligt niet in het bestek van deze studie het zoo belangrijke beleg uit een krijgshistorisch oogpunt te behandelen, wij zullen ons bepalen tot het vermelden van bijzonderheden uit de Raadsnotulen en geven volledigheidshalve hieronder nog eenige bronnen, waarin deze belangrijke gebeurtenissen worden behandeld.

1e. Relations du siège et du bombardement de la ville de Maestricht par Frédéric Henri, Prince d'Orange-Nassau, soustenu en 1332 par la garnison Espagnolle et les habitants de la ville sous la conduite du Marquis de Lede. Annales de la Soc. hist. et archéol. de Maestricht. Tome II.

2o. Les divers sièges que la ville a soutenue. *Publications.* Tome VI.

3o. Notes sur le siège de 1632. *Publications.* Tome XV.

4o. Knoop: Het beleg van Maastricht in 1632.

14 Juni 1632 werden prijsbepalingen gemaakt omtrent de voornaamste levensmiddelen als boter, spek, Hollandsche kaas en drinkwaren.

Denzelfden dag werd aan alle kapiteins van het garnizoen, inbegrepen de kapitein Perry, de luitenant de Bugas, de luitenant van de Compagnie Colonelle van den Prins de Barbanson en twee Alphaesche kolonels van stadswegen tien potten wijn verstrekt om hen te encourageeren tot betere defentie der stad.

17 Juni 1632 werd voor eenige compagnieën van het garnizoen een som van 2864 gulden, 6 stuivers en 2 oirt opgenomen.

20 Juni 1632 werd het noodig geoordeeld om het garnizoen tevreden te stellen met eene leening, zoodat men in overleg trad met verschillende personen omtrent het opnemen van geld.

24 Juni 1632 werd aan de soldaten van de compagnieën Mariz, Siur, Dombroeck, Pompery, Jonckhout, Brievel en Servin voor hun onderhoud, met ingang van 23 Juni 1632, 2 stuivers daags toegekend; dit bedrag werd den 27sten Juni 1632 gebracht op 3 stuivers, welk bedrag bij de geestelijkheid werd opgenomen.

Ook voor de fortificatiën werden groote sommen geëischt door den baron de Lede.

4, 6 en 24 Juli 1632 werden daartoe groote geldsommen gelicht bij verschillende personen, de ambachten en de geestelijkheid.

5 Juli 1632 was er reeds gebrek aan lood om kogels te gieten en werd het lood van de daken der publieke gebouwen daartoe beschikbaar gesteld; den 7den Juli 1632 werd er beslag gelegd op de „pijnappels" en alle sieraden van lood, zoowel van de gebouwen van particulieren als van de geestelijkheid.

18 Juli 1632 verzocht de baron de Lede om graan beschikbaar te stellen voor het garnizoen. De gemeynen raad stelde daartoe een schip met rogge beschikbaar, dat op de Maas lag.

5 en 6 Augustus 1632 werd het verzoek gedaan aan burgerij en geestelijkheid om zilver en koper te leenen, ten einde daarvan noodmunt te kunnen slaan.

21 Augustus 1632 was de nood zoo hoog gestegen, dat men besloot te capituleeren.

„Op den XXI Augusti XVIC twee en dertigh den breiden Raedt „speciaelyck vergadert synde ende hierop oich gehoirt hebbende, „die meesteren van de ambachten, sergeanten en corporaels van „de Burgerwacht, Alsoe men van wege die van Clergie ende ge„meinte deser stadt de Heere Baron de Lede gecommitteerd tot „het Gouvernement der stadt aengesocht heeft, dat hy soude „willen verstaen tot eenige compositie offt appointement, daer „onder dat men dese stadt na in de elfte weecke door den Legher „van de Staeten van Hollandt belegert geweest zynde soude „moegen overgeven, ende dat nochtans de voirs. heer Baron „egeensints daerop en heefft willen verstaen, niettegenstaende dat „het coeninx legher (1), dewelck an dese syde van de Maese ge„coemen is om dese stadt te ontsetten nu ontrent seven weecken

(1) Onder Pappenheym.

„hier omtrent gelegen heeft ende dat het andere legher dwelck „over d'andere syde van de Maese aengecoemen geweest is (1), tot „gelycke eynde, almede sonder eenich effect gedaen te hebben is „vertrocken, ende dat men volcoementlich is geinformeert dat die „van der Staeten Leegher hebben drye ofte vier mynen onder die „mueren ende vesten deser stadt gestockeert van polvere, gestopt „ende veerdigh om te springen, soe dat die capiteyns van den garnisoen daeruyt oick hebben geopineert dat dese stadt was in seer „groet peryckel van geheel onder te gaan, dat daerbeneffens die „gemeyne borgeren opentlyck ende claerlich vuytseggen, dat sy „niet en begeeren meer bressche van de mueren ende wallen te „verwachten ende dat het behoirt genoede te wesen, dat sy niet „soe groete costen, arbeyt ende peryckel die Stadt soe lange „hebben helpen defendeeren, oyck alreede eene bressche ende „assault verwacht ende den vyant daervan hebben helpen affsturmen, soe is verdraegen dat om t'eviteeren het evident peryckel daerinne dese stadt ende d'inwoenders derselven tegenwoerdelyck is geseth soe van hunne persoene Religie, ende „goederen te verliesen, den voirs. Heere Baron daertoe te brengen „dat hij consenteere dat men dye van d'andre syde parlementeere".

Den volgenden dag werd verdragen:

„Insgelycken dat men die Heeren Gedeputeerden sal procuratie „geven om met Syne Excell. den Prince van Oraignie ende die „Heeren Staeten van Hollandt over d'articulen van capitulatie „alhier op huyden in de vergaederinge van de Raedt gelesen te „sluyten ende deselve respectievelyck te laten tucheeren ende „teeckenen".

Den 22sten Augustus 1632 ging Maastricht over in handen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

Het Spaansche leger trok den 23sten Augustus uit met „alle „hunne bagagie, wapenen, vliegende vaendelen, lonten, aen beyden „eynden brandende, kogels in den mond, soo als sy gewoon syn „in den krygh te marcheeren, met vrygeleyde tot int leger van „den Marquis Sancho Croce" (2).

(1) Onder don Martin de Sainte Croix.

(2) Artykelen geaccordeert aen den Gouverneur van Maestricht enz. Collette, Beschrijving van Maestricht, p. 436 e. v. Rijksarchief in Limburg.

De Baron de Lede mocht zes stukken geschut uitzoeken om mede te nemen en verder zes tonnen buskruit en kogels „nae advenant" met zich voeren.

Baron de Lede (1) werd voor zijne goede diensten, aan den koning van Spanje bewezen, bij commissiebrief van 3 Augustus 1633 verheven tot Marquis de Lede.

Bij patentbrief van 5 November 1635 werd hij benoemd tot gouverneur van Limburg en de landen van Overmaas, welke betrekking hij bleef bekleeden totdat hij 5 Januari 1640 stadhouder werd van het hertogdom, n.l. het Spaansch overkwartier van Gelder (2).

Later bekleedde hij de betrekkingen van admiraal, gouverneur van Duinkerken en superintendant van de havens van Westvlaanderen, terwijl hem in 1655 eene buitengewone zending naar Londen werd opgedragen.

Den 23sten Juni 1658 stierf hij te Duinkerken aan bekomen wonden bij de belegering dier stad door den Maarschalk Turenne.

Bette was gehuwd met Anna Maria de Hornes, uit welk huwelijk geboren werden:

1e. Ambroise, Augustin, François.
2e. François.
3e. Ignace.
4e. Eugène Ernest.
5e. Honorine Marie.

De overgang der stad in Staatsche handen is van zeer belangrijken invloed geweest op de geschiedenis.

Uit de capitulatie met den Prins van Oranje gesloten, halen wij het volgende aan:

Art. 6.

„Dat de Staten generaal der vereenigde provincien in deze „stad niets en zullen aanveerden als hetgeen, aan den koninck „van Spagnien, als Hertogh van Brabant, daarin heeft toebehoort".

---

(1) Nobilaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne par le baron de Herckenrode, vol. 1e, p. 190 en 191.

(2) Les gouverneurs des duchés de Limbourg et du Gueldre par Jos. Habets. *Publications*, Tome XIV, p. 199 en 206.

Art. 14.

„Dat het garnisoen te voet ende te peerde het welk in dese „stadt zal gelegd worden, alsmede de wagens ende treyn van „artillerie gelogeerd ende geplaatst zullen worden zoo als ten „tyde, dat de stad onder den koninck van Spagnien behoorde, „gebeurd is, of zoo als volgens gelegenheyd der zaken daerover „met den Magistraat zal worden overlegd".

Hieruit volgt dus, dat de tweeheerigheid van de stad bleef bestaan.

Het eerste werk van den Gemeynen raad van Maastricht was aan de Infante Isabella een request te zenden ten einde een generaal paspoort voor den tijd van twee jaar te vragen voor de burgers der stad en de geestelijkheid om vrij te kunnen in- en uitgaan in alle steden van 's Konings landen (1).

Zijne Excellentie Prins Frederik Hendrik werd eene vereering gedaan van een voeder beste Rhijnsche wijn van 2 aemen (1).

Van Spaansche zijde werd door de Infante een bijzonder rapport aan Philips IV opgesteld, dat het heldhaftige gedrag van het garnizoen gedurende de belegering in het licht stelde.

Philips IV gaf naar aanleiding daarvan door patentbrieven van 1633 aan alle kapiteins en soldaten (?), die aan de verdediging van Maastricht deelgenomen hadden, brieven van adeldom; zij, die reeds van adel waren, werden tot ridder benoemd (2).

9 September 1632 werd een begin gemaakt met het herstellen van de bressen en werd er een bedrag van 8000 gulden opgenomen voor het repareeren van de vestingwerken.

Prins Frederic Hendrick benoemde den 4den October 1632 tot gouverneur van Maastricht zijn neef (cousin germain)

FREDERIC MAURICE DE LA TOUR D'AUVERGNE, HERTOG VAN BOUILLON (3).

Frederic Maurice de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, souvereine vorst van Sedan, en Raucourt, markgraaf van Turenne,

(1) Raadsnotulen dato 26 Augustus 1632.
(2) Russel. Geschiedkundige schets der stad Maastricht, deel I, folio 145.
(3) Het portret is uit „Algemeene geschiedenis des Vaderlands" door J. P. Arends.

graaf van Montfort en van Negrepelice, burggraaf van Chastillon en Lexquais, heer en baron van Montgascon, Linweil, Oliesgnes, Maringues, Cleraus, St. Bonn, Jarzet, St. Baurince, Chartel et d'Emerzat, Josie de Novacelles, Isandolanges etc., kolonel van een regiment cavallerie, werd den 22sten October 1605 te Sedan geboren.

Hij was de zoon van Henri de la Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, vicomte de Turenne en van Elisabeth van Nassau, van moederszijde was hij een kleinzoon van Prins Willem de Zwijger. Hij werd opgevoed in het Calvinistische geloof. Op 16jarigen leeftijd nam hij dienst in het leger der Staten onder Frederik Hendrik en nam deel aan de belegeringen van 's Hertogenbosch en Maastricht.

De officieele stukken omtrent zijne benoeming tot Gouverneur van Maastricht zijn in copie te vinden in het Missivenboek n°. 158, p. 67 e. v.

„Copie van de commissie van den heere hertoge van „Bouillon, Prince van Sedan etc. Gouverneur deser stadt „Maestricht".

„Alsoo mits die reductie der stadt Maestricht van noode is, „dat een bequaem ende gequalificeert persoon gesteld werde om „daer over als Gouverneur te commandeeren.

„Soo ist dat syne Excell. daertoe gesteld ende gecommitteert „heeft, stelt ende committeert mits desen den Heere Hertoghe „van Bouillon, Prince van Sedan etc., lastende den officieren ende „soldaeten tegenwoirdig aldaer garnisoen houdende ende die hier „naemaels noch daer binnen sullen moegen werden gelogeert, wel- „gemelter heere Hertoghe voor haeren Gouverneur te houden, „erkennen ende respecteeren. Ende de Ho: Mo: heeren Staten „generael der Vereenichde Nederlanden versoeckende syne E. „daertoe met haere commissie te willen doen versien. Actum in „'t Leger bij Maestricht den 7den October 1632.

„(Ondersch.) Fred. Hendrick de Nassau.

„Onderstondt: Ter ordonnantie van S. Ex:

„(onderst.) Huygens ende opt. spatium was gecachetteert der „ziegele van S. Excell."

„Copie de la commission de la part de S. A. S^me^ pour „recepvoir le serment du Ducq de Bouillon et Gouverneur „de ceste ville.

„Ferdinand, par la grace de Dieu Archevesque de Cologne et „Prince Electeur, Evesque de Liége, Duc des deux Bavières etc.

„Vénérable, très cher et féal. Estans informez que le Sr Prince „de Sedan seroit costé de Messrs les Etats des Provinces Unies „des Pays bas denommé Gouverneur de notre ville de Maestricht, „nous avons jugé convenir pour la part de droict que nous et „notre église y a de vous charger par la présente nous vous „chargeons d'aller au plustost que l'occasion vous permettera vers „notre dite ville et trouver le dit Prince à fin de nostre part le „congratuler de ce et en notre nom et de notre dite église le „recevoir au serment deu et aultres debvoirs en cas semblable „accoustumez at tante vénérable très cher et féal notre Seigneur „soit votre garde, de notre ville de Cologne le 8 de 9bre 1632 (signé) Ferdinand (et plus bas) sig. Strave.

„La supercription estoit telle et vénérable, notre très cher et „féal Christophe de Blocquerye notre chancelier de Liége".

Het missivenboek meldt nu de eedsaflegging als hierna volgt:

„Cejourd'hui le XXII de Novembre 1632, apres la lecture de „ces deux respectives commissions en la chambre du conseil de „ceste ville entre les onze et douze heures avant midy et ledit „S^r^. duc de Bouillon en suite d'icelle presté le serment entre les „mains du dit seigneur chancellier y assistant aussy le commis- „saire P. de Méau en la forme et manière qui s'ensuit".

„Nous Fréderic Maurice de la Tour, duc de Bouillon, prince „souverain de Sedan et Raucourt, vicomte de Turenne, comte „de Montfort et de Negrepelice, vicomte de Chastillon et „Leuquais, seigneur et baron de Montgascon Linweil, Oliesques, „Maringues, Cleraus, St. Bonn, Jarzat, St. Baunisce, Chastel et „d'Ermezel, Josie de Novacelles, Isaudolanges etc., colonel d'un „régiment de cavalerie, Gouverneur de la ville de Maestricht, „jurons que durant le temps que de la part des Messieurs les

„Etats des Provinces Unies du Pays Bas nous tiendrons l'estat „du Gouverneur et chef de la garnison de la ville de Maestricht, „nous garderons bien et léallement d'icelle ensemble donneront „le mot de guet et ferons toutes choses concernantes la dite „garde. Aussy pour au nom et de la part du Ser[me] et Reveren-„dissime Seigneur Ferdinand esleu et confirmé evesque et prince „de Liége, selon le droict et possession que S. A. en a et a l'en-„droict de la ditte ville peult avoir".

Nadat Frederik Hendrik den 7[den] October 1632 den Hertog van Bouillon had aangesteld tot gouverneur werd twee dagen daarna door de 23 ambachten den eed van getrouwheid afgelegd aan de nieuwe heeren der stad, zijnde de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden en den Prins Bisschop van Luik.

Krachtdadig werd door den Gouverneur aangedrongen om de vestingwerken wederom in goeden staat te brengen, daar de stad volgens artikel 13 van de capitulatie, die 22 Augustus 1632 met den Prins van Oranje gesloten was, verplicht was om de poorten en muren te onderhouden.

Zoo is in het raadsverdag van 2 November 1632 sprake van de „Elgelsche" (1) en Fransche bressen en van de mijnen, grachten en standplaatsen voor het geschut, die onverwijld hersteld moesten worden.

Hiertoe was het noodig verschillende geldsommen op te nemen.

13 November 1632 werd een contract gemaakt met Daan Huybrijchts om een steenen ravelijn te maken voor de Brusselsche poort.

Ter eere van de eedsaflegging van den nieuwen gouverneur hadden nog verschillende feestelijkheden plaats o. a. werd den 15[den] November 1632 besloten, dat men den gouverneur en de gecommiteerden van den Prins Bisschop van stadswegen een maaltijd zou aanbieden ten huize van den hoogschout Cruessens op den dag, dat door den gouverneur den eed zou worden afgelegd.

28 November 1632 werd hem eene vereering gedaan van 200 pattacons in zilverwerk, terwijl aan den commandant, major Golt-

(1) Vermoelijk wordt hier bedoeld Engelsche bres, aan het beleg namen vier Engelsche en vier Fransche regimenten deel.

steyn eene vereering werd gedaan van 200 gulden brabantsch in penningen of andersinds naar zijn begeeren.

Het jaar 1633 kenmerkte zich door een hevige pestziekte, zoowel onder de burgerij als onder het garnizoen. Dit blijkt uit verschillende plaatsen in de raadsnotulen.

In een kroniek over Maastricht (1) lezen wij het volgende:

„Anno 1633. In Augustus was tot Maastricht cnder het garni„zoen de sterfte soo groot dat door de verminderinge de Heer „Stadhouder genoodsaekt wierd versch volk daerna toe te senden".

De Commandant van het garnizoen hield naar aanleiding van deze besmettelijke ziekte een conferentie met den gemeynen raad om middelen ter beperking te beramen.

Men vindt een getal van 12000 slachtoffers van deze vreeselijke ziekte vermeld (2).

Vermoedelijk verband houdende met het voorgaande is de order van den Prins van Oranje aan 11 Compagniën voetvolk om in Maastricht in garnizoen te gaan; deze troepen waren 17 October 1633 te Meerssen aangekomen en zouden nog den zelfden dag te Maastricht arriveeren (3).

De vijandelijkheden rond Maastricht tusschen de troepen van den koning van Spanje en die der Staten Generaal waren in geene deele geëindigd.

Dit blijkt ten duidelijkste uit het Raadsbesluit van 3 Februari 1634. Hierin wordt vermeld, dat door den Gouverneur, den Hertog van Bouillon, en door den Commandant Goldsteyn mededeeling gedaan was, dat het magazijn van het garnizoen voor 400 dagen van leeftocht was voorzien.

De gemeynen raad droeg ingevolge deze mededeeling de burgerij op om zich ook voor geruimen tijd van levensmiddelen te voorzien, terwijl alle bedelaars en vreemden de stad moesten ruimen.

Men ziet dus dat alles op een naderend beleg duidde.

Inmiddels was de hertog van Bouillon in het huwelijk getreden met Eleonora Catharina, dochter van den graaf Fredericus van

---

(1) Annales de la Société historique à Maestricht. Tome II, pag. 126.

(2) Daris. Histoire du diocèse et de Principauté de Liége pendant le XVIIe siècle, pag. 97 en vooral de beschrijving der stad Maestricht door Lieutenant-colonel Adam Broekhuysen. in *Public.* Tome XLII, pag. 41, uitgegeven door A. J. J. Flament.

(3) Raadsnotulen 17 October 1633.

ricus van den Bergh, heer van Stevensweert; uit dit huwelijk werden 5 zoons en 5 dochters geboren.

Bij raadsbesluit van 29 Mei 1634 werd aan de hertogin van Bouillon een bruidstuk aangeboden van 300 pattacons.

Maastricht werd in Juli 1634 door het Spaansche leger onder den Markies d'Aytona ingesloten; men besloot 14 Augustus brieven te schrijven aan dien veldheer.

24 Augustus 1634 vergaderde de gouverneur met de Meesters van het vleeschhouwers-, brouwers-, bakkers- en kramersambacht en eene deputatie uit den gemeynen raad om de verpleging te regelen.

29 Augustus 1634 was door hem verzocht, dat de gemeynen raad zou bepalen, dat alle burgers binnen 24 uren hun zilverwerk moesten inleveren, omdat daarvan noodmunt moest geslagen worden.

4 September 1634 kwam een trompetter uit het Spaansche leger in den gemeynen raad met brieven van den Markies d'Aytona, waarin de goede gezindheid van de Spaanjaarden ten opzichte van de bewoners van Maastricht werd betoogd.

De hertog van Bouillon vaardigde vermoedelijk naar aanleiding van deze brieven op 7 September 1634 de navolgende publicatie uit (1).

„Datte borgeren ende inwoenderen deser stadt dewelcke be„gheren daerbinnen te blyven verder gheene liberteyt en sullen „hebben, om vuyt dese stadt te gaen op wat oirsaecke offt pre„text dat het synde mueghen wesen duerende dese tegenwordige „belegeringe offt beletselen van omliggende quartieren van den „legher van den vyant".

„Ende alsoe den magazyn van den inliggende volck van oor„loghe is versien ruym voor anderhalfjaers soe sal een ygelyk „die nu tegenwordelick niet en heeft noch hem en kan binnen den „onderschrieven termyn versien van genoechsamen montcost voer „denselven toecomende anderhalve jaere, hem buyten dese stadt „vertrekken".

(1) Raadsnotulen.

8

„Ende deghene die alsoo sullen binnen de stadt blijven sullen „gehouden syn in alle voervallende noodige occasien te wercken „ende voorts alle andere diensten te doen gelyck et sy gedaen „hebben in de naestvoergaende belegeringe van den jaere „1632".

„Dat sy oock niet en sullen mueghen eenige correspondentie „houden buyten dese stadt met vyandt offt vrindt, wy dattet oech „zy by middels van brieven, boodtschappen, offt in eenige ander „maniere ten sy by voergaende lecture, ende kennisse van Syn „Ex[ie] den Heer Gouverneur offt degheene daertoe te commit- „teeren".

„Dat oock niemant van de borgeren offt inwoendern voertz en „sal in toecomende tyden, offt de faicten soe verre quamen, hem „meughen ingereren offt bemeyen met tgene raeckt het langher „houden offt vroegher overgeven deser stadt maer sonder pre- „judictie van desen sullen de borgeren mueghen aengaende haere „capitulatie tracteeren soo sy sullen 't beste cunnen gedoen"

„Ende deghene die niet en sullen willen op alsulcke conditien „binnen dese stadt blyven sullen haer vuytte stadt vertrecken, „sonder nochthans te mueghen metneemen eenich gout offt silver „noch oock eet offt drinckwaere noch oeck het servys noodich „voor de soldaeten in haere huysen gelogeert, maar die meereste „sullen sy meughen met hen vuytte stadt vueren, offt daerbinnen „laeten ende consigneeren in bewaerende handt daer het hart „gelieft."

„Des en sullen sy nae haer vertreck niet mueghen wederomme „in de stadt komen soo lange als deze voorschr. belegeringe ende „beletselen van den vijant sullen dueren, maar wel terstondt „daernaer."

„Waertoe ende om de eene offt dandere resolutie te nemen „van te vertrecken offt te blyven ende alle haere saecken in tyts „daertoe te disponeeren wordt haer gegeven termijn van nu tot „dynsdach den XII deses maents."

Zeer onverwacht voor Maastricht werd den 7den September 1634 het beleg opgebroken (1).

De Staten hadden om Maastricht afleiding te verschaffen eenen aanslag tegen Breda ondernomen. Frederik Hendrik had voor deze vesting het beleg geslagen; dit voldeed ten volle aan de verwachting, want zoodra als de insluiting dier stad was aangevangen kreeg d'Aytona bevel om tot ontzet op te rukken, waarop Prins Frederik Hendrik met zijn volk wegtrok en het in October in de winterkwartieren legde.

Den 11den September 1634 bepaalde de Hertog van Bouillon, dat nu de stad weer open was en de vijand zijne kwartieren had opgebroken, de inwoners zich voor den tijd van twee jaar moesten voorzien van levensmiddelen en brandstoffen (2).

In verband met de vrees voor eene nieuwe belegering vond dan ook vermoedelijk op 12 October 1634 de versterking van het garnizoen plaats met 9 compagnieën voetvolk (2).

In den aanvang van het jaar 1636 bestond er werkelijk gevaar voor een vijandigen aanslag, dit blijkt duidelijk uit de Raadsnotulen van 26 Februari en 30 Maart, waarbij maatregelen in geval van alarm werden vastgesteld en waarbij bepaald werd, dat de inwoners zich voor den tijd van een jaar van vivres zouden moeten voorzien, wie hieraan niet voldeed zou de stad moeten verlaten.

De hertog van Bouillon werd in het jaar 1637, bij het beleg van Breda, met het bevel belast over eene afdeeling Staatsche troepen.

Hetzelfde jaar ging hij openlijk tot het katholicisme over, welke stap hem door de Staten kwalijk werd genomen; voor eenigen tijd had hij reeds bij de paters Jezuieten dit geloof heimelijk omhelsd, maar nu was hij openlijk bij hen ter communie gegaan (3).

25 September 1637 deelde hij den gemeynen raad mede, dat het garnizoen voortaan merkelijk zou versterkt worden. Hij re-

(1) Zie de hiervoor aangehaalde kroniek van Maastricht.

( ) Raadsnotulen, deel 53.

(·) Zie de Lenaerts: Opkomst en voortgang der stad Maastricht, pag. 179 en het gewezen Jezuieten College te Maastricht (Maandrozen ter eere van het H. Hart van Jesus, jaargang 1881).

kende, dat er onder de soldaten 1000 gehuwden zouden zijn, die op hun servicegeld zouden gelogeerd worden (1).

Vermelding verdient nog de ontdekking van den aanslag op Maastricht in het jaar 1638. (Het zoogenaamde verraad van Pater Vink) (2).

Gedurende de laatste jaren van zijn bestuur worden weinig bijzonderheden omtrent hem gevonden; in 1641 trad hij als gouverneur van Maastricht af en werd in zijne functie vervangen door Albrecht van Solms.

De Hertog van Bouillon trad aanvankelijk in Franschen dienst; hij nam, na den dood van Lodewijk XIII, in 1644 te Rome het bevel op zich over de Pauselijke troepen.

Bij zijne terugkomst in Frankrijk in 1651 stond hij aan den koning het vorstendom Sedan af, waarvoor hij de hertogdommen Albret en Château Thierry en de graafschappen Auvergne en Evreux in ruil terug.

Den 9den Augustus 1652 overleed hij te Pontoise; hij werd te Evreux in de kerk St. Taurin begraven (2).

Door zijn zoon, Emmanuel de la Tour d'Auvergne, bijgenaamd de kardinaal van Bouillon, werd het plan opgevat in de abdij van Cluny in Bourgondië een monument op te richten ter eere zijner ouders.

De plannen voor dit gedenkstuk waren zeer grootsch, hetgeen de jalousie opwekte van Lodewijk XIV, die mede afgunstig was op de rijkdommen van den kardinaal van Bouillon. Toen de onderdeelen van het mansoleum waren aangekomen verbood Lodewijk XIV de oprichting ervan onder voorwendsel dat hij het niet goed vond „à conserver et consacrer par la religion d'un tom-

---

(1) Raadsnotulen deel 53.

(2) Over deze aangelegenheid bestaat eene zeer uitgebreide lectuur.

Zie over dezen aanslag, die eindigde met de terechtstelling der deelnemers, nadat zij eerst op ergerlijke wijze waren gepijnigd; waarna hunne hoofden op het bastion de 3 duiven (sedert als het het bastion der Vijf koppen bekend) werden tentoongesteld: o. a.

Chroniek der stad Maastricht, samengesteld door Ludovicus Franciscus Loyens, Griffier bij het Luiksche Hooggerecht te Maastricht, medegedeeld door Jos. M. H. Eversen, en de reeds aangehaalde studie over het Jezuieten College te Maastricht.

Maasgouw, jaargang 1902.

(2) Zie de Lenaerts: Opkomst en voortuitgang der stad Maastricht, pag. 179.

Ioan: Albertus.
Com: Solm.

„beau toujours durable, les prétentions trop ambitieuses de son „auteur sur l'origine et la grandeur de sa maison".

De beelden van den Hertog van Bouillon, van zijne gemalin en nog eenige andere onderdeelen van het gedenkteeken bevinden zich in het museum Cluny te Parijs (1).

JOHAN ALBERT, GRAAF VAN SOLMS (2).

Johan Albert, graaf van Solms, heer van Muntzinberch, Vildenfels en Sonnewalt, Mydrecht, Vilnis (?), Vythoorn, Achtienhoven, enz., kolonel, later generaal der artillerie, werd den 3den Juni 1599 geboren uit het huwelijk van Johan Albert, graaf van Solms tot Braunfels met Agnes, gravin van Sayn en Witgensteyn. Hij was gehuwd met Anna Elisabeth, gravin van Falkensteyn; door het huwelijk zijner zuster met den stadhouder stond hij zeer na in bloedverwantschap met Prins Frederik Hendrik. Aanvankelijk bekleedde hij de betrekking van gouverneur van Utrecht en werd hij in 1641, toen de hertog van Bouillon in ongenade was gevallen, benoemd tot Gouverneur van Maastricht.

De eerste maal wordt melding van hem gemaakt in het Raadsverdrag van 15 Juni 1642, waarin op zijn propositie werd vastgesteld, dat de burgers hunne wapenen tegen ontvangstbewijs zouden moeten inleveren bij den commies Rietsaedt.

De eed als gouverneur werd door hem den 5den November 1641 afgelegd. De officieele stukken bevinden zich in copie in het missivenboek, deel 158, pag. 213 e. v. Zij luiden als volgt:

„De Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. Allen de „gheenen, die dese tegenwoordighe sullen sien offte hoiren lesen „saluyt. Doen te weten, alsoe de charge door den Heer Hertogh „van Bouillon ten dienste van dese Lande hierbevorens becleet,

(1) Zie Revue des deux Mondes, 1 Januari 1873, p. 181.

(2) Het portret werd verkregen door tusschenkomst van den directeur van het prentenkabinet te Amsterdam.

„by ons syn verclaert unpetrakel ende oversulcx mede van nooden „is dat het vaceerende Gouvernement van Maestricht ende de „de plaetse van Wyck met een ander bequaem ende gequalifi- „ceerde personagie werd versien. Soo ist dat wy om de goede „kennisse, die wy hebben van de vromicheit, cloeckheyt ende „dapperheyt van den heer graeff Johan Albrecht van Solms, „coronel in onsen diensten, eenzamentlich van zyne goede er- „vaerentheyt ende diensten by hem in verscheydene qualiteyten int „stuck van den oorlogh de lande gedaen hebben denselven heere „graeff van Solms gestelt ende gecommitteert, stellen ende com- „mitteren mits desen tot Gouverneur der stadt van Maestricht „ende plaetse voornoemt, mitsgaders over het garnisoen, soo te „peerde als te voete, daerinne tegenwoirdich wesende, ende dat „naemaels daerbinnen noch geleyt sal worden. Ghevende hem „volcomen macht authoriteyt ende bevel om in crachte van „desen te gouverneeren, commandeeren ende ordonneeren over „'t voerss. Garnisoen, de Ritmeesteren, Capiteynen ende andere „soldaeten, ons volck van orloghe die daerinne sullen wesen, let- „tende met goeden ernst dat de Ritmeestern ende Capiteyne „aldaer hunne compagnien respectievelyck te peerdt ende te voet „van goet ende bequaem volck van oorloghe wel gemonteert ende „geobeyeert ende voorts in goede order compleet houden. Ons syne Hoecheyt offte Raede van State adviserende van faute in „elcke compagnie van tyt tot tyt te bevinden, ende voerts in alle „saecken (: die tot defentie, bewaeringhe ende verseeckeringe van „de voerss. stadt ende plaetse, onderhoudinge van goede orde „ende chrychsdicipline over de voirscr. garnisoen ende tot be- „scherminghe van de borchers ende inwoenderen in haere vry- „heyden, rechten ende privilegien sullen strecken:) te doen alles „wat tot meisten dienst van de vereenigde Nederlanden sal dien- „lyck syn, doende tot dyen effect neerstelick ende wel scherpelick „onderhouden de ordonnantie by ons op 't stuck van de chrychs- „handel ende andere saecken tot gemeene welvaert dienende „gemaeckt offt alsnoch te maecken, houdende ende doende hou- „den inde voorss. stadt ende plaetse soo by dage als by nacht „goede wacht, ordre ende discipline ende daerbenevens houdende „altyds oeck met ons goede correspondentie in alle voorvallende „saecken, naer dat den noet ende gelegentheyt van dien sal ver-

„eysschen ende voornaemelyck de voerss. stadt ende plaetse nye-
„manden te ruymen offt over te geven, noch oock gheen chrychs-
„volck tzy te perde offt te voet daerinne te laeten, offt oock
„daeruyt te laeten trecken dan met onse syne Hoocheyt ende
„Raeden van State ordre, ende behoorlicke patente, resolutie
„ende goet believen, ende dat alles op het tractement ende gagien
„daerop geordonneert offte noch te ordonneeren, welverstaende
„dat Syne Excellencie opt selve syn tractement oock gehouden
„sal syn, boven het voorss. commandement als Gouverneur over
„de voorss stadt ende plaetse hem te laeten employeeren soo te
„velde als inde steden ende forten over alle ander volck van
„oorloghe te perde als te voet, gelyck als wy, Syne Hoocheyt
„die van de Raede van State, offt andere die by ons sullen
„worden gecommitteert offte geauthoriseert, hem dat sullen or-
„donneren ende commanderen naer gelegentheyt ende occurentie
„der saecken waerop ende van hem getrouwelick hierinne te
„quyten, de welgemelte heer Graeff van Solms gehouden wordt
„te doen, de behoirlichen eedt van getrouwicheyt ende gehoir-
„saemheyt in onsen handen, ontbieden daeromme ende bevelen
„wel expresselich allen Oversten, Ritmeesteren, Capiteynen ende
„alle anderen binnen de voorss. stadt ende plaetse garnisoen hou-
„dende tegenwordich ende toecomende de meergemelte heer
„Graeff van Solms voor Gouverneur der voorss stadt ende plaetse
„te kennen, respecteeren ende gehoirsamen voorders versoecken
„ende begeeren wy beyde de hoechschoutette, Burgemeesters,
„Schepenen ende Gesworenen der selver stadt van Maestricht
„ende van de dorpen ende wercken daeronder resorteerende voerts
„allen anderen dyen dit aengaen sal de meergemelde heer Graeff
„vortaen te kennen ende te respecteeren voor Gouverneur der
„meergenoempte stadt ende plaetse ende int volbrengen van desen
„synen last hem te doen hulpe faveur, ende assistentie, daerinne
„wy denselven heere Graeff bevelen ende ordonneeren hem wel
„expresselick met alle mogelycke neersticheyt ende debvoir te
„quyten ende besonder int houden ende doen houden van goede
„discipline militair ende contraventeurs van de ordonnantie van
„de orloge te doen straffen naer behoiren, ende dat alles by pro-
„visie ende tot onsen wederseggen, gegeven in den Hage onder
„onsen grooten zechel, paraphure ende de signature van onsen

„Griffier op den vyffden november XVI^c een ende veertich, onder „stonde N. Verbolt ūt ende op de plycke. Geordonnan vande „Hooghgemelte heeren Staten Generael in absentie van den Grif- „fier J. Weede ende was daeronder de groeten zeghel der Hoech „Mog. heeren Staten Generael int roode wasch aan een francym „steert hangende ende op de rugge desselven commissiebrieff „stonte aldus.

„Op huyden den vyffden November 1641 heefft de Heer Graeff „Johan Albrecht van Solms gedaen de behoirlichen eedt als Gou- „verneur der stadt Maestricht ende plaetse van Wyck int witte „van desen gemelt in handen van den Heere Presideerende in „haere ho. mo. vergaderinge my present in absentie van den „Griffier J. Weede".

De commissiebrief van den Bisschop van Luik is eerst van 9 Februari 1643, de brief komt in copie voor in het meer aangehaalde correspondentieboek, deel 158, pag. 212.

De brief luidt als volgt:

„Ferdinand par la grace de Dieu esleu et confirmé archevesque „de Cologne duc du St. Empire Romain par l'Italie, archichan- „cellier prince electeur evesque de Paterborn, Liége et Mun- „ster, administrateur de Hildesheym, Bergtesgaede et Stavelot, „Comte palatin du Rhin, ducqe des deux Bavières, Westphalie „et Engeren, de Bouillon, marquis de Franchimont, Comte de „Loos, Loigne, Horne etc. A tous ceulx qui ces presentes „lettres verront ou lire oiront salut scavoir faissons que „comme les estats generaulx des Provinces Unies ont pour leur „part et en regard du droict hauteur et jurisdiction quils ont et „leur peut competer en noster ville de Maestricht commis au „gouvernement d'icelle le Sr Comte de Solms etc. Lequel pour „le regard de droict hauteur et jurisdiction qu'avons en nostre „dicte ville comme semblablement Prince et S^r d'icelle nous „doibt prester serment et à noster eglise de Liège en qualité de „Gouverneur et cheff de la garnison de nostre dicte ville ainsi „que les Predecesseurs audict Gouvernement ont cy devant faict „c'est pourquoy desirans maintenir nos droicts hauteur et Juris- „dictions de nostre église.

„Avons commis et député commettons et députons par ceste „vénérable noble tres cher et feal Christophe de Blocquerye, „chanoine de notre eglise Cathédrale de Liége, archidiacre de „Famine, prevost de St. Pierre, notre chancellier et president de „notre chambre des comptes pour de notre part et en notre „nom demander et recepvoir le serment du dict Sr Comte de „bien et leallement garder notre dicte ville de Maestricht les „cleffs munitions et artilleries d'icelles ensemble donner le mot „de guet et faire toutes choses concernantes la dite garde pour „et au nom de nous comme evesque et Prince de Liége et iciluy „serment faire debuements registrer et notre dicte ville de ce „faire et ce qu'on depend leur avons donner et donnons en vertu „et ceste pouvoir authorité et mandement special, Mandons et „et commandons à toux ceulx quil appartiendre et le reputer et „tenir pour nos commis et leur prester en l'execution de ceste „tout addres faveur, assistance et due obbéissance, car ainsy „nous plaist il donne soubs notre scel secret en nostre ville de „Bonne ce 9me fr^b^ 1643 signé ferdirant et estoit susimprimé le „scel secret de son altesse".

Naar aanleiding van dezen commissiebrief werd door den graaf van Solms de navolgende eed van getrouwheid aan den Prins Bisschop afgelegd (¹).

„Nous Johan Albert compte de Solms, seigneur de Muntzin-„berch, Vildensfels et Sonnewalt, S^r^. de Mydrecht Vilnis (?) „Uythoorn, Achtienhoven etc. Generael d'artillerie, Gouverneur „de Maestricht, coronel d'ung regiment d'infanterie Allemaigne „et capitaine d'une compagnie à cheval etc.

„Jurons que durant le temps que de la part de messieurs les „Estats des provinces Unies des pays bas nous tiendrons l'estat „de Gouverneur et cheff de la garnison de la ville de Maestricht, „nous garderons bien et leallement la dicte ville et les cleffs, „munitions et artillerie d'icelle ensemble, donnerons le mot de „guet et ferons toutes choses concernantes la dicte garde aussi „pour au nom de Ser^me^ et Rev^me^ Sr Ferdinand esleu et confirmé

(¹) Correspondentieboek, deel 158, pag. 214.

„Evesque et Prince de Liège selon le droict et possession que „S. Alt. en a et alendroict de la dicte ville peut avoir".

In het jaart 1643 was in het begin van Januari de waterstand zeer hoog; het gevolg hiervan was, dat het bolwerk aan de Maas te Wijck en de muren bij de Reeck (dit is waar de Jeker in Maastricht komt) voor het water bezweken (1). De schade moet nog al ernstig zijn geweest want herhaaldelijk komen de beraadslagingen van den gemeynen raad er op terug; men besloot reeds den 21sten Januari 1643 er over te schrijven aan den Raad van Staten en de brief nog denzelfden dag te verzenden.

16 April 1643 verzocht de Graaf van Solms uit naam van den krijgsraad om eene visitatie te houden over de zolders, ten einde den voorraad graan op te nemen; tevens zouden alle ongehuwde mannen worden opgeschreven.

In October van dit jaar werden besprekingen gehouden omtrent de te verwachten ambassadeurs van de kroon Frankrijk voor de vredehandel. Men moest hun trakteeren, maar door bijzondere omstandigheden kon dat niet plaats hebben op de Lantscroon; men verwachtte nu dat de graaf van Solms hen ten zijnen huize zou ontvangen en besloot hem hiervoor eene subsidie van stadswegen toe te kennen van 500 pattacons (2).

De Fransche gezanten kwamen den 6den November 1643 in 9 schepen, die versierd waren met Fransche vlaggen, de Maas afzakken en landen bij de Lieve Vrouwepoort onder het driemaal afgeven van geschut en musketsalvo's.

Zij waren de graaf d'Avoix, monsieur de Servien en nog een Portugeesch en Catalonieesch afgezant.

Den volgenden dag vertrokken zij naar Roermond.

In de jaren 1643 en 1644 komen bij herhaling klachten voor over de Hessische troepen, die rond Maastricht lagen en de reizigers en de scheepvaart op de Maas veel nadeel berokkenden. Dit hield verband met den 30jarigen oorlog, die in Duitschland woedde, in verband hiermede wordt ook van verschillende excursiën van het garnizoen melding gemaakt o. a. naar 's Hertogenraeth,

(1) Raadsnotulen 19 en 29 Januari 1643.
(2) id. 19 October 1643.

Daelhem en Valkenburg welke plaatsen genomen werden door den commandant Steyncallenfels (1).

In April 1644 werd een sterk Fransch garnizoen in Maastricht gelegd (2).

De graaf van Solms vertrok einde Mei naar het leger, waarop hem ouder gewoonte een goede dronk wijn van drie aemen werd vereerd voor zijne compagnie (3).

Ook in 1645 kwamen klachten voor over de Hessische en en Fransche troepen (levées); het gelukte den commandant Steyncallenfels de strooperijen der Hessen te beteugelen.

De kolonel der Franschen, Marsin, werd bewerkt, dat zijne manschappen, die ingekwartierd lagen, den verschuldigden accijns betaalden (4).

De graaf van Solms trok 15. Mei 1645 wederom te velde en werd weer met een goeden dronk wijn vereerd.

Maastricht werd 14 Juni 1645 bezocht door den Hertog de Longueville, Fransch ambassadeur, die den volgenden dag weer vertrok (5).

In Juni 1645 waren te Maastricht aangekomen 20 nieuw aangenomen compagnieën voetvolk (6).

Een merkwaardig wapenfeit was de verrassing van Thienen, die 27 Februari 1646 op last van den graaf van Solms plaats vond, onder commando van den luitenant Grison en den cornet Jan Remack. Zij kwamen door list in de stad en overrompelden de poortwacht, waarop de poort werd ontgrendeld en de bende, die omstreeks 600 man sterk was de stad binnenrukte; waarop zij alles plunderde en neersloeg, wat onder haar bereik kwam. Het Provinciaal museum is het vorige jaar in het bezit gekomen van een gebeeldhouwd houten paneel, dat deze overvalling voorstelt. Onder het beeldhouwwerk staat te lezen:

---

(1) De naam van den commandant wordt ook opgegeven als Steincalfs, Stein Callenfeld, Steenkalf, Steenkollerveld, Steinkaldenfelds enz.

(2) Raadsnotulen 8 Augustus 1644.

(3) id. 30 Mei 1644.

(4) id. 13 Februari en 3 April 1645.

(5) id. 12 Juni 1645.

(6) id. 26 Juni 1645.

A° 1646 Maastricht — Thienen
Graaf van Solms (1).

In Juli 1647 werd Maastricht bezocht, door de Princes Weduwe van Oranje, die zooals wij reeds zagen de zuster was van den Gouverneur; zij was op doorreis naar Spa. Naar aanleiding hiervan hadden verschillende beraadslagingen plaats, waarvan het resultaat was, dat besloten werd „de trayn van Ht te defroyeeren" en indien dit geweigerd werd een geschenk aan te bieden van 300 Rijksdaalders (2).

In Augustus 1647 kwam de Prins van Oranje (Willem II) voor het eerst te Maastricht, waar men hem met een goeden dronk van een voeder en een aem vereerde (3).

5 April 1648 werd besloten, dat men bij het sluiten van den vrede, die een eind zou maken aan den bloedigen en langdurigen oorlog een geschenk zou zenden aan den Prins van Oranje van een voeder beste wijn (4).

Uit blijdschap over de vrede en met het oog op de goede diensten, die de graaf van Solms aan Maastricht had bewezen, werd den 4en Mei 1648 besloten hem een geschenk aan te bieden van 1200 Rijksdaalders Maastrichter koers.

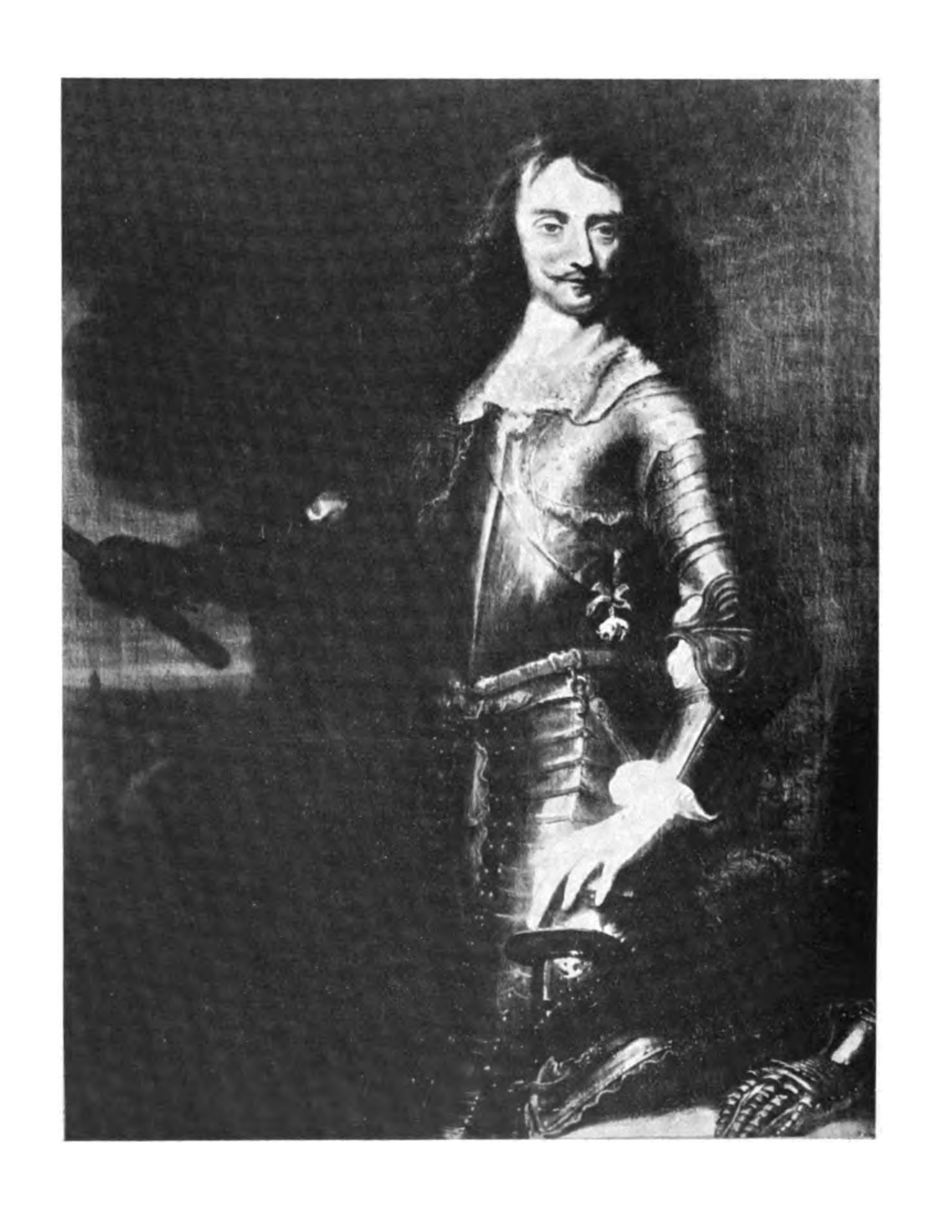
Tevens werd vastgesteld een publiek banket te houden op het stadhuis; den 29sten Mei werd hieromtrent nog bepaald, dat hierbij zouden worden uitgenoodigd de Edelmogende heeren Commissarissen (der Staten Generaal).

Verder zou de vrede afgekondigd worden van een „theatrum", dat fraai met vlaggen en tapijten gesierd zou worden (5).

Kort na het sluiten van de vrede, die een einde maakte aan den tachtigjarigen oorlog overleed de graaf van Solms, den 6en October 1648, bij zijne echtgenoote twee kinderen achterlatende.

---

(1) Voor nadere bijzonderheden zie de *Maasgouw* 1911, pag. 6.
(2) Raadsnotulen 10, 13 en 15 Juli 1647.
(3) id. 19 Augustus 1647.
(4) Raadsnotulen.
(5) Raadsnotulen.

RIJNGRAAF FREDERIK MAGNUS, PRINS VAN SALM.

RIJNGRAAF FREDERIK MAGNUS, PRINS VAN SALM.

De Rijngraaf Frederik Magnus werd in 1607 geboren uit het huwelijk van Frederik I met Amelia. dochter van den Graaf George van Erbach en diens gemalin Anna zu Solms.

Hij werd benoemd naar den graaf Frederick Magnus zu Erbach.

Door zijne voogden, den Hertog van Lotharingen en den Rijngraaf, later Vorst Philip Otto, werd hij in het katholieke geloof opgevoed.

Deze laatste was zijn oudere halfbroeder (geboren 22 Mei 1575, overleden 23 November 1634); hij werd den 6den Januari 1623 voor zich en zijn huis tot de vorstelijke waardigheid verheven op het graafschap Salm in de Vogesen.

Philip Otto, die een van de beroemste generaals was van de keizerlijke troepen, was van moederszijde verwant met het huis van Oranje. Zijne tante van moederszijde n.l. de gravin Anna zu Salm, was gehuwd met Frans de Coligny, graaf van Laval, seigneur d'Andrelot; zooals bekend is was de stadhouder Frederik Hendrik de zoon van Willem de Zwijger en Louise de Coligny.

Bovendien was de gemalin van Fredrik Hendrik, Anna Amelia gravin van Solms, eene bloedverwante van de grootmoeder (moeders moeder) van den Rijngraaf, de gravin zu Solms.

Zoodra hij op den leeftijd was gekomen, dat hij in krijgsdienst kon treden, werd Frederik Magnus door zijnen broeder aan den stadhouder aanbevolen en trad hij in Nederlandschen dienst, waarin hij een der beroemste veldheeren van zijn tijd werd. Voortdurend bleef hij in hooge gunst van het huis van Oranje.

Er bestaan van hem een tweetal portretten, die in het bezit zijn van den vorst Salm-Salm te Anholt (1).

Het eerste is een levensgroot kniestuk, het stelt den Rijngraaf voor geharnast en met den commandostaf in de hand. Het werd geschilderd door Joost van Egmond (geboren te Leiden 1601, overleden te Antwerpen 1674).

Het ander doek stelt hem voor ten voete afgebeeld, geharnast en met den commandostaf in de hand. Achter hem staat een

---

(1) *Maasgouw*, deel 1886, pag. 22.

page, die zijn helm draagt. Dit schilderij is van de hand van Caspar Netscher (geboren te Heidelberg 1639, overleden in den Haag 1684).

Door de groote welwillendheid van den vorst van Salm-Salm zijn wij in de gelegenheid eene reproductie te geven van het portret, dat geschilderd werd door Joost van Egmond.

Aan den Vorst en aan zijnen General Director, Professor Doctor Rensing, danken wij vele bijzonderheden omtrent den Rijngraaf, terwijl mede op de meest welwillende wijze verschillende acten ter bestudeering in bruikleen werden gegeven.

Gaarne wordt hier een woord van oprechten dank gesproken voor deze bereidwilligheid.

Den 10[den] Mei 1635 huwde hij met Margaretha de Thézart, dochter van Jacob de Thézart, Baron van Tournebus in Normandië en Vrijheer van Prat en Woestyne in Vlaanderen en diens gemalin Louise de Maldéro.

Het huwelijk werd gesloten te Rueb bij Parijs, waar het Fransche hof zich ophield; de kardinaal de Richelieu, die een oom was van de bruid, woonde het huwelijk bij.

Door dit huwelijk kwam hij in het bezit van de Baronie Prat met Oedelen en de Baronie Woestyne met Altert en Knesselaar, beiden in de Zuidelijke Nederlanden gelegen.

Omtrent den godsdienst van den Rijngraaf verkeert men in het onzekere, daar hij toch door zijn verwantschap met het huis van Oranje veel aanraking had met Protestanten; zeker is het echter, dat hij zijne kinderen in het katholiek geloof liet opvoeden.

Wijlen de Rijksarchivaris Jos. Habets vermeldt hem als een belijder van het R. K. geloof (1).

Alvorens hij benoemd werd tot gouverneur van de vesting Maastricht bekleedde hij belangrijke betrekkingen in het Staatsche leger.

Den 4[den] November 1641 werden aan den Weledelgeboren Heer Frederik Magnus. „wilt- ende Ryngraeffe, Coronel van een Regiment Ruyters tot den dienst deser staet", de charges opgedragen, die bekleed waren geweest door den Hertog van Bouillon.

Deze charges waren het commandeeren en gouverneeren van

(1) *Publications*, deel III, pag. 8.

alle cavallerije, zoowel curasiers, harquebussiers als andere in dienst der Staten, hebbende hij de bevoegdheid om de ruiterij bij alle gelegenheden te gebruiken tegen de Spanjaarden, malcontenten en alle andere vijanden van de vereenigde Nederlanden.

Hij moest zorg dragen, dat door de ruiterij eene goede discipline en wachtdienst werd onderhouden en mocht niet gedoogen, dat zij de burgerij, zoowel in het eigen land als van de naburige neutrale landen eenigen overlast aandeed.

In Augustus 1642 werd hij door Frederik Hendrik, toen verblijfhoudende in het leger te Botbergen benoemd tot casteleyn en gouverneur van de Stadt Sluys in Vlaanderen.

Den 9den November 1648 werd hij benoemd tot gouverneur van de vesting Maastricht.

Bij het aanvaarden van zijn ambt weigerde hij den eed af te leggen aan den Prins Bisschop van Luik, als medeheer van de stad, waartoe hij verplicht was volgens het den 31sten Mei 1576 te Antwerpen gesloten verdrag.

Dit blijkt uit het volgende:

„A° 1649 heeft de Prins Bisschop van Luyk den Heer van „Lutserode naar den Haag gesonden, om te vragen aan hare „Hoog-Mogende, dat de rijngraaf van Salm, gouverneur van Maas„tricht, aan hem zoude hebben den eed te doen, gelijk zijne „voorzaten de hertogh van Bouillon en de graaf van Solms gedaan „hadden, terwijl de stad hem voor een gedeelte toekwam, dog „kreeg tot antwoord, dat hij over het garnizoen niets te zeggen „had en hii zich alleen moest bemoeijen met zijn politiek recht" (1).

In de raadsnotulen worden weinig bijzonderheden omtrent hem gevonden, die voor de geschiedenis van belang zijn, wel wordt herhaaldelijk melding gemaakt van kleine bestuursmaatregelen door hem genomen, van reparatiën aan zijn huis verricht en van geschenken aan hem van stadswegen aangeboden; deze geschenken bestonden uit wijn of geld.

Den 16den November 1648 wordt voor het eerst melding van hem gemaakt in de raadsnotulen. Hij maakte toen aanmerking op de bestemming, die het bestuur van Maastricht aan de Schuttenhof op Lenculen wilde geven.

---

(1) „Chronyck der Stad Maestricht". Tome I, Annales de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Maestricht.

Hij werd hierin betiteld als Rijngraaf, onder welken naam hij ook later steeds wordt aangetroffen.

Den 4den Juni 1649 werd er eene commissie benoemd om hem te complimenteeren bij zijn terugkomst uit den Haag en hem geluk te wenschen met de onderscheiding, die hem te beurt was gevallen door zijne decoratie met de orde van den Olifant, die hem door den koning van Denemarken was verleend.

Maastricht werd eene maand later bezocht door Hare Hoogheid Royal, de Princesse van Oranje, die op reis was naar de fonteynen van Spa en die op de gebruikelijke wijze begroet en verwelkomd werd (1).

De gouverneur nam krachtdadig de verbetering van de vestingwerken ter hand, zoo vinden wij d.d. 11 October 1649, dat er besloten werd een werk te maken op de „batte" buiten de Koelpoort, van welk werk het bestek was toegezonden aan den Rijngraaf (2).

Het zuiden van het tegenwoordig Limburg, n.l de landen van Overmaas, het Geldersch gebied enz. werd in dat jaar en in de volgende jaren onveilig gemaakt door troepen van den Hertog van Lotharingen, die plunderden, tol hieven, zoowel te land als te water, en allerlei excessen bedreven.

Den 2den Januari 1650 werd van de Staten Generaal bericht ontvangen, dat deze troepen of hunne goederen niet te Maastricht ontvangen mochten worden en dat het verboden was om hun ammunitie te verstrekken (2).

Den 21sten 1650 vertrok de Rijngraaf naar den Haag om aldaar te delibereeren met de Staten Generaal over verschillende punten hem opgegeven in de Raadsnotulen; o. a. ook dat de Lotharingsche troepen in de kwartieren van Steyn en Urmond veel nadeel deden aan de scheepvaart op Maastricht.

Vermoedelijk zal dit optreden wel geholpen hebben, want in de eerste jaren kwamen er geen klachten meer over de Lotharingsche troepen.

Maakten wij aanvankelijk melding van het feit, dat de Rijngraaf geweigerd had de eed af te leggen aan den Prins-Bisschop van Luik, zoo is hij ten slotte toch hiertoe overgegaan.

---

(1) Raadsnotulen 9 Juli 1649.

(2) Raadsnotulen.

In het *Recueil contenant les Edits et reglements faits pour le Païs de Liege et Comté de Looz par les Evêques et Princes, etc.* door de Louvrex, III, p. 433 lezen wij:

„Le Rhingrave son successeur a prêté le sien le 7 Juin 1652, „lequel se trouve registré au protocole du Conseil Privé de son „Altesse Serenissime l'Evèque et Prince de Liege.

„Tous ces sermens se retrouvent aussi aux Regîtres de la ville „de Maestricht, le Magistrat aiant toûjours eu ordre d'en faire „actes en bonne forme, et de les y faire enteriner".

In het stadsarchief is deze eedsaflegging niet gevonden, echter is er eene copie van de acte in de Collectance, Tome II, p. 947 (1).

Wij laten de copie daarvan hier volgen: (2)

„Sacramentum gubernatoris trajectensis Episcope Leo- „diensis prestitum a. Domino de Salms Ryngrave 1652 „in Junio."

„Jurons que durant le temps que de la part des mess[rs] les „Etats des provinces unies des pays bas nous tiendrons l'Etat du „Gouverneur et cheff de la garnison de la ville de Maestricht „bien et leallement la ditte ville et les clefs munitions et artille- „rie d'icelle, ensemble donnerons le mot du guet et ferons toutes „choses consernantes la ditte guarde ainsy pour au nom et de la „part du serenissisme et reverendissisme seigneur Maximilien „Henry Elu et Confirme Eveque et Prince de Liege selon le „droit et possession que son altesse en at et a l'endroit de la „ditte ville peut avoir".

Het maken van een „Battewerk" aan de Maas ten noorden van de Maasbrug gaf veel ongerief aan de navigatie; er werd naar aanleiding hiervan herhaaldelijk geconfereerd met de besturen van den Vroenhof en den drossart van Petersheim (3).

---

(1) Gemeente archief.

(2) In Collette „Beschrijving van Maestricht, St. Pieter, Vroenhoven etc." gaat aan de eigenlijke eedsformule nog de volgende zinsnede vooraf:

„Nous Fredrick magnus, comte sauvage du Rhin, comte de Salms et seigneur de „Neuenhauze etc. chevalier de l'ordre de l'Eléphant etc., commissaire-général de „la cavallerie, colonel et gouverneur de la ville de Maestricht".

(3) Raadsnotulen 30 October 1653.

Tegen het einde van 1654 en het begin van 1655 worden weer klachten gevonden over de „zwervende troepen van Lotharingen".

De luitenant-kolonel Ferdinand van Eynatten n.l. eischte van alle karrevoerders van Aken op Maastricht een recht en gaf hun dan een paspoort, terwijl ook te Steyn wederom ongeregeldheden te water waren bedreven.

De vrede, die een einde maakte aan den Engelschen oorlog, werd te Maastricht, naar aanleiding van het Raadsverdrag van 23 Mei 1654, gevierd met het branden van pektonnen, ten teeken van „eerlijke blijdschap".

Gedurende al deze jaren en ook in het vervolg vermelden de raadsnotulen het gaan en komen van troepen, die echter niet vermeld zullen worden, alleen, wanneer het garnizoen belangrijke vermeerdering ondergaat, zal dit worden medegedeeld.

Hiermede hield natuurlijk verband de logeering met de onvermijdelijke klachten daarover, het verstrekken van transportmiddelen zoo te land als te water, inspectie's over de kwartieren, servicegeld, enz.

Den 29sten Januari 1657 werd besloten om aan de Ho. Mo. Heeren te schrijven ten einde Elsloo en Steyn te ontlasten van de Condésche troepen.

De Rijngraaf werd bij mandaat van den 20sten October 1657 benoemd tot commandant van een aanzienlijk getal van ruiters en soldaten, die de Staten-Generaal besloten hadden te zenden naar de grenzen van den staat, grenzende aan het Sticht van Munster tot „nederlegginge van de differentien", die ontstaan waren tusschen de Staten en den Bisschop van Munster.

Den 14den December 1559 huwde de oudste zoon van den Rijngraaf (geb. in den Haag 11 Januari 1638), Karel Florentin, met Maria Gabrielle van Lalaing, erfgravin van Hoogstraten.

Het huwelijk werd gesloten in de Sint-Nicolaaskerk te Maastricht; hem werd ter gelegenheid van zijn huwelijk van stads wege eene vereering gedaan van een voeder wijn (1).

Deze Karel Florentin werd evenals zijn vader een belangrijk krijgsoverste en diplomaat.

(1) Raadsnotulen 22 December 1659.

In het jaar 1662 werd door het Maastrichtsche garnizoen eene excursie gedaan naar het kasteel van Leuth dat aan den Hertog van Flodrop behoorde; het werd beschoten en daarna ingenomen.

In de raadsvergadering van 30 October 1662 werd verdragen, dat de burgers, die weigerachtig waren geweest om hunne paarden bij dien tocht ter beschikking te stellen van de artillerie, gestraft werden met eene boete van 2 goudguldens.

Den 27sten Juli 1665 werd de Rijngraaf benoemd tot generaal van de cavalerie gedurende de expeditie tegen Bernard van Gelre, Bisschop van Munster, die bezig was een „considerabel corps van ruyters en knechten op de been te brengeen ten einde den staat der Vereenigde Nederlanden vijandelijk te attaqueeren".

De Staten besloten eveneens een aanzienlijk getal ruiters en soldaten op de been te brengen, die gesteld werden onder Prins Johan Maurits van Nassau, Luitenant-Generaal van de cavalerie.

In de jaren 1665 en 1666 hadden er ten gevolge van den oorlog tusschen de Vereenigde Provincieën en het bisdom Munster talrijke troepenverplaatsingen plaats in Maastricht. Ook met Engeland waren de Staten in oorlog, zij verzochten aan den Raad van Maastricht om gedurende het „misverstand" met Engeland (1) wekelijks een vaste boetedag in te stellen, welke dag door het stadsbestuur bepaald werd op Woensdags van 9 tot 11 uur des morgens.

Lodewijk XIV steunde de Staten met zijne troepen (2); hiervan werd op de volgende wijze melding gemaakt: „Binnen enkele „dagen wordt het secours verwacht, dat Zijne Alder Christelyckste „Majesteyt van Franckryck gelieft toe te komen".

Naar aanleiding hiervan werden de burgemeesters, oud-burgemeesters en de commandeur Steyncallenfels gecommitteerd ten einde de verpleging van die troepen voor te bereiden.

De huisvesting van dit groote en extraordinaire garnizoen veroorzaakte veel moeite en hoofdbreken en bij herhaling maakte het dan ook een punt van ernstige overweging uit bij de vergaderingen van het stadsbestuur.

2 Januari 1666 werden er wederom 5 compagnieën te paard

(1) De 2e Engelsche Oorlog 1665—1667.
(2) Raadsnotulen 19 October 1665.

als „secours" uit Frankrijk verwacht, waarvan er 2 te Maastricht in garnizoen zouden komen.

Van de tegenpartij werden den 8sten Februari 1666 een „notabele „quantiteyt Munstersche soldaten" als gevangenen binnen de stad gebracht en onder het Dinghuis opgesloten.

11 Februari 1666 kwam bericht, dat een deel der Fransche hulptroepen n.l. de Guardes Dauphins, die in den Vroenhof lagen, naar Frankrijk werden teruggeroepen, daar de koning hen op andere wijze wenschte te gebruiken.

Het schijnt, dat de Rijngraaf de Maastrichtsche bevolking gedurende den oorlog niet volkomen vertrouwd heeft, want 1 Maart 1666 werd op zijn aandringen besloten, dat alle ingezetenen van Maastricht hunne vuurroeren, musketten, snaphanen, pistolen, zakpistolen en dergelijke wapenen moesten inleveren op het stadhuis; waarbij eene boete bedreigd werd van 25 pattagons en arbitraire correctie.

Na beëindiging van den oorlog had weer eene groote verplaatsing van troepen plaats; er gingen companieën naar 's Bosch, Grave, Heusden, Breda, Bergen op Zoom, Geertruidenberg en Hulst.

Het regiment van den kolonel van Ginkel werd naar Doesburg verplaatst (1).

Vermelden wij, dat reeds gedurende den 2en Engelschen oorlog wekelijks een biddag moest gehouden worden, zoo schreven de Ho. Mo. Heeren 27 Juni 1667, dat op 6 Juli 1667 een dank- en bededag moest gehouden worden, naar aanleiding van de groote victorie op Engeland bevochten (2); er moesten bovendien vuren worden gebrand en vreugdeschoten worden gelost.

Den 7den September van dat jaar werd het sluiten van den vrede met Engeland gepubliceerd.

Bij mandaat van 17 Januari 1668 werd de Rijngraaf benoemd tot Luitenant-Generaal over alle cavallerie in dienst van de Vereenigde Nederlanden, dit commando onthief hem echter niet van de verplichting om zich te laten employeeren om te commandeeren zoo te velde als in steden of forten of over andere volken van oorlog, zooals de Raad van State dat goed zou vinden.

(1) Raadsnotulen 12 November 1666.

(2) De tocht naar Chatham 17 Juni 1667.

Voor dit commando werd hem een maandelijksch tractement toegekend van 500 gulden.

Met het oog op de tijdsomstandigheden hadden de Staten in het voorjaar een leger te velde gebracht onder commando van Paul Wirtz, baron van Orneholm, veldmaarschalk van het volk van oorlog van de Vereenigde Nederlanden.

Den 21sten April 1668 werd de Rijngraaf benoemd tot commandant van de cavalerie van het Staatsche leger, die bij Bergen op Zoom gelegerd was.

In verband met dezen opdracht moest hij zich ten spoedigste daarheen begeven.

Ook Maastricht ontving dat jaar een sterk garnizoen; hieromtrent vinden wij in de Raadsnotulen, dat 26 Maart het Regiment te paard van den Kolonel Zoutelande in de stad kwam; den 1sten April werden er 24 compagnieën te voet verwacht, terwijl den 1sten Augustus het Regiment van den Veldmaarschalk Wirtz de vesting binnen rukte.

De volgende jaren duiden er op, dat men zich langzamerhand op eenen oorlog voorbereidde; zoo vindt men bepalingen voor approviandeering, over het afbreken van strooien daken, maatregelen bij brandgevaar, aanschaffen van gereedschap tot blusschen, het dichtmaken van kuilen, ontstaan door de steenbakkerijen enz.

Zeer uitvoerig is dit tijdperk beschreven in de interessante studie van den Heer L. van de Leur getiteld: „Het beleg van Maastricht in 1673" (1).

Den 21sten Februari 1672 nam dit vermoeden vaste vormen aan, dien dag toch werd er eene groote ordonnancie vastgesteld, waarbij bepaald werd, dat alle mannelijke ingezetenen der stad aan de vestingwerken moesten arbeiden, terwijl bovendien bepaald werd, dat een ieder zich binnen 14 dagen voor den tijd van een half jaar van levensmiddelen moest voorzien.

Toen Prins Willem III naar aanleiding van den vermoedelijken oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen (2) tot den „Digniteyt van Capiteyn-Generaal en Admiraal" was benoemd

(1) *Publications*, Tome XLV.

(2) Engeland en Frankrijk verklaarden den oorlog 7 April 1672, de beide keurvorsten den 12den Mei d.a.v.

besloot het bestuur van de stad Maastricht hem daarmede te „congratuleeren" en hem een goed voeder wijn te vereeren.

In tegenstelling met het gebeurde gedurende den Munsterschen oorlog in 1666 werd nu in overleg met de gedeputeerden te velde en met den Rijngraaf besloten, dat de Maastrichtsche burgerij gewapend zou worden en dat de wachten aan het Stadhuis, aan het Dinghuis benevens alle andere wachten in de stad gelegen, door haar zouden worden bezet en dat ze op zou treden in geval van brand (1).

Naar aanleiding hiervan werd 2 Mei 1672 eene deputatie naar Luik gezonden om 400 snaphanen in te koopen op conditie, dat zij binnen 14 dagen geleverd moesten worden. Men slaagde met den aankoop van 200 snaphanen en 300 halve pieken, welke wapens door den Rijngraaf zouden gevisiteerd worden·

6 Mei 1672 werd er een groot contingent Spaansche subsidiaire troepen te paard verwacht; voor de inkwartiering daarvan en voor het officierskorps bestaande uit een Generaal, kolonels, ritmeesters, luitenants en cornetten werden maatregelen getroffen.

Op eigen gelegenheid ging het garnizoen nu over tot het opruimen van het voorterrein van de vesting; vooral de Spaansche troepen maakten zich daaraan schuldig, zij haalden akkergewas weg als voer voor hunne paarden.

Daar de Gouverneur daartoe geen order had gegeven, besloot men in den gemeynen raad daaraan een einde te maken en den Gouverneur te verzoeken om bij het garnizoen te doen bekend maken, dat dit verboden was en dat men zonder onderscheid des persoons de overtreders aan den lijve zou straffen (2).

17 Juni 1672 werd de order van het approviandeeren hernieuwd, wie binnen 9 dagen niet voor een half jaar levensmiddelen had, zou uit de stad worden gezet.

Het verloop van den veldtocht in Gelderland, Utrecht en Holland en in de Noordelijke provincieën zal niet door ons geschetst worden.

Lodewijk XIV trok echter met zijn leger langs Maastricht, zoodat het gevaar van een beleg voorloopig afgewend scheen.

---

(1) Raadsnotulen 26 April 1672.
(2) id. 23 Mei 1672.
(3) id. 28 November 1672.

Willem III, die inmiddels in het begin van Juli 1672 tot Stadhouder was benoemd, kwam in November met zijne cavalerie in het Zuiden van Limburg, waar hem door den gemeynen raad van Maastricht een geschenk werd gegen van 800 Rijksdaalders.

Den volgenden maand (1) werd hem nog een geschenk aangeboden van een voeder wijn; gelijke geschenken kregen Zijne Excellentie de Graaf van Waldeck en de graaf van Marssing.

De Heer van Bergh, meester van de Requesten, de Heer van Zeelhem (Constantijn Huygens), secretaris, en de Heer Boreel, hofmeester van Zijne Hoogheid kregen elk een half aem wijn, terwijl de eerste edelman van de kamer van Zijne Hoogheid een karabijn kreeg en een paar pistolen van 50 Rijksdaalders.

Den 25sten Januari 1673 overleed de Rijngraaf, die reeds lang ongesteld was, maar wiens ziekte plotseling een zoo hevig verloop nam, dat zijn zoon Karel Florentin, die in der haast ontboden was, hem niet meer levend aantrof.

Den 28sten Januari d.a.v. werd hij in de voormalige Jezuitenkerk (2), die toenmaals in het bezit was van de Waalsche gemeente, begraven.

„Le 28 Janvier 1673 a été enterré son Excellence Mons. Le „Rijngraeve gouverneur de Maestricht et Wieck.

„Pour l'ouverture de la place et pour sommes fl. 19.—" (3).

Omtrent den datum van overlijden zij nog medegedeeld, dat de Fürstlich Salm Salm'sche Generalbevollmachtigte in een brief, dato 11 November 1904, gericht aan den gemeente-archivaris van Maastricht, als sterfdag opgeeft den 27sten Januari 1673.

In verband met de datum van begraven, die vast staat, wordt de datum van 25 Januari als de meest waarschijnlijke beschouwd (4).

De Rijngraaf werd bij zijn overlijden oprecht betreurd, zoowel door de burgerij als door de bezetting.

---

(1) Raadsnotulen 19 December 1672.

(2) Korte geschiedenis der kloosters van Maastricht, door Baron von Geusau. *Publications*, deel XI, pag. 88.

(3) Fransch Hervormde Gemeente, overlijdensregister N° 137 van 1655—1796, pag. 15.

(4) Ook Constantijn Huygens vermeldt den 25sten Januari als den dag van overlijden.

„1673 25 Jan. Obit Trajecti ad Mosam Fredericus Magnus, amantissimus mei heros".

Ter gelegenheid van het overlijden van den Rijngraaf werd door den Luitenant-kolonel van het Regiment Maurits van Nassau, Joan van Paffenrode, welk regiment toenmaals in Maastricht in garnizoen lag, een lijkdicht vervaardigd, waarvoor wij verwijzen naar de *Publications* dl. XLV, bldz. 221.

Den 6den Februari 1673 werd door den Hoogschout Groulart voorgesteld om aan de erfgenamen van den Rijngraaf het hem toekomende tractement over het loopend jaar uit te betalen (1), waartoe besloten werd, wel een bewijs hoe hoog de overledene in aanzien stond bij de Maastrichtenaren.

Na het overlijden van den Rijngraaf is Maastricht eenigen tijd zonder gouverneur geweest.

Het schiint wel, dat het gouvernement beloofd was aan zijnen zoon Karel Florentin, maar met het oog op de moeilijke tijdsomstandigheden, waarin men verkeerde, oordeelde men hem te jong om het commando in zulk eene gewichtige grensvesting, als Maastricht toen was, te voeren.

Gedurende het beleg, dat kort daarop volgde, diende hij in de stad als Kolonel van een Regiment artillerie.

Den 4den September 1676 sneuvelde hij voor Maastricht.

Hij is de stamvader van de tegenwoordige vorsten van Salm-Salm; toen de oudere linie van Philipp Otto, die, zoo wij reeds zagen, den 8sten Januari 1623 de vorstelijke waardigheid verwierf, uitgestorven was, trad de kleinzoon van Karel Florentin, de Rijngraaf Nicolaus Leopold zu Salm, als Primogenitus van de Rijngraven van Salm, den 23sten November 1738 in de vorstelijke waardigheid en noemde zich sedert Fürst zu Salm-Salm.(Princeps Salm de Salm).

Zooals begrijpelijk is wordt het tijdvak van het gouverneurschap van den opvolger van den Rijngraaf zeer uitvoerig geschetst in het reeds aangehaalde werk van den Heer L. van der Leur: Het beleg van Maastricht in 1673.

Voor nadere bijzonderheden van dit hoogst interessante beleg wordt daarom naar deze studie verwezen; in het beknopte overzicht over het gouverneurschap van den Burggraaf van Maulde

(1) Raadsnotulen.

zullen slechts in hoofdzaak bijzonderheden gegeven worden, die ontleend zijn aan de raadsverdragen.

Aanvankelijk berustte het commando bij den kolonel Carry; van deze authoriteit werd den 13den Maart 1673 een stuk in de raadsvergadering behandeld, dat de aandacht van den raad op verschillende punten, op de verdediging van de stad betrekking hebbende, vestigde.

Deze punten waren:

I. „Dat geleth mach worden op de quantiteyt van coren, dat „by de respectieve ingesetene gesoldert is, om daeruyt te metie- „ren, hoe langh men sal kunnen subsisteeren".

II. „Dat van gelycken sal geschieden aengaende het hout".

III. „Dat sulcx mede geschiedde ten respeckte van kaes en „Booter".

IV. „Gelyck oock van oly".

V. „Dat medicamenten moghen versorght worden".

VI. „Dat houdt voor de Backers, de koolen voor de Brouwers „moghen besorght worden".

VII. „Dat genoechsaeme planckcn voor de corpsdegarde mo- „ghen aen de hand gebracht worden".

VIII. „Dat de kettingh onder de houten Boogh van de Maes- „brugge mach gespannen worden, om de doorvaert der schepen „te beletten".

IX. „Dat Brugpoorten en wallen moghen gerepareerd worden".

X. „Dat het werk van St. Peter mach met stadtsdienst in „staet gebracht worden".

XI. „Dat de palissaden aan de Koolpoorte moghen gerepareert „worden".

XII. „Dat de Corpsgardes te Wyck moghen opgemaeckt worden".

XIII. „Dat de asseray (1) op de wall en niet elders moch ge- „diverteerd worden".

Aan den kolonel Carry werd geantwoord, dat hij zich verzekerd kon achten, dat de Achtbare raad alles in het werk zou stellen om deze aangelegendheid zoo spoedig en goed mogelijk in orde te brengen.

20 Maart 1673 stelde kolonel Carry voor om ten spoedigste

---

(1) Afval uit de kachels.

een redoute te maken, opgemaakt met steenen uit Canne, ten einde de groote sluis van de Jeker, die voor de Pieterspoort lag te bedekken en te bewaren.

Den Hoogschout Groulart en den burgemeesters werd opgedragen dit werk te overleggen en daarover rapport uit te brengen.

Voortdurend bleef men krachtig doorwerken aan de versterkingen der stad.

Den 10[den] April 1673 vermelden de Raadsnotulen het volgende:

„Alzoo aen haer Ho. Mo. ende Syne Hoocheydt den Prince „van Oragnien gelieft heeft dese stadt te versien met eenen „nieuwen heeren Gouverneur ende Commandeur: soo is naer „deliberatie goedgevonden ende verdraeghen den eersten te ver„eeren met ses hondert gulden swaer geld maeckende duysent „gulden licht gelt voor synen wellcommen ende den tweeden met „dergelycke sommen licht gelt".

Deze nieuwe Gouverneur was:

JACOB DE FARIAUX, MARK- OF BURGGRAAF VAN MAULDE.

Jacob de Fariaux was den 28sten 1627 te Mons geboren. Hij trad in Spaanschen krijgsdienst en onderscheidde zich bij het beleg van Valenciennes in 1656, gedurende de expeditie in Portugal in 1662 en bij het beleg van Villa Niciosa in 1667. Hij werd achtereenvolgens kolonel van een regiment infanterie en „général de bataille".

De Prins van Oranje benoemde hem tot Gouverneur ad interim van Maastricht, maar aangezien hij in Spaanschen dienst was nam hij deze betrekking niet aan, voordat hij daartoe toestemming had bekomen van den gouverneur der Spaansche Nederlanden, den graaf de Montery.

27 Maart 1673 legde hij in handen van de Staten-Generaal den eed af als Gouverneur van Maastricht (1) en vertrok den volgen-

(1) Aan den Bisschop van Luik weigerde hij den eed af te leggen, deze voelde zich daarover bezwaard en trad over deze aangelegenheid in correspondentie met de Staten Generaal; de stad was echter reeds in handen van Lodewijk XIV, voordat deze aangelegenheid was opgelost.

den dag van daar naar Brussel om met den Graaf de Montery te beraadslagen over de maatregelen voor de verdediging van Maastricht, waarvan men zeker verwachtte, dat het weldra door de Franschen zou worden aangevallen.

Den 6den April 1673 vertrok hij uit Brussel om den volgenden dag te Maastricht aan te komen; den dag daarop maakte de Magistraat hem zijn gewoon compliment en sprak zijne gelukwenschen uit met zijne aankomst.

Zijn commissiebrief luidde als volgt: (1)

„Den Prince van Orange.

„Edele, erenfeste, voorsienige, seer discrete besondere goede „vrunden Hebbende my geresolveert ende goet gevonden, aen „de Hr de Fariaux te confereren het Gouvernement der Stadt „Maestricht, hebben wy U. E. mitsdesen daer van wel willen „kennisse ende advertentie doen, ende deselve te gelyck op het „ernstichste recommanderen deselve te assisteren en de handt te „bieden, in alle voorvallen daer het selve voor den dienst van „den Staet, de defensie van gemelte stadt sal nodich en gere- „quireert werden, oock verders met gemelte Heere te leven in „goede ende vertrouwe correspondentie ende eendracht, mits- „gaders hem allenthalver te bejegenen, ende doen bejegenen, met „het respect dat syne character is vereysschend ende in dier „voege gesamentlych te arbeyden en te contribueren tot het genede „welvaart ende de conservatie van U. E. stadt is betreffend sulcx „wy verwachtende en volkomentlyck vertrouwende, bevelen U. E. „hier mede

„Edele, erenfeste, voorsienige, seer discrete besondere „goede vrunden in Godes H. protectie.

„In 's Gravenhage den 28 Marty 1673.

„U. E. Goedwillige Vriendt
„Prince van Orange".

Zooals te begrijpen is was het eerste werk van den nieuwen

(1) Stadsarchief.

gouverneur zijne aandacht te vestigen op de verdedigingswerken der stad en op de aangelegenheden van het garnizoen.

In het raadverdrag van 25 April 1673 wordt melding gemaakt, dat hij den Hoogschout, de burgemeesters en de pensionarissen op de volgende punten had gewezen:

1e. dat het wenschelijk was eene goede hoeveelheid kruiwagens te laten maken voor stadsrekening;

2e. dat de stad 500 soldaten moest betalen met een schelling daags; eenige opzichters in elk werk zouden 15 stuivers verdienen, verder zouden in elk der negen werken 2 of meer timmerlieden te werk gesteld worden over de te maken palisaden, barrières en sortieën;

3e. dat het niet ondienstig zou wezen aan het Spaansche ruitervolk fourage in natura uit te deelen, om daardoor te voorkomen, dat het buiten de stad ging fourageeren.

4e. Elk burger zou een zeker aantal palisaden in huis moeten hebben, die in tijd van beleg gebruikt zouden kunnen worden.

Naar aanleiding hiervan komt een zeer langwijlig raadsverdrag voor, waarin de slechte toestand van de financien het hoofdmotief vormt; niettegenstaande dit groote bezwaar werd toch goedgunstig op deze punten beschikt, omdat men zijne dankbaarheid wilde betoonen voor de goedertierendheid en genadige bescherming, die de stad had ondervonden van de Doorluchtige regeering, onder wie de stad sedert 1632 stond en om aan Zijne Hoogheid, „den heere Prince van Orangnie", te believen.

Men zou deze dankbaarheid toonen, door alle ijver in het werk te stellen om de stad te conserveeren.

De Gouverneur zette met ijver zijne taak voort om de stad in staat van verdediging te brengen en talrijk waren zijne besprekingen met den Raad over de approviandeering, het in orde brengen van een hospitaal, het visiteeren van de apotheeken, het werken aan de vestingwerken enz.

Het garnizoen werd einde Mei nog versterkt met Italiaansche hulptroepen (1); het raadsverdrag van 25 Mei 1673 spreekt van het visiteeren der barakken, wat noodig was om een Italiaansch

---

(1) Deze troepen werden gecommandeerd door colonel Martin d'Orilhia (Raadsverdragen 23 Juni 1673).

Regiment onder dak te brengen. In het besluit van 2 Juni 1673 worden zij de Italiaansche auxiliaire troepen genoemd.

Van militaire zijde werden verschillende voorstellen gedaan, waarop door den raad den 8sten Juni 1673 beschikt werd. In hoofdzaak kwamen deze op het volgende neer.

1e. Er moest lood zijn tot het gieten van kogels; daar het niet voorhanden was moesten de burgers looden goten door houten doen vervangen en deze dan inleveren bij den stadsbouwmeester, die er aanteekening van zoude houden. Van dit lood zouden kogels worden gegoten tot de kalibers als de gouverneur zou bepalen.

2e. Er werden huiden gevraagd om de handgranaten en bommen in de batterijen te dekken.

3e. Er werden huiden gevraagd om de ingeworpen vuurballen te dekken en te dempen; hiertoe moesten er 50 op het stadhuis geleverd worden.

4e. Er waren eenige zeilen noodig voor de musketiers in de buitenwerken.

5e. Er was nog een „goede quantiteyt mandekes" noodig om deze op de borstweringen te gebruiken.

6e. Er moesten aanstonds eenige zeisen worden verschaft om het graan rond de vesting te laten afmaaien door de soldaten, teneinde den vijand te beletten daarvan gebruik te maken om de stad te naderen.

7e. Er moesten 3 à 4000 borstkussens gemaakt worden voor de musketiers; dit werk werd opgedragen aan de vrouwenkloosters.

8e. Er moest eene goede hoeveelheid lijnwaad beschikbaar gesteld worden voor de zieken en gekwetsten.

9e. Er moesten hospitalen in gereedheid gebracht worden; hiertoe werden geheel of ten deele bestemd het Paradijs en de Croonenhoff, het klooster van den Bijart, het klooster van den Maagdendries en het klooster der Anunciaten.

10e. Er werden medicamenten verzocht voor de zieken en gewonden.

11e. Er moest order gesteld worden op de vivres en op de prijs daarvan.

12e. De burgers moesten aan het werk blijven aan de fortificatiën.

13e. Het sluis- en „arckwerk" buiten de stad moest ten spoedigste gereed worden gemaakt.

14e. Er werden gidsen gevraagd voor den Sint Pietersberg.

15e. Er moesten wachthuizen zijn voor de burgerwacht.

16e. Er moesten orders gegeven worden in geval van brand.

17e. Den achtbaren raad werd verzocht een goede som geld beschikbaar te hebben, minstens 100.000 gulden, voor onvermijdelijke uitgaven.

18e. Er moest eene compagnie kanonniers worden opgericht om handlangersdiensten te verrichten ten einde hierdoor de bediening van het geschut te bespoedigen.

19e. Er werd eene hoeveelheid teer en pek gevraagd.

20e. Er werd nog eenen goeden voorraad palisaden verzocht.

Lodewijk XIV sloeg den 10den Juni 1673 het beleg voor de vesting (1); terwijl hij den 13den de loopgraven opende.

In het Raadsverdrag van 18 Juni 1673, dat handelt over het verstrekken van geld, in plaats van brood, aan de soldaten van de militie te voet komt eene sterkteopgave voor; er waren negen regimenten, totaal 5400 man, terwijl de Italianen 422 man telden; verder lag hier in garnizoen het regiment ruiterij van den Prins van Solms.

Den 23sten Juni 1873 verscheen de gouverneur, vergezeld door den commandeur, den Prins van Solms, den markies de Morbeek en den graaf Dona in den raad om besprekingen te houden om de stad met alle „macht en circumspectie te defendeeren en „te mainteneeren".

Men bracht toen de volgende punten ter sprake:

1e. Er moest een „snydinghe" in den wal gemaakt worden tusschen de Tongersche- en de Brusselschepoort, men vroeg hiertoe de hulp van de burgerij.

2e. Tegen elken prijs werden handlangers gevraagd voor de artillerie („à quel prix se soit").

3e. Er werden paarden gevraagd zoowel voor de artillerie als voor transport.

4e. Aan de Tongerschepoort moest eene groote hoeveelheid mest gebracht worden om de poort te stoppen.

5e. De sortie aan den linkerkant van de Tongerschepoort moest opgemaakt worden.

---

(1) Zeer uitvoerig is dit beleg behandeld in de studie van den heer L. van der Leur. „Het beleg van Maastricht in 1673". *Publications*, deel XLV.

6e. De sortie bij de Brusselschepoort moest een brug over de gracht krijgen.

7e. Er moesten zonder ophouden kogels gegoten worden.

8e. Aan de ruiters moest bier en brood worden verstrekt.

9e. Men zou zien om vleesch te geven aan het „attacque" (1).

10e. Aan elk regiment in „d'attaque" zouden acht potten brandewijn gegeven worden en aan de Italianen 10 potten.

De Franschen zetten het beleg met kracht voort, de toestand in de vesting blijkt wel ten duidelijkste uit de memorie, die de Raad der stad den 29sten Juni 1673 aan den gouverneur deed aanbieden (2).

Het stuk luidt als volgt:

„Considerations et remmonstrer à Mon-
„sieur le Gouverneur de cette ville,
„touchant l'estat present d'icelle".

„Que la nuict de 24 de Juin 1673, les ennemis ayants faits une „forte impression sur les fortifications de la ville prez de la „porte de Tongres, nonobstants tous devoirs de beaucoup de „braves officiers et soldats de coeur (quoy qu'on parle du défaut „des autres) ont emporté une demie lune, et soubs l'abry d'icelle „erigé une batterye qui a fort incommodé les murailles de cette „ville, comme encore fait quelques autres batteries mises sur les „eminences, de manière qu'en divers endroits, on at apercue ces „jours passez des commencements des breches".

„Un grand nombre des meilleurs et plus qualifiez officiers ont „perdus alors la vie, et plusieurs autres receu de grieves blessures „dont ils sont a present ou en danger de mourir, ou au moins „incapable de rendre service".

„Que la nuict precedente qui est celle du 28 de Juin 1673 les „ennemis ont fait une deuxieme attacque et s'emparé d'une „bonne partie des fortifications et qu'en cette occasion demeuré „plusieurs officiers et soldats de ce costé".

---

(1) Vermoedelijk wordt hier bedoeld een commando, dat voor een uitval bestemd was, om de „attacques" (loopgraven) van den vijand te vernielen.

(2) Raadsnotulen.

„Que par ces deux pertes toute la bourgeoisie est en conster-„nation et apprehension extreme".

„Que partant il est a craindre qu'en cas d'un troisième assault, „la ville pouvroit estre emportee, et convertie en un bain de „sang, de toute la pauvre bourgeoisie".

„Que par conséquence monsieur le gouverneur est tres hum-„blement prié de prendre un soign paternelle pour lesdits habi-„tants, et en cas que ces poincts et beaucoup de autres d'ont il „est trop mieux informé que les Remonstrants seroient pressants, „qu'il vueille avoir tant de bonté, que de prevenir toutte extre-„mité et permettre qu'en temps et heur on soigne aux moyens „plus doux pour sortir de ces difficultés.

De gouverneur onthaalde de deputatie zeer beleefdelijk en deelde haar mede, dat ook hem de protectie en conservatie van de burgerij ten zeerste was aanbevolen, maar dat de nood nog niet zoo hoog gestegen was om te mogen capituleeren.

Hij zou in persoon werk maken van het stoppen der bressen en was volstrekt niet bloeddorstig of tiranniek van aard. Hij zou echter den krijgsraad bijeen roepen om de gevoelens van den gemeynen raad medetedeelen.

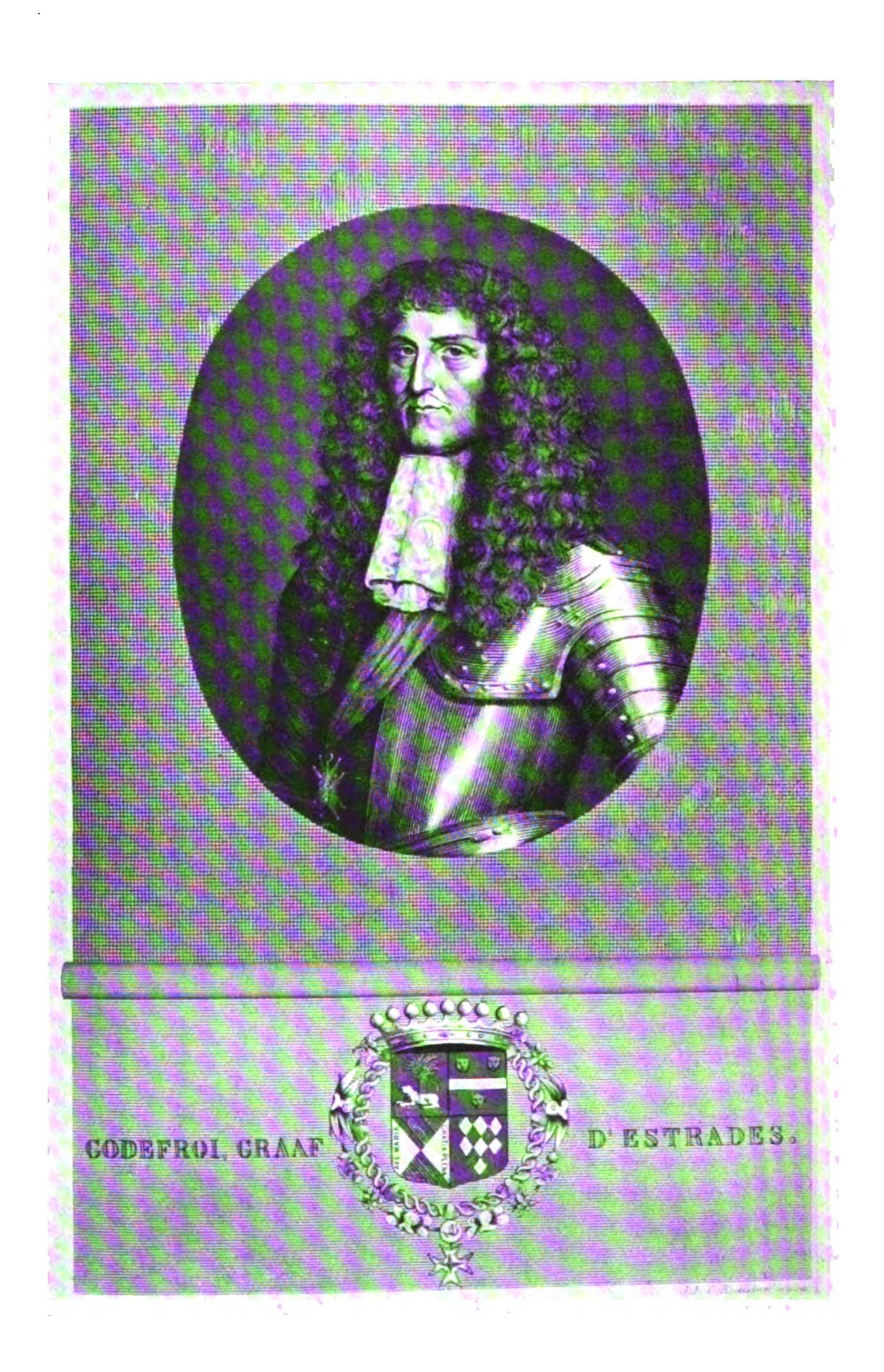
Deze keurde goed om de stad op goede conditieën aan Zijne Koninklijke Majesteyt over te geven, waarop eenige acten werden ontworpen en de Hoogschout de la Montaigne en de Burgemeester Thiens werden gedeputeerd om deze aan Zijne Majesteyt te presenteeren, ten einde de stad over te geven (1).

de Fariaux capituleerde den volgenden dag; de capitulatie tusschen hem en Lodewijk XIV, gedateerd op 1 Juli 1673 in het kamp van Maastricht, is gedrukt in het reeds aangehaalde werk van de Louvrex, Tome III, pag. 433 e. v.

Den 2den Juli 1673 vertrok het Staatsche garnizoen met alle krijgseer en met medename van 2 kanonnen en een mortier naar 's Hertogenbosch. Maastricht kwam daarop in Fransche handen.

---

(1) Raadsnotulen 30 Juni 1673.

GODEFROI, GRAAF D'ESTRADES.

de Fariaux, die gedurende zijne militaire loopbaan deelgenomen had aan drie groote veldslagen en 19 belegeringen, werd door Karel II benoemd tot Ridder van het Gulden Vlies en tot lid van den krijgsraad.

Zijne goederen te Maulde werden in 1679 verheven tot een burggraafschap.

In 1690 werd hij benoemd tot gouverneur van Ath; in welke plaats hij den 26sten April 1695 overleed. Hij werd begraven in de Sint-Julienkerk daar ter plaatse.

GRAAF GODFRIED D'ESTRADES (1).

Lodewijk XIV benoemde den graaf Godfried d'Estrades tot gouverneur van de vesting Maastricht.

Hij werd in 1607 te Agen geboren als oudste zoon van Frans d'Estrades, heer van Bonel en van Susanna Secondat.

In de Vereenigde Nederlanden, was hij geen vreemde, daar hij er herhaaldelijk voor diplomatieke zendingen had verblijf gehouden, terwijl hij gedurende den 80 jarigen oorlog in Staatschen dienst was geweest.

In 1637 werd hij met eene koninklijke missive naar Engeland en Holland gezonden en werd hij door den koning van Frankrijk benoemd tot staatsraad.

Frederik Hendrik stelde hem in 1640 aan het hoofd van het Regiment Candale en benoemde hem tot veldmaarschalk.

In 1646 vinden wij hem in den Haag als ambassadeur van Frankrijk. In 1650 werd hij benoemd tot gouverneur van Duinkerken en diende hij als luitenant-generaal onder den Hertog van Praslin in Vlaanderen. In 1661 werd hij als buitengewoon gezant naar Londen gezonden, waar hij hevige twist kreeg met den ambassadeur van Spanje, den baron de Vatteville.

Van 1665—1668 was hij als gezant van Frankrijk in den Haag;

---

(1) Het portret is afkomstig uit: Algemeene geschiedenis des Vaderlands, door J. P. Arends.

hij was toen zeer bevriend met den raadpensionaris Johan de Wit.

Tijdens den oorlog van 1672 was hij aanvankelijk gouverneur van Wesel, totdat Lodewijk XIV hem tot het gouvernement van Maastricht riep.

Het eerste, wat daar te doen stond, was de geleden schade van het beleg zoo spoedig mogelijk te herstellen; bij raadsverdrag van 5 Juli 1673 werd dan ook vastgesteld, dat het puin zou opgeruimd worden en dat de steenen, die nog bruikbaar waren, moesten gebruikt worden om de stukgeschoten wallen, muren, poorten en barakken te repareeren; ook moesten er steenen uit den berg gehaald worden en werd er toestemming gevraagd om brikken te bakken.

Met het oog op de groote onkosten, die dit alles met zich bracht, werd besloten den gouverneur te begroeten en hem te verzoeken om bij Zijne Majesteit te zien te bewerkstelligen, dat hij de stad met „eene gratieuse subsidie zou soulageeren".

Ook met de legering van troepen werd moeilijkheid ondervonden. Het regiment Sessilion, sterk ruim 1380 man, werd in het kerspel van Sint-Joris ingekwartierd, waar slechts voor 600 man plaats was, zoodat de overige manschappen bij loting over de andere kwartieren moesten verdeeld worden.

Den 8sten Juli 1673 kwamen eenige artillerieofficieren in de zitting van den raad om, uit naam van den grootmeester van dat wapen, alle klokken en al het koper en tinwerk van de stad op te eischen. Men zou dit kunnen afkoopen voor 20000 Rijksdaalders. De raad hoorde deze eisch aan maar was van oordeel, dat minstens $^5/_6$ behoorde te worden gedragen door de geestelijkheid; zoodat besloten werd de tusschenkomst van den gouverneur in te roepen en te trachten om tot een accoord te komen ([1]).

([1]) De marquis de Louvois wist te bewerken, dat het aandeel van de stad op 10000 gulden Fransch geld werd gesteld, terwijl de geestelijkheid 20000 gulden zou moeten betalen.

Er vertrokken nu eenige gedeputeerden naar het leger om den marquis de Louvois in civiele termen te bedanken voor zijne „favorabele interpositie" en om te trachten te bewerkstelligen, dat de betaling in drie termijnen van vier maanden zou mogen geschieden.

Raadsnotulen 10 Juli 1673.

In Collette: Beschrijving van Maastricht, St. Pieter, Vroenhoven enz. (Rijksarchief in Limburg) pag. 901 e. v. vindt men eene opgave van de prijs, waarop de

10 Juli 1673 werden de Hoogschouten, Burgemeesters en Pensionarissen gedeputeerd om den Ingenieur-Generaal van Zijne Majesteit, Vauban, te complimenteeren en met hem te raadplegen over de herstelling van de vestingwerken en het maken van nieuwe barakken en om de verzekering te geven, dat men genegen was tot het uitvoeren van deze werken.

De Hoogschout de la Montaigne was met nog eenige andere gedeputeerden naar Lodewijk XIV gegaan om Zijne Majesteyt van stadswege te „aboucheeren" en hem de verzekering te geven van de onderdanigheid, gehoorzaamheid en getrouwheid der stad, waarop de koning geantwoord had:

„Quand vous me donnerez les marques de votre fidélité et „ferez ce que vous promettez vous serez plus heureux que jamais".

Waarop de heer Montaigne antwoordde:

„Sire nous le ferons aux depens de notre sang et de nos vies".

Tegelijkertijd werden bij den markies de Louvois verschillende zaken bepleit in het belang van de stad, o. a.: het maken van eene haven, de belangen van de lakenweverijen, de licenten enz. en werd de Intendant du Monceau bedankt voor de goede genegenheid, die hij den magistraat betoond had (1).

Talrijk zijn ook nu weer de klachten over de inkwartiering van het zware garnizoen. De Fransche troepen waren op dat punt veel meer eischende dan de Staatsche troepen, dit blijkt duidelijk uit het raadsbesluit van 14 Juli 1673, waarbij bepaald werd om in allerijl 1000 matrassen, 1000 stroozakken, 2000 paar lakens en 1000 dekens gereed te maken, die bestemd waren voor de barakken.

Ook in de civiele zaken heerschte verwarring; de rechtbank was ten achter met hare processen; er moest order gesteld worden op de hulp, die verleend was door geneesheeren en apothekers; er moesten bouwmaterieelen gereedgemaakt worden enz. enz.

---

klokken bij deze gelegenheid getaxeerd waren. Deze opgave wordt gevolgd door eene beschikking van den secretaris-generaal van de Fransche artillerie, dato 21 September 1673, in naam van den graaf de Lude, Grootmeester der Artillerie, waarin de som van 20000 gulden tot 11000 wordt teruggebracht, ingevolge de verzoeken, daartoe door de geestelijkheid ingediend.

(1) Raadsnotulen 10 Juli 1673.

Met dit alles had zoowel de gouverneur als de Magistraat veel werk. 24 Juli 1673 legde de gouverneur den eed van getrouwheid af aan den bisschop van Luik.

Het betrekkelijke raadsverdrag luidt als volgt:

„Op den 24 Juli 1673.

„Synde gecompareert de heer Cancelier Liverloo in naeme van „Syne Hoocheydt den heer Prince van Luyck, met ende neffens „Syne Excellencie de Heer Gouverneur d'Estrades in d'ordinaris „Raedtsvergaderinghe ende gesamentlycke sessie genoemen heb- „bende op de Commissarieele stoelen aen de hooghe Taefel, heeft „de heer secretaris Vaes den ordinaris eedt voorgelezen ende is „de selve by Syne Excellencie den Heer Gouverneur gestaaft".

In Collette, beschrijving van Maestricht, St. Pieter, Vroenhoven etc. pag. 411 e. v. wordt de eed als volgt vermeld:

„Le comte d'Estrades chevalier des ordres du Roy, lieutenant „general de ses armées, maire perpetuel de Bordeux, vice Roy „d'Américque, gouverneur des villes et citadelle de Dunkerque, „Maestricht et places en dependantes Jurons que durant le temps „que de la part du Roy nous tiendrons l'Estat du Gouvernement „et cheff de la ville de Maestricht, nous garderons bien et leale- „ment la dite ville, cleffs, munitions et artillerie d'icelle, ensemble „donnerons le mot de guet et ferons toutes choses concernantes „lad[te] garde, aussy pour au nom de la part du serenissisme et „Reverendissisme Seigneur Maximilien Henry Eslue et confirmé „Eveque et Prince de Liége selon le droit et possession que son „Altesse en a, et a l'endroit de la dite ville peut avoir".

De Heer d'Estrades droeg den Maastrichtenaars een goed hart toe, den zelfden dag nog werd eene schuldbekentenis opgemaakt, waarbij verklaard werd, dat hij aan de stad 2000 pattacons had geleend om te gemoet te komen in de onkosten voor het herstellen der muren en poorten; de stad zou dit bedrag in 3 maanden teruggeven (1).

---

(1) 9 Augustus 1679 leende hij weder 2000 pattagons zonder rente op eenen termijn van 2 maanden om matrassen met haar toebehooren te koopen (Raadsverdragen).

De betrekking, waarin de stad nu met Frankrijk stond, bracht ook mede, dat men maatregelen nam om te Parijs behoorlijk vertegenwoordigd te zijn aan het hof.

De keuze viel op Sieur Valdos, die te Parijs agent was voor den Bisschop van Luik; voor zijne bemoeiingen voor Maastricht werd hem eene jaarwedde toegekend van 100 Rijksdaalders.

De barakken en de vestingwerken tusschen de Tongersche- en de Boschpoort werden den 28sten Juli 1673 aan eene grondige inspectie onderworpen, waarover de hoogschout Montaigne en de Pensionaris Peeters den volgenden dag een uitvoerig rapport uitbrachten in de zitting van den Magistraat.

De volgende maanden bleef men voortgaan met het in orde brengen der vestingwerken en der kazernes, die voorzien werden van slaapfournituren, terwijl verschillende rekeningen van het beleg werden afgewikkeld.

2 October 1673 werd in den raad de order van den Gouverneur behandeld, die behelsde, dat de bevolking hare wapenen moest inleveren, hiervan waren enkele personen als de magistraat en meer „eerlijke lieden", die met geweer moesten uitrijden, vrijgesteld.

Het schijnt, dat de Franschen ernstig begonnen op te treden; den 4den October werd gepubliceerd, dat het verboden was des 's avonds na negen uur, als de „retraite" geslagen was, zich zonder licht op straat te vertoonen. De eerste maal zou men „corporeus" gestraft worden en de tweede maal zou men aan de galg komen.

De Magistraat besloot met den gouverneur te spreken, dat deze ordonnantie met „moderatie" zou worden toegepast.

Eigenaardig is daarom weder het raadsverdrag van 16 April 1674, waarin o. a.

„..... Syne Excellentie den Heer Gouverneur voor alle goede
„officien tot nochtoe ten dienste deser stadt gedaen te bedancken,
„en met eenen bekent te maecken dat van stadtswegen aen ge-
„melte Syne Extie in plaetsche van drie duysent gulden jaerlycx
„beginnende metten eersten Octobris 1673 die de voorgaande
„heeren gouverneurs genooten hebben in toecomend vier duysent
„gulden sullen toegevoecht worden, onder het vertrouwen dat
„meergemelte Syne Extie voor het toecomende in alle syne goed
„ende krachtighe officien ten dienste deser stadt zal conti-
„nueeren enz."....

4 Juni 1674 werd op verzoek van den gouverneur vastgesteld, dat de burgers het fort te Neuvagne (1) zouden „demoleeren."

2 Juli 1674 volgde het hierna aangehaalde schrijven van den Intendant:

„Je croy messieurs, qu'il serait du service du Roy, et mesme „de l'honneur des bourgeois de Maestricht de montrer leur zele „pour la demolition de Nevaigne, si on pouvoit avoir quatre ou „cinq cens personnes, je vous en seroit bien obligé, je vous prie „d'y faire tout votre possible et de le proposer au conseil, je „suis tout a vous

„(estoit signé:)

„du Monceau".

Naar aanleiding hiervan werden 500 burgers daartoe gecommandeerd.

Op 14 en 16 Juli 1674 werden pogingen in het werk gesteld om deze „corporale arbeyt" met geld af te koopen.

De verhouding tusschen den gouverneur en het stadsbestuur bleef goed, dit blijkt weer uit het raadsverdrag van 7 Januari 1675, waarbij den gouverneur voor zijne goede diensten met een goed voeder wijn werd vereerd; welk geschenk met groote betuigingen van welgevallen werd aangenomen (2).

Waren er reeds klachten over de inkwartiering, deze werden nog grooter in Maart, toen er zeer veel ruiterij in de stad was, de paarden, die zelfs in winkels werden gezet, konden niet allen onder dak worden gebracht, zoodat zij zelfs op straat stonden. Dit veroorzaakte veel overlast aan de burgerij, zoodat men besloot aan den intendant, die toen te Maeseyck was, te schrijven om daarin te voorzien (3).

Hierbij kwam nog, dat 20 Maart 1675 bekend werd, dat het garnizoen van Maeseyck binnen Maastricht zou trekken, wilde

---

(1) Dit fort, ook bekend als Elvenschans, ligt aan de Maas in het land van Daelhem, ongeveer 3 uren stroomopwaarts van Maastricht, waar de Berwine, daarin valt.

Op het scherm, dat genoemd werd op bladzijde 102 komt eene afbeelding daarvan voor.

(1) Raadsnotulen 28 Januari 1675. Het voeder was $8^1/_2$ aem groot; de aem kostte 32 Rijksdaalders.

(2) Idem 6 Maart 1675.

men het niet innemen, dan zou het bij de stad kampeeren, dit laatste zou veel schade aan het veld doen, daar er boomen gekapt moesten worden en het veld niet bebouwd zou kunnen worden. Men besloot daarom „in Godts naeme” het garnizoen maar in te nemen en het over de geestelijken, kloosters, magistraat en gemeene burgers te distribueeren.

De koning van Frankrijk was tevreden over het gedrag van de Maastrichtsche burgerij; hij gaf dit te kennen, toen hij Vrijdag 17 Juni 1675 namens de stad Maastricht gecomplimenteerd werd:

„Alsoo Syne Alder Christelyckste Majesteyt onsen genedighen „Heere op Vrydagh lestleden van wegen dese stadt gecomplimen- „teert synde, wel gelieft heeft met extraordinarisse Genaede ende „benigniteyt desen Achtb. Raedt te bejegenen ende onder andere „betuight welgevallen te hebben in de goede rapporten, die de „Heer Graeve d'Estrades Gouverneur deser Stadt, aen Syne Ma- „jesteyt over het goet comportement van de borgerye hadde „gedaen” enz.

Naar aanleiding hiervan werd den gouverneur eene vereering gedaan van een goed voeder wijn.

Bij het groote garnizoen kwam den 7[den] Juli 1675 nog het regiment van Piedmont, waarvan de inkwartiering weer veel hoofdbrekens kostte.

15 Juli 1675 werden verschillende meubelen en fournituren toegestaan voor het logement van den veldmaarschalk de Calvo (1),

---

(1) Jean Salvador de Calvo, bijgenaamd de dappere Calvo, werd in 1625 te Solden in Andorra geboren. Na den opstand in Catalonië trad hij in 1641 in Franschen dienst en nam hij tot 1655 aan alle oorlogen in dat land deel.

Als kolonel van de cavallerie was hij in 1668 aanwezig bij de verovering van Franche-Comté.

In 1671 werd hij inspecteur-generaal van de cavallerie; in 1673 diende hij onder Condé en Luxembourg in de Nederlanden en trok hij daarna naar Lotharingen onder de orders van den markies de Rochefort.

In 1675 werd hij veldmaarschalk en kwam hij te Maastricht, in welke stad hij tijdens de afwezigheid van den graaf d'Estrelles optrad als gouverneur.

Na het beleg van die stad werd hij benoemd tot luitenant-generaal.

In 1679 maakte hij zich meester van het hertogdom Kleef en diende hij daarna in het Rijnleger onder den maarschalk de Créqui.

In 1684 diende hij in Catalonië onder den maarschalk de Bellefonds. In 1688

die later toen d'Estrade als gezant bij de vredehandel te Nijmegen optrad, als gouverneur van Maastricht dienst deed.

14 Augustus 1675 werd het contract opgesteld met de aannemers omtrent den bouw van nieuwe barakken bij de Lindecruyspoort, welke moesten dienen om den druk van de inkwartiering te verminderen. Tot den bouw dezer kazerne zou door verschillende burgers worden gecontribueerd, zij zouden in de kazerne, „een bedde stellen", dit koste 300 gulden, dat wil zeggen dat zij dan het bed met toebehooren moesten geven. Zij waren dan vrij van inkwartiering, in zooverre, dat een bed gerekend werd voor 2 ruiters of 3 soldaten (1).

Een en ander zou geschieden in overleg met den Intendant.

d'Estrades werd aangewezen om 1 Juli 1676 als Ambassadeur en Plenipotentiaris van Zijne Alderchristelijkste Majesteyt naar Nijmegen te gaan om te „tracteeren" over den vrede.

In verband daarmede werd door den raad last gegeven hem direct zijn tractement à 4000 gulden uit te betalen.

De Marechal de Camp de Calvo zou bij het vertrek van den gouverneur zijn intrek nemen in diens huis, dat van nieuwe meubelen moest voorzien worden (2), dit laatste werd echter 22 Juni 1676 afgekocht met eene gift in geld van 1000 Rijksdaalders.

De Prins van Oranje verscheen in Juli 1676 met een leger van 25000 man voor Maastricht; het garnizoen telde toen 7000 man.

Hiermede houden verband de raadsverdragen van 10 Juli, waarbij bepaald werd, dat alle boomen in de stad tot dienst van den koning geveld zouden worden; dat alle bedelaars uit de stad moesten vertrekken; dat van 12 Juli waarbij bepaald werd, dat er voortdurend wacht op het stadhuis zou worden gehouden

---

werd hij benoemd tot Ridder en werd hem het commando toevertrouwd over een troepenkorps in Vlaanderen.

Den 29sten Mei 1690 overleed hij te Deinse.

Lodewijk XIV zeide van hem:

„Je suis sans inquiétudes sur le sort d'une place, quand elle est défendue par le „brave Calvo".

Uit Paul Guérin: Dictionnaire des dictionaires.

(1) Raadsnotulen 2 September 1675.

(2) Raadsnotulen 18 Juni 1676.

door den Magistraat, die daartoe verdeeld was in 4 colleges, om direct op te kunnen treden in geval van brand. Ook werd er weer druk aan de vestingwerken gearbeid; 23 Juli moesten hiertoe 1200 man uit de burgerij, voorzien van gereedschap, om 3 uur des morgens gereed staan.

27 Juli werd besloten om aan den deken van Sint-Servaes te verzoeken in deze „miserabele coniuncture van tydt" waarin de burgerij voortdurend in groot gevaar was voor brand en om gekwetst of plotseling gedood te worden, de „noodcasse" te „exponeeren" tot meerdere devotie der burgerij.

29 Juli werd besloten om de klokken van het stadhuis en den Beyaard af te nemen, om ze te „salveeren" voor het schieten van het kanon van den vijand (1).

Op verzoek van den Intendant du Monceau werden orders gegeven tot het oprichten van een retranchement tusschen de Hochter- en Tweebergerpoort, waaraan de geestelijkheid hare medewerking zou verleenen; nog herhaaldelijk worden omtrent dit retranchement gegevens gevonden; de burgers behoefden ten slotte niet meer zelf te werken, maar stelden plaatsvervangers, die echter weer te slap en te jeugdig werden bevonden of niet behoorlijk betaald werden, zoodat dit tot menigvuldige klachten aanleiding gaf (2).

17 Augustus 1676 werd aan den heer de Calvo, gouverneur van Maastricht, die gedurende deze belegering groote zorg en moeite had aangewend ten algemeene beste, eene vereering gedaan van 4 aemen wijn, een kist citroenen en 20 paar kuikens.

Denzelfden dag lieten de Calvo en du Monceau in de raadsvergadering door den Vice Cancelier Paris verzoeken, dat men een algemeene biddag zou houden opdat God Almachtig, door zijne zonderlinge Genade en „intercessie" van Zijne Heiligen, waarvan de Reliquieën binnen Maastricht waren, deze stad zou gelieven te bewaren en de glorierijke wapenen van Zijne Aller Christelijkste Majesteit zoodanig te zegenen, dat het „secours", dat men elken dag verwachtte, zijn effect zou hebben.

---

(1) Het carillon werd weer opgehangen naar aanleiding van het raadsbesluit van 26 April 1677.

(2) Uit verschillende raadsverdragen blijkt, dat er bres geschoten was bij de Lindencruyspoort.

Ingevolge hiervan werd besloten, dat aan de dekens der beide kapittels zou verzocht worden, dat in alle kerken een gebed van veertig uren zou worden gehouden, terwijl men eene devote processie zou houden, waarbij het miraculeuse beeld van Onze Lieve Vrouwe der Minderbroeders en de Noodkist zouden worden omgedragen.

Werkelijk daagde het verwachte „secours" onder den maarschalk van Schornberg op; er bleef toen voor den Prins van Oranje niets anders over dan het beleg op te breken (1).

7 September 1676 werd er weer nieuw garnizoen verwacht, zoodat hieruit blijkt, dat het beleg toen reeds opgeheven was.

Met Driekoningendag van 1677 werd op verzoek van de Calvo wederom eene processie gehouden om God te bedanken voor de opheffing van het beleg in de maand Augustus 1676, en om in de toekomst den zegen af te smeken over de stad (2).

28 Juni 1677 wordt vermeld:

„Alsoo het tractement van Syne Ex[tie] de H[r] Maréchal d'Es-„trades, als gouverneur deser stadt nu wederom komt te ver-„vallen enz.".

Hij heeft echter niet meer zijn intrek te Maastricht genomen, dit blijkt uit het raadsverdrag van 12 Juli 1677, waarbij aan den heer Calvo, tegenwoordig de functie van gouverneur vervullende de som van 1000 rijksdaalders werd toegeteld.

Maastricht had dus toen feitelijk 2 gouverneurs te onderhouden.

13 Juni 1678 wordt een raadsverdrag van gelijke strekking gevonden voor d'Estrades en 4 Juli voor de Calvo.

24 Juni 1678 werd bekend, dat de gemalin van den maarschalk d'Estrades den 10[den] Juli te Maastricht zou komen, in verband daarmede werd besloten de blazoenen van den koning en van den maarschalk te repareeren en ze te doen ophangen boven de poorten van het hof, terwijl er tevens geschoten zou worden bij hare aankomst. Uit het raadsverdrag van 4 Juli blijkt, dat d'Estrades te gelijk met zijne gemalin te Maastricht verwacht werd.

Den 10[den] Augustus 1678 werd de vrede van Nijmegen gesloten tusschen Frankrijk en de Republiek der Vereenigde Nederlanden,

---

(1) Russel: Geschiedkundige schets der stad Maastricht, deel I, pag. 152.
(2) Raadsnotulen 4 Januari 1677.

waarbij bepaald werd, dat Maastricht wederom aan de Staten zou komen.

Het Fransche garnizoen onder den gouverneur de Calvo bleef echter nog voorloopig te Maastricht; hieromtrent werd den 20[ten] October 1678 besloten, dat aangezien het te voorzien was, dat de Calvo met het garnizoen binnenkort zou vertrekken, men hem, uit waardeering voor zijne goede diensten aan de stad bewezen, eene vereering zou doen van 1000 Rijksdaalders en zijne gedachtenis steeds in eere zou houden; dit raadsverdrag is gesteld in zeer hoogdravende termen.

4 November 1678 werd de quitantie van dit bedrag in de raadsvergadering getoond.

Den 7[den] November 1678 werden ter eere van de hereeniging met de Vereenigde Nederlanden op het Vrijthof pektonnen gebrand, de klokken geluid en de burgers verzocht te illumineeren, alles ten teeken van vreugde.

Op het stadhuis werd een glas wijn gedronken, waartoe den Commandeur Zobel en den adjudant-Generaal Coillier werden uitgenoodigd; aan deze beide heeren en aan den Prins van Berckenvelt werd eene vereering in wijn gedaan.

In 1685 werd d'Estrades benoemd tot gouverneur van Chartres, welke post hij echter niet lang bekleedde, daar hij 26 Februari 1686 te Parijs kwam te overlijden in den ouderdom van 79 jaar.

Hij heeft memoires geschreven over zijne politieke loopbaan, welke van veel belang zijn voor de geschiedenis.

Dat de regeering wederom aan de Staten was gekomen blijkt wel ten duidelijkste uit het navolgende: (1)

„Op de propositie by den H[r] Borger[m] Rietraet gedaen, daer „inne bestaende, dewijle door de goedertierenheyt van God Al„machtig deze stad herstelt synde onder de gehoorsaemheyt van „haer Hoog. Mog. en dien volgens geformeert eene Magistrale

(1) Raadsnotulen 20 November 1678.

„Regeringe alle persoonen van waare gereformeerde religie, dat „het convenieerde alvoorens te treden in besoignes, God de Heere „aan te roepen om Synen Zegen. Is sulcx by gemeene stemmen „goet gevonden, ende den Heer Geldewier versocht met inter- „ventie van een der H^ren^ Predicanten een gebedt te formeeren".

Den 21sten November 1678 werd een procureur van de stad aangesteld om in den Haag de belangen van Maastricht te behartigen, tot deze betrekking werd benoemd Lubertus Loeff.

Den 28sten November 1678 werd door den burgemeester medegedeeld, dat de graaf van Waldeck, die tot gouverneur benoemd was, binnen korten tijd verwacht werd, waarop men besloot het hof (het gouvernementsgebouw) te laten repareeren.

Omtrent de inkwartiering werd dienzelfden dag bepaald, dat de officieren en de gehuwde soldaten, huizen moesten huren, waartoe hun serviesgeld werd betaald; dit was een groote tegemoetkoming voor de burgerij. Het besluit werd met goedvinden van den commandant Zobel bij trommelslag bekend gemaakt en moest binnen 14 dagen uitgevoerd zijn. Het werd echter niet geheel uitgevoerd, want den 30sten Januari 1679 werd besloten om aan den graaf van Waldeck, die binnenkort te Maastricht verwacht werd, te schrijven om hem met het gouverneurschap te feliciteeren en tevens om hem te verzoeken aan den commandant Zobel te bevelen, dat alle officieren en getrouwde soldaten door het huren van een huis in hunne huisvesting zouden voorzien, daar zij er het serviesgeld voor kregen.

Den 27sten Februari 1679 werd besloten om den graaf van Waldeck bij zijne aankomst te Maastricht een voeder Overmoezelsche wijn of de waarde daarvan te vereeren.

De aankomst van den nieuwen gouverneur liet echter nog eenigen tijd op zich wachten.

14 April 1679 vinden wij opgeteekend:

„Den raedt verstaende de goede aencompste van syn Hoogh „graeffelycke Excel^ie^ de Heere Grave van Waldecq, veltmarchaelck, „omme possessie te nemen van syn gouvernement deser stadt, „hebben goetgevonden zyne Hoeghgraeffelycke Excellentie met „alle respect te verwilcomen ende t'offereren de somme van duy- „sent Ryxd.".

GEORGE FREDERIK
GRAAF VAN WALDECK

GEORGE FREDERIK, GRAAF, LATER VORST VAN WALDECK (1).

George Frederik, graaf van Waldeck, Piermont en Culenborgh, baron van Palant, Wittem, Werth, heer van Leede, Linden, Wildenburg, Kinsweyler, Engelsdorff, Vrechem, Bachum, Dalhem en Halberstadt, Senior in de orde van Sint-Jan in de balleye van Sonnebourg, generaal-veldmaarschalk en kolonel in dienst van de Geunieerde provinciën, werd den 10den Februari 1620 te Arolsen in het graafschap Waldeck geboren.

Zijn vader was Wolfraad, graaf van Waldeck en zijne moeder Anna, gravin van Baden-Durlach.

George Frederik huwde den 29den November 1643 met Elisabeth Charlotte, gravin van Nassau-Siegen, geboren in 1619, overleden te Culemborg den 16den November 1694, dochter van Willem, generaal-veldmaarschalk in dienst van de Staten, gouverneur van Heusden en Sluys en van Christina, gravin van Erbach.

Uit het huwelijk van George Frederik met Elisabeth Charlotte, gravin van Nassau-Siegen werden negen kinderen geboren, waarvan de mannelijke ongehuwd zijn overleden.

De latere gouverneur van Maastricht trad op jeugdigen leeftijd in Nederlandschen krijgsdienst.

In 1647 werd hij in een gevecht tegen de Spanjaarden gewond. Kort daarop was hij in het leger van den grooten keurvorst Frederik Willem van Brandenburg; in den slag van Warschau (18, 19 en 20 Juli 1656) had hij het medebevel als Generaal-Majoor.

Op den Rijksdag te Regensburg (1664) werd hij benoemd tot Generaal-Veldmaarschalk van den Turkschen krijg. Na afloop hiervan riepen de Vereenigde provinciën wederom zijne hulp in en legde hij den 17den September 1672 den eed van getrouwheid af in handen van Willem III.

Bij den inval der Franschen in de Vereenigde Nederlanden belette hij als Generaal, dat Condé met zijn leger bij Muiden

---

(1) A. A. Vorsterman van Oyen. Het vorstenhuis van Waldeck-Pyrmont. Utrecht, J. L. Beijers 1879, pag. 36 e. v.

Het portret is afkomstig uit: Algemeene geschiedenis des Vaderlands, door J. P. Arends.

doortrok. Den 5den September 1673 verzamelde hij op de heide van 's Graveland een leger van 25000 man en sloeg daarmede het beleg voor Naarden, welke vesting hem na 7 dagen in handen viel. Op het einde van dat jaar werd hij aangesteld als opper bevelhebber der troepen, die in Nederland zouden achterblijven.

In den slag van Seneff (11 Augustus 1674), waarbij hij ernstig gewond werd, verrichtte hij wonderen van dapperheid.

Ook in de slag van Mont-Cassel (11 April 1677) onderscheidde hij zich onder de orders van den Prins van Oranje, wiens raadsman hij was.

Zooals reeds gezien werd was hij den 14den April 1679 te Maastricht, van welke stad hij gouverneur was geworden, aangekomen; dien zelfden dag nog werd besloten hem ten „regarde" van zijn hoog karakter (wat hier waardigheid beteekend) en omdat nog geen zijner voorgangers „soo hoogh gerecognoseert" was geweest hem jaarlijks toe te voegen eene som van 1000 rijksdaalders [1].

Zijne aanwezigheid bleek spoedig uit eene groote nota, gericht aan den magistraat, over de wenschelijke reparatiën aan wallen, poorten, grachten en wachthuizen; deze nota werd behandeld in de zitting van den 4den Mei 1679.

Dit gaf aanleiding tot ernstige overwegingen, men was van oordeel, dat alleen de wallen en poorten, die binnen de stadssingelgrachten waren gelegen, ten laste van de stad kwamen en zou deze reparatiën dan ook met ijver ter hand nemen, maar wat in de buitenwerken lag kwam ten laste van den Raad van State; de stadsmiddelen zouden trouwens daartoe niet toereikend zijn.

De Hoogschout en de burgemeesters werden dus gedeputeerd om met zijne Hooggrafelijke Excellentie over dit onderwerp te spreken en zou men hem een „pertinente staat" doen overhandigen van alle werken, die ten laste waren van den Raad van State.

De graaf van Waldeck gaf te kennen, dat indien niet spoedig in de reparatie werd voorzien, de werken zouden vervallen, zoodat hij verzocht de reparatiën toch te doen bewerkstelligen; hierop werd besloten, dat men om den ijver te toonen, die men van dezen kant had ten dienste van het vaderland, men de herstellingen zou doen geschieden; hiertoe moest geld worden opge-

(1) Raadsnotulen 14 April 1679.

nomen onder conditie, dat het door den Staat zou teruggeven worden (1).

In het raadsverdrag van 15 Augustus 1679 wordt melding gemaakt van de verwachtte aankomst van Mevrouw de Princesse van Oranje, men zou haar met alle behoorlijke en „immaginable civiliteit" en eer onthalen en „regaleeren". De speelluiden, die voor haar gespeeld hadden, werden bij raadsbesluit van 22 Augustus 1679 beloond met de somma van 24 Rijksdaalders.

Den 11den September werd zij binnen enkele dagen uit Aken terug verwacht; zij zou 4 dagen in Maastricht blijven. De Raad besloot haar deftig in te halen en de ambachten met flambouwen langs de straten te plaatsen, die zij moest doortrekken; verder zou de burcht in de Maas (2) bestormd worden en zou men haar onthalen op eenige spijs, wild, confituren en wijn, waarvoor de peymeester zorg moest dragen.

De Duitsche keizer verhief den Graaf van Waldeck den 1sten Juni 1682 tot Rijksvorst. Kort daarop werd hem weder in Oostenrijk het bevel opgedragen tegen de Turken en ontzette hij in 1683 de stadt Weenen, die door hen belegerd werd.

Na dezen veldtocht keerde hij weder naar Maastricht terug. Het raadsbesluit van 10 April 1684, waarbij zijne verdiensten ten opzichte van Maastricht, wat betreft de bouw der barakken en de logeering der troepen, hoogelijk werd opgehemeld, bepaalde, dat men hem deswege eene vereering zou doen van 1000 Rijksdaalders. Hij bleef echter niet lang te Maastricht; den 17den April 1684 toch werd aan de speelluiden, die op het stadhuis speelden „toen den prince hier was" 8 pattagons vereerd (3).

Door toedoen van den Prins van Waldeck werd in hetzelfde jaar de Luthersche kerk te Maastricht opgericht; deze kerk is gelegen in de Hondstraat en is een ruim langwerpig gebouw, zonder toren of klokken, met den gevel van de straat verwijderd.

(1) Raadsnotulen 8 Mei 1671.

(2) Hiertoe werd een toren, die om een spil kon draaien, opgesteld in de bedding van de Maas; mannen in die toren hielden deze in draaiende beweging; zij trachtten hierdoor te beletten, dat de schippers uit hunne bootjes de toren beklommen.

Een model daarvan in het klein bevindt zich in het museum van het oudheidkundig genootschap alhier.

(3) Raadsnotulen.

De gouverneur behoorde zelf tot de Augsburgsche Confessie; van dit geloof waren ten alle tijden te Maastricht veel aanhangers geweest, vooral onder het garnizoen (1).

Hij schonk aan de kerk eenen prachtigen zilveren avondmaalsbeker, die daar thans nog bewaard wordt.

Bij raadsverdrag van 3 Juli 1684 werd aan de ouderlingen en diakenen dier kerk van stadswege eene gift gedaan van 100 Rijksdaalders, tot steun bij den opbouw daarvan.

Tot nu toe had de gouverneur nog niet den eed afgelegd aan den Prins Bisschop van Luik, als medeheer der stad; dit geschiedde den 2den Mei 1685 met de gebruikelijke formaliteiten.

De eed luidde als volgt:

„Nous George Frederic, prince de Waldeck, comte de Pier- „mont et Culemborch, baron de Palant, Wittem, Werth, seigneur „de Leede, Linden, Wildenbourg, Kinsweyler, Engelsdorff, Bachum, „Vrechem, Dalem et Halberstadt, senior de l'ordre de St Jean „dans la Balleye de Sonnebourg et commandeur à la Gouw, „maréchal général, colonel et gouverneur de la ville de Maestricht „au service des Provinces unies, jurons que durant le temps que „de la part de Messieurs les Etats-Generaux des Provinces unies „des Pays Bas tiendrons l'Etat du Gouverneur et chef de la gar- „nison de la ville de Maestricht, nous garderons bien et lealle- „ment la ditte ville et les cleffs, munitions et artillerie d'icelle „ensemble, donnerons le mot de guet et ferons toutes choses „concernantes la dite garde, assi pour au nom et de la part du „serenissime et reverendisse Maximilien Henry eslue et confirmé „Eveque et prince de Liége, selon le droit et la possession que „S. A. en a et à l'endroit de la dite ville peut avoir" (2).

Daar de Prins genoodzaakt was geweest bij zijne eedsaflegging vele onkosten te maken bepaalde de Magistraat in zijne zitting van 17 Mei 1685, dat men hem tot bestrijding daarvan eene vereering zou doen van een voeder wijn ter waarde van 100 ducaten (3).

---

(1) Bachiene, deel V, pag. 913.

(2) De eed komt voor in Collette. Beschrijving van Maestricht, St. Pieter en Vroenhoven, manuscript berustend op het Rijksarchief, folio 412.

(3) Raadsnotulen.

Het was gedurende hetzelfde jaar, dat op zijn bevel het klooster der Minderbroeders, in de Sint-Pieterstraat, dat in 1638 aan die orde ontnomen was, werd ingericht tot militair hospitaal [1]. Thans is het in gebruik als kazerne, terwijl de bijbehoorende kerk als Rijksarchief gebezigd wordt.

In Augustus van dat jaar streed hij als generaal-veldmaarschalk in den slag bij Grau tegen de Turken.

Het volgend jaar was hij wederom in Maastricht. Volgens de raadsverdragen van 18 Maart 1686 moest de ontvanger der nieuwe middelen hem zijn tractement, dat den 8en van de daaropvolgende maand zou vervallen, uitbetalen „also hij tegenwoordigh hier is".

Veertien dagen later (1 April) lezen wij in de meergenoemde raadsverdragen, dat hij: „met onvermoeiden arbeyt heeft „geappliceert ten dienste en tot behoudenisse der stadt".

De Magistraat zou hem een voeder wijn schenken, daar zich hiertoe echter geen gelegenheid had aangeboden, kwam men overeen om hem „by het nemen van afscheydt te vereeren met „eene recognitie van 100 ducaten, die de peymeester Hogendorp „onmiddelijk zal moeten verschaffen".

Het volgend jaar was hij wederom in de stad.

In de raadsnotulen van 21 April 1687 lezen wij daaromtrent: „mits het aenwezen van Syne Genade de Hr Vorst van Waldecq „is goedgevonden Syne Hoogheyd van stadswegen te complimen- „teeren en hem een voeder wijn te vereeren ter waarde van 100 „ducaten".

Toen in 1688 (16 November) de oorlog opnieuw uitbrak tusschen Frankrijk en de Vereenigde Nederlanden [2], werd aan den Prins van Waldeck het commando opgedragen van het Nederlandsche leger met eenige Duitsche en Engelsche hulptroepen.

Te Maasticht ondervond men de gevolgen van dezen oorlog door zware inkwartieringen, waarvan de raadsnotulen op verschillende plaatsen spreken.

De troonsbestijging van Willem III als koning van Engeland bleef te Maastricht niet onopgemerkt, 14 April 1689 werden de

---

(1) Bachiene, deel I, pag. 911.

(2) De negenjarige oorlog 1688—1697.

feestelijkheden vastgesteld, die op den 21sten d.a.v. zouden plaats hebben (1).

Den 3den Mei 1689 werd de Prins van Waldeck verkozen tot grootmeester van de Duitsche orde in de landen van Marck Saksen, Pommeren en Westfalen.

Eigenaardig is weer het raadsbesluit van 9 Mei 1689 dat luidt:

„Synde in deliberatie geleyt hoe ende op wat maniere men „soude recipieeren de furstinne van Waldeck op des selves Incompste binnen dese stadt is na ryp overlegh goetgevonden ende ver- „staen, dat men by dese gelegenheydt van tydt tot conservatie „van de gunst en de genegenheydt van den Hr furst van Waldeck, „ende tot betuyginghe van ons respect voor desselfs doorluchtich- „ste persoon ende huys aen hooghgedachte furstinne van stadt- „weghen sal offereeren een beurs met twee honderd pistollen in „goud, ende aen de Princesse haere dochter een beurs met een „hondert ducaten enz."

Te meer is dit eigenaardig omdat den zelfden dag eene memorie werd opgemaakt aan den Vorst van Waldeck n.l.:

„Syne forstlycke doorluchtichheydt den Heere Prince van Wal- „decq, wordt van weghens den magistraet der stadt Maestricht „onderdaenelycx gebeden de behulpsaeme handt te willen bieden „tot redres van de volgende poincten".

Deze punten waren:

„1e in 't stuck van Servitien.

„2e in 't stuck van het pressen der Burgers.

„3e in 't stuck van logeringhe."

Deze memorie werd den 20sten Mei 1689 ingediend (2).

Gedurende den oorlog trad hij hoofdzakelijk in de Spaansche Nederlanden op. Vooral onderscheidde hij zich bij de verdediging van het stadje Walcourt, dat door de Franschen onder den Maarschalk d'Humières werd aangevallen. De Fransche troepen werden hierbij afgeslagen en overhoop geworpen en de nederlaag was zoo hevig, dat de verdienstelijke d'Humières in ongenade viel.

(1) Raadsnotulen, deel 59.
(2) Raadsnotulen, deel 59.

Gedurende de wintermaanden was hij weer terug, dit blijkt uit het raadsbesluit van 3 November 1689, toen hem „tot erken- „tenisse van desselfs goede diensten aan dese stadt bewesen" een beurs met 100 gouden souvereinen werd geschonken.

Ook het volgende jaar nam hij deel aan den veldtocht. Hij was tegenwoordig bij den slag bij Fleurus (1 Juli 1690); door zijne koelbloedige terugtocht wekte bij de bewondering op van geheel Europa.

Den 6den November van het zelfde jaar nam de Magistraat het besluit om den geboortedag van den Prins van Oranje, Koning van Engeland, den 14den d. a. v. „onder een cierlycke maeltydt „ende andere soorten van publicke divertissementen te vieren „ende dat den Heere Prince van Waldeck sich tegenwoordigh „binnen deze stadt bevindt, schynende de beleeftheydt ende het „respect, dat den Ed. Achtb. Raedt aen Syne furst. genaede: „als gouverneur deser stadt schuldich is, 't exigeeren dat Hoogh. „Syne furst. genade met het gansche hoff worde versocht, om „de voorscr. maeltydt met deszelfs presentie te vereeren" (1).

Den 11den December 1690 werd besloten hem een gouden beurs te vereeren met 400 Rijksdaalders voor de goede diensten aan de stad bewezen, vooral met het oog op de vergrooting van het garnizoen.

Aan den Hertog van Saksen Saalfeld, die den 2den December 1690 te Maastricht met de gravin van Waldeck was gehuwd, werd in plaats van een voeder wijn een beurs met 200 Rijksdaalders gepresenteert (1).

De Gravin van Waldeck, waarvan in dit raadsverdrag sprake is, was Charlotta Johanna, geboren te Arolsen 13 December 1664, overleden te Hilsburghausen, den 1sten Februari 1699.

Zij was een nicht van den Gouverneur en de dochter van Josias, graaf van Waldeck en van Wilhelmina Christina, gravin van Nassau-Siegen.

Bij hun huwelijk werd eene gedenkpenning geslagen, die vrij zelden voorkomt (2).

---

(1) Raadsnotulen, deel 59.
( ) Zie Vorsterman van Oyen, op. cit. p. 18.

Den 19[den] Mei 1692 werd besloten om den vorst van Waldeck bij zijn aanstaand vertrek uit Maastricht eene vereering te doen van 2 voeder wijn of een goudbeurs van 500 Rijksdaalders (1).

Hij overleed den 19[den] November 1692 op het kasteel Arolsen en werd te Corbach in het graafschap Waldeck begraven.

De tijding van zijn overlijden kwam den 24sten November te Maastricht aan.

Op het Rijksarchief in Limburg bevindt zich het volgende grafschrift, dat hem een Maastrichtenaar uit dien tijd schijnt te hebben toegedacht.

„Epitaphe.

„Qui par tout l'univers fut comme par sa gloire
„Eternisa par soy luy-meme sa mémoire
„Un prince non pareille, hélas! c'ést assez dit,
„Soubs ce triste tombeau le prince de Waldeck gist".

Hij was een vertrouwd vriend van Willem III en heeft zeer vele diensten bewezen aan Nederland en Duitschland in de strijd tegen de veroveringspolitiek van Lodewijk XIV.

Den 1sten December 1692 gelastte de Magistraat in verband met het overlijden van den vorst van Waldeck, om het „volle donatief" ingaande den 3[den] der voorgaande maand, te voldoen (1).

Aan de Weduwe werd een brief gericht van de navolgende inhoud: (2)

„Dorluchtichste princesse Hooghgeboren Vorstinne

„Genadighste Vrouwe

„Mevrouwe

„Wij hebben verstaan met grooten hardt druck en smerte, het „onweerdeerlyck verlies, dat ons alle in dese stadt, maar bysonderlyck aen Uwe vorstelycke dorluchticheyt ende aen deszelfs „stamhuys ende uytmuntende familie overkomen is, bij het

(1) Raadsnotulen, deel 59.
(2) Missivenboek, deel 168.

„overlyden van den dorluchtichsten vorst ende hooghgeroemden „heere, mijn heere den prince van Waldeck, hoegloffelycker ge„dachten. Des wegen ons gevoelen ende schuldigen plicht ons „vermaent aen Uwe Vorstelycke dorluchticheyt te betuygen ons „partende deel, dat wy gesamentlyck in onse vergaderinghe ende „yderen van onse inwoonderen int particuliere nemen in soo „doerpersenden droevighen ende algemeyn schadelycken toeval „waerdoor den staat der geunieerde provincien, soo uytmunten„den vurstander ende deze stadt eenen alghemenen vader verloo„ren hebben; doch als wy us buyghen, onder de algemeyne „Godes weth, ende onvermydelycke wille, dat alle schepsels in „dese werelt het leven ontfangen hebbende, oyck daer af moeten „scheyden ende afstaen, op syne orders so is het redelyck, dat „wy dese soo versche bloedighe wonden, die Uwe vorstelycke „dorluchtigheyt kompt te ontvangen, niet langer te vernieuwen „ende onse wenschen ende gebeeden tot Godt keeren, dat hy „doer syne grondeloose bermherticheyt Uwe vorstelycke door„luchticheyts persoone in desen slagh wil stercken ende troosten „ende met alle denselver illustre hooghgeboren stam ende familie „lange jaeren gelieve te seghenen ende te bewaeren in aenwasch „van vollen seghen gesontheyt ende alle wensbaere prosperiteyt „ende dat wy te onsen wart mogen genieten denselver gunst „protectie ende hier voorens genoeten goede genegentheyt lyende „naar opdracht onser geringhe onderdaenige diensten.

„Dorluchtichster princesse, hooghgeboren Vorstinne.

„Uwer Vorstelycke dorluchtichste dienaeren gehoersaemste „oittmoedichste dienaeren.

„De Hooghschoutteten, borgemeestern ter orders van de selve etc."

Na het afsterven van den Prins van Waldeck bleef de hooge betrekking van gouverneur van Maastricht eenigen tijd onvervuld.

6 April 1693 vinden wij aangeteekend, dat de Luitenant-Generaal Tettauw verzocht enkele kamers voor hem te willen meubeleeren op het hof; hij was „genomineerd" om ad interim het gouvernement waar te nemen. Hij schijnt echter niet lang te Maastricht te zijn gebleven; den 8sten Juni 1693 was hij echter weder terug met eene commissiebrief van den koning van Groot-

Brittanje, waarbij hij geauthoriseerd werd om binnen de stad te commandeeren, weswege hij door den magistraat gecomplimenteerd en met een half voeder wijn werd vereerd (1).

Met hem kwamen eenige regimenten auxiliaire troepen in de stad; het scheen, dat men bang was voor een beleg, hetgeen ook bleek uit zijn verzoek om eene inspectie te doen houden over de korenvoorraad der burgers en uit de herhaalde aanteekeningen omtrent het repareeren der wallen van de stad (1).

De Graaf de Tilly, die tegenover den vijand in het veld stond werd den 15den Juli 1693 bij Tongeren verslagen, hij legerde zich toen met 8 regimenten cavalerie buiten de Boschpoort.

Den 7den September 1693 deelde de generaal-majoor Zobel den Magistraat van Maastricht mede, dat hij uit het leger bericht had ontvangen, dat in den aanstaanden winter een groot garnizoen in Maastricht zou komen, speciaal ruiterij, weshalve het noodig was stallingen in gereedheid te brengen.

Den 11den September 1693 werd de Hertog van Holstein Pleun benoemd tot gouverneur der stad; het eerst wordt officieel melding gemaakt van hem in het raadsverdrag van 25 September 1693, de luitenant-generaal Tettauw was toen nog waarnemend gouverneur.

JAN ADOLF HERTOG VAN HOLSTEIN-PLEUN.

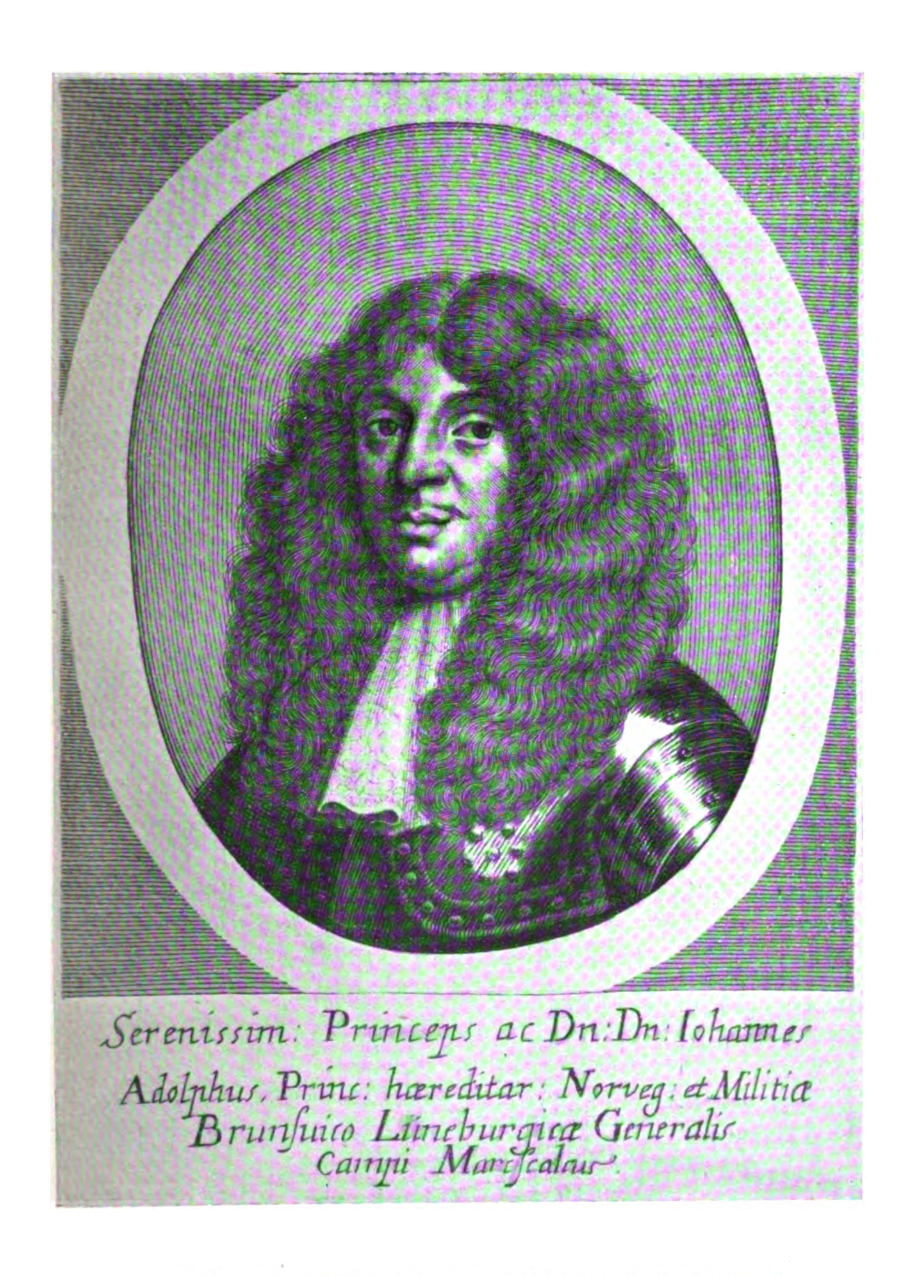
Jan Adolf, Hertog van Holstein-Pleun, werd den 8sten April 1634 geboren; zijne ouders waren Joachim Ernest en Dorothea Augusta, dochter van Hertog Johan Adolf tot Holstein-Gottorf en van Augusta, dochter van Frederik II, koning van Denemarken (2).

Van den Hertog van Holstein-Pleun bevindt zich een portret op de Koninklijke bibliotheek te Kopenhagen en een tweetal schilderijen op het slot van den Groothertog van Oldenburg te Eutin, terwijl zich in deel XI van het *Theatrum Europeanum* eene kopergravure van hem bevindt.

---

(1) Raadsnotulen, deel 59.

(2) Hübners geslachtsrekenkundige tafelen, N. 226.

JAN ADOLF, HERTOG VAN HOLSTEIN-PLEUN.

Deze mededeelingen danken wij aan den archivaris van het Koninklijk Pruisische Staatsarchief te Schleswig, tot wien wij ons, op raad van den Hertog van Schleswig-Holstein, resideerende te Primkenau, om inlichtingen wendden.

Den 2den Augustus 1673 huwde hij met Dorothea Sophia, dochter van Rudolph August, hertog van Brunswijk Wolfenbuttel, en van Christina Elisabeth, dochter van graaf Albrecht Frederik van Barby en Mulingen, geboren 18 Januari 1653; uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren.

Aanvankelijk was hij in dienst geweest van den hertog van Brunswijk Wolfenbuttel.

In het jaar 1674 nam hij met zijn regiment deel aan den slag bij Seneff.

Jan Adolf was „een treffelyck krygsheld, die tot noch toe de „Hollandsche armee tegen Franckryk heeft gecommandeerd als „Generael Veld-Maarschalk, tot welke hooge officie hy werd „voorgesteld 12 September 1693" (1).

In dat jaar werd hij gewond in den slag van Landen.

Na het overlijden van den Prins van Waldeck was de betrekking van Veldmaarschalk een tijd lang onvervuld gebleven; Friesland en Groningen hadden verwacht, dat Prins Hendrik Casimir van Nassau, die in 1689 tot tweede Veldmaarschalk was aangesteld, volgens gebruik tot den rang van eerste Veldmaarschalk zou worden verheven; de meeste gewesten begrepen echter, dat men hierdoor aan Friesland en Groningen, over welke gewesten Hendrik Casimir stadhouder was, te veel macht en invloed zou geven over de krijgsmacht van den staat.

In de algemeene statenvergadering van 7 September 1693 werd met meerderheid van stemmen besloten, tegen de uitdrukkelijke wenschen van Friesland in, om den Hertog van Holstein-Pleun tot Veldmaarschalk aan te stellen; waaruit bleek, dat Hendrik Casimir voor deze betrekking gepasseerd werd.

De Staten van Friesland waren hierover ernstig ontstemd en zonden gemachtigden naar 's Gravenhage om hiertegen te protesteeren, daar de hertog nooit in 's Lands dienst was geweest; zij

---

(1) De Vries, de Doorluchtige wereld, Tome I, pag. 556. Wagenaar vermeldt 7 September 16 3 als datum van aanstelling.

zouden hem niet als wettige veldmaarschalk erkennen, noch gedoogen, dat hem in deze hoedanigheid eenig tractement werd uitbetaald.

De pogingen van Friesland waren echter te vergeefs, de hertog van Holstein-Pleun bleef zijne hooge rangen bekleeden (1).

Den 11den September 1693 werd hij benoemd tot gouverneur van Maastricht, waarmede de Magistraat der stad hem per brief gelukwenschte. Op dit schrijven werd een antwoord ontvangen, dato 21 September 1693, uit het kamp bij Ninoven (2), waarbij de hertog bedankte voor de gezonden gelukwenschen en tevens de lijst zond voor de inkwartiering gedurende den aanstaanden winter.

Deze brief werd den 25sten September in de raadsvergadering gelezen (3).

Den 11den November 1693 deed hij zijne intrede te Maastricht, waartoe de generaal Zobel de volgende order gaf (4):

„dat al het canon driemael zal werden gelost, en dat het geheele garnisoen onder de wapenen sig sal rangeeren in Hey, „van de Brusselschepoort tot aan het hof en is gecommandeert „een Capiteyn, een Lieutenant, een vendrig met het vendel en 60 „man om de wagt te houden by zyne Vurstelyke doorlugtigheid „en is gecommandeert een ritmeester met 60 peerden om na „Eigenbilsen te marcheeren om zyne doorlugtigheid hier te convoyeeren”.

Een paar dagen later (den 14den November) werd, ter gelegenheid van het geboortefeest van den Koning van Engeland, op het Sint-Anthoniuseiland in tegenwoordigheid van den gouverneur en zijne gemalin een „konstig” vuurwerk afgestoken. Na afloop begaven zij zich naar het stadhuis, alwaar zij met vele andere heeren en dames door den Magistraat „treffelyk getracteert” werden.

De bisschop van Luik, Jan Lodewijk, gaf den 16den November 1693 volmacht aan Antoine Jerôme Comte de Duras, baron de la Fosse, seigneur de Kerckhem, Gaye etc., kanunnik der kathe-

---

(1) Wagenaar, Ned. Hist., deel XVI, p. 259.

(2) In Oost Vlaanderen.

(3) Missivenboek, deel 168.

(4) Ceremoniën voor de receptie van vorstelijke personen en ambassadeurs te Maastricht 1690—1753. Rijksarchief in Limburg.

drale kerk van Luik, aartsdiaken van Henegouwen, kancelier van den „Conseil privé” van den bisschop en president van de rekenkamer, om namens hem aan den nieuwen gouverneur den eed af te nemen.

Den volgenden dag kwam de gevolmachtigde te Maastricht aan en den 18^{den} November 1693 legde de gouverneur den eed van getrouwheid af.

Uit het raadsverdrag van 18 Januari 1694 blijkt, dat den gouverneur als „bien venu” de som van 1000 Rijksdaalders had ontvangen.

In Juli 1694 onderging het garnizoen wederom eene groote vermeerdering, doordat er vier auxiliaire Brandenburgsche regimenten in garnizoen kwamen onder commando van den brigadier baron de Heyde (1).

Het scheen, dat men wederom voor een beleg bevreesd was, den 5^{den} Juli 1694 lezen wij:

„Mits het aannaderen der vyanden te confereeren met die van „den Hooghen chrighsraedt tot conservatie der stad”.

In verband hiermede werden verschillende „Poincten” opgesteld, die handelden over maatregelen in geval van brand, bij bombardement, visitatie der voorraden, het doen vertrekken van bedelaars enz. Van een beleg was echter geen sprake.

In September 1694 commandeerde de Hertog het leger, dat door Willem III belast was met het beleg van Huy; de bezetting week terstond terug in het kasteel, dat heftig beschoten werd en dat zich, 10 dagen nadat de loopgraven geopend waren, overgaf bij verdrag van 28 September 1694. Met dit beleg eindigde de veldtocht in de Nederlanden (2).

Tegen den winter werd het garnizoen van Maastricht weer versterkt, doordat er vooral veel ruiterij in winterkwartier werd gelegd; aan de burgerij gaf dit veel overlast.

Hoewel de Franschen in de volgende jaren van den negenjarigen oorlog bij herhaling in de omstreken van Maastricht

(1) Raadsnotulen. 12 Juli 1694.
Zij waren 9 Augustus 1694 reeds weder uit Maastricht vertrokken (Raadsnotulen, deel 59).

(2) Wagenaar, Ned. Hist., deel XVI, pag. 267.

kwamen, kwam het toch nooit tot bepaalde vijandelijkheden, waarbij de vesting betrokken was, met uitzondering van eenen aanval in den nacht van 4 September 1696 gedaan op de wacht in het nieuwe werk buiten de Lieve Vrouwepoort, welke aanval tot driemaal toe werd afgeslagen (1).

De vijandelijkheden in de Zuidelijke Nederlanden eindigden eerst met den vrede van Rijswijk.

Het raadsverdrag van 21 October 1697 maakt melding van het plan om dit op 6 November luisterrijk te vieren, waartoe eene deputatie werd benoemd om alles te regelen, zooals dit vroeger was geschied.

De vrede werd op het stadhuis bekend gemaakt onder hoorn- en trompetgeschal, er werden salvo's gegeven met het kanon en met musketten, er werd geïllumineerd en pektonnen aangestoken, terwijl de magistraat een luisterrijk banket gaf ten stadhuize (1).

Een gedeelte van het garnizoen vertrok daarop weer uit Maastricht; zoo o. a. op 19 Maart 1698 zes Zweedsche infanterie regimenten, die naar hun land terugkeerden (1).

Omtrent den gouverneur worden geene bijzonderheden vermeld.

15 November 1700 werd hem in den vervolge jaarlijks 100 Rijksdaalders toegelegd voor het gemis van den Schuttenhof, welke plaats, annex zijnde aan het gouvernement, in Maart 1699 verkocht werd aan de Minderbroeders tot opbouw van hun nieuw klooster.

In den zomer van 1701 werd een aanvang gemaakt met het aanbouwen van versterkingen op den Sint-Pietersberg, welke versterkingen werden voltooid, ondanks de tegenwerking van den Bisschop van Luik, die dit op aanhitsen van den koning van Frankrijk trachtte te beletten (1).

Hoewel de vrede gesloten was bleek hieruit toch duidelijk de vijandelijke stemming van Frankrijk; hiermede hing samen eene in September 1701 ontdekte samenzwering onder het garnizoen om de stad aan de Franschen over te leveren (1).

Het was dan ook niet te verwonderen, dat de Staten het garnizoen uitbreidden; het raadsverdrag van 3 December 1701 klaagt

(1) Russel: Geschiedkundige schets der stad Maastricht.

over de zware inkwartiering terwijl er nog 4 Regimenten verwacht werden; de Commandeur van Maastricht, Generaal de Dopff, bepaalde daarop, dat er in den vervolge in plaats van 6, 7 man op drie bedden zouden slapen, daar er toch altijd 1 van de 7 op wacht was (1).

De Franschen hadden zich gedurende den winter te Richelle bij Visé versterkt ten einde het oog op Maastricht te houden (2).

Den 29sten Maart 1702 werd in den Magistraat met respect kennis genomen van de bekendmaking van Hare H° M°, dato 23 Maart 1702, waarin zij mededeeling deden van het overlijden van den Koning Stadhouder, waarop besloten werd eene commissie saam te stellen, die de rouw zou „reguleeren".

Den 15den Mei 1702 was de Spaansche successieoorlog uitgebarsten, waarin het Maastrichtsche garnizoen betrokken werd.

In Mei 1703 verlieten de Franschen hunne legerplaats bij Tongeren en kwamen den 14den voor Maastricht, maar nadat zij door het geschut van de wallen begroet waren, keerden zij naar hunne vorige legerplaats terug (2).

In het begin van Juni kwam de Prins van Oranje Nassau (Jan Willem Friso) te Maastricht; hij werd met 45 kanonschoten verwelkomd en kreeg eene eerewacht van 1 kapitein, 1 luitenant, 1 vaandrig met het vaandel, 2 sergeanten en 50 man. Zijne Hoogheid bleef echter niet in de stad logeeren, maar reed door naar het leger op den Sint-Pietersberg (3).

Omtrent den gouverneur der stad wordt geen melding gemaakt, wanneer over militaire zaken sprake was, werden deze geregeld door den Commandeur, eerst de Generaal de Dopff, later de generaal Zoutelande.

De Hertog van Holsteyn-Pleun overleed den 2den Juli 1704; de tijding daarvan kwam den 8sten Juli d.a.v. te Maastricht (4).

---

(1) Raadsnotulen, deel 60.

(2) Russel: Geschiedkundige schets der stad Maastricht.

(3) Ceremoniën voor de receptie van vorstelijke personen en ambassadeurs te Maastricht 1698—1753. Rijksarchief in Limburg.

(4) Kroniek van Maastricht loopende tot 1762. Stadsarchief Maastricht. Uit deze kroniek zijn de meeste bijzonderheden ontleend in het werk van Russel. De kroniek is bekend als de zoogenaamde „militaire kroniek".

Het gouvernement van Maastricht werd voorloopig niet bezet, totdat het eindelijk overging in handen van den Generaal Majoor de Dopff, vroeger commandeur van de vesting.

In de vesting werd in de jaren 1705 en 1706 krachtig de hand geslagen aan het repareeren van de wallen en borstweringen; dit gaf natuurlijk aanleiding tot verschil van meening over wat door de Staten en wat door de stad moest betaald worden, totdat Generaal de Dopft eene memorie uitvaardigde, die den 16den Januari 1706 in de Magistraatvergadering behandeld werd, welke memorie deze aangelegenheid regelde (1).

DANIEL WOLFF BARON DE DOPFF (2).

Daniel Wolff baron de Dopff, Heer van Nedercanne, Eben, Eymael, Hartelsteyn en Ruyff, werd in het Palatinat uit Luthersche ouders geboren.

Door zijne aangeboren militaire talenten, wilskracht en dapperheid wist hij zich tot de hoogste sporten van de maatschappelijke ladder op te werken.

Op 16-jarigen leeftijd trad hij in militairen dienst en diende hij achtereenvolgens verschillende Duitsche vorsten; hij maakte snel bevordering en bracht het tot Luitenant-Veldmaarschalk in Oostenrijkschen dienst, generaal van de cavallerie in dienst van de Staten Generaal, kwartiermeester-generaal van het leger, terwijl hij als kolonel zijn eigen regiment dragonders aanvoerde.

Wegens zijne verdiensten was hij gedecoreerd met het ridderkruis van de orde der „Générosité". Hij onderscheidde zich bijzonder bij het beleg van Weenen in 1683, als generaal-kwartiermeester der troepen van den „cercle de Franconie" en in den oorlog van Hongarije, welke laatste krijg hij als generaal-adjudant mede maakte.

Wegens zijne verdiensten als generaal aan het keizerrijk bewezen in den oorlog tegen de Turken, verhief keizer Leopold I

---

(1) Raadsverdragen, deel 61.

( ) Het portret is uit de verzameling van het Rijksarchief in Limburg.

CVNCTANDO VICITQUE MANU.
FREGITQUE FVRENTEM
DANIEL WOLFF VAN DOPFF, Hr. te Aigimont en Nederkan. Gen. Veltmaarsch.
Lieut. van Z. K. Mai. Gen. van de Dragonders, Lieut. Gen. van de Cavallerye.
Quartierm. Gen. van de Leg. van den Staat der Vereen. Nederl. Colon. van
een Reg. Dragonders. Commend. van Maastricht.

hem den 27sten October 1685 in den adelstand, met vier kwartieren van moeders- en vier kwartieren van vaderskant. Sedert nam de Dopff den titel aan van baron, hoewel het adelsdiploma hem hoegenaamd geen recht daartoe gaf. Deze titel werd ook door zijne afstammelingen gevoerd en is in 1815 en 1816 door het Nederlandsche gouvernement erkend.

Na 1685 verleende een der opvolgers van Leopold I aan de Dopff den rang van luitenant veldmaarschalk in het keizerlijke leger.

De Dopff was gehuwd met Catharina van Volckershoven, dochter van Jan Leonard, kolonel in dienst der Staten der Vereenigde Nederlanden.

Uit hun huwelijk werden geboren:

1°. Henriette Ernestine, geb. te Maastricht den 3den Januari 1682, overleden 25 November 1713. Zij huwde den 13den Maart 1712 te Maastricht met Karel Frederik Willem baron van Peterswald tot Leiholtz.

Als dochter van den gouverneur werd zij met militaire honneurs begraven; het relaas van den stoet wordt gevonden in het reeds meer aangehaalde register van ceremonien.

2°. Marie Cecile, geboren te Maastricht 16 April 1683, gehuwd met den commandant Zoutelande.

3°. Frederik Karel, later heer van Nedercanne, gehuwd met Cornelia Clara Huyssen van Cattendijke.

4°. Jan Pieter, geboren te Maastricht 16 Augustus 1687.

In 1694 was hij kwartiermeester-generaal van het leger der Staten. Hij werd in genoemd jaar in plaats van den generaal-majoor Zobel benoemd tot commandant van de vesting Maastricht.

Toen de Magistraat der stad bericht kreeg van zijne benoeming besloot hij in zijne vergadering van 5 Juli 1694 om hem met eene missive geluk te wenschen (1), terwijl eenigen tijd later eene deputatie uit zijn midden, waarbij o. a. de burgemeesters waren, werd samengesteld om hem nogmaals persoonlijk te „complimenteeren”.

Den 5den October 1694 brachten de afgevaardigden der stad een verslag uit over hunne opdracht. Zij verklaarden o. a. dat de

(1) Raadsnotulen.

nieuwe commandant genegen was het huis te bewonen, waarin zijn voorganger van stadswege was gelogeerd geweest, doch dat hij evenwel verzocht had, dat er zoo spoedig mogelijk een „cabinetie achter de slaepcamer aldaer" zou gebouwd worden (1).

Dientengevolge werd onmiddellijk aan de „opperfabrieken" last gegeven om, volgens het idée van den generaal de Dopff, een bestek te maken. Met den heer Peeters, den eigenaar van het huis, zou men trachten overeen te komen, dat deze een gedeelte der kosten voor zijne rekening zou nemen.

Den 17den November d.a v. kwam de Dopff uit Holland te Maastricht aan om het commandantschap te aanvaarden (2). Van stadswege schonk men hem een „dronck wyn" ter waarde van 200 pattacons (3).

De Dopff bewees gedurende zijn commando vele goede diensten aan de stad. Dat men deze op prijs stelde en men hem zeer erkentelijk daarvoor was blijkt wel daaruit, dat de Magistraat hem den 29sten October 1696 „met een dronck wyn van drie aemen, min of meer" vereerde; aan de hoogschouten der stad opdragende hem deze met een toepasselijk woord aan te bieden (4).

Ook het volgende jaar zien wij hetzelfde gebeuren, ook nu weder ontving hij van wegen den Magistraat een voeder wijn ter waarde van 100 halve souvereinen ten geschenke en de Magistraat benoemde eene commissie, bestaande uit de hoogschouten, de burgemeesters en de pensionarissen der stad om hem dit geschenk met eene toepasselijke toespraak aan te bieden. Vooral wegens de extraordinaire diensten, door hem in het afgeloopen jaar bewezen, zooals gebleken was bij de laatste verpachting der geldmiddelen, als wegens het verschaffen van een groot garnizoen (5).

In dat jaar (1697) kocht de Dopff het kasteel en de heerlijkheid Nedercanne, hetwelk hij het volgende jaar liet restaureeren of beter gezegd opbouwen. Het is uit dien tijd, dat het kasteel met de wallen, die het omgeven, dagteekent.

Voor zijne onderdanen was de Dopff als het ware eene voor-

---

(1) Raadsnotulen 5 en 11 October 1694.
(2) Annales de la Société historique etc. de Limbourg. Tome II, pag. 146.
(3) Raadsnotulen, 29 November 1694.
(4) id. 29 October 1696.
(5) id. 2 December 1697.

zienigheid. Het dorp deed hij uit de puinhopen verrijzen, waarin het gedurende de laatste belegeringen van Maastricht vervallen was. Gratis stond hij aan zijne pachters en andere huurders huizen en landerijen in bruikleen af.

Als hij op het kasteel verblijf hield, organiseerde hij dikwijls schitterende feesten (1).

Niettegenstaande dit alles herkreeg het dorp nooit meer zijn zielental uit de XVIe eeuw.

Ook zijn commando te Maastricht bleef voortdurend het voorwerp van zijne bijzondere zorg.

Den 16den Februari 1699 werd hem in aanmerking nemende, dat hij „by alle voorvallen goede diensten aan deze stadt toe„brengt en daeromtrent gheerne met haer Edelachtbare (de Ma„gistraat) concureert voor het meeste welvaeren van desе stadt" een toelast van vier aemen van de beste wijn aangeboden ter waarde van 1000 gulden (2).

Zoo zien wij 3 Januari 1701, dat de Magistraat om De Dopff, door wiens „discretie omtrent de militie van de stadt; in het verleggen „van het garnisoen ende andersinds, van tijd tot tijd, considerabel „beneficie ende voordeel ten opzichte van de consumptie aan de „stadt" was toegebracht,deswege „extraordinaire te recompenseeren" en om deszelfs gunsten en genegenheid ten beste van de stad bij alle voorvallende gelegenheden te mogen blijven genieten, hem eene beurs van 100 halve gouden souvereinen aanbood.

Evenwel zoo meende de Magistraat er op te moeten wijzen, dat de toekomende commandanten, opvolgers van De Dopff hieruit niet de gevolgtrekking mochten maken, dat ook zij aanspraken zouden kunnen doen gelden (2).

Intusschen hielden hierbij de gunstbewijzen, die hij van de stad ontving, niet op. Herhaaldelijk mocht hij in de toekomst nog andere stoffelijke bewijzen van erkentelijkheid ontvangen.

Zoo kreeg hij 15 October 1703 nogmaals die som, „in achtinge genomen synde", dat hem in 2 à 3 jaar geen „recognitie" van stadswegen was gegeven tot erkentenisse van gedane diensten, in vertrouwen, dat hij en zijne officieren bij voorvallende gelegenheden daarin ten beste van de stad zouden willen „continueeren" (2).

---

(1) *Publications*, Tome XIV, pag. 277.

(2) **Raadsnotulen.**

Den 9den Maart en den 23sten November 1705 ontving hij telkens 50 souvereinen (1).

De Dopff trof in 1705 een verschrikkelijk ongeluk in zijne naaste familiebetrekkingen. Zijne echtgenoote, vergezeld van twee kinderen en van eene gouvernante, per rijtuig terugkomende van Maastricht, werd door een hevig onweder overvallen. De koetsier, een schuilplaats willende zoeken voor het rijtuig, reed in eene groeve een weinig verder als de hoofdlaan van het kasteel gelegen. Nauwelijks was het rijtuig onder het gewelf of eene uitstorting verpletterde het rijtuig, de paarden en allen, die er in zaten (2).

De Staten Generaal besloten in hunne zitting van 27 April 1706, dat aan den Luitenant-Generaal de Dopff, tegenwoordig commandeerde binnen Maastricht, „by provisieende tot nader Resolutie „van haar Hoogh Mogende" zou worden toegelegd het ordinaire tractement van den Gouverneur van Maastricht, „tegenwoordigh vaceerende".

Tot nu toe ontving de Dopff het tractement als Grootmajoor; den 31sten Mei 1706 werd door den Magistraat besloten hem het tractement te geven van gouverneur en aan Zoutelande dat van commandeur.

Den 25sten October 1706 richtte de Dopff tot den Magistraat het verzoek om behalve dit tractement ook nog, dat van het commandement uit te betalen; hierop ontving bij echter een weigerend antwoord, men zou hem echter in den vervolge het tractement als commandant uitbetalen.

Het schijnt echter, dat de Magistraat bevreesd was, dat hij het hun kwalijk zou nemen, dat men zijn verzoek niet ingewilligd had, want den 22sten November 1706 deed hij hem een gift toekomen van 200 pattacons.

In zijne vergadering van 31 Januari 1707 besloot de Magistraat hem als waarnemend gouverneur het tractement als gouverneur uit te betalen, wat hij sedert bleef genieten.

In het raadsverdrag van 21 November 1707 lezen wij: „synde „voergebracht, dat mits de wedercompste van den heer generaal „De Dopff en de desselfs intrede (3) in het logement van den

(1) Raadsnotulen.

(2) *Publications*. Tome XIV, pag. 275 en v.

(3) Voor de eerste maal als gouverneur titulair (Kroniek tot 1762).

„gouverneur alhier, hij daarmede van stadswege diende te worden „gefeliciteert en met eenen aen gemelden heer generael, gelyk „mede aen den generaal-majoor de Zoutelande (1) eene vereeringe „op te dragen tot onderhoud derselver gunste ende appuy ten „beste van het gemeen ende van de particuliere ingesetenen deser „stadt". Men feliciteerde hem van stadswegen; de Magistraat bood aan den eerste een voeder wijn, ter waarde van 100 halve gouden souvereinen, en aan den tweede een „dronck wijn ter waarde van 100 sylveren ducaten" aan.

Den 2den Januari 1708 werd geordonneerd om aan de Dopff het „donatief" uit te betalen als gouverneur en aan Zoutelande het tractement als commandeur (2).

Ook de volgende jaren vinden wij aanteekeningen omtrent het aan hem uit te betalen tractement.

De Dopff liet zich opmerken door zijne dapperheid bij het beleg van Rijssel in 1708 onder de orders van Prins Eugenius van Savoye; 11 September 1709 had hij aan het hoofd der Hollandsche cavalerie een belangrijk aandeel in den slag bij Malplaquet.

De commandeur Zoutelande is in 1710 gestorven, in de raadsnotulen van 1 September 1710 is sprake van de bedienden van wijlen den Lt.-Generaal Zoutelande; hij werd in zijn commando vervangen door den Generaal-Majoor van Groevesteijn, die in verband met de vele goede diensten aan de stad bewezen sedert het afsterven van zijnen voorganger, begroet werd met een dronk wijn van 40 pistolen (2).

Den 5den December 1710 werd de Luitenant-Generaal des Villattes aangesteld tot Provisioneel Commandant der vesting en werd hem bij raadsverdrag van 19 Januari 1711 toegelegd een „bienvenu" van 200 Rijksdaalders (3).

Den 4den April 1712 werd aan de Dopff, omdat hij eenige jaren diverse, extraordinaire diensten gepresteerd had, als buitengewone „recognitie" eene vereering gedaan van een voeder wijn van 100 halve souvereinen; des Villattes kreeg bij dezelfde gelegenheid een dronk wijn ter waarde van 200 zilveren ducatons.

(1) Commandant van de vesting.
(2) Raadsverdragen, deel 61.
(3) Raadsverdragen 14 Januari 1711.

Den 19[den] Mei 1713 werd de Dopff door de Staten effectief aangesteld tot gouverneur van Maastricht, terwijl des Villattes denzelfden dag zijne definitieve benoeming tot commandant ontving (1).

De raadsnotulen van 12 Juni 1713 vermelden hieromtrent het navolgende:

„Met d'aencompst van Syn Exc[tie] den H[r] Gen̄ De Dopff, die „op heden staat te arriveeren, is goetgevonden den selven wegens „den magistraat de complimenteeren, ende over Zyne Exc[tie] aen„stellinghe tot Gouverneur deser stadt te feliciteeren, ende aen„gaende de bienvenue de retroacte naer te sien hoedaenigh de „voorige H.H. Gouverneurs in haer aencompste syn werden ge„tracteert, om sich daer naer ende op den selven voet omtrent „Syn Exc[tie] van stadtsweghen te acquitteren" enz.

Als ceremonieel gelastte de generaal des Villattes, „13 stukken „canon driemaal te lossen, en is voor het huis van Syn Exell. een „wagt geweest, bestaand in een capitein, lieutenant, en vendrig „en 60 dragonders, zyn Exell. heeft de capiteyn met de standaar „laaten afgaan de lieutenant met 24 dragonders tot de wagt be„houden" (2).

De vrede van Utrecht (3), die een einde maakte aan den Spaanschen erfopvolgingsoorlog, was te Maastricht plechtig gepubliceerd onder het stoken van vreugdevuren, het branden van pektonnen en het houden van eenen maaltijd door den Magistraat en autoriteiten. De raadsnotulen van 3 Juli 1713 melden er de onkosten van.

De gouverneur de Dopff was de eerste gouverneur van Maastricht, die den eed van getrouwheid niet aflegde. Toen de bisschop van Luik, Prins Joseph Clement van Beieren, half Januari 1715 te Luik kwam, begaf de Dopff zich met dat doel derwaarts.

In *Histoire de la ville et pays de Liége* par Theodore Bouille, Tome III, pag 547 is daaromtrent vermeld:

„Le General d'Off, Gouverneur de Mastric, se presenta pour „lui prêter serment de fidelité en cette qualité, selon la coûtume;

---

(1) Zie Resolutiën der Staten Generaal.

(2) Uit het reeds meermalen aangehaalde register omtrent de ceremoniën.

(3) 11 April 1713.

„mais cela fut diffiré, a cause d'une difficulté qui survint, pour „une somme de quatre cents écus, que ce Gouverneur prétendoit „lui ètre dûe par la Chambre des Comptes et que l'Electeur „soûtenoit avoir èté donnée gratuitement et sans obligation.

„Au reste, on disoit alors que si le Gouverneur croyait que „cette pension lui fut dûe, ce n'étoit point une raison suffisante, „pour refuser le serment accoûtumé et fondé sur les anciens „Traités; il semble qu'il auroit dû proposer la prétension et en „attendre la décision".

Ook van stadswegen vertrok 21 Januari 1715 eene deputatie derwaarts om den Prins-Bisschop te complimenteeren bij de terugkomst in zijne Staten en landen; een uitvoerig rapport van deze deputatie bevindt zich in het notulenboek van den magistraat deel 62.

Na het sluiten van de vrede had men met kracht het herstellen der barakken en de legering van het garnizoen daarin ter hand genomen.

Generaal de Dopff verleende daarin zijne krachtige medewerking.

„Gehoort het Rapport der Heeren Opperfabrycquen referee- „rende hoe dat Syne Excell[tie] de H[r] Generaal Baron de Dopff „gouverneur deser Stadt merckelyck de handt heeft toegereyckt „tot het faciliteren van het werck tot inlogeringe van deser stadts „guarnisoen inde stadtsbaracken met verseeckeringe van daer „omtrent niet alleen te sullen gelieven continueeren, maer oock „syne goede officien in andere voorvallende occasien altydt te „sullen doen blycken; is naar deliberatie goedgevonden ende ver- „staen ter consideratie van het voorverhaelde te deputeeren de „Heeren Pensionarissen beneffens den ontfanger der nieuwe mid- „delen om syne opgemelde Excellentie in naeme der magistraet „te begroeten, en tot eene erkentenisse te presenteeren een beurs- „ken met honderd gouden pistolen, lastende den gemelden ont- „vanger de selve uyt syn comptoir te furneeren." (1).

In het jaar 1717 bracht Czaar Peter de Groote een bezoek aan Maastricht; in het raadsverdrag van 28 Juni 1717 werd de mededeeling ontvangen van den Generaal de Dopff, dat „Zyne Czarisse Majesteyt" binnen 2 à 3 weken binnen Maastricht zou

(1) Raadsnotulen 13 Juli 1716.

komen, men besloot nu met den Generaal over zijne receptie te confereeren (1).

Den 27sten Juli 1717 arriveerde hij uit Aken.

„Voor Zyne Czaarsche Majesteyt heeft de Heer Generael van „Dopff geordonneert 100 stukken kanon 3 maal gelost te worden.

„Tot de wagt te houden aan het huis alwaar Zyne Majesteit „logeeren zal 1 Capitein, 1 lieutenant, 1 vendrig met het vendel, „2 sergeants, 50 granediers, 2 ordenantie-sergeanten, 1 cornet, 12 „ruyters en 2 wagtmeesters, om zyne majesteit te volgen.

„Zyn Excell. de Heer Generael van Dopff heeft geordonneert 1 Capitein, 1 Lieutenant, 1 vendrig, 2 sergeants, 50 dragonders tot „de wagt by Zyne Majesteit te houden tot Gulpen, te houden zo „lang als Zyne Majesteit heeft gespiest. 1 Ritmeester, 2 officieren, „2 wachtmeesters, 50 ruiters om Zyne Majesteyt hier te con„voyeeren.

„Zyne Excell. de Heer Generaal beneffens de Heer Generaal „van Villattes en de meeste officieren van 't garnisoen zyn te „peerde geseeten, Zyne Majesteit in het gemoet gereeden tot het „dorp Chaan (2), Zyne Majesteit aldaar verwelkomt.

„Zyne Majesteit heeft het fort van Sint Pieter besigtigt en de „verdere fortificatiën, en met het jagt van Monsr de Bing „onder het lossen van 3 maal 100 stukken canon na Holland „vertrokken" (3).

Den 28sten Juli 1717 werd ter zijner eere de burcht in de Maas bestormd, waarop hij met den generaal de Dopff naar diens kasteel te Canne reed, waar hij door hem getracteerd werd; na het eten deden zij eene wandeling door het bosch en bezichtigden den tuin.

's Avonds vertrok de Czaar naar Roermond (4).

Volgens de overlevering zou de Dopff het slachtoffer zijn geweest van de toen heerschende etiquette. Hij zou bij die gelegenheid eene koude hebben gevat, die hem langzaam ten grave heeft gesleept.

( ) Raadsnotulen deel 62.

(2) Scharn.

(3) Uit het boek over het ceremonieel.

(4) Omtrent het bezoek van den Czaar, zie ook: Annales, tome I, p. 294. Voor zijn bezoek aan Maastricht maakte hij eene belangrijke reis door de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, door Frankrijk en bezocht hij de baden te Spa. Zie voor deze reis: Etudes et Notices Historiques concernant l'histoire des Pays-Bas, par M. Gachard.

Den 21sten Maart 1718 kreeg hij wederom eene gift van 100 pistolen wegens zijne extraordinaire diensten, aan de stad bewezen.

Den 15den April 1718 overleed de Dopff; zijne uitvaart, die op 1 Mei plaats vond, wordt als volgt beschreven in het reeds meermalen aangehaalde handschrift over de ceremoniën.

„Dispositie van de Begraffenisse van de Heer Baron „van Dopff in zijn leven Generael van de Staet en Gou„verneur van Maestricht."

„De groote saal op het Gouvernement daar het corpus in staet „is geïlumineert geweest met lusters, de serk heeft gestaen op „een Piedestal 3 voeten hoog van de grond, behangen met zwart, „de kist is bedekt geweest met een zwart fluwele kleet met satyn „gevoeijert.

„Op yder kant van de kist hebben gestaen 3 geridons op welke „hebben gelegen swarte kussens, waer op lagen de ornamenten „te weten den Degen, de orders van de Generositeit, het Casquet, „de Staf van commando, het harnas en de sporen.

„Het wapen en de standaar hebben gestaan voor de doodkiste.

„De 4 Lieutenant collonels en 4 capiteins, 7 officieren subalterne „welke versocht zijn, sullen morgens om 9 uuren in de grote „sael gebracht werden.

„De 8 wachtmeesters de welke het lichaam sullen dragen, sullen „om de selve tyd haar vervoegen in de ordonnantiekamer, waar „zy de order sullen afwachten.

„De secretarissen, gedestineert tot het dragen van het dood„schild, sullen meede in de rouwkamer komen en daar blyven „wagten tot de marsch zal beginnen te slaan.

„Het Paard van den Curassier, en dat van de Stalmeester en het „rouwpaard, en de paarden, de welke de doodwagen sullen trekken, „als ook welcke de 6 stukken canon sullen trekken, sullen morgen „om 8 uuren gereed en aangespannen zyn aan het Gouvernement.

„Men sal voor de eerste mael de klokken beginnen te trekken „morgen om 10 uur, de tweede male om 11 uur en de derde „mael als men uit de kerk naer het sterfhuis te rugge sal keeren.

„De ondermajor Lindeman sal de marsch beginnen en sal ge„volgt worden door de 2 regimenten cavallerie en de 2 regimen„ten dragonders.

„De welke sullen gecommandeert worden door de Heer van „Sgravemoer en sal zyn weg nemen door de agterpoort van het „Gouvernement en tot de voorpoort van het Gouvernement uit „haar marsch vervolgen.

„De 6 stukken canon waarvan de paarden met rouw zijn be- „kleed, sullen op de regimenten volgen tot aan Sint Janskerk, als „wanneer de 6 stukken canon op de vrythof sullen gestelt werden.

„Op de artillery sullen volgen de 4 kosters, en daarna de of- „ficier gecurasseert te peerde sullende voor sig hebben 2 ser- „gianten met Hellebaarden en agter deselve 2 stalknegten, daar „op sal volgen den officier die het waepen sal dragen, hebbende „agter sig 2 domestiquen Na het wapen sal volgen een officier, „die de Standaar sal dragen.

„Daar na sullen volgen 2 officieren, welke de eene sal dragen „den degen en de andere den order van de generositie.

„Daarna 2 andere officieren, waar van de eene sal dragen het „casquet, en de andere den staf van commando.

„Daarop 2 andere officieren, welke sullen dragen den eenen het „harnas en den anderen de spooren.

„Op een kleine distantie sal volgen de stalmeester te peerde.

„Daar op sal volgen het rouwpeerd, welk door twee Palfiniers „sal geleid worden.

„Daar op den Hofmeester met een Lange rouwmantel 2 camer- „dienaars welke door 4 Lakeyen gevolgd werden.

„Daarna sal volgen de doodwagen met het Lyk getrokken door „6 paarden behangen met swart welke geleid worden door 6 „palfiniers.

„Het doodkleet sullen de slippen gedragen werden door 4 Lieut.- „collonels en 4 capit. van de dragonders.

„Op het lyk sal volgen den Heer Baron van Nederkan (1), om- „hebbende een langen rouwmantel waarvan de slippen gedragen „sullen werden door twee Lakeyen.

„Op den Baron van Nederkan sullen volgen de naaste vrienden.

„Daarna sullen volgen de Heer Generaal, de Heeren Brigadiers, „Collonels, Lt. Collonels, Majors, en de verdere officieren uit- „maaken den Krygsraad.

„Daarna sullen volgen de Heeren van de magistraat van Maestricht.

---

(1) Zijn zoon, baron van Nedercanne.

„Daarna de Geestelijke van de Gereformeerde so duitse als „franse gemeente.

„Daarna de Heeren van de Capittels en andere Geestelijke van „de Roomse kerk.

„Daarna de Gildes en ambagten der stad zo als haar van de „Heeren Borgemeesters zal werden geordonneert.

„Als het lichaam aan de Sint Janskerk sal syn gekomen, sal „het van de 8 wagtmeesters in de kerk werden gedragen.

„De Curassier, en de officieren welke de ornamenten hebben „gedragen, sullen haar in de kerk rangeeren rondom het graf, „en daar blyven staan, so lange als het lichaam zal zijn begraven.

„Als het lichaam sal zyn gesonken, sullen die officieren alle „ornamenten overhandigen aan de koster van Sint Jans kerk.

„Sodra als het canon den derden salvo sal hebben gedaan, sal „den curassier sig weederom te peerde setten, en sullen de andere „officieren den curassier volgen, en defileeren zo uit de kerk, en „volgen op het regiment dragonders van van der Duin.

„De majoor Lindeman sal sig wederom op den marsch begeven „zo ras de derde salvo van de troupes is gedaan.

„Het geheele garnisoen sal morgen ogten om 9 uuren onder de „wapens komen.

„De regim[t] infanterie sullen sig in hey rangeeren en blyven „staan en als het lyk komt te passeren, de marsch laten slaan en „met het vendel salueren, hetwelke de hooftwagt en de wagt aan „het Gouvernement ook sullen doen alsmede de cavallerie en „dragonders.

„De standaren, vendels, trompetten sullen met swarte krip „behangen syn, de heeren officieren een swarte krip om den arm „(t. w. de linker) de keteltrommen, de trommen van de dragon- „ders en van de infanterie met swarte baay bekleet.

„So als de 6 stukken canon vuur hebben gegeven sullen de 15 „stukken, die op de wal staan antwoorden, daarop de regimenten „cavallerie en dragonders welke gecommandeert sullen werden „door den coll. Sgravemoer.

„De regimenten infanterie sullen op haar posten blyven staan, „en niet schieten, maar haar volk compagniewys met het geweer „verkeert op de schouder na haar quartier laten gaan, wanneer „de begraffenis gedaan zal zyn en dat haar alles gepasseert is."

CLAUDE 'T SERCLAES GRAAF DE TILLY (1).

Hier wordt gaarne een woord van oprechten dank gebracht aan den Hoogeerwaarden heer H. J. F. Joosten, pastoor-deken te Wijck, door wiens welwillendheid wij in de gelegenheid zijn het portret van dezen gouverneur te geven, welk portret eene reproductie is van eene schilderij uit de pastorie te Wijck.

Claude 't Serclaes de Tilly was de zoon van Jean en van Marie Françoise de Montmorency; aanvankelijk was hij voor den geestelijken stand bestemd; weldra kwam echter bij hem den lust boven voor het militaire leven, waarop hij te Saint-Omer als volontair in dienst trad van Zijne Catholieke Majesteit.

Bij zijne eerste campagnes onderscheidde hij zich zoodanig, dat hij weldra het commando over eene compagnie van 300 man verkreeg.

Na eenigen tijd verliet hij den dienst van den koning van Spanje om in dienst te treden van de Geunieerde Provinciën.

In 1673 nam hij onder de orders van den dapperen de Fariaux deel aan de verdediging van Maastricht, waarbij hij ernstig gekwetst werd.

In 1674 werd hij in den slag van Seneff bijna voor dood weggedragen van het slagveld.

In 1675 nam hij deel aan de inname van Binch; het volgende jaar aan het beleg van Maastricht onder de orders van den Prins van Oranje en in 1677 aan den slag bij Mont-Cassel; in 1678 aan die bij St. Denis; waarbij hij zich dusdanig onderscheidde, dat hij kolonel werd van een Regiment Cavalerie.

In den negenjarigen oorlog (1689—1697) plukte hij nieuwe lauweren in de slagen bij Walcourt, Fleurus, Steenkerke, Leuze en Eekeren.

Gedurende den oorlog tusschen Zweden en Denemarken (1699—1700), waarbij Engeland de zijde der Deenen had gekozen, stond hij aan het hoofd van eene Engelsche afdeeling en deed hij het beleg van Toningue opbreken.

Ook aan den Spaanschen successieoorlog nam hij een zeer werkzaam aandeel, hij onderscheidde zich hierin bijzonder bij de slagen van Ramilies en Malplaquet.

---

(1) Notices historiques sur le Feld-Maréchal Claude 't Serclaes, comte de Tilly etc., par Jos. Russel, Maestricht 1867.

CLAUDE 'T SERCLAES, GRAAF DE TILLY.

Na het overlijden van den veldmaarschalk Ouwerkerk werd Tilly aan het hoofd der Hollandsche troepen geplaatst.

Toen den 11den April 1713 de vrede van Utrecht werd gesloten ging de reeds bejaarde graaf de Tilly op zijne lauweren rusten, totdat hij bij besluit van de Staten van 27 April 1718 tot militair-gouverneur van Maastricht werd benoemd als opvolger van wijlen Generaal de Dopff.

De Tilly was reeds herhaaldelijk te Maastricht geweest o. a. 9 April 1692 en 15 Maart 1703, toen hij den volgenden dag het garnizoen monsterde ([1]).

Den 15den Maart 1709 kwam hij als generaal van de cavallerie van den Staat in de stad.

Generaal de Dopff gaf bevel ter zijner eere 13 stukken kanon 3 maal te lossen. Een kapitein, een luitenant, een vaandrig met vaandel, twee sergeanten en 50 man zouden wacht houden. Tevens werd aan de wachten gelast om den marsch te slaan en te salueeren, wanneer de graaf de Tilly passeerde ([2]).

In de raadsnotulen van 20 Juni 1718 werd vastgesteld dat hem als „bienvenue" van stadswege 4000 gulden zou worden geschonken en aan zijne gemalin 1500 gulden; tevens wordt melding gemaakt, dat hij den 22sten Juni te Maastricht zou aankomen.

22 Juni 1718 gelastte de generaal des Villattes om 15 stukken kanon 3 maal te lossen ter eere van de inkomst van den graaf de Tilly.

„Het geheele garnisoen is onder de wapens geweest, de infan-„terie van de Boschpoort tot aan het huis van Zyn Excell. in „Hey geposteert.

„Het regiment cavallerie van den heer collonel Sgravemoer en „van Regteren buiten de Boschpoort op de Glasy geposteert.

„Op de coets van Zyn Excell. syn de cavallery gevolgt, daar „op de de dragonders en de regimenten infanterie beginnende „van de Boschpoort en voor het huis van Syn Excell. gemar-„cheert. Voor het huis van Zyn Excell. was geposteert een wagt, „bestaande in een Capitein, Lieutenant, een vendrig met de stan-„daar en 50 dragonders van het regiment Guarde dragonders" ([3]).

---

(1) Militaire kroniek.

(2) Register over de ceremoniën.

(3) id.

Den 24sten October 1718 werd in de magistraatsvergadering besproken om het tractement van den Gouverneur telkens in November uit te betalen, terwijl den 7[den] November 1718 de Burgemeesters en Pensionnarissen werden gedeputeerd om met den graaf de Tilly te gaan spreken over het gewone „donatief" en den vervaldag daarvan, volgens een rapport van den onvanger der nieuwe middelen (1).

Den 21[sten] November 1718 werd dienaangaande vastgesteld, dat de heer baron van Nedercanne, zoon van wijlen generaal de Dopff 2000 gulden van het „donatief" zou ontvangen, terwijl de „moderne heer gouverneur" de andere 2000 gulden zou krijgen.

De Bisschop van Luik noodigde den graaf de Tilly uit om hem den eed van getrouwheid te doen; deze brief werd door de Tilly den 2[den] Februari 1722 doorgezonden naar de Staten Generaal, die in hare vergadering van 5 Februari beslisten, dat hij denzelfden eed zou doen als zijne voorgangers (2).

Den 19[den] Februari 1722 werd hierop nader beslist naar aanleiding van eenen brief door den graaf de Tilly, geschreven den 16[den] dier maand, inhoudende, dat Haar Ho. Mo bij resolutie van 14 Januari 1715 den generaal de Dopff geautoriseerd hadden om den eed te doen aan den Bisschop van Luik; deze had den eed echter niet afgelegd, omdat men van Luiksche zijde niet de zelfde „consideraties" had, welke men voor zijne voorgangers had gevonden.

Mitsdien vonden de Staten goed om aan den graaf de Tilly te schrijven, dat hij den eed aan den Bisschop van Luik niet doen zou, tenzij de Luiksche regeering voor hem dezelfde „consideraties" zou hebben en hem dezelfde emolumenten zou geven als zijne voorgangers genoten hadden (2)

De graaf de Tilly en zijne gemalin, de gravin Anne Antoinette d'Aspremont, deden verschillende godsdienstige stichtingen te Maastricht; zoo werd een gedeelte van het vroegere klooster der Penitenten op hunne kosten weder opgebouwd (3).

( ) Raadsnotulen, deel 62.

(2) Resolutiën van de Staten Generaal.

(3) Dit klooster bestaat niet meer, de laatste overblijfselen ervan werden vernield bij een brand in Juni 1866.

LANDGRAAF WILLEM VAN HESSEN-CASSEL.

In de Sint-Servaeskerk herinnert een wit en zwart marmeren monument tegen den derden pilaar aan den linker kant, dat hij op verschillende dagen Fransche preeken deed houden.

Aan den derden pilaar aan den rechter kant is een gelijk gedenkteeken, vermeldende, dat hij eene stichting had gedaan om de cathechismus in het Fransch te doen houden.

Ook in de Sint-Martinuskerk te Wijck bevindt zich een gedenkteeken voor hem en zijne gemalin.

De uitvoerige beschrijving dezer gedenkteekenen en hunne opschriften worden vermeld in het reeds aangehaalde geschrift van Russel.

De graaf de Tilly overleed den 10den April 1725; den 15den d.a.v. werd hij begraven in de Sint-Servaeskerk.

„Zyne Exell. is begraven in de St. Servaes kerk, het kanon is „3 maal rond de wallen gelost, en het geheele garnisoen is onder „de wapens geweest op de wal en hebben 3 salvos gegeven.

„Alle vendels en standaaren syn met swarte floersen versien, „en de Heeren officieren hebben floersen aan haar scherpen, degens, „en om de linkerarm gedragen, ses weeken lang, ter eere van „Zyne Exell., welke floersen syn gelevert aan het huis van den „Heer Major Pain et Vin" (1).

LANDGRAAF WILLEM VAN HESSEN-CASSEL (2).

Landgraaf Willem van Hessen-Cassel werd den 10den Maart 1682 geboren uit het huwelijk van Karel, regeerend landgraaf van Hessen-Cassel, en Maria Amalia, hertogin van Churland.

Reeds op jeugdigen leeftijd trad hij in Hollandschen krijgsdienst, waarin hij spoedig opklom tot kolonel der Hollandsche garde-dragonders. Hij nam in 1702 deel aan de belegering van Bonn, was in 1704 in den veldslag bij Hochstädt en Blenheim en in 1709 bij die van Malplaquet; steeds onderscheidde hij zich door zijne dapperheid en kloekmoedigheid.

(1) Register omtrent de ceremoniën.
(2) Het portret is afkomstig uit de verzameling van het Rijksarchief in Limburg.

In 1714 huwde hij met Wilhelmina Charlotta, prinses van Anholt-Bernburg, uit welk huwelijk drie kinderen geboren werden.

In 1715 werd hij door de H° M° benoemd tot 2e generaal der ruiterij, onder bepaling, dat hij van deze commissie, evenals later geschiedde bij zijne benoeming tot gouverneur van Maastricht, zou ontheven worden, wanneer hij eene hoogere militaire positie zou krijgen bij eene buitenlandsche mogendheid of wanneer hij onder wat titel ook het bestuur zou aanvaarden over de Hessisch-Casselsche landen (1).

Den 31sten Mei 1723 werd in de Magistraatsvergadering te Maastricht eenen brief gelezen, die door „den Heere Prince Willem van Hessen" uit den Haag was geschreven, waarin deze mededeeling deed, dat hij in handen van Haar H° M° den eed had afgelegd als gouverneur van Maastricht.

Na deliberatie werd besloten om Zijne Hoogheid per brief geluk te wenschen.

Het duurde echter nog geruimen tijd voordat hij bezit nam van zijn gouvernement.

Het raadsverdrag van 3 Januari 1724 maakt melding van het feit, dat hij eerstdaags possessie zou nemen van zijn nieuw gouvernement en daartoe zijne plechtige intrede te Maastricht zou doen; men besloot hem daarbij te complimenteeren en hem het gewone „donatief" toe te kennen van 4000 gulden.

Den 5den Januari 1724 heeft de brigadier Caris „voor de „receptie van Zijne Hoogheid den Heer Prince van Hessen-Cassel, „als gouverneur van Maestricht geordonneert 15 stukken canon „3 maal te lossen, het geheele guarnisoen is onder de wapens „geweest, de Infanterie van de poort d'Almagne tot aan het hoff „in Hey gerangeerd het Regnt Cavallerie buiten de poort d'Al-„magne op de Clasy geposteert. Op de Coets van Syn Hoogheid „is het Regiment Cavallerie gevolgt, en op de Cavallerie syn de „de Regimenten Infanterie gevolgt, beginnende van de Poort „d'Almagne, en voorby het hoff gemarcheert.

„Voor het Hoff was geposteert een Capitein, een Lieutenant, „een vendrig met het vendel, twe sergianten en 50 granediers,

(1) v. d. Aa. Biographisch woordenboek, tome VIII, p. 719.

„Zyne Hoogheid heeft de wagt laten afgaan, alleen gehouden een „sergiant en 15 man" (1).

Omtrent zijn bestuur worden in de raadsnotulen weinig bijzonderheden gevonden.

In de bijzondere raadsvergadering, die den 18den September 1725 plaats vond, wordt melding gemaakt van de aanstaande „passage „van de Doorlugtige aertshertoginne gouvernante der Oosten„rycksche Nederlanden" (2), die den 3den October verwacht werd bij hare reis naar Brussel.

De Staten Generaal hadden den magistraat den 14den September 1725 aangeschreven om deze passage op alle mogelijke wijze te „faciliteren" en haar alle eer te bewijzen; men besloot hiervan ook kennis te geven aan den Prins Bisschop van Luik en hem te verzoeken, dat hij gelijkluidende bevelen zou geven (3).

De Prins van Hessen-Cassel gelastte naar aanleiding daarvan om, zoowel bij hare aankomst als vertrek, 3 maal 124 stukken kanon te lossen, terwijl het geheele garnizoen en haie zou staan van af de Poort Allemagne tot aan de Brusselschepoort.

Het regiment cavalerie van den kolonel Sgravenmoer zou naar Beek gaan om haar daarvandaan tot Maastricht te convoyeeren, terwijl de Gouverneur met sijne officieren haar een half uur buiten de stad zou tegemoet rijden en haar verder in de stad begeleiden en daarna uitgeleide doen. Het regiment cavalerie van den kolonel Drimborn zou haar convoyeren tot halfweg Tongeren, waar het convooy zou worden overgenomen door het regiment cavalerie van den Prins van Hessen-Philipsdal (4).

Hoewel er omtrent zijn bestuur geene bijzonderheden worden vermeld, blijkt het toch, dat men hem niet ongenegen was en de door hem bewezen diensten door geschenken beloonde. Deze geschenken komen veel minder voor dan bij zijne voorgangers. De eerste maal wordt er melding van gemaakt in het raadsverdrag van 21 Mei 1731 (5), dat wij hier laten volgen:

„In consideratie genomen synde de goede officien en diensten

(1) Uit het register der ceremoniën.
(2) Maria Elisabeth.
(3) Raadsnotulen, deel 63.
(4) Uit het register der ceremoniën.
(5) Raadsnotulen, deel 64.

„die syn Hoogheid den Heere Prince Willem Landgrave tot „Hessen zedert den tyd van desselfs Gouvernement binnen dese „stad tot volkomen contentement van de Magistraat, tot eene „particuliere satisfactie van de Borgerie, en goede harmonie tus- „schen deselve en de militaire van deser stadsguarnizoenen heeft „gepresteert, daer benevens in agtinge genomen hebbende de seer „grasieuse expressien en betuyginge by desselfs arrivement jongst- „leden van daer omtrent met een singulier penchant en gene- „gentheyd tot welwesen van dese stad en desselfs ingesetene „altyd te sullen continueeren, alsmede sooveel doenlyck helpen „conserveren deser stads borgerlycke voorregten en privilegien, „waer omtrent het hoogh gesag, appuy en protectie van syn „Hooggemelte Hoogheyd niet dan van een seer kragtig en nuttig „effect wesen kan. Is nae deliberatie goedgevonden ende verstaen „aen syn Hoogheyd niet als iets dat geproportioneert is aen des- „selfs hooge merites en Furstlycke qualiteyten, waer aen de „Magistraet niet in staat is eenigsints te connen voldoen, maer „als een teeken van haer erkentenis en schuldige dankbaerheyt „en pand van haer dienstbaerheyd een dronck wyns van vier „hondert Ryxd^rs^ te presenteeren, met ordonnantie op den h. „Peym^r^ Machure om deselve te betaelen".

Een eigenaardig licht op de gebruiken uit dien tijd geeft ook eene beschrijving van het ceremonieel, dat plaats vond bij de aankomst van de Heeren Commissarissen-deciseur (1).

(1) Sedert de overgave van Maastricht in 1632 kwamen elke 2 jaar en wel op de even jaren, zoowel van Luiksche als van Brabantsche zijde, de commissarissen-deciseur, die voor den Bisschop van Luik en de Staten-Generaal hunne hoogheidsrechten te Maastricht uitoefenden.

Zij waren het eerst ingesteld onder de regeering van Karel V bij de „Forme ende Instructie van Appellatie" van 27 Februari 1545, om te decideeren over de appels der vonnissen van de beide Hooggerechten.

De Geunieerde Provinciën hadden om de beurt den voorrang om een commissaris te zenden, zoo dat, daar er elke keer 2 commissarissen gingen, de 7 provinciën om de 14 jaar den eersten rang hadden.

Gedurende Fransche occupatie van 1673—1679 traden de Brabantsche commissarissen van Fransche zijde op.

Hunne werkzaamheden bestonden in alles wat op politie en financiën betrekking had. Zij zagen de rekening en verantwoording na van de Peymeesters; zij maakten

Het besluit is van 28 Juli 1734 (1); daar de militaire honneurs een groote rol spelen in het ceremonieel van hunne ontvangst deelen wij het hier mede.

„Voor Haar Edel Mogende de Heeren Commissarissen desiseur, „welke alle 2 jaaren hier komen werden 17 stukken canon gelost „driemaal.

„Het geheele guarnisoen onder de wapens, van de Brusselsche „poort tot aan het Lands huis, alwaer Haer Ed. Mog. altoos „logeeren.

„Alle cavallery vant'garnisoen marcheert s'morgens na de „Bessemer heide, en staat daar aan de passage waar Haar Ed. „Mog. passeren.

„Als hier dragonders in garnisoen syn, so gaat 1 Capitein, een „Lieutenant en een vendrig met de Gids en 2 Wagtmeesters en „50 dragonders na Loonaken (2), om de wagt te houden voor het „huis, daar Haar Ed. Mog. 's middags door de Heeren van de „Magistraat werden getracteert.

„So dra als Haar Ed. Mog. op de Bessemer heide de Cavallerie is „gepasseert, so marcheert de Cavallerie weer linx aff, en marcheert „tot na bij de stad, op de passagie waar Haar Ed. Mog weer „moeten passeeren, soodra als Haar Ed. Mog. tot Loonaken „hebben gespiest, so marcheert de Capitein weer na syn Regi„ment, daar het selve geposteert staat en laat een wagtmeester „met 12 man die voor de koetsen rijden als Haar Edele mogende „na de stad rijden.

„Als Haar Ed. Mog. het eerste regiment dat Dragonders syn, „gepasseert syn, so volgt dat regiment op de coetsen, en so ver„volgens alle regimenten cavallerie.

„Als Haar Ed. Mog op het Lands huis (3) syn, so marcheeren „alle regimenten so te peerd 4 à 4 met blasende marsch en het

---

ordonnanciën op allerlei punten, het stadsbestuur, de rechtsspraak, enz. betreffende. Zij vernieuwden de Magistraat en behandelden appèlzaken van vonnissen.

Zie voor eene uitvoerige beschrijving van deze commissarissen: L. J. Suringar, Bijdrage tot de kennis van den regeeringsvorm van Maastricht en zijn ressort, maar bijzonder gedurende het tijdvak 1632—1794.

(1) Uit het register voor ceremoniën.

(2) Lanaeken.

(3) Het tegenwoordige Statenhuis.

„salueeren van de officieren, so over de plaats onder aan de „trappen, voor by Haar Ed. Mog. en marcheeren so na haar „quartieren.

„Als de cavallerie gepasseert is doen desgelyx de Infanterie „marcheeren in Divisien, beginnende van het oudste regiment „dat aan de Brusselse poort staat, en volgen nadat se geposteert „hebben gestaan, Haar Edele Mog. gepasseert synde; marcheert „yder regiment na syn quartier.

„De sermonien gedaan synde, so presenteert de Commandant „de sleutels van de stad aan Haar Ed. Mog., die Haar Ed. Mog. „nooit aannemen, maar ranvoyeeren ze weeder aan den Heere „Commandant.

„So lange als Haar Edele Mogende hier zijn so haalt de „Commandant alle morgens, met den majoor commandant van „de stad Parool van die Heer welke de eerste rang heeft.

„Gedurende de tijd, dat Haar Ed. Mog. hier syn, is altijd „1 Capitein, Lieutenant en vendrig met het vendel op de Hooft- „wagt, en moet de Capitein alle middagen, zo een schriftelyk „raport in handen van Haar Ed. Mog. selfs geven, als aan de „Commandant van de stad, dagelyx door den officier van de „hooftwagt geschiet.

„Desgelyx moet de capitein van de Hooftwagt s'avonds na het „sluiten van de poorten een eigenhandig rapport cedul overgeven, „en aan de beide Heeren Commissarissen deciseur de Parool „geeven.

„Geduurende Haar Ed. Mog. hier zyn, is ook een officier de „wagt houdende aan het nieuw stadhuis.

„Voor Haar Ed. Mog. staan 2 Granediers voor de poort, en 2 „granediers op de trappen met de bajonnet op schildwagt, als „mede 2 sergianten, die altoos volgen als Haar Ed. Mog. uitgaan.

„Als Haar Edel Mog. hier syn gekomen, so gaan s'anderen „dags, alle Heeren Officieren van de regimenten en Corps Regi- „mentswyse Haar Ed. Mog. verwellekomen".

De Commissarissen bleven drie maanden te Maastricht en bij het vertrek hadden gelijke ceremonien plaats; in den regel bedankten zij daarvoor en vergenoegden zij zich met afscheid te nemen van de officieren.

Bij het vertrek werden dan 3 × 17 kanonschoten gelost.

Voor de Luiksche commissarissen, die te gelijker tijd te Maastricht kwamen, werden geen ceremoniën gedaan. Zij logeerden in den regel op Slavante, waar zij voor stadsrekening onthaald werden, en later in het hotel van den graaf de Tilly, dat deze bij zijn testament tot dat doel vermaakte.

In het jaar 1736 geraakte Willem van Hessen-Cassel in het bezit van het graafschap Hanau-Muntsenberg en bediende hij tevens het ambt van stadhouder te Cassel (1). Vermoedelijk zal hij tengevolge van het waarnemen van deze beide betrekkingen weinig te Maastricht geweest zijn; in de verdragen van den magistraat wordt ten minste geen melding meer van hem gemaakt.

Na het overlijden van den Duitschen keizer Karel VI in 1740 was de algemeene Europeesche oorlog (2) weder losgebarsten; de Staten Generaal waren hierin betrokken geworden. Aanvankelijk ondersteunden zij Maria Theresia met geld, evenals Engeland dit deed, maar ten slotte werd besloten om de koningin van Hongarije met troepen te steunen.

In de eerste jaren van den oorlog wordt in de zoogenaamde militaire kroniek van Maastricht melding gemaakt van het doortrekken van troepen.

In den winter van 1746 op 1747 was hier een zeer sterk garnizoen in winterkwartier; de raadsnotulen maken melding van Oostenrijksche, Hannovraansche, Hongaarsche, Engelsche en Saksisch-Gothasche troepen, die te samen met de Staatsche troepen in Maastricht lagen. Tengevolge hiervan waren de barakken allen gevuld en had men de zolders daarvan tot kazerne ingericht, terwijl er ook nog zware inkwartiering was.

De vreemde korpsen werden als de Staatsche troepen behandeld.

Bij raadsbesluit van 27 Maart 1747 werd aan den Luitenant-Generaal baron van Aylva, commandeur van Maastricht, eene buitengewone vereering gedaan van 200 ducaten voor de zeer goede diensten door hem bewezen bij dit buitengewone garnizoen,

(1) Noot van J. B. Habets op de Lenarts: Opkomst en Voortgang der stad Maastricht, pag. 195.

(2) Oostenrijksche Successieoorlog, 1741—1748.

terwijl men aan zijne goede bestuursmaatregelen toeschreef, dat er in het geheel geen onlusten waren geweest ([1]).

Den 15den Mei 1747 werd in de Magistraatsvergadering besloten den Prins van Oranje (Willem IV) met zijne aanstelling tot Stadhouder en kapitein-generaal en admiraal geluk te wenschen en hem een voeder Rijnsche wijn te vereeren.

Den 19den Juni 1747 werd het antwoord van den stadhouder met schuldig respect gelezen en geregistreerd in het missivenboek.

Ook in den winter van 1747 op 1748 werd veel inkwartiering te Maastricht gegeven.

Van den gouverneur wordt geen melding gemaakt in al die jaren, vermoedelijk was hij in zijne Duitsche landen of in het leger.

Den 24sten Augustus 1747 verzocht hij zijn ontslag als gouverneur van Maastricht, welk besluit in de zitting van de Staten Generaal van 31 Augustus d.a.v. behandeld werd.

„Ontvangen een Missive van den Prins Willem van Hessen, „Generael van de cavallerye in dienst van den Staet en Gouver-„neur der stad Maestricht, geschreven te Kassel den vier en twin-„tighsten deeser loopende maand, daar hy syne charges resignee-„rende in handen van haar Hoogh Mogende; en versoeckende „syne dimissie te moogen erlangen, met verseeckeringh van syn „attachement voor de Republicq.

„Waarop gedelibereert zynde, is goedgevonden en verstaen, den „gemelde Prins Willem van Hessen, mits deesen te dimiteeren, „en te ontslaen van de Militaire charges, die deselve in den dienst „van de Republicq heeft bekleed, met verklaeringe, dat haer „Hoog Mogende sigh altyd sonderling wel hebben laeten gevallen „de goede conduite, capaciteyt, vigilantie en yever by den gemelde „Prins Willem van Hessen, geduurende het waarneemen van „syne functiën, ten dienste van den Lande gebruyckt en betoont, „en dat aan Haar Hoogh Mogende aengenaem soude syn geweest, „indien desselfs omstandigheden hadden toegelaeten, daerin langer „te continueeren" ([2]).

([1]) Raadsnotulen, deel 66.
([2]) Resolutiën van de Ho. Mo. Heeren Staten Generaal.

Omtrent den afgetreden gouverneur is nog sprake in de raadsnotulen van 29 Januari 1748.

„Zynde in dese vergaderinge voorgestelt dat aen Syne Hoog-„heyd d'Heere Prince Willem van Hessen Cassel gewesene Gou-„verneur van dese stad pro rato nog soude toekomen een halff jaar „vantgeen door dese stadt aan den Hr Gouverneur voor syn trac-„tement en schuttenhoff word betaalt monteerende ter somme „van ƒ 2000 soo is naar deliberatie goedgevonden ende verstaan „dheer Abr. van den Heuvel ontfanger der nieuwe middelen te „authoriseeren om dese somme op order van Syne Hoogheyd te „betalen".

In 1751 werd hij landgraaf van Hessen-Cassel, waar hij den 31sten Januari 1760 overleed (1).

Nadat de Prins van Hessen-Cassel was afgetreden als gouverneur bleef het bestuur bij baron van Aylva, den commandeur van de vesting.

Deze scheen zich, niet ten onrechte, ongerust te maken over een mogelijk beleg van de stad. Hij verzocht toch om „een quantiteyt pioniers of botten" ter zijner beschikking te stellen ten einde verschillende opruimingen te verrichten buiten de Pieters- en de Brusselsche poort en daar kuilen en hollewegen te vullen, als zijnde deze nadeelig voor de defensie.

Deze aanvrage werd den 5den Januari 1748 in de Magistraatsvergadering behandeld; daar er in de stad geen genoegzaam getal pioniers aanwezig was werden er uit de omliggende dorpen nog 200 betrokken tegen eene betaling van 7 stuivers daags (2).

Het blijkt ook uit het verdrag van 5 Februari 1748, waarbij op verzoek van den baron van Aylva bepaald werd, dat een premie van 400 Rijksdaalders zou worden toegekend aan een ieder, die eenig verraad tegen 's lands magazijnen of eenige ongeoorloofde betrekkingen met den vijand aanbracht; verder werden

(1) van der Aa. Biographisch woordenboek.
(2) Raadsnotulen, deel 66.

er allerlei politiemaatregelen vastgesteld tegen het verblijf van vreemdelingen te Maastricht (1).

Werkelijk bleken de vermoedens van den baron van Aylva grond te hebben.

Den 5den April 1748 was de maarschalk Maurits van Saksen uit Brussel vertrokken; waarop hij den 11den d.a.v. een begin maakte met de insluiting van Maastricht.

Dit beleg, dat eindigde met de overgave van de vesting aan de Franschen is zeer uitvoerig beschreven in deel II der *Annales de la Société Historique et Archéologique à Maestricht*, door wijlen den heer G. D. Franquinet (2).

Wij zullen hierover niet in bijzonderheden treden, doch slechts enkele zaken uit de raadsnotulen vermelden.

Den 16den April 1748 werd besloten eene deputatie naar den maarschalk van Saksen te zenden om te verzoeken de stad zooveel mogelijk te sparen, deze deputatie kon over eene ongelimiteerde som uit de stadskas beschikken om aan den generaal van de artillerie, als aan anderen, uit te reiken om de stad daardoor te vrijwaren van bommen en gloeiende kogels.

Tot deze commissie werden benoemd de burgemeester van Brienen, de oud-burgemeester en pensionaris De Coneux, de schepen Ghysen en de gezworen raad Bogaert.

In de Magistraatsvergadering van 27 April werd besloten eenige artikelen van capitulatie op te stellen, ten einde, als de tijd daar was, deze te doen aanbieden aan den maarschalk van Saksen.

Den 5den Mei werd besloten om daar het zich liet aanzien, dat de vesting spoedig zou overgaan aan Zijn Allerchristelijkste Majesteit, en er dan allerlei arrangementen zouden moeten getroffen en donatieven gedaan worden, zonder dat men telkens de raadsvergadering kon bijeen roepen, de gedeputeerden volmacht zouden hebben om te handelen.

Den 7den Mei 1748 werd door de deputatie, die den avond van

---

(1) Raadsnotulen, deel 66.

(2) Zie omtrent dit beleg ook: Plans et Journaux des Sièges de la Dernière Guerre de Flandre, rassemblés par deux capitaines étrangers au service de France à Strasbourg, chez Melchior Pauschinger 1750.

Dit werk bevindt zich in het Rijksarchief in Limburg.

den 6[den] Mei naar het vijandelijke hoofdkwartier was getrokken, verslag uitgebracht van hare bevindingen.

Zij was tot de audientie bij den maarschalk van Saksen toegelaten, nadat zij te voren den kolonel baron von Bulaw gesproken had.

Deze had te kennen gegeven, dat de 3 secretarissen van den maarschalk een geschenk moesten hebben van 200 ducaten, waarop dit bedrag aan de deputatie gezonden werd, daarbij voegde men voor den baron von Bulaw een geschenk van 200 ducaten. De deputatie had de genade ingeroepen van den koning van Frankrijk en de krachtige voorspraak verzocht van den maarschalk, waarop deze op beleefde wijze had geantwoord, dat de koning niet van gedachte was om eenige verandering te brengen in de regeering of in de religie van de stad.

Tevens deelde de deputatie mede, dat de kolonel von Bulaw had medegedeeld, dat Zijne Excellentie de veldmaarschalk Graaf von Löwendal was aangesteld tot gouverneur van Maastricht.

Het zou dus goed zijn hem hoe eerder hoe beter het „donatief" te doen toekomen; daar het gewone „donatief" van 4000 Rijksdaalders niet voldoende geacht werd in de gegeven omstandigheden, omdat het ook bestemd was voor de geheele „Generaliteyt van de armée" en voor het korps artillerie, werd daarom besloten het bedrag vast te stellen op 10000 Rijksdaalders, welk bedrag door eene deputatie aan den graaf von Löwendal werd overhandigd.

Van deze som kwam $^1/_3$ ten laste van de stad en $^2/_3$ van de landen van Overmaas (1).

Den 10[den] Mei 1748 trok het garnizoen, sterk: 7 Hollandsche, 12 Oostenrijksche en 4 Beiersche bataljons en 630 paarden onder den baron van Aylva met alle militaire honneurs uit, 2 mortieren en 4 stukken kanon medevoerende, welke hem waren toegestaan om mede te nemen wegens de krachtige verdediging der vesting (2).

---

(1) Raadsnotulen, deel 66.
(2) Franquinet, deel II, Annales.

ULRIC FREDERIC WOLDEMAR, GRAAF VON LÖWENDAL (1).

Door de groote welwillendheid van den Hoog Edelgestrengen Heer S. H. J. Schaepkens van Riempst, wethouder van Maastricht en oud-majoor-commandant der d.d. schutterij, die een schilderij van von Löwendal bezit, zijn wij in de gelegenheid een portret van dien gouverneur te geven, waarvoor gaarne een woord van oprechten dank wordt gebracht; het mocht echter niet gelukken van deze schilderij eene betere reproductie te doen maken.

Ulric Frederic Woldemar, graaf von Löwendal, maarschalk van Frankrijk, werd den 1sten April 1700 te Hamburg geboren. Zijn vader Woldemar, baron von Löwendal, was grootmaarschalk en minister van den koning van Polen; zijn grootvader Ulric Frederic, graaf van Guldenloen, generaal maarschalk en vice-koning van Noorwegen, was de natuurlijke zoon van Frederic III, koning van Denemarken.

Op dertienjarigen leeftijd trad hij als soldaat in Poolschen dienst; een jaar later was hij reeds opgeklommen tot den rang van kapitein in het regiment Starrenberg.

Na den vrede van Rastadt, die 6 Maart 1714 gesloten werd tusschen den koning van Frankrijk en den keizer van Duitschland, ging hij in dienst over van den koning van Denemarken om in 1715 in Hongaarschen dienst te treden, waarin hij onder de orders van Prins Eugenius diende.

In Italië streed hij tegen de Spanjaarden op Sicilië. Na het sluiten van den vrede van Madrid in 1721 keerde hij naar Polen terug, waar koning Frederic Auguste II hem aanstelde tot kolonel van een regiment infanterie, waarop in 1728 zijne aanstelling tot veldmaarschalk volgde.

In 1730 trad hij in Pruisischen dienst en werd hij door den koning belast met de militaire opleiding der jonge officieren.

Na het overlijden van Frederic Auguste II (1 Februari 1733) nam von Löwendal in 1734 onder Prins Eugenius deel aan den veldtocht aan den Rijn. In 1735 commandeerde hij de Saksische infanterie in het Oostenrijksche leger.

---

(1) De biografie is ontleend aan: „Nouvelle Biographie Général depuis les temps „les plus reculés jusqu'à nos jours". Paris MDCCCLX.

ULRICH FREDERIK WOLDAMAR, GRAAF VON LÖWENDAL.

In 1736 trad hij in Russischen dienst en streed hij achtereenvolgens tegen de Turken en gedurende de jaren 1741 tot 1743 tegen de Zweden.

Daar de Russische dienst hem tegenstond ging hij op aandringen van zijnen vriend, den maarschalk van Saksen, die reeds eenige jaren in Franschen dienst was, over in dienst van Lodewijk XV.

Den 1sten September 1743 werd hij benoemd tot luitenant-generaal en nam hij vervolgens deel aan den Oostenrijkschen erfopvolgingsoorlog.

Hij onderscheidde zich 1745 bij Fontenoye en nam verder deel aan den veldtocht in Vlaanderen; streed in 1747 bij Laeffeldt en werd vervolgens belast met het beleg van Bergen op Zoom (1), welke vesting, waarvoor vroeger Parma en Spinola het hoofd hadden gestooten, door hem na een beleg van 2 maanden genomen werd (15 September 1747).

23 September 1747 werd hij wegens zijne groote verdiensten benoemd tot maarschalk van Frankrijk.

In 1748 nam hij onder den maarschalk van Saksen deel aan het beleg van Maastricht, van welke stad hij na de inname, zooals wij reeds zagen, tot gouverneur werd benoemd.

Den 11den Mei 1748 werd door den Magistraat te Maastricht in behandeling genomen de door den maarschalk van Saksen in requisitie gestelde klokken en andere metalen.

Evenals in 1673 kon dit worden afgekocht voor eene som van 20000 Fransche Rijksdaalders.

Den 10den Juni 1748 werd eene lijst overgelegd, waarin eene gedetaileerde opgave voorkwam van hetgeen eenen maarschalk van Frankrijk en gouverneur van Maastricht maandelijks toekwam voor „logement, ameublement, vuur en ligt, tafellinnen, batterie „de cuisine" enz., totaal beloopende ƒ3000 's maands.

De gouverneur verzocht hierover in overleg te treden, niet alleen met gedeputeerden uit den Raad, maar ook met de gedeputeerden uit den lande van Overmaas, zoowel van de Hollandsche als van de Spaansche zijde en die uit het hertogdom Limburg, omdat hij over al deze landen gouverneur was.

De Magistraat besloot met het bestuur van die landen te spreken

(1) Zie over dit beleg het aangehaalde werk op pag. 196.

en den gouverneur te kennen te geven, dat dergelijke eischen nooit waren gesteld.

Het schijnt, dat de gouverneur behoefte had aan contant geld, want reeds den 17den Juni 1748 verzocht hij het eerste kwartaal van zijn tractement, dat op 10 Mei d.a.v. was ingegaan, te mogen ontvangen. De Magistraat antwoordde hierop, dat het geen gewoonte was om dergelijke tractementen voor het verstrijken van den termijn te betalen; uit „particuliere consideratie" voor Zijne Excellentie zou men er echter ditmaal van afwijken en den peymeester gelasten hem de som van 1100 gulden voor dat kwartaal uit te betalen.

Het gevolg van dit toegeven was, dat ook de andere heeren van het Militaire Gouvernement om uitbetaling van het 1e kwartaal van hun tractement verzochten, aan welk verzoek eveneens voldaan werd (1).

Maastricht kwam bij den vrede van Aken, die 18 October 1748 werd gesloten, weer terug aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden, doch bleef toch nog voorloopig door de Franschen bezet.

De graaf von Löwendal vervulde zijne functie als gouverneur niet gedurende langen tijd; in het raadsverdrag van 16 December 1748 is sprake van den heer graaf de Courten, in deze stad als gouverneur fungeerende (2).

Na het sluiten van den vrede wijdde von Löwendal zich geheel aan de studie.

Hij overleed den 27sten Mei 1755 te Parijs in het Luxembourg, waar de koning hem appartementen had gegeven.

Hij is tweemaal gehuwd geweest en had verscheidene kinderen, waarvan een zoon, in 1742 geboren, tijdens de Fransche revolutie aan het hoofd stond van een korps émigré's.

---

(1) Raadsnotulen, 25 Juni 1748.
(2) id. deel 66.

DE GRAAF DE COURTEN.

De generaal graaf de Courten was reeds eenigen tijd te Maastricht, toen hij het gouvernement dier stad overnam.

In het raadsverdrag van 18 November 1748 wordt melding van hem gemaakt; den 15den November waren toch eenige leden van den Magistraat bij hem ter maaltijd geweest; er was toen sprake van enkele leveringen voor het militaire gouvernement, welke zaken nu in de raadsvergadering werden ter sprake gebracht.

Den 16den December 1748 werd omtrent hem als volgt besloten:

„Voorgebrogt zyde, dat aen eenige leeden uyt den vergaderinge „niet duysterlyck was geinsinueerd aengesien dheer Grave de „Courten in dese stad als Gouverneur was fungeerende, oock „behoorde te genieten het rachapt der utencilien sooals de heer „marechal Grave van Louvendal 'smaands hadde genoten, waer over „alle redenen voor en tegen in overweginge genomen zynde, soo „is nae rype deliberasie met pluraliteyt van stemmen goedge„vonden en verstaen dHeeren ordin̄ Gedepen te authoriseeren om „daer over met de hoofdofficieren van de Landen van Over„maese te confereeren en dergelyke somme als ten meesten nuth „van stad en Land sal behooren te bepaalen, de welke nae pro„positie gefourneert zynde, aen dHeer Grave van Courten op den „titul van de goede voorsorge en militaire discipline, dewelcke „Syn Excellentie gehouden heeft, sal worden behandigt ende „gehouden voor geresumeert".

Den 13den Januari 1749 werd goedgekeurd, dat men den gouverneur graaf de Courten een „donatief" had gedaan van 100 ducatons in plaats van de door hem gevraagde utensilien.

Den 3den Februari 1749 verliet het Fransche garnizoen Maastricht waarop de stad weer in Staatsche handen kwam.

Reeds den 30sten December 1748 had men toebereidselen gemaakt om deze heugelijke gebeurtenis te vieren, men zou daartoe „eene collatie" in gereedheid brengen en eenige pektonnen koopen om die voor het stadhuis te verbranden (1).

---

(1) Raadsnotulen, deel 66.

HOBBE, BARON VAN AYLVA (1).

Hobbe, baron van Aylva, werd in 1696 geboren; hij was de zoon van Tjaard van Aylva, Grietman van Wonseradeel en van Margaretha van Gent.

Hij trad in Staatschen krijgsdienst en werd opperstalmeester van den stadhouder Willem IV; vervolgens werd hij drossaard van Buren en was een van de gemachtigden van den Prins van Oranje tot vereffening van de geschillen, die gerezen waren met den koning van Pruisen over de nalatenschap van Koning Willem III van Engeland; deze vereffening werd den 14den Mei 1732 te Berlijn en den 16den Mei 1732 te Dieren geteekend.

Later werd hij kolonel van een regiment Infanterie. Den 1sten November 1740 werd hij benoemd tot commandant van de vesting Maastricht, welk commandement open was door het overlijden van den Luitenant Generaal Doys (2).

Den 30sten Januari 1741 staat daaromtrent aangeteekend, dat hem het ordinair „donatief" van 2000 guldens was gegeven als commandant der vesting en dat hij gecomplimenteerd was door de ordinare gedeputeerden (3).

Doordat de gouverneur van Maastricht bijna voortdurend afwezend was had Aylva eene zeer moeilijke en verantwoordelijke betrekking, Maastricht toch was gedurende den Oostenrijkschen erfopvolgingsoorlog eene zeer belangrijk punt, waar veel troepen doortrokken en waar steeds, vooral gedurende de wintermaanden, een zeer groot garnizoen was.

Zooals reeds vermeld is, bestond dit garnizoen uit soldaten van allerlei landaarden en was dus de taak om daar onder eene behoorlijke discipline te handhaven geen gemakkelijke.

Dat dit aan Aylva zeer goed gelukte en dat dit te Maastricht zeer op prijs werd gesteld, blijkt wel ten duidelijkste uit het raadsverdrag van 27 Maart 1747, waarbij hem voor zijne zeer goede diensten, waaraan men toeschreef, dat er met het groote gar-

(1) Voor de biografische bijzonderheden zie: v. d. Aa. Biografisch woordenboek. Het portret is uit de verzameling van het Rijksarchief in Limburg.

(2) Resolutiën van de Staten Generaal.

(3) Raadsnotulen.

HOBBE, Baron van AIJLVA,
Generaal der Artillerije, in dienst van den Staat,
Gouverneur van Maastricht en onderhoorige Sterktens.

nizoen geen onlusten waren ontstaan, van Magistraatswege eene vereering werd gedaan van 200 ducaten.

Nadat de Prins van Hessen-Cassel als gouverneur van Maastricht was afgetreden bleef van Aylva in zijne betrekking gehandhaafd.

Den 11den Maart 1748 werd kennis genomen van eenen brief van den Prins van Oranje-Nassau, erfstadhouder, waarbij aan Zijne Excellentie den heer baron van Aylva werd toegekend het tractement, donativen en emolumenten van het gouvernement, waarop door den Magistraat bepaald werd om hem het tractement als gouverneur uit te betalen en aan de personen, die dat mocht aangaan te gelasten hem zijne emolumenten te doen toekomen (1).

Hij verdedigde de vesting daarop manmoedig tegen de Franschen onder den maarschalk van Saksen.

In het reeds aangehaalde verhaal van het beleg in deel II der Annales komen zeer belangrijke brieven voor van Aylva aan den Prins van Oranje, uit den tijd kort voor het beleg.

Den 5den Mei 1748 werd hij door den Prins van Oranje tot gouverneur van Maastricht benoemd (2), welke vesting den 7den Mei 1748 bij capitulatie aan de Franschen werd overgegeven.

Deze capitulatie werd den 10den Mei 1748 in de zitting der Staten Generaal geapprobeert met de verklaring „dat haar Hoogh „Mogende ter uyterste voldaan zyn over de bravoure, vigilantie „en goede conduite door hem geduurende het belegh van Maes- „tricht getoont en gehouden, soo wel als over de wackere defen- „sie van het guarnisoen, waarover hij aen het voorgeschrevene „guarnisoen hare Hoogh Mogende genoegen sal betuygen” enz. (3).

Ook door den Maarschalk van Saksen werd de dappere verdediging zeer op prijs gesteld; dit blijkt uit § 4 der capitulatie; hij besliste hier op:

„Pour toute la guarnison, qui sortira le 10 du courant avec „les honneurs de la guerre, et par considération pour la personne „de M. le baron d'Aylva, gouverneur, il pourra emmener avec „lui 2 mortiers et 4 pièces de canon, dont 2 seront de 12 livres

---

(1) Raadsnotulen, deel 66.

(2) Resolutie Staten Generaal, 5 December 1748.

(3) id. 10 Mei 1748.

„de balle et 2 de 3 livres, le tout avec affuts et 24 coups à „tirer par pièce".

De Staten Generaal schonken hem deze stukken op voorstel van den stadhouder in persoonlijk eigendom, waarop van Aylva ze in October 1749 voor het gouvernementsgebouw te Maastricht liet plaatsen ([1]). Bij testament werden ze vermaakt aan de provincie Friesland, waar ze op last van de Staten van dit gewest voor de hoofdwacht te Leeuwarden werden geplaatst ([2]).

Aangezien van Aylva reeds den 5den Mei 1748 door den Prins van Oranje was benoemd tot Gouverneur van Maastricht verzocht hij per request aan de Staten Generaal, dat zijne commissie als gouverneur ook op dien datum zou ingaan, waarop werd beslist:

„dat ten behoeve van den Suppliant de noodige Commissie, „als Gouverneur der stad Maestricht, in behoorlycke forme sal „werden gedepecheert, doende den eed, daartoe staande.

„En sal de voorschreven commissie werden geantidateert op „den vyfden Mey laatstleeden, zynde den dagh, dewelcke de voor„schreeve Acte door Syne Hoogheyd aen den Suppliant is ver„leent" ([3]).

Den 3den Februari 1749 was het Fransche garnizoen onder den generaal graaf de Courten uit Maastricht vertrokken, waarop de vesting door de Staatsche troepen werd overgenomen.

Ter eere daarvan werden de vlaggen uitgestoken, de klokken geluid en werden er in de Sint-Jans- en Sint-Servaeskerk plechtige diensten gehouden zoo voor de Protestanten als Katholieken.

's Avonds werd op het stadhuis aan de officieren een souper aangeboden en kreeg elk regiment 12 tonnen bier, jenever, pijpen en 24 pond tabak, terwijl de huizen geïllumineerd waren.

Van Aylva deed den 26sten Maart 1749 zijne intrede als gouverneur van Maastricht, waarbij 15 stukken kanon tot driemaal toe werden gelost ([4]).

Nadat hij het commando had overgenomen gaf hij daarvan den

---

(1) Militaire kroniek van Maastricht.
(2) Biographisch woordenboek van v. d. Aa.
(3) Resolutie Staten Generaal, 10 December 1748.
(4) Uitvoerig is dit beschreven in Collectanea van Collette, deel VI, pag. 829.

29sten Maart kennis aan de Staten Generaal, welke brief den 31sten Maart aldaar in behandeling werd genomen (1).

In het raadsverdrag van 17 November 1749 wordt melding gemaakt van het feit, dat van Aylva zijn vergenoegen betoond had over de verbeteringen, die aan het gouvernementsgebouw waren aangebracht. Hij wenschte echter nog andere veranderingen o. a. aan de groote zaal, waarin hij de portretten wilde plaatsen van de gouverneurs dezer vesting, tot welk doel hij zijn portret aan den Magistraat vereerde (2).

Dit plan werd uitgevoerd; in de vergadering van den Magistraat van 9 Februari 1750 werd door de ordinaire Gedeputeerden mededeeling gedaan, dat zij met eenen bekwamen schilder overeengekomen waren om de acht portretten der gouverneurs dezer vesting te schilderen voor 25 ducaten het stuk, behalve het doek, dat door den Magistraat moest worden „gefourneerd". Met deze 8 portretten worden zeker bedoeld die van de Staatsche gouverneurs na 1632, behalve dat van de Fariaux (3).

Deze overeenkomst werd door den Magistraat „gelaudeerd" en geapprobeerd (2).

Den 30sten Maart 1751 (4) richtte van Aylva eene memorie aan den Magistraat, die wij hier laten volgen:

„Edel achtbare Heeren.

„Gedurende de geheele loop van de troubelen tyden in welke „wy ons met elkanderen binnen dese vestinge hebben bevonden, „soo hebben UEd. agtb. uytgemunt door de bestendige bereid„willigheyt en onvermoeyde yver, waarmede UEd. agtb. hebben „betragt aldat geene waer door UEd. agtb hebben kunnen mede„wercken tot onderhoudinge van goede ordre en recht binnen „deselve, en tot bevorderingen van alle de saken, de welke tot „desselfs veiligheyt, nuth en behoud kosten dienen.

„Dat alles heeft een wesentlyke proeff uytgelevert van UEd. „agtb. waare trouwe voor de belangens van de republicq, en het

(1) Resolutiën van de Staten Generaal 31 Maart 1749.
(2) Raadsnotulen, deel 66.
(3) Zie Bachiene V, p. 870—871.
(4) Raadsnotulen, 5 April 1751.

„heeft t'effens versterckt tot seer merkelyk soulaes voor my, en „om my in staat te helpen stellen om die oogmercken te kunnen „bereycken, waar van de gevolgen in alle opsigte voor my van „t'uyterste gewigt moesten syn.

„Alhoewel ick nu Ed. Agtb Heeren niet in gebreke ben ge- „bleven en eene sonderlinge vergenoeging heb geschept omt een „ent andere te bequamer tyd te brengen ter kennis van Haar „Ho. Mo. en van het doorlugtig opperhoofd van Nederlands ver- „eenigde provincien, soo vleye ich my egter dat Uw Ed. agtb. „wel voor aangenaam sullen willen houden, dat ick des niettemin „en ter gelegenheyt van nieuwe verpligtingen door Uw Ed. agtb. „op my gelegt, alhier melding kom te maken van de wesentlyke „diensten door Uw Ed. agtb. beweesen ten voordeel van den „staat van groote eere en loff van UEd. agtb. vergaderinge en „stad, en tot merckelyke bevorderinge van alle de sorgen, die „eed, pligt en eere op my hadden gebragt, gedurende de bekom- „merlyke dagen dewelke wy hebben beleeft.

„De gebeurtenissen van dat alles die en sal noyt uyt myne ge- „dagten gaan, en daar komt nu nog by, dat ofschoon de woninge „voor den Gouverneur geschickt onvermydelyke en groote repa- „ratien vereischte, wanneer ich possessie heb genomen van de „post van Gouverneur daer aen sedert die tyd niet alleen is ge- „remidieert geworden, voor soo verre als de nature van de saak „het wel vorderde van UEd. agtb. gewone manier van handelen „omtrent my, maar t'effens op soo eene gedistingeerde vriendelijke „wyse, dat ick het niet anders can aenmerken, dan als eene door- „slaende blyck van UwEd. agtb aenhoudende toegenegentheyt „mynwaarts en van 't genoegen waer mede UwEd. agtb. my „vereert sien met het character van Gouverneur binnen dese vesting.

„Edel agtbare Heeren ick en heb noyt de gelegentheyt verwaar- „loost in de welke ick de belangens van dese stad en die van de „landen van Overmase partage van den staet heb kunnen be- „gunstigen.

„Ick en sal oock niet in gebreke blijven om die bij continuatie „van vermogen te bevoordeelen maar om sonder uytstel een blyk „te geven hoe gevoelig ik int besonder ben aan de verbeteringen „en aan de vercieringen aent Gouvernement gemaekt, en waer „door Uwe Edel achtb. alwederom soo merckelyk hebben toege-

„bragt tot het genoegen van myn leven soo donateer ik na myn „dood mits desen aen het selve de portretten van Syne Hoog- „heyd onsen gewensten Erfstadhouder en van syne gemalinne, van „den Heere Erffprins en van Mevrouw de Princesse Carolyne, „alle geplaatst boven in de groote zaal mitsgaders de spiegels voor de schoorsteen en in de drie trumaus (1) in de zaal beneden, „en de schilderien in de astiques (2) boven de deuren van de „gemelde zael van de slaepkamer en van den eetsael

„Laeten die illustre portraitten altoost verstrecken tot eere en „sieraad voor de stad en tot eene gedagtenisse van de ware „agtinge en liefde, de welke ik Uw Ed. agtb en der selver goede „borgerie heb toegedragen.

„Geve God Almagtig dat en Regeringe en inwoonders tot in „de laatste Eeuwen toe mogen leven in rust en voorspoed en in „segen, en dat Godvrugt, deugd en trouwe altoost mogen syn en „blyven den oorsprong en fundamenten van beyder veiligheyt „ende geluck. Hetzy soo en nog veel meer daarby, ik wensch „het uyt de grond van myne ziele en ben alle consideratie Edele „achtb. Heeren.

„Uw Ed. Achtb. gehoorsaeme en onderdaenigen dienaer,

„H. B. van Aylva.

„Maestricht den 30 Maart 1751."

Zooals men denken kan was de Magistraat ten zeerste ingenomen met deze schenking; hiervan werd uiting gegeven in de vergadering van 5 April 1751.

Den 19 Juli 1751 werd in de Magistraatsvergadering het feit besproken, dat de Prins erfstadhouder de stad Maastricht met een bezoek zou vereeren. Men besloot nu reeds maatregelen daarvoor te treffen en de ordinaire gedeputeerden daarmede te belasten.

Deze heeren dienden eene memorie in, welke den 30sten Augustus in de vergadering werd behandeld; deze memorie was eerst naar den Haag gezonden, waar baron van Aylva vertoefde, opdat deze er met den stadhouder over kon beraadslagen. De Prins zou namelijk naar Aken gaan om aldaar de baden te

(1) trumeau (wandruimte tusschen twee ramen).

(2) attiques zie: Bouwkundig hand-woordenboek door J. D. Pasteur, bij de erven Doorman, 's Gravenhage 1850.

gebruiken (1). Bij zijnen doortocht wenschte hij geen politiek ceremonieel behalve het luiden der klokken, waartoe de Brabantsche hoogschout de orders zou geven.

Deze memorie, waarvan alleen vermeld wordt hetgeen later geschiedde, bevatte in hoofdzaak de volgende punten:

1e. De Magistraat zou en corps aanwezig zijn bij de barrière om zich van daar naar het stadhuis te begeven, een der secretarissen zou dan permissie vragen om Zijne Vorstelijke Doorluchtigheid en corps te gaan complimenteeren, de kannen van eer zouden dan met lekkeren wijn gevuld worden.

2e. Bij de inkomst in de stad zouden de klokken geluid en de carillons worden bespeeld.

3e. Men zou Zijne Hoogheid een voeder wijn aanbieden; aangezien hij echter geen eigen menage voerde werd dit naar den Haag gezonden, terwijl de gouverneur een toelast wijn in zijnen kelder kreeg als tegemoetkoming in de onkosten, die het verblijf van de vorstelijke familie hem veroorzaakte.

4e. Men zou zorg dragen voor logies van het personeel en voor stalling van de paarden.

5e. Men zou aan Zijne Hoogheid eenen maaltijd aanbieden op het stadhuis.

6e. Omtrent het bestormen van den burcht, zou men met het schippersambacht spreken.

Deze laatste plechtigheid is niet doorgegaan omdat het water te koud was, wegens het vergevorderde jaargetijde.

Het bezoek had plaats op 4, 5, 6 en 7 October 1751; de heeren ordinaire gedeputeerden maakten een kort relaas van het gepasseerde wegens de receptie en het onthaal van Zijne Doorluchtige Hoogheid; in de magistraatsvergadering van 18 October werd besloten dit relaas in de raadsnotulen te registreeren.

Wij vermelden uit het relaas het volgende:

Maandag 4 October 1751.

Om elf uur vergaderde de Magistraat op het stadhuis en reed in 11 koetsen naar de buitenste barriere van de Wijckerpoort. De koetsiers, hellebardiers, knechten en ook de meeste paarden waren met oranje kokardes versierd.

(1) Van dit bezoek wordt melding gemaakt op eene marmeren gedenktafel in de galerij voor de „Elisenbrunnen" te Aken.

Uit het stadhuis werd het oranjevaandel uitgestoken, terwijl den voorgevel met groen was versierd.

Zijne Hoogheid kwam omtrent half 12 en hield stil binnen de barrière, waar hij door den gouverneur van Aylva en door den Commandeur Lindeman werd verwelkomd, vervolgens complimenteerde de magistraat bij monde van den pensionaris van den Heuvel den Prins, welk compliment Zijne Hoogheid op vriendelijke wijze beantwoordde.

Hij begaf zich daarna door het en haye geschaarde garnizoen naar het gouvernement onder een drievoudig salvo van het geschut en van het luiden der klokken.

De magistraat reed daarop weer in de koetsen terug naar het stadhuis, waarop de twee secretarissen naar het gouvernement werden gezonden om te vernemen, wanneer de magistraat ontvangen kon worden door Zijne Hoogheid.

Inmiddels defileerde het garnizoen en hadden de officieren de eer om, volgens rang van de regimenten, Zijne Hoogheid en corps te mogen begroeten.

Zoodra de secretarissen waren teruggekeerd reden de Magistraatsleden naar het gouvernement, waar zij tot de audientie werden toegelaten; waarop de pensionaris van den Heuvel eene „wel gepaste aanspraak" hield, die door den vorst op eene zeer „gratieuse „en vriendelyke wyze beantwoord wierd, met de betuyginge van „deszelfs genegentheyd voor het welzyn deser stad".

Vervolgens werd door den burgemeester verzocht om den eerewijn te mogen aanbieden, welke daarop door de 8 burgemeestersboden in 18 stadskannen (1) werd binnen gebracht.

Vervolgens werd de Prins voor den ten volgenden dage te geven maaltijd op het stadhuis geinviteerd.

Hierna ging de magistraat naar huis, waarop de burgemeesters nog eene bespreking hadden met den opperstalmeester, baron van Grovensteyn, over de regeling van den maaltijd.

De Hertog van Wolfenbuttel, de Prins van Baden-Durlach, de Prins van Lichtensteyn en twee zijner neven, de gouverneur van Aylva, alle Generaals, Luitenant-Generaals, Generaal-Majoors,

---

(1) Deze waren van tin, zij worden bewaard in het museum van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Limburg te Maastricht.

de Kolonels en het gevolg van den Prins werden mede tot den maaltijd uitgenoodigd.

Dinsdag 5 October.

De Prins en de verdere gasten werden ten stadhuize verwelkomd door de regeerende burgemeesters.

Er waren drie tafels aangericht, te weten: in de raadskamer van 23 couverts. (Hieraan zat de Prins); in de burgemeesterskamer van 44 couverts en in de audientiekamer van 16 couverts.

Er werden, behalve het dessert, 3 gangen opgediend; bij het derde gerecht begon het instellen der conditiën (toasten zouden wij thans zeggen), waarover men eerst met den stalmeester had beraadslaagd.

De burgemeesters brachten eenen dronk uit op den Prins, op den Hertog van Wolfenbuttel en op den Prins van Lichtensteyn, die naast hen zaten, welke dronk door den Prins beantwoord werd met eene conditie op den Prins Bisschop van Luik en op de Hoog Mogende Heeren.

Verder werden nog dronken uitgebracht op de Erfstadhouderes, de vorstelijke kinderen, de moeder van den Prins en op den voorspoed van het huis Oranje-Nassau.

Aan het dessert werd een fraai concert gespeeld en werd eene cantate gezongen; waarop Zijne Hoogheid ten slotte eenen dronk uitbracht op de „prosperiteit" van de stad Maastricht.

De Prins hief den maaltijd ten zeven uur op, waarop hij met de twee burgemeesters naar de stadsbibliotheek ging om deze te bezichtigen; de Pensionaris van den Heuvel, die bibliothecaris was, leidde hem daar rond.

De Prins betuigde daarop het genoegen, dat hij aan den maaltijd had gesmaakt en begaf zich daarna per koets naar het gouvernement, waarop ook de andere gasten zich terugtrokken.

Woensdag 6 October, was er geen gelegenheid om Zijne Hoogheid „op te wagten".

Donderdag 7 October begaven zich de 2 hoogschouten en de 2 burgemeesters in eene particuliere audientie naar het logement van den Prins om hem te bedanken voor de eer, die hij den magistraat had aangedaan door aan den maaltijd deel te nemen, waarop de Prins nogmaals bedankte „pour leur politesse et la belle fête qu'ils lui avoient donné".

Bij het vertrek werd aan den baron van Grovensteyn te kennen gegeven, dat men den Prins een voeder oude Rijnsche wijn in den kelder wilde zenden, terwijl men tevens wilde ingelicht zijn omtrent het uur van vertrek op den volgenden dag, ten einde den Prins eene goede reis te kunnen wenschen.

Baron van Grovensteyn vernam daarop de intentie van den Prins en deelde mede, dat de wijn gaarne aanvaard zou worden, maar dat de Prins den magistraat voor zijne goede intentie bedankte, en geen complimenten bij zijn vertrek zou ontvangen. De stadhouder overleefde zijn bezoek aan Maastricht niet lang; 22 October 1751 kwam hij vrij plotseling en onverwacht te overlijden.

Deze gebeurtenis gaf den 25sten October 1751 te Maastricht aanleiding, dat in de Magistraatsvergadering van dien dag de maatregelen besproken werden, die men nemen moest; deze werden den 29sten nader bepaald.

De magistraat zou den zwaren rouw aannemen, welk costuum geheel werd voorgeschreven; verder zouden de klokken der stad driemaal daags gedurende zes weken geluid worden.

In de Lieve Vrouwe- en de Sint-Servaeskerk zouden plechtige diensten gehouden worden, terwijl in de Sint-Janskerk „een latijnsche oratis funebris" zou worden uitgesproken, die moest worden samengesteld door den professor en den rector van de gereformeerde Latijnsche school.

Den 8sten November werd de Prinses douairière gecondoleerd en tevens gefeliciteerd met het aanvaarden van het regentschap van den minderjarigen Prins Willem V.

Deze vorst werd den 3den Juli 1752 met een voeder beste wijn vereerd (1). (Zijne Hoogheid was toen ruim 4 jaar oud).

Gedurende het bestuur van den Gouverneur van Aylva heerschte er alom vrede in de Vereenigde Nederlanden; de handel bloeide en de welvaart nam dagelijks toe. Er worden dan ook geen bijzonderheden gevonden omtrent zijn bestuur, evenmin als op militair gebied.

Van den Gouverneur wordt melding gemaakt, dat bij „desselfs „beslootene uyterste wille geendosseert by den notaris Corn.

(1) Raadsnotulen, deel 67.

„Thielen" ter stadsgriffie had gedeponeerd om het tot tijd en te wijlen bewaren, hierop werd besloten om het stuk op eene secure plaats te bewaren en Zijne Excellentie dank te zeggen voor het door hem gegeven blijk van vertrouwen en hem nog alle heil en welvaart toe te wenschen in lengte van dagen (1).

Dit is de eerste maal, dat een dergelijke aanteekening omtrent den gouverneur gevonden werd.

Den 16den Mei 1763 werd door den Magistraat in overleg met van Aylva een nieuw reglement opgesteld tot logeering van het garnizoen in de barakken; dit diende ter vervanging van het reglement van 9 October 1750. Hierin wordt aangegeven de verdeeling der manschappen over de kamers zoowel bij zwak als bij sterk garnizoen. In het geheel konden er 7140 man onder dak worden gebracht (2).

Den 27sten Januari 1766 werden in de Magistraatsvergadering maatregelen getroffen tot viering van de meerderjarigheid van den Prins erfstadhouder Willem V.

De feestviering zou bestaan in eene illuminatie en andere vreugdebedrijven, men zou Zijne Hoogheid feliciteeren en hem een voeder beste Rijnsche wijn aanbieden, evenals dat vroeger geschied was in 1672 en 1747 (2).

De stadhouder bezocht Maastricht van 10—15 Juni 1771. De feesten en plechtigheden zijn wederom uitvoerig opgeteekend in de raadsverdragen. Zij komen nagenoeg geheel overeen met hetgeen in 1751 in acht werd genomen bij het bezoek van Prins Willem IV.

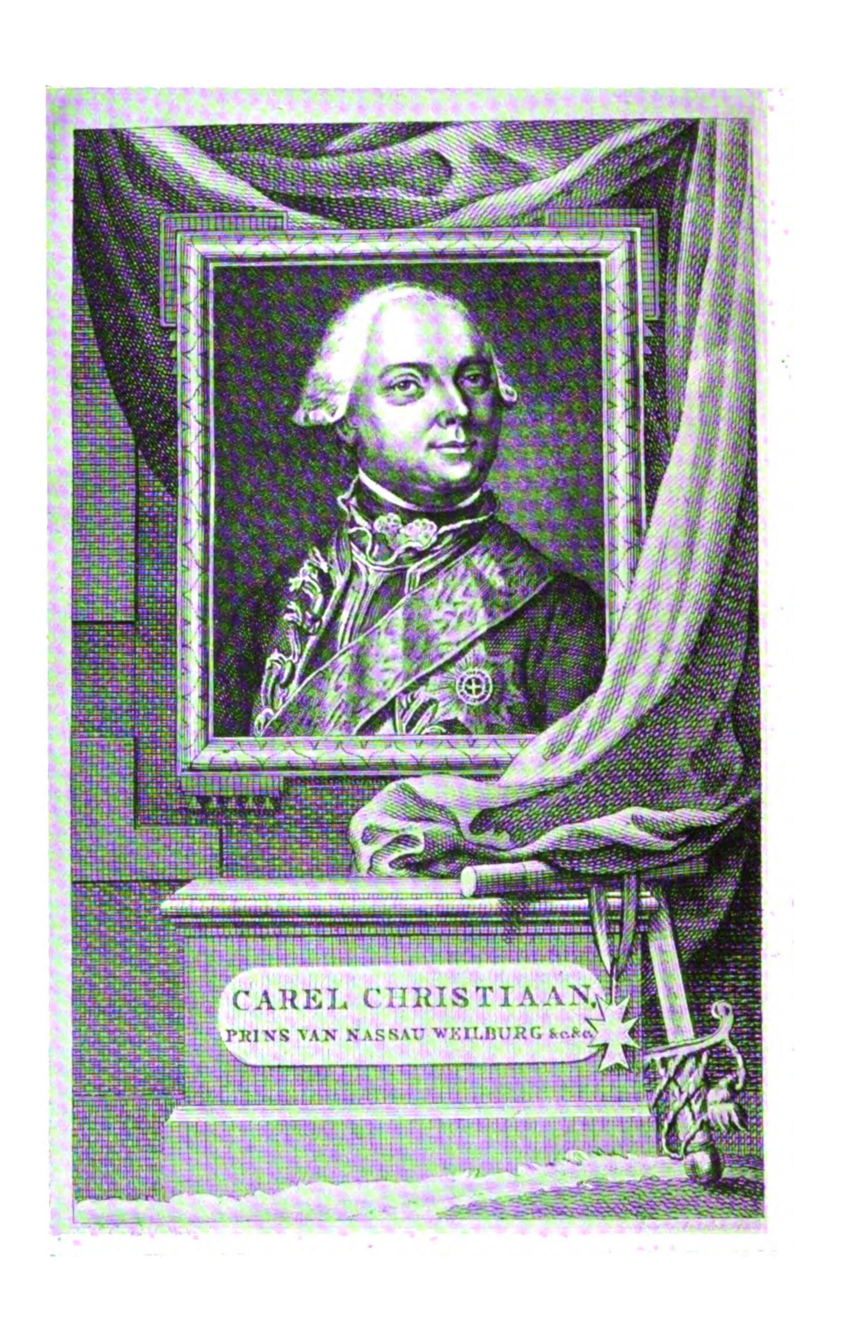
In zijn gevolg waren de Hertog van Brunswijk-Wolfenbuttel, de Prinsen van Nassau-Usingen, Hessen-Cassel en Hessen-Philipsdahl (3).

De baron van Aylva overleed den 15den December 1772, waarop het testament, dat door hem den 18den Mei 1761 ter griffie was gedeponeerd, door den secretaris werd gelicht (4).

Voordat de begrafenis geschiedde bestond er verschil van

---

(1) Raadsnotulen 18 Mei 1761.
(2) Raadsnotulen, deel 68.
(3) Raadsnotulen, deel 70.
(4) Raadsnotulen 21 December 1772.

CAREL CHRISTIAAN,
PRINS VAN NASSAU WEILBURG &c.&c.

meening over de volgorde van den begrafenisstoet, de Magistraat nam toch niet die plaats in, welke hij had ingenomen bij de begrafenis van den Gouverneur de Dopff.

Dit verschil werd echter opgeheven en de Magistraat nam in zijn geheel deel aan de op 28 December 1772 plaats vindende lijkplechtigheid.

Na het overlijden van den Gouverneur nam de commandant, luitenant-generaal van Burmania, tijdelijk het commando waar. Hij had hiervan den 16den December kennis gegeven aan de Ho. Mo. Heeren (1).

Den 5den Januari 1773 werd in zitting der Staten Generaal door Mr. Jan Anthony van Meerloo in „naam en ziele" van Zijne Vorstelijke Genade den heer Generaal Prins van Nassau-Weilburg de eed afgelegd als Gouverneur van Maastricht, waartoe hij door den Prins van Oranje benoemd was. De Prins van Nassau-Weilburg was tot nu toe gouverneur van Sluys geweest; in welke betrekking hij vervangen werd door den generaal Barend Lewe. Hij verzocht aan de Staten de vereischte commissie naar Maastricht te zenden (2). Aan dit verzoek werd voldaan; den 3den Februari 1773 werd door tusschenkomst van den luitenant-generaal van Burmania de benoeming vernomen van den Prins van Nassau-Weilberg, „thans onsen seer geliefden Gouverneur".

De Magistraat besloot hem daarop per missive te feliciteeren (3).

KAREL CHRISTIAAN, PRINS VAN NASSAU-WEILBURG (4).

Karel Christiaan, Prins van Nassau-Weilburg, was de zoon

(1) Resolutiën Staten Generaal 18 December 1772.

(2) id. 5 Januari 1773.

(3) Raadsnotulen 8 Februari 1773.

(4) Het portret is uit: Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenis der Vereenigde Nederlanden uit de geloofwaardigste schrijvers samengesteld ten onmiddellijke vervolge van Wagenaar's Historie, door P. Loosjes Az.

Carl August en van Augusta Frederica Wilhelmina, vorstin van Nassau Idstein.

Hij was geboren den 16den Januari 1735 en volgde in 1753 zijn vader in de regeering op, als zijnde toen meerderjarig geworden; later trad hij in militairen dienst van de Vereenigde Nederlanden.

Den 5den Maart 1760 huwde hij te 's Gravenhage met Carolina, Prinses van Oranje-Nassau, geboren te Leeuwarden den 28sten Februari 1743, dochter van Willem Carel Hendrik Friso en Anna Prinses van Brunswijk-Lüneburg, uit welk huwelijk tien kinderen geboren werden (1).

In 1773 werd hij benoemd tot Gouverneur van Maastricht.

Toen de Magistraat kennis van zijne benoeming kreeg, werd de navolgende felicitatiebrief aan hem gericht.

„Aan Syne Doorl. Hoogheyd den Heer Prins van Nassau „Weylbourg tot Kirchheim-Boland.

„Doorlugtigste Vorst en Heer.

„Nauwelyx waaren wy in diepen rouw gedompelt door het on„verwagt en schielyk sterfgeval van wylen Syne Excell^tie den „Hoogwelgebooren Heere Hr Baron van Aylva, Generaal van de „Infanterye van den Staat der Vereenigde Nederlanden en Gou„verneur deser stad met den aancleeven (van) dien of wy wierden „in onse regtmatige droefheyt vertroost door de heuchelijke ty„dinge dat deesen gewigtigen post aan uwe Doorl. Hooghwt op„gedragen was. Deesen troost wierd te heylsaemer en metterdaad „van volkomene uytwerkinge soodrae wy de directe verseekeringe „ontfangen door D'Hoogwelgeb. Lt.-generaal Baron van Burmania, „commandeur deeser stad op expresse requisitie van Uwe Doorl. „Hoogh dat Hoogst denselven deesen post geaccepteerd had en „dus onsen nieuwen Bevelhebber geworden was. Wy vonden ons „door deese vaste verseekeringe reets verpligt en deese verplig„tinge wierd te grooter door de bysondere attentie van Uwe „Doorl. Hooght om U Doorl. Hoogh. met de uyterste eerbied „onse soo betaemelyke als opregte gelukwenschingen dieshalven „op te dragen en met alle vierigheyt toe te wenschen, dat uwe

(1) Vorsterman van Oyen. Het Vorstenhuis Oranje Nassau, pag. 81.

„Doorl. Hoogh. deesen aansienlyken post den tyd zynes ver-
„langens met den volmaaksten welstand en onder den invloed
„aan de dierbarste zegeninge des alderhoogsten met de volko-
„menste vergenoeginge bekleeden mag. Wy sullen ons gelukkig
„agten, wanneer wy tot het een off ander sullen konnen toe-
„dragen en wy nemen de vryheyt ten dien eynde onse geringe
„vermogens met alle nedrigheyd aan te bieden en nademaal wy
„overtuigt syn door lange ondervindinge dat ons gemeene best
„niet wel bestaan kan, indien geene volmaakte overeenstemming
„tusschen het krygs- en borgerbestier gevonden word, soo dur-
„ven wy uwe Doorl. Hoogheyd verseekeren, dat wy van onse
„syde sullen tragten deselve overeenstemminge nimmer meer uyt
„het oog te verliesen, maar het meer en meer aanqueeken derselve
„te bevlytingen en alle hinderpaalen en beletselen soo veel moge-
„lijk en doenlijk uyt den weg te ruymen. Wy verheugen ons
„meede soodanigen Bevelhebber erlangt te hebben, welkers Hooge
„Geboorte nauwe verbintenisse met onsen Hoogst Dierbaaren
„Erffstadhouder den vader des vaderlants en Hoogst beroemde
„hoedanigheeden ons een vast vertrouwen doen hebben deselve
„liefde voer deese overeenstemminge te sullen ontmoeten en syn
„ten dien opsigte in volkomene gerustheyd. Wy twyffelen verders
„geensinds of wy sullen door eene nauwkeurige pligtsbetragtinge
„Uwe Doorl. Hoogh. kragtdanige beschouwinge en voerstand de-
„welke wy over deese stad, onse personen ende goede borgerye
„durven afsmeeken, meer en meer waardig worden.

„Wy neemens teffens de vryheyd Haare Doorl. Hoogh. Me-
„vrouwe de vorstinne van Nassau-Weilbourg onze gehoorsame
„onderwerpinge en verschuldigde veneratie met gepasden ootmoed
„aan te bieden en ons met diep ontzag te noemen Doorlugtigste
„vorst en Heer

„Uwe Doorl. Hooght zeer ootmoedige en gehoor-
„same Dienaaren.

„De Hoogschoutten, Borgemeesters, Scheepenen,
„Geswore Raaden en andere van den Indivizen
„Magistraat der stad Maestricht.

„M. C. Lenarts.

„Maestricht, 5 Febr. 1773" (1).

1) Missivenboek 1763—1778, N. 178.

Het antwoord van den Prins van Nassau-Weilburg op voorgaanden brief luidde:

„Aan de EdelAchtbare Heeren de Heeren Hoogschoutten,
„Burgemeesteren, Scheepenen en Gezwooren Raeden van
„de Indivisen Magistraat der Stad Maestricht tot Maestricht·

„Edele Agtbare Heeren.

„Het is met een zonderling genoegen geweest uit UEd. Agtb. „missive van den 5e deser te vernemen, dat de verkiezing van „mijn persoon tot Gouverneur over de aanzienlijke stad en vesting „Maastricht aan UEd. Agtb. niet onaangenaam is en kan ver„volgens niet afzijn aan UEd. Agtb. mijn uiterste verplichting „te betuigen voer de verzeekering die my daarvan hebben ge„lieven te geeven. Met geen mindere aangenaamheid verneem „ik teffens, dat UEd. Agtbare niet alleen genegen maar ook „allesints volveerdig syn om de goede overeenstemming tusschen „het krygs- en borgerbestier in gemelde stad aan te kweeken en „alle beletzelen en hinderpalen die zig daar omtrent souden kun„nen opdoen, zoo veel mogelijk en doenlyk uyt den weg te ruymen „UEd.agtb. gelieven sig verzekert te houden, dat ik van mijn kant „voor soo veel maar eenigsints van my sal kunnen afhangen niets „versuymen of onbeproefts sal laten om die goede harmonie tus„schen de beide bestieringen te handhaaven en te bevestigen, vast „vertrouwende op derselver medewerking tot een soo heylsaam „oogmerk; niet alleen sal sulx overeenstemmen met myne ware „gevoelens en yverige begeerte maar twyffele oock geensints of „sal hetselve volkomen overeenkomen met het verlangen van Syne „Hoogheid den Heere Prince van Oranje op wiens voorslag deese „post aan my is touvertrouwt. Myne teedergelieffde gemalinne is „UEd. agtb. zeer dankbaar voor de gunstige gevoelens die deselve „voor haar gelieven te betuigen. Ik heb de eer met alle agting „te verblyven Edele Agtbare Heeren

„Uwer Ede Agtbare dienstwilligste en gehoorsame Dienaar

„Charles V, van Nassau.

„Kirchheim-Boland den 18 Febr. 1773" (1).

(1) Missivenboek 1763—1778, No 178.

In de zitting van 8 Maart 1773 werd dit antwoord in den Magistraat gelezen; waarop besloten werd het te doen registreeren (1).

De Prins van Nassau-Weilburg kwam den 17den Maart 1773 te Maastricht aan om den volgenden dag „behoorlyk possessie te nemen van het Gouvernement van die Vesting"; waarvan door hem per brief, dato 20 Maart, werd kennisgegeven aan de Ho Mo Heeren (2).

Den 20sten Maart werd hem van stadswegen het gebruikelijke „bien venue" uitgereikt van ƒ 4000 (3).

De komst van den nieuwen gouverneur had natuurlijk tengevolge, dat aan het Gouvernementsgebouw wederom allerlei reparatiën moesten plaats hebben.

Zijne Doorluchtige Hoogheid had echter de goedheid te verklaren, dat hij niets dan het hoognoodige verlangde met de „meeste menage voor stads financien" (4).

Hij schijnt kort daarop weer uit Maastricht vertrokken te zijn, om er terug te keeren van 31 Mei tot 6 Juni 1773, waarop hij ingevolge de toestemming van den Prins van Oranje wederom uit Maastricht vertrok, het commando overlatende aan den luitenant-generaal van Burmania (5).

Den 25sten October 1773 werd hem vergund zijne bagage, zijnde 8 „ballots" (6) en eene koets uit den Haag via 's Bosch naar Maastricht te vervoeren (7).

Vermoedelijk zal dus de terugkeer te Maastricht ongeveer te dezer tijd geweest zijn.

In de Magistraatszitting van 25 October 1773 werd besproken, dat men aan de gravin van Tilly een douceur had gegeven van 100 pistolen, toen haar echtgenoot als gouverneur optrad.

Men besloot nu om aan de Prinses van Nassau-Weilburg te offreeren „een ameublement van Hoogstdeszelfs slaapvertrek soo „er op die wyse als in soortgelyke gelegentheden en met de „hoge geboorte van Haare Hoogheid overeenkomstig en gebruikelyk is".

---

(1) Raadsnotulen, deel 70.
(2) Resolutiën der Staten Generaal 22 Maart 1773.
(3) Raadsnotulen 22 Maart 1773.
(4) Raadsnotulen 22 Maart 1773.
(5) Resolutiën Staten Generaal 4 en 9 Juni 1773.
(6) ballot beteekent baal.
(7) Resolutiën 25 October 1773.

Dit aanbod werd door den Prins en de Prinses gracieuselijk geaccepteerd (1).

De Prinses kwam eerst 1 Maart 1774 te Maastricht, zij werd wegens hare hooge geboorte door het garnizoen met militaire honneurs ontvangen (2).

De Magistraat was voornemens om zich naar de barrière te begeven, ten einde haar met hetzelfde ceremonieel te ontvangen als den erfstadhouder, maar zag hier op verzoek van den Gouverneur van af. Deze stelde de intentie op hoogen prijs, maar deelde mede, dat de Prinses dan zeker uit haar koets zou stappen om de complimenten te beantwoorden en dat dit nadeelig voor hare gezondheid zou zijn, terwijl het eenigen hinder voor het paradeerende garnizoen zou kunnen geven.

Hij deelde verder mede, dat des middags twee gedeputeerden uit den Magistraat de noodige audientie zouden kunnen verzoeken.

In het jaar 1775 werd hij benoemd tot Ridder in de orde van den Olifant (3).

Hij was zeer veel afwezig, dit blijkt ten duidelijkste uit de resolutiën van de Staten Generaal, waar bij de commandowisselingen te Maastricht niet zijnen naam, maar steeds dien van den Grootmajoor en van den Commandeur werden genoemd.

Den 2den Maart 1776 keerde hij te Maastricht terug en nam het commando over van den generaal majoor Bentinck, terwijl zijne Gemalin den volgenden dag retourneerde (4).

Den 20sten Juni 1776 vertrok hij weder met toestemming van den erfstadhouder uit Maastricht (5), om er den 12den Maart 1777 terug te keeren.

Den 7den April d.a.v. werd door hem aan den Magistraat het aanbod gedaan om eene som van 30000 gulden voor te schieten, waarvan geen rente zou betaald behoeven te worden ten einde het gouvernementsgebouw te verbouwen en te vergrooten.

Dit voorschot zou met jaarlijksche bedragen van ƒ 4000 moeten

---

(1) Raadsnotulen, deel 70.
(2) Raadsnotulen 28 Februari 1774.
(3) Vorsterman van Oyen, Het Vorstenhuis Oranje-Nassau, pag. 81.
(4) Resolutiën Staten Generaal 5 Maart 1776.
(5) id. 22 Juli 1776.

worden afgelost. De Magistraat nam dit „genereuse" aanbod, gezien de slechte toestand van de stadsfinanciën, dankbaar aan (1).

23 Juni 1777 was hij wederom naar Duitschland vertrokken.

Achtereenvolgens verbleef hij te Maastricht van 23 Maart 1778—25 Juli 1778, van 22 Maart 1779 – 14 Juli 1779 en van 21 September 1780—28 Maart 1781 (2).

Omtrent zijn bestuur werden geene bijzonderheden gevonden.

Door het overlijden van Prins George van Hessen-Darmstad werd hij benoemd tot den post van veldmaarschalk van den Opperijnschen Kreits.

Hij gaf hiervan bij schrijven, d.d. 26 November 1782, uit Kirchem-Bohland kennis van aan de Staten Generaal, die besloten, dat men deze missive met een „compliment van felicitatie in civile „termen" zou beantwoorden (3).

De Gouverneur bleef nu voorloopig in Duitschland; eerst den 17den Mei 1784 keerde hij te Maastricht terug, waar hij bleef tot 4 Juli 1784 (4).

Zijne verschillende betrekkingen in Duitschland maakten het hem moeilijk het Gouvernement van Maastricht te blijven waarnemen, weshalve hij zijn ontslag als Gouverneur verzocht.

„Is ter vergadering geleesen de Requeste van Charles v, Prince „van Nassau Weilburg; versoeckende (waar toe sig uit hoofde „van Familie belangens genoodsaakt vond) dat haar Hoog Mog. „hem syne demissie gelieven te verleenen van alle syne Militaire „Bedieningen in dienst van deesen Staat.

„Waar op gedelibireert synde, is goedgevonden en verstaen, „dat Copie van de voorsc. Requeste gesonden sal worden aan Syn „Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassau, met versoek, „om hoogstdesselfs consideratie en advis daar op aan haar Hoog „Mogende te laeten toekomen" (5).

Dit advies kwam den 12den November d.a.v. bij de Hoog Mog. Heeren in, waarop conform het advies aan den Prins van Nassau-Weilburg ontslag werd verleend uit al zijne militaire bedieningen in dienst van den Staat (4).

(1) Raadsnotulen, deel 71.
(2) Resolutiën Staten Generaal.
(3) Resolutiën Staten Generaal 4 December 1782.
(4) id. id. id.
(5) id. 10 November 1784.

Zijne echtgenoote overleed den 6den Mei 1787, terwijl hij zelf den 28sten November 1788 kwam te sterven (1).

Gedurende den tijd, die verliep tot het optreden van den nieuwen Gouverneur nam de Generaal-Majoor Graaf van Welderen het Gouvernement te Maasticht waar.

FREDERIK, LANDGRAAF VAN HESSEN-CASSEL (2).

Frederik, landgraaf van Hessen-Cassel, werd den 11den September 1747 geboren; hij was de zoon van Frederik en Maria, dochter van koning George II van Groot-Brittanië (3).

In April 1768 werd hij generaal-majoor der cavalerie; den 24sten Mei 1772 avanceerde hij tot den rang van luitenant generaal (4).

Na het ontslag van den Prins van Nassau-Weilburg werd hij door den Prins van Oranje benoemd tot Gouverneur van de vesting Maastricht.

Hij wende zich nu per request tot de Hoog Mogende Heeren met het verzoek, dat zij hem de noodige commissie zouden verleenen daartoe.

Dit gaf aanleiding tot discussie in de Hooge vergadering, waarop ten slotte met meerderheid van stemmen besloten werd:

„dat in het verzoek van gemelden Prins van Hessen-Cassel „zal worden geconsenteert en ten synen behoeven Commissie als „Gouverneur der stad Maastricht gedeputeert, doende den Eed „daartoe staande" (5).

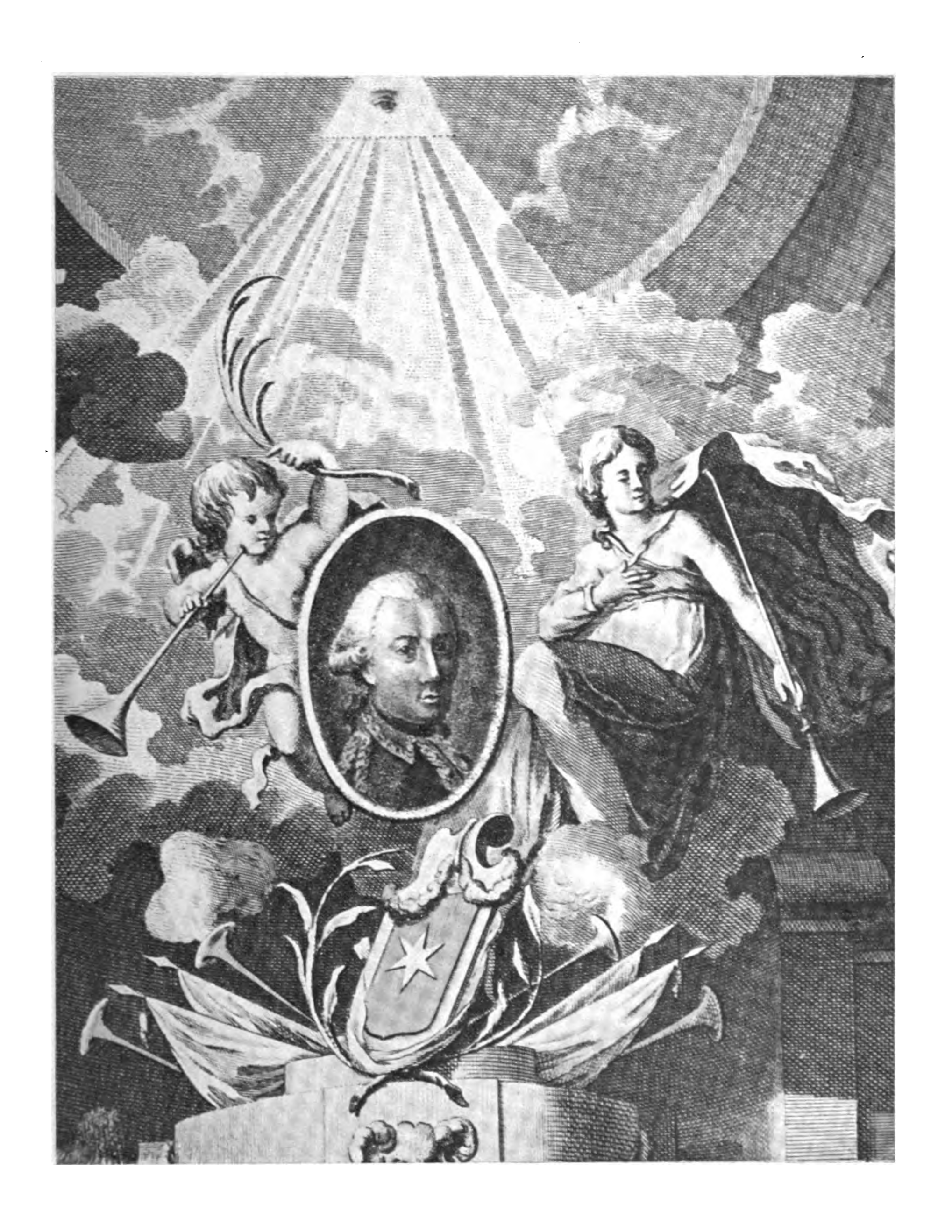
(1) Vorsterman van Oyen. Het Vorstenhuis Oranje Nassau, p. 81.

(2) Het portret bevindt zich in de collectie van de Société historique et archéologique de Limbourg.

(3) Dr. Oertel: Genealogische Tafelen, p. 25; v. d. Aa geeft voor geboortedatum 11 Februari 1747.

(4) v. d. Aa, Biographisch Woordenboek.

(5) Resolutiën Staten Generaal 3 December 1784.

FREDERIK, LANDGRAAF VAN HESSEN-CASSEL.

Den 15den December 1784 kwam hij te Maastricht aan en nam „alle kaarten, plans en alle documenten en papieren het com-„mandement van Maastricht specteerend" over van den generaal-majoor graaf van Welderen, waarop hij den 18den December 1784 aan de Staten Generaal kennis gaf, dat hij het commando van het garnizoen had aanvaard (1).

In de Magistraatsvergadering van 16 December 1784 werd besloten, daar van wegen den stadhouder en van Hare Hoog Mogende de benoeming tot Gouverneur van Maastricht was bekend gemaakt van den Prins van Hessen-Cassel, om dezen te complimenteeren en hem het gebruikelijke „bienvenue" aan te bieden, waartoe gedeputeerd werden de H.H. Burgemeesters, President Schepenen, Brabantsche Pensionaris en Luiksche secretaris.

Gedurende het eerste jaar van zijn gouvernement bleef hij voortdurend te Maastricht en besteedde hij veel zorg aan het nemen van maatregelen om de stad behoorlijk te approviandeeren. Het groote garnizoen en de aanwezigheid van vreemde troepen in de onmiddelijke nabijheid maakten noodig, dat men op alle mogelijke gebeurtenissen bedacht moest zijn.

Den 24sten Februari 1786 vertrok hij naar het Loo, van welke reis hij den 15den Maart d.a.v. te Maastricht terugkeerde (2).

Den 3den Juni d.a.v. vertrok hij naar Hessen om daar den zomer door te brengen, het commando te Maastricht overgevende aan den Generaal-Majoor Graaf van Welderen (2).

Van deze afwezigheid werd gebruik gemaakt om verschillende noodzakelijke reparaties aan het Gouvernementsgebouw te laten verrichten (3).

Den 8sten October 1786 schreef de Prins uit Rumpenheim eenen brief aan haar Hoog. Mog., waarin hij mededeelde, dat het zijn voornemen was in het huwelijk te treden met Prinses Karolina Polyxena, oudste dochter van den regeerenden Vorst Karl Wilhelm van Nassau-Usingen (4).

De prinses was 4 April 1762 geboren (5); haar huwelijk werd

(1) Resolutiën Staten Generaal 21 December 1784.
(2) id. Staten Generaal.
(3) Raadsnotulen 17 Juli 1786.
(4) Resolutiën Staten Generaal 19 October 1786.
(5) Dr. Oertel, Genealogische Tafelen, p. 25.

den 2[den] December 1786 voltrokken. De Magistraat van Maastricht, daarvan kennis krijgende, besloot den brief van den Gouverneur te doen registreeren en „eene gepaste rescriptie ter vergaderinge „geleezen aan Syne Hoogheid te laten afgaan" (1).

Zooals reeds vermeld werd gaf zijne benoeming tot gouverneur van Maastricht aanleiding tot discussie in de vergadering van de Staten Generaal.

Hoofdzakelijk waren het de afgevaardigden van Holland en West-Vriesland, die zich daartegen verzetten. Het schijnt, dat deze afgevaardigden zich in eene gespannen verhouding met den Prins van Hessen-Cassel bevonden.

Den 19[den] Augustus 1787 toch richtte deze zich per request tot Haar H° Mog. met de mededeeling, dat hij sedert 19 jaar in dienst stond van Haar H° Mog., dat hij gedurende dien tijd het tractement had getrokken als kolonel van een regiment dragonders, staande ter repartie van de Staten van Holland.

Deze Staten hadden sedert 17 Juni zijn tractement als kolonel en sedert 7 April zijn tractement als Gouverneur, dat op hunne repartitie stond, ingehouden zonder dat hij hier eenigszins de reden van kon verbeelden.

Daar hij beide betrekkingen van Haar H°. Mog. had gekregen verzocht hij hoogstdeszelfs protectie.

Men zou over dit request beraadslagen en er zou ten slotte rapport gedaan worden in de vergadering (2).

De uitslag van deze zaak werd echter niet vermeld.

De Prins van Hessen-Cassel keerde den 25[sten] September 1788 in zijn gouvernement te Maastricht terug, waar hij het commando overnam van den generaal-majoor graaf van Welderen. Hiervan werd per missive kennis gegeven aan de Staten Generaal (3).

Den 1[sten] Juni 1789 werd in den Magistraat mededeeling gedaan, dat de Gouverneur kennis had gegeven, dat de erfstadhouder tegen den 20sten Juni te Maastricht zou komen, waarop men besloot hem met het ceremonieel te ontvangen, dat was vastgesteld in de vergadering van 18 September 1788, toen er eveneens

(1) Raadsnotulen 11 December 1786.
(2) Resolutiën Staten Generaal 28 Augustus 1787.
(3) id. 29 September 1788.

sprake was van zijne komst. Evenmin als toen kwam de stadhouder te Maastricht (1).

Den 19den April 1790 werd in de Magistraatsvergadering kennis genomen van het bericht, dat de echtgenoote van den Prins van Hessen-Cassel gelukkig van eenen Prins was bevallen, waarop besloten werd Zijne Hoogheid uit naam der vergadering te feliciteeren en de doorluchtige kraamvrouw en den Doorluchtigen jonggeboren Prins alle voorspoed, heil en zegen toe te wenschen (1).

In de Magistraatsvergadering van 7 Maart 1791 werd besloten, dat het niet ongevoegelijk zou wezen als men den volgenden dag, zijnde de geboortedag van den Erfstadhouder en tevens den dag, dat deze 25 jaren „Zijne Hooge Digniteiten exerceerde", den Gouverneur te gaan complimenteeren, waarop men besloot dit en corps te gaan doen (2).

Den 30sten April 1791 vertrok de Prins van Hessen Cassel naar Brussel, het commando overlatende aan den Luitenant-Generaal van Welderen (3).

Den 21sten November 1791 werd wederom door den Magistraat kennis genomen van de geboorte van eenen prins van Hessen-Cassel (4).

Den 9den Mei 1792 keerde de Gouverneur weder uit Duitschland terug, om daarop van 22 Juli tot 20 September d.a.v. derwaarts te vertrekken (3).

De gevolgen der Fransche omwenteling bleven te Maastricht niet uit.

Ten gevolge van het terugtrekken der Oostenrijksche troepen achter Mons, vluchtten talrijke Fransche emigranten uit Brussel naar Maastricht; dit getal werd zoo groot, dat zij een gevaar voor de vesting opleverden, vooral ook daar de levensmiddelen zeer schaars waren.

De Gouverneur gaf hiervan bij schrijven van 10 November 1792 kennis aan de Ho Mog. Heeren (3).

---

(1) Raadsnotulen, deel 74.

(2) Raadsnotulen, deel 74. Friedrich Wilhelm.

(3) Resolutiën Staten Generaal.

(4) Raadsnotulen, deel 74. Ludwich Carl, geboren 9 November 1791, overleed 12 Mei 1800.

Ook in de Magistraatsvergaderingen van 16, 18 en 26 November 1792 is hiervan sprake; terwijl den 18den November met goedkeuring van den Gouverneur eene publicatie werd vastgesteld, zoowel met betrekking tot de levensmiddelen als tot de innerlijke veiligheid van de stad (1).

De oorlogvoerende partijen kwamen Maastricht steeds nader; den 20sten November 1792 passeerde een Oostenrijksch korps van ongeveer 1400 man (regiment Vierset), dat van Tongeren naar Roermond trok, het gebied van de Staten in den Vroenhof, vlak bij Maastricht (2).

Den 29sten November 1792 vervoegde zich des avonds om 6 uur een Fransche kolonel, geëscorteerd door eenen trompetter en 6 dragonders, die verzocht tot den gouverneur te worden toegelaten, aan de buitenwerken van de Lieve Vrouwepoort,. Dit werd hem persoonlijk vergund, waarop hij namens den generaal J. J. Eustache, uit het hoofdkwartier te Visé, verzocht om vrijen doordocht door Maastricht te verkrijgen voor 1500 man, die naar de Fransche voorhoede moesten trekken. De generaal Eustache gaf nog te kennen, dat hij zich als bondgenoot gevoelde tegenover de Hollandsche republiek en het alleen zijnen plicht was te strijden tegen de beschermers der Oostenrijkers en der emigré's.

De generaal Eustache was zelfs voornemens persoonlijk den Prins van Hessen te bezoeken, waartegen bij dezen geen bezwaar bestond; de passage der troepen werd natuurlijk geweigerd.

De gouverneur vond deze aangelegenheid van zulk eenen ernstigen aard, dat hij hiervan per koerier kennis gaf aan de H°. Mog. Heeren ten einde te vragen hoe hij zich te gedragen had, als de generaal verdere passage vroeg, zullende hij daarvan direct per koerier kennis geven (3).

De generaal Eustache kwam werkelijk den 1sten December te Maastricht en gedroeg zich daar heel beleefd; hij bleef dineeren bij den gouverneur, en zou niet verder aandringen op passage voor zijne troepen, daar hij zich niet aan eene verdere weigering wilde blootstellen. Hij verzocht ook nog, daar het brood in de

(1) Raadsnotulen, deel 74.
(2) Resolutiën Staten Generaal 24 November 1792.
(3) id. 1 December 1792.

kantonnementen zoo slecht was, dit te Maastricht te mogen laten bakken, wat hem niet toegestaan werd, daar het ook aan de Oostenrijkers geweigerd was (1).

Den 1sten Februari 1793 verklaarde de Nationale conventie den oorlog aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

Reeds sedert ruim twee maanden zwierven de Fransche benden rond Maastricht, zoodat de vijandelijkheden weldra begonnen.

Bijzonderheden hieromtrent vinden wij in eenen brief van den Prins van Hessen-Cassel van 3 Maart 1793 gericht aan de Ho. Mo. Heeren (2).

Hij deelde daarin mede, dat de stad sedert 6 Februari 1793 door de Fransche armee was geblokkeerd en dat den 21sten d.a.v. de loopgraven geopend waren; den 24sten s'avonds om 6 uur was de stad opgeeischt door den Generaal Miranda en was er eene missive ontvangen van het zoogenaamde Bataafsche comité gericht aan den Magistraat van Maastricht.

Den 27sten Februari was de stad voor de tweede maal opge eischt (3); terwijl hij den 3den Maart tijding had gekregen, dat de vijand geretireerd was; waarop hij direct in de vijandelijke werken had laten verkennen.

Er waren dien dag eenige Oostenrijksche troepen door de stad getrokken, terwijl de Aartshertog Karel, de Veldmaarschalk Prins van Coburg en de Generaal Clairfait zich in de stad bevonden.

Maastricht had zeer veel geleden door het bombardement, waarom hij eene tegemoetkoming verzocht voor de burgerij.

Het goede gedrag van het garnizoen kon hij niet genoeg „loueeren".

Den 7de Maart 1793 (4) werd naar aanleiding daarvan besloten, „dat men den Prins van Hessen zou te kennen geeven, dat Haar „H° Mog. met veel aangenaamheid de voorsc. tyding hadden „vernomen en dat men allessins vergenoegd was over de loffe-

---

(1) Resolutiën Staten Generaal 3 December 1792.

(2) id. 6 Maart 1793.

(3) In Russel, Geschiedkundige schets der stad Maastricht komt de tekst voor van deze verschillende stukken en het antwoord er op van den Prins van Hessen-Cassel; deze stukken komen voor in de raadsverdragen deel 74.

(4) Resolutie 7 Maart 1793.

„lijke directie van den Gouverneur en het goed gedrag van het „geheele garnizoen van Maastricht tot defensie dier vesting."

Ook was men genegen om zooveel mogelijk de schade, welke door het bombardement was toegebracht, in gunstige consideratie te nemen.

Aan den overbrenger van de tijding van het ontzet, luitenant du Caylar, adjudant van den Prins van Hessen Cassel, werd eene vereering gedaan van 100 ducaten.

De Prins van Hessen-Cassel vertrok den 1sten Mei naar den Haag, van welke reis hij den 15den d a.v. terugkeerde (1).

Den 1sten Augustus 1793 vertrok hij met voorkennis van den stadhouder naar Brussel om zich naar de gecombineerde armee te begeven, het commando te Maastricht aan den luitenant-generaal graaf van Welderen overlatende (2).

Den 24sten Augustus 1793 gaf hij kennis, dat hij het commando wederom had overgenomen (3).

Den 28sten d.a.v. vertrok hij weder naar Duitschland, waar vandaan hij den 16den September terugkeerde (1).

Den 29sten November 1793 deelde hij aan den Magistraat mede, dat er een „merkelyk aantal trouppes van deze staat" te Maastricht in winterkwartier zou gelegd worden. Nu waren verschillende kazernen vernield door het bombardement, dat de vesting doorstaan had, zoodat men besloot een of twee kloosters, die daartoe geëigend waren, voor kazerne te bestemmen en om tevens de ledige huizen voor militaire inlegering te gebruiken (4).

De H°. Mog. Heeren verleenden hiertoe bij besluit van 11 December 1793, hunne toestemming, mits het zou geschieden „met alle discretie met het minste bezwaar der cloosterlingen en „met communicatie van het gouvernement militair" (5).

Den 10den Februari 1794 werd in de Magistraatsvergadering besloten, dat men den herdenkingsdag, dat het een jaar geleden zou zijn, dat de Franschen het beleg voor Maastricht hadden

(1) Resolutiën Staten Generaal.
(2) id. 5 Augustus 1793.
(3) id. 26 Augustus 1793.
(4) Raadsnotulen, deel 74.
(5) Raadsnotulen 23 December 1793.

opgebroken, n.l. 3 Maart a s., plechtig zou vieren met eene „solemneele" dankzegging in de verschillende kerken, waarbij de leden van den Magistraat zouden assisteeren (1).

Men zou zich hier niet lang over verheugen, want den 6den Juni 1794 werd de inwoners van Maastricht aangezegd, dat de vesting weder in staat van verdediging werd gebracht (2).

De Prins van Hessen diende den 23sten Juni 1794 eene memorie in aan den Raad van State, waarin alles vermeld werd, wat tot defensie van de vesting noodig werd geoordeeld (2).

Den 2den Juli werd machtiging verleend om de benoodigde vivres aan te koopen (3), maar het geschut, dat noodig was werd minder spoedig gezonden.

Den 20sten Juli 1794 werd in overleg met het militaire gouvernement eene publicatie uitgevaardigd, dat de vreemdelingen binnen 2 maal 24 uur uit Maastricht zouden moeten vertrekken, „op pene" van eene boete van 25 goudgulden te verbeuren (4).

Den 22sten Juli 1794 schreef Hessen Cassel aan den Raad van State, dat hij Maastricht niet zou kunnen verdedigen wegens ge brek aan troepen en geschut (2).

Den 29sten Juli 1794 deed de gouverneur eene publicatie uitvaardigen tegen de desertie en tegen het opkoopen van militaire equipementstukken; hij gelastte daarbij, dat de herbergen tegen half 10 uren 's avonds gesloten moesten worden met het oog op het groote aantal van vreemde militairen, dat te Maastricht was (5).

Tegen het einde van Juli trok Hessen-Cassel naar Fouron-le-Comte, waar het hoofdkwartier was gevestigd van den Prins van Saksen Coburg, om met deze te onderhandelen over eene versterking van het garnizoen Maastricht door de Oostenrijksche troepen; later (7 Augustus) werd ook aan den generaal Bentinck opgedragen zich daarheen te begeven om over deze aangelegenheid te beraadslagen Hij vertrok den 12den Augustus uit den Haag en mocht zijne pogingen met goed gevolg bekroond

---

(1) Raadsnotulen deel 74.

(2) Sabron, de oorlog van 1794—95.

(3) Raadsnotulen 5 Juli 1794. Er werd eene som van 50.000 gulden beschikbaar gesteld. (Raadsnotulen 12 Juli 1794).

(4) id. deel 75.

(5) Raadsnotulen 29 Juli 1794.

zien, doordat bij den terugtocht van de Oostenrijkers de generaal Kray met eene legermacht van 10400 man op den linkermaasoever achter bleef en daarmede stelling nam tusschen Wilre en Veltwezelt (1).

Den 18den Augustus 1794 werd namens het militaire gouvernement bij publicatie aan de inwoners van Maastricht aangezegd om zich minstens voor den tijd van 4 maanden van levensmiddelen te voorzien (2)

Den 21sten September werd naar aanleiding hiervan nog bepaald, dat men de burgers, die daaraan geen gevolg hadden gegeven, aanraadde om de stad zoo spoedig mogelijk te verlaten (2).

Den 22sten September 1794 was de stad geblokkeerd, den 8sten October werden de loopgraven geopend tegen het fort Sint-Pieter en den 20sten dier maand tegen de stad

De Gouverneur was na een hevig bombardement, dat aan de stad onnoemelijke schade had toegebracht, den 4den November 1794 genoodzaakt de stad Maastricht bij capitulatie over te geven aan den Generaal Kleber, commandant van het Fransche belegeringskorps, hoofdzakelijke wegens gebrek aan allerlei noodzakelijke artikelen, in het bijzonder van ammunitiepoeder (3).

Dit beleg, alsmede de krijgsoperatiën rond Maastricht, zijn zeer uitvoerig beschreven in het reeds aangehaalde werk van den toenmaligen kapitein van den Generalen Staf F. H. A. Sabron. De oorlog van 1794—95 op het grondgebied van de Republiek der Vereenigde Nederlanden, 1e gedeelte.

Voor nadere bijzonderheden omtrent dit beleg wordt daarheen verwezen, wij laten alleen nog enkele zaken uit de raadsnotulen volgen.

Naar aanleiding van de 2e sommatie van den generaal Kleber, richtte de Magistraat den navolgenden brief aan den gouverneur (4).

---

(1) Sabron, de Oorlog van 1794—95.

(2) Raadsnotulen, deel 75.

(3) Resolutiën Staten Generaal 10 November 1794. De capitulatie was overgezonden naar den Haag.

(4) Deze brieven komen ten deele voor in het werk van Sabron; zij zijn daar in het Fransch gesteld.

„Doorlugtigste Vorst!

„Hoe zeer wy weeten, dat wy ingevolge onse constitutie, geen „regt of influentie hebben op het gouvernement militair, om aan „Uwe Doorl. Hoogheid tot het een of ander te induceeren wat „eenige betrekking heeft tot de defensie van deze vesting.

„Zo konnen wy egter niet verbergen de liefde, die ons bezield „voor de goede burgery en ons innigst hartseer op het gezigt „dat reets een gedeelte der stad is in de asschen gelegd en ver„scheydene der ingezetenen het leven verlooren hebben.

„Wy zyn overtuigd dat Uwe Doorl. Hoogheid met gene min„der gevoelens van menschlievendheid is aangedaan en neemen „dus de vryheid ons en dese stad en dese goede Burgerye nog„maals in de wysheid en Hooge protectie van Uwe doorlugtige „Hoogheid aan te bevelen en op het ootmoedigste te soliciteeren „om dog door gepaste middelen den totalen ondergank van de„selve te willen previnieeren, terwyl wy met de uyterste hoog„agting verblyven Doorlugstigst Vorst.

„Uwe Doorlugtige Hoogheids onderdanigste gehoorzaamste die„naaren, de leeden van den indivisen Magistraat deser stad".

„ter ordonnantie L. W. van den Heuvel.

„Maastricht, den 3[den] November 1794".

Het antwoord van den Prins van Hessen-Cassel op deze missive luidde als volgt:

„Edel achtbare Heeren.

„Met het grootste hartseer aangedaan synde over de ongelukke „en rampen, die de stad thans treffen, ontfang ik heden U brief. „Het sal niet nodig zyn Ed. achtb. Heeren U en de Burgery „myne gevoelens van verkleefdheid en goede genegendheid te „herhaalen immers was het van my afhangelijk geweest, had ik „dezelve ten koste van myn bloed uyt hun ongeluk gered, het „was met die inzigt, dat ik gereed was om gehoor te geven aan „de propositics, my door den Franschen generaal gedaan, om „officiers te zenden ten einde de intentie van onsen souverain te „mogen vernemen. Maar zedert de hartgrievende klagten en het „geween van de burgery, die my ter harte gaat, kan ik niet on-

„geneegen zyn in alles te treeden wat het bederf en den totalen „ondergank van deze stad en die der eigendommen kan ver- „meiden, En verklaar uit dien hoofden aan U.Ed. Achtb. indien „my eerlyke en aannemelyke propositien zullen gedaan worden „dat ik gaarne daarvoor een gedeelte van glorie van eene lang- „durige defentie zal opofferen, wanneer men daar door den totalen „ondergank van U stad zal kennen vermeiden. Dit is alles wat „myne eer toelaat voor U te konnen doen om U een bewys te „geven van myne affectie en genegentheid die ik gedurende myn „gouvernement zedert thien jaaren voor U gevoed heb.

„Ik ben inmiddels Edele Achtbare Heeren

„U Ed. Achtbare Dienstwillige dienaar

„w. g. Frederik P. v. Hessen.

„Maastricht den 3den November 1794".

Beide brieven werden in het Fransch vertaald en met een begeleidend schrijven aan den generaal Kleber gezonden, waarvan men kennis gaf aan den gouverneur.

Denzelfden dag des avonds tegen elf uur ontving de Magistraat, door tusschenkomst van den gouverneur het antwoord van den generaal Kleber.

In dit antwoord schreef Kleber ten slotte:

„Il depend actuellement de votre Gouverneur d'arretter la „destruction totale de votre cité, je lui offre de condition totale „qui mettant a l'abri sa delicatesse et son honneur c'est donc a „lui a deceder de votre sort."

's Morgens den 4den November gaf de gouverneur te kennen, dat het thans tijd was, indien de raad eenige artikelen van capitulatie wenschte, deze nu direct aan hem op te geven, waarop staande de vergadering eenige punten werd genoteerd.

Den 5den November 1794 verzocht de Prins van Hessen-Cassel den Magistraat zich op het gouvernement te vergaderen, waarop de Magistraat zich derwaarts begaf en „wanneer Syne Hoogheyd „ons communiceerde, dat de Liefde, dewelke hy voor dese stad „en derzelver burgerije droeg, hem niet langer konde doen aanzien „de rampen en onheylen waaronder dezelve by een allerysche- „lykst bombardement zugtede, hem aangespoort heeft om deze „stad, welkers behoud (aangezien de gedugte overmagt der be-

„legeraars onmogelijk was) onder een voordeelige capitulatie aan „deselve over te geeven om daar door de totale ruïne van stad „en burgerye, dewelke anderzints inevitabel was te previnieeren, „terwyl Hoogst denzelven de capitulatie [1] omtrent de poincten „deze stad concerneerende ons ter hand stelde."

Vervolgens bedankte de vergadering den Gouverneur ten plechtigste voor den bijstand aan deze stad verleend en voor de talrijke bewijzen van genegenheid, die zij van hem ontvangen hadden.

Hierop werd afscheid van hem genomen.

Daar de Gouverneur zich bereid verklaard had om eenen brief voor de Ho. Mog. Heeren mede te nemen, werd eene missive opgesteld, waarin kennis werd gegeven van de overgave der stad aan de Franschen, terwijl tevens besloten werd eene deputatie naar den generaal Kleber te zenden.

Den zelfden dag vertrok de Prins van Hessen naar Den Haag [2], waar hij in het stadhouderlijke kwartier gelogeerd werd.

Den 12den November 1794 werd in de vergadering van Haar Ho. Mog. bekend gemaakt, dat:

„de Generaal Frederik Prins van Hesse, Gouverneur der stad „Maastricht, deeze morgen kennis had gegeven van desselfs aan-„komst, zullende eerstdaags zig in staat bevinden een breedvoerig „rapport aan Haar Hoog Mogende te doen van zijn gehouden „gedrag en de onderscheydene omstandigheden waarin de vesting „Maastricht zig seederd den 22 September had bevonden" [3].

Den 24sten November 1794 deelde Hessen-Cassel aan Haar Ho. Mogende mede, dat hij het journaal van het beleg van Maastricht aan den Stadhouder had overgegeven [3].

Den 3den December 1794 berichtte de stadhouder, dat „met be-„trekking tot de defensie en overgaaf der meergemelde vesting, „vermeende geene reedenen te exteeren waarom het gedrag van „gemelde Gouverneur of van den Commandeur, Major Comman-„dant, alsmeede die van de offcieren die in den krygsraad tot de

---

(1) Voor de capitulatie zie: Raadsnotulen deel 75 en het werk van Sabron.

(2) Bij zijn vertrek uit Maastricht gaf de Prins van Hessen den inventaris over van de meubelen, die op het gouvernement waren, met verzoek deze op de griffie te deponeeren. (Raadsnotulen 6 November 1794).

(3) Resolutiën Staten Generaal.

„overgaaf hadden gestemd, in een krijgsraad zou behooren on-
„derzocht te worden".

„Hierop „approbeerden" Haar Ho. Mog. „de goede conduite „en het gedrag gedurende het beleg gehouden" (1).

Omtrent den Prins van Hessen Cassel komen in de Maastrichtsche raadsverdragen en in de Resolutiën van de Staten Generaal verder geene bijzonderheden meer voor.

Zijne gemalin overleed den 17den Augustus 1823, terwijl hij zelf 20 Mei 1837 stierf (2).

(1) Resolutiën Staten Generaal 4 December 1794.

(2) Oertel, Genealogische tafelen, pag. 25.

BRONNEN.

---

1. Raadsnotulen van Maastricht (Gemeentearchief Maastricht).
2. Missivenboeken van Maastricht. id.
3. Correspondance du Cardinal de Granvelle.
4. Analectes Belgiques, par L. P. Gachard.
5. Mémoires anonymes sur les troubles des Pays-Bas 1565 – 1580, par J. B. Blaes.
6. Gachard. Etudes et Notices historiques concernant l'histoire des Pays-Bas.
7. Johan Hubners geslachtsrekenkundige tafelen.
8. Gedenkschrift door Sancho de Londono, over de krijgsbedrijven van 1568 in de Nederlanden, uitgegeven door Professor Fruin.
9. Meulleners. Legertochten tusschen Maastricht en Mook sedert 1568—1575.
10. Haakman en Alard. Het beleg en de zoogenaamde verwoesting van Maastricht.
11. Gachard. Actes des Etats-Généraux.
12. Richardson. Geschichte der Familie van Merode.
13. Maandrozen ter eere van het H. Hart van Jezus, jaargang 1880.
14. Goethals. Histoire généalogique de la maison de Horne.
15. Habets. Leenen van Valkenburg.
16. Collectanea. (Rijksarchief in Limburg; gemeentearchief Maastricht).
17. Coutumes de la ville de Maestricht, par Louis de Crahay.
18. de Lenarts. Opkomst en voortgang der stad Maastricht.
19. v. d. Aa. Biographisch woordenboek.
20. Engène Poswick. Les Comtes de Lannoy-Clervaux, Princes de Rheine-Wolbeck.
21. Nobilaires des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne, par le baron de Herckenrode.

22. Russel. Geschiedkundige schets der stad Maastricht.
23. J. P. Arends. Algemeene geschiedenis des Vaderlands.
24. Annales de la Société historique à Maestricht.
25. Daris. Histoire du diocèse et de la Principauté de Liége pendant le XVIIme siècle.
26. A. A. Vorsterman van Oyen. Het Vorstenhuis van Waldeck-Pyrmont.
27. Bachiene. Geographie der Nederlanden.
28. de Vries. de Doorluchtige wereld.
29. Wagenaar. Vaderlandsche Historiën.
30. Ceremoniën voor de receptie van Vorstelijke personen en ambassadeurs te Maastricht, 1690—1753. (Handschrift Rijksarchief in Limburg).
31. z.g. Militaire Kroniek, loopende tot 1762. (Idem Gemeente-archief Maastricht).
32. *Publications de la Société historique*, etc.
33. Resolutiën der Staten-Generaal.
34. Notice historique sur le Feld Maréchal Claude 't Serclaes Comte de Tilly, par Jos. Russel.
35. L. J. Suringar. Bijdrage tot de kennis van den regeeringsvorm van Maastricht en zijn ressort, meer bijzonder gedurende het tijdvak 1632—1794.
36. Vorsterman van Oyen. Het Vorstenhuis Oranje-Nassau.
37. Dr. Oertel. Genealogische Tafelen.
38. Sabron. De Oorlog van 1794—1795.
39. Collette. Beschrijving van Maastricht, Sint-Pieter, Vroenhoven enz. (Handschrift Rijksarchief in Limburg).
40. L. van der Leur. Het beleg van Maastricht in 1673.

KERK TE MEERLO.
(1902).

GESCHIEDKUNDIGE AANTEEKENINGEN

OVER DE

HEEREN VAN MEERLOO (L.)

DOOR

M. J. JANSSEN,
Pastoor te Meerloo.

A. Naamsafleiding.

De oudste vorm, waaronder de naam dezer plaats voorkomt, is *Myrlaer*, terwijl in latere tijden de schrijfwijze *Mierloe* of *Meerlo* den vroegeren verdrong.

De vormen Myrlaer, Mirlaer, Myerlaer, Mierlaer komen voor van 1134 af, nog in 1492; Meerlar in 1379, Meirlaer in 1430, Myerlc in 1460, Meyrlo in 1474, Merlo in 1539. Pastoor Paulus van der Locht tevens notaris (1577—1629) hield vast aan den vorm *Meerlo*, zijne opvolgers en de secretarissen der heerlijkheid in de 17de en 18de eeuw gebruikten afwisselend de spellingen Meerlo, Meerloe alsmede Mierlo, totdat sedert het begin der 19de eeuw steeds Meerlo of Meerloo geschreven werd.

Men kan als genoegzaam zeker aannemen, dat onze oude plaatsnamen schier allen doelen op de natuurlijke gesteldheid van den bodem of op daarin door menschelijke inspanning verrichte werken, als ontginningen en bebouwingen.

Hier hebben wij te doen met een *laer* of *loo*, welks beteekenis gewijzigd wordt door de samenstelling *mier*, dat aan den grondvorm of hoofdwoord een adjectieve kracht bijzet.

Mare, *meir*, *meer*, *mier* is een waterplas, ook slijkerige, drassige, grond, iets wat den bodem der gemeente juist aanduidt, daar de oude heerlijkheid voor meer dan de helft uit lage broekweiden en veenen bestond en de uitgestrekheid van dien meergrond heden ten dage nog duidelijk te herkennen is.

Laer duidt op een schrale, open plaats, een hooge onvruchtbaren grond, en zoo noemde men in eenige streken zulk terrein *op het Laer*, en de daarop liggende hoeve *op de laer;* men vindt zelfs den naam laarakker.

Loe of *loo* geeft eene hoogte te kennen, een hooge plaats met laag houtgewas bedekt, eene hooge boschgrond; somtijds wordt er ook de beteekenis aan gehecht van een open plaats in een bosch. Redenen waarom zoo vele plaatsnamen met het stamwoord *loo* gevonden worden.

Intusschen verdient het opmerking, dat in de volksuitspraak van Noord-Limburg de *oo* klank niet gehoord en door de schier toonlooze *e* vervangen wordt zoo b.v. Merseloo wordt Mérsele.

De uitgang *rloo* na de lange aa af oa, ee en oe wordt in den zacht sleependen vorm het toonlooze *ldere* omgezet zoo:

Venlo wordt Véndele,
Oerloo wordt Oeldere,
Baarlo = Boaldere,
Meerlo wordt Meeldere,

terwijl daarentegen in Mierlo, van Barle, Buurle de consonanten geen verandering ondergaan.

B. Heeren van Meerlo.

Gelijk de meeste oude grondheeren den naam hunner bezittingen, burchten of residentieplaatsen als geslachtsnaam op hunne familie overbrachten, was zulks ook het geval met de oorspronkelijke heeren van Mirlaer, Meerloo.

Aanzienlijk waren zij, zoowel om hun grondbezit, als bij de hofhouding der Geldersche vorsten, waar zij meermalen als getuigen optraden.

In de veertiende eeuw waren zij benevens hun stamdorp, in

bezit van de allodiale helft der beduidende heerlijkheid Horst, van de helft van Afferden en van $^1/_3$ der heerlijkheid Well aan de Maas.

In aanzien en macht stegen de Mirlaers, toen omstreeks 1350, Jacob van Myrlaer als heer van Mylendonck optrad, wiens afstammelingen in rechte lijn deze heerlijkheid tot 1622 bezeten hebben.

Eene kleindochter van dezen Jacob, met name Guda van Mirlaer, bracht door haar huwelijk met Karel Spede, het stamhuis aan dit bekende geslacht.

Reeds in de 12de eeuw wordt melding gemaakt van heeren van Myrlaer, doch een geregelden stamboom is uit de oorkonden dier dagen niet vast te stellen. Wij willen hier eenige dezer stukken aanhalen:

1134 was Herman van Mirlaer getuige van bisschop Andreas van Utrecht (Lindeborn pag. 535).

1213 Jacob en Herman, gebroeders van Mirlaer (archief van Spaen).

1227 was J. de Mirlaer getuige van Gerard graaf van Gelre (Bondam, Charterboek van Gelre, 181).

1248 was Jacobus de Mirlaer, getuige van Hendrik van Cuyk (Sivré, Inventaris van Roermond III, 197), bij den verkoop der tiende van Herten aan de Munsterabdij.

Hij sneuvelde in den nacht van het feest van den H. Maurus, Martelaar (November 21) 1268 aan de Ulrepoort bij de overrompeling der stad Keulen (Ennen, Geschiedenis van Keulen).

1275 Attestatie van Arnold, voogd van Straelen en Jacob van Mierlaer, dat hunne voorouders zekere perceelen te Wellerlooy gelegen, die tot dan toe woest gelegen hadden, ter bebouwing tegen erfpacht uitgegeven hadden (Maasgouw 1880, pag. 273).

De volgende eeuw levert meer gegevens voor eenig genealogisch verband, weshalve wij dan ook, voor zoover in ons vermogen ligt, de stamlijst dezer heeren zullen geven van Jacob van Mirlaer af, die ridder geslagen in 1288.

Wij hebben dienaangaande veel te danken aan de degelijke kennis en bereidwilligheid van den heer Ed. Rosenkrans te Wiesbaden, die zoo menigmaal licht aanbracht op de duistere paden der historische navorschingen.

Als aanhangsel geven wij tevens een genealogisch fragment der Blitterswyksche familie de Cocq van Haeften, daar deze later in bezit der goederen van de heeren van Meerloo gekomen is; terwijl wij het artikel illustreeren met eene afbeelding van het kasteeltje, van den nabijgelegen watermolen en een gezicht op de kerk, toegewijd aan den H. Joannes den Dooper.

I. VAN MYRLAER.

Het wapen der VAN MYRLAER is: gedwarsbalkt van zes stukken van goud van sabel. Helmteeken: twee gouden buffelhorens, aan den buitenkant versierd met drie pijlen van sabel.

I. JACOB VAN MYRLAER (de oude), in 1288 ridder geslagen, in 1339 Maart 19 vermeld als erfhofmeester, overleed waarschijnlijk in 1341. Hij werd beleend met den gang *van wilde peerden int Echterbosch* en was heer der allodiale helft *ter Horst.*

Uit zijn huwelijk sproten:

1. JACOB VAN MIERLAER de Jonge, die volgt II.
2. JAN VAN MIERLAER, raad van den hertog van Gelder 1356; ambtman van Montfort in 1359, 1360, 1364, was in 1360 helper van Willem van Gennep, Aartsbisschop van Keulen. Hij zegelt met den barensteel en bevestigt 3 September 1365 de privilegiën van Horst. Hij schijnt overleden te zijn in 1372.
3. CHRISTINA VAN MIERLAER, gehuwd met ROELMAN VAN ARENTHAL (1), koopt in 1369 goederen der abdij Steinfelt en is nog vermeld in 1375. Zij leefde nog als weduwe in 1381.

   Uit dit huwelijk:

   a. HENDRIK VAN ARENTHAL.

   b. SALENTYN VAN ARENTHAL, gehuwd met MECHTILDIS (METTEL) VAN BROECKHUYSEN (2). Zij koopen 2 Februari 1382 het derde deel van Well (Zutphensch leen) van de echtelieden SIBERT VAN BLITTERSWYCK en Elisabeth.

---

(1) Wapen der familie VAN ARENTHAL: in keel een adelaar van goud, gebekt en geklauwd van azuur. Helmteeken: een ezelskop met hals.

(2) BROECKHUYSEN: doorsneden, boven hermelijn met 9 staarten 5—4; onder groen. Helmteeken: een adelaarsvlucht gekleurd als het schild.

4. MECHTILDIS (METTEL) VAN MIERLAER, gehuwd met HERMAN VAN LIEVENTHAL (1), ambtman te Hulchrath. In 1374 waren zij mededeheeren van ter Horst; na den dood van den ouden Johan van Mierlaer werden zij beleend met den paardengang te Echterwald (Echterbosch).

II. JACOB VAN MIERLAER (de jonge), knaap in 1317 en ridder in 1326, was hij reeds in 1351 heer van Milendonck. Hij zegelt met het volle wapen, werd 25 Maart 1342 beleend met het erfdrostambt van Gelder, was in 1360 medeheer van Afferden (een Cuycksch leen), in Augustus 1363 medeheer van Well, bezegelt 3 September 1365 de privilegiën van Horst door zijn broeder gegeven en was 1 November 1368 tegenwoordig bij de huwelijksvoorwaarden gesloten tusschen Edmond hertog van Gelder en Catharina hertogin van Beieren. Hij huwde met BEATRICE VAN REIFFERSCHEID EN MILENDONCK (2) en overleed waarschijnlijk in 1373.

Uit dit huwelijk:

III. JACOB VAN MIERLAER, heer van Milendonck, waarmede hij beleend werd in 1377 en dat hij nog bezat in 1409, heer van Well van een derde deel, dat hij verkoopt aan Sibert van Blitterswyck en zijne vrouw Elisa. Hij huwde met JOHANNA VAN BROECKHUYSEN (dochter van Jan en van Buderich). Den 5 September 1388 beleent hij Peter Beinen met eene hofstede te Doveren, land van Heusden, waarbij getuigen waren, Johan Beidenbrugghen en Johan van Stalbergh, verkoopt 7 November 1390 het erfhofmeesterschap aan Willem van Broeckhuysen, en verklaart met zijne echtgenoote 30 November 1397 geen recht meer te hebben op Afferden en dat dit toebehoort aan Sibert van Blitterswyck.

In 1388 bezegelt hij nog met den barensteel (waarschijnlijk het zegel dat hij gebruikt had, toen zijn vader nog leefde); hij wordt aanvankelijk ook de jonge genaamd.

Uit dit huwelijk:

1. JOHAN VAN MIERLAER, die volgt IV.

---

(1) Zijn wapen stelt voor een naar rechts klimmenden leeuw. Helmteeken: eene vlucht.

(2) Wapen van REIFFERSCHEIDT-MILENDONCK: van zilver met een hartschild van keel; in het schildhoofd een barensteel van vijf hangers van azuur.

2. Hendrik vermeld in 1390.
3. Lucardis VAN MIERLAER EN MILENDONCK, gehuwd met RUTGER VAN ALPHEN (1), heer van Gardorp (Kreis Bergheim). Zij bezaten het huis Blyenbeek en ruilden dit in 1405 tegen de groote tienden aan Schenck van Nydeggen. Zij overleed als weduwe in 1426.
4. GUDA VAN MIERLAER vóór 1406 gehuwd met KAREL SPEDE (2), in 1436 heeren ven Mierlaer, ontvangt in 1457 het huis te Meerloo, dat op zijne erven zal overgaan.
5. SEGER vóór 1426 pastoor te Corsenbroich.

IV. JOHAN VAN MIERLAER, heer van Milendonck, ontving Milendonck in 1402, 1425. Vóór 6 October 1387 huwde hij met BELA SCHEIFFART VAN MERODE (3), ridder in 1404, bij Gorcum in 1417 geslagen *eques auratus*. Hij overleed 19 Juni en Bela 16 April .... Als erfgenaam zijner zuster verkoopt hij 7 Maart 1426 de tienden te Afferden aan Dirk Schenck van Nydeggen.

Uit dit huwelijk:

1. BELA VAN MILENDONCK, abdis der Munsterabdij te Roermond in 1447.
2. JAN VAN MIERLAER, die volgt V.

V. JAN VAN MIERLAER, heer te Milendonck, huwde vóór Mei 1440 met ODILIA VAN VLODROP (4), erfgename van Schönau bij Aken. In 1457 stichtten zij Missen in het Munster te Aken en tien jaar later verkoopen zij de groote en kleine tiend te Effgen (Kreis Grevenbroeck).

Uit dit huwelijk:

VI. JOHAN VAN MIERLAER, heer van Milendonck en Schönau 1456, was in 1473 vasal der stad Keulen en moest aan

---

(1) VAN ALPHEN: gedwarsbalkt van 12 stukken van goud en keel.

(2) SPEE (SPEDE): in zilver een goud gekroonde en kraaiende stappende haan van keel op een terras van sinopel. Helmteeken: een uitstekende omgewende haan van keel, gekroond van goud met uitgespreide vleugelen, op elk waarvan het schild zich herhaalt.

(3) SCHEIFFART VAN MERODE: in goud vier palen van keel, met uitgeschulpten zoom van azuur.

(4) VLODROP: gevierendeeld: 1—4 in zilver drie fascen van azuur; 2 en 3 in zilver eene lelie van keel.

deze 60 ruiters en 50 soldaten voetvolk leveren. Hij huwde: 1° CUNEGUNDIS NYT VAN BIRGEL, die kinderloos overleed en 2° omstreeks 1463 BELYE (SIBILLA) STECKE, dochter van Craft Stecke (1) heer te Meyderich (Kreis Duisburg).

Uit dit huwelijk:

1. JOHAN VAN MIERLAER, die volgt VII.
2. CRAFT VAN MIERLAER, heer te Meyderich 1484, in 1496 ridder en ambtman te Blankensteyn aan de Ruhr. Raad der hertogdommen Gulick en Berg, stierf hij vóór 1528 kinderloos.
3. JOHANNA VAN MIERLAER, huwt JOHAN VAN DER RECKE.

VII. JOHAN VAN MIERLAER, minderjarig 1478, 1484, heer van Millendonck in 1492, huwt in 1486 AGNES VAN HOEMEN (2), dochter van Johan van Hoemen, burggraaf van Odenkirchen en van Margareta van Pallandt, erfgenamen van Ruland. Den 22 October 1493 verkoopen zij eene jaarlijksche erfrente van 11 Keulsche guldens aan Hendrik Schumer, burger te Gladbach (3). Johan was reeds dood in 1505.

Uit dit huwelijk:

1. JOHAN VAN MIRLAER, heer van Milendonck, dood in 1514.
2. DIRK VAN MIRLAER, die volgt VIII.
3. HENDRIK VAN MIRLAER, in 1514 ambtman te Orsoy en Ruhrort, was in 1525 kinderloos overleden.

VIII. DIRK VAN MIRLAER, in 1514 heer van Milendonck na den dood van zijn broeder Johan, huwde in 1516 AGNES VAN DRACHENFELS (4), (zevengebergte bij Köningswinter a/d. Rijn), dochter van Godart en Elisabeth de Roover van Montfort, vrouwe van Ghoor, Meyl en Vronenbroich (Kreis Geldern). Agnes erfde van hare moeder, Ghoor, Meyl en Vronenbroich en van haren oom Hendrick, heer

---

(1) STECKE: in goud een geënte faes van keel op zilver.

(2) HOEMEN VAN ODENKIRCHEN: Gevierendeeld: 1 en 4 geschakeerd van goud en azuur met kanton van hermelijn; 2 en 3 drie dwarsbalken van keel.

(3) Sivré IX, p. 421.

(4) DRACHENFELS: in keel een gevleugelde draak van zilver, spuwende zilveren vlammen.

van Drachenfels († 1530) de aanzienlijke heerlijkheid Drachenfels als leen van het aartsbisdom Keulen. Zij verhief Vronenbroich 16 October 1543 en overleed 7 Juni 1557 [1]. Dirck legde den geslachtsnaam van Mirlaer af en noemde zich in eene acte van 5 Februari 1540: Dirk van Milendonck, Korschenbroich en Drachenfels en in eene van 10 Mei van dat jaar: Dirk heer te Milendonck, Drachenfels, Vronenbroich en Meyderich. Hij was drost van Montfort en ambtman van Wolkenburg bij Drachenfels. Zijn dood had plaats in 1550.

Uit dit huwelijk:

1. DIRK heer van Milendonck enz., die volgt IX.
2. CRAFT, HEER VAN MEYDERICH in 1564, overleden in 1574, huwde met Margareta, barones van Merode, die in 1575 kinderloos stierf. Zij was dochter van Hendrik en Francisca van Brederode.
3. GODFRIED of GODART, stamheer der lijn Ghoor, Meyel en Vronenbroich.
4. HENDRIK VAN MILENDONCK, kanunnik te Aken.
5. ELISABETH VAN MILENDONCK, die huwde met Adolf van Wilich, erfhofmeester van Kleef.
6. Alverta van Milendonck die trouwde met: *a.* Philips Dirk van Braunsberg en *b.* Frans Conrard van Sickingen. Zij overleed 15 September 1564.

IX. DIRK VAN MILENDONCK, DRACHENFELS, RULAND, TER HEYDEN, TUSSCHENBROICH, huwde in 1548 Theodora van Bronckhorst en Batenburg [2], dochter te Rimburg (bij Aken) en Gronsveld, dochter van Johan en Gertrudis van Loë, weduwe van Frans van Schoenrade, heer van ter Heyden en Blyt. Na Theodora's dood huwde Dirk met

---

[1] Hun jaargetijde staat vermeld in het Necrologium van de Munsterabdij te Roermond op 5 October. Zie: *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg*, XIII, p. 221.

[2] VAN BRONCKHORST VAN BATENBURG: gevierendeeld: 1 en 4 in keel een leeuw van zilver, geklauwd, getongd en gekroond van goud; 2 en 3 in keel een St. Andrieskruis van goud, vergezeld van 4 omgekeerde droogscheerdersscharen van goud.

Maria van Vlodrop, dochter van Gerard, erfvoogd van Roermond. Hij overleed vóór Februari 1577.

Uit dit huwelijk:

1 DIRK, met Drachenfels beleend 20 Februari 1577, maakte den burcht tot open huis van zijn leenheer; hij overleed kinderloos.

2. JOHAN HEER VAN MILENDONCK, DRACHENFELS enz. werd circa 1586 erfgenaam zijns broeders Dirk; hij huwde 1596 Maria, dochter van Herman Georg graaf van Limburg en Bronckhorst, heer van Styrum, Borculo en Wisch en Maria gravin van Hoya. Hij overleed kinderloos 2 Maart 1622.

Hij was de laatste mannelijke telg der hoofdlijn van het geslacht van Mirlaer.

3. GEERTRUYD VAN MILENDONCK huwde vóór 1589 Johan Jacob graaf van Bronckhorst-Batenburg, heer van Anholt, Keizerlijke Generaal-Veldmaarschalk. Hij werd erfgenaam van zijn oom Johan van Milendonck en 13 December 1623 met Drachenfels beleend.

4. ELISABETH VAN MILENDONCK huwde 11 Februari 1589 Balthazar van Pallandt.

GUDA OF GOETKEN VAN MIRLAER, vrouwe van Tienray, huwde vóór 1406 KAREL SPEDE.

In 1436 werd Karel Spede genoemd als „here van Meirlaer" in den verbondsbrief tusschen ridderschap en steden des lands van Gelre, onder de ridderschap van het Overkwartier; in 1457 ontslaat hij hertog Arnold van het leenschap, dat deze hem schuldig was van het huis en de heerlijkheid *Horst*, waartegen de hertog hem ontslaat van het leenschap van Dyker goed en het kerspel Grefraeth. In hetzelfde jaar ontvangt Karel het huis en de heerlijkheid Meerloo met het bescheid, dat deze erven zullen op zijne dochter Johanna.

Uit dit huwelijk:

1. JOHANNA VAN MYERLE (Carl Speden dochter), ontvangt huis en heerlijkheid Mierle in 1460; Carl van Aldenbruggen genaamd van Velbruggen is haar momboor. In 1467 is Simon van Alden-

bruggen genaamd van Velbruggen haar „hulder". Zij vernieuwde haren eed 20 October 1473 en haar „hulder" was toen Sibert van Blitterswyck.

„Johanna Spede frowe zo Meyrle" komt nog voor 16 Mei 1474.

2. ELISABETH SPEDE huwde omstreeks 1447 Johan van Aldenbruggen, genaamd Velbruggen; hij overleed in 1481 en zij 20 November 1484. Hun grafsteen ligt in de voormalige abdij Gnadenthal bij Neuss met het gecombineerd wapenschild; opschrift: *Anno MCCCCLXXXIV, xxme die mensis Novembris obiit Elisabetha Spee de Mirlar uxor Johannis de Velbruggen.*

II. VAN ALDENBRUGGEN, GENAAMD VAN VELBRUGGEN.

Wapen: een schild van goud beladen met een dwarsbalk van azuur. Helteeken: de kop van een gouden brakhond met gouden halsband.

Het huis Velbruggen lag te Norf bij Neuss.

I. SIMON VAN ALDENBRUGGEN genaamd VAN VELBRUGGEN, vermeld in 1432 en 1458, huwde 1° BELA STAEL VAN HOLSTEIN en 2° CLARA VON NORPRATH.

Uit het eerste huwelijk:

1. JOHAN VAN ALDENBRUGGEN genaamd VAN VELBRUGGEN, die volgt II.
2. RUTGER, die kinderloos overleed.
3. IDA.
4. BEATRIX, kanonikes te Grafenthal bij Neuss.
5. BERNHART VAN ALDENBRUGGEN genaamd VELBRUGGEN, ambtman te Bruggen en Dulcken (Kreis Kempen) en Suchtelen in 1471. Hij overleed vóór 1491. Zijne echtgenoote was Irmgardis van Nechtersheim.

Uit het tweede huwelijk:

REINHART of REINER VAN ALDENBRUGGEN genaamd VELBRUGGEN, ambtman te Hülchrath (Kreis Grevenbroich) en overleden omstreeks 1539. Hij verkreeg door overdracht de heerlijkheid Meerloo van zijn neef Simon en werd er

mede beleend 24 April 1526. Later deed hij afstand ervan. Door vergelijk met zijne verwanten Ludger en Herman van Winckelhausen droeg hij dezen 17 Juni 1525 de heerlijkheid over voor 2000 goudgulden en eene jaarrente van 25 malder rogge.

II. JOHAN VAN ALDENBRUGGEN genaamd VAN VELBRUGGEN, huwde omstreeks 1447 ELISABETH SPEDE, dochter van Karel Spede en Guda van Mirlaer. Hij overleed in 1481, zij 20 November 1484. Johan schrijft zich kortweg: Johan van Velbruggen.

Uit dit huwelijk:

1. SIMON VAN ALDENBRUGGEN genaamd VELBRUGGEN, die volgt III.
2. KAREL VAN ALDENBRUGGEN genaamd VELBRUGGEN komt voor in 1460. Zijn zegel prijkt op de groote klok te Meerloo, gegoten in 1493. Hij huwde BARBARA VAN BAERLO.

   Uit dit huwelijk:

   a. SIMON VAN VELBRUGGEN, huwde met MARIA MILLINX (1); zij was in 1539 weduwe en noemt zich vrouwe „tot Myerle”.

   b. KAREL VAN VELBRUGGEN, huwde ELISABETH VAN DIEPENBROICH.
3. GUDA VAN VELBRUGGEN, huwde met LUDGERUS VAN WINCKELHAUSEN en komt voor in 1496.

III. SIMON VAN ALDENBRUGGEN genaamd VELBRUGGEN, huwde in 1472 SOPHIA VAN BREMPT (2). Den 10 Januari 1514 droeg hij zijn recht van leenheer op de halve heerlijkheid Horst over op hertog Karel (gelijk in 1457 Karel Spede deed). Aan zijn neef Reiner van Aldenbruggen draagt hij de heerlijkheid Meerloo op wegens trouwen dienst „ende vruntscap”, welke hij van hem meer dan van zijn broeder Karel en verdere magen mocht ondervinden; dit had plaats 24 April 1526. Simon maakte 25 Februari 1513 met toestemming zijner echtgenoote zijn testament, en verklaart 7 Juni 1518 voor notaris en getuigen op het huis Velbruggen te Norff, op

(1) MILLINX: in zilver een dubbele adelaar van sabel, getongd en geklauwd van goud.

(2) VAN BREMPT: in zilver vier dwarsbalken van azuur.

verzoek zijner gemalin dit testament niet te veranderen. Daar hij kinderloos overleed, benoemde hij tot erfgenaam zijn achterneef, Johan van Quadt, zoon van Steven en Agnes van Winckelhausen.

Den 31 Maart 1525 beveelt hertog Karel aan den graaf van Meurs, zijn stadhouder in het Overkwartier, Simon van Velbruggen, voor zich te ontbieden en hem ernstig te gelasten zijne heerlijkheid Mirlaer niet te verkoopen, maar ze aan zijne bloedverwanten te laten.

Den 20 December 1530 belooft Karel, hertog van Gelder aan Reiner van Velbruggen, heer van Mierlaer, wegens kwijtschelding eener schuld van 6900 goudgulden, te zullen handhaven in zijne heerlijkheid Meerloo, vroeger als verbeurd goed van zijn neef Simon aan zich getrokken.

Dezelfde hertog, die de openstaande heerlijkheid Meerloo tot zich wenschte te trekken, gelast 30 September 1533 zijnen stadhouder Jacob van Domburg daarop toezicht te houden.

Merkwaardig is het, dat de gebroeders Herman en Ludger van Winckelhausen den 13 Juni 1530 met Meerloo beleend werden en den 20 December daaraanvolgende die heerlijkheid aan Reiner van Velbruggen wegens kwijtschelding eener som gelds toegewezen werd. Den 30 September 1533 is ze vacant en 17 Januari 1535 transporteert bovengemelde Reiner ze aan de gebroeders van Winckelhausen.

Destijds was de politieke toestand in Gelderland verward en het schijnt dat de leenkamer met de handelingen des hertogs niet bekend is geweest of omgekeerd.

III. VON WINCKELHAUSEN.

Wapen: in zilver een teerkransijzer van sabel. Helmteeken: het schild herhaald tusschen eene vlucht van sabel en zilver.

De VON WINCKELHAUSEN waren oorspronkelijk edellieden uit het graafschap Berg en in het bezit van *Winckelhausen* in 1288, 1655 en eigenaar der volgende goederen: *Buscherhof* onder Fischelen 1688;

Enger of *Brempterhof* te Kaarst in 1682; *Hubbelrath* (Kreis Dusseldorp) in 1322; *Calcum* (Kreis Dusseldorp) waar zij veelal resideerden, 1570, 1676; *Morp* bij *Gonesheim* 1410, 1637; *Caldenbergh*, *Rimberg* 1654, *Heiligersdonck*, (deze drie in den Kreis Dusseldorp gelegen); *Nothausen* en *Sonsfeld*. De Nederduitsche schrijfwijze was VAN WINCKELHUYSEN, en de volksuitspraak VAN WINCKELHUSE

I GUDA VAN ALDENBRUGGEN genaamd VAN VELBRUGGEN, huwde LUDGERUS VAN WINCKELHAUSEN, die vóór 1511 overleed.

Uit dit huwelijk:

1. HERMAN VAN WINCKELHAUSEN vermeld in 1511, en in 1538 als „cammermeister" van het hertogdom Berg, huwde met Maria VAN DER DONCK uit Sevenum.

Uit dit huwelijk:

a. ANNA VAN WINCKELHAUSEN, weduwe van Willem von Haes-Conrardtsheim overleden in 1569, huwde met MARSILIUS VAN PALLANT te Wochendorf, die omstreeks 1606 overleed.

Uit dit huwelijk:

CATHARINA VAN PALLANT, die in 1603 huwde Renier van Gelre, heer van Arcen overleden in 1615. Zij stierf op het huis Arcen 26 Januari 1622.

Uit dit huwelijk:

RENIER VAN GELRE, ridder der Duitsche Orde, commendeur te Mainsiedel, Mettelborn, vervolgens in 1650 te Luxemburg en Saarbrucken. In dit laatste jaar werd hij wegens Maasbree tot de Statenvergadering van het Overkwartier toegelaten, wat hij evenwel in 1569 aan zijn neef afstond. Den 9 Augustus 1638 werd hij als heer van Meerloo ingeleid, komt nog voor in October 1639, onderteekent de kerk- en armenrekeningen en overleed 13 Mei 1679.

Hij noemt zich heer te Vrechen, Bachum, Turnich, Wagendorf en Meerloo-Tienray.

2. LUDGERUS VAN WINCKELHAUSEN, die volgt II.
3. AGNES VAN WINCKELHAUSEN, gehuwd met STEPHANUS VAN QUAEDT te Stadeck en Alsbach, 1486, 1518.

4. Elisabeth van Winckelhausen, gehuwd met Johan van Hauss (een gelijknamig riddergoed lag bij Ratingen), was weduwe in 1532.

II. Ludgerus van Winckelhausen vermeld in 1511, stierf vóór 15 Februari 1557. Den 12 Juli 1544 vernieuwde hij den leeneed wegens het huis Meerloo en was lid der Staten van het Overkwartier in 1539, 1555.

Hij huwde Gertrudis van Vlodrop, dochter van Johan en Adriana Scheiffart van Merode.

Uit dit huwelijk:

1. Johan van Winckelhausen, die volgt III.
2. Anna van Winckelhausen, overleden in 1582, die huwde met Sibert van Troistorf te Heltorf, ambtman te Angermund.

III. Johan van Winckelhausen, werd 16 Februari 1557 als erfgenaam zijns vaders met Meerloo beleend. In 1560, 1592 was hij lid der Staten van het Overkwartier en 4 Juli 1570 schrijft hij van uit Calcum om een grenspaal tusschen Venray en Meerloo te bezichtigen. Hij trad in den echt met Anna van Ketteler (1), dochter van Coenrard en Margareta van Besten. Anna was dichteres en komt in Januari 1594 nog voor als meter te Meerloo.

Uit dit huwelijk:

1. Willem van Winckelhausen, die volgt IV.
2. Ludger van Winckelhausen, 29 Mei 1596 beleend met Meerloo, was ambtman te Mettman, woonde te Calcum en overleed vóór April 1626. Hij huwde 11 Februari 1611 Barbara van der Lippe genaamd Hoen, en komt in Maart 1612 nog voor als heer van Meerloo.
3. Johan van Winckelhausen, vermeld als heer van Meerloo in December 1615, nog in 1633, was domscholaster te Paderborn en proost te Busdorf. Hij stierf 3 December 1633 en werd bij de Kruisheeren te Dusseldorf begraven. In September te voren had hij nog een nieuwen scholtis te Meerloo aangesteld. Zijn testament werd in 1634 door

---

(1) Ketteler: in zilver een ketelhaak van keel. Helmteeken: het schild tusschen twee faisantenvederen van zilver.

koning Philips van Spanje goedgekeurd. Hij bouwde in 1619 het thans nog bestaande kasteeltje te Meerloo.

4. CHRISTOFFEL VAN WINCKELHAUSEN huwde ANNA VAN LOË

5. ELISABETH VAN WINCKELHAUSEN, kanonikes der Cistercienser-abdij Blatzheim.

IV. WILLEM VAN WINCKELHAUSEN, in 1585 tegenwoordig op het steekspel te Dusseldorf, was lid der Staten van het Overkwartier in 1607 en 1615, en is vermeld als heer van Meerloo in 1601 en wederom in 1636. Hij overleed 11 Februari 1638. Zijne echtgenoote was JOHANNA VAN DER HÖVELICH (1), dochter van Hendrik en Johanna van Neuhoff genaamd Ley. Zij komt nog voor in 1657 (2).

Uit dit huwelijk:

1. JAN HENDRIK VAN WINCKELHAUSEN, als heer van Meerloo ingeleid 31 Januari 1641 en reeds in Februari van dat jaar op de Statenvergadering beschreven, was kanselier en ambtman te Dusseldorf. Hij overleed 23 April 1667. Hij huwde MARIA AGNES VAN WALDBOTT-BASSENHEIM, dochter van Otto Hendrik.

2. WILLEM VAN WINCKELHAUSEN, kanonik te Osnabruck en domdeken te Paderborn, overleed in October 1669.

3. PHILIP VAN WINCKELHAUSEN overleed kinderloos.

4. LUDGER VAN WINCKELHAUSEN, die volgt V.

5. ANNA ELISABETH VAN WINCKELHAUSEN huwde met WILLEM VAN NESSELRODE.

V. LUDGER VAN WINCKELHAUSEN, landmaarschalk van het graafschap Berg, reeds in Februari 1653 heer van Meerloo en als zoodanig nog voorkomend in 1675, huwde: 1° ANNA MARIA AGNES VAN CORTENBACH TOT HELMOND en 2° in 1665 Maria Magdalena van Lülsdorf. Hij overleed 4 Maart 1676.

---

(1) VAN DER HÖVELICH: in zilver een staand kruis van keel, vergezeld boven van twee vijfbladige rozen van keel. Helteeken: een uitkomende haan van zilver.

(2) Na het overlijden van dezen Willem Winkelhausen, werd den 9 Augustus 1638 plechtig als heer van Meerloo ingeleid REINER VAN GELRE (huis Arcen). Hij komt als zoodanig nog voor in October 1639, onderteekent de Kerk- en Armerekeningen en was kleinzoon van Marsilius van Pallant en Anna van Winckelhausen. Reinier was ridder der Duitsche Orde, commandeur te Mainsiedel, Mittelborn, vervolgens in 1650 te Luxemburg en Saarbrücken. Hij stierf den 13 Mei 1679.

Uit het eerste huwelijk:

1. PHILIP WILLEM VAN WINCKELHAUSEN, die volgt VI.
2. ANNA MARIA VAN WINCKELHAUSEN.

Uit het tweede huwelijk:

1. JOHANNA MARIA CECILIA GRAVIN VAN WINCKELHAUSEN, kanonikes te Vreckenhorst van 1714—1734, abdis te Neuheerse in Westphalen, vrouwe te Dalhausen.

VI. PHILIP WILLEM VAN WINCKELHAUSEN, wegens de heerlijkheid Meerloo 19 Juni 1679 in de Staten van het Overkwartier geadmitteerd, huwde in 1677 ANNA MARIA VAN HOMPESCH-BOLHEIM, dochter van Willem Degenhard en Elisabeth Christina van Brempt.

Uit dit huwelijk:

1. ISABELLA JOHANNA MARIA GRAVIN VAN WINCKELHAUSEN, kanonikes te Susteren en als zoodanig vermeld in 1692, huwde met Edmond Floris Cornelis graaf van Hatzfeld tot Wildenburg, Weisweiler enz.
2. Frans Karel Constant, die volgt VII.
3. THERESIA WILHELMA GRAVIN VAN WINCKELHAUSEN, kanonikes te Susteren in October 1691, insgelijks te Dietkirchen, huwde met den heer van Polheim Wartenburg; in 1739 was zij weduwe.
4. Maria Anna Francisca van Winckelhausen, als kanonikes van Susteren vermeld in Februari 1691, komt nog voor in 1714.

VII. FRANS KAREL CONSTANT GRAAF VAN WINCKELHAUSEN, geheimraad en opperjachtmeester in 1714, overleed vóór Januari 1738. Hij was heer van Meerloo en Tienray en huwde WILHELMINA JOSEPHA BARONES VAN TASTUNGEN (1), die nog in Juni 1739 leefde.

Uit dit huwelijk:

KAREL PHILIP GRAAF VAN WINCKELHAUSEN. Voor hem werd Meerloo verheven 18 Januari 1738. Hij was reeds in Juni 1739 overleden.

---

(1) VAN TASTUNGEN: in zilver twee afgewende halve vluchten van sabel.

IV. VAN HATZFELDT-WILDENBURG.

Deze familie bezat onder andere: *Wildenberg aan de Sieg*, *Weisweiler* en *Pallant*, *Schönstein* (op den linker oever der Sieg), *Kinzweiler* (Kreis Aken), op welke plaatsen zij veelal resideerden, *Merten a/d. Sieg* (Kreis Uckerath) 1550, 1770, *Overbach*, *Bovenberg* (Kreis Duren). De Meerloosche tak dier familie was verwant aan de grafelijke, later vorstelijke stam der Hatzfeldt-Gleichen, wiens wapen zij voerden.

Het wapen der familie VAN HATZFELDT-WILDENBURG-WINCKELHAUSEN, dat op eene kelk en ciborie, in 1753 aan de kapel van Thienray geschonken, gegraveerd staat, is als volgt:

1. Gevierendeeld: 1 en 4, in goud een huisanker van sabel (Hatzfeldt); 2 en 3, in zilver drie roode roozen. Gekroond hartschild, in goud drie balken van sabel (Oud stamwapen Mirlaer).
2. Gevierendeeld: 1 en 4, in zilver een dubbele adelaar van sabel (ook wel in azuur een dubbele adelaar van zilver wegens de domproostdij van Halberstadt, die aan de graven van Gleichen behoorde); 2 en 3, in azuur een dubbelstaartige, klimmende leeuw, getongd en gekroond van goud (graven van Gleichen). Gekroond hartschild van zilver, waarop een teerkransijzer van sabel (van Winckelhausen). Het geheel omgeven door de keten van de orde van den H. Hubertus en gedekt met een gravenkroon.

I. EDMOND FLORIS CORNELIS GRAAF VAN HATZFELDT-WILDENBURG, Keizerlijk luitenant, veldmaarschalk, keurvorstelijke minister en gouverneur van Dusseldorf, heer tot Weisweiler en Pallant, Schönstein, Wagendorf, Overbach, Guttinghoven, Merten, Bovenbergh en Bongarden, werd geboren in 1674 en overleed in 1757. Hij huwde met Isabella Johanna Maria Anna gravin van Winckelhausen, overleden 1762.

Den 25 Juni 1739 verhief hij als man en momboor zijner echtgenoote de heerlijkheid Meerloo, tevens namens zijne schoonzuster Theresia Wilhelmina, weduwe van Polheim en Wartenberg.

Beide echtgenooten schonken in 1753 eene verguld-zilveren kelk en ciborie aan de O. L. Vrouwenkapel te Tienray,

waarop het hierboven omschreven wapen en volgende tijdspreuk:

StIrps HatzenfeLDIana offerebat
Me saCeLLo TynrayensI.

O! SSma Virgo ora pro illa.

Uit dit huwelijk:

II. KAREL EUGENIUS INNOCENTIUS GRAAF VAN HATZFELDT-WILDENBURG enz., Keizerlijke geheimraad, landmaarschalk van het hertogdom Gulick, opperambtman te Dusseldorf, geboren in 1719 en overleden in 1785, huwde 1° MARIA THERESIA ISABELLA CORNELIA BARONES VAN LOË-WISSEN, gestorven in 1767, dochter van Joseph Adolf en Maria Anna Catharina van Wachtendonck, en 2° N. VAN HELD, die in 1789 nog leefde. Uit het eerste huwelijk:

III EDMOND GODFRIED WILLEM CORNELIS GRAAF VAN HATZFELDT-WILDENBURG, heer van Meerloo-Tienray, werd geboren in 1746 en overleed in 1806. Hij was o. a. ambtman te Eschweiler en Wilhelmstein, in April 1794 resideerde hij nog op Kinzweiler, dat hij later met Pallant verkocht aan den prins van Butzenheim. Sedert 1793 woonde hij te Waldmanshofen bij Würzburg a/d Main.

Hij huwde in 1773 MARIA ANNA ANTONIA BARONES VAN CORTENBACH, geboren in 1758, dochter van Frederik.

Uit welk huwelijk:

IV. KAREL EUGENIUS INNOCENTIUS LODEWIJK, GRAAF VAN HATZFELDT-WILDENBURG enz., geboren in 1774 en overleden te Keulen in 1799. Hij was de laatste gebiedende heer van Meerloo en Tienray.

In 1792 huwde hij met FREDERICA MARIA HUBERTINA BARONES VAN HERSEL, geboren in 1770, erfgename van Laurensberg.

Uit dit huwelijk:

V. EDMOND GRAAF VAN HATZFELDT tot Weis of Kinzweiler tot Trachenberg, geboren 28 December 1798 en overleden 17 Januari 1874.

De 9 Juni 1821 werd Wildenburg met Schönstein tot

Standesherschaft verheven. Den 12 October 1854 werd hij benoemd tot erfelijk lid van het Pruissisch Heerenhuis en Kamerheer van den Koning van Pruissen.

Hij huwde 10 Augustus 1822 met SOPHIA VAN HATZFELDT, dochter van Frans Lodewijk vorst van Hatzfeldt en Frederica Carolina van der Schulenburg-Kehnert, geboren 10 Augustus 1805 en overleden 21 Januari 1881.

Deze graaf verkocht zijne goederen te Meerloo en Tienray bij acte van 3 October 1834 aan barones de Cocq van Haeften te Blitterswyck; hij verbleef toen te Schönstein.

V. DE COCQ VAN HAEFTEN.

Wapen: in keel drie palen van vair met een gouden schildhoofd, waarop een barensteel van drie hangers.

WOLTER DIRK VAN LYNDEN (1), heer van Blitterswyck, beleend met Hemmen in 1701, huwde in 1699 ANNA URSULA VAN REEDE (2) TOT AMERONGEN (gravin d'Athlone) overleden in 1748. Hij stierf in 1713.

Uit dit huwelijk:

1. MARGRIET VAN LYNDEN, geboren in 1699, huwde Barthold de Cocq van Haeften, die volgt I.
2. FRANS GODARD VAN LYNDEN (3), heer van Blitterswyck, overleden in 1786, kocht in 1766 de heerlijkheid Wanssum en werd in Augustus 1724 opgenomen in de Ridderschap des kwartiers van Nijmegen. Hij was heer van Lunenburg (Utrecht), burggraaf, rechter en dijkgraaf des rijks Nijmegen in 1755. In 1784 werd hij voorzitter van

---

(1) VAN LYNDEN: in keel een kruis van goud. Helmteeken: een zittende hazewind van sabel gehalsband van goud.

(2) VAN REEDE: in zilver twee beurtelings gekanteelde balken van sabel.

(3) Zijn wapen is gevierendeeld: 1 en 4, in keel een kruis van goud (van Lynden); 2 en 3, in goud een adelaar van sabel. Hartschild: rechts (?); links van keel met een schildhoofd van zilver met drie inhoekingen (Blitterswyck).

Oud Kasteel van Blitterswijck.
(1902).

het hooggerechtshof te Venlo. Hij huwde CONSTANTIA ISABELLA VAN DER MUELEN (1). Bij zijn dood in 1786 mocht in de heerlijkheid Blitterswyck geen dansmuziek gehouden worden, doch de aanpachter, meester Bolee, kreeg eene schadevergoeding van 23 gulden.

Uit dit huwelijk:

a. WILLEM VAN LYNDEN, die met Hemmen beleend werd in 1786 en het volgende jaar overleed.

b. ANNA URSULA VAN LYNDEN, geboren 1 September 1728 en overleden in 1755, huwde 13 Maart 1750 te Arnhem haar vollen neef JAN WALRAVEN DE COCQ VAN HAEFTEN.

I. BARTHOLD DE COCQ VAN HAEFTEN, geboren 19 September 1692 overleden te Nijmegen 10 December 1772, werd geadmitteerd in de Ridderschap van Nijmegen als heer van Wadenoyen en Delwijnen, Ophemert en Zennewijnen. Hij huwde met MARGRIET VAN LYNDEN, geboren in 1699, overleden 26 Juli 1761 en begraven te Ophemert.

Uit dit huwelijk:

1. JAN WALRAVEN DE COCQ VAN HAEFTEN, die volgt II.
2. RENIER DE COCQ VAN HAEFTEN, heer van Ophemert en Zennewijnen, geboren in 1729, werd 18 October 1751 geadmitteerd in de Ridderschap van Nijmegen en overleed 1 Maart 1800. Hij huwde te Marseille in 1778 JEANNE CENIE KICK overleden te Weenen 31 December 1797 in den ouderdom van 41 jaar. Hij was „envoyé" in Zweden en Portugal en bij den Keizer, ambassadeur in Turkije en was ook in Bataafschen dienst.

Uit dit huwelijk:

a. Barones MARGARETA ANNA DE COCQ VAN HAEFTEN, vrouwe van Ophemert en Zennewijnen, geboren te Pera (Constantinopel) in 1782, kocht de Meerloosche goederen van den graaf van Hatzfeldt bij acte van 3 October 1834, liet ten jare 1839 den Elshouter molen vernieuwen en overleed te Blitterswyck 12 Februari

---

(1) VAN DER MEULEN: in zilver een molenrad van sabel.

1844 in den ouderdom van 61 jaren. Zij werd begraven te Ophemert.

b. ELISABETH CENIA DE COCQ VAN HAEFTEN, geboren te Constantinopel in 1783, overleed te Utrecht 27 Januari 1825.

c. HENRIETTE MARGARETA CHARLOTTA URSULA DE COCQ VAN HAEFTEN, geboren te 's Gravenhage 22 November 1784, overleed te Blitterswyck 20 December 1823.

d. VICTOIRE SOPHIA DE COCQ VAN HAEFTEN, geboren te Weenen 1789, overleden te Blitterswyck den 3 December 1825, in den ouderdom van 36 jaar.

Bij Koninklijk besluit van 17 October 1822 n° 12, werd aan deze vier dochters de titel van barones verleend. Zij woonden op het kasteel Blitterswyck bij hare nicht Arnoldina Margareta barones Mackay, weduwe van Barthold de Cocq van Haeften.

II. JAN WALRAVEN DE COCQ VAN HAEFTEN, heer van Wadenoyen en Delwijnen, aldaar overleden in 1783, werd 23 April 1745 toegelaten in de ridderschap van Nijmegen en huwde: 1° te Arnhem zijne nicht ANNA URSULA VAN LYNDEN, overleden in 1755 en 2° JOHANNA CHRISTINA AGNES VAN DELEN, overleden 4 April 1767 in den ouderdom van 28 jaar.

Uit het eerste huwelijk:

III. BARTHOLD BARON DE COCQ VAN HAEFTEN, geboren te Arnhem 19 Januari 1755, overleed te Blitterswyck 22 October 1808 en werd den 27 daaraanvolgende in het familiegraf te Ophemert bijgezet. Hij was colonel van de Garde de Corps van den Prins van Oranje Nassau. In 1787 huwde hij met CAROLINA JUSTINA HUYDECOOPER uit Amsterdam, die 23 Mei 1788 te 's Gravenhage in den ouderdom van 23 jaar kinderloos overleed.

Barthold trad in 1788 in het bezit der heerlijkheden Blitterswyck en Wanssum en werd den 4 September van dat jaar op het voormalig kasteel ingehuldigd. Het volgende jaar liet hij meerdere veranderingen en verfraaiingen aanbrengen; in meerdere zalen van het kasteel leest men in eene cartouche in fijn stukadoorwerk het monogram: B. C. D. H. 1789.

Den 29 Maart 1790 huwde hij voor den tweeden maal te

Nijmegen met Arnoldina Margareta barones Mackay (1), dochter van Aeneas en Ursulina Philippina van Haeften; zij was geboren te Tiel 13 November 1771, overleed te Blitterswyck 3 April 1849 in den ouderdom van 77 jaar en werd te Ophemert begraven.

Barthold kocht 25 Juni 1806 te Aken het opgeheven klooster en kerk der Augustinessen te Oostrum, welke gebouwen hij voor het grootste gedeelte liet sloopen. Het nog bruikbare materiaal werd naar Blitterswyck vervoerd, om bij de groote verbouwingen van het kasteel, vooral der stallingen benuttigd te worden, terwijl het kloosterklokje naderhand in de Protestantsche kerk aldaar gehangen en de vloertegels in twee vertrekken van het veerhuis gelegd werden.

Uit het tweede huwelijk:

1. ANNA URSULA MARGARETA BARONES DE COCQ VAN HAEFTEN, geboren te 's Gravenhage 26 December 1790, overleed te Meerloo 5 Mei 1877 en werd te Blitterswyck op het Protestantsch kerkhof begraven.
2. URSULINA PHILIPPINA BARONES DE COCQ VAN HAEFTEN geboren te 's Gravenhage 10 Mei 1794, overleden te Blitterswyck 18 April 1881 en aldaar begraven, huwde te Meerloo 22 December 1819 GEORG HENDRIK SIGISMUND FERDINAND VAN HAMELBERG (2), geboren te Celle (Hannover) 3 Augustus 1797, luitenant bij het 8e regiment der Koninklijke Pruissische huzaren in garnizoen te Bonne, later koninklijk landrath te Borkem, overleden te Heidefeld onder Bocholt 1 Maart 1870.

   Uit dit huwelijk:

   FREDERIK WILHELM VRIJHEER VAN HAMELBERG, geboren te Blitterswyck 17 September 1821, luitenant bij de

(1) MACKAY: In blauw een gouden keper, beladen op den kop met een hertenkop en hals in natuurlijke kleur en op elk der beide beenen met eenen voorarm in natuurlijke kleur, geplaatst in de richting van den keper en een langen zilveren dolk rechtuithoudende naar den hertenkop; de keper vergezeld van drie rood gemuilbande zilveren beerenkoppen, twee van boven en een van onderen.

(2) VAN HAMELBERG: in goud een geharnaste ridder in volle wapenrusting met blauw gevederden helm, houdende eene witte vaan in de rechter- en een zwaard in de linkerhand, het geheel staande op een berg van sinopel.

Pruissische huzaren, gehuwd doch gescheiden (zonder kinderen), overleed te Blitterswyck 22 Januari 1884 en werd aldaar begraven. Zijn grafzerk betitelt hem: *Baron von Blitterswyck und Wanssum.* Zijne nichten waren de freules Henriette en Sophia von Rupstein. Zijne grootouders: Johan Ernest Freiher von Hamelberg, kapitein in Engelschen dienst, overleden te Talavera de la Real in Spanje, en Melosina Sara Johanna Sophia von Lüde.

3. Margareta Bartholda, barones de Cocq van Haeften, geboren te Nijmegen 5 Juni 1802, vrouwe van Blitterswyck en Wanssum, overleed 25 Augustus 1850.
4. Constantia Louisa Arnoldina barones de Cocq van Haeften, tweelingzuster van de voorgaande, geboren te Nijmegen 5 Juni 1802, overleden te Bloemendaal bij Haarlem 11 Februari 1857, huwde te Meerloo 30 Juni 1846 Anna Alexander baron Quarles de Quarles (1), oud-officier van het Neder.-leger, geboren te Cleve 4 October 1806 en overleden te Zeist 21 April 1887. Na den dood zijner schoonmoeder bewoonde hij eenige jaren het kasteel Blitterswyck.

   Hij hertrouwde te Vucht 24 Mei 1860 met jonkvrouwe Geertruida Jacoba Martini van Geffen.

   Beide huwelijken waren kinderloos.

---

(1) Quarles de Quarles: gevierendeeld: 1. in zilver drie roodgebekte groene sperwers (het oude wapen Quarles); 2. in zwart een losstaand uitgeschulpt gouden kruis (Ufford); 3. gedwarsbalkt van goud en rood van 10 stukken en daaroverheen drie zwarte vogels 2—1 (Chaworth); 4. in rood drie zilveren rozen 2—1. en in het hart van het kwartier een gouden St. Andrieskruisje en een gouden schildhoofd beladen met drie zwarte merletjes (Splinter van Loenersloot). In een gouden hartschild, over de kwartieren heen, een hoekige balk van hermelijn vergezeld van drie groene sperwers. twee van boven en een van onderen (het nieuwe wapen van Quarles). Drie helmen, elk met een breedarmig gouden kruisje in plaats van het gewone medaillon aan den hals. De 1e en 3e helm gekroond, de 2e gedekt met een groen gouden wrong, al de helmen met zilver roode dekkleeden. — Helmteekens: 1. een uitkomende, omgewende, rood getongde groene adelaar; 2. een uitkomende, rood getongde groene adelaar, gehalsband met een gouden kroon; 3. een zwart meerltje tusschen eene vlucht, rechts goud, links zwart. Boven de helmteekens de spreuk: *Aquila non capiat muscas.* — Schildhouders: twee omziende, rood getongde, gouden griffioenen. Wapenspreuk: *Qui invidet minor est.*

Oud-kasteel en watermolen te Meerloo.
(1902).

Zijne ouders waren: Peter Willem Lodewijk baron Quarles de Quarles en Anna Henrietta Wilhelmina Aleidis barones van Spaen La Lecq (deze woonde in 1846 als weduwe te Wageningen).

5. Henrietta Margareta Victoria Cenia de Cocq van Haeften, geboren te Kleef in December 1805 en overleden te Blitterswyck 25 October 1820.

Bij Koninklijk besluit van 17 October 1822 n° 11 werd aan de weduwe Arnoldina Margareta Mackay en aan hare nog levende vier dochters voormeld de titel van barones verleend.

C. Het Kasteel of Huis Meerloo.

Deze burcht bevond zich aan het zoogenaamde Moleneind, waar ook de banale watermolen gebouwd was. In lage veen of broekweiden gelegen, werden de grachten van het slot gevoed door de waters der voorbijstroomende molenbeek.

Het tegenover gelegen veld wordt nog heden ten dage het borch- of burchveld genaamd.

Het aloude gebouw is reeds lang verdwenen en hoe deze adellijke bezitting er heeft uitgezien is moeielijk na te gaan, daar het, zooals de overlevering meldt, tijdens de oorlogstroebelen verwoest en verbrand werd.

Brikken of baksteen, uit de nog bestaande fundamenten opgedolven, brengen het gebouw terug tot de helft der 15de eeuw. Deze steenen hadden eene lengte van ruim 27 centimeter, eene breedte van 12 en eene hoogte van 7 centimeter.

Hoe lang de burcht in puin gelegen heeft is onbekend, te meer daar reeds omstreeks de helft der 16de eeuw, evenals later, de toenmalige heeren verblijf hielden in hunne Bergsche bezittingen, en slechts eenige dagen van het jaar in hunne Meerloosche heerlijkheid vertoefden.

Ten jare 1619 liet de toenmalige heer Johan van Winckelhausen, domscholaster te Paderborn en proost te Busdorf, het

nog bestaande gebouw optrekken. Hij had van zijne broeders de heerlijkheid overgenomen, welke later weer op hem terugviel en daar hij ongehuwd was en hooge kerkelijke waardigheden bekleedde, kon hij beter dan zijne overige familieleden, zich de kosten van den toen beduidenden bouw veroorloven. Voor hem en zijn broeder WILLEM werd in de Meerloosche kerk een jaargetijde gesticht.

De bouwheer liet deswege op de oude grondslagen van den burcht, doch in kleiner omvang, een vierkant in de grachten opwerpen binnen welks ruimte het gebouw in Gelderschen stijl, met trapgevels voorzien, werd opgetrokken.

Onder eene groote poort waren links meerdere zolders voor de tiendgranen, ter rechterzijde eene woning voor den boschwachter-jager, die tevens met de verzorging dier burchten belast was.

Later werden aan de noordzijde een schuur, tot berging der tienden, bijgebouwd en aan de kleine woning onder de poort een kamer en bakhuis.

Deze latere bijbouwingen zijn nog duidelijk te onderscheiden.

Omstreeks het midden derzelfde eeuw werd binnen de grachten eene groote boerderij of pachterswoning aangelegd, welke tevens de lange schuur ten dienste stond.

Een der kelders van de boerderij was tot gevangenis ingericht en werd „het dievenloch" genaamd; de latere pachters gaven er echter een meer economische bestemming aan en kelderden er eenvoudig hunne aardappelen en wintervruchten. Bij de herstelling van het gebouw in 1908 hebben wij dit gevangenishol onderzocht en bevonden, dat de schrikwekkende akeligheid, welke de oude lui zich voorstelden, geheel verdwenen was.

Waarschijnlijk dagteekenen de aanbouwen aan het oorspronkelijk gebouw van 1619 ook uit dezen tijd.

Hoewel geen adellijke woning zijnde, werd dit complex van gebouwen door het volk immer „*het kasteelke*" genoemd en werd het zeker als riddermatig huis erkend, zoodat het den adellijken bezitters recht gaf op het lidmaatschap der Staten van het Overkwartier van Gelderland.

De heeren zelven schreven soms grandioos „op onzen adelycken Huyse Meerloo".

Wij geven hierbij een afbeelding van het zoogenaamd kasteeltje met bijgelegen watermolen.

Zooals hierboven vermeld is droeg EDMOND, GRAAF VAN HATZFELDT, die toen op het slot Schönstein resideerde, bij acte van 3 October 1834 zijn heerlijke goederen, bezittingen en renten onder Meerloo en Tienray over aan de BARONES MARGARETA ANNA DE COCQ VAN HAEFTEN, die op het huis Blitterswyck vertoefde.

Na dezer overlijden, ten jare 1844, volgde eene verdeeling tusschen de erfgenamen; de goederen te Tienray met eenige hoeven te Meerloo kwamen in bezit van CONSTANTIA LOUISA ARNOLDINA BARONES DE COCQ VAN HAEFTEN, later gehuwd met ANNA ALEXANDER BARON QUARLES DE QUARLES; terwijl het kasteeltje met watermolens en aanhoorigheden ten deel vielen aan freule ANNA URSULA MARGARETA DE COCQ VAN HAEFTEN, wonende in een heerenhuis in het dorp Meerloo, waar zij den 5 Mei 1877 overleden is.

Vervolgens kwam het kasteeltje in bezit van den laatsten zaakwaarnemer dier familie, den heer DANIËL NAB (geboren te Andelst in 1828 en overleden te Meerloo 6 Januari 1893) en zijne echtgenoote HENDRIKA VAN DE WAAL (geboren te Zoelen in 1828 en overleden in 1899). Van dezes zoon ging het bij verkoop in Januari 1908 over aan de Naamlooze Vennootschap: Maatschappij tot aan- en verkoop van onroerende goederen, „Waldemar", gevestigd te Helden, waarvan Directeur is de heer EUGÈNE HAFFMANS te Helden.

D. Pachters der Hoeve bij het Kasteel.

Nadat de groote boerderij binnen de grachten voltooid was, werd zij onmiddelijk bewoond en de gronden in het burchtveld door de pachters beakkerd.

De eerste pachters waren in 1668 de echtelieden HENRICUS PEETERS en ANNA BROUWERS, Willem's dochter; bij den doop van hun oudste kind Antoon was de scholtis en rentmeester, Antoon Reckum, peter.

In 1714 waren zij naar de groote hoeve van het kasteel onder Megelsum verhuisd.

In laatstgemeld jaar was hun zoon WILLEM HENDRIX (zoo noemde men hem naar zijn vader Hendrik volgens het gebruik dier tijden) in den echt getreden met GERTRUDIS VAN DE VEN, Jan's dochter, en betrokken nu de hoeve.

Gertrudis Liefkens echtgenoote en Maria Catharina Herckenrath, zuster van den scholtis, waren beurtelings meter bij des pachters kinderen.

In het midden der 18de eeuw woonde deze familie er nog.

Omstreeks het einde dier eeuw en gedurende het Fransch Bewind kwamen door de slechte tijden, meerdere pachters, wien het aan bedrijfskapitaal, werkkrachten en kennis ontbrak en die slechts een nooddruftig bestaan vonden.

Eenige leden der familie van Hegelsum beakkerden den bouwhof in den eersten Hollandschen tijd, totdat het kasteeltje na de Belgische omwenteling (reeds in 1837) betrokken werd door GERARDUS REIJNEN (weduwenaar van Joanna Elisabeth Coenders) met zijn gezin. Hij overleed er den 9 Maart 1848. Meer dan veertig jaren bewoonde die familie het kasteeltje, totdat Gerardus' zoon: Michael Reijnen, gehuwd met Anna Elisabeth Joosten in 1878 naar zijne eigene bezitting aan het Brugeind vertrok.

Ruim dertig jaren bleef de hoeve onbewoond, terwijl de eigenaar zelf de gronden beakkerde; in de kleine woning onder de poort werden afwisselend daglooners gehuisvest.

In Maart 1909 werd de hoeve bij het kasteel wederom betrokken, namelijk door de echtelieden Willem Ewalts en Anna Mathea Weij, die van uit Geysteren met hunne familie hierheen verhuisden.

E. Watermolens.

Tot de heerlijke rechten behoorden o.a. ook de molendwang, dat is het recht van den heer om alleen graan-, pel-, olie- of schorsmolens, door water of wind gedreven, in zijn gebied te hebben, en de plicht der inwoners in gewone omstandigheden, niet buiten het rechtsgebied of ban te laten malen; vandaar de de naam dwang- of banaalmolen.

De heer van Meerloo had twee zulke watermolens (een derde lag te Tienray), gelegen op de Molenbeek.

De eigenlijke graanmolen ligt in de onmiddelijke nabijheid van het kasteeltje, doch bevond zich in oude tijden dichter bij den weg naar Wanssum; de plaats is nog kenbaar. Hij werd meestal verpacht.

Een tweede, zijnde een olie- en pelmolen, ligt aan het Brugeind, waaraan naderhand eene hofstede of boerderij verbonden werd, zoodat de pachters ook meestal olieslagers waren.

In de 17[de] eeuw hadden de heeren de hoeve aan de overzijde der beek gelegen aangekocht; deze was toen bewoond door de familie VERHEYEN alias VAN LOTTUM, vandaar de naam *Verheyenshof*, of naar de ligging het *Elshout*. Op het laatst dier eeuw werd hij nog door bovengenoemde familie bewoond.

F. Pachters van het Elshout en oliemolen.

In Mei 1705, ook nog 1720 komen voor de echtelieden PETRUS PYPERS, overleden 1756 en GERTRUDIS BEECKEN, overleden in 1729.

Ook hunne nakomelingen bemaalden den Tienrayer watermolen.

In April 1796 vindt men vermeld als olieslager en pachter GERARD AERTS (geboren te Horst in 1766), in 1803 gehuwd met ALLEGONDIS WALRAVEN uit Blitterswyck. Hij bouwde te Swolgen een nieuwen windmolen en verliet het Elshout in 1833. Hij was de overgrootvader der heeren gebroeders Aerts, sigarenfabrikanten te Venray.

Van April 1833 af tot het voorjaar van 1844 waren pachters PETRUS REYNDERS (geboren te Sevenum), gehuwd met Maria Thiesen uit Holthees, na dit laatste jaar vestigden zij zich te Horst.

Van 1844 tot 1849 de echtelièden PETER DERICKX en BARTHOLINA BROUWERS uit Well afkomstig. In laatstgemeld jaar trok Derickx met vrouw en zonen naar Baerloo.

Van 1849 tot 1851 waren er pachters HENDRIK JANSSEN en JOHANNA SMITS uit Venray. Reeds in het najaar 1850 verhuisden zij naar Capellen bij Gelder.

In 1851 vestigden zich weder van uit Horst te Meerloo de vorige pachters REYNDERS-THIESEN, totdat zij in 1863 hun domicilie te St. Odiliënberg namen.

Van 1863 af tot 1884 woonden er JAN FRANS SANDERS, gehuwd met ANNA MECHTILDIS DERIX, daarna hun zoon PETER MATHYS SANDERS, gehuwd met Wilhelmina Vermaeseren en in 1878, met Wilhelmina Hubertina Thielen; hij vertrok met zijn gezin naar Oostrum (Venray).

In het voorjaar 1884 kwamen van uit Well van de hoeve „de Fak", als pachters van den Elsholterhof en molen, de echtelieden JOHANNES HENDRIKS en ANNA MARIA BILLEKENS met hun gezin.

De oliemolen met de hofstede waren door verloop van tijd min of meer vervallen, weshalve de koopster der Hatzfeldsche goederen, MARGARETA ANNA BARONES VAN HAEFTEN, ten jare 1839 dezen molen geheel liet vernieuwen.

In den voorgevel zijn de volgende letterankers geplaatst:

M A Bs V H

en aan de westzijde het jaartal 1839.

Bij den verkoop der goederen in Januari 1908 ging de Elsholter hoeve over aan den toenmaligen pachter Johannes Hendriks en zijne echtgenoote Maria Billekens.

De oliemolen met eenig aangrenzend terrein werd aangekocht door den molenaar GERARDUS JACOBUS LAURENTIUS TAX, tevens aankooper van den graanmolen van het kasteel.

In November 1911 werd de oliemolen door dezen tot koren molen ingericht.

G. Rentmeeters van het adellijk huis Meerloo.

De heeren lieten hunne goederen besturen door rentmeesters, die sedert de helft der 17[de] eeuw meestal ook de waardigheid en het ambt van scholtis bekleedden. Als zoodanig vinden wij de volgende vermeld:

LEONARD VAN HAEFF, die als rentmeester voorkomt in 1629; in 1633 werd hij scholtis der heerlijkheid en teekent sedert dien enkel als zoodanig; hij overleed in 1647.

Toen de ridder der Duitsche Orde, Renier van Gelre, van het huis Arcen, de heerlijkheid bezat, komt in 1638 en nog later als BORGGRAEF voor EDMOND CLERENS of CLEURENS wonende te Arcen.

Deze titel, welke in die jaren meermalen voorkomt, had met de waardigheid der eigenlijke burggraven niets gemeen en duidde slechts aan het ambt van rentmeester, hofmeester, en werd in 't Latijn vertaald „provisor domus".

WILHELM CANN tevens scholtis in September 1647 en Juni 1650. Zijne huisvrouw Gertrudis schonk hem 2 October 1648 een dochtertje met name Agatha en den 12 Juni 1650 andermaal eene dochter Anna Maria, van wie meter was de edele juffrouw Anna Maria van Winckelhausen. Cann was waarschijnlijk afkomstig van Wassenberg.

CORNELIS INGEN HOEFF, ook scholtis in 1652, overleed in 1662.

JAN ANTOON RECKUM, scholtis in 1662, overleed in 1693.

JAN ARNOLD WILLEM HENDEL, geboren te Montjoie, was reeds rentmeester in 1760; in 1763 werd hij scholtis tot 1798, hij woonde te Arcen, waar zijne echtgenoote Maria Barbara Voellen en zijne kinderen hem in den dood voorafgingen. Hendel overleed te Arcen in Januari 1814. Als rentmeester te Meerloo was hij reeds gedurende zijn scholtisambt vervangen door ANTOON ALEXANDER JOSEPH VAN DOUVEREN (geboren ter Horst), werd als secretaris van Meerloo beëedigd 19 April 1775, komt voor als rentmeester in Januari 1788 en bleef zulks tot omstreeks 1810. Tijdens het Fransch Bestuur was hij „juge de paix du canton de Horst", doch woonde te Broeckhuysen.

WILHELMUS MATHIAS EMYAELS, (geboren te Heijthuijsen), oud rector van het klooster Bethlehem te Oostrum, dan pastoor te Geysteren sedert 1810, waar hij den 1 Juli 1822 overleed.

De laatste rentmeester der graven van Hatzfeldt was HERMAN JOSEPH FRANS ADOLF STEFFENS (geboren te Gulick), die in 1819 te Horst huwde met Anna Maria Jacoba Roeffs (geboren in 1784 en overleden in 1860). Hij was kantonrechter en stierf te Horst 23 Maart 1865 in den ouderdom van 76 jaren. Hij schonk aan de kerk van Meerloo een zwarte koorkap, in 1834 was hij getuige bij de verkoopacte der goederen aan de barones van Haeften.

H. Eene stichting van broodspinding (uitdeeling) door de heeren van Meerloo.

Als groote grondeigenaren hadden de heeren van Meerloo ook in naburige parochiën meerdere cijnzen en inkomsten en zoo stonden hun te Wanssum negen morgen bouwland *ter lijfgewinsrechten*. Deze benaming duidde aan, dat die gronden met den lijve gewonnen, verkregen werden en overgedragen moesten worden.

Het waren oorspronkelijk goederen, welke de landheeren aan hunne lijfeigenen ter beakkering overlieten, laatgoederen en moesten veelal aan twee handen staan. Twee personen, dat is twee lijven of twee handen, dienden geboekt te worden; stierf de eene hand dan kwam eene andere in de plaats en om nu niet te dikwijls de overgangsrechten te betalen koos men gewoonlijk jeugdige personen of kinderen. Waren die goederen in gebruik bij leeken dan koos men natuurlijkerwijze de levende hand uit zijne vrienden d. i. familieleden „soo sal die levende handt sinnen dooder handt frunden".

Deze goederen werden niet als allodiale bezittingen op het gewoon schepenregister geboekt, maar de overdrachten, scheidingen en andere acten werden voor den grond- of landheer en twee laaten of hofhoorige schepenen verleden op der heeren Thijnsboek vermeld.

Deze Wanssumsche perceelen werden door de heeren van Meerloo ten voordeele hunner kerk belast met de jaarlijksche levering van één malder tarwe of weit, waarvan echter de kerk verplicht was de belasting te betalen. De kerkmeesters moesten dit op Goeden Vrijdag aan de armen uitspinden, d. i. uitdeelen; deze laatste waren verplicht voor de heeren van Meerloo te bidden; ook werd hiervan wittebrood gebakken, dat op het Paaschfeest aan de behoeftigen werd geschonken, terwijl later op Goeden Vrijdag van eene andere stichting een malder rogge werd uitgespind.

Afgezien dat de Wanssumsche schuldenaars veelal slecht op tijd leverden, waren de verbazend hooge belastingen, welke destijds op landerijen en renten drukten, „swaere exactien ende contributions tyden", voor het kerkbestuur eene aanleiding om over den koop te onderhandelen.

Als kerkelijke stichting kan de aflossing niet geschieden dan met toestemming van den Bisschop; daarom traden pastoor en kerkmeesters met den landdeken PETRUS VERBERCKT, pastoor van Venray, in overleg en werd tot verkoop geadviseerd.

Mede was de toestemming noodig van den oorspronkelijken grondheer der lijfgewinsgoederen, LUDGERUS VAN WINCKELHAUSEN, heer van Meerloo, die hiervoor reeds zijne toestemming gegeven had.

De acte van verkoop werd te Meerloo opgemaakt den 13 Februari 1653; de bisschoppelijke goedkeuring met de aangegeven voorwaarden volgde eerst den 3^{den} April deszelfden jaars.

De gemeente verplichtte zich de verkoopsom 250 gulden (Venlosche munt) op te nemen als onaflosbaar kapitaal en de rente aan 4 % telken jare met het Paaschfeest te voldoen en zulks voor het eerst in 1654.

Een post in de kerkrekening heeft: Item noch aen JAN CREMERS voor vertheerungh over den uutlooss van t' malder weyts by hem gedaen betaelt 22 stuivers.

Sinds bovengemeld jaar werd de interest van de kapitalen, welke de kerk ten laste der gemeente had, met 10 gulden vermeerderd en is sedert die niet meer afzonderlijk vermeld.

Of de arme lui met Paschen nog hun wittebrood gekregen hebben valt te betwijfelen, daar de anders zoo nauwkeurige kerk- en armenrekeningen ons omtrent dit punt voortaan in het duister laten. Wel leest men, dat de pastoor nu en dan aan huisarmen, behoeftige passanten of arme studenten almoezen uitreikt, die door de kerk vergoed worden, maar de vrome stichting der oude heeren van Meerloo was vervormd of verdweenen.

In een rentebeschrijving der kerk van Meerloo, door pastoor Paulus van der Locht den 23 Juni 1597, komt dienaangaande het volgende voor:

„Item heefft die kerck van Meerlo jarlix Ein malder weytz, tot Wanssum, uut eenen onderpandt als men op den heern Boeck van Meerlo befinden sal. Waarvan Jacop Bussers, Seger Coenen, und Jan Aertz, ieder een deel hebben, und gilt yder jarlix ein summeren weytz und ist die kerck hier van in langwylige und friedliche possession und gebruick".

Latere omschrijving door denzelfden 23 Juni 1613:

„Item heeft die kerck van Meerlo jarlix Ein malder weytz tot Wanssum uutter enen onderpandt, als men op des heeren van Meerlo Tinsboeck befinden sal. Waer van nu Jacop Bussers, Seger Coenen und Jan Aerts ieder een deel hebben. Und gilt ieder jarlix einen summeren weyts.

In des heern van Meerlo Tynsboeck staet alsoo:

Jacop Lenart Heynen soen, Toenis Reyner Trippen soen, Peter Kalker, Reyner van Overbeeck, Arnt Kalker syn behandt aen 9 morgen lants. tho lyffgewins Rechten, und ist gelegen tho Wanssum. Und der hend eenich storve, soo sal die levende handt sinnen dooder handt frunden, und sullen malckanderen helffen winnen. Sonder argelist. Und gilt ons auss den voerscreven landt ein malder weyts. Ider ein summeren. Und die kerckmeisters tho Meerlo spinden sulchs auss op den goeden vrydach den armen luyden fur die heeren zu Meerlo.

Wy heer Henrick van der Locht pastoor, Cornelis ingen Hoefl scholtis, Jan Gerarts ende Hubert Pulskens, vorts samptlicke schepenen der heerlicheit Meerloe doen kundt, tuygen ende bekennen in krafft dieses, dat wy mit consent vanden wolEdelgeboeren ende gestrengen heere Lutger van Winckelhausen, onsen hoochgebiedenden heere, wiens vorsaeten lofflicker gedachtenisse een malder terven, so dit selve tot Wanssum op sieckere guderen van Jan Koenen, Renier Bussers ende Hilger Gielens jaerlixs hebben inkomen gehadt aen onze kercke to Meerloe ten euwigen daegen gegeven hebben. Die selve onse kercke (: gelick wy, so ferre ons moegelick to doen schuldich syn:) soeckende te beneficieren, door dien de selve by diese swaere exactien ende contributions tyden so viel van dit voorscreven malder den contributie geven moet, dat ons derhalven dienlicker gedocht heft t'selve malder te vercopen ende de pennongen daer van procedierende, also uut te stellen, dat onse kercke daermede wel bewaert sal syn, ende meerder profyt sonder eenige onlasten van diese pennongen als wel van t' malder terven genieten mochte. Daerom t' selve malder aen de uutgelders, te weeten Jan Koenen twe fatt, Reyner Bussens twe fatt ende Hilger Gielem twe fatt, mit vor-

gehaldene deliberatie ende goet gevondene raet van den heeren Deecken vercocht hebben ende vercoopen mits diesen (:jedoch op ratificatie van onsen hoochwerdigen heere Bisschop tot Ruremundt:) voor een capitael somme van tweehondert vyftich guldens, by dieser tyt Venlose weerden, naer welcke ratificatie ende voldoeninge, wy der voorgenoembde coopers onderpanden van die uutgulden des malder terven van nu aff ten euwigen dage toe vry, loss ende ledich spreecken sullen. Ende in oirkundt dat diesen contract in voegen voerscreven tusschen ons ende mehrgenoemde coopers sonder enich bedroch ofte argelist alsoe beraempt ende besloeten is, hebben wy beidersyts diesen mit eygen handen onderschreven, so geschiet to Meerloe den 13 February Anno 1653.

Onderstont geteikent aldus:

Petrus Verberckt, Decanus et Pastor in Venray.

Henrick van der Locht, Pastor tot Meerloe.

Cornelis ingen Hoeff, Scholtis.

Jan Gerits, schepen tot Meerloe.

Huybert Pulskens, schepen vor ons ende onse medeschepen.

Jan Koenen, Reiner Bussers ende Hilger Gielem.

Concordat hec copia cum suo vero originali de verbo ad verbum, quod testor ego Henricus van der Locht, Pastor in Meerloe.

Wy Jan Gerardts ende Simon Kuenen, vorts samentlicke Schepenen der heerlickheit Meerlo tuygen mitz desen te vreden te syn alsulcke 250 gl. als onse kercke door 't vercoopen van een malder terven sael t' ontfangen hebben, op onze Gemeente te vestigen ende andere daerop staende lasten daermede aff te maecken oyck so lange te behalden als onse Gemeente met eenige uuyt gulde sael moeten beswaert syn. Ende in cas dat Godt geven will dat wy door beteringe van tyden eenmael uuyt onse swaere schulden geraecken mogten, so beloven wy voor dese twehondert vyfftich gulden alsulcke sorge te dragen ende de selve also aen te leggen dat onze kercke daeraen nimmermeer en sael vercort syn. Ende tot assurantie van dyen hebben wy onsen gemeenen Schepensiegel met onsen goeden wille ende weten hieronder op t' spatium doen drucken, so geschiet te Meerlo den 18 Marty 1653.

L.S.

Andreas (1) Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Ruraemundensis etc. Omnibus praesentes visuris aut lecturis salutem in Domino. Viso instrumento contractus retroscripto et auditis desuper D D. Decano Christianitatis et Pastore loci, consideratis quoque oneribus contributionum, quibus reditus ille malderi tritici gravatur, necnon attentis necessitate et evidenti utilitate ecclesiae, consentimus in alienationem faciendam, et praesens nostrum auctoritatis nostrae ordinariae desuper interponimus decretum, sub conditione tamen expressa subque poena nullitatis contractus initi ipso facto absque ulla alia nostra declaratione inducenda, quod ducentis et quinquaginta florenis ex ea venditione provenientibus Praetor et scabini ement reditum, creabunt annuum duodecim florenorum decem stuferorum ad denarium videlicet vigesimum, eumque ad onus communitatis perpetuum et non redimibilem, nisi de consensu nostro aut tunc temporis existentis Episcopi Ruraemundensis successoris nostri.

Actum Ruraemundae 3 Aprilis 1653.

Subscriptum erat

Andreas Episcopus Ruraemundensis.

J. Nevenlijn der heeren van Meerloo. van Mierlaer genaamd van der Hatert.

Het stamwapen dezer heeren is gedwarsbalkt van zes stukken van goud en sabel, doch als brisuur in den rechterbovenhoek een klaverblad.

Waarschijnlijk noemden zich deze van Mierlaer's naar een goed, „de Hatert of Hattert" bij Nijmegen, Vierlingsbeek, of wel een gelijknamig goed in het Gulikerland gelegen, hun mogelijk door erfdochters aangebracht.

---

(1) Andreas Creusen, vierde bisschop van Roermond, was geboren te Maastricht in 1591 uit het huwelijk van Hubert Creusen, schepen (1600 – 1620) en burgemeester (1619) dier stad en van Margareta Vaes van Scherpenberg. Hij was Bisschop van Roermond van 1651—1657.

De familie was geërfd in het land van Kessel, te Wanssum en Swolgen namelijk.

HENDRIK VAN MEYRLOE geheyten VAN DER HATERT met zijne vrouw Agnes de Roever (stammende uit het huis de Gun onder Swolgen) bekennen den 24 Juni 1431 verkocht te hebben vijf malder rogge uit het perceel *den Looperman* te Swolgen.

De zegels dezer echtelieden zijn afgevallen, doch de zegels van hunne zonen PETER en GOERT, die den brief medebezegelden, vertoonen als omschrift alleen VAN DEN HATERT, terwijl bij de stichtingsacte van een jaargetijde bovengemelde Hendrik van Meyrloe, geheyten van den Hatert, zooals hij in 1431 genoemd wordt, hier enkel voorkomt onder den naam Hendrik van der Hatert en Agnes zijne huisvrouw (1).

1517 in October wonen te Wanssum Hendrik van der Hatert Janszoon en Haedtwich zijne echtgenoote.

1519, 1515 Seger van der Hatert, pastoor van Wanssum.

1533, 1569 aldaar pastoor Peter van der Hatert, bijgenaamd van Merloe (Maasgouw, 1907, pag. 90).

1550, 1557, pastor te Bergen a/d Maas, Johan van der Hatert (Maasgouw 1909).

1517 op Sint Jans-Evangelistendag (December 24) Johan van der Hatert Henrickzn, als houder van den hof ter Lynden te *Sevenum*, Nesa de moeder; zijn zwager Adrian van Kessel met Lysbeth zijne huisvrouw verkoopen 4 malder rogge, gelegen in den Weysterik (2).

Te Arcen komen voor: Johan van der Hatert, scholtis in 1501, 1518, leefde nog in 1551 en noemde zich toen oud-scholtis, Hendrik van der Hatert als scholtis vermeld in November 1526.

Beel tho Pass weduwe Johan van der Hatert 1575 geeft sieraden aan de kerk te Arcen (Maasgouw 1891 en 1906).

HAVERT (Kreis Heinsberg) de hof genaamd *ter Borch*. Arnold van der Hatert daarmede beleend in 1379.

---

(1) M. J. J(ANSSEN), *Bijdrage tot de geschiedenis van het huis „de Gun" en zijne bewoners (Swolgen)* in: *Limburg's jaarboek*. — „Limburg", provinciaal genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst. III. blz. 4.

(2) *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg*, 1887, pag. 77.

Hendrik van Meirloo genaamd van der Hattert 1401.
Peter van der Hatert op zijn zoon:
Hendrik van der Hatert 1467, 1474.

Wij hebben hier ongetwijfeld dezelfde personen, die in de acte van 1431 te Swolgen voorkomen, terwijl men in de 17de eeuw van dezen tak geen melding meer vindt gemaakt.

Wij sluiten hier onze gegevens over de vroegere heeren van Meerloo, in de hoop iets bijgedragen te hebben tot de geschiedenis van het aloude Overkwartier van Gelderland.

BIJLAGE.

1834 October 3. Verkoop door Edmund graaf van Hatzfeldt zijner goederen en renten aan de barones Margareta Anna van Haeften.

Voor ons

Johan Romuald Clercx

openbaar notaris

No 837 aangesteld voor het vredegeregt van het kanton Horst, Arrondissement Roermond, Provincie Limburg, residerende te Maasbree,
Verkoop en in tegenwoordigheid der hier nagenoemde getuigen.

3e October

Compareerde:

1834. De Weledele gebore heer Engelbert Libor Schramm, president van het landgeregt te Dusseldorf (Pruissisch grondgebied), woonachtig in zijne hoedanigheid als gevolmagtigde van zijne Excellentie den hoogwelgeboren HEER EDMUND GRAAF VON HATZFELD,
37=44. WEIS OF KINSWEILER TE TRACHENBERG, op zijn kasteel te Schoenstein, in zijne heerlijkheid Arrondissement Coblenz woonachtig; krachtens acte van volmagt verleden voor den koninklijken notaris Karel Pieter Hendrik Coninx, in de Stad Dusseldorf (: Pruissisch grondgebied:) residerende, den dertigsten November Jongstleden te Horst geviseerd voor zegel, en geregistreerd met een renvooi den derden October duizend acht honderd vier en dertig, folio honderd zeven, verso vak acht, ontvangen voor regt, eene franc zeventig centiemen doende met de zes en twintig opcenten additioneele, twee francs vijftien centiemen. De ontvanger (: geteekend:) Daels, dewelke wij na voorlezing aan deze minuut hebben gehegt. Welke heer Comparant in zijne aangehaalde hoedanigheid, ons verklaarde wel deugdelijk en onder vrijwaring van daad en regt te hebben verkocht, en in vollen en vrijen eigendom overgedragen en afgestaan aan en ten behoeve van de Hoog-
43=182. welgebore Jonkvrouwe MARGARETA ANNA BARONNESSE VAN

Haeften, vrouwe van Ophemert en Zenewyen, rentenierster op het adellijk huis te Blitterswyck woonachtig; hier tegenwoordig en accepterende. De volgende vaste goederen, alle onder de gemeente Meerlo gelegen, en uitgemaakt hebbende de voormalige heerlijkheid Meerlo.

Bestaande:

Primo. In eenen Bouwhof, genoemd den Kasteels hof, zich bevindende beschreven op het ·kadaster aldaar in de Sectie D: onder de Nummers acht en dertig, veertig, drie en veertig, vier en veertig, vijf en veertig, zes en veertig, zeven en veertig, acht en veertig, negen en veertig, vijftig, een en vijftig, twee en vijftig, drie en vijftig, vier en vijftig, zeven en vijftig, negen en vijftig, zestig, een en zestig, drie en zeventig, honderd vier en zeventig, honderd vijf en zeventig, honderd vier en tachtig, acht honderd negen en vijftig, acht honderd zestig, acht honderd een en zestig, acht honderd twee en zestig, acht honderd drie en zestig, acht honderd vier en zestig, acht honderd vijf en zestig, acht honderd zes en zestig, negen honderd drie en dertig, negen honderd vier en dertig, honderd negen en dertig en honderd drie en zegtig, te zamen groot zes en twintig bunders vijf en negentig roeden en twee en zeventig ellen.

Secundo. In een woonhuis verdere' gebouwen, moeshoven, akker en weilanden en houtgewassen genoemd Hoekerhof, aangewezen op het kadaster in de Sectie D onder de nummers, negen en twintig, dertig, twee en dertig, drie en dertig, vier en dertig, vijf en dertig, zes en dertig, zeven en dertig, twee en zestig, drie en zestig, honderd vijf en twintig, honderd twee en zeventig, honderd drie en zeventig, acht honderd vijf en twintig, acht honderd zes en twintig, acht honderd zeven en twintig, acht en negen en twintig, acht honderd dertig, acht honderd vier en veertig, acht honderd vijf en vijftig, acht honderd zes en vijftig, acht honderd zeven en vijftig, acht honderd acht en vijftig, acht honderd zestig, achthonderd zeventig en honderd negen en dertig, groot te zamen veertien bunders, een en negentig roeden.

Tertio. In het bouwhofje genoemd Wijfkens goed aangewezen op het kadaster in de Sectie C onder de Nummers acht en vijftig, honderd twee en tachtig, honderd drie en tachtig, honderd vier en tachtig, honderd vijf en negentig, honderd negen en ne-

gentig, twee honderd drie, twee honderd zes, twee honderd zeven, twee honderd acht, en twee honderd negen, zijnde een woonhuis met stal, schuur, verdere gebouwen, moeshof, akker en weilanden en houtgewassen, groot te zamen vijf bunders vijf en vijftig roeden, tachtig ellen.

Quarto. In een woonhuis verdere gebouwen, tuinen, akker en weilanden en houtgewassen, genoemd Inder of molenhof, aangewezen op het kadaster, in de Sectie C onder de Nummers zes en negentig, zeven en negentig, acht en negentig, negen en negentig, honderd, honderd een, honderd zes en veertig, honderd zeven en veertig, honderd vijftig, honderd een en vijftig, honderd twee en vijftig, honderd drie en vijftig, honderd vier en vijftig, honderd vijf en vijftig, honderd zes en vijftig, honderd zeven en vijftig, honderd acht en vijftig, honderd negen en vijftig, honderd zestig, honderd negen en dertig, honderd twee en zestig, honderd drie en zestig, honderd vier en zestig, honderd vijf en zestig, honderd zes en zestig, honderd zeven en zestig, honderd acht en zestig, honderd negen en zestig, honderd acht en tachtig, honderd negen en tachtig, en honderd negentig, groot te zamen vier en twintig bunders, drie en twintig roeden, negen en tachtig ellen.

Quinto. In eenen bouwhof genoemd Lutjens hof, zijnde een woonhuis, stallingen, schuur verdere gebouwen, tuinen, akker en weilanden, en houtgewassen aangewezen op het kadaster in de Sectie D onder de Nummers, honderd veertig, honderd een en veertig, honderd drie en vijftig, honderd zeven en negentig, twee honderd acht en veertig, twee honderd negen en veertig, twee honderd vijftig, twee honderd negen en vijftig, twee honderd zestig, drie honderd zeven, drie honderd negen, drie honderd dertien, drie honderd achttien, drie honderd twintig, drie honderd vier en vijftig, drie honderd vijf en vijftig, drie honderd zes en vijftig, drie honderd zeven en vijftig, drie honderd acht en vijftig, drie honderd negen en vijftig, vijf honderd tien, vijf honderd elf, vijf honderd twaalf, vijf honderd dertien, vijf honderd negentien, vijf honderd drie en dertig, vijf honderd twee en vijftig, vijf honderd zeven en vijftig, honderd negen en dertig, honderd twee en negentig, vier honderd drie en tachtig, vier honderd vier en tachtig, drie honderd twaalf, vijf honderd een en tachtig en twee honderd drie en negentig, groot te zamen vijf en twintig bunders

Octavo. In eene watermolen te Tienray, benevens een perceeltje vijf en dertig roeden en eene el, gevende eene jaarlijksche pacht van twee honderd twee en zeventig francs, twee en dertig mudden rogge, en acht mudden rogge.

Sexto. In eenen bouwhof genoemd Hoebers hof, bestaande uit eene woning, verdere gebouwen, tuinen, akkerlanden, weiden en houtgewassen, aangewezen op het kadaster, in de Sectie D onder de Nummers honderd twee en zestig, twee honderd zeven, twee honderd acht en dertig, twee honderd veertig, twee honderd negen en veertig, twee honderd zes en vijftig, twee honderd negen en vijftig, twee honderd zestig, twee honderd negentig, drie honderd vijf, drie honderd negen, drie honderd tien, drie honderd een en veertig, drie honderd twee en veertig, drie honderd vier en veertig, drie honderd vijf en veertig, drie honderd zes en veertig, vijf honderd twee en zeventig, vijf honderd drie en zeventig, vijf honderd twee en tachtig, honderd negen en dertig, honderd drie en zestig, honderd zes en tachtig, honderd zeven en tachtig, drie honderd acht en veertig, twee honderd een en zestig, twee honderd twee en zestig, twee honderd drie en zestig, twee honderd acht en tachtig, twee honderd twee en negentig, en vijf honderd een en negentig, groot te zamen achttien bunders, vijf en zestig roeden, een en veertig ellen.

Septimo. In eenen bouwhof genoemd Elshout, of Verheyen hof, bestaande in eene ruime woning, verdere gebouwen, benevens eene groote oliemeulen met twee loopen, akker en weilanden en houtgewassen, aangewezen op het Kadaster. in de Sectie D, onder de nummers zeven honderd vijftien, zeven honderd zestien, zeven honderd zeventien, zeven honderd achttien, zeven honderd negentien, zeven honderd twintig, zeven honderd een en twintig, zeven honderd acht en dertig, zeven honderd negen en dertig, zeven honderd veertig, zeven honderd een en veertig, zeven honderd twee en veertig, zeven honderd drie en veertig, zeven honderd vier en veertig, zeven honderd vijf en veertig, zeven honderd zes en veertig, zeven honderd acht en veertig, zeven honderd drie en zeventig, zeven honderd vier en zeventig, vier honderd zestig, vier honderd een en zestig, honderd negen en dertig, honderd zeven en zestig en zeven honderd vier en zestig, groot te zamen vijftien bunders, acht en zestig roeden en negentig ellen.

akkerland aangewezen op het kadaster in de Sectie C onder de nummers zestig en een en zestig, groot tien roeden veertig ellen, en eene watermolen, en weiland te Meerloo bij het dorp, aangewezen op het kadaster in de Sectie D onder de nummers vijf en vijftig, zes en vijftig, twee en veertig, en honderd negentig, groot te zamen twee en zeventig roeden, vijf en veertig ellen.

Nono. Uit eene dagloonerswoning met moestuin genoemd „Stoffelshuisje" aangewezen op het kadaster in de Sectie D onder de nummers vier honderd twee en dertig en vier honderd drie en dertig, groot zes roeden dertig ellen.

Decimo. In een perceel akkerland en weide „Op de Rooyaard" gelegen Sectie D. Nummers twee honderd vier en zestig, twee honderd vijf en zestig en twee honderd drie en zeventig, groot acht bunders zes en dertig roeden en twintig ellen.

Undecimo. In onderscheidene bosschen aangenomen op het kadaster als volgt:

A. Een perceel dennenbosch en heide aan het „Moleneind", Sectie D. Nummers negentig, een en negentig, twee en negentig en drie en negentig, groot te zamen vier bunders, acht en twintig roeden en tachtig ellen.

B. Een perceel heide en dennenbosch aldaar. Nummer honderd elf, groot drie bunders, dertien roeden, dertig ellen.

C. Een dito perceel aan Nieuwland, dito Sectie Nummers honderd achttien en honderd negentien, groot vijf bunders, eene roede en twintig ellen.

D. Een perceel dennenbosch in Cortenbosch heide, dito Sectie. Nummer twee honderd negen en negentig, groot vier en vijftig roeden, vijf en negentig ellen.

E. Een perceel bosch in de Rothweide, dito Sectie. Nummer vijf honderd acht en tachtig, groot zeventig roeden.

F. Een perceel bosch in de Meerlo heide, dito Sectie. Nummers acht honderd een en vijftig, acht honderd twee en vijftig en acht ho..derd drie en vijftig, groot twee bunders achttien roeden en zes en twintig ellen.

G. Een dito perceel aldaar, dito Sectie. Nummer zeven honderd vijf en zestig, groot een bunder acht en vijftig roeden een en dertig ellen.

H. Een perceel slaghout het „Elshout", dito Sectie. Nummer

zeven honderd acht en dertig, groot drie bunders, acht en dertig roeden, zes en dertig ellen.

J. Een dito perceel op de „Hees", dito Sectie. Nummers zeven honderd een en zeventig en zeven honderd twee en zeventig, groot zeven bunders, tachtig roeden, tachtig ellen.

K. Een perceel dennenbosch, Sectie C. Nummer honderd zes en twintig, groot vier bunders, drie en negentig roeden, veertig ellen.

L. Den perceel slaghout en dennenbosch, dito Sectie. Nummers honderd acht en veertig en honderd negen en veertig, groot drie bunders, een en negentig roeden, twintig ellen.

M. Eindelijk een perceel dennenbosch. dito Sectie. Nummer honderd een en negentig, groot een bunder, acht en veertig roeden, negentig ellen.

Duodecimo. In een perceel akkerland in het burgveld gelegen, Sectie D. Nummer acht honderd vijf en zestig, groot drie bunders, zeven en zeventig roeden, twee en tachtig ellen.

Decimo tertio. In een dito perceel in gezegd burgveld achter den weg van Venhorst, dito Sectie. Nummers acht honderd zes en zestig, groot twee bunders, drie en dertig roeden.

Decimo quarto. Bestaande uit 1° eene grondrente van een mud, twee koppen, drie en vijftig vingerhoeden rogge, ten laste van Jan Hutjens, akkerman te Meerlo, krachtens acte verleden voor ons Notaris den achttiende Maart jongstleden, te Horst behoorlijk geregistreerd.

2°. Een dito rente van zes en zeventig koppen, negen maatjes rogge, ten laste van Martina Keysers, weduwe Arnold Kessels, herbergierster te Meerlo, krachtens acte verleden voor ons Notaris den negentiende Maart jongstleden te Horst behoorlijk geregistreerd.

3. Een dito rente van een en vijftig koppen, zes en twintig vingerhoeden rogge, ten laste van Maria Fleuren en haren echtgenoot Herman Aerts te Meerlo, en Mechtildis Fleuren te Boxmeer, krachtens acte verleden voor ons Notaris, den negentiende Maart jongstleden te Horst behoorlijk geregistreerd.

4°. Een dito rente van een en vijftig koppen, zes en twintig vingerhoeden rogge ten laste van Leonard Meysers, metselaar te Meerlo, krachtens acte van vernieuwing van den titel verleden voor ons Notaris den negentiende Maart jongstleden.

5°. Eene dito rente van vier mudden, vijf en dertig koppen, vijf en zeventig vingerhoeden rogge, ten laste van Anna Margaretha Hutjens, en haren echtgenoot Bernard Geurts, akkerman te Meerlo, krachtens acte verleden voor Notaris den achttiende Maart jongstleden, te Horst behoorlijk geregistreerd, te zamen uitmakende zeven mud, zeventien koppen, zeventig vingerhoeden rogge, alle onderhevig aan eene korting van een vijfde, en vervallende jaarlijks betaalbaar op den dertigsten November.

Al de voorbeschreven goederen en renten zijn verkocht met alle derzelver aan en onderhorigheden, prerogatieve regten; zoowel de voormalige heerlijkheid aangaande als van allen anderen aard, niets daarvan uitgezonderd, en gelijk dezelve voorheen en tot heden aan door den Heer verkooper zijn in bezit en in genot geweest en in den staat, waarin zij zich bevinden, met alle heerschende en lijdende servituten, lasten en verpligtingen, nogthans vrij van alle hypothecaire schulden, doch met uitzondering der oppervlakkige inhoud dewelke niet door den Heer verkooper gewaarborgd worden zullende de meer of mindere ten voor- of nadeele der Baronnes aankoopster strekken.

De Heer verkooper verspreekt geenen anderen waarborg van eigendom dan alleen dat derzelve zoo als ook de erfpachten, deszelfs vollen en vrijen eigendom uitmaken, waarover hij geregtigd is, naar welgevallen te beschikken als dezelve te hebben verkregen uit de nalatenschap van wijlen zijne ouders.

De Barones aankoopster is verpligt de bestaande pachtcontracten te respecteren en dezelve na te komen, zoo dat zij volkomen in de regten en verpligtingen des Heeren verkoopers intreedt, welke pachtcontracten tevens in handen van de Baronnes-koopster gesteld zijn, zonder van wege den Heer verkooper eenige vermindering des koopprijses noch schadeloosstelling te kunnen vorderen.

De Baronnes-koopster treedt onmiddellijk in het bezit en genot der aangekochte goederen en van heden af aan zal zij alle schade lijden, waaraan de verkochte voorwerpen zouden kunnen onderhevig zijn, zullende zij ook van nu af aan het genot van de niet verpachte gronden hebben, nogthans blijven de pachtprijzen der verpachte goederen over het loopende jaar geheel ten voordeele des Heeren verkoopers, welke zich daartegen ook verplicht de grondcontributiën over dit jaar te betalen.

De heer verkooper reserveert zich al het hout zoowel de hoogstammige boomen, als het slaghout dewelke reeds gekapt zijn en op de verkochte gronden nog aanwezig.

Deze verkoop is geschied om en mits eene som van *honderd en tien duizend francs* effectief, op welke reeds betaald is die van *vijf en veertig duizend zes honderd zeven en dertig francs* vijf en zestig centimen zoodat er nog te betalen blijft de som van *vier en zestig duizend drie honderd twee en zestig francs* vijf en dertig centiemen, welke restant de Baronnes Koopster zich verpligt te betalen in twee egale sommen op de volgende bepaalde termijnen, te weten: De Eerste voor of op den eersten November achttien honderd vijf en dertig en de tweede voor op den eerste November achttien honderd zes en dertig, beide met eene wettige intrest van vijf ten honderd 's jaars, zullende het evenwel de Baronnes aankoopster vrijstaan zulks haar convenierende die sommen voor de aangehaalde vervaldagen te voldoen, echter onder korting van den intrest naar rato van tijd.

Waarvan Acte.

Gedaan en verleden op het Adelijk Huis te Blitterswyck op heden den derden October, des jaars een duizend acht honderd vier en dertig in bijwezen van de heeren Herman Joseph Frans Adolph Steffens, vrederegter te Horst woonachtig, en Arnold Kellenaers burgemeester der gemeente Meerlo, aldaar woonachtig, hiertoe verzocht getuigen dewelke benevens de partijen en mij Notaris dezer minuut na gedane voorlezing geteekend hebben.

(was geteekend) M. A. van Haeften, Engelbert Libor Schramm, Steffens, A. Kellenaers, J. R. Clerex, notaris.

Verbaal der Registratie.

En registre sans renvoi à Horst le trois Octobre 1800 trente quatre volume treize, folio quarante quatre recto, case deux, à verso, case sept incluse. Reçu quatre mille quatre cents francs pour droit, fesant avec les additionels de vingt six pour cent, cinq mille cinq cent quarant quatre francs, ci . . . . frs. 5544.00

Le Receveur (signé) Daels.

Voor eensluidend afschrift.
J. R. Clerex,
notaris.

Den 17 Dec^er 1834 Dl. 70 B.W. 17.

Depot W. 1458 . . .	0.25
regt.	550.—
26 %	143.—
zegel	4.01
26 %	1.05
salaris	5.80
Ambtsh. Insch°	
Dl. 69 W. 348	
zegel	2.07
26 %	0.54
salaris	1.—
	707.72

Overgeschreven ten kantore der hypotheken te Roermond den zeventienden December 1800 vier en dertig, Deel 70 B W. 17. Ontvangen zeven honderd zeven franken twee en zeventig centimen.

De Bewaarder,
Petit.

TWEE VOORMALIGE BENEFICIES

IN DE PAROCHIEKERK VAN HEERLEN.

DE ALTAREN VAN SINT MATTHIAS EN SINT ANNA.

Bij het onderzoek van het parochiaal archief te Schin-op-Geul, vond de pastoor onlangs eenige stukken, die betrekking hebben op een tweetal oude beneficies in de kerk van Heerlen. Hoe die stukken daar verzeild zijn geraakt, is moeielijk te zeggen. Mogelijk heeft een pastoor van Schin-op-Geul tot de Heerlensche beneficianten behoord.

De stukken dateeren uit de tweede helft der 17[de] eeuw, en wel uit den tijd, dat Lodewijk XIV de landen van Overmaas, en bijgevolg ook Heerlen, bezet hield. Onder dat Fransch bestuur, hetwelk van 1672 tot 1678 duurde, werd de katholieke geestelijkheid weer in het bezit gesteld van de goederen, die haar sinds geruimen tijd door de Staten der Vereenigde Nederlanden waren ontnomen. Het ligt voor de hand, dat men bij die gelegenheid oude registers en documenten raadpleegde, afschriften maakte, lijsten van inkomsten opstelde en nieuwe registers van ontvangsten en uitgaven aanlegde. Dat verklaart dan ook den aard der gevonden stukken, waarvan het grootste gedeelte betrekking heeft op het altaar van Sint Matthias.

Dit altaar, waarvan stichter en stichtingstijd tot dusverre niet bekend zijn, komt reeds voor in 1485. Volgens het verslag der kerkvisitatie van 7 October 1673 (1) bevond het zich tegen den eersten pijler aan de Epistelzijde, werd vergeven door den „persona"

---

(1) Jos. HABETS. *Geschiedenis van het bisdom Roermond,* Deel III, blz. 356.

d. w. z. den bezitter van het pastoraat van Heerlen, en had tot rector *Dionysius Schils*, pastoor van Bingelrade. Deze was gehouden tot vier missen in de week, welke later tot drie waren teruggebracht, te weten: op Maandag, Woensdag en Vrijdag.

De stukken nu, die het altaar betreffen, bevatten eene lijst der inkomsten en een registertje van ontvangsten en uitgaven.

1. De lijst der inkomsten is getiteld *„Specificatie der sackrenten van Ste Matthys authaer binnen Heerlen"* en beslaat vier bladen in folio. De lijst is vrij slordig gemaakt en eindigt met de nota: „Item werpt 't register uyt: LXXXVI vat rog [ende] IIII cop, V cappuyn, onderhalven rixthaler in merck etc., in haveren: XXXXXIIII vat haveren." Deze opgave komt niet overeen met de uitkomst, die men verkrijgt bij de samentelling der verschillende soorten van renten, welke op de lijst zijn vermeld. Doch, daarvan afgezien, blijkt er toch duidelijk uit, dat de inkomsten van het beneficie vrij groot waren. De lijst is niet belangrijk genoeg, om ze in haar geheel af te drukken. Wij meenen te kunnen volstaan met het geven van eenige benamingen, die voor de geschiedenis en de topographie van Heerlen van nut kunnen zijn:

Item in den eersten wordt betalt bij de persoen van Mettel *in die Lyrp* (1), ofte haeren soen XVIII vat roggen ende XIIII vat haveren.

Merten *op 't Kloesterken* (2) . . . . III vat roggen.

Den hoeff *in den Bersell* (3) . . . . VI vat roggen.

Cornelis *op den Bouck* (4) . . . . . I vat roggen.

---

(1) Plaats ten Westen van Welten. Zie: J. JONGENEEL. *Een Zuid-Limburgsch taaleigen. Proeve van vormenleer en woordenboek der dorpsspraak van Heerle, met taal- en geschiedkundige inleiding en bijlagen.* Heerlen, 1884, blz. 110, waar *Oppene Kommert* en *oppen Lirp* vermeld worden als perceelen bij de *Weltertuun*, d. w. z. bij de tuinen of heggen van Welten.

(2) Van welk kloostertje die benaming afkomt is ons onbekend.

J. JONGENEEL, *o. c.* vermeldt blz. 109 *De Kloeësterkoeëlhofsgats* bij het Pannesjop. Volgens mededeelingen van den heer Grootjans, gemeente-secretaris te Heerlen, is *Op 't kloesterken* eene plaats gelegen bij Benzenrade.

(3) Deze hoeve lag in den Koningsbeemd ten Z.-W. van Heerlerheide en komt ook voor onder de benamingen van Berssen, Beersdael (1733), Beerssen (1527), Beersdel (1680), Beerselt.

(4) Op den Bok, buurt ten Z.-O. van Heerlerheide.

Thys *Van den Nesschen* (1).	I vat roggen.
Maria *In 't Handt* (2).	II vat roggen.
Hiervan betaalt . . . . . . Geeren *op de Gansweyde* (3) III cop.	
Beggen *op den Bergh* (4)	III vat haveren.
Wilhelm Anthonis *tot Benssenraedt* (5)	IX vat roggen ende XII vat haveren.
Der hoeff *Van den Schiffeler* (6). .	IX vat roggen.

2. Het registertje van ontvangsten en uitgaven is aangelegd door *Nicolaas Schils*, die te Heerlen woonde, op last van den beneficiant, zijn broeder, voor de inning der renten zorgde en tal van uitgaven deed. Uit zijne aanteekeningen blijkt, dat de beneficiant de diensten aan het St. Matthias-altaar door anderen liet waarnemen. Zoo vinden wij:

> Op den 10 April 1676 so heb ick an her *Johannes Swaens* gelangt $6^1/_2$ gulden wegens den dienst van min heerbroder.
>
> Anno 1677 so hebbe ick an her *Pitter Ruitters* (7) gelangt 16 guldens ende 17 stuvers in den naem van minen herbroeder wegens gedaenen godesdienst, so den voors. here *Reuitters* voer innigen teit gedaen wegens S. Mattis-altaer tot Herlen.
>
> Noch hebbe ick in den naem van min herbroeder betalt aan her *Johannes Swaen* 8 guldens.

De toenmalige koster der kerk te Heerlen heette *Hendrik Schepers*. Deze wist blijkbaar niet meer hoeveel hem toekwam voor zijne goede zorgen, want de betalingen werden hem slechts provisio-

---

(1) Ten Esschen, eene buurt ten N. van Voerendaal, aan de grens van Heerlen.

(2) Die plaats is mij onbekend.

(3) Buurt ten N.-W. van Heerlerheide.

(4) Op den Berg is de oude benaming voor Ubaghsberg, welke tegenwoordig nog door het volk gebruikt wordt.

(5) Benzenrade, buurt ten Z. van Welten.

(6) Den Schiffeler, hofstede ten Z.-O. van Heerlen, in het gehucht Onderste Caumer.

(7) De Norbertijn Petrus de Ruyter, deservitor van de kapel te Welten.

neel gedaan. Later zou hij uit zijne bescheiden aantoonen, hoeveel de beneficiant hem schuldig was.

Van belang schijnen ons eenige uittreksels, die hier volgen:

> . . . ein haelf seil ackerlans is gelegen *in dy Heugden in dy Hessenkeul* (1).
>
> . . . ein weide gelegen onder *Schram* (2), reigenodt ein houff den weg gaende naer het *Graszbruck* (3).
>
> Jan Jungen, halfen *in den Berselt*, betalt 6 vat coren die den hoef *in den Berselt* jaerl. is geldend aen S. Mattis altaer tot Herlen.
>
> Piter Cloet *an den Schram*.
>
> Lins Sistermans van *Schandelen* (4).
>
> Jan Moeus van *Freussemig* (5).
>
> . . . vertig roeden lans gelegen *in den Honersack* (6) . . . . aen de gewande van *Meissenbruck* (7).
>
> Dirck Coenen van *Palenbergh* (8).
>
> Jan Sistermans *uyt de Gansweyde*.

Het stuk, dat betrekking heeft op het Sint Anna-altaar is verreweg het belangrijkste. Daaruit blijkt dat dit altaar, waarvan, zoover mij bekend is, eerst melding gemaakt wordt in 1558, veel ouder is. Volgens de bovengenoemde kerkvisitatie van 7 October 1673 bevond het zich in den zijbeuk aan den Evangeliekant en

---

(1) J. JONGENEEL, *o. c.*, geeft blz. 110 *De Hessekoel* in *'t Hueskesvelt*, bij de *Heügde*, zonder nadere aanwijzing. In de Heugden is de plaats, waar thans de mijn Oranje-Nassau I zich bevindt. Ten Noorden van de mijn, in de richting van Heerlerheide, ligt het gehucht Husken. De benaming Hessenkeul is thans onbekend.

(2) De Schram is de tegenwoordige Willemstraat. Het is jammer, dat men den alouden naam, die bij het volk nog voortleeft, niet behouden heeft bij het vaststellen der straatnamen.

(3) Het Grasbroek is gelegen aan de Grasbroekerstraat. Deze loopt even voorbij den ringoven, uit den weg Heerlen—Sittard naar de kolonie Musschemig, om daar weer op den bovengenoemden weg terug te komen.

(4) Het gehucht Schandelen ligt ten N. van Heerlen, tusschen deze plaats en het kasteel Meesenbroek.

(5) Vrusschemig, buurt ten Z. van Heerlen tusschen Welten en Caumer.

(6) „In den Honersack" is gelegen achter den ringoven van Beckers & Koten.

(7) Het kasteel Meesenbroek.

(8) Palenberg, gehucht van de gemeente Schaesberg, ten N. van het kasteel Meesenbroek.

werd het vergeven door Jan Willem van *Wylre*, heer van *Verwarff* (1). De beneficiant was Gabriel *Knoren*, pastoor te Wanloo. Deze was gehouden elken Dinsdag eene H. Mis te zingen ter eere van Sint Anna. Het altaar had nog zijn eigen kelk, van verguld zilver.

Ons stuk is een zeventiende eeuwsch afschrift van een schepenbrief der bank van Heerlen van 6 Augustus 1498, welke dienen moest om het altaar in het bezit zijner goederen en renten te bevestigen. Het was geen fundatiebrief, zooals verkeerdelijk op de rugzijde van het afschrift is aangegeven. Alle renten en inkomsten worden vermeld met de goederen, die tot onderpand dienen en deze worden vrij nauwkeurig beschreven, zoodat deze schepenbrief een schat van gegevens bevat voor de locaalgeschiedenis van Heerlen en omstreken, reden waarom hij hem hier in zijn geheel laten volgen:

> Copye der renten van St. Annen-altaer in die kercke tot Heerle.
>
> Wyr *Jaspar Zens* (2), *Joannes Durtant*, *Goerdt Fix*, *Peeter Becker* (3), *Pouls Pyscher* (4), *Gerardt Zsingels* (5) und *Gilliss Zimmerman* (6), scheffen zo *Heerle*, doen condt und gestaen overmidts desen brieff, dat vur ons commen syndt goede eerbaere mannen, mit naemen heer *Johan van Culenborch*, priester, und *Cretzisneffe*, broedermeister St. Annen zo *Heerle*, und haeven vur ons opgedaen und vertzogen alsulche erffrenten als St. Annen-altaer in

(1) J. Habets, *o. c.*, blz. 356, gist, dat Verwarff eene verschrijving is voor Ter Worm. Werkelijk was Ter Worm omstreeks dien tijd in het bezit der familie van Wylre. Jonkheer Jan Willem van Wylre tot ter Worm verhief 27 Januari 1643 het Jan Scheyen-leen onder Heerlen en later, in 1739, komt voor als bezitter van Ter Worm de baron van der Heyden de Belderbusch, als opvolger van wijlen den baron van Wylre, deken van het Munsterstift te Aken.

(2) Vermoedelijk nog schepen in 1503, zie: Jos. Habets, *Limburgsche wijsdommen*. 's Gravenhage, 1891. blz. 223.

(3) Komt nog als schepen voor in 1505. *Ibidem*, blz. 225.

(4) Vermoedelijk dezelfde als Pouwels Byter in 1505. *Ibid.*

(5) In 1503 was schepen Willem Scyngels, die de Heerlensche bankrechten copicerde.

(6) Komt voor als Gielis Zimmerman in 1505. *Ibid.*

onsere kercken zo Heerle aengeveugt syndt und aldaer jaerlichs aen und op gueden pend und onderpenden geldens haet.

In den eersten hayt joncker *Hanss van Bensenraede* erffliche gegeven zu der vorss. St. Annen-altaer eyn erffmudde roggen und dat beweesen op *des Heerenbempt* (1), regnoeten (2) aen eyne syde aen *Heynen Vuyst* kinder goedt, genaempt *der Krubbel* (3), aen die andere syde *Knuyst* kinder goedt und stoet op die baecke (4).

Joncker *Daniel van Goor* gilt jaerlix twee eerffmudden roggen, wel veronderpandt op alle syne erffrenten hyr zu *Heerle* aen syne laetgoeden geldens haet, komen hier van eynre soymen van eynre dort voern. zo St. Annen-deynst daertzogegeven (5).

Noch haint *Herman Degens* kinder eyn erffmudde gegeven op huyss ende hoff, landt und sandt, gelegen op den *Faerenbuchel* (6) an den landtheer hoevende, reynende zo allen syden binnen denselven goide, zen vader seliger achtergelaetten haet.

Gilles van Roedenbroicke (7) haet erfflick gegeven ses vaetten roggen op twee morgen landts, gelegen ter syden achter den huyss, stoet voor hooff op die straette naer den *Faerenbuchel*, und op eyn bounder

---

(1) De ligging van den Heerenbeemd is mij onbekend.

(2) Regnoeten of regnoten, zooals verder staat, is een andere vorm voor rein-*genooten* = *grens*genooten. Vat men *regnoeten* hier op als zelfstandig naamwoord, dan dient *aen* (Heynen Nuyst) geschrapt te worden; deze vorm komt echter ook voor met de beteekenis van een deelwoordelijk adjectief *reingenootende* = *grenzend* of *reinend aan*.

(Zie Verdam i. v. reingenote). *Reinen* of *reenen* komt van *rein* = grens. De rijmende uitdrukking *reinen ende steinen* (evenals *putten ende palen*) beteekent: de grenzen aangeven van.

(3) Een goed of hoeve van dien naam is mij onbekend.

(4) en stoot op de beek, d. w. z. grenst met een hoofdeind aan de beek.

(5) Deze zin is onduidelijk. De zeventiendeeeuwsche copist zal niet juist gelezen hebben. Dat deed hij trouwens meer, vooral bij eigennamen.

(6) Varebeuker, buurt ten N. van Heerlerheide.

(7) Robroek, buurt ten O. van Heerlerheide.

landts gelegen in *Schrybroytzerffe* (1), nae inhalden eens erffbrieffs daerover gesegelt, die wyr gesien und gelesen haeven.

Eyn erffmudde rogge op eynen bembt zu *Palenbach* (2), grot eyn halff bounre, hayt *Zyss Roede* gegeven, reynende aen een syde *Vaes Knuyst* goit, der andere syden der *Prickenbembt* (3) und *Peter Muters* goyt.

Noch haint St. Annen-brodermeysters gegolden eyn halff mudde roggen op eyn halff bounder landts und eyn halff bounder weyden, gelegen op *Wickraedervelt* (4), reynende aen eyn syde *Jacob Moux* goet, aen die ander syde op een weg van der *Smytheggen* (5) naer *die Wegscheydt* (6).

Noch eyn erffvass roggen op denselven onderpandt hayt *Willem van Elsloe* dar op besadt.

Noch so haven St. Annen-broedermeisters eerfflichen gegolden vyff erffvaess rogge op een bounder landts hinder *Schandelen* gelegen, langs een vloetgrave aen eyne syde regnoten, und aen die ander syde *Jan Pelchers* und *Gilles van Wirst*, stoet voor hoeff aen *Pouwels Scheerenbex* den alden erff und goedt.

Noch gegolden eyn erffmudde tzo *Vourendael* op onderhalff bounder landts, reynende eyne syde widder eyne gewande hoeffs *tzo den Venraedt* (7) und stoet voor hoff aen die *Pertelstraette* (8); daervan is eyn besegelt erffbrieff.

---

(1) Vermoedelijk bij Schrijversheide, een gehucht van Heerlen, dicht bij de grens van Brunssum.

(2) Oude vorm van Palenberg, gehucht van Schaesberg.

(3) Vermoedelijk genoemd naar de familie Prick, die vanaf de 14de eeuw bij Heerlen voorkomt en den naam gegeven heeft aan de hoeve Prickenis onder Voerendaal, op de grens van Heerlen, en aan de hoeve Prickenscheydt onder Nieuwenhagen. Er ligt thans een Prickenbeemd tusschen den Molenberg en de Caumermolen. Hij behoort aan de Wede. Ploemen.

(4) Vermoedelijk tusschen Welten en Heerlen. In de 13de en 14de eeuw waren de heeren van Wickerade in het bezit van uitgestrekte leengoederen onder Heerlen.

(5) Onbekend. Wel is nog „de smidse" gelegen te Welten.

(6) De „Wegscheydt" is het kruispunt van den weg naar Valkenburg met de Geerstraat en den Lindenweg.

(7) Onbekend.

(8) **Onbekend.**

Gerardt Fix hat gegeven twee vaessen roggen op twee morgen bembts, gelegen toe *Weltem*, aen eyne syde *Hensgen Cleuitgen* und aen die andere syde *Gordt Delff.*

Noch hat derselve errflichen gegeven twee vaessen roggen op twee morgen bembtsschner, gelegen tho *Herle in den Bongart* (1), aen eyne syde *Jaspar Thuyss* und aen die andere syde *Katharyne op den Hoevel* (2).

Johan Pyscher hat gegeven eyn erffvaes roggen op *Lensse* goet tho *Frussenbach* (3), reynende aen eyne syde *Rutten Kuypenbinder* goet, wieder die andere syde beneven die gemeente.

Noch haet eyne alde vrouwe tzu *Frussenbach* gegeven op dat selve onderpandt eyn erffvaet roggen.

Item gegolten op *alle Winters* goet zu *Frussenbach* dry vaet und eynen cop roggen, reynende aen alle syden *Dierichs* goyt op *Rouenberg* (4), stoet voor hoeff onderlangs *Heyncken Bollens* twee bounder lants.

Item *Peter Becker* haet gegeven twee vaeten roggen tzo *Nieuwenhaege* aen *Jaeckxgen Royckboys* goet; alle syn goet is onderpant daervoor.

Item *Lysse Frencken* haet gegeven eyn erffvaet roggen und dat bewesen op alle *Wenffen* kinder goet zu *Heerle*.

Jouffraw *Gebel van der Haten* (5) gegeven eyn vaet roggen op twee morgen landts und eyn wenig weyden, reynende aen eyn syde *Claess Coenen* kinder goet und aen die ander syde *Heinrich Beenen* goet.

---

(1) Tegenwoordig de Prins Hendriklaan. Wij betreuren, dat men de aloude historische benaming heeft laten vervallen. Wij hopen evenwel, dat het gemeentebestuur ze weer zal herstellen.

(2) „Op den Heuvel" ligt bij de Akerstraat tegenover de Kweekschool der Vroedvrouwen.

(3) Oude benaming voor Vrusschemig ten Z. van Heerlen.

(4) Deze benaming is thans te Vrusschemig onbekend. Wel komen twee hoeven Oud-Rouwhof en Nieuw Rouwhof voor te Nieuwenhagen aan de Strythagerbeek.

(5) Onbekend.

Noch gegolten eyn erffvaess roggen op *Meyschen Vuyren* goet by *Welten*, reynende aen eyne syde der kinderen goet *In die Lyrpe* (1), ter andere syde *Goert Fix* goet und *Tewiss* kinder mit ter synen.

Joncker *Michael van Strythaegen* hat gegeven twee vaessen roggen op alle syn goet.

Tilman Becker hat gegeven twee vaetten roggen op alle syn goet zo *Nieuwenhaegen*, reinende aen eyn syde *Heintgen Dzainers* und der andere syden *Heylken van Nieuwenhagen*.

Item *Leenardt op die Wechscheydt* haet gegeven eyn halff mudde even op *Schabben Haegens* goet, wel veronderpandt op den *Ubachsberg*.

Noch so haet St. Annen vorss. jaerlix geldende derde halffmudde roggen naer luyde und begriff eyn besegelden erffbrieff darvan, dat St. Anna brodermeisters des pachts vorss. eyn mudde gegolden haeven, und *Dierick van Palandt*, scholtus zo *Heerle*, twelff vaeten des pachts vorss. gegeven hait op vier morgen landts und anderhalff bounder weyden zo *Bensenraede* gelegen, als der erffbrieff dat vorder inhalt und begryfft.

Noch so haet der scholtet vorss. tot St. Annendienst erfflicken gegeven vier halff erffmudden roggen, der twee veronderpantt op ter hoff zu *Colmont* op ter *Wasschberg* (2) gelegen, und eyn mudde daervan haet er bewesen op eyn bounder landts gelegen aen den *Beremberg* (3), regenoten aen een syde *Knuest* kinder goet, und der andere syden *Kreuwelss* goet, und dat halff mudde roggen gelden *Lenardt des Pelsers* kinderen op hun huyss zu *Herle*, tusschen *Lodewycks* huyss *op den Hoevel* und *Zyss Bousche* huyss.

Noch soe haet der scholtet vorss. gegeven eyn huyss zo St. Annen-altaer gelegen by den steynen

(1) Zie boven, blz. 284, nota 1.

(2) Verschrijving van Ubachsberg. De lezing Colmont is onzeker.

(3) Onbekend.

toeren, geheyschen *Bickersteyn* (1) by den kirckhoff, zo wye dat gelegen und gestalt is.

Und dit syn dieselve reinten, die ons scheffen vorss. van *Heerle* mit naemen vorss. van den brodermeisteren van St. Annen zoo kennen gegeven is, und hun des geleuven dit als vorss. warachtig is, sonder alle argelist, diss zo gezeuge haint wir scheffen vorss. unsen gemeynen scheffenzegel aen desen brieff gehangen, der gegeven is int jaer uns lieffs Heeren duysent vier hondert acht und neuntzig jaer des sesten daeg in de ogstmaendt.

Op den schepenbrief volgt een nota, die op de rugzijde er van was neergeschreven. Zij is gedateerd van 26 Juni 1503.

Op den ruggen van den originaelen brieff wass geschreven: Joncker *Michael van Strythaegen* haet *Peeter Pelser* affgegolden twee erffvaet roggen aen ende op eyne sille bembts, die vry ende loess is und niet aussen gilt noch belast dan mit dese twee erffvaet roggen, gelegen in de *Graessbeeck* (2), regnoetten aen eyne syde *Peeter Muter* und *Hensken Wenffgen*, ter andere syden *Vaes van den Hoeve* und voor een hoff der Jonge *Claess Ubachs*, *Gillis van Wirss*, und vor dat ander hoff *Claess Ubachs* der smit, dese vorss. twee erffvaes roggen hait der vorss. joncker *Michael* erffelicken overgewesen zo St. Annenaltaer zo Heerle, die heer op syn goet gewesen hadde naer luyde der fundatien, und darmit sael syn goet der zween vaess roggen onledig syn und nou vortaen erffelichen heffen op dese vorss. sille bempts. Anno XV^c dry op den XXVI daeg van Junius. Wass onderteyckent, *Arnoldus de Cappelle* (3), rector vicariae de *Herle*, in testimonium veritatis.

ROLDUC. DR. W. GOOSSENS.

---

(1) Vermoedelijk de oude gevangenistoren, die bij het oude kerkhof, thans Marktplein, staat.

(2) Vermoedelijk eene verschrijving voor Graessbruck, dat boven reeds vermeld is.

(3) Arnoldus de Capella komt reeds in 1487 voor als vicarius perpetuus, d. w. z. als fungeerend pastoor in de plaats van den „persona", die de inkomsten trok.

EENE ARCHEOLOGISCHE HYPOTHESE.

MET EENE PLAAT (bladzijden 304 en 305).

AAN Dr. P. J. H. CUYPERS.

Het heeft herhaaldelijk een punt van discussie uitgemaakt of een gedeelte van de thans bestaande kerk van St. Servaas te Maastricht al of niet zoude afkomstig zijn uit den tijd van den H. Monulphus, † 599. Twee verhandelingen vooral behandelen de vraag en beantwoorden haar bevestigend. De eerste draagt tot titel:

Le „Grand Temple" de Saint-Monulphe. L'Eglise de St.-Servais à Maestricht par P. Doppler. Avec une étude sur sa mesure et ses proportions par l'abbé P. Schmeitz. Zij verscheen in: *Gilde de St. Thomas et de St. Luc. Bulletin de la 32e réunion, 1903*, doch was blijkens eene noot reeds in November 1901 bij de redactie ingezonden.

De tweede verhandeling is getiteld:

La Basilique de St. Servais à Maestricht bâtie par St. Monulphe ..... par l'abbé Pascal Schmeitz. Tongres, Collée. Deze is uitgegeven naar aanleiding eener voordracht door den schrijver gehouden voor de leden van het „Congrès international d'Archéologie et d'Histoire", die in 1901 de kerk van St. Servaas bezochten.

Beide schrijvers verdedigen de stelling dat van de thans bestaande kerk van St. Servaas eenige gedeelten nog van den H. Monulphus, d. i. uit de VIe eeuw, afkomstig zijn. Die gedeelten zijn:

1. Het graf van St. Servaas met voorkamer;
2. De tweede, meest oostwaarts gelegen krypta onder het koor;

3. Het gedeelte der kerk begrepen tusschen den westerbouw en den laatsten pijler vóór het transept;

4. Eenige gedeelten nabij de absis.

De argumenten van beide schrijvers komen ons niet afdoende voor, doch wij willen er hier niet nader op ingaan. Wij willen enkel bespreken de bewering van den Eerw. Heer Schmeitz dat de basilika van den H. Monulphus, van welke de vermoedde overblijfselen boven genoemd zijn, zoude gebouwd zijn met de *hebreeuwsche el als eenheidsmaat.* „Après maintes tentatives infructueuses", zegt de schrijver, „nous eûmes enfin la chance et la satisfaction de dépister l'unité de mesure, dont, il y a plus de treize siècles, notre saint évêque se servit. Ce fut la coudée des Hébreux; le lecteur jugera" (1). Deze bewering noemen wij eene *archeologische hypothese,* welker waarde wij in het volgende willen onderzoeken.

Tot verduidelijking hebben wij eene schetsteekening bijgevoegd van de gedeelten van de St. Servaas-kerk, over welke in het volgende wordt gehandeld.

Vooraf een woord van dank aan mijn vriend Dr P. Doppler, die, wetende dat mijn onderzoek o. a. een geliefkoosd denkbeeld van hem zou bestrijden, toch, met echt wetenschappelijken zin, mij de genoemde verhandelingen bezorgde en mij de gevraagde inlichtingen steeds volgaarne verstrekte of ze anderen voor mij vroeg.

DE HEBREEUWSCHE EL.

Wij achten het noodig hier in te lasschen wat wij vonden over de oud-egyptische en hebreeuwsche ellen.

De volgende schaal van lengtematen werd in de oudheid algemeen aangenomen. Vitruvius, Heron, Herodotus en anderen maken er melding van.

Vinger of *vingerbreedte*, zijnde de breedte van het middelste gedeelte van het voorste lid des wijsvingers . . . = 1 deel.

Palm of *handbreedte* . . . . = 4 deelen.

Span . . . . = 12 „

Voet . . . . = 16 „

(1) Schmeitz. La Basilique de St. Servais, p. 75.

El, zijnde de afstand van den achterkant van den elleboog, bij gebogen arm, tot het uiteinde van den uitgestrekten middelvinger. . . . . = 24 deelen.
Schrede . . . . = 40 „
Vadem . . . . = 96 „

Er is hierbij sprake van de natuurlijke, de *gemeene el*. We zouden ze in den tegenwoordigen tijd de „burgerlijke el" noemen. Uit deze schaal volgt dat 1 el = 6 palm en dat 1 voet = 4 palm = $^2/_3$ el bedraagt.

In de vroegste tijden waren in Egypte twee verschillende ellen in gebruik n.l. *de gemeene el* en de *koninklijke el* of de *el van Memphis*.

DE GEMEENE EL VAN EGYPTE. Hare lengte heeft men afgeleid uit de afmetingen der groote pyramide van Cheops. Volgens de oudste schrijvers is de basis dier pyramide 500 el lang. De lengte dier basis is meermalen gemeten o. a. door S[r] H. James, chef van het Ordnance Survey Depart. in Engeland (2) door Piazzi Smyth e. a. De nauwkeurigste meting is die van Flinders Petri (3). Deze vond voor de lengte der basis 230.26 M. waaruit voor de egyptische gemeene el volgt een bedrag van omstreeks 461 m.M.

DE KONINKLIJKE EL VAN EGYPTE OF DE EL VAN MEMPHIS. Hare lengte is het eerst bepaald door S[r] I. Newton (4), die haar berekende uit de door Greaves gedane metingen van de inwendige afmetingen der groote pyramide — die van Cheops —. Hij vond voor hare lengte omstreeks 525 m.M. Flinders Petrie (5) heeft de koningskamer in de pyramide van Cheops gemeten en vond voor hare lengte — gelijk 20 ellen — 10.471 M. en voor hare breedte — gelijk 10 ellen — 5.234 M. Waaruit voor de lengte der el volgt 523.4 m.M.

De oude nilometer-ellen geven omstreeks 525 m.M. Er bestaan een tiental ellematen uit den tijd der Pharaos. Eenige zijn van

---

(2) G. van den Berge. De maten, gewichten en munten der Hebreërs of Joden, p. 14.
(3) Ch. Warren. The ancient cubit. p. 41.
(4) Sr J. Newton. Dissertation on Cubits.. *in* v. d. Berge.
(5) Ch. Warren l. c. p. 42.

hout, andere van steen en uitmuntend bewaard. Er zijn er bij, die teruggaan tot den tijd van den bouw der groote pyramide. Van deze is de lengte omstreeks 525 m.M. Eene egyptische el gevonden te Karnak, bevindt zich thans in het Britsch Museum.

De meest volmaakte el, die ons uit den egyptischen tijd is bewaard gebleven, is die van Amenhotep. Zij moet dateeren uit de 17e eeuw voor Chr. en berust thans te Turijn. Zij werd gevonden in de eerste helft der 19e eeuw te Memphis door Drovetti. Zij is van hard hout, eene „mesure à bouts" en wel de koninklijke el (6).

BETREKKING TUSSCHEN DE GEMEENE EL EN DE KONINKLIJKE EL. Genoemde el van Amenhotep is merkwaardig omdat zij de onderdeelen aangeeft. Zij draagt op een vlak de deelstrepen en onder deze drie rijen hieroglyphen. De eerste rij zijn godenbeelden; de tweede rij geeft de namen van de onderdeelen als: 1e, 2e palm, ... voet, natuurlijke el, koninklijke el. De derde rij nummert de vingerbreedten. Op deze maat nu vindt men aangeteekend:

de gewone el . . . . . . = 6 palm = 24 vingerhoeden,
de koninklijke el . . . . . = 7 palm = 23 „ ,
de voet = $^{2}/_{3}$ van de gemeene el = 4 palm = 16 „ .

Hieruit blijkt dat de koninklijke el = de natuurlijke el plus één palm gerekend werd.

Nu is de natuurlijke el = 461 m.M. Het zesde deel er van, dus één palm, is derhalve 76.8 m.M. Waaruit weer volgt dat de koninklijke el zoude moeten zijn 461 + 76.8 = 537.8 m.M. Zij is echter 523.4 m.M.; er bestaat dus een verschil van 14.4 m.M. Van waar dit verschil? De meest voor de hand liggende verklaring is dat èn de natuurlijke èn de koninklijke el oorspronkelijke maten zijn. Deze verklaring is ook waarschijnlijk, daar de lengte de kon. el overeenkomt met de oude chaldeesche of babylonische el. Talrijke vierkante tegels uit Babylon zijn gemeten en hunne afmeting werd gelijk 315 m.M. gevonden, d. i. één babylonische voet = $^{3}/_{5}$ van de babylonische el (7), waaruit voor deze laatste eene lengte van 52^{5} m.M. volgt. Queipo en

(6) v. d. Berge l. c. p. 16.
(7) v. d. Berge l. c. p. 22.

Brandis (8) meenen dan ook dat de babylonische el in Egypte is ingevoerd als de koninklijke el naast de natuurlijke el.

DE HEBREEUWSCHE EL. Volkomen zekerheid omtrent de lengte der hebreeuwsche el heeft men niet (9). Algemeen wordt aangenomen dat de maatstelsels van Chaldea, Egypte, Phoenicië en Palestina dezelfde el tot grondslag en eenheid hadden. Newton (10) meent dat de Hebreeuwen na den uittocht uit Egypte gebruik bleven maken van de egyptische maten. Mozes gebruikt dezelfde benamingen als de Egyptenaren. Zoo b.v. voor lengtematen: *el*, *span*, *palm* en voor gewichten: *talent* en *sikkel*. Die namen werden ook in de verdere gedeelten van de H. Schrift gebruikt. Zoo o. a. de maat *vingerbreedte* bij Jeremias (11).

Wij kunnen dus met groote waarschijnlijkheid aannemen dat de Hebreeuwen twee ellen gebruikten: n.l de gemeene egyptische el van omstreeks 461 m.M. en de koninklijke el van Memphis van omstreeks 524 m.M. De eerste moet dan geweest zijn de el gebruikelijk in het gewone leven, de el „naar de maat van eens mans elleboog" (12). Volgens deze el zoude Goliath eene lengte hebben gehad van 2.84 M. = 6 el en één palm (13), terwijl de Egyptenaar, die door een der krijgslieden van David gedood werd, omstreeks 2.30 M. = 5 el lang moet zijn geweest (14). De tweede was dan „de el naar de oude (eerste) maat" (15) waarmede ook de tempel van Salomon was gebouwd. „Zij bedroeg zeven handbreedten, d. i. 52.5 c.M." (16) en werd gelijk aan de gemeene el plus één palm gerekend.

Dit nu geeft o. i. eene verklaring van twee eenigszins vreemd gevonden uitdrukkingen bij den Profeet Ezechiel, n.l.

(8) V. Vasquez Queipo. Essai sur les systèmes métr. et mon. des anciens peuples. Brandis. Das Münz. Mass. u. Gew. wesen in Vorder Asiën, *in* v. d. Berge.

(9) Stade. Geschichte des Volkes Israël. I. p. 319; en Moors. Système des poids, mesures et monnaies des Israëlites, d'après la Bible. p. 20.

(10) Newton l. c.

(11) Jerem. LII. 21.

(12) Deuter. III. 11.

(13) I. Reg. XVII. 4.

(14) I Paral. XI. 23.

(15) II Paral. III. 3. naar den hebr. text.

(16) Biblia Sacra. d. i. de H. Boeken..... De Profetie van Ezechiel door Jos. Schets. Deel VI, 3e afl. p. 744.

20

„.... en in de hand des mans was eene meetroede van zes el, elke van ééne el en ééne handbreedte" (17).

„Dit nu zijn de afmetingen van het altaar in ellen — eene el is ééne el en ééne handbreedte" (18).

Wij moeten in deze uitdrukkingen zien eene wel is waar benaderde, maar eenvoudige en gemakkelijke wijze om de el des heiligdoms, wellicht minder in gebruik bij het volk, uit te drukken in de gebruikelijke, gemeene el. Wij doen thans nog hetzelfde. In Engeland wordt één guinea gerekend te zijn „a pound and a shilling" en de Noordsche kroon wordt gerekend „eine mark und ein groschen", uitdrukkingen slechts benaderend, maar zeer gemakkelijk in het gebruik.

BESLUIT. Wij komen dus tot het volgende besluit: De hebreeuwsche el des heiligdoms had

eene lengte van . . . . 524 mM.

werd verdeeld geacht in . . . . 7 palm.

De palm moet gerekend worden gelijk 1/6 van de natuurlijke el en is dus . . . . 76.8 mM.

De Schrijver neemt aan voor de hebreeuwsche el

eene lengte van. . . . 0.53779 M. afgerond op 0.54 M.

verdeeld in . . . . 5 palmen,

elke palm ter lengte van . . . . 0.108 mM.,

de voet gelijk . . . . 3 palmen,

lengte van voet derhalve . . . . 0.324 M. (19)

Eene nadere aanduiding van de bron waaruit deze gegevens geput zijn ontbreekt.

Het bevreemt ons dat de Schrijver de voet als een onderdeel van de hebreeuwsche el noemt. In de H. Schrift toch wordt de voet niet genoemd. Zou hij wellicht door den H. Monulphus zijn ingevoerd?

De Schrijver zegt: „Le peuple d'Israël avait deux coudées; l'une était la coudée sacrée..... employée par Salomon dans la construction du temple de Jérusalem,..... l'autre était la coudée commune..... la seule qu'il (le peuple) connaissait encore aux

(17) Ezech. XL. 5 naar den hebr. text.

(18) Ezech. XLIII. 13 naar den hebr. text.

(19) Le Grand Temple de St. Monulphe. p. 130.

siècles postérieurs, lorsque la coudée sacrée fut tombée depuis de longs siècles dans l'oubli. C'est cette dernière que St. Monulphe employa....." ([20]). Wij betreuren dat de Schrijver de bronnen niet noemt, die hij blijkbaar ter beschikking heeft gehad bij zijne studie der hebreeuwsche el. Zijne meeningen toch wijken in enkele punten af van de heerschende opvattingen, zoodat de bekendheid met de door hem geraadpleegde werken ongetwijfeld meer licht zoude verspreiden over het nog altijd eenigszins duistere punt der hebreeuwsche maten. Ongetwijfeld heeft het ons verwondering moeten veroorzaken, dat de H. Monulphus de *gemeene* el en niet de *heilige* el bij den bouw van de St. Servaaskerk zoude gebruikt hebben.

Wij zullen de hebreeuwsche el volgens den Schrijver in het volgende eenvoudigheidshalve aanduiden door H. El. S.

DE HEBREEUWSCHE EL VAN DEN SCHRIJVER. (H. EL. S.).

Naar onze meening kan de bewering dat een gedeelte van de St. Servaaskerk zoude gebouwd zijn met eene der oude hebreeuwsche ellen als eenheidsmaat, naar aanleiding van het voorgaande niet meer volgehouden worden. Toch kan de mogelijkheid niet ontkend worden, dat de H. Monulphus in de VI[e] eeuw bij den bouw gebruikt hebbe eene tot nu toe nog onbekende eenheidsmaat van 54 cM., verdeeld in 5 deelen, aangeduid als H. El. S. Wij stellen ons voor te onderzoeken of dit volgt uit de gegevens van den Schrijver. Wij wilden toevoegen: met zekerheid; doch geven de voorkeur er aan onzen eisch niet te hoog te stellen en voegen dan bij: met waarschijnlijkheid. „Le lecteur jugera".

De Schrijver grondt zijn onderzoek op eenige maten, n.l. de volgende:

A. Maten genomen uit de kerk.

1. Breedte van de middenbeuk	10.80	M.
2. Breedte der zijbeuken	5.40	„
3. Lengte der kerk	67.50	„

([20]) La Basilique de St. Servais, p. 76.

B. Maten genomen uit het graf van St. Servaas en zijne voorkamer.

4. Breedte van het graf. . . . . 2.70 M.

5. Lengte van het graf. De Schrijver laat deze afmeting buiten beschouwing, omdat hij meent dat de westelijke zijmuur hernieuwd en toen iets verplaatst zou kunnen zijn. [3.15 „]

6. Lengte der voorkamer . . . . 5.40 „

7. Breedte der voorkamer . . . . 2.70 „

C. Maten genomen van een groote, monolithe steenplaat met deuropening, die thans den toegang vormt tot de voorkamer. Over dezen steen zullen wij afzonderlijk spreken.

Er zijn nu twee gevallen denkbaar: het graf van St. Servaas met voorkamer, welke niet in organisch verband staan met de kerk, is samen met de kerk gebouwd of niet. Zoo ja, dan zijn beide met dezelfde maateenheid gebouwd; zoo neen dan kunnen ze met dezelfde maateenheid zijn gebouwd of niet. Zoo lang dus niet is aangetoond dat èn graf met voorkamer èn kerk gelijktijdig zijn gebouwd, mag men de maateenheid van het eerste niet stilzwijgend identificeeren met die der kerk. M. a. w. men mag de afmetingen van graf en voorkamer niet vergelijken met die der kerk. Wanneer men naast elkander vindt de versteeningen van een boomstam en van bladeren, dan mag men die niet als bij elkander behoorend beschouwen, tenzij zij aan elkander vastzitten. Het graf van St. Servaas met voorkamer staat niet in organisch verband met de kerk. De oostelijke muur der voorkamer is gebouwd te gelijk met de daarvoor gelegen romaansche crypta. Wij hellen na onderzoek over tot de meening dat een gedeelte van de voorkamer gelijktijdig met genoemde crypta is gebouwd. Gelijke redeneering geldt voor de boven genoemde, geïsoleerde steenplaat. Aan de hand van den Schrijver zullen wij echter over die onbeduidende moeilijkheden heen wippen, en kerk en graf maar als bij elkander behoorend aanzien.

De Schrijver geeft in 't geheel aan 4 verschillende maten: 67.50; 10.80; 5.40 en 2.70 M. Van deze is de tweede het tweevoud van de derde en het viervoud van de vierde. De drie laatsten kunnen dus niet als van elkander geheel onafhankelijke maten worden aangezien. Er blijven dus slechts twee geheel onafhanke-

lijke maten over n.l. 67.50 en één der drie anderen b.v. 10.80. Deze twee getallen verhouden zich als 25 : 4 en hun grootste gemeene maat is 2.70. Zoodat:

67.50 = 25 × 2.70.
10.80 = 4 × 2.70.
5.40 = 2 × 2.70.
2.70 = 1 × 2.70.

De gemeene maat 2.70 en *alle onderdeelen* van deze gaan een geheel aantal malen op alle gegeven afmetingen en kunnen dus alle *met even groote waarschijnlijkheid* als eenheid van lengtemaat worden aangezien. Wanneer dus de Schrijver voor deze meent te moeten nemen 0.54, d. i. ongeveer de H. El. S., dan mogen wij met evenveel reden daarvoor nemen 0.27 M., d. i. ongeveer de oude Maastrichtsche voet Ste. Marie. Eveneens 0.90; 0.30; 0.45 en 0.10 M. Wij zouden dus met even veel grond uit bovenstaande gegevens kunnen besluiten dat de bouwmeester van de oude St. Servaaskerk als eenheid van maat zou gebruikt hebben de decimeter of de Badensche voet à 0 30 M.

Het heeft onze aandacht getrokken dat de Schrijver bij zijn betoog niet een grooter aantal maten heeft opgenomen, maten die hij toch elders noemt, en die moeten geacht worden voorname maten te zijn. Wij bedoelen de afstand der pijlers en hunne afmetingen. De afstand der pijlers wordt opgegeven gelijk 3.60 M., zijnde één derde van de breedte der middenbeuk. De breedte der pijlers is volgens den Schrijver 1.45 M. De dikte is niet opgegeven. Wij hebben ze gemeten en vonden omstreeks 1.19 M.

De Schrijver zegt: „Quand on mesure la primitive église de St. Servais à la coudée on parvient à des resultats vraiment étonnants; .... toutes les longueurs et largeurs de l'édifice donnent des nombres ronds et absolument sans restes...." (21) en later: „Toute l'Eglise de St. Monnlphe, mesurée en tout sens et dans toutes ses parties à la coudée des Hébreux donne donc des grands nombres sans restes" (22). De afmetingen door den Schrijver aangegeven, leveren nu het volgende resultaat:

---

(21) La Basilique de St. Servais, p. 76.
(22) La Basilique de St. Servais, p. 81.

I.	Lengte middenbeuk . . .	67.50 M.	= 125 el	= 625 palmen.	
II.	Breedte middenbeuk . .	10.80 „	= 20 „	= 100	„
III.	Breedte zijbeuken, enz. .	5.40 „	= 10 „	= 50	„
IV.	Breedte graf St. Servaas.	2.70 „	= 5 „	= 25	„
V.	Afstand der pijlers . . .	3.60 „	= $6^2/_3$ „	= $33^1/_3$	„
VI.	Breedte der pijlers. . . .	1.45 „	= 2 el + 3 palm + 4.6 c.M.		
VII.	Dikte der pijlers.	1.19 „	= 2 el + 11 c.M. = 2 el + 1 palm ongeveer.		

Van de 6 maten, die de Schrijver opgeeft zijn er dus zeker 2, d. i. 33 %, die niet geven „des nombres ronds et absolument sans restes". De laatste maat, door ons genomen, geeft bij benadering een rond getal. Wij betreuren dan ook dat de Schrijver, die blijkens zijne woorden alle afmetingen der basiliek bezit, er niet meer heeft opgegeven.

•

..... „mais tous ces nombres" — bedoeld zijn *alle* lengten en breedten van het gebouw — „sans aucune exception, sont les „multiples et les carrés du nombre cinq, même jusqu'à la troi- „sième puissance" ([23]). Aldus de Schrijver.

Afgezien er van dat er tusschen „tous ces nombres sans aucune exception" er zeker 33 % zijn, die geene veelvouden zijn van 5, vinden wij die veelvuldigheid van 5 niets anders dan een noodzakelijk gevolg van 's schrijvers vooropgestelde hypothese, in zekeren zin dus eene petitio principii. Want als de el verdeeld is in 5 palmen, dan moeten alle afmetingen, die een geheel aantal ellen bevatten noodzakelijk veelvouden zijn van 5; die welke bestaan uit een vijfvoud geheele ellen zooals II, III en IV moeten veelvouden zijn van 5^2, en die welker aantal ellen een veelvoud van 5^3 zooals I, moet een veelvoud zijn van 5^4. De Schrijver erkent zelf dat hij zich zeer dikwijls — als 't ware in gewetensonderzoek — zeer ernstig de vraag heeft gesteld of hij bij deze samenvoeging van cijfers niet het spel des toevals is. „Cependant nous pouvons difficilement l'admettre" zegt hij ([24]). Dat hij in de aanname van 20 el voor de breedte van de middenbeuk en van 125 el voor de lengte der kerk eene bevoorrechting van het getal

([23]) La Basilique de St. Servais, p. 76.

([24]) La Basilique de St. Servais. p. 85.

5 ziet, kunnen wij *in de hypothese van den schrijver*, niet tegenspreken.

Maar! ..... alle conclusies en redeneringen van den Schrijver staan en vallen o. i. met zijne vooropgestelde hypothese: dat de hebreeuwsche el gelijk 0.54 M. zij en dat die el verdeeld zij in 5 palmen.

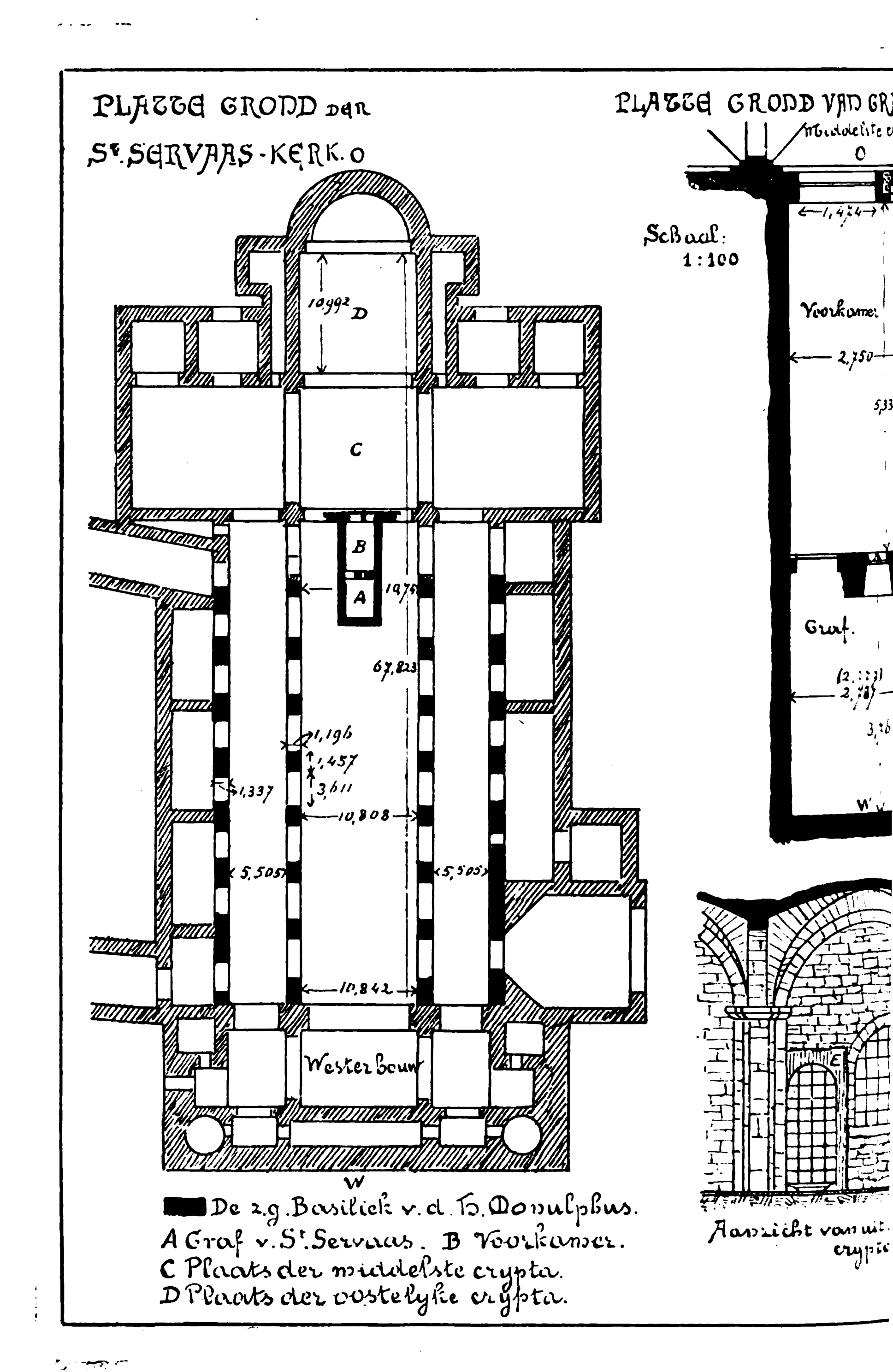
Wij meenen genoegzaam te hebben aangetoond dat beide veronderstellingen ongegrond zijn, en ook dat eene maat van 0.54 M., verdeeld in 5 deelen, niet waarschijnlijk is als eenheidsmaat bij den bouw van een gedeelte van St. Servaas kerk. Hieruit volgt dan weer dat de vergelijking, welke de Schrijver op grond van de veronderstelde ellenmaten der afmetingen maakt tusschen de St. Servaaskerk en den tempel van Salomon, niet kan doorgaan.

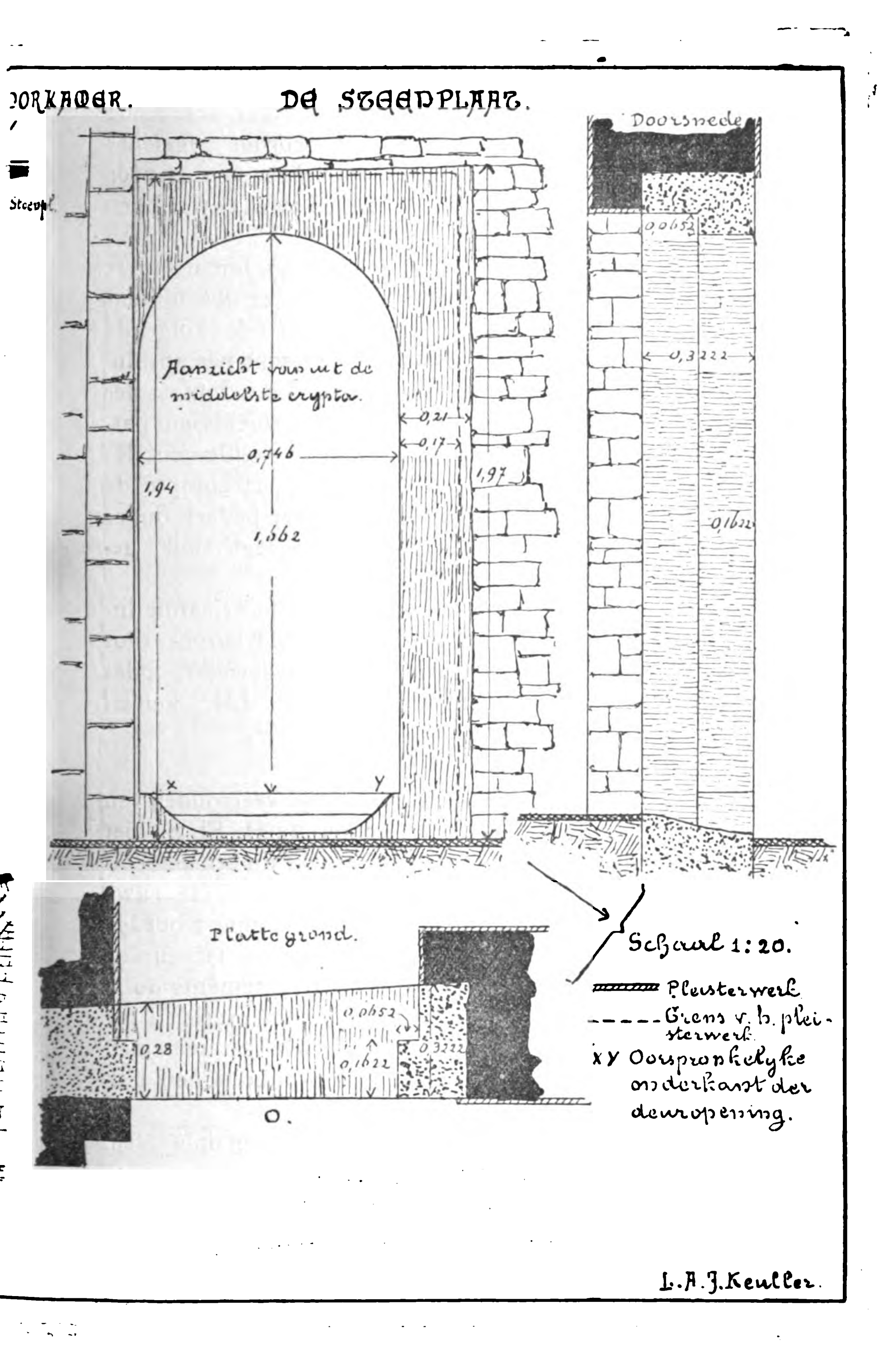
Het heeft ons bovendien bij deze vergelijking eenigszins verwonderd dat de Eerw. Schrijver de texten uit de H. Schrift, betrekking hebbende op den tempel van Salomon en die welke spreken over den tempel in het visioen van Ezechiël, met eene zekere virtuositeit door elkander haspelt, en derhalve beide tempels tot één maakt. Hij toch zegt o. a.: „Or il est dit dans Ezéchiel et dans le Livre des Rois que le temple de Salomon ..... avait une largeur de 20 coudées" ([25]). Eene hypothese, — ze moge in de oogen van den Schrijver nog zoo waarschijnlijk zijn — zonder meer tot feit maken is o. i. in de exegese toch wel eenigszins bedenkelijk. De vergelijking van beide tempels, wat de afmetingen betreft, is slechts toe te laten wanneer kan worden aangetoond dat de el, die Salomon *gebruikte* en die welke, Ezechiël *zag*, gelijk waren.

METINGEN.

Thans dringt zich eene kritieke vraag op den voorgrond, waarvan het stellen en de beantwoording voor ons niet aangenaam is. Zij is deze: Zijn de door den Schrijver opgegeven maten vertrouwbaar? Wij bedoelen: Zijn de aangehaalde afmetingen met

([25]) La Basilique de St. Servais, p. 82 en verder p. 83.

PLATTE GROND VAN
St. SERVAAS-KERK. O
PLATTE GROND VAN GR
Middelste c
O
Schaal:
1:100
Voorkamer
Graf.
C
B
A
D
Westerbouw
W
De z.g. Basiliek v. d. H. Monulphus.
A Graf v. St. Servaas. B Voorkamer.
C Plaats der middelste crypta.
D Plaats der oostelyke crypta.
Aanzicht van uit
crypt

DE STEENPLAAT.
Doorsnede
Aanzicht van uit de middelste crypta.
0,746
1,94
1,662
0,21
0,17
1,97
0,0652
0,3222
0,1622
x
y
Platte grond.
0,28
0,0652
0,1622
0,3222
O.
Schaal 1:20.
Pleisterwerk
Grens v. h. pleisterwerk.
x y Oorspronkelyke onderkant der deuropening.
L. A. J. Keuller.

zoo groote zorgvuldigheid genomen dat uit haar met voldoende waarschijnlijkheid de eenheid van maat kan worden afgeleid? Reeds bij het eerste lezen van Schrijvers artikelen en dus vóór dat wij zelf ééne meting hadden gedaan, hadden twee beweringen onze aandacht getrokken:

1e. De Schrijver verklaart pertinent: „Toutes les longueurs et largeurs de l'édifice donnent des nombres ronds et absolument sans restes" (26). Hoe rijmt deze bewering met de volgende woorden: „Toutes les largeurs du monument ne sont pas absolument identiques, parceque comme d'ordinaire dans toutes les constructions grossières, les lignes s'incurvent ou gauchissent parfois un peu; il va sans dire que nous donnons seulement les nombres *en vraie moyenne* et que nous ne tenons pas compte de déviations tout accidentelles" (27). Wat de Schrijver bedoelt onder *vraie moyenne* is ons niet duidelijk. Is er dan nog een ander gemiddelde behalve het ware?

2e. Het is ons ook vreemd voorgekomen dat alle (?) afmetingen veelvouden zouden zijn van 10 c.M. Die „déviations tout accidentelles" moeten dan al heel eigenaardig zijn geweest, opdat de „vraies moyennes" steeds een geheel aantal d.M. zouden bevatten.

Alle getallen door den Schrijver opgegeven zijn veelvouden van 54 c.M. „absolument sans restes". Nu is echter de H. El. S. niet 54 maar 53.779 c.M. Voor 10.80 of 20 ellen maakt dit een verschil van 0.221 × 20 of 4.42 c.M., een bedrag dat zelfs aan eene ruwe meting niet ontsnappen kan. De Schrijver moet naar zijne woorden zeer nauwkeurig gemeten hebben. Hij zegt toch: „La largeur de la nef principale est au juste M. 10.80; au commencements de la nef, à l'est et à l'ouest ce nombre est étonnamment précis, il n'y manque pas un ligne" (28). Er blijft dus slechts over aan te nemen dat de H. Monulphus zijne eenheidsmaat met prophetischen blik hebbe afgerond op 54 c.M.

Dat alle lengten en breedten geheele getallen zouden opleveren,

(26) La Basilique de St. Servais, p. 87.
(27) La Basilique de St. Servais, p. 77.
(28) La Basilique de St. Servais, p. 77.

absoluut zonder resten, en dat voor alle afmetingen veelvouden van 10 c.M. zouden gevonden worden is eenvoudig eene *onmogelijkheid* (79) Deze beweringen bewijzen niet dat de Schrijver nauwkeurig gemeten heeft, maar integendeel dat hij niet vertrouwd is met de eischen, die aan eene meting gesteld moeten worden, om aanspraak te kunnen maken op zoodanigen graad van nauwkeurigheid als in dit geval gevorderd moet worden. En hier doen wij een beroep op allen, die het „meten" als hun vak beoefénen n.l. landmeters, ijkers, astronomen e. d.

Onżerzijds nu hebben wij alle afstanden door den Schrijver genoemd en nog andere zorgvuldig gemeten. Alvorens echter de gevonden resultaten mede te deelen, willen wij kort omschrijven hoe wij gemeten hebben.

Vooreerst dan hebben wij onzen meter en ons meetlint vergeleken met den standaard-meter ten ijk-kantore te Maastricht, ten ten einde de fouten van beide vast te stellen. De heer Hijmans, Chef van dienst, was zoo welwillend dit toe te staan en de behulpzame hand te bieden. Daarbij bleek dat de meter slechts eene betrekkelijk kleine fout vertoonde. Het meetlint van 20 M. lengte daarentegen, bleek groote fouten te bezitten. De lengte van elken M. van het meetlint werd bepaald en steeds te klein bevonden om een bedrag dat afwisselde tusschen 7 en 12 mM. per M. Oorzaak: inkrimping van het meetlint, dat nochthans van goed fabrikaat was. Hieruit volgt, dat het volstrekt noodig is bij eventueele metingen met een meetlint, de fouten van te voren te bepalen en bij de meting in rekening te brengen. Vervolgens hebben wij trachten te bepalen de betrekkelijke nauwkeurigheid van verschillende metingsmethoden. Daartoe hebben wij een zelfden afstand van omstreeks 8.41 M. volgens vijf verschillende methoden gemeten, iedermaal 20 malen. Van elk stel van 20 waarnemingen is het gemiddelde bepaald en met behulp hiervan is berekend de gemiddelde waarschijnlijke fout van éene waarneming. Wij vonden het volgende:

(79) Wer sich mit Messungen irgend welcher Art beschäftigt, macht dabei die Erfahrung, dass diese Messungen Fehlern ausgesetzt sind.

..... wird man zu dem Schlusse geführt, dass keine Messung volkommen fehlerfrei ist. Dr W. Jordan. Vermessungskunde. I. p. 7.

	Aantal metingen.	Gemiddelde lengte.	Gem. waarsch. fout van eene meting der geheele lengte.
I. Meting met twee meetlatten van omstreeks 3.75 M. en 3.50 M.	20	8.4183 M.	1.1 mM.
II. Meting met twee meetlatten van omstreeks 2.50 M. en 1.50 M.	20	8.4186 „	1.9 „
III. Meting met den gewonen meter,	20	8.4174 „	4.8 „
IV. Meting met meetlint, horizontaal over den grond gespannen.	20	8.3960 „	7.7 „
V. Meting met meetlint, vrij in de lucht gespannen.	20	8.3964 „	8.6 „

Uit de derde kolom blijkt dat Meting I zeer nauwkeurig is, en dat derhalve de waarde 8.4183 zeer nabij de waarheid moet liggen. Vergeleken met deze, vertoonen de metingen IV en V groote fouten, terwijl V nog eenigszins onnauwkeuriger is dan IV. De fout van IV is hoofdzakelijk te wijten aan de uitrekking van het strak gespannen meetlint. Dit wordt bevestigd door de waarde 8 3960 die vergeleken met I om 22.3 M. te *klein* is, hetgeen wijst op eene *te lange*, d. i. uitgerekte maat. De fout van V is te wijten aan de uitrekking en tevens aan de doorbuiging van het vrij in de lucht gespannen meetlint De uitrekking maakt het resultaat te klein, de doorbuiging maakt het te groot. Men zou dus eene kleinere fout verwachten. De fout van V blijkt echter nog iets grooter te zijn dan die van IV, waaruit wij mogen besluiten dat de invloed van het doorhangen van het meetlint onbeduidend is tegenover de andere bronnen van fout, vooral tegenover den invloed der uitrekking. Deze laatste nu, de uitrekking, die de grootste bron van fout is, is niet te begrooten, omdat zij niet standvastig is. Van meting tot meting en van persoon tot persoon kan zij veranderen. Laten wij nu zelfs andere bronnen van fout, zooals verandering in lengte van het meetlint door temperatuursverandering en vochtigheidstoestand, die bij het meetlint van grooteren invloed zijn dan bij meetstaven, buiten rekening dan blijken toch metingen met het meetlint onvertrouwbare resultaten te geven dáár, waar een grootere graad van nauwkeurigheid gevorderd wordt. Vooral dán is dat het geval, wanneer verschillende metingen met elkander moeten worden vergeleken.

Wij hebben dan ook bij onze metingen nooit gebruik gemaakt van het meetlint, doch steeds van meetstaven; een enkele maal en wel bij kleine afstanden, van den gewonen meter. Voor meetstaven hebben wij gebruikt gewone houten latten, waarvan de uiteinden zuiver waren afgezaagd en waavan de lengte te voren door herhaalde metingen was bepaald. Met dergelijke latten zijn ook geschied de metingen I en II, blz. 306. Elke meting werd uitgevoerd gezamenlijk door twee personen. De latten werden in de richting der te meten lijn gelegd, doch zóó dat zij niet reikten tot aan hare uiteinden. Aan beide zijden werd met den gewonen meter de gedeelten tusschen eindpunt en meetlat gemeten en de gevonden getallen door de twee waarnemers opgeschreven Moest eene tweede meting van dezelfde lijn geschieden dan werden de latten iets verschoven. Zoodoende kon het resultaat van elke meting eerst na afloop er van bekend worden en werd een fout van vooroordeel onmogelijk. Elke afmeting werd minstens twee malen gemeten, tot in mM. nauwkeurig. De resultaten werden daarna onmiddellijk met elkander vergeleken om eventueele grove fouten — d. i. fouten in aflezing, b.v.: lezen 25 cM. in plaats van 15 cM. — onmiddellijk te kunnen constateeren en door eene nieuwe meting te kunnen verbeteren. Uit de twee gevonden getallen werd het gemiddelde genomen en als ééne meting in rekening gebracht. Het aantal metingen, waaruit het gemiddelde berekend werd, zooals in de tabel blz. 309 is opgegeven, moet dus eigenlijk worden verdubbeld. Op deze wijze konden de metingen nauwkeurig en vlug worden uitgevoerd. Zij zijn gedaan door mij en een ander persoon, of wel onder mijn toezicht door andere personen: m[rs] metselaars of bouwopzichters.

De vraag of de door ons gevolgde methode van meting voldoende nauwkeurig moet worden geacht, dient o. i. bevestigend te worden beantwoord. Ten allen tijde heeft men ongetwijfeld met meetlatten gemeten. Reeds Ezechiel spreekt van eene meetroede. Wij nemen aan dat ook de bouwmeester van St. Servaas met meetlatten hebbe gewerkt. Het uitzetten op het bouwterrein van het plan is niets anders dan meten. Elke lijn wordt éénmaal *uitgezet* en verkrijgt zóó, in verband met de gevolgde uitzettings- of metingsmethode, eene zekere onvermijdelijke fout; of ook, wat

op hetzelfde neerkomt een zekeren graad van nauwkeurigheid. Door thans diezelfde lijn te *meten*, kunnen wij hare eens bestaande nauwkeurigheid niet vergrooten. Laten wij dus thans die lijn op dezelfde wijze meten, als wij met grond kunnen veronderstellen dat ze vroeger is uitgezet, d. i. door metselaars of opzichters, en met behulp van meetlatten, dan moet onze meting denzelfden graad van nauwkeurigheid bezitten als de uitzetting van zooveel eeuwen herwaarts bezit. Het is dus illusoir te meenen dat men door nauwkeuriger metingsmethoden dichter tot de door den bouwmeester *bedoelde* afmetingen zou kunnen naderen. De eens *bestaande* graad van nauwkeurigheid kan thans niet meer verhoogd worden. Zoo is het b.v. ook illusoir te meenen dat men de zijde van een vierkant, welks oppervlak in c.M^2 nauwkeurig is gegeven, nauwkeuriger uit het oppervlak zou kunnen berekenen door de worteltrekking tot in de tiende deelen van m.M. uit te voeren. Men kan voor de lengten toch geen nauwkeuriger resultaat vinden dan in c.M. nauwkeurig. Het aantal m.M. dat men bij de worteltrekking zou vinden is al reeds onzeker (30).

Wij hebben elken afstand twee malen gemeten, onze resultaten zijn dus meer dan voldoende nauwkeurig. Wij kunnen hier nog bijvoegen dat de gevolgtrekking — d. i. de eenheidsmaat —, die wij nog nader uit onze metingen zullen afleiden, dien graad van waarschijnlijkheid zal bezitten, die overeenkomt met den graad van nauwkeurigheid van de werkelijke afmetingen van het bestaande gebouw. Niet minder, doch ook niet meer. Eene hoogere waarschijnlijk te willen bereiken door nauwkeuriger metingen is al even illusoir.

In elk bouwwerk komen afstanden voor, die door den bouwmeester gelijk bedoeld zijn, doch door de onvermijdelijke fouten van uitzetting of meting niet gelijk geworden zijn. Zoo b.v. in St. Servaas de breedten en dikten van de pijlers, de breedten der zijbeuken enz. Deze verschillende breedten gemeten, kunnen dus beschouwd worden als evenveel waarnemingen van een zelfden afstand. Het gemiddelde er van komt dus dichter bij de door

(30) Der Mangel an mathematischer Bildung giebt sich durch nichts so auffallend zu erkennen wie durch maasslose Schärfe im Zahlenrechnen. Hagen. Wasserbaukunst III.

den bouwmeester bedoelde afmeting, dan elke waarneming afzonderlijk. Overal waar dergelijke, gelijk bedoelde, afmetingen voorkomen, hebben wij ze alle gemeten en haar gemiddelde bepaald. In het volgende is hun aantal steeds vermeld.

De door ons gevonden resultaten zijn opgegeven in de volgende tabel. Onder S zijn geplaatst de getallen van den Schrijver, onder K onze metingen.

GRAF VAN ST. SERVAAS.	S.	K.				Verschil K-S.
Breedte van het graf	2.70 M.	2.777 M.	gemiddelde van	14	metingen.	7.7 cM.
Lengte van het graf	3.15 „	3.156 „	„ „	6	„	0.6 „
Breedte der voorkamer	2.70 „	2.750 „	„ „	4	„	5.0 „
Lengte der voorkamer	5.40 „	5.330 „	„ „	6	„	— 7.0 „
KERK.						
Dikte der pijlers	— „	1.196 „	„ „	12	„	— „
Breedte der pijlers	1.45 „	1.457 „	„ „	11	„	0.7 „
Afstand der pijlers	3.60 „	3.611 „	„ „	13	„	1.1 „
Dikte noord. muur	— „	1.313 „	„ „	7	„	— „
Breedte der zijbeuken	5.40 „	5.505 „	„ „	18	„	10.5 „
Breedte middenbeuk	10.30 „	10.808 „	„ „	8	„	0.8 „
Lengte presbyterium	10.80 „	10.992 „	„ „	2	„	19.2 „
Totale lengte	67.50 (31)	67.823 „	„ „	3	„	32.3 „

Betreffende de breedte der middenbeuk zegt de Schrijver: „La largeur de la nef principale est au juste M. 10.80; au commencements de la nef, à l'est et à l'ouest, ce nombre est étonnamment précis, il n'y manque pas une ligne (32)". Wij vonden dat de breedte van het O. naar het W. eenigszins toenam. Zij is naar onze meting tusschen de meest oostelijke pijlers 10.740 M. en tusschen de meest westelijke 10.842 M. Verschil: 10.2 cM.

DE STEENPLAAT.

„Même la curieuse porte monolithe, par laquelle on entre de „la crypte centrale dans l'antichambre ..... a été manifestement „mesurée à la coudée..... Toutes les mesures de cette vieille

(31) Deze is niet door den heer Schmeitz zelf genomen, doch hem op zijn verzoek verstrekt door den heer Ad. Mulder te 's Hage, die van Regeeringswege indertijd de kerk van St. Servaas heeft opgemeten.

(32) La Basilique de St. Servais, p. 77.

„pierre attestent l'emploi de la coudée" ([33]). Aldus de Schrijver. Omtrent dezen steen maakt de Schrijver eenige beweringen, die ons onwaarschijnlijk voorkomen, doch wier bespreking buiten ons bestek ligt. Wij willen enkel onze aandacht vestigen op zijne afmetingen.

Het is een groote, platte steen, waarin eene deuropening met deuraanslag is uitgekapt. Het materiaal is een lichtgele zandsteen. De dikte van den steen wordt door den Schrijver opgegeven: 0.324 M. of 3 palmen H. El. S. Wij vonden ter rechter, noordelijke, zijde 0.3222 M. (gemiddelde van 5 metingen), doch ter linkerzijde eene dikte van ongeveer 0.28 M., zoodat de steen van rechts naar links over de geheele hoogte in dikte afneemt, hetgeen ook aan de boven- en onderzijde zichtbaar is.

„Sa largeur est de M. 1 08, dont M. 0.74 pour la largeur de la petite porte et M. 0.17 pour chaque montant, *dont un se trouve pris dans le mur;* or M. 1.08 est égal à deux coudées ou dix palmes" ([34]). Het komt ons eenigszins gewaagd voor, om zonder onderzoek eene bepaalde afmeting toe te kennen aan iets, wat niet zichtbaar of anderzins bereikbaar is.

„*Quoique la pierre se trouve en partie dans le sol, engagée dans le dallage de la crypte*, sa hauteur se *vérifie très facilement;* en *admettant* que l'ouverture se trouve au milieu de la pierre, elle mesure M. 1.95 soit 6 pieds de M. 0.324" ([34]). „Très facilement"! ongetwijfeld; maar niet zonder bedenking.

Bij nader onderzoek bleek ons dat de Schrijver de afmetingen genomen moet hebben tot aan den rand der pleisterlaag, die aan de bovenzijde en aan de rechterzijde gedeeltelijk den steen bedekte. Wij hebben die pleisterlaag weggenomen en den steen ontbloot tot aan bovenkant en rechter zijkant, zóó dat de voeg met het aansluitende metselwerk duidelijk zichtbaar was. Wij vonden toen de volgende afmetingen:

Breedte van den rechter „montant" . . . . 0.21 M.
Hoogte van den steen boven den vloer, aan den rechterkant . . . . 1.97 M.
Hoogte id. aan den linkerkant . . . . 1.94 M.

([33]) La Basilique de St. Servais, p. 79.
([34]) La Basilique de St. Servais, p. 79. Cursiveering door ons.

De bovenkant is dus niet horizontaal, wat ook op het oog zichtbaar is; en de steen kan dus geen rechthoek zijn. Zijne totale hoogte moet omstreeks 2.10 M. bedragen. De eenige maten, die ons overblijven om hieruit de eenheidsmaat van den steen te bepalen, zijn de afmetingen der opening, en de breedte en de dikte van den deuraanslag.

De breedte der deuropening is aan de onderzijde ruim 1 cM. grooter dan aan de bovenzijde en bedraagt 0.746 M. (gem. van 6 metingen); volgens den Schrijver 0.74 M. Voor de hoogte der opening vonden wij 1.662 M. (gem. van 2 metingen); de Schrijver geeft op 1.62 M. „ce qui fait trois coudées". De breedte der deuropening wordt door hem niet in de H. El. S. uitgedrukt. De breedte van den deuraanslag bedraagt 0.0652 M. (gem. van 4 metingen) en zijne dikte 0.1622 M. (gem. van 6 metingen). Wij kunnen geen verband vinden tusschen deze vier maten en de H. El. S.

Over de berekening van de eenheidsmaat van de steenplaat zie hierachter.

EENHEIDSMATEN.

Onzerzijds nu hebben wij getracht de eenheidsmaat van de betreffende gedeelten van de St. Servaaskerk te bepalen. Wij hebben beproefd zulks te doen volgens eene zuiver wiskunstige methode, die ons tevens in staat zoude stellen den graad van waarschijnlijkheid onzer resultaten te bepalen. Tot onzen spijt kunnen wij hier slechts de resultaten van ons onderzoek mededeelen, omdat de ruimte, ons in dezen jaargang van de *Publications* toegestaan, slechts dàt veroorlooft. Wij stellen ons echter voor nader op deze methode uitvoeriger terug te komen. Wij willen afzonderlijk onderzoeken de eenheidsmaat van het graf van St. Servaas, van de steenplaat en van het gedeelte der kerk gelegen tusschen westerbouw en transept.

HET GRAF VAN ST. SERVAAS. Reeds boven merkten wij op dat het graf van St. Servaas met voorkamer niet in organisch verband staat met de kerk. Bij den bouw toch van de middelste crypta, die volgens een handschrift van Heilerhof *tusschen* de pijlers der „Vierung" is ingevoegd, en dus jonger moet zijn dan

deze, is de O-muur van de voorkamer afgebroken moeten worden en vervangen door de thans bestaande. Dat dit zoo is geschied bewijst de constructie der muur en ook de afmeting van de daarin aangebrachte vensteropening, wier breedte 1.474 M. d. i. 5 voet St. Hubert bedraagt. Wij vermoeden dat het oostel. gedeelte der voorkamer eene restauratie is tijdens den bouw der middelste crypta. Hoe het ook zij, wij mogen niet vertrouwen dat de tegenwoordige lengte der voorkamer dezelfde zij als de oorspronkelijke. Ter bepaling van de eenheidsmaat blijven dus alleen over de afmetingen van het eigenlijke graf en wel de lengte en de breedte. Andere maten zijn te klein of te onzeker, hetzij door afslijting der steenen, hetzij door verbouwing. Wij vonden ook geene reden om aan te nemen dat de W. muur van het graf verplaatst zoude zijn, zooals de Schrijver aanneemt. De muur bestaat, evenals het overige gedeelte van graf en voorkamer, voor de onderste helft uit kolenzandsteen, voor de bovenste uit mergel; voor zooverre althans als wij, zonder beschadiging der pleisterlaag, konden constateeren.

Bij toepassing onzer methode is het wenschelijk steeds afmetingen te kiezen, die vermoedelijk een geheel aantal heele of halve eenheidsmaten bedragen. — En laten wij van nu af maar zeggen *voeten;* want dat een bouwmeester, waar of wanneer ook, eene andere maat zoude gebruikt hebben dan eene gebruikelijke voetmaat, kunnen wij niet aannemen. — Zoodanige afmetingen konden zijn of wel de afstand van de achterzijde — O. zijde — van het graf tot de voorzijde — W. zijde — van den scheidsmuur; of wel de afstand van die achterzijde tot de O. zijde van den scheidsmuur. Beide hebben wij onderzocht, doch vonden slechts bij den tweeden een bevredigend resultaat. In dit geval moesten wij zoo handelen, omdat het aantal beschikbare maten zoo uiterst klein, en ook omdat de constructie vrij ruw was. Wij verwachtten dan ook als resultaat of wil nihil of wel eene ruw benaderde uitkomst.

Voor ons onderzoek hadden wij dus beschikbaar:

I. De afstand W-zijde grafkamer tot W-zijde scheidsmuur	3.7555 M.	gemidd. van 6 metingen.
II. Breedte der grafkamer	2.7770 „	„ „ 14 „

Deze getallen behoeven eene zekere correctie wegens de dikte der aanwezige pleisterlaag. Op den W-muur der grafkamer was

zij 13.3 mM. (gemidd. van 9 metingen), op de overige muren 4.9 mM. (gem. van 10 metingen). Deze in rekening brengende vinden wij voor:

I. 3.7555 + 0.0133 — 0.0049 = 3.7639 afgerond op 3.764 M.
II. 2.7770 + 0.0049 + 0.0049 = 2.7868 „ „ 2.787 „

Wij vinden nu dat deze twee getallen met groote benadering in de verhouding staan:

$$I : II = 27 : 20.$$

Waaruit volgt:

I. 3.764 : 27 = 0.1395 M.
II. 2.787 : 20 = 0.1394 M.

De twee gevonden getallen zijn twee benaderde waarden voor de eenheidsmaat of voor een veelvoud of een onderdeel van haar.

Van deze twee bepalen wij het gemiddelde. Zij zijn echter niet van gelijke waarde, van gelijk gewicht. De eerste is ontstaan uit 6 metingen van 3.764 M., d. i. uit 6 metingen van 27 eenheidsmaten. De eerste waarde: 0.1395, kan dus worden aangezien als het gemiddelde van 6 × 27 of 162 metingen van de eenheidsmaat; en de tweede: 0.1394, als dat van 14 × 20 of 280 metingen dier eenheidsmaat. Deze twee getallen 6 × 27 of 162 en 14 × 20 of 280 noemen wij de *gewichten* der twee waarden 0.1395 en 0.1394. Hunne verhouding geeft aan de gewichtsverhouding dier twee waarden. Voor het gezochte gemiddelde x vinden wij nu:

$$x = \frac{0.1395 \times 162 + 0,1394 \times 280}{162 + 280}$$

waaruit:

$$x = 0.13944 \text{ M.}$$

met verwaarloozing van verdere decimalen.

Aangezien nu alle bestaande „voeten" gelegen zijn tusschen 27 en 33 c.M., zoo moet de gevonden waarde een deel zijn van de eenheidsmaat en wel de helft. De eenheidsmaat E.M. is dus

$$E.M. = 0.27888 \text{ of } 0.2789 \text{ M.}$$

Dit is hare waarschijnlijke waarde zooals die volgt uit de beschikbare maten. En aangezien nu de nauwkeurigheid onzer metingen gelijk of grooter is dan die der uitzettingen tijdens den bouw — blz. 310 —, zoo is de gevonden waarde de waarschijn-

lijkste, die men uit het bouwwerk kan vinden. Eene nauwkeuriger waarde is niet te vinden, noch door nauwkeuriger cijferwerk, noch door talrijker metingen van denzelfden afstand; wèl door meting van andere afstanden.

Wij kunnen nog eenigszins verder gaan. De gevonden waarde 0.2789 is zelve slechts benaderd en wijkt dus om een zeker onbekend bedrag van de waarheid af. Dat bedrag noemen wij de *fout* van de gevonden waarde. De *ware* fout kunnen wij natuurlijk niet vinden, wel echter de waarschijnlijke fout. Met dien verstande, dat wij van haar kunnen bepalen de getallenwaarde, zonder echter te kennen zeggen of dit bedrag bij de gemiddelde waarde — 0.2789 — moet worden opgeteld of er van moet worden afgetrokken. M. a. w. zonder te kunnen zeggen of de gemiddelde waarde om het bedrag der fout te groot of te klein is. De berekening van de waarschijnlijke fout geschiedt door de „Methode der kleinste kwadraten," op welke wij hier niet verder kunnen ingaan. De waarschijnlijke fout, berekend volgens die methode, wordt genoemd de *middelbare fout*. Wij vonden voor haar in ons geval ± 0 0002 M. en komen dus tot het resultaat:

$$\text{E.M.} = 0.2789 \pm 0\,0002 \text{ M.} \begin{cases} \text{max. } 0.2791 \text{ M.} \\ \text{min. } 0.2787 \text{ M.} \end{cases}$$

De beteekenis dezer uitkomst is: de waarde der E M. *zooals die volgt uit de gebruikte afmetingen*, moet liggen tusschen

0.2789 + 0.0002 of 0.2791 M. maximale grens
en 0.2789 — 0.0002 en 0.2787 M. minimale „ ,

en van alle waarden, die tusschen deze twee grenzen in gelegen zijn, is de waarschijnlijkste: 0.2789 M.

De middelbare fout is het criterium voor de nauwkeurigheid van het verkregen resultaat. Hoe kleiner de middelbare fout en hoe kleiner dus het verschil tusschen maximale en minimale grens, des te nauwkeuriger moet het resultaat worden geacht.

Bovenstaande berekening hebben wij eenigszins uitvoerig verklaard om haar als voorbeeld te doen dienen van de wijze, waarop wij tot de E.M. zijn gekomen.

Vergelijken wij het resultaat met de bekende voetmaten, dan blijkt het te zijn de oudste Maastrichtsche voet n.l. de *voet St. Marie*.

Deze wordt opgegeven te zijn 0.279880 M. en onze E.M. blijkt dus omstreeks 1 m.M. d. i. $\frac{1}{280}$ of 0.4 $^0/_0$ kleiner te zijn. Wij erkennen volgaarne dat wij een zoo nauwkeurig resultaat niet hadden verwacht.

De afstanden I en II worden nu, in de gevonden voetmaat uitgedrukt:

I. Afstand W. zijde grafkamer tot W. zijde scheidsmuur $13^1/_2$ voet;
II. Breedte der grafkamer . . . . 10 „

Het is ons niet mogen gelukken te achterhalen, hoe men de waarde van den voet Ste Marie heeft verkregen. Wij vermoeden dat, na invoering van het metrieke stelsel in de eerste helft der vorige eeuw, van regeeringswege alle oude maten in het nieuwe stelsel zijn omgerekend. Dit leiden wij af uit een werk, waarvan de titel luidt: „Précis histor. sur le système des poids, des mesures et des monnaies de la république. Par le C[n] Loysel, membre associé de l'institut national des sciences et des arts, l'un des régisseurs de l'enregistrement et du domaine national. Paris, an IX (1800—1801)." Loysel was prefect van het dep. der Nedermaas van 1801—1806. Dit werk, welks titel en welks schrijver er een quasi-officieel karakter aan geeft, bevat o. a. een groot aantal voetmaten van de voornaamste Europeesche plaatsen, uitgedrukt in M. en wel tot in 6 decimalen.

Wij meenen te moeten waarschuwen tegen eene zoo ver gaande nauwkeurigheid, die maar schijnbaar is. Eene nauwkeurigheid gaande tot in 6 decimalen d. i. tot in duizenste deelen van mM. was toen der tijd niet of bijna niet mogelijk, en werd zeker niet toegepast bij de meting van de tallooze oude maten, die herleid moesten worden. Het groote aantal decimalen is o. i. een gevolg van te ver gevoerd *cijferwerk*. Te ver, omdat daardoor een schijn van groote nauwkeurigheid ontstaat, terwijl de onvermijdelijke fouten der meting wellicht de 4[e] decimaal reeds onbetrouwbaar maken. Dan nog; welke voetmaten — wij bedoelen hier meetstaven — heeft men ten behoeve der omrekening gemeten? Zelfs de verschillende standdaardmaten, die van een zelfde voetmaat op verschillende plaatsen bewaard werden ([35]), moesten onderling

([35]) Zoo werden o. a. de Maastrichtsche standaardmaten van lengte en gewicht bewaard in de O. L. Vr. Kerk en wel in den St. Barbara-toren d. i. den Z. O.-toren.

verschillen. Ook moeten de voetmaten in den loop van den tijd meer of minder veranderd zijn.

Wij zullen hiervan een sprekend voorbeeld geven. De Rhijnlandsche voet, (36)

door Snellius bij zijne basismeting van 1622 gebruikt, was	0.313415 M.
door Lulofs bij zijne slingerproeven van 1756 gebruikt, was	0.313962 „
aangenomen bij Kon. Dekr. van 18 Febr. 1808 was. .	0.313947 „
De pruisische voet, gelijk aan den rhijnlandschen voet, meet naar Bessel	0.313863 „

De Rhijnlandsche voet is sederd Snellius merkbaar langer geworden.

„De principeele fout", zegt v. d. Plaats, „bij haast al onze Nederlandsche maten uit vorige eeuwen is, dat er geen goed vervaardigde standaard op een veilige plaats was neergelegd. Op gewone kopieën kan men volstrekt geen staat maken...... In andere landen was de toestand nog slechter".

Het is dus volstrekt niet onmogelijk dat de voet St. Marie, waarmede het graf van St. Servaas is gebouwd, niet volkomen gelijk is geweest aan dien, welke gediend heeft als standaardmaat bij de omrekening. Om deze redenen zijn wij bij onze metingen nooit verder gegaan dan tot mM., d. i. tot de derde decimaal, en bij onze berekeningen nooit verder dan tot de 4e decimaal.

Het kleine verschil tusschen den „officieelen" voet St. Marie n.l. 0.279880 en de door ons gevonden E. M. n.l. 0.2789 is naar 't voorgaande zeer goed te verklaren en wij aarzelen dan ook niet om te besluiten:

Het graf van St. Servaas is gebouwd in de oude Maastrichtsche maat: de voet St. Marie.

DE STEENPLAAT. Om hare eenheidsmaat te berekenen hebben wij vier maten ter beschikking, reeds aangegeven blz. 313. Het zijn:

---

(36) J. D. v. d. Plaats. Over de Nederlandsche staandaarden der maten en gewichten. p. 11, 13 en 14.

I. Breedte van den deuraanslag	0.0652	gem. van	4	metingen
II. Dikte „ „ „	0.1622	„ „	6	„
III. Breedte der deuropening	0.7460	„ „	6	„
IV. Hoogte „ „	1.6620	„ „	2	„

Correctie voor pleisterlaag behoeft hier niet plaats te hebben. Tusschen de vier getallen bestaan met groote benadering de verhoudingen:

$$I : II : III : IV = 2 : 5 : 23 : 51.$$

Waaruit volgt voor:

I.	0.0652 : 2 = 0.03260,	Gewicht	4 × 2 =	8.
II.	0.1622 : 5 = 0.03244,	„	5 × 6 =	30.
III.	0.7460 : 23 = 0.03248,	„	6 × 23 =	138.
IV.	1.6620 : 51 = 0.03248,	„	2 × 51 =	102.

Hieruit volgt voor de gemiddelde waarde: 0.03248 en voor hare middelbare fout ± 0.00002. Deze waarde is blijkbaar een onderdeel van de E.M., van den gebruikten voet, en wel vermoedelijk de duim. Voor dat onderdeel te rekenen $^1/_8$, $^1/_{11}$ of $^1/_{12}$, zoude een voet opleveren van ruim 0.25, 0.35 of 0.42 M., waarden, die geheel buiten de grootten van alle bestaande voeten vallen. Een voet verdeeld in 9 duimen is uiterst onpractisch en komt ook nooit voor. Blijft slechts over aan te nemen dat het gevonden getal $^1/_{10}$ is van de voetmaat. Wij vinden dus:

$$E.M. = 0.3248 \pm 0.0002 \begin{cases} \text{max. } 0.3250 \text{ M.} \\ \text{min. } 0.3246 \text{ „} \end{cases}$$

D. i. de oude fransche voet „*le pied du roi*", die bedraagt 0.324839 M.

De afmetingen I—IV worden nu in de gevonden voetmaat uitgedrukt:

I.	Breedte van den deuraanslag	2 duim.
II.	Dikte „ „ „	$^1/_2$ voet.
III.	Breedte der deuropening	2 voet 3 duim.
IV.	Hoogte „ „	5 voet 1 duim.

De fransche voet! Voorzeker eene vreemde maat, des te vreemder omdat de fransche voet verdeeld is in 12 duimen en onze E.M. verdeeld moet zijn in 10 duimen.

Wij wagen het eene verklaring van dit vreemdsoortig resul-

taat te geven. Reeds vóór dat wij den steen hadden gemeten, was ons opgevallen dat hij was van eene zandsteensoort, zeer veel overeenkomst bezittend met den Nivelsteiner zandsteen, die gevonden wordt nabij Herzogenrath en uit welken de kerk te Rolduc is gebouwd. Deze kerk nu is insgelijks gebouwd met den franschen „pied du roi" als E M. Dit vindt zijne verklaring in het feit dat Ailbertus, de bouwheer der kerk, afkomstig was van Antoign nabij Doornik, hetwelk destijds, d i. in het begin der 12[e] eeuw, moet behoord hebben tot het fransche diocees van Kamerijk. Ailbertus kan dus zeer goed de fransche maat naar Rolduc hebben overgebracht. Er blijft nog onverklaard het vreemde: dat de maat in 10 in plaats van in 12 duim verdeeld is. Hoewel wij geene volle zekerheid daaromtrent bezitten, vermoeden wij toch dat ook de E.M. van Rolduc verdeeld was in 10 duimen. Zulks op grond van eenige nauwkeurige maten, die wij van détails der kerk bezitten, als ook van copieën, die wij van eenige oude kapiteelen en kolomschachten te Rolduc, van den steen af genomen hebben. Dat Ailbertus aldus de fransche voetmaat bijbehouden heeft is wel zeker, doch dan moet hij ze in 10 duimen hebben verdeeld; zulks wellicht omdat de voetmaten van St. Marie, van St. Lambertus en van St. Hubertus in het naburige Maastrichter- en Luikerland, ook in 10 duimen verdeeld waren. De bouwmeester van St. Servaas kan dan den bewusten steen te Rolduc hebben besteld en hem daar hebben laten afwerken. Blijkt onze verklaring de juiste, dan moet de steen dateeren uit de 12[e] eeuw.

HET GEDEELTE DER KERK VAN ST. SERVAAS TUSSCHEN WESTERBOUW EN TRANSEPT. Wij beschikken over 6 afmetingen — zie bl. 311 —, n.l.:

I.	Dikte der pijlers . . .	1.196	M.	gemid.	van 12	metingen.
II.	Breedte der pijlers . .	1.457	„	„	„ 11	„
III.	Afstand der pijlers . .	3.611	„	„	„ 13	„
IV.	Dikte v. d. noord. muur	1.337	„	„	„ 7	„
V.	Breedte zijbeuken. . .	5.505	„	„	„ 18	„
VI.	Breedte middenbeuk .	10.808	„	„	„ 7	„

Buiten beschouwing blijft de lengte van het presbyterium, hetwelk uit eene latere bouwperiode afkomstig is; en de totale lengte der kerk, omdat wij niet overtuigd zijn dat de oude kerk zich werkelijk over dezen afstand heeft uitgestrekt.

Wegens de aanwezige pleisterlagen behoeven deze getallen eene correctie. De pijlers der kerk zijn volgens Heilerhof ([37]), die ze ontbloot heeft gezien, van een lichtgeelen, harden steen en dus waarschijnlijk, even als een groot gedeelte van O. L. Vr. kerk, van harden mergel, en waren bestemd om niet gepleisterd te worden. De pleisterlaag is dan ook dun en wel 7.3 m.M. (gem. van 20 metingen). Op enkele plaatsen is zij zoo dun dat de bekapping van de steenoppervlakte er door heen zichtbaar is en daar eene vrij regelmatige bewerking vertoont. De noordelijke zijmuur der oude kerk is van ruwen breuksteen, — kolenzandsteen — en op dezen is de pleisterlaag dan ook dikker n.l. 12.2 m.M. (gem. van 11 metingen). Brengen wij de pleisterlagen in rekening dan komen wij tot:

I.	1.196 — 0.0073 — 0.0073 =	1.1814 M.	afgerond	op	1.181 M.
II.	1.457 — 0.0073 — 0.0073 =	1.4424 „	„	„	1.442 „
III.	3.611 + 0.0073 + 0.0073 =	3.6260 „	„	„	3.626 „
IV.	1.337 — 0.0122 — 0.0122 =	1.3126 „	„	„	1.313 „
V.	5.505 + 0.0073 + 0.0122 =	5.5249 „	„	„	5.525 „
VI.	10 808 + 0.0073 + 0.0073 =	10.8228 „	„	„	10.823 „

Vooreerst merken wij op dat de breedte van de zijbeuk (V) niet is de helft van die der middenbeuk (VI), zooals de Schrijver aanneemt, maar 11 cM. grooter dan de helft. Het schijnt verder dat de afstand (III) een derde gedeelte is van de breedte der middenbeuk (VI).

Tusschen de getallen I tot VI bestaan met vrij groote benadering de verhoudingen:

$$I : II : III : IV : V : VI = 4 : 4^1/_2 : 5 : 12.4 : 19 : 37.$$

De aandacht wordt onmiddellijk getrokken door het abnormale getal 12.4, omdat men hiervoor zoude verwachten een derde gedeelte van 37 d. i. 12.33. Nemen wij het getal 37, dat zelf eenigszins benaderd is, een oogenblik als juist aan, dan volgt voor de correspondeerende waarde x van III uit de evenredigheid:

$$VI : III = 10.823 : 3.626 = 37 : x.$$

de waarde:

$$x = 12.396$$

([37]) Naar een manuscript van Heilerhof berustend in het Stads-archief van Maastricht.

Sinds hebben wij ons kunnen overtuigen dat de pijlers werkelijk uit harden mergel bestaan.

zoodat de afstand der pijlers niet juist gelijk is aan $^1/_3$ van die der middenbeuk maar dat hunne verhouding juister wordt uitgedrukt door 12.4 : 37. Uit de verhoudingsgetallen volgt nu voor:

I.	1.181 : 4	= 0.2953	M.	gew.	12 × 4	of	48.
II.	1.442 : 4.5	= 0.2845	„	„	11 × 4.5	„	49.5.
III.	3.626 : 12.4	= 0.2926	„	„	13 × 12.4	„	161.2.
IV.	1.313 : 5	= 0.2918	„	„	7 × 5	„	35.
V.	5.525 : 19	= 0.2908	„	„	18 × 19	„	342.
VI.	10.823 : 37	= 0.2925	„	„	8 × 37	„	306.

Hieruit volgt voor de gemiddelde waarde 0.2917 M. en voor hare middelbare fout ± 0.0009. Daar het gevonden getal blijkbaar de gezochte voetmaat zelf uitdrukt, komen wij tot het resultaat:

$$E.M. = 0.2917 \pm 0.0009 \begin{cases} \text{max. } 0.2926 \text{ M.} \\ \text{min. } 0.2908 \text{ M.} \end{cases}$$

Nemen wij aan dat deze voetmaat verdeeld was in 10 duimen, dan wordt het bovengenoemde afwijkende getal 12.4 voor III verklaarbaar. De bouwmeester had de breedte der middenbeuk vastgesteld op 37 voet en stelde zich voor den afstand der pijlers te stellen op een derde gedeelte van die breedte, d. i. op $12^1/_3$ voet. Maar aangezien de voet in 10 duim verdeeld was, kwam $^1/_3$ voet niet overeen met een deelstreep op de voetmaat. De bouwmeester nam toen eenvoudigheidshalve een nabijkomend geheel aantal duimen en koos 12 voet 4 duim. Tegenwoordig zou men niet anders handelen.

De afmetingen I tot VI worden nu in de gevonden voetmaat uitgedrukt:

I.	Dikte der pijlers . . .	4 voet.	
II.	Breedte der pijlers. . .	5 „	
III.	Afstand der pijlers . .	12 „	4 duim.
IV.	Dikte v. d. noord. muur	$4^1/_2$ „	
V.	Breedte zijbeuken . . .	19 „	
VI.	Breedte middenbeuk . .	37 „	

De gevonden voetmaat is blijkbaar de *voet St. Lambert*, die bedraagt 0.291796 M. en verdeeld is in 10 duimen.

Wij erkennen gaarne dat ook dit resultaat ons verrast heeft. Dr Doppler had voor ons inlichtingen ingewonnen bij het Rijks-

archief te Luik, waarop ons de mededeeling gewerd: „Le pied de St. Lambert servait à mesurer les terres, c'était l'unité de mesure d'arpentage. Le pied de St. Hubert servait à mesurer dans les autres cas. Il était l'unité de mesure pour les gens de métier (maçons etc.) et pour les marchands." Wij kennen geene andere gebouwen, die met den voet St. Lambert zijn gebouwd, wel echter meerdere bouwwerken, die den voet St. Hubert tot eenheidsmaat hebben. Zoo hebben wij gevonden dat de kloostergang van O. L. Vr. kerk uit de XVIe eeuw, gebouwd is in den voet St. Hubert, — de O. L. Vr. Kerk zelve is in den voet St. Marie —. Eveneens is te Rolduc de verbouwing van den toren door Balduinus van Horpusch in 1624 geschied in den voet St. Hubert. In St. Servaas zelf meet de vensteropening tusschen de middelste crypta en de voorkamer van het graf van St Servaas 5 voet St. Hubert. Wij verwachtten dus den voet St. Hubert. Toen wij bij eene eerste voorloopige berekening eene waarde vonden, gelegen nabij den voet St. Lambert, deed het kleine verschil tusschen den voet St. Lambert = 0.2918 en den voet St. Hubert = 0.2947, dat slechts 2.9 m.M. bedraagt, ons vreezen dat het eindresultaat niet den graad van nauwkeurigheid zoude bereiken noodig om de twee voetmaten van elkander te scheiden De gevonden uitkomst laat echter geen twijfel meer toe. Tusschen de twee grenswaarden 0.2926 en 0.2908, tusschen welke de E. M., zooals ze uit de gedane metingen volgt, moet liggen; ligt geene andere waarde dan de voet St. Lambert, ten bedrage van 0.291796 M., terwijl onze waarschijnlijke waarde 0.2917 M. niet meer dan omstreeks $^1/_{10}$ m.M. d. i. 0.04 % van den „officieelen" voet St. Lambert afwijkt. Wij schrijven dit onverhoopte, nauwkeurige resultaat toe aan datgene, wat Poincaré noemt: „le pouvoir nivellant des grands nombres" (38), woorden, die wij in den zin, waarin Poincaré ze gebruikt, vrij vertalen door „het foutenelimineerend vermogen van het groote aantal metingen".

Wij aarzelen nu echter ook niet om te besluiten:

Het gedeelte van de St. Servaaskerk begrepen tusschen den westerbouw en den laatsten pijler voor het transept is gebouwd in den voet St. Lambert als eenheidsmaat.

---

(38) Poincaré. Science et hypothèse.

Wij vermoeden dat ook de oostelijke crypta gebouwd is in dezelfde eenheidsmaat, doch bezitten hieromtrent nog geene zekerheid.

CONCLUSIEN. Wij vatten de resultaten van ons onderzoek ten slotte kort samen:

1. Het graf van St. Servaas is gebouwd met den voet St. Marie, de oude Maastrichtsche maat als eenheidsmaat.

2. De monolithe steenplaat met deuropening, thans toegang gevende tot de voorkamer voor het graf van St. Servaas, is vervaardigd in de oude fransche voetmaat, le pied du roi, als eenheidsmaat: echter verdeeld, in plaats van in **12**, in 10 duimen. Die plaat is vermoedelijk afkomstig uit de Nivelsteiner steengroeven en werd aldaar vervaardigd. Zij moet dateeren uit de 12e eeuw.

3. Het gedeelte van de St. Servaaskerk, begrepen tusschen den westerbouw en de voorlaatste pijlers vóór het transept, is gebouwd in den voet St. Lambert als eenheidsmaat.

Vermoedelijk is de oostelijke crypta ook in dezelfde voetmaat gebouwd.

4. Het graf van St. Servaas en het genoemde gedeelte der kerk kunnen dien ten gevolge niet uit denzelfden tijd afkomstig zijn.

Wij eindigen met een woord van den Eerw. Schrijver:

„..... et pour sûr, une église construite, p. e. selon le pied de Saint-Lambert, ne saurait être bâtie par son prédécesseur Saint-Monulphe!" ([39]).

Maastricht, Aug. 1912.

L. A. J. KEULLER.

([39]) Le Grand Temple de St. Monulphe. p. 129.

EENIGE OPMERKINGEN OVER DE OUDSTE ANNALES RODENSES. (1)

Slechts weinige geschriften, die voor de middeleeuwsche geschiedenis van het Vaderland belangrijk zijn, waren, tot voor vrij korten tijd, aan de niet-Limburgsche historici, zóo weinig bekend als de Annales Rodenses. Toch wil het mij voorkomen, dat zij onze belangstelling overwaard zijn.

De Annales Rodenses bestaan uit drie deelen. Het *oudste* deel, — werk van een tijdgenoot — gaat van 1104 tot 1157; het *tweede*, van de hand van den Abt Nicolaas Heyendal († 5 Mei 1733), sluit bij het oude gedeelte aan en wordt vooral belangrijk, wanneer de „continuator" als tijdgenoot spreekt: dus voor de tweede helft der XVIIe eeuw. Ik zeg *vooral*, want ook voor de eeuwen, die tusschen het midden der XIIe en het midden der XVIIe liggen heeft Heyendal over menig stuk kunnen beschikken, (ik noem hier reeds het register van Johannes Berensbergh, onder wien de Friesche kloosters van Rolduc aan de Windesheimers overgaan) dat thans verloren, of althans onvindbaar is.

Het derde deel eindelijk, dat slechts uit een paar pagina's (over de jaren 1700—1703) bestaat, is eerst voor eenige jaren door den Rolducschen archivaris, Dr. Goossens ontdekt en door hem in de „Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché du Limbourg uitgegeven, T. XLIV (1908) p. 179 sq.

---

(1) Een deel dezer opmerkingen werd gegeven in een lezing, gehouden voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Mijne opmerkingen nu gelden in hoofdzaak de oudste afdeeling, de Middeleeuwsche Annales Rodenses.

De oude Annalen leenen zich niet tot scherpzinnige onderzoekingen over vermoedelijke fouten van afschrijvers en andere palaeographische nasporingen, die hiermede in verband staan, want .... zij zijn gelukkig nog in originali voorhanden. De Koninklijke Bibliotheek te Berlijn, thans bezitster van ons handschrift had bij gelegenheid van het 8ste eeuwfeest van de stichting der abdij — in 1904 — de bijzondere welwilllendheid het stuk naar het Archief te Aken te zenden. Wij mochten het handschrift daar niet enkel bestudeeren, maar ons werd vergund de vele bladzijden, die het leven van Rolduc's Stichter Ailbertus, bevatten, te laten phototypeeren voor het „Gedenkschrift", dat bij de herdenking van de stichting van Rolduc, door Dr. Corten werd uitgegeven.

De Annales Rodenses hebben een plaats gevonden in het XVIe deel der Monumenta Germaniae, afdeeling Scriptores (1). Pertz, door Wattenbach geholpen, gaf ze uit met een korte praefatie, waarin hij onder meer spreekt van een „liber.... longa nocte tectus".

Wattenbach (2) in zijn „Deutschlands Geschichtsquellen" zegt: „Recht merkwürdig sind die erst in *neuerer Zeit* bekannt gewordenen Annalen von Klosterrath, unweit Aachen" en wijdt er slechts dertien regels aan.

Wat er van dezen „langen nacht" en dezen „nieuwen tijd" is, zullen wij weldra zien.

Wij zeiden reeds, dat de Annales Rodenses aan de oudere Vaderlandsche historici onbekend bleven. Zeer tot hun nadeel hebben bv. Moll (3) en Acquoy ze niet gekend. Toch is deze onbekendheid wellicht aan een toeval te danken.

Toen ik mij voor eenige jaren voor een onderzoek naar Rodensia in de Koninklijke Bibliotheek in den Haag bevond, had

(1) Mon. Germ. SS. XVI. 688—723, ed. Pertz.

(2) Wattenbach D. G6. II p. 414.

(3) Moll. Kerkgesch. van Ned. II. 2. p. 347: „Waren ons van vele onzer kloosters even degelijke jaarboeken als van dat van Wittewierum bewaard, de kerkgeschiedenis van Nederland gedurende de Middeleeuwen zou een verhaal kunnen wezen, waarvan de volledigheid elken vriend van het vak tot vreugd zou zijn". Dat „verhaal" kan door de Annales Rodenses vervolledigd worden.

de toenmalige bibliothecaris Dr de Boer de welwillendheid mij opmerkzaam te maken èn op een afschrift van een *deel* der Annales èn op een brok vertaling daarvan, die zich daar bevinden.

De stukken (K. B. Handschrift 76. C. 26) worden aldus beschreven:

I. *a.*) Vita venerabilis Dei servi Ailberti, qualiter in pervetusto documento, quod asservat abbatia Rodensis, consignata habetur. Met aanteekeningen 17 bl. fol. kopie eind 18e eeuw;

b.) Gedeeltelijke Ned. vertaling van het voorgaande, door W. A. van Spaan la Lecq. Met aanteekeningen 5 bl. fol. pl. m. 1800.

(Coll. Snouckaert v. Schauburg).

Het stuk afschrift draagt niet den naam van den afschrijver. Het opschrift luidt: „Vita venerabilis Dei servi Ailberti, qualiter in pervetusto documento, quod singulari Dei dono post frequentia excidia et incendia possidet et asservat Abbatia Rodensis, consignata habetur".

De copie bevat de Vita Ailberti uit de oude Annales.

Er zijn eenige notamina in, die niet goed elders dan in de Abdij Rolduc geschreven kunnen zijn, zoo over plaatselijke benamingen als „fons iste.... Kreutzgützgen" (p. 10); maar daarenboven wordt veel geciteerd (o. a. uit Mabillon en uit de Annales Praemonstratenses) over de verhouding van Ailbertus tot kloosters van de Canonici Regulares en andere orden. Uitvoerig is de commentator, waar hij verhaalt van Ailbertus' graf te Sechtem aan den Rijn en van de vergeefsche pogingen, die onder den abt Haghen aangewend zijn, om het gebeente naar Rolduc over te brengen.

Vermoedelijk is het stuk door S. P. Ernst, kanunnik van Rolduc, aan van Spaen gezonden.

Ernst zal van Spaen opmerkzaam gemaakt hebben op het feit, dat de Annales Rodenses bijzonderheden bevatten over personen, die voor de Geldersche Geschiedenis van belang zijn.

Van Spaen (1) zegt dan van onze Annales: „Wij zijn de eerste opgave van dit gewigtig stuk, 't welk het grootste licht op onze

(1) Van Spaen, Oordeelkundige inleiding tot de Historie van Gelderland. II. bl. 90, nt. 30.

oude Geldersche geschiedenissen verspreidt, en meer andere belangrijke narichten, aan den heer Ernst, Pastoor van Afden, en voorheen geestelijk heer en Bibliothecarius van Kloosterrade verschuldigd."

Van Spaen schijnt dit deel der Annales zóo belangrijk gevonden te hebben, dat hij begonnen is het te vertalen. Toch breekt hij zijn arbeid plotseling af. De oorzaak? Eene foutieve aanteekening van den Annalist op het jaar 1106 — die zegt dat de Utrechtsche Bisschop Conrad naar Rolduc kwam „volens hinc eum [nl. Ailbertum] secum in suam diocesin adsportare, promissa ei magna et fertiliori terra in Trajectensi regione" en deelt dan mede, hoe de Bisschop later door de Friezen werd vermoord. Nu vergist zich hier de Annalist en verwart de fata van twee Utrechtsche Bisschoppen: Conrad en Burchard. Immers de zaak is deze: Conrad werd in 1099 vermoord en Burchard kwam, waarschijnlijk op weg naar Luik in 1107 te Aken en mogelijk te Rolduc.

„Hier — aldus van Spaan — (1) vergist zich de schrijver ten eenenmaal en hier door verzwakt hij zeer het vertrouwen dat ik op hem gesteld had. Bisschop Conradt is zeker in 1099 door eenen Vries gedood, en door Burchardus opgevolgt; 't welk uit Beka en verscheidene brieven van Burchardus, in 1101 en vervolgen gegeven, die alle den aanvang zijner regeering op 1099 bestemmen, duidelijk blijkt, dus heeft Ailbertus, die in 1104 voor 't eerst te Rode kwam, onmogelijk naderhand een zamenkomst met Conradt kunnen houden, die toen reeds overleden was. Zich te behelpen met te veronderstellen dat de naam verschreven is, en Burchardus in plaats van Conradt gelezen moet worden, is ondoenlijk, dewijl duidelijk van Conradt met de bijzonderheden van het stichten van de kerk van St. Maria, en van zijn dood gesproken wordt, dus de schrijver hier volstrekt een leugen verhaald; 't welk ik beken het, mij aangaande den Gelderschen afkomst, minder (?) als weleer doet wankelen. Want iets valsch bevonden wordende, is het overige minder zeker.

Ik had deze Annalist tot dus verre vertaald, om in een Magazijn van Historie en Oudheidkunde uit te geven, maar deze ontdekking heeft mij daarvan teruggehouden omdat ik vreesde hier door

(1) Handschrift Kon. Bibl. 76 C. 26. b: bl. 5.

mij zelven te zullen tegenspreken, dat ik de waarde van dezen schrijver niet genoeg onderzogt had, waarvan ik in mijne Inleiding gebruik gemaakt heb."

Van Spaen had dus zijn vertrouwen in den Annalist verloren en zette zijn plan: „om [hem] in een Magazijn van Historie en Oudheidkunde uit te geven" niet door.

Ik heb mij veroorloofd bij dit geval een oogenblik stil te staan, omdat het een bijzonderheid is, die zelfs den hedendaagschen historieschrijver van Rolduc, wijlen Dr. Corten, die met zooveel piëteit de Rodensia verzamelde en in zijn „Rolduc in Woord en Beeld" uitgaf, onbekend bleef.

Zoo draagt een onjuiste aanteekening van den Annalist schuld, dat van Spaen zijn vertaling niet voortzette, ze „Magazijn"loos bleef en, wat erger is, de Annales wellicht daardoor aan de aandacht onzer historici van voor en na 1859, ontsnapten.

Toch gaan onze geleerden niet geheel zonder schuld uit. Immers van Spaen had — zooals wij zagen — reeds in zijne „Inleiding" op de Annales gewezen en Ernst zelf er in zijn merkwaardige, na zijn dood door Lavalleye uitgegeven Histoire du Limbourg (1) rijkelijk uit geput. Ja, Lavalleye had in 1852 de Annales — zij het slechts naar een afschrift, dat thans in het seminarie te St. Truiden bewaard wordt — met de continuatio van Heyendal, als VII[e] deel van die „Histoire du Limbourg", in druk doen verschijnen.

De eenige Noord-Nederlandsche historicus, die voor een 20 jaren kennis bleek te dragen van de Annales Rodenses is prof. Blok, die sprekende over „de belangrijkste kronieken" zegt: „voor het Limburgsche vooral de uiterst belangrijke Annales Rodenses uit het midden der 12[de] eeuw, geschreven in het klooster bij Rolduc en vooral hierom, omdat wij overigens uit zoo ouden tijd voor die streken weinig anders hebben dan de weinig beteekende wonderverhalen van Jocundus (1088) in zijne Translatio Scti Servatii (2).

Geheel eens kan ik het niet zijn met de motiveering van prof. Blok, ik zal maar zeggen van p 364 en veroorloof mij mij aan te sluiten bij den Hoogleeraar van p. 366 „de schrijver der

(1) Histoire du Limburg 1837 (en volgende jaren).
(2) Blok. Gesch. van het Ned. Volk (1892), I. bl. 364. Lees: „te Rolduc" in plaats van „bij Rolduc".

Annales Rodenses heeft eene duidelijk uitgesproken meening over de zaken, die hij beschrijft," en er bij te voegen dat naar mijne meening de zaken in zich belangrijk zijn en op belangwekkende wijze worden medegedeeld, zoodat de XIIe eeuwsche Annalist van Rolduc onder de Annalisten van dien tijd, voor zoover ze mij althans bekend zijn, een eereplaats inneemt.

Het bekende „amo nesciri" schijnt ook op Rolduc van toepassing te zijn. Wel bewaarde de Abdij — en het Seminarie doet het nog — een bijzonder rijken schat archivalia — van vóór 1300 bezitten wij er in originali nog 13 en zijn er uit 't Cartularium van St Truiden en dat van Maastricht nog 50 andere bekend — wel bezit het Rijksarchief te Maastricht, met een aantal andere Rodensia, den beroemden catalogus Rodensis, maar noch de archivalia schijnen tot de kennis onzer hedendaagsche Noord-Nederlandsche historici gekomen te zijn, noch trok de catalogus de aandacht van Moll, Gallée, Meinsma, noch wordt van deze boekenlijst in het overigens voortreffelijk artikel „Een en ander over de Bibliotheek van het Regulierenklooster te Utrecht door Dr A. Hulshof" (Tijdschrift van Boek- en Bibliotheekwezen (Afl. Jan.—April 1910 pp. 17—49)) melding gemaakt; noch vindt men in den 2^{den} druk van Acquoy's Handleiding — weer van 1910 — onder de „Kloosterkronieken" (bl. 40) den naam „Annales Rodenses". Ja de uitgevers van den Atlas der Nederlandsche Palaeographie — waar ik overigens gaarne huld aan breng — hebben verzuimd — om van St. Odiliënberg, Maastricht en Thorn niet te spreken — een tabula Rodensis, hetzij onder de handschriften, hetzij onder de archivalia op te nemen.

Had nu de scherpzinnigheid van velen onzer Vaderlandsche geleerden zich op deze chartae gevestigd, veel wat voor mij thans in het vragenboekje staat, zou reeds lang een oplossing gevonden hebben.

* * *

Het handschrift der Annales Rodenses is een groot folio perkament van 22 bladzijden in hoofdzaak in het midden der XIIe eeuw geschreven en door een latere hand op 't einde eenigermate, doch in zeer korten vorm, aangevuld.

In de eerste katern ontbreken de folio's 3 en 6. Zij ontbraken

reeds misschien in de XVII^de^ eeuw — zooals Pertz meent — maar zeker in de XVIIIe, doch werden aangevuld naar de origineele losgeraakte bladzijden of wat wel waarschijnlijker is, naar een trouwe copie, „textu ut videtur satis fideliter suppleto" aldus Pertz.

Pertz schijnt niet te weten wie die aanvuller is — althans hij zwijgt er over — voor ons is het duidelijk, dat zulks niemand anders dan de abt Nic. Heyendal, de continuator der Annales Rodenses, geweest is: het is zijne eigene hand, zooals door vergelijking met talrijke geschriften, die wij nog bezitten, blijkt. Op pag. 8 en 9 komen groote inktvlekken voor. Zij waren er reeds in de XVIIIe eeuw, want dezelfde lacunes komen voor in twee 18de eeuwsche afschriften, die beide in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, het eene onder de chartae der Bollandisten (n° 17075-9) het andere onder de schedae van wijlen Ernst — berusten.

De origineele Annales Rodenses bevinden zich, (als n° 365 der Codices Latini in folio), in de Konink. Biblioth. te Berlijn.

Hoe zij daar kwamen? Pertz verhaalt het aldus: „liber postquam longa nocte tectus fuerat, tandem nostro aevo in manus Quixii devenit, quo praematuro fato extincto, cum reliquis viri docti et patriae amantissimi libris manuscriptis pecunia comparatus anno 1847 in bibliothecam regiam Berolinensem transiit, ubi hodie inter codices Latinos in folio numero 365 signatus servatur."

De allerlaatste woorden zijn juist. De rest is de zaken op haar kop zetten.

De „patriae amantissimus" Quix, schijnt ook librorum amantissimus geweest te zijn. Quix heeft in 1836 eene poging tot uitgave der Annales Rodenses gedaan, zeer waarschijnlijk daarvoor reeds zeer lang te voren het handschrift ter leen ontvangen en .... verzuimd het terug te geven.

Bij zijn plotselingen dood in 1843 kwam de bibliotheek en daarmede onze Annales in handen van een familielid. Het Rolducsche Seminarie deed een poging zijn oud-eigendom niet terug te krijgen, maar terug te .... koopen, zij mislukte. Berlijn kocht door bemiddeling van Pertz de bibliotheek met de handschriften en oorkonden, o. a. onze Annales Rodenses „das bei weitem wertvollste stück der Sammlung" voor 430 Thaler. De schat, die zeven en 'n halve eeuw zoo trouw bewaard, bij den brand van

het Refugium te Aken gered, door Heyendal zoo geleerd aangevuld en gecontinueerd was; die bij de Fransche Revolutie gelukkig in handen kwam van den grooten geleerde S. P. Ernst, moest in tijden van vrede — als uitgeleend goed! — verdwijnen (1).

Ziedaar eenige correcties op de Pertziaansche Praefatie, ziedaar de dag, die volgde op de „longa nox"!

Deze zaken zijn door Dr. Corten in zijn „Rolduc in Woord en Beeld" en zijn „Gedenkschrift" voortreffelijk uiteengezet, doch ik heb ze hier willen herhalen, opdat, komen wij tot eene volledige en handige uitgave van alle onze in boeken, bijdragen en tijdschriften verspreide Nederlandsche Annales, de legende, al is ze ook door mannen als Pertz en Wattenbach en in een standaardwerk als de Monumenta Germania verspreid, maar niet zoo worde gepropageerd en ze niet zelfs tot onze Nederlandsche schoolboeken, doordringe.

Het werd mij vergund eenige opmerkingen te maken, mij zal dus ook veroorloofd worden, hier wat langer daar wat korter stil te staan.

De Annales Rodenses bevatten in hoofdzaak de economische geschiedenis van het oude klooster, de Abbatia Rodensis. O. a. zijne stichting door Ailbertus van Antoing (bij Doornik); het leven van dezen edelman, die met de graven van Wassenberg en Kleef verwant was, vooral het aangroeien der kloosterbezittingen, — waarbij wij kennis maken met een reeks persoonlijkheden en plaatsnamen —; de oneenigheden, die met groote openhartigheid verhaald worden; de inrichting van het kloosterleven. Dit laatste vergunt ons aardige blikken te slaan in het dagelijksch leven van de monniken en kloostervrouwen van het „Doppelkloster" der XIIe eeuw.

Maar behalve deze res privatae worden ook tal van res publicae behandeld.

Wij maken in de Annales kennis met de hooge heeren van buiten: koningen en Duitsche keizers, bisschoppen van Luik en Keulen, hertogen van Lotharingen en Limburg en bij de behandeling van deze punten toont de Annalist zich een scherpzinnig en nuchter schrijver. Nuchter, maar toch niet zóó of een paar maal raakt hij in geestdrift.

---

(1) Dr. Corten. Gedenkschrift enz. p. I.

Eénmaal wanneer hij den oproep tot den 2den kruistocht beschrijft — en zoo er nog meerdere bewijzen noodig waren, de volgende woorden zouden het bewijs leveren, welken indruk de kruistochtprediking ook in deze streken gemaakt heeft:

„Eodem anno [1146] intonuit quasi de coelo verbum sanctae Crucis in omnibus ubique partibus Germaniae et occidentis super filios Jerosolimitanae expeditionis, egrediente interea diacono nomine Rudolpho ex ulteriore situ Galliae, magna et celebri exhortatione unamquamque animam versus Jerosolimam informare, cum crucis impositione. Tunc insigniti sunt ubique Sanctae Crucis stigmate pro adeundo expeditionis Jerosolimitanae quasi decima pars totius terrae".

Toch geeft hij ook bij deze gelegenheid blijk van onafhankelijk en onpartijdig oordeel: hij laakt Rudolphus, die wel den kruistocht predikt, doch niet meegaat en vertelt van diens afzetting door S. Bernardus. Daarop wordt de tocht zelf beschreven en verhaald hoe de adel uittrok en — om tot zijn klooster terug te keeren — hoe Reinerus de Sleiden, vir ingenuus, zijn goederen aan het klooster deels verkocht, deels wegschonk.

Merkwaardig is hierbij, dat een soort levensverzekering door inkoop in het klooster wordt gesloten. De abt kocht van Reinerus een allodium te Sledebach (Schleibach in het Guliksche); maar daar hij „toto corde allodium affectaret, adduxit nummularios (1) [geldschieters] ad comparationem allodii ejusdem, tali scilicet significatione, ut proprietas inde traderetur aecclesiae, et emptores potirentur victualitate ad finem vitae suae, et tunc liberrima cedat proprietas aecclesiae."

Een andermaal nl. bij de karakterbeschrijving van zijnen stichter, toont de Annalist zich een fijn en bezield schrijver. Hoort de fraaie woorden, de zinsparallelismus is als van den lateren Thomas van Kempen:

„Sacerdos vero Ailbertus humilis erat valde et in omni morum preclarus honestate, verax in sermone et strenuus in opere, in eleemosynis largus et in hospitalite uberrimus, assiduus in vigiliis

---

( ) Zie ook a° 1153. De plaats daar moet verklaard worden door de hier geciteerde. Pertz (Praefatio) schijnt ten onrechte aan woekeraars (naar onze opvatting) te denken. Er schijnen slechts geldschieters bedoeld te worden.

et continuus in ieiuniis, in oratione sedulus et in Dei servitio devotus, inter homines conspicuus et in universis actibus fidelis et honestus."

Zeer belangrijk zijn onze Annales omdat wij er aanwijzingen in vinden over den Investituurstrijd. Voor zoover mij bekend, is er nog geen speciaal onderzoek ingesteld naar de vraag welke de houding der Nederlandsche kloosters in, of misschien juister, welke hunne verhouding tot den Investituurstrijd geweest is. Toch zou het der moeite waard zijn (1). Waar noch de Egmondsche Annalen, noch de Rolducsche voor publiciteit bestemd waren, geven zij des te beter de gesteldheid der geesten weer.

Welnu de Egmondsche staan beslist op Keizerlijke zijde. Nu weet ik wel, dat de Egmondsche Annalist, wat hij bij 't jaar 1111 geeft, uit Sigebert van Gembloux heeft, dat hij de namen der Pausen verwart en voor Gregorius VII (1073-85) Gregorius IX (1227-41) schrijft, voor Urbanus II (1088-99) Victor; maar het is toch niet aan te nemen, dat, ware hij zelf niet Keizerlijk- doch Pausgezind geweest, hij het volgende zou geschreven hebben: „Henricus V hujus nominis rex Romam vadit, propter sedandam discordiam quae erat inter regnum et sacerdotium, quae *cepta* a Gregorio .... et *exagitata* a successoribus Gregorii Victore et pre omnibus a Paschali, *magno scandalo erat toto mundo. Rex .... dabat licite episcopatus et abbatias, et per anulum et per virgam.*"

Anders oordeelt de Rolducsche Annalist: „Henricus... inculpabatur, quod aecclesiasticas dignitates, cum sui non essent juris, pro lubitu suo distribueret". Brachylogisch zegt hij verder: „tunc capta sunt arma, facta est pugua, victus est papa, consecratus est imperator reconciliatione facta" en eindelijk: „Pascalis voluit regi et regno remittere omnia regalia, ut et rex aecclesiae remitteret aecclesiastica."

Bij 1122 zegt de Annalist: „Hoc anno statuit papa Paschalis regi Heinrico, episcopo libere electo aut abbate, sine simonia cum virga et anulo investire, et sic posse ordinari canonice."

Pertz noteert „Calixtus II" in plaats van Paschalis. Het komt mij voor, dat de zaak anders staat nl. aldus: het bij 1122 ver-

(1) La querelle des Investitures dans les diocèses de Liège et de Cambrai par A. Cauchie. 1890—1891.

melde behoort thuis bij 1111 en daar geschiedde door het verdrag van Ponte Mommolo inderdaad het verhaalde. De Annalist verwart deze gebeurtenis onder Paschalis, wien het vermelde verdrag was afgeperst en dan ook herroepen werd, met het beeindigen van den investituurstrijd onder Calixtus, waarbij juist de onwettigheid van de overdracht met ring en staf door de wereldsche macht, werd erkend. Wel een bewijs, dat de investituurstrijd den overigens scherpzinnigen geschiedschrijver van Rolduc, niet helder voor den geest stond.

De Annalist staat even scherp tegen den simonistischen Luikschen bisschop Obbert als de abt Richer van wien onze Annalist verhaalt: „non acquievit in abbatem consecrari ab illo, quia notabilis videbatur pro ecclesiasticae distributionis commertio".

De zoo even opgeworpen vraag is een onderdeel van de volgende: Welke was de houding der Benedictijnen, welke die der Reguliere Kanoniken van den H. Augustinus — waartoe de bewoners van Rolduc behoorden — in den Investituurstrijd?

Voor zoover mijne kennis reikt, is het antwoord: de Benedictijnen zijn verdeeld (1), de Augustijnen staan beslist op pauselijke zijde (2).

De reeds vermelde vergissing, die de Annalist begaat door anno 1107 Conrad in plaats van Burchard te Rolduc te laten komen — Conrad was reeds in 1099 door de Friezen vermoord — acht ik niet zoo erg, maar wel zonderling is de volgende: A° 1119 schrijft hij: Obiit Gelasius apostolicus cui successit Honorius, wat natuurlijk Calixtus II (1119—24) zijn moet en verder onder 1122 „hoc anno statuit papa PASCHALIS" hij slaat dus Calixtus II over.

Waarom ik *deze* vergissing niet enkel zonderling maar erger

---

(1) Wattenbach D. G.[6] II. p. 97: Op keizerlijke zijde staan de Benedictijnen van Hersfeld „mit dem Kaiserlichen Hofe durch vielerlei verknüpft; p. 59 „St. Gallen leistete (1077—1122) mannhaften Widerstand für den Kaiser".

(2) Salzburg, dat met Rolduc reeds onder Richerus in betrekking stond — abt Richerus komt uit Raitenbuch in het Salzburgsche en onder abt Bertolphus (1123) gaan Rolducsche Koorheeren op verzoek van bisschop Conrad naar Salzburg — staat aan de zijde van den paus. (Wattenbach I. p. 74).

Wattenbach[6] II. 52: „Derselbe Geist fanatisch [?] römischer Gesinnung erfüllte auch die Klöster der Regulirten Chorherren".

zou willen noemen? Omdat hij in zijn eigen huis een stuk bezat, dat hem beter had kunnen leeren en wel geen minder dan de eigen bulla confirmationis van alle goederen en bezittingen van 't Rolducsche klooster, een stuk, dat wij tot op den dag van heden nog geheel ongeschonden, met aangehecht plumbum, bezitten.

Het vaststellen van dit feit heeft mij — ik erken het eerlijk — onaangenaam aangedaan, want één van beide: de historische trouw, of althans het zorgvuldige werken van onzen Annalist is niet ongerept, of de bulla is een falsum. Het laatste is te onderzoeken en zal, naar ik hoop, onderzocht worden. Ik zelf acht mij voor deze zaak onbevoegd al moet ik getuigen, dat naar mijne meening noch uit- noch inwendige criteria tegen de echtheid spreken, waar echter weer tegenover staat, dat in het oudste Cartularium der Abdij van vóór 1234 — thans te Maastricht in 't Rijksarchief bewaard — de gewichtige bulla, die in tijdsorde n° 2 is, op de allerlaatste plaats als n° 25 komt.

Op het 5de Nederlandsche Philologen-Congres mocht ik spreken over den Catalogus Rodensis (een hoogst merkwaardige boekenlijst, zooals een zóó bevoegd man als Prof. Dr. de Vries erkende) en in verband hiermede over de oudste nog bestaande Nederlandsche school, die, met onderbreking van slechts 'n 40tal jaren na de Fransche Revolutie, acht eeuwen zegenrijk werkte. Ik wees daar op de bijna unieke brieven van Cicero en verzocht de philologen de zaak na te gaan. Dit is jammer genoeg nog niet geschied. Wel ben ik tot de overtuiging gekomen, dat Petrarca's wedervinding van Cicero's brieven cum grano salis op te nemen is — al zegt dan ook een man als Zielinski:(1) „am folgens chwersten war aber die Wiederauffindung des Briefwechsels Ciceros mit seinem Freunde Atticus seinem Bruder Quintus und mit Brutus in Verona im Jahre 1345. Das war noch Petrarcas Verdienst; i. J. 1390 wurde durch Salutati auch die Sammlung von Ciceros kleiner Korrespondenz, der Sog. *epistulae* ad familiares, dem Lichte zurückgegeben", en al dikt de verdienstelijke Cicerokenner Dr. Brakman in het Museum (2) die woorden nog wat aan — en durf

(1) Zielinski. Cicero im Wandel der Jahrhunderte 1908 p. 170.

(2) Brakman. Museum Jan. 1909 n° 4 p. 133: „Na 430 komt intusschen eene nieuwe decadence, welke tot diep in de Middeleeuwen voortduurt: Petrarca „ontdekt" Cicero weer. Hem danken wij o. a. het behoud der *Epistulae ad Atticum*".

de gissing wagen, dat de Rolducsche Cicerobrieven met de beroemde collectie van Prüm samenhangen. Doch op dit punt, 't ligt trouwens buiten de Annales, ga ik hier niet in.

De Annalist brengt ons in kennis met een Utrechtschen leerling der Rolducsche school: „Gozwinus Harberti Trajectensis episcopi filius cum ille adhuc Sacerdotio non esset sublimatus", en verder met stichtingen door de Abdij in de Noordelijke Nederlanden — de veel talrijker stichtingen en bezittingen in Limburg, 't tegenwoordige België en de Rijnprovincie zal ik ter zijde laten — n.l. het adellijke stift Hoydonck en Berne, dat latere Premonstratenserklooster werd en met goederen gelegen te Salcwich (Schalkwijk).

Vreemd genoeg vernemen wij in de oudste Annales niets van de stichting door Rolduc van kloosters in Friesland en toch had de abdij er in het verre Noorden. Immers de continuator der Annales, de abt Heyendal, verhaalt onder 1429 (1) de occupatie door de Windesheimers van 't Friesche — aan Rolduc onderhoorige — Klooster *Ludinghakerke* — effugatis inde canonicis regularibus monasterio et abbati Rodensi subjectis — en grondt de „reclamatio" van den abt Joannes de Berensberg hierop „quod jam a trecentis annis sicut et alia monasteria Westfrisiae de Hasch [Haskerland] Achtelem, Berghem, Amghum vocata, abbatiae fuerat subjectum, et adhuc erat tempore Joannis Berensbergh, qui in praefata monasteria et in omnes canonicos et canonicas regulares totius Westfrisiae plenissimam jurisdictionem invenitur exercuisse". Hij verwijst daarvoor naar fol. 122 van een register van den abt Berensbergh, dat — zooals wij reeds aanstipten — jammer genoeg verloren is gegaan.

Had prof. Acquoy (2) deze plaats gekend, hij had naar aan-

(1) Ann. Rod. p. 95.

(2) Dr. J. G. R. Acquoy. Het klooster te Windesheim en zijn invloed III p. 91: n° 36, „Domus S. Martini" te Ludingakerke, later te Achlum, beiden bij Harlingen in Friesland, in het bisdom Utrecht. Gesticht door leden van het adellijk geslacht Ludingman of Ludinga, omstreeks 1157.... Het klooster gering begonnen, komt tot grooten overvloed.... Het behoort tot de rijkste van Friesland.... Zij (de kloosterlingen) leggen dijken, graven een waterweg tusschen Vlieland en Terschelling. Graaf Willem I schenkt hun Vlieland." Vgl. III 104. 162. Van Bergum zegt Acquoy III. 131: „Stichter, stichtingsjaar en vroegere geschiedenis geheel onbekend". Ook aan J. C van Slee, „De kloostervereeniging van Windesheim" bleef de stichting

leiding van wat Joannes Busch zegt in de volgende woorden: het klooster „B. Mariae in Ludenkerke in Frisia, *quod fuit olim solemnis abbatia*", [chron. Wind. auctore J. Buschio Antv. 1621 p. 101], zeker eenige woorden aan den Rolducschen oorsprong van Ludingakerke gewijd.

Nu is het toch wel een zeer opmerkelijk feit, dat de oude abdij van Zuid-Limburg stichteres was van en bestuursrechten had op zoover afgelegen kloosters als de bovengenoemde Friesche. Het duidt op groote macht, al moeten wij bekennen, dat die Friesche kloosters geene roemvolle bladzijde aan het Rolducsch Historieboek hebben toegevoegd.

Macht en rijkdom — en dit is merkwaardig — bezit Rolduc vooral in de eerste halve eeuw van zijn bestaan; het hangt o. a. samen met de Kruistochten.

Men veroorlove mij nog een woord te zeggen over de taal en de fontes der Annales Rodenses en tevens onze Neerlandici te wijzen op een aantal eigenaardige plaats- en persoonsnamen (o. a. Homerus!).

Over één plaatsnaam wensch ik zelf een opmerking te maken.

Onder a° 1113 wordt gezegd van een stuk land in de *buurt* van Rolduc „terra haec.... sita est inter *Kalkulen*" enz., daarmede hebben wij een belangrijke aanwijzing, dat zijn toch de „kulen", zooals zij nog heden bij de bevolking heeten — de kolenmijnen — dit is, voor zoover wij weten, het oudste testimonium van de steenkolenontginningen op het vasteland van Europa.

Eene aardige beschrijving van de ontdekking van steenkolen wordt nog gegeven in de Annales S. Jacobi Leodiensis (Pertz M. G. SS. XVI p. 652) onder n° 1195: „Hoc anno terra nigra ad focum faciendum optima per Hasbaniam in multis locis est inventa".

De Annales Egmundani (p. 31) spreken a° 1126 van turf te Furnes: „Primo bitumen quod *turvas* vocant et ad instar ligni aridi ardet"....

Merkwaardig is, dat de oude abdij in hare origo met de steenkolenmijnen verbonden was en ook in haar einde! De laatste abt

---

van Friesche kloosters door Rolduc onbekend. Zoo schrijft hij (p. 183) over Bergum: „van de stichting is ons niets bekend" en verder: (p. 184). „Even schaarsch als met betrekking tot het convent te Bergum, zijn de berichten over het klooster Mariënkamp of Mariënberg te Aningen of Aenijnghen".

van Rolduc — bij de opheffing der abdij in 1797 — was de mijn-ingenieur Chaineux, die, voor dien tijd ontzaglijke, mijnwerken liet aanleggen: de tegenwoordige Domaniale Kolenmijn te Kerkrade.

De taal der Annalen komt mij voor goed middeleeuwsch latijn te zijn.

Onjuiste of harde constructies, zeker, komen voor: incidit in corde, fratres edocti sunt processisse (d. i. wij hebben verhaald, dat); quod non est dubitandum divinitus illi fuisse transmissum; eigenaardig is het veelvuldig gebruik van quasi voor quum; zeldzame woorden zijn o. a. dapsilis, assentanei, convicanei, monacha religio, murmurium.

Slechts één punt wil ik hier nog aanroeren nl. de vraag naar het verband tusschen de Annales Rodenses en andere Annales van dien tijd. Pertz en Wattenbach meenen, dat er eenige overeenkomst bestaat tusschen de Annales Rodenses en de Aquenses (1). Pertz wijst ten bewijze de gebeurtenissen aan van de jaren 1114, 1133, 1135, 1142 en 1147.

Ann. Rod. 1114. Eodem anno factum est bellum aput Andernacum inter imperatorem Heinricum et Fridericum Coloniensis aecclesiae archiepiscopum, *quia rex voluit terrae huic sempiternum imponere tributum;* sed episcopus obtinuit triumphum.	Ann. Aq. Fridericus archiepiscopus *rebellat* Heinrico imperatori. Bellum quoque factum est Andrenackeo a fidelibus imperatoris et Friderici archiepiscopi. (Men ziet het verschillend standpunt der beide Annalisten).
Ann. Rod. 1133. (veel uitvoeriger dan de Aquenses): factae sunt tenebrae obscurato jam sole in	Ann. Aq. Obscuratus est sol 4 Nonas Augusti in meridie, et tenebrae factae sunt; stelle

(1) Wattenbach D. G.[6] II. 414: „Nicht sehr bedeutend sind die Annalen von Aachen (Ann. eccl. regalis Aquensis 1001—1196 M. G SS. XVI, 684—686), eine um 1170 verfasste compilation, welche auch eigenthümliche Nachrichten enthält, zum Theil mit den Ann. Rodenses zusammentreffend, und bis 1196 fortgesetzt". Door tijdige afschrijving redde de Rolducsche koorheer S. P. Ernst de berichten van de Ann. Aquenses.

Pertz M. G. SS. XVI 684: „Membranis ..... inter turbationes rerum a Francogallis ortas, pessundatis, apographum tantum superest manu viri docti M. S. P. Ernst, curati Alfdensis, conscriptum".

toto orbe circa meridem ... IIII nonas Augusti. Nam tunc velut in nocte apparuerunt stellae... et terra maduit rore.	quoque apparuerunt et terra rore maduit.
Ann. Rod. 1135. (veel uitvoeriger): .... deprehensi sunt heretici Leodii .... unus combustus est igne	Ann. Aq. In concilio Leodiensi heretici deprehensi sunt, quorum unus est conbustus.
Ann. Rod. 1142. Saxones reconciliati sunt Conrado regi, cui erant prius inimici.	Ann. Aq. Saxones Conrado regi in Franckenvoith reconciliati sunt.
Ann. Rod. 1147. Obscuratus est sol VII kal. Novembris, die dominica, circa horam diei sextam.	Ann. Aq. 6 kal. Novembris (1) fuit eclipsis solis ab hora 3 usque ad 6.

De bewijzen lijken niet sterk. De beide zonsverduisteringen, worden ook elders vermeld, die van 2 Aug. 1133 o. a. in de Annales Egmundani (2), die van 25 Oct. 1147 o. a. in de Annales Herbipolitanae (3).

Minstens even groote overeenkomst meen ik te ontdekken tusschen Annales Rodenses eenerzijds, de Annales Floreffienses (4)

(1) Pertz in nota p. 685: „Fuit 7 kal. Novembr. ut Ann. Rodenses recte habent".

(2) Ann. Egm. (werken van het Hist. Gen. N. R. nº 1) p. 43; Ann. S. Mar. Utr. B. en M. p. 476; Herbipol. M. G. SS. XVI p. 2 enz.

(3) Ann. Herbepol. p. 7 en Ann. Egm. p. 43.

Bij de jaren 1125, 1129, 1137, 1141, 1148 schijnt er minstens even groot verband te zijn. De Ann. Aq. zijn „van 1125—1169 vermischt mit den Annalen von Erfurt" Wattenbach l. c. nt. 1. Inderdaad schijnt Dresdner gelijk te hebben, waar hij meent, dat in verschillende Annalen sporen aan te wijzen zijn van Akensche sinds 804 gevoerde „Krönungs-Annalen".

Dat Rolduc de aandacht trok van den Akenschen Annalist blijkt uit zijne aanteekening bij 1167: Obiit .... domnus Heinricus Lemburgensis *sepultus est Rode*.

(4) Ann. Flor. M. G. SS. XVI. p. 624.

Wat den tijd en de wijze van opteekening der Rolducsche Annales betreft schrijft Pertz (p. 683) met recht: „Liber circa annum 1148 scribi cceptus una eademque fere manu narrationem inde ab anno 1104 usque ad annum 1151 producit; reliqua anni 1152 pars, annus 1153, necnon anni 1154—1157 processu temporis subjecta sunt. Scriptor opus suum magno studio retractasse videtur, plurimis textus locis erasis et alia narratione substituta".

— zoo bv. bij de jaren 1132, 1133, 1142 (Rolduc 1141), 1145, 1149 (Rolduc 1148) — en de Annales S. Jacobi Leodiensis anderzijds — zoo bv. bij de jaren 1133, 1148, 1149. En inderdaad, al was Rolduc dichter bij Aken gelegen, aan de bisschopsstad Luik — de abdij hoorde onder Luik —, schijnt het meer zijn aandacht gewijd te hebben, zooals o. a. blijkt uit de talrijke berichten over stad en bisdom Luik.

De zaak lijkt een nauwkeurig onderzoek waard.

Een groote belezenheid in de H. Schrift is bij den schrijver niet te ontkennen. Hij citeert niet — zooals de Egmondsche Annalist — Bijbelteksten, doch weet telkens zijn verhaal met een bijbelsch woord of uitdrukking te kleuren: o. a. super aurum et topazion; domestici fidei; modico vino; surrexit vir fortissimus; votum vovit Deo; prolixius insistebat orationibus; cooperante sibi Salvatoris clementia, rarum erat verbum Dei et pretiosum.

Alles duidt op 'n ontwikkeld man, die met piëteit en nauwkeurigheid kort de wereld- en landsgebeurtenissen, meer in den breede het lief en leed, de kleine oneenigheden en den grooten Godsvrede van zijn klooster verhaalt.

Moge het weldra komen tot een volledige en handige uitgave, met wetenschappelijken commentaar, niet enkel van onze Annales, maar liefst van alle Nederlandsche Annales in een corpus Annalium Neerlandicorum of in Monumenta Neerlandiae historica.

ROLDUC.

VERHANDELING OVER VOORHISTORISCHE VONDSTEN.

De lezing zou handelen over het zoogezegde „*Steentijdvak*". Doch die benaming is ten eerste te zeer onbepaald, en ten tweede te zeer uitgestrekt; daarom zullen wij liever zeggen: laat ons eenige punten bespreken aangaande het zoo merkwaardig vraagstuk over steenen gereedschappen, oud aardewerk en andere voorwerpen gevonden, die waarschijnlijk toe te schrijven zijn aan de vóórhistorische of de oerhistorische tijdrekening (1).

I.

Vooreerst dat steentijdvak is *te onbepaald op zich zelf genomen*, want in sommige landen heeft het slechts weinige jaren geduurd, in eenige meerdere eeuwen, in andere bijv. in de wildernissen van Noord- en Zuid-Amerika duurt het nog voort; daar immers zijn de steenen wapens nog in gebruik.

Ten anderen zeggen wij *te zeer onbepaald om het in te lasschen in de historische tijdrekening*. Zeker is het, dat in vele landen de oerbevolking eeuwenlang vóór de christelijke tijdrekening gebruik maakte van allerlei steenen, om wapenen en werktuigen te vervaardigen. Doch men heeft volkomen ongelijk met te besluiten, dat eene vondst van dergelijke bewerkte steenen altijd terugwijst op onheugelijke tijden en fabelachtig oude volkeren.

( ) De afgebeelde voorwerpen zijn te Reckheim of in de buurt gevonden en berusten in onze verzameling.

Vergeten wij niet, dat zulke voorwerpen, zoo min als de bodem waarin men ze vindt, geenen bepaalden ouderdom hebben. Enkel kan men zulks betrekkelijk vaststellen of liever gissen, òf door bijzonderheden bij de vondst ontdekt, óf door vergelijking met andere vondsten. Maar men mag niet uit het oog verliezen dat de ouderdom derzelfde voorwerpen, in verschillende landen ontdekt, zeer verschillend is; en ook dat dezelfde manier van bewerking, van vorm en versiering eeuwen lang onveranderd is gebleven: dus, dat het eene voorwerp, al gelijkt het volkomen op een ander, veel ouder of veel nieuwer kan zijn dan dat.

Vervolgens is de benaming steentijdvak *te zeer uitgestrekt.*

Immers de feiten door de geschiedenis voor zeker vastgesteld, brengen ons van eeuwen vóór Christus' geboorte af tot eeuwen in onze tijdrekening.

De bijbel geeft ons aanteekeningen over: geheven steenen (pierres levées); steenen messen (besnijdenis); inschriften op steenen.

De geschiedenis der volkeren van de vroegste tijden geeft ons 't zelfde uit Egypte, Mesopotamië, Indië; alles vast te stellen in de regeeringen van bekende koningen of koninklijke stammen.

De Grieksche en Latijnsche schrijvers geven ons zeer vele aanteekeningen over dezelfde feiten.

En voor onze streken weten wij met zekerheid, dat onze voorouders steenen voorwerpen vervaardigden en gebruikten voor oorlog, jacht, visscherij, huiselijken arbeid, lang voor het christendom. Doch wij weten even zeker, dat zij ze nog gebruikten ten tijde van César's inval in deze gewesten; dat ze nog in gebruik waren gedurende het Frankisch tijdvak; ja zelfs wij vinden ze nog aangehaald in veel lateren tijd tot in het verhaal van den tweeden veldslag van Hastings, ten jare 1060 door Guil. de Portiers (1).

De benaming „Steentijdvak" is dus te zeer onbepaald, en te zeer uitgestrekt om ze te kunnen aannemen als tijdrekening.

Waarom moeten dan sommige schrijvers altijd schermen met

(1) „*Jactant cuspides ac diversorum generum tela, saevissimas quoque secures, ac lignis imposita saxa*". Deel II, bl. 811. — Aangehaald door John Ewans: „*Les âges de la pierre*", bl. 141. De beteekenis is betwist.

tienduizendtallen van jaren, zelfs van eeuwen, als er niets is dat zulks geschiedkundig en wetenschappelijk wettigt, als zulke beweringen voor alsnog enkel en alleen steunen op valsche begrippen, vooroordeelen, inbeelding en veronderstellingen?

Wij laten dus deze benaming ter zijde, en bepalen ons in deze verhandeling met de bespreking van eenige punten, van eenige vragen, die voor ons, onzens erachtens, meer praktisch belang opleveren.

II.

De studie over steenen voorwerpen en alles wat met de aloude nijverheid samenhangt, is, ronduit gesproken, niet gemakkelijk. Te veel schrijvers hebben alles aaneen gehangen en dooreen gehaspeld, geenszins of ten minste zeer weinig wetenschappelijk behandeld.

En dit wel om eene algemeene reden: zij laten zich leiden door inbeelding en vooroordeel; hunne beschrijvingen, verhalen, bewijsstukken zijn al te dikwijls geen betrouwen waard en moeten nauwkeurig worden getoetst en nagezien.

't Is jammer, dat men zulks moet erkennen, maar niemand, die ooit iets over deze studie ernstig gelezen heeft, zal de waarheid van deze bewering kunnen in twijfel trekken (1).

Waaruit volgt zulke toestand?

Hoofdzakelijk uit deze drie oorzaken:

1. Velen willen altijd Bijbel en wetenschap in tegenspraak brengen;

2. Anderen laten hunne inbeelding vrij spel, en vergeten alle regels der gezonde logica;

3. Anderen nog brengen tot bewijs vondsten en voorwerpen bij, die niets te maken hebben met de aloude steen-nijverheid, of zeker vervalscht of nagemaakt zijn.

Die drie punten moeten een weinig nader uiteengelegd worden.

1°. STRIJD TUSSCHEN BIJBEL EN WETENSCHAP moest in deze, meer dan in elke andere studie, volstrekt uitgesloten blijven.

---

(1) Zie bijv.: *L'Art National* par Du Cleuziou. chap. III, *l'homme des dolmens*. De schrijver haalt een groot aantal uittreksels aan van meer dan twintig verschillende werken, waarin allerlei uitgedachte voorstellingen en ingebeelde uitleggingen voorkomen over aloude tijden.

Waarom altijd spreken van *bijbelsche tijdrekening?* Zij zelf kennen er niets van, en er zal overigens, misschien nooit, iets zekers daarover bekend zijn.

Waarom dan die niet bekende tijdrekening in tegenstelling gebracht met hunne eigene ingebeelde tijdrekening, die op niets steunt: want hunne vondsten, hunne geologische aardlagen, hunne aanspoelingen, hunne geologische perioden missen volstrekt alle aanspraak op zekerheid van tijd en ouderdom.

Waarom hier bijbrengen de *afstamming van het menschelijk geslacht?* Waarom strijden tegen de schepping van het eenig redelijk wezen, van den Koning der aarde? Niettegenstaande al hunne wanhopige en vermetele nasporingen, is er tot heden niets wat voor hunne hypothese pleit, maar veel wordt tegen hunne ingebeelde afkomst en ten voordeele van den Bijbel bijgebracht.

Waarom met eeuwen en tientallen van eeuwen rekenen wanneer men spreekt over het *eerste verschijnen van den mensch op aarde?* Eene zaak staat vast: de mensch heeft kunnen verschijnen, zoodra als de luchtgesteltenis, de vorming der aarde en der wateren, het bestaan van dieren- en plantenrijk zijn leven op de wereld mogelijk maakten. Hij heeft dus ook kunnen bestaan te gelijkertijd met vele nu uitgeleefde zoogdieren, en niets in Bijbel of Openbaring belet ons zulks aan te nemen.

Maar als men met den *homo tertiarius* dweept, dan zou men eerst moeten bewijzen waar de tertiaire grondlagen beginnen en eindigen; waar de vereischte voorwaarden tot 's menschen bestaan bereid waren; want op dit punt heeft de geologische wetenschap sedert een vijftigtal jaren maar luttel of niets gewonnen.

Dat de wetenschap ons dezen *homo tertiarius* voorstelle, wij wenschen niets liever, en zouden gaarne met hem kennis willen maken. Maar de verbrokkelde steenen, de afgeknaagde beenderen van dieren, de verbrijzelde stukken van menschelijke geraamten tot nu toe enkel en alleen als bewijsstukken aangebracht, missen alle kracht tot overtuiging, alle zekerheid van redeneering, en ongelukkiger wijze ook dikwijls alle waarheid, echtheid en betrouwbaarheid in de vondsten.

Eindelijk geraakt de wetenschap zoo ver uit haar baan, omdat zij den mensch wil stellen in *eenen oorspronkelijken staat* van on-

wetendheid, barbaarschheid, onbeholpenheid..... alsof zulke bewering niet ten zeerste tegen het gezond verstand aandruischt.

Alle schepselen kwamen uit Gods handen geheel en al bereid voor hun doel in de schepping: schooner, bewonderenswaardiger geheel dan die schepping is niet denkbaar!

Den mensch alleen met verstand begaafd, bestemd tot heer en meester van alles, laat men in den beginne zelfs niet instictmatig handeld, hij was zijn verstand gansch onbewust, en voor zijne manier van handelen stond hij onder, misschien op een lijn met de dierenwereld, doch zeker niet hooger!!

Verdient zulke bewering wel wederlegging?

Laat ons enkel de oude spreuk aanhalen: „Ne sutor ultra crepidam". Wetenschap wees en blijf wetenschap! Berust, steun op zekere feiten en tastbare bewijzen; maar bemoei u niet met eene andere studie waarvan de eerste grondbeginselen u volkomen vreemd bleven.

De Openbaring heeft van de ware wetenschap niets te vreezen, en nooit noch stoot noch slag gekregen.

Maar de wetenschap zou veel winnen als zij de bijbelsche leer altijd tot richtsnoer aannam; en de bijbelsche geleerden nooit met minachting behandelde, maar hunne eer en geleerdheid hoogachtte.

2°. De minachting van de grondregels eener gezonde reredeneering, is ook oorzaak van de ellendigste gevolgtrekkingen. Eenige voorbeelden: *„Ab uno disce omnes"* zegt men. Zoo brengt men u eene schedelbrok, een stuk kakebeen, eenige afzonderlijke tanden. Men herstelt of volmaakt zulke stukken, enkel volgens inbeelding, (tusschen haakjes gezegd zoo heeft men bijvoorbeeld van den vermaarden schedel, door Dr Dubois op Java ontdekt, twee verschillende herstellingen) en na die vernuftige herstelling, vindt men, dat het voorhoofd zeer ingedrukt toeschijnt, dat het kakebeen te zeer vooruitstaat, dat de tanden door eene ziekte waren ingeknaagd, dus dit geraamte (maar waar is het geraamte? ik heb eene schedelbrok gezien, niets meer!), dus dit geraamte bewijst, dat die mensch zeer weinig ontwikkeld was, dat de ruimte in den schedel niet de noodige hoeveelheid hersenenstof kon bevatten, dat dus zijne geestes vermogens zeer beperkt waren

dus dat de menschen dier streek nauwelijks boven de dieren verheven waren door verstand. Volgt gij mij goed? Eerst een stuk schedel... men verklaart dat abnormaal.... het wordt een geheel mensch... van deze komt een gansche menschenstam, en alles is geheel abnormaal... en niet zoo zeer op stoffelijk gebied, doch nog meer op het gebied des geestes (1).

En als men zulke schoone theorieën niet aanneemt en ze niet zoozeer met minachting dan wel met medelijden bejegent, dan antwoordt men onnoozel: Cuvier herstelde met een enkelen wervel van den ruggegraat een gansch dier! O! gij Cuvier's! Die wervel was geheel en gaaf, hij was volstrekt normaal en Cuvier herstelde volgens vaste gegevens en maten een normaal geraamte, en niet meer! Ziet men nu niet, dat men juist verkeerd handelt en verkeerd uitkomt?

Op die manier gaan ze verder.

Zij stellen eene thesis op en trekken er allerlei gevolgtrekkingen uit.

Vraagt men hun de bewijzen dezer thesis, die dikwijls nog geene redelijke hypothese is, dan blijven ze u allen het antwoord schuldig. Waarom? Omdat de bewijzen hunner inbeeldingen en vooroordeelen niet bestaan! Schooner *petitio principii* kan men niet uitdenken.

Hoe dikwijls moet men de schouders ophalen voor een ander argument? Is dat niet mogelijk? Heeft dat niet kunnen bestaan? Wat brengt gij in tegen deze mijne uitlegging van zulk een mogelijken toestand?

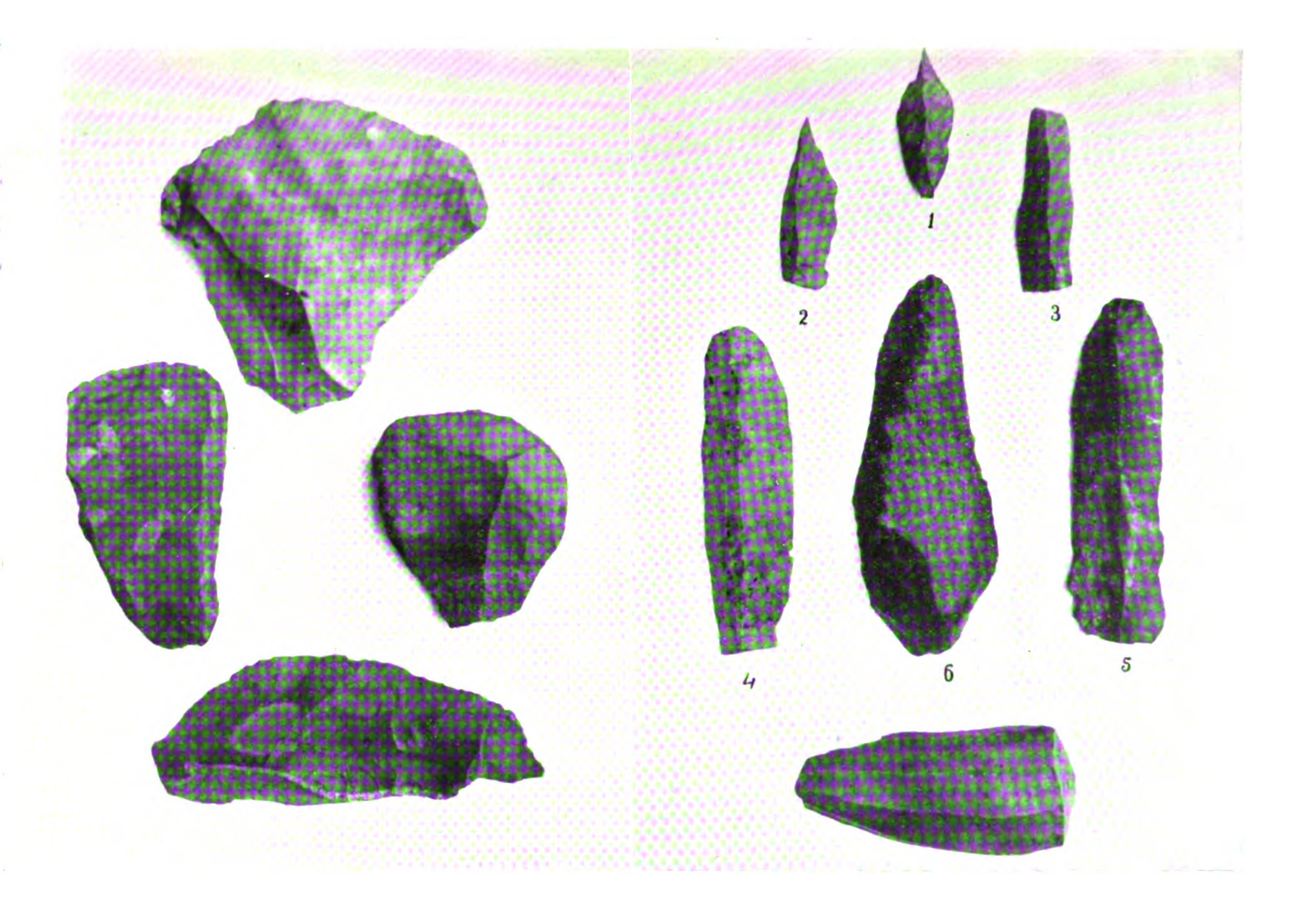
Wel eenvoudig deze gezonde regel: „a posse ad esse non valet conclusio”.

Hoe dikwijls staat men onverwacht tegenover een ergo, dat daar eensklaps verschijnt zonder zijne noodige voorafgaande stellingen (praemissae). Het zou al erg genoeg zijn als men enkel moest herinneren: „ne latius pateat conclusio quam praemissae”, doch hier is het veel erger: niet zelden blijven de praemissae heel en gansch zoek.

Enkel en alleen inbeelding en vooroordeel! Is dat alles? Men

---

(1) Zie: A. de Lapparent, *Les silex taillés et l'ancienneté de l'homme*, chap. II, § 1, pag. 55.

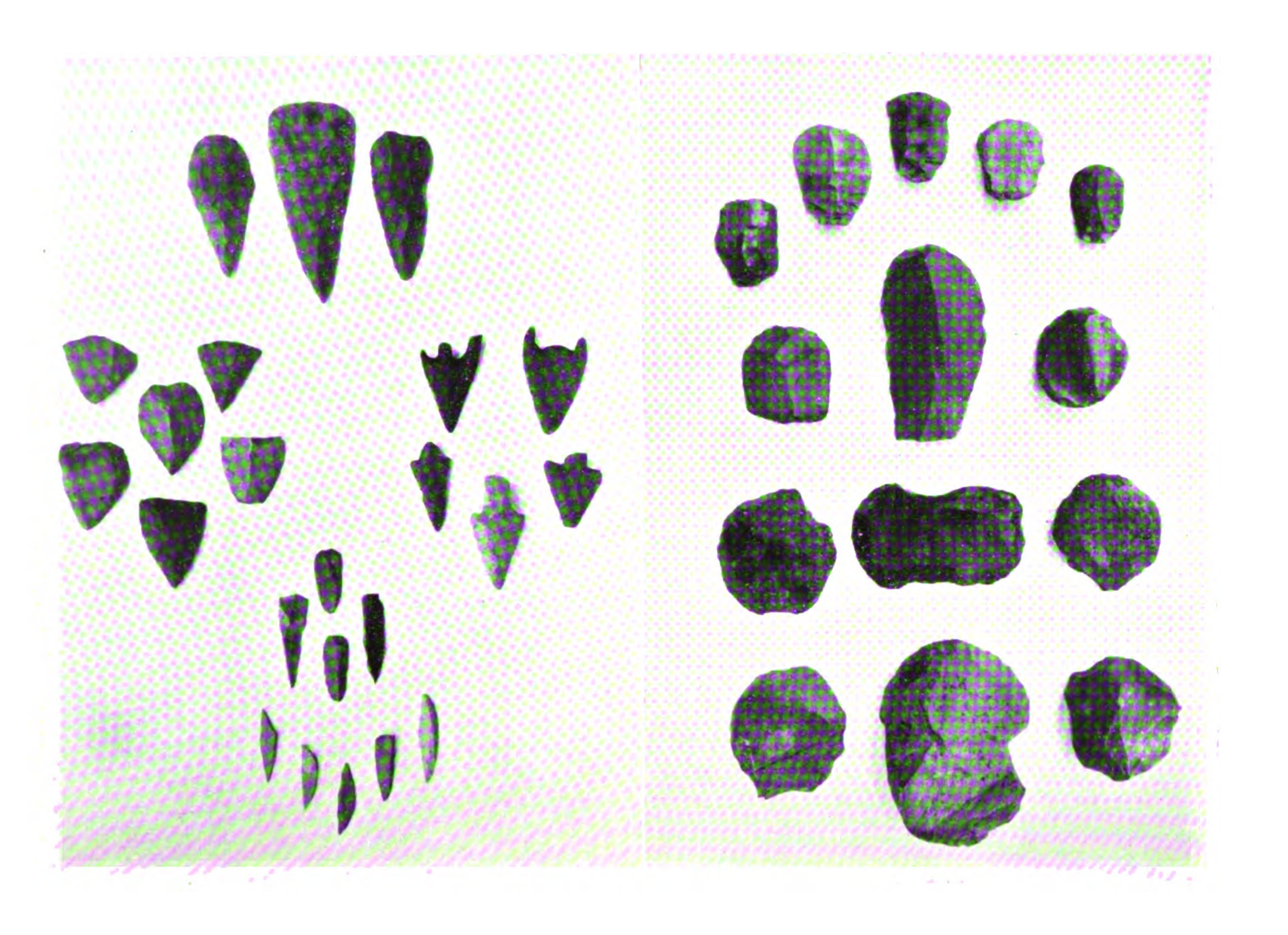
KRABBERS.

1. ELS. — 2. BOOR. — 3. ZAAG. — 4-5. MES.
6. DOLK. — 7. NUCLEUS (KERN).

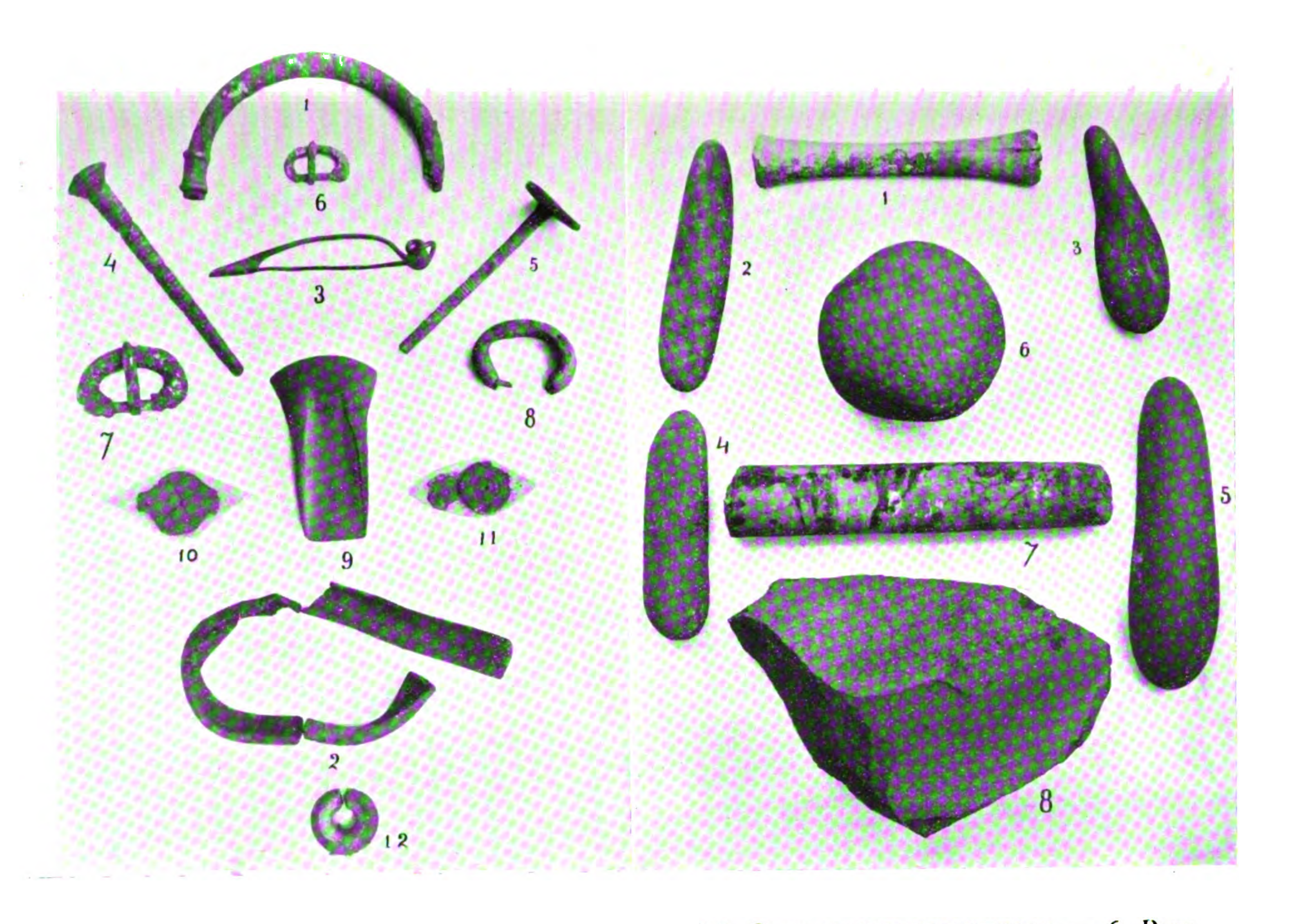
STEENEN AAMBEELD EN HAMERS.

STEENEN BIJLEN.

PIJLPUNTEN EN PIJLSPITSEN.

KERFSTEENEN.

1-2. Armband. — 3. Fibula. — 4-5. Haarspeld. 6-8. Gesp. — 9. Bijl. — 10-12. Sieraden op de schede van eene scramasax.

1-5. Pottenbakkerswerktuigen. — 6. Pletbol (?). — 7-8. Slijpsteenen.

vindt er nog de schoone leus: „magister dixit”! Men betitelt malkander met de geleerdste namen, en men zwaait zich wederzijds den wierook toe! O gij boeren die niet knielen wilt!!

Onze geleerde verzekering en stellige bevestiging moet volstaan: „stat pro ratione voluntas! gelooft mij op mijn woord!”

En dan: ik heb dat niet gevonden, noch gezien, dus: het bestaat niet. Ik vond geen ijzer, dus ze kenden het niet enz. enz.

Op zulke wijze verwart men alles en men zou de ernstige zoekers haast den moed benemen om verder te studeeren, ten einde zulken warboel te onthaspelen.

3°. HET GEBRUIKEN VAN VALSCHE OF VERVALSCHTE VOORWERPEN EN BEWIJSSTUKKEN.

Dit is in zekeren zin de kluchtige, de vroolijke kant van de studie der oergeschiedenis. En ik geloof, dat het onmogelijk is eenen tegenhanger daarvan te vinden in een anderen tak der wetenschap. 't Is onmogelijk eene verzameling van schrijvers te vinden, die zoo min wetenschappelijk handelden en zoo dikwijls bedrogen werden of lustig uitgelachen.

Doch van den anderen kant is het vervelend en droevig eenen schrijver te vinden op wiens gezegden men geen staat kan maken, zonder eerst en vooral zijne stelligste verzekeringen goed en grondig na te zien; en in deze studie is er niet één, maar men vindt er velen, die weinig betrouwen verdienen.

In 't voorbijgaan een enkel woord over de schedels; al past het niet bij onze vondsten, wel bij de algemeene studie, wij herinneren aan de kluchtige lotgevallen van Boucher de Perthes, Dr Witney, Dr Dubois, van Dr X........ uit Constans enz. De eerste vond diep in den grond menschenbeenderen door 't werkvolk uit een naastgelegen kerkhof opgehaald, de tweede was bedrogen geweest met den schedel van eenen Indiaan; de volgende toonde eerst den voorlooper van den mensch den Pithecanthropus erectus, maar bij nader onderzoek kreeg hij den naam van Homo Javanensis primigenius, en dit is nog te veel eer, dunkt mij; de laatste had eerst een voorhistorischen mensch, maar onder de handen van den geleerden Cuvier, werd hij ..... een salamander!

En men zou niet mogen lachen, en zulke studiën als ernstig moeten huldigen (1)?

Wat nu *de steenen-voorwerpen* betreft, daarmede moet men uiterst voorzichtig zijn, omdat men drie soorten, die met onze studie niets hebben te maken, zorgvuldig moet wegruimen.

De *eerste soort* is samengesteld uit de natuurlijk gekloven of geschonden steenen.

't Is immers zeer goed bewezen, dat vuursteenen op allerlei manieren kunnen gekloven worden en daardoor zeer eigenaardige vormen aannemen. Vorst en hitte, vuur en water, hevige schokken van waterstroomingen of grondinstortingen klieven de vuursteenen op zeer vreemde wijze. Door op die oorzaken niet genoeg acht te geven, komt het, dat men zoo lang en nutteloos getwist heeft over de brokkelingen van Thenay en elders, en dat er nu nog eenigen de theorie der eolithen willen verdedigen.

Die steenen zijn natuurlijk verbrijzeld: in de massa dier duizenden vindt men hier en daar een enkel stuk, dat, in schijn, eene zekere gelijkenis toont met bewerkte steenen; maar ze zijn noch doelmatig, noch door menschelijke handen bewerkt; zulks wordt klaarblijkelijk bewezen bij ernstig en nader onderzoek.

In de laatste jaren heeft men nog andere zeer schoone specimens aangewezen, enkel door natuurkrachten te weeg gebracht.

In de cementfabricage, waar de gebruikte krijtgronden in geweldige, zeer snelle draaiingen en botsingen door stoomkracht worden gemalen en gemengd, vindt men na de bewerking der silexrotsen, natuurlijk in de krijtlagen gedolven, steenbrokken van allerlei aardige vormen gekloven, gespleten, afgerond enz, zoodanig dat ze veel gelijkenis hebben met de bewerkte steenen: ook deze hebben met onze studie niets gemeen (2).

De *tweede soort* van steenen zijn de nagemaakte of vervalschte. Eenige werden gemaakt om zoekers en liefhebbers te verschalken; andere komen voor den dag om handel te drijven en geld

(1) Zie bijv.: „*Qui sommes-nous?*" par l'abbé Th. Moreux; chap. VI, *les mésaventures de l'homme tertiaire* en ook chap. VII.

(2) A. de Lapparent, *Les silex taillés et l'ancienneté de l'homme*, chap. I § 25, *la fabrication spontannée des éolithes*, p. 45. — Zie ook: Th. Moreux, Op. cit. chap. V.

er uit te slaan. Hoeveel liefhebbers, zonder kennis van zaken, hebben zich laten bedotten! Eenige voorwerpen kan men gemakkelijk namaken als men de echte steensoort heeft en ietwat weet van de manier van bewerken. (Spreker toont hier nagemaakte stukken, en ook de manier om pijlpunten na te bootsen).

De *derde soort* zijn de moderne vuursteenen. Er zijn er meer dan men denkt. Wij bepalen ons bij een enkel voorbeeld. Onlangs werden wij verwittigd, dat er op eene zekere plaats bewerkte vuursteenen gevonden waren. Daar wij de plaats goed kenden, kwam ons die mededeeling verdacht en onaannemelijk voor. Doch men toonde ons goed bewerkte steentjes, allen van dezelfde grootte, van denzelfden vorm, zeer zeker doelmatig be werkt. En nog konden wij het niet voor echt voorhistorisch materiaal aannemen.

Bedoelde plaats was gelegen niet verre van de gebouwen eener oude abdij, naast de schuren der pachthoeve, dus sedert eeuwen bewerkt en diep geploegd. Hoe kon men nu, op twintig centimeters diepte en minder, zulke steenen en in zoo groot getal aantreffen? 't Kon niet voorhistorisrh zijn! 't Scheen ons eene klucht toe! Bij nader onderzoek bleken de steenen echt, maar geheel modern. Ziehier de uitlegging.

In deze oude gebouwen heeft eene naamlooze vennootschap stoom-graanmolens opgericht. Zij krijgt granen van overal, en deze komen dikwijls aan „en vrac", slecht gezuiverd en ongezift, zoo maar op den dorschvloer samengevaagd en zonder zakken in de schepen geladen en verzonden. Welnu, veel graan kwam er van de landen bij de Zwarte Zee, uit streken waar heden nog de granen niet gedorscht worden, maar op harde vloeren gewalst onder zware houten rollen, die geheel beslagen zijn met kleine silexsteentjes, opzettelijk daarvoor gekapt. 't Waren eenvoudig deze steentjes, die na zuivering van 't graan uit den stoommolen werden geworpen.

Is het nog noodig de aandacht te vestigen op andere moderne steenen voorwerpen? Dan lette men zorgvuldig op schoone voorwerpen uit vreemde landen ingevoerd, zoo als uit het Noorden van Europa, uit Noord- en Zuid-Amerika en elders.

Men ziet, dat men hier voorzichtig, omzichtig en achterdochtig

moet te werk gaan om zijn voorhistorisch materiaal te ziften en te keuren.

Op de *aarden potten en scherven* en andere voorwerpen, moet men ook goed toezien. Doch 't is niet zoo lastig, omdat de namaak ervan niet in ieders bereik, en nog niet genoeg winstgevend is.

Hier moet men evenwel goed onderzoeken waar het voorwerp gevonden en of de herkomst echt is?

Het vorig jaar beweerde men voorwerpen te hebben gevonden in eene nabijgelegen plaats, doch het bleek dat alles was medegebracht door steenbakkers, die het in de omstreken van Coblentz in aardgroeven hadden gevonden.

Na deze, misschien al te lange, bespreking van drie gewichtige punten, zonder welke geen ernstige wetenschappelijke studie mogelijk is, zullen wij overgaan tot het onderzoek onzer Limburgsche plaatselijke toestanden en vondsten.

DE VONDSTEN IN DE MAASSTREEK.

I. Steenen voorwerpen.

Wat, bij het eerste gezicht, eener verzameling van steenen voorwerpen uit het Maasland in 't oog springt, is *de groote verscheidenheid der gebruikte steensoorten.*

Eenige schrijvers leiden onmiddelijk daaruit af, het bewijs van eenen aanzienlijken handel in steenen gereedschappen gedurende de vóór- en oerhistorische tijden.

Iedereen zal gereedelijk aannemen, dat zulks mogelijk is. De hedendaagsche ondervinding bewijst immers, dat bij de wilde volkstammen onzer dagen zulks nog gebeurt. Zij drijven handel in metalen, in vlecht- en korfwerk, in aardewerk, in bewerkt hout, in vellen, in pelterijen en visschen enz. enz., naar gelang hunne streek ertsen, planten of dieren oplevert, of dat zij door overlevering en ondervinding in eenige handwerken meer behendigheid hebben bekomen dan hunne geburen.

Daarom zal het ons niet vreemd schijnen als de bewoners bij de groote steengroeven en bij de uitgestrekte werkplaatsen bijv. van Spiennes in Henegouwen, hun afgewerkte steenen gereedschappen wisten te verspreiden en handel er in te drijven.

Doch men zou te ver gaan als men die verspreiding uitsluitend aan den handel toeschreef.

Voor onze Maasstreken vinden wij twee natuurlijke oorzaken der verspreiding van die verschillende steenen voorwerpen.

Vooreerst: de groote overstroomingen der Maas, die meermalen de gansche oppervlakte der vallei innamen, de bergwanden afbrokkelden en de leem en kiezellagen meesleurden in hare draaikolken en geweldige golvingen. Daardoor vinden wij in onze vlakten verspreid allerlei steenblokken, die te huis hooren in de bergen waar Maas, Samber, Lesse, Ourthe en Vesder haren oorsprong hebben of haren loop nemen. Deze aangespoelde steenen zijn dus hier ter plaatse door de oerbewoners bijeengeraapt en bewerkt.

Eene tweede oorzaak vinden wij in de ijsgangen der jongst geologische tijden.

Hoe zou men anders kunnen uitleggen, dat op onze heuvelen zoowel als in onze valleien de zoogenaamde zwerfblokken „blocs erratiques" gevonden worden? Men vindt er zeer zeldzame rotssteenen, waarvan de oorsprong moet gezocht worden in de hoogste bergtoppen der Vogezen en zelfs der Alpen. Gewoonlijk vindt men ze onbewerkt, doch niet zelden zijn er ook steenen gereedschappen van gemaakt.

Bij deze drie oorzaken zou men nog andere kunnen voegen. Wat zou er tegen zijn aan te nemen, dat die verspreiding wijst op krijgstochten en dat het buitgemaakt goed is uit andere streken. Daarenboven zou die verspreiding ook niet kunnen aanwijzen den weg van volksverhuizingen?

Uit dit alles blijkt duidelijk, dat de oorzaken dier verspreiding meerderen zijn dan handel of ruil.

Vervolgens moet de aandacht gevestigd worden op de groote verscheidenheid der vervaardigde steenen gereedschappen.

Eenige schrijvers schijnen slechts kennis te hebben van bijlen, beitels, messen, krabbers en pijlpunten, en zij bepalen hunne studie slechts tot die soorten van gereedschappen; doch hierin moeten wij hun ongelijk geven. Bij aandachtig en nader onder-

zoek zal men nog meer werktuigen voor het dagelijksch gebruik ontdekken. Zoo bijv. eenen steenen blok die zeer zeker tot *aambeeld* gediend heeft. Niemand zal bij oplettend onderzoek die meening betwisten. Verder een steentje dat zeker tot *els* werd toebereid. Die fijne spits, zoo puntig en scherp als van een stalen naald, en zoo schoon ingekerfd ten einde te beletten te breed door te snijden, kan nu nog gemakkelijk vellen en leder doorboren; en die platte scherpe snede aan de achterzijde van het stuk schijnt waarlijk geslepen om draden of paardenharen bij het naaien af te snijden.

Wij hebben nog de *hamers*, die gediend hebben om de steenen te verbrijzelen en te klieven. Eenige zijn misschien aan stelen vastgemaakt geweest, andere werden in de losse hand gebruikt. Tel, als ge kunt, de menigvuldige slagen waarvan zij de sporen dragen, en ziet hoe gemakkelijk, hoe handig zij gebruikt worden.

Men vindt kleine, nietige steentjes, die niet eenvoudig zijn afgesprongen, maar regelmatig, gelijkvormig en fijn afgekorven zijn. Men zou ze heden nog kunnen gebruiken voor het werk waarvoor ze vervaardigd zijn. Men vindt ze langs de vijvers en wateren, en wij gelooven dat wij ons niet vergissen wanneer wij ze voor *vischangels* nemen.

Ook zijn er steenen die best dienst doen om hout te doorboren of te zagen; andere om hout af te krabben en te schaven.

Dan ontmoet men steenen, geheel rond, uittermate glad en zonder deuken zooals de ronde hamers. Zij kunnen gediend hebben tot speelbal, maar ook tot bol van een steenen mortier. De beslissing daarvan laten wij aan meer bevoegden over.

Andere steenen aarzelen wij niet te beschouwen als werktuigen voor *pottenbakkers*. Hunne slijtage en de kleigrond waarmede ze nog bedekt zijn, al werden ze in zand gevonden, wijst dit gebruik als van zelf aan.

Dan vindt men nog zeer harde steenen, geheel uitgesleten door langdurig gebruik, geheel glad en geslepen: onmiddelijk ziet men dat ze dienst deden *als slijpsteenen* om geslepen beitels en bijlen te kunnen afwerken.

Eene soort steenen, die men niet ongemerkt mag laten, zijn de *kernen van steenen*, de zoogezegde „nuclei". Immers deze zijn het beste bewijs dat men daar ter plaatse steenenvoorwerpen

heeft vervaardigd, en de eerste stof van deze kernen heeft afgeklopt.

Voegt daar bij nog de *maalsteenen*, gebruikt om het graan te pletten; gewoonlijk vindt men ze twee op elkander liggend; dan nog ruwe onbewerkte *haardsteenen*, zwart gebrand en soms aan de hoeken uitgekorven en gesprongen door de hitte: beide wijzen duidelijk de woonplaatsen aan der oerbewoners, wat nog gestaafd wordt doordien men daarbij gewoonlijk ook haardasch vindt. Een enkele keer vonden wij, in eenen haard, acht paar steenen, twee en twee, rechthoekig op elkaar gezet, als om een schouwtje te maken midden in den haard en zoo het vuur sterker te doen werken. Dit was misschien de smidse van den smid, want daarnaast vond ik het schoone aambeeld.

Een opmerkzaam zoeker zal nog andere soorten van steenen werktuigen ontdekken.

Wij mogen niet te lang verwijlen bij dit punt, doch nog twee voorwerpen verdienen eene bijzondere vermelding en vooreerst een steenen dolk, aan beide kanten schoon regelmatig bewerkt en gescherpt. Dit wapen, in een beenen hecht gevat, moest deerlijk kunnen kwetsen; vervolgens steentjes die wij *kerftuig* willen noemen. Gewoonlijk worden ze verwisseld en betiteld met de algemeene benaming van krabbers. Doch naar onze bescheiden meening is dit eene vergissing. Wanneer men de krabbers en de kerftuigen aandachtig beschouwd, springt duidelijk het verschil in het oog. De krabbers zijn veel grooter, veel onregelmatiger, en op eene geheel andere manier gescherpt en uitgekorven aan de fijne snede. De andere zijn allen gescherpt aan den dikken kant, zoodanig dat de snede niet kan afspringen. Ze zijn geheel halfrond afgewerkt; als krabbers kunnen ze geen dienst doen daar ze te klein zijn, maar als men ze tusschen duim en wijsvinger neemt kan men gemakkelijk kerven in de steenen en spoedig een mes of een allerliefst pijlpuntje afwerken. Na deze aanwijzing gelooven wij, dat men onze meening gereedelijk zal deelen.

2°. *Voorwerpen en werktuigen van ander materiaal.*

Beenen en houten voorwerpen komen in onze streken zeldzaam en niet talrijk voor.

Men vindt soms een schapen- of geitenbeentje waarvan het topje, schoon afgesneden, waarschijnlijk voor eenen pottenbakker

heeft gediend om de weeke, gevormde potten met ingedrukte teekeningen te versieren.

Men vindt ook vermolmde stukken van hertengewei; doch zonder bepaalden vorm. Wij vermoeden, dat de natuur der grondlagen die weeke hout- en beensoorten al lang heeft verteerd.

3°. *Metalen voorwerpen.*

Men vindt ook *brons en ijzer*, doch zelden vóór het romeinsch en het frankisch tijdvak, meestal gesmolten in de asche der lijkverbranding, als spelden en armbanden.

Moet men daaruit nu besluiten, dat onze aloude volksstammen deze metalen niet kenden? Sommige schrijvers aarzelen niet dit bevestigend te beantwoorden: men heeft zelfs daarom het onderscheid gemaakt tusschen de voorhistorische tijdvakken en eene steenperiode, eene bronsperiode en eene ijzerperiode uitgevonden.

Wij vragen ons af of dit wel juist is, of die beweringen op voldoende, zekere onbetwistbare vondsten steunen? Is de redeneering: ik vond het niet, dus bestond het niet, hier wel aan te nemen!

Daartegen willen wij enkele opmerkingen inbrengen, in het voorbijgaan, zonder daarom de betwiste zaak geheel te willen doorgronden.

Vooreerst willen wij de aandacht er op vestigen, dat in onze streken ijzererts algemeen voorkomt; niet alleen beken en bronnen verraden het, maar op vele plaatsen ligt het bloot aan de oppervlakte en zijn die steenen zoo rijk aan ijzer, dat een kind het opmerkt.

Integendeel, waar vindt men hier koper of tin of eenig ander metaal?

Vervolgens, de bewerking van het ijzererts is veel gemakkelijker dan die van veel andere metalen.

IJzer smelt alleen met behulp van vuur; het wordt aaneengezet zonder hulp van een ander metaal; het wordt gemakkelijk gesmeed, gewrongen en bewerkt op allerhande manieren. Kan men dat even gemakkelijk met brons?

Ten derden: kapitein Delvaux vond in de Kempen en met name te Oostham, ijzergroeven, en daarnaast zeer primitieve oventjes om dit metaal te smelten en te bewerken: dit was genoegzaam bewezen door de overblijfsels van 't bewerkte metaal daar ter plaatse achtergelaten.

Eindelijk de oudste schrijvers en ook Cesar bevestigen, dat onze oude volksstammen lang vóór de invallen der vreemdelingen het ijzer zeer goed bewerkten.

Om deze en andere beweegredenen kunnen wij de beweering: brons was eerder in gebruik, niet gereedelijk aannemen; ze steunt niet genoeg op zekere en ernstige bewijsstukken.

Men merke op dat brons eene samensmelting is van verscheidene metaalsoorten. Dus dat hare smelting en bewerking meer ondervinding en kennis, meer ertssoorten en meer gereedschappen eischte.

Het wetenschappelijk onderzoek der bronssoorten, hunne nauwkeurige ontleding door deskundigen, hebben duidelijk bewezen dat de bronzen voorwerpen zeer verschillend zijn door de gemengde metaalsoorten, door de gehalte en de betrekkelijke hoeveelheden: bijgevolg zijn ze van verschillende kanten ingevoerd.

Men kan geene vergelijking maken tusschen het vroeger, het later of gelijktijdig gebruik der beide metalen. Tot nu toe heeft men geen voldoende gegevens.

Evenwel rijst de vraag waarom ontdekt men dan meer brons dan ijzer?

Hierover is veel te zeggen.

Brons blijft beter bewaard; 't is bestand tegen roest en weerstaat aan den invloed van meest alle grondlagen en wateren.

IJzer integendeel, bijzonder het oud, dat slecht gezuiverd en slecht gehard is, roest spoedig en verteert zeer snel in den grond. Wij hebben ons zelven dikwijls de vraag gesteld, wanneer wij kluiten verroeste grond vonden of wij niet te doen hadden met overblijfsels van oude ijzeren voorwerpen door de roest geheel verteerd.

Daarbij moet men niet uit het oog verliezen, dat meest alle vondsten, althans verreweg het grootste getal, voortkomen van begraafplaatsen.

Welnu, men vergeet te gemakkelijk, dat daar, het ijzer niet te vinden is, dan bij groote uitzondering, om de eenvoudige reden, dat dit metaal daar uitgesloten bleef. Het werd bij vele volkeren aangezien als onzuiver en bij andere zelfs stellig verboden.

Wij lezen in de H. Schrift, dat de altaren uit onbekapte steenen moesten gebouwd zijn, en de bemerking van den wetgever:

(Exod. XX, 25) „si enim levaveris cultrum super eo, polluetur". En nog deze: (Deuter. XXVII, 5, 6) „de lapidibus quos ferrum non tetigit".

De besnijdenis bij de Joden, zoowel als de opening der lijken voor de balseming bij de Egyptenaren en bij anderen oude volkeren, moest door middel van scherpen silex gedaan worden.

De plechtige afteekening van den omtrek eener nieuwe stad moest met eenen bronzen, niet met eenen ijzeren ploegkouter gebeuren.

Er waren bijzondere ceremoniën voorgeschreven tot reiniging van den tempel door ijzer ontheiligd.

Het ijzer mocht niet aanwezig zijn in het graf, omdat zijn roest alles bedierf.

Deze en meer andere redenen zeggen genoeg, dunkt ons, dat men te verre is gegaan in het besluiten uit de afwezigheid van deze metaalsoort.

4°. *Vindt men ook akkergereedschappen?*

Sedert lang is de aandacht op deze vraag gevestigd. Dit punt dient zeker in ernstige overweging te worden genomen om de zeden en de levenswijze der aloude volkeren te leeren kennen.

Wij voor ons moeten ontkennend antwoorden. Wel heeft men afdruksels van verschillende granen opgemerkt in potten en scherven en men vindt ook overal maalsteenen, maar dit is tot nu toe het eenige.

Er zijn schrijvers die beweren, dat de groote, lange ruwe bijlen eenvoudig ploegkouters geweest zijn; en dat andere steenen gediend hebben om den grond om te hakken. Zij steunen hunne bewering bijv. op de teekeningen in de dolmens van Bretagne (1), waarin ze willen zien geen bijlen aan heften bevestigd, maar wel ploegkouters gereed voor veldarbeid. 't Is mogelijk, maar voor onze streek blijft de zaak nog een groote vraag.

---

(1) Zie bijv.: Henri de Cleuziou, *L'art national*, chap. II, *l'homme des dolmens*, bl. 127.

Men weet, dat men uit die verscheidenheid eene reeks van verschillende tijdvakken en perioden afleidt: Periodes Solutréenne, Chelléenne, Acheuléenne, Hallstattienne enz., enz. en wat nog al meer!

Waarom al die tijdvakken uitdenken?

Zou het niet veel juister zijn als men zeide eenvoudig de nijverheid van Solutré, van Chelles, van St. Acheul, van Hallstat? De vormen, ten minste zooals wij het ondervinden met zelf te zoeken, wijzen geenszins op eene bepaalde of betrekkelijke tijdrekening: men kan ze even goed en beter op andere wijzen uitleggen; men vindt ze vermengd.

De natuur van de steensoorten geeft bij het afkloppen der brokken langere of kortere stukken.

De behendigheid van den werkman geeft stukken die veel schooner en gaver, of veel meer verbrijzeld zijn.

De kunstzin van den bekapper, van den kerver of slijper geeft aan het voorwerp gemakkelijk eenen anderen vorm, schooner en fijner.

De vorm, lang, kort en breed, scherp of afgerond, evenmin als de wijze van bewerking, gekapt of geslepen geven, dunkt ons, noch tijdvak noch betrekkelijken ouderdom te kennen! Geslepen kan zoo goed ouder dan jonger zijn, als bekapt.

Inderdaad, toen het gebruik der metalen meer algemeen werd heeft de werkman zijn steenen gerief minder verzorgd, aangezien het minder aftrek en minder waarde had, — de bekapte beitels en bijlen werkten veel beter dan de geslepene, die minder scherpe sneden hebben, — de bekapte zijn werktuigen, terwijl de geslepene pronktuigen schijnen — de armere volksstammen bleven bij bij 't gebruik der steenen gereedschappen lang nadat de rijkere het metaal reeds bezigden.

Overigens, kan men wel gereedelijk aannemen, dat die schoone, fijne beitels en bijlen, en vooral die kleine juweeltjes als de pijlpunten zoo maar los weg verspild werden in strijd of jacht, als ze eene zoo lange en behendige bewerking gekost hebben? Des te meer, daar men met veel ruwere steenen even goed tot zijn doel kon komen.

Wat de verdeeling betreft der verschillende spitsvormen, die

II. Verschillende vormen der steenen gereedschappen.

Tot hiertoe hebben wij gesproken over de voorwerpen zelven; nu ook een kort woord over de verscheidenheid der vormen. kunnen wij niet aannemen, ze is enkel en alleen verzonnen door liefhebbers.

Wij vonden allerhande vormen te samen op dezelfde plaatsen; ons dunkt dat de vorm van het afgesprongen stukje en ook de natuur der steensoort meestal alleen den vorm aanwezen, hetzij lange of korte driehoek, hetzij met of zonder vleugeltjes, hetzij eivormig of bladvormig enz.

Men onderzoeke slechts de voorwerpen zelf; meer uitlegging zou ons te ver voeren.

III. De bewerking van aarden potten.

Wij zullen ons hier moeten beperken tot eenige bijzondere punten, daar de beschikbare tijd niet toelaat de zaak lang en breed te bespreken.

De oude potten zijn allen *enkel met de hand bewerkt zonder draaituig* en meestal ook zijn de versieringen met de vingers aangebracht.

Als men ze goed beziet, bemerkt men onmiddellijk dat ze niet rond zijn, wel grof afgerond; en bemerkt men ook dat ze altijd min of meer den kegelvorm vertoonen.

Zij werden dus gevormd juist op dezelfde manier als heden nog onze huisvrouwen het brood draaien en afronden op eene platte plank of op platten bodem.

Om dit beter te kunnen begrijpen moeten wij opmerken, dat de aschpotten, vooral de groote, stuksgewijze gemaakt zijn en dan aaneengezet. Neem bijv. een groote pot met langen hals, de zoogezegde vorm van Hallstat, deze werd hier te lande uit drie stukken, gevormd; eerst het beneden stuk, van den bodem tot het midden van den buik, dan vandaar tot aan den hals en eindelijk de hals als derde stuk. Als elk dezer stukken afzonderlijk gekneed, gevormd en afgerond was, werden ze opeengezet.

het minder aftrek en minder waarde had, — de bekapte beitels en bijlen werkten veel beter dan de geslepene, die minder scherpe sneden hebben, -- de bekapte zijn werktuigen, terwijl de geslepene pronktuigen schijnen — de armere volksstammen blijven bij 't gebruik der steenen gereedschappen lang nadat de rijkere het metaal reeds bezigden.

Overigens kan men wel gereedelijk aannemen, dat die schoone, fijne beitels en bijlen, en vooral die kleine juweeltjes als de pijl punten zoo maar los weg verspild werden in strijd of jacht, als ze eene zoo lange en behendige bewerking gekost hebben? Des te meer, daar men met veel ruwere steenen even goed tot zijn doel kon komen.

III. De bewerking van aarden potten.

Wij zullen ons hier moeten beperken tot eenige bijzondere punten, daar de beschikbare tijd niet toelaat de zaak lang en breed te bespreken.

De oude potten zijn allen *enkel met de hand bewerkt zonder draaituig* en meestal ook zijn de versieringen met de vingers aangebracht.

Als men ze goed beziet, bemerkt men onmiddellijk dat ze niet rond zijn, wel grof afgerond; en bemerkt men ook dat ze altijd min of meer den kegelvorm vertoonen.

Zij werden dus gevormd juist op dezelfde manier als heden nog onze huisvrouwen het brood draaien en afronden op eene platte plank of platten bodem.

Om dit beter te kunnen begrijpen moeten wij opmerken, dat de aschpotten, vooral de groote, stuksgewijze gemaakt zijn en dan aaneengezet. Neem bijv. een groote pot met langen hals, de zoogezegde vorm van Hallstat, deze werd hier te lande uit drie stukken gevormd; eerst het beneden stuk, van den bodem tot het midden van den buik, dan vandaar tot aan den hals en eindelijk de hals als derde stuk. Als elk der stukken afzonderlijk gekneed, gevormd en afgerond was, werden ze opeengezet.

II. Verschillende vormen der steenen gereedschappen.

Tot hiertoe hebben wij gesproken over de voorwerpen zelven; nu ook een kort woord over de verscheidenheid der vormen.

Wat de verdeeling betreft der verschillende spitsvormen, die kunnen wij niet aannemen, ze is enkel en alleen verzonnen door liefhebbers.

Wij vonden allerhande vormen te samen op dezelfde plaatsen; ons dunkt dat de vorm van het afgesprongen stukje en ook de natuur der steensoort meestal alleen den vorm aanwezen, hetzij lange of korte driehoek, hetzij met of zonder vleugeltjes, hetzij eivormig of bladvormig enz.

Men onderzoeke slechts de voorwerpen zelf; meer uitlegging zou ons te ver voeren.

Men weet, dat men uit die verscheidenheid eene reeks van verschillende tijdvakken en perioden afleidt: Periodes Solutréenne, Chelléenne, Archeuléenne, Hallstattienne enz., enz. en wat nog al meer!

Waarom al die tijdvakken uitdenken?

Zou het niet veel juister zijn als men zeide eenvoudig de *nijverheid* van Solutré, van Chelles, van St. Acheul, van Hallstat? De vormen, ten minste zooals wij het ondervinden met zelf te zoeken, wijzen geenszins op eene bepaalde of betrekkelijke tijdrekening: men kan ze even goed en beter op andere wijzen uitleggen; men vindt ze vermengd.

De natuur van de steensoorten geeft bij het afkloppen der brokken langere of kortere stukken.

De behendigheid van den werkman geeft stukken die veel schooner en gaver, of veel meer verbrijzeld zijn.

De kunstzin van den bekapper, van den kerver of slijper geeft aan het voorwerp gemakkelijk eenen anderen vorm, schooner en fijner.

De vorm, lang, kort en breed, scherp of afgerond, evenmin als de wijze van bewerking, gekapt of geslepen geven, dunkt ons, noch tijdvak noch betrekkelijken ouderdom te kennen! Geslepen kan zoo goed ouder dan jonger zijn, als bekapt.

Inderdaad, toen het gebruik der metalen meer algemeen werd heeft de werkman zijn steenen gerief minder verzorgd, aangezien

Men kan zeer goed zien, dat de aaneengebrachte stukken niet altijd even wijd zijn en niet juist aan elkander passen; men ziet ook zeer goed aan den binnenkant de afdrukken der vingers, die de beide stukken aaneenkneedden; aan de buitenzijde is de indruk der vingers weggenomen door het gelijk strijken van het leem, en het indrukken der lijnen.

Onze aandacht werd hierop getrokken doordien deze groote aschpotten gewoonlijk gebroken waren of liever ineengevallen, neergedrongen, en altijd op dezelfde manier: de oorzaak bleek al spoedig; de aaneengeplakte plaatsen waren veel minder dik, dus zwakker dan de overige deelen.

Bij dergelijke aandachtige beschouwing begrijpt men gemakkelijk, dat zulk groot vaatwerk zoowel als de kleine potjes, met de hand zonder behulp van draaituig werd vervaardigd.

De versiering der oudste potjes geschiedde ook meestal met de vingers en de nagels; de indrukken der vingertoppen, het samennijpen van het leem, de kerfjes der nagels, versieren vooral de boorden der potten en zijn zeer eigenaardig.

Op eenige potten vindt men andere figuren, zooals indrukken met ingesneden voorwerpen, (bijv. het schapenbeentje waarvan wij hierboven gewaagden); zoo ook gelijkloopende lijnen met eene soort kam gegrift, van daar de naam kamversiering; wij vonden ook een scherf met versiering door middel van ingedrukte gevlochten koordjes.

Men ziet in vele oude ruwe potjes, een groot getal *kwartskorreltjes*. Sommige schrijvers houden staande, dat zulke steentjes met opzet, doelmatig, in het leem gemengd werden. Die zienswijze kunnen wij niet deelen, en houden het feit voor toevallig.

Ware dit met een zeker doel zoo bewerkt, dan zou de gansche stof deze korreltjes bevatten, en dit is zoo niet, of zeer zelden: de kwartskorreltjes zitten meest in den bodem der potjes. Volgens onze ondervinding komt dit voort uit het gebruik van leemsoorten die van nature ze bevatten, en deze vindt men overal in onze streeken; of wel uit de manier van werken. Zand moest er gestrooid worden op den grond om het kleven van het natte leemdeeg te beletten, daarbij werd de bodem van den pot langer en harder op den grond gedrukt en gedraaid, en vatte hij dus meer kiezelkorreltjes uit het zand op.

Die oude potten zijn *slecht gebakken*. De buitenkant is beter gehard, de binnenkant is meestal maar goed gedroogd; van buiten zijn ze meest rood als gebakken steen, van binnen meer zwart; ze verbrokkelen gemakkelijk.

Nochtans vindt men aan den binnenkant somtijds stukken, die goed doorbakken zijn.

Dit feit konden wij niet uitleggen, totdat wij eindelijk het geluk hadden eenen *pottenbakkersoven* te ontdekken.

Deze oven verdient onze aandacht. In een zandheuvel onder de bergen naar Bessemer toe, vonden wij een mengsel houtskool en kleine potscherfjes. Wij besloten eene opgraving te doen.

Tot ons groot genoegen vonden wij in het zand eenen langwerpigen eivormigen oven uit leem. De lengtedoorsnede bedroeg 1.80 Meter, de kleine doorsnede 0.80 Meter. De wanden van den oven zijn vervaardigd uit kleigrond, ter dikte van ongeveer 10 centimeters, maar veertig centimeters hoog en goed doorbakken. Aan de noordzijde, aan het uiteinde van het ovaal, was de wand met opzet opengelaten, natuurlijk om trek in 't vuur te brengen. 't Was zeer duidelijk dat de oven niet was overwelfd geweest, maar open gebleven. In den oven lag eene dikke laag verbrande houtskool, met verbrijzelde potscherfjes gemengd; jammer genoeg dat wij uit deze scherfjes niet een geheel konden herstellen.

Uit dit alles meenen wij het geheim van het oude pottenbakken te kunnen vaststellen. De oven werd heet gestookt met hout, dan werden de potten neergezet op deze brandende kolenlaag, en op de potten werd nog een kleine houtstapel gebrand.

Zoo begrijpt men waarom de buitenwanden der potten, en vooral de zeer dikke bodems goed doorbakken zijn; en ook waarom er in de potten somtijds vastgebakken plekken voorkomen; deze zijn veroorzaakt door het invallen van brandende stukjes hout.

Een bewijs dat men in onze streken veel potten bakte, leiden wij nog af uit het feit, dat wij op de heide „achter den galgenheuvel" (1) bijna naast iedere haardstede, gekneede leemklompen opgehoopt vonden, gereed voor pottenvorming.

(1) Deze heide is gelegen onder Reckheim, juist aan de noordergrens van het bosch van Pietershem en behoort aan de gemeente Neerharen.

Naast deze heide, zuid oostwaarts, licht een stuk grond, waar de kleiaarde boven aan de oppervlakte steekt, en dat nog den naam draagt van *douweerde;* de benoodigde leemgrond lag dus bij de hand.

IV. Woonsteden, Werkplaatsen, Graven.

Opgravingen om deze plaatsen te zoeken deden wij weinig, de werken der steenbakkerijen, de zandgroeven, de ontginningen van kiezelkuilen, van boschen en heiden wezen ons van zelf den weg. Wij vervolledigden het onderzoek met breeder en dieper te graven.

„Op de ruggen" (1) vonden wij acht haardsteden. De vuurhaarden gaven noch door vorm noch door richting eene bijzondere aanwijzing. Een maalsteen, de messen, de bekapte en geslepen bijlen wezen allen op den zoogezegden neolithischen tijd. Twee lange steenen, slechts aan de punt gescherpt, dienden misschien tot hakken voor veldarbeid.

Linksch van den weg van Bovenwezeth naar Sutendael, tusschen weg, beek en oude vijvers ontgroeven wij vijf haardsteden, waarbij er eene met een schoorsteentje. Daar ter plaatse bevonden zich kernsteenen, afgeklopte steenen splinters, hamers en slijpsteenen, 't waren dus woonsteden met werkplaatsen. De hierboven vermelde schoone dolk, de els, alsmede geslepen bijlen werden ook daar gevonden.

Ter plaatse *„Achter de heimolen"* (2) aan den voet der Bessemer heuvelen waren door de boschwerken vele haardsteden vernield. Daar vond de heer Ed. Davin zijne schoone verzameling van allerlei steenen werktuigen. Daar ook was alles aanwezig wat eene werkplaats kenschetst en een groote rotsblok draagt menigvuldige sporen van slijpwerk. Niet verre van daar vonden wij een pottenbakkersoven.

---

(1) „Op de ruggen". Deze zijn gelegen ten westen van de Zuid-Willemsvaart tusschen Reckheim en Neerharen.

(2) De Heimolen ligt op het grondgebied van Reckheim, ten Oosten der heuvelen van Bessemer.

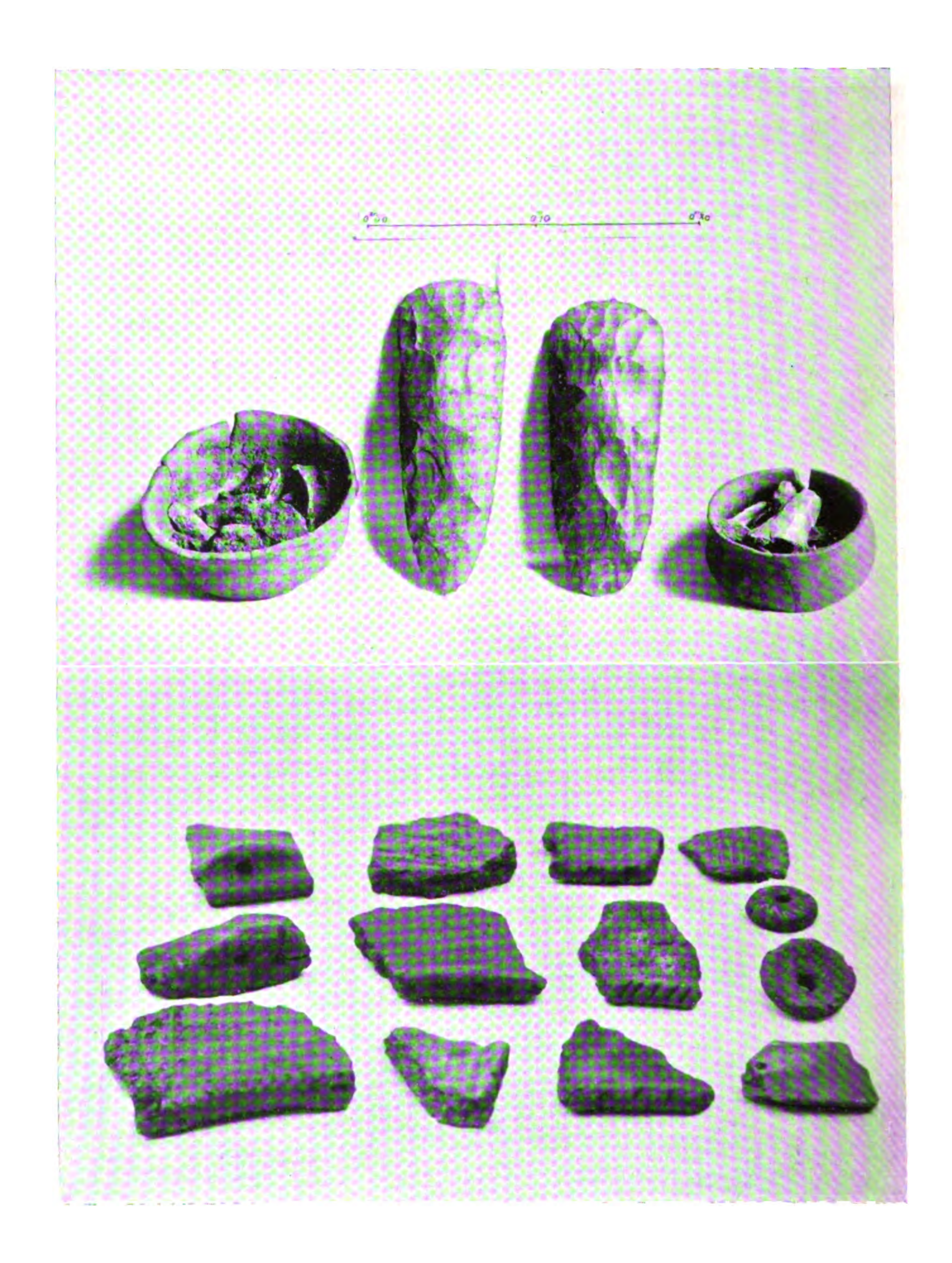
„Achter den galgenheuvel" vonden wij een klein dorpje, maar het was ongelukkigerwijze erg verwoest. Op de vlakke heide vertoonde zich geen spoor van voorwerpen uit voorhistorischen tijd, wel daarnaast in het bosch van Pietershem en in 't Begijnenbosch. Maar toen de lange ploegkouters van de boschontginners den grond omploegden, werden vele oude zaken voor den dag gehaald. Jammer genoeg dat de ploegkouters en paardenhoeven bijna alles verbrijzelden en vertrapten.

Ziehier nochtans wat wij opmerkten en vonden in ongeveer twintig vuurhaarden. Eenige waren met heidekeien bevloerd, in twee, die dieper lagen, en goed bewaard bleven, konden wij het werk goed nagaan Zij waren wel voorzien van huisgerief, want de menigvuldige scherven waren overal verspreid; maar uit dien grooten hoop scherven kon slechts een enkel klein potje in elkaar gezet worden, 't heeft den vorm van vaatwerk uit de zoogezegde ijzerperiode. Geen metaal werd er gevonden, noch gansch gebleven gereedschap; een gebroken pot waarvan de bovenrand de aanzienlijke doorsnede gaf van 70 centimeters, zonder spoor van vuur, binnen noch buiten, was waarschijnlijk eene groote kom om drinkwater te bewaren. Het ander gebroken potwerk deed ons besluiten, dat de huisraad bestond uit kleine kommetjes om te drinken, en vooral uit platte aardenpannen, dik van bodem, met randen van ongeveer drie vingers hoogte, gemaakt om visch en vleesch te bakken en te braden; ze waren geheel doortrokken van vetstoffen en gansch verbrand.

De gekneede leemklompen, rondom de woningen gevonden, bewezen dat men daar vele potten had gevormd; en de spinklossen, in gebakken aarde, toonden dat de vrouwen met spinnen zich onledig hielden.

De groote *begraafplaats van de „Tombosch"* (1) verdient ook eene bijzondere vermelding; zij werd ontdekt bij het ontginnen van zandgroeven. Op eene lengte van ongeveer 80 Meters, en eene breedte van 10 tot 12 Meters, werden ongeveer honderd aschurnen en potjes uitgegraven. Zelden bleven ze geheel, doch een zeker getal is hersteld en bewaard gebleven. De beschrijving er-

(1) „Tombosch" ligt tusschen Reckheim en Opgrimby, tusschen den rijksweg van Maastricht naar Maeseyck en de oude Romeinsche heerbaan.

Boven: Aschpotten en bijlen, $^1/_4$ der grootte.
Onder: Versierde potscherven en spinklossen.

ASCHURNEN, 1/5 DER GROOTTE.

KOP EENER HAARSPELD MET RUNEN, DUBBELE GROOTTE.

van zou hier te ver voeren; overigens vindt men zulke in vele boeken behandeld en afgebeeld. Nochtans vertoonen zij hier bijzondere aardige vormen. Bij bijna allen had eene lijkverbranding plaats gehad; in de vier laatsten waren de lijken begraven, daarnaast lagen Frankische wapens; ook werden er overblijfsels van leder en brons gevonden.

De eerste begraafplaatsen waren zeer eenvoudig: midden in de plaats van den brandstapel was een kuiltje gemaakt, waarin de asch en de verkoolde beenderen werden samengelegd, en op de nog warme asch was een dikke heidezoode neergelegd; deze was boven goed bewaard, maar aan de benedenzijde door de nog smeulende asch uitgebrand.

Naast eenige graven van die soort, waren er andere, waar op het kuiltje eerst eene laag platte steenen lag, gedekt met heidezooden.

Naast deze troffen wij er aan, waar in plaats van kuiltjes met asch, zeer ruwe aschpotjes met ingedrukte vingerteekenen zich bevonden; en dan de groote langhalzige vormen van Hallstat, die, met de verkoolde beentjes, ook gesmolten stukjes brons bevatten, zooals dikke haarspelden en armbanden. Bij dezen werden ook nog zeer eigenaardig versierde potjes voor den dag gehaald.

Ook vonden wij daarnaast potten, die men gewoonlijk aan den Gallo-romeinschen tijd toeschrijft; waarnaast een groot getal frankische urnen, waarin nog al veel gesmolten brons bij de asch.

Eindelijk, om de reeks te sluiten, geraamten met lans, scramasax, strijdbijl en dolk, met overblijfselen van leder waarop bronzenversieringen. Ook een armbeen met fijnen bronzen band, die evenwel uiteensprong.

Eene schoone bronzen speld verdient bijzondere melding: de steel is met schoone, sierlijke lijntjes versierd, de platte kop, ongeveer ter grootte van een centstuk, draagt een zeldzaam inschrift in runen.

In den omtrek vonden wij verstrooid, bewerkte steenen voorwerpen, vooral schoone, fijne pijlpunten en kerfsteentjes, waarvan wij hierboven gewaagden.

Een gouden ring daar gevonden is zeker frankisch; een goudstuk, zeer goed bewaard en van romeinschen oorsprong heeft op de voorzijde een Latijnsch en op de keerzijde een grieksch rand-

schrift; ook werd er gevonden een zilverstuk van Faustina Augusta, de vrouw van Keizer Marcus Aurelius.

Hier veroorloven wij ons twee gewichtige vragen:

1°. De groote langhalzige aschurnen, in den vorm van Hallstat, vinden wij tusschen de ruwe oude potten en het frankisch vaatwerk. Zouden zij dus hier te lande te gelijkertijd bestaan hebben? Zouden ze tehuis hooren in het begin onzer tijdrekening?

2°. Als men die graven aan verschillende volksstammen toeschrijft, moeten wij dan deze niet aanzien als bevriend of zelfs verwant, aangezien zij dezelfde begraafplaats gebruikten?

Immers de romeinsche graven liggen eene halve mijl van daar, meer zuidwaarts.

Wij laten onderzoek en antwoord aan meer bevoegden over.

Melding moet hier nog worden gemaakt van aschpotjes, afzonderlijk gevonden, op verschillende plaatsen; bij deze verdient dit feit nog in het oog te worden gehouden: een klein aschpotje en daar naast twee groote bekapte bijlen.

Wat moeten wij nu doen om de wetenschappelijke studie van die aloude tijden en voorwerpen te bevorderen?

Ons antwoord op die vraag vatten wij samen in deze drie punten:

1°. verzamelen; 2°. bewaren en herstellen; 3°. goed aanteekenen.

1°. Verzamelen. Niet zoo als liefhebbers al te dikwijls doen, bijeenzetten zonder ander doel dan elke andere verzameling. Neen, de voorwerpen te samengevonden moeten bijeenblijven met het noodige opschrift om ze te herkennen.

Bijvoorbeeld: Potjes en scherfjes bevinden zich met overblijfsels van brons of van beenderen, of met bewerkte steenen: al die voorwerpen moeten bijeen bewaard blijven. Zoo kan men de vondsten der verschillende streken vergelijken en bestudeeren.

Men mag niet doen zoo als in sommige musea; daar staat: frankisch, romeinsch, of neolitisch tijdvak, en onder die opschriften zet men samen het potwerk, dat men aan dien tiid toeschrijft,

soms geheel ten onrechte. Zoo ook ziet men daar verzamelingen van pijlpunten, van bijlen, enz.; dat is zeker goed om gemakkelijk de vormen en steensoorten te vergelijken; maar voor historische studie kan men met zulke rangschikking niet veel uitrichten.

Niet aldus moet men bij verzamelen te werk gaan, maar alles wat op eene plaats gevonden is, hoe verschillend de voorwerpen ook zijn, moet bij elkander geplaatst worden onder het opschrift: vondst van daar en daar.

2°. BEWAREN EN HERSTELLEN.

Vooraf meenen wij eenige praktische wenken en middelen te moeten aangeven die in het bereik zijn van alle zoekers en liefhebbers.

Beenderen vindt men soms, die belang opleveren, doch ze zijn zeer vermolmd, en men laat ze dan eenvoudig liggen als onbruikbaar. Dit is niet juist geoordeeld en gehandeld. Laat men ze goed langzaam droogen, in de schaduw, men borstelt ze dan goed zuiver, en legt ze vervolgens in een bad van water en silicaat; dit trekt in al de poriën en verhardt zeer schoon het been, zonder vorm of kerven of teekenen te schenden.

Hout kan ook zeer eenvoudig bewaard worden en verhard met eene kleine voorzorg. 't Komt uit den grond gansch doorweekt en vol water te voorschijn, zelfs schijnt het verrot. Welnu men legge het zóó, dat het water er kan uitdruipen, vlak in de middagzon, maar geheel bedekt door eene graszoode. Zoodoende druipt al het vocht er uit, het hout droogt langzaam, buiten het bereik der zonnestralen; het splijt niet uiteen en verhardt zeer goed. Voor kleinere voorwerpen van hout en been, vooral voor hout heeft men de beste resultaten, wanneer men ze kookt in aluinwater.

Metalen, vooral ijzer, worden gevonden in erbarmelijken toestand. 't Zijn onkenbare roestklompen, waarin dikwijls dikten vol water. Wanneer men er op klopt valt het uiteen, vijlt men er aan, dan breekt het. Doch men legge het eerst een tijdje, eenige dagen op zij, om te droogen, borstelt dan den grond er af, en bij middel van eenen draaienden slijpsteen, met weinig en voorzichtig te drukken vrijft men de roestknotjes, de korsten weg en opent de waterdikten; na een nieuw droogen, kan men al het overige vuil voor goed wegslijpen. Men bestrijke vervolgens het stuk met lijnolie (koken is het beste, doch het is moei-

lijk omdat de potten te klein zijn en gevaarlijk, omdat de lijnolie snel vuur vat) en legge het dan in een kacheloven, de olie trekt er goed in en als men dit drie of vier keeren herhaalt, blijft zelf het slechtste ijzer tegen roest gevrijwaard.

Het *potwerk*, *aardewerk* moet men eerst en vooral goed laten droogen, niets anders. Als het droog is, afborstelen, niet afkrabben, want: door het afkrabben verbrokkelen de scherven, en het aan elkaar zetten wordt lastig, de glans der potten verdwijnt ook, de versieringen en de teekeningen worden onkennelijk, en de sigels onleesbaar. Dan kan men de stukjes samenlijmen om den pot te herstellen; daartoe neemt men eenvoudig de een of andere soort lijm die men in den handel overal aantreft. Eindelijk vult men de gaten eenvoudig met gips; dit is 't vlugste en 't gemakkelijkste middel, andere middelen om te stoppen vragen meer tijd en behendigheid; het gips wordt wat gekleurd en 't is klaar.

Men drage evenwel zorg, dat het nieuwe ingelascht stuk goed kenbaar blijve.

3°. Aanteekenen.

A. *Voor het afbeelden der ontdekte voorwerpen*, zou men lichtdruk als regel moeten aannemen, om zoo de stelselmatige teekeningen, gemaakt om eene vooraf gevormde meening te staven, en die valsche gedachten en verkeerde begrippen geven, voor goed en voor immer uit te sluiten.

Wij ontkennen geenszins, dat vele teekeningen waarlijk kunstig gemaakt zijn en zeer nauwkeurig het echte voorwerp weergeven, zoo bijv. de schetsen van Marcel De Puydt, van Me Holwerda-Jentinck, doch vele andere geven slechts bij benadering het voorwerp weer, en niet genoeg wetenschappelijk juist om daarmee eene vergelijkende studie te kunnen wettigen.

Wij zouden alleen in sommige gevallen, de teekening als bijhulp der photographische plaat toevoegen, met een didaktisch doel, om met eenige pennetrekken de aandacht meer bepaaldelijk te vestigen op eenige opmerkenswaardige eigenaardigheden van vorm of versiering, die de op elkander gelijkende voorwerpen meer van elkander doen verschillen of ze van eenen algemeen bekenden vorm of versiering doen afwijken.

Zoo zou de afbeelding juist zijn en in haar geheel, mits men enkel nog er bij voege de schaal, anders is de vergelijking der betrekkelijke grootte onmogelijk.

B. Voor het *aanduiden der plaatsen* waar de voorwerpen gevonden zijn diene men veel nauwkeuriger en vollediger te zijn.

Wat vindt men nu? Lange lijsten van plaatsnamen, waar steenen-voorwerpen ontdekt zijn; of wel omgekeerd: aanduiding der vondsten en daaraan toegevoegd de plaatsnamen.

Zulke aanteekeningen zijn onder wetenschappelijk oogpunt van alle waarde ontbloot, want ze kunnen geene grondige studie steunen. Immers daardoor weet men eenvoudig niets. Zoeke wie kan de aldus aangeduide plaats dier vondsten! Het is eenvoudig een raadsel, zelfs op het kleinst gemeentelijk grondgebied.

De vergelijkende studie vraagt veel meer. Ziehier eenige bijzonderheden wier aanduiding noodzakelijk is:

De *ligging:* op een eiland, langs eene rivier, langs vijvers of moerassen.

De *hoogte:* op bergen of heuvels, in het dal.

De *natuur van den grond:* heidevlakten, watergronden, bosschen, vruchtbare landouwen enz.

De *juiste plaats*, niet enkel bij benadering op een uur, zelfs niet op een half uur afstands, maar juist.

Zoo kan men besluiten of men te doen heeft met oeverbewoners en visschers, met een volk dat zich bezig hield met jacht in de groote pleinen en bosschen, met landbouwers of veeteelders. Zoo komt men tot het besluit hunner levenswijze en zeden en kan men zich een denkbeeld vormen van den stam, tot welken de bewoners van deze of gene streek behoord hebben.

Men moet ook aangeven of men enkel verspreid liggende voorwerpen aantrof, ofwel bewoonde plaatsen vond, wat vooral door de vuurhaarden wordt aangetoond.

Daarbij moet men nog de plaatsen aangeven waar steenen opgedolven of bewerkt werden: het zijn groeven met eene steensoort of het zijn echte werkplaatsen met verschillende steensoorten van elders bijgebracht.

Voor de begraafplaatsen diene men aan te geven of men overblijfselen van den brandstapel heeft gevonden.

Dergelijke en andere aanteekeningen zijn noodzakelijk om met

juistheid en zekerheid wetenschappelijke punten te kunnen vaststellen.

Te dien einde make men geene nuttelooze lijsten, maar wel duidelijke aanteekeningen op landkaarten, met bijvoeging van de betrekkelijke uitlegging.

C. *Landkaarten.*

Wij zeggen opzettelijk landkaarten en niet enkel kaarten: omdat die in der haast geteekende kaarten volstrekt geene waarde hebben: zij missen juistheid, volledigheid, in een woord alles wat tot de studie noodig is. Hoe wil toch de eerste de beste op eenige minuten eene juiste kaart maken die de noodige gegevens van hoogten, waterstaat, loopende of stille waters, bosschen, heiden enz. aangeeft?

De beste kaarten daarvoor zijn de stafkaarten, waarop men alles wat voor onze studie noodig en dienstig is, vindt; men zorge evenwel dat men de juiste plaats der vondsten daarop aanteekent.

Volledigheidshalve voege men bij de plaats der ontdekte woonplaatsen, gehuchten, werkplaatsen, grafheuvels, in een woord voor de bijzonder opmerkenswaardige plaatsen, het kadastrale nummer van het perceel, zooals dit op de kadastrale kaart is vermeld. Onder dit opzicht zijn de aanteekeningen der heeren Ed. Davin en M. De Puydt (1) voor de *Fonds de cabanes* in het Waalsche Haspengouw, en ook die des heeren L. Stroobant voor de Kempen (2) goede voorbeelden. De kleine nota's, zoo kostbaar voor de studie, zijn zeer gemakkelijk er bij te voegen, vooral ook wijl in iedere gemeente de kadastrale kaarten ter inzage liggen voor eenieder.

De teekens, die gebruikt worden om deze punten op eene landkaart aan te stippen, moesten wederkeerig conventioneel zijn.

Wij missen voor onze archæologische studie die wetenschappelijke overeenkomst, welke bij alle andere studiën aangenomen is: men spreekt daar van paardenkracht, van kilowat enz. enz. en

---

(1) In zijne: *Mélanges d'archéologie préhistorique.* Liége, H. Poncelet. — *Bulletin de la Société d'antropologie de Bruxelles,* passim.

(2) Zie: *Taxandria. Gedenkschriften van den Geschied- en Oudheidkundigen kring der Kempen,* passim.

ieder woord heeft eene algemeen gekende waarde en ook een vast, geregeld teeken. Waarom dit ook niet voor onze studie geregeld? een enkele oogslag of eene landkaart, goed en juist gemaakt, zou vele punten in eens aangeven.

Wilde men dan die gedeelte kaarten, op mindere schaal tot een geheel samenvoegen dan zou men ook, bijv. isochronische lijnen kunnen trekken, zoowel als de legerkaarten de hoogten door lijnen aangeven, en de meteorologische kaarten ons het climaat der verschillende landen en zeeën door isothermische lijnen kenbaar maken.

De isochronische lijnen zouden aldus aangeven de streken waar men hetzelfde vaatwerk, dezelfde haarden, dezelfde steenbewerking aantrof.

In een woord al deze juiste aanteekeningen zouden eene juiste vergelijkende studie mogelijk en zelfs gemakkelijk maken.

BESLUIT.

Vergeten wij dus niet, dat geloof en wetenschap, tweelingkinderen zijn, bestemd om in vrede, vriendschap en liefde te leven.

Waarom willen sommige geleerden ze altijd in tegenstrijdigheid brengen?

Zulks zou men kunnen vreezen als de deeling der erfgoederen nog niet gedaan was! Maar beide kennen juist hun eigen aandeel en de paalsteenen zijn al lang gelegd!

Ieder zoekt dus zijn voordeel en vooruitgang op eigen terrein, en werpe geen steenen over de omheining van zijn nabuur. Men kan zoo gemakkelijk eens eenen vriendelijken goeden morgen toeroepen, en ook al eens eene lekkere peer deelen, zelfs malkander eens gelukwenschen over nieuwe aanwinsten of nieuwe vondsten.

Men roepe dus niet meer eenerzijds: dit bewijst tegen den Bijbel, als daaruit niets te halen is! Dat herinnert het woord Gods aan de valsche propheten van 't oud-testament: „Dixerunt: Dominus locutus est, cum non sit locutus"; — dat men de

bijbelsche schriften niet moet inroepen voor wetenschappelijke zaken, weet toch eenieder. — En ook van de andere zijde moet men de wetenschappelijke opzoekingen niet angstig willen beperken, onder voorwendsel dat men inbreuk zou maken op geloofspunten en openbaring! Men late elkander gerust en vrij op wetenschappelijk terrein: „*Deus tradidit mundum disputationibus hominum*".

Een ieder vergenoege zich met de vondsten juist na te gaan en nauwkeurige aanteekeningen ervan te houden; de gevolgtrekkingen zullen dan gereedelijk volgen en de waarheid zal zegevieren altijd: de eene waarheid stoot de andere niet uit; de tweelingskinderen steunen malkander! *Stat sol dum volvitur orbis.*

Op die wijze zal het Geloof gesteund worden door de wetenschap en deze zal hare bewijzen bijbrengen voor het *rationabile obsequium Deo quod est fides.* De wetenschap zal niet meer zoo zeer krimpen in het stoffelijke dezer aarde, maar door het Geloof opgeheven worden naar hooger sfeer en leeren naar boven blikken, naar den Schepper en milden Gever van alle goed.

Uit zulke liefderijke besprekingen zal het ware licht dan opwellen en de silex pyromachus zal geven, niet meer den schok om het buskruid der twisten te doen ontploffen, maar de goede lichtvonk die in liefde, klaarte en verwarming geeft.

DE MÉMOIRE BANNING OVER LIMBURG.

Al wat van belang over Limburg is uitgegeven en daaronder natuurlijk ook wat onder staatkundig opzicht door een staatsman van beteekenis is geschreven, verdient in Limburg bekend, in een Limburgsch tijdschrift bewaard te worden, omdat men het daar vooral zoekt. Dit is dan ook alleen de reden, dat wij de zoo bekend geworden mémoire Banning, zoover dit gewest betreft, hier doen overdrukken, dus als eene bijdrage tot de litteratuur der Limburgsche geschiedenis, vooral ook wegens de retroacta, wijl wij zooveel uit dien mémoire vernemen wat ons nadere, weinig bekende, inlichtingen geeft over de inzichten en pogingen van Duitsche zijde door staatslieden als Heinr. Fried. Carl freiherr von Stein en Hans Christoph Ernst freiherr von Gagern, tijdens de vorming van Limburg 1813—1815 aangewend en het oordeel van Duitsche geschiedkundigen en politici daarover, welke gegevens men kan beschouwen als eene bijlage tot de door Mr de Wit en mij uitgegeven bijdrage: *de Vorming der heerschappijen op het grondgebied van Limburg* .... in 't vorig deel der *Publications.* Wij hebben ons alleen veroorloofd eenige toelichtingen te geven tot minder juiste geschiedkundig-politieke voorstellingen het tegenwoordig Limburg, 't oude hertogdom van dien naam en het prinsbisdom Luik betreffende, waar de zegsmannen van Banning het niet juist hadden, alsmede over de oude onderhoorigheid van Nederland aan het Duitsche Rijk.

Wij achten het noodzakelijk een levensbericht van Banning te laten voorafgaan, want, zoo het waar is wat de Franschen zeggen: „il faut juger les écrits d'après leur date", politieke geschriften vooral moet men ook oordeelen naar den schrijver.

Levensbericht van Emile Banning.

De groote staatsman Emile Banning, schoon Belg van geboorte, stamt uit eene oude Noord-Nederlandsche familie, in Amsterdam vooral vertegenwoordigd en bekend. Zelfs aan Maastricht is hij niet geheel vreemd, wijl aldaar zijn vader, Joannes Bernardus, van 1814 tot 1830 eene burgerlijke betrekking bekleedde — welke is mij niet bekend – en hij daarenboven met eene dame uit eene Maastrichtsche familie was gehuwd. Te voren was hij officier in Franschen dienst en nam als zoodanig deel aan den veldtocht van 1813, werd te Leipzig krijgsgevangen gemaakt, kwam in zijn land terug na het tractaat van Parijs van 23 April 1814 en vestigde zich toen te Maastricht.

Hij, de vader, was geboren te Amsterdam in 1791, huwde 1816 in eerste huwelijk met Anna Cath. Hubertina Martens en 1833 in tweede huwelijk met Anna Margareta Weustenraad van Maastricht, eene zuster van den genialen Maastrichtschen dichter Theodoor Weustenraad. Toen hij dit laatste huwelijk aanging woonde hij echter te Luik, waarheen hij was getrokken, toen door het tractaat van 11 November 1831 Maastricht aan Nederland was afgestaan, wijl hij, evenals Theodoor Weustenraad (1) — met zijn stadgenoot advocaat J. Jaminé, redacteur van *l'Eclaireur politique*, die tot 1830 te Maastricht verscheen — zich door de revolutionnaire beweging had laten meesleepen.

De oudste zoon uit dit huwelijk 12 Oct. 1836 geboren was Emile. Het lot was hem in zijne kinderjaren niet gunstig, want op zijn 2de jaar bekwam hij eene ontwrichting in de linkerheup, die hem voor zijn geheel leven ongelukkig maakte. Tot aan zijn 12de jaar bedreigde de ziekte voortdurend zijn bestaan, dat meer dan eens onherstelbaar in gevaar scheen. Zijn klassieke studiën volbracht hij te St. Truyen, onder de leiding van een verdienstelijk priester, den abbé Demal. Jaarlijks behaalde hij den prijs van uitmuntendheid en in 1855 ging hij naar de Luiksche universiteit, waar hij student werd in wijsbegeerte en letteren. Zijn

---

(1) Jean Theod. Hubert Weustenraad werd geboren 15 Nov. 1805, zijne voornoemde zuster Anna Marg. Barbe Hubertine werd geboren 17 Juni 1807 te Maastricht. Hun ouders waren Jean Michel en Maria Elis. Jongen.

vader, die te St. Truyen een handel had begonnen, welke niet gelukte, overleed te Antwerpen 27 Januari 1858 en nu werd hij 't hoofd van het gezin, dat bestond uit twee broeders en eene zuster. In 1859 behaalde hij den eerepenning in den universitairen wedstrijd met eene memorie, getiteld: *Histoire du Sénat romain sous l'Empire*, die niet werd uitgegeven. Vijf jaren van volhardende vlijt bracht hij door aan de universiteit van Luik, terwijl zijn zwak gestel hem belette aan de genoegens der jeugd deel te nemen. Het genot van de schoonheden der natuur waren zijn eenige uitspanning. De poëzie van den katholieken eeredienst overmeesterde reeds vroegtijdig zijne verbeelding en hoewel hij in de politiek niet tot wat men noemt de clericale partij behoorde, was hij diep godsdienstig gestemd en was zijn piëteit misschien grooter dan van menigeen, die hoog opgeeft van zijn geloofsijver. Moge ook in den strijd des levens de omstandigheden en de zucht om het mysterie met de moderne wetenschap in overeenstemming te brengen, hem, die geene godgeleerde studiën had gedaan, tot uitleggingen hebben geleid, waarmede een streng theologant niet altijd zou instemmen, in het diepste van zijn geest en hart was geworteld eene piëteit, die de godsdienstige waarheid met eerbied huldigde. Bij het lezen van zijn „réflexions morales et politiques" ziet men overal den geleerde die naar grondvesten zoekt voor zijn geloof en wapens tegen atheïsme en panteïsme..

Doch vervolgen wij het verhaal van zijn levensloop. In 1860 deed hij met de hoogste onderscheiding zijn examen van doctor in de wijsbegeerte en letteren, daarna volgde hij gedurende een half jaar de cursussen aan de universiteit te Berlijn.

Na een *„rapport sur l'organisation et l'enseignement de l'Université de Berlin"* te hebben gericht aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin hij de cursussen van wijsbegeerte en letteren aan die universiteit oordeelkundig hoogschat, vestigde hij zich met zijne familie te Brussel en werd hij aan de Kon. Bibliotheek geplaatst. De raadsheer aan het Hof van Cassatie te Brussel, de Maastrichtenaar Godfried Jos. Hub. Stas, bracht hem in betrekking met Paul Devaux, die toen zich voorbereidde voor zijne studiën over de oude geschiedenis, waarin Banning hem bijstond, in 1862 plaatste Devaux zijn jeugdigen beschermeling aan de re-

dactie van de door hem gestichte *Echo du Parlement*, waarin Banning tot aan het ophouden van dit blad in 1885 eene groote menigte artikelen schreef, van politieken, geschiedkundigen, philosophischen en letterkundigen aard, o. a. over: *L'affaire du Luxembourg*. Toen in 1862 België met Nederland onderhandelingen had aangeknoopt over den afkoop van den Schelde-tol, welke van Belgische zijde door den baron de Lambermont, die het plan had opgevat, werden geleid, schreef Banning op aanraden van Devaux eene memorie: *La liberté des fleuves dans le droit public et dans l'histoire*, die niet werd uitgegeven. Dit geschrift, waarin hij het stelsel der internationale stroomen van de 17e eeuw tot de conferentie van Londen in 1830 had uiteengezet werd door Devaux ter hand gesteld aan Rogier, den minister van Buitenlandsche Zaken, die er zóó tevreden over was, dat hij Banning aan zijn departement verbond als archivaris-bibliothecaris, bovendien belast met de studie der loopende zaken in hun verband met de geschiedkundige precedenten. Sinds dat oogenblik was hij in voortdurende betrekking van dienst met de Lambermont, die zijne ideeën over de belangrijkste vraagstukken deelde. Banning was de man die 't archief, dat hij in een toestand van volledige wanorde en verval aantrof, ordende en met moeite de verdwenen documenten terugvond of reconstitueerde. Hij vormde ook een bibliotheek, die in 1863 maar een duizendtal, in 1899 zestig duizend banden telde en eenig is in België voor de geschiedenis en aardrijkskunde van Afrika. In 1863 volledigde hij bij het eindigen der Schelde-onderhandelingen zijn memorie onder den titel: *Aperçu des actes de la conférence de Londres en matière de navigation fluviale; régime de l'Escaut, de la Meuse et des eaux intermédiaires* (1).

De diplomatieke stappen in 't begin van 1863 gedaan door Frankrijk, Engeland en Oostenrijk, waarbij België uitgenoodigd was om zich te voegen, gaven aanleiding tot Banning's geschrift: „*Aperçu sur l'histoire de la neutralité belge*". Het bevat met eene inleiding over de onzijdigheid in 1733, 1756 en de Luiksche onzijdigheid, eene uiteenzetting der onderhandelingen in 1831—1863. Het werd in 1865 vermeerderd met twee hoofdstukken, betrekkelijk het plan van een congres einde 1863 voorge-

(1) Werd geautografeerd.

steld door den keizer der Franschen en de Mexicaansche expeditie in 1864. De twee cahiers in folio, waaruit het is samengesteld zijn geautografeerd, en aan al de Belgische legaties geadresseerd als een gedragsregel.

In 1866 verbond minister Rogier hem aan zijn kabinet, hem handhavend in zijn ambt van archivaris-bibliothecaris. Het doel was de studies der voorname questiën in Europa hangend, ten einde ze te kunnen volgen.

In Januari 1873 volledigde hij zijne uiteenzetting van 1865 door eene memorie getiteld: *La guerre de 1866. Projet d'annexion de la Belgique à la France*. Deze memorie, zoo schreef Banning, in 1893, kon binnen een tiental jaren worden uitgegeven.

In 1864 verscheen zijne memorie: *Eléments et phases de la question du Schleswig-Holstein, de 1460 à 1863*. Banning zette daar de constitutioneele questie uiteen, die tot grondslag verstrekte aan den Duitschen Bond en de dynastieke kwestie, die het tractaat van Londen in 1852 moest oplossen.

Verder schreef hij in dien tijd: *Aperçu de l'histoire de la rive gauche du Rhin* en: *Les traités de 1815 et la Belgique* (1866) welk laatste geschrift den vooravond van den Oostenrijksch-Pruissischen oorlog werd geëindigd.

Omstreeks dien tijd gaf het conflict over het plan van de constructie eener versperring in Zeeland, die de scheepvaart door de Oosterschelde en het Sloe zou opheffen en deze waterwegen door een kanaal zou vervangen hem aanleiding tot: *Note sur la rente de 400.000 florins, créés par l'article 63 du traité du 5 novembre 1842*. Naar aanleiding daarvan antwoordde van Lansberge, later Nederlandsch minister te Brussel met: *A propos du barrage de l'Escaut* (La Haye 1867). Op verzoek van Rogier antwoordde Banning met: *Le barrage de l'Escaut oriental et du Sloe au point de vue des traités et des faits*, par un diplomate belge (Bruxelles 1867), van Lansberge antwoordde, en Banning eindigde het debat met: *Réplique du diplomate belge*. De uitslag van deze discussie was nul.

't Jaar 1867 bracht de Luxemburgsche quaestie en Rogier verlangde dat het groothertogdom, in 1839 van België afgenomen, aan dit land zou worden teruggegeven. Banning was van zijne meening.

Men leest in de handschriftelijke aanteekeningen van Banning het volgende „Les hommes politiques de 1830 en revendiquant

avec une même énergie, de la Conférence, la possesion de Luxembourg et de la Flandre zélandaise (1), obéïssaient à un sentiment profond des nécessités de notre existence nationale.

Op verzoek van den Minister maakte Banning voor de Londensche Conferentie eene volledige uiteenzetting van de geschiedkundige en hedendaagsche betrekkingen tusschen België en het Groothertogdom. Deze memorie werd geautografeerd en het volgend jaar gecompleteerd door een vergelijkende studie over: *la neutralité belge et la neutralité luxembourgeoise.*

Rogier verliet het bewind in 1868. Het overdadig werk waaraan Banning zich gedurende vijf jaren had overgegeven had zijne gezondheid erg geschokt en eene zenuwziekte te voorschijn geroepen, die hem niet meer heeft verlaten.

In: *L'union douanière et ses conséquences au point de vue national et international* (1869) en: *La question des chemins de fer belges considérée au point de vue économique et politique* bestreed hij de plannen van de Laguerronière, die door de Fransche Regeering naar Brussel was gezonden om België over te halen tot een tolverbond met Frankrijk en eene samensmelting van den spoorweg du Grand-Luxembourg met de Compagnie de l'Est.

Na den oorlog van 1870, toen de Duitsche pers aan de Belgen verweet uitsluitend sympathie voor Frankrijk te hebben, protesteerde Banning tegen deze bewering in zijn brochure: *l'Allemagne et la Belgique pendant la guerre de 1870*, die een goede uitwerking had en Banning het ridderkruis der Leopoldsorde verschafte.

In 1874 gaf hij in *Patria Belgica* uit: *Histoire parlementaire de la Belgique depuis 1830* en in 'tzelfde verzamelwerk het grootste deel van *Histoire des relations extérieures de 1830 à 1870*, dat Van de Weyer wegens eene zware ziekte niet had kunnen voleindigen.

In 1874 ook leende hij zijne zeer werkdadige medewerking aan baron de Lambermont, gevolmachtigde van België op de Brusselsche Conferentie, tot bepaling der wetten en regelen van den oorlog.

In den schoolstrijd koos Banning partij voor de Regeering, getuige was zijne als brochure gedrukte memorie voor die Regeering: *L'épiscopat et l'instruction publique en Belgique de 1830 à 1879.*

---

(1) Wat dat laatste betreft: een toestand door den Munsterschen vrede reeds in het leven geroepen te willen veranderen na zooveel tijd, was wel wat veel geëischt, zou ik meenen.

De uitlating tegen den Nuntius van minister Frère-Orban, die dezen van „fourberie" beschuldigde, werd door Banning echter betreurd evenals de terugroeping van den Belgischen gezant te Rome en het afbreken met den Nuntius. Op verzoek van genoemden minister schreef hij ook: *Exposé historique des rapports entre le Gouvernement belge et le Saint-Siège de 1830 à 1880*, 3 dln. 8°. In 1882 schreef hij in de *Revue Britannique*, in overeenstemming met voorn. minister: *La situation politique et la lutte des partis en Belgique* onder den schuilnaam Ch. Donald (1). In Juni 1884 viel de liberale partij bij de verkiezingen, na in 1883 de wet op de hervorming van het kieswezen te hebben uitgevaardigd, uitsluitend door Frère-Orban en Banning bewerkt. Deze wet werd slecht ontvangen door de liberale partij, waarvan de meest vooruitstrevenden grooter hervorming, ja algemeen kiesrecht verlangden.

In de zaak van den Congo was Banning de rechterhand des Konings, voor wien hij in 1865, toen deze nog kroonprins was, eene uitgebreide studie van het eiland Formosa had gemaakt. In 1867 werd hij door Paul Devaux en Jules van Praet aan den Koning voorgesteld en werd een plan besproken tot stichting van een dagblad, bestemd om aan de Belgen de debaten der voornaamste vreemde parlementen vollediger te doen kennen, ter politieke ontwikkeling van het volk. Dit plan leed schipbreuk. In 1870—'71 redigeerde hij voor den koning aanteekeningen over verschillende geprivilegieerde Indische compagnieën gedurende de 16e en de 17e eeuw in Frankrijk, Engeland en de Nederlanden en in den *Echo du Parlement*, gaf hij talrijke studiën uit over de Vereenigde Staten, Mexico, de Argentijnsche Republiek, Japan en Abyssinië, alsmede, in Februari 1876, drie artikelen over Afrika naar aanleiding van Duitsche geschriften en vooral van 't relaas van Schweinfurth. Het internationaal congres 1876 in 't Paleis te Brussel van de voornaamste Afrika-reizigers, aardrijkskundigen en eenige kapitalisten, om met den Koning de vraag van het onderzoek en inbezitneming van Centraal-Afrika te bestudeeren (2), was voor den

(1) Het doel was de gevaren aan te toonen van de agitatie ten gunste van de uitbreiding van het stemrecht voor de Kamer der Volksvertegenwoordigers, na de overspanning der geesten door den schoolstrijd.

(2) De besluiten dier vergadering dienden als program van de *Association internationale africaine* onmiddellijk daarna opgericht, waarvan Leopold II de ziel was.

werkzamen geest van Banning eene gelegenheid van groote werkkracht. Hij nam deel aan de ontvangst door baron de Lambermont in zijn kabinet, hij redigeerde de processen-verbaal en gaf in November 1876 een werk uit tot verspreiding van betere kennis omtrent Afrika: *L'Afrique et la conférence géographique de Bruxelles*, een werk ten hoogste geprezen door den president van het Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam (brief van 31 Maart 1878) en het getuigenis van de Lesseps (zitting der Ak. van wetenschappen te Parijs 4 Dec. 1876).

Banning te volgen in al zijne werkzaamheden en geschriften met betrekking tot Centraal-Afrika en den Congo zou bladzijden vorderen. Het zij genoeg te vermelden, dat hij in Nov. met den baron de Lambermont en den Belg. Minister te Berlijn werd aangewezen om daar eene conferentie over den Congo bij te wonen, op voorstel van von Bismarck uitgeschreven, die zich als de kampioen van het werk van koning Leopold had verklaard. Banning bewerkte voor een groot deel het rapport over het bestuur van den Congo en Nigerstroom en werd na deze conferentie met de Lambermont en Pirmez naar Parijs gezonden om eenige vraagstukken betreffende de aanstaande delimitatie van den Congo-staat te debatteeren. Zijne deelname aan het congres van Berlijn had hem het commandeurskruis der Leopolds-orde en de onderscheidingen van groot-officier van Pruissen, Oostenrijk, Italië en Spanje verworven. Ten slotte zij gezegd, dat de Lambermont en hij de Belgische afgevaardigden waren op de Belgische Conferentie tegen de slavernij in 1890, waarvan de acte 2 Juli werd geteekend. Engeland vereerde Banning met een zilveren inktstel met de wapens van Engeland en inschrift, Duitschland met het kruis van grootofficier van den Rooden Adelaar, 't Belgisch gouvernement echter zelfs met geen woord van dank.

Van meer belang voor ons land en Limburg in 't bizonder en ook in verband met de bijdragen van Banning, die wij hierna mededeelen is zijn tusschenkomst in de militaire vraagstukken.

In Januari 1882 gaf generaal Brialmont, de bekende krijgskundige, een Nederlander van geboorte (nl. te Venlo) zijn: *Situation militaire de la Belgique* uit, met het doel om door krijgskundige beschouwingen de noodzakelijkheid van de versterking der Maasvallei vast te stellen, waarop Banning hem 8 April schreef: „Vous

avez raison de vouloir corriger ce qu'il y a d'excessif dans le plan de concentration adopté en 1859. Nous sommes passés à cette époque, d'un excès à l'autre. Anvers répond parfaitement à l'idée d'une défense suprême contre une invasion visant à la destruction totale de notre indépendance, cette idée s'explique en présence du second empire; mais il y a d'autres dangers à considérer, d'autres devoirs à remplir, d'autres intérêts à sauvegarder".

Banning onderhield Frère-Orban, chef van het kabinet over het werk van Brialmont en zette ook de politieke overwegingen uiteen, die hem de versterking van de Maas als noodzakelijk en dringend deden beschouwen. De minister verklaarde zich niet, maar noodigde Banning uit zijn inzichten in geschrift te brengen. De memorie te dien einde werd in Maart geredigeerd en heeft als titel: *Considérations politiques sur la défense de la Meuse.* Het kabinet nam er kennis van, maar gaf er geen gevolg aan.

In 1886 echter, toen de politieke toestand zeer verergerd was en de vooruitzichten van een oorlog schenen te naderen, meende de onlangs overleden staatsman Beernaert, toen minister van Buitenl. Zaken, het vraagstuk ernstig te moeten bestudeeren. Hiervan verwittigd, haastte Banning zich zijne memorie van 1882 om te werken en te volledigen. Zijne conclusiën werden door den Minister en den Koning goedgekeurd. De taal die de Engelsche pers toen voerde moest de verwezenlijking ervan verhaasten. Inderdaad beweerden de voornaamste Engelsche bladen, dat Engeland, waarvan het leger op den ouden voet was gebleven, voortaan geen deel meer kon nemen aan een oorlog op het vasteland, en dat België dus zijne verdediging zóó moest inrichten, dat het geene Engelsche troepen noodig had. Deze waarschuwing van de natie, die het meest belang heeft bij de eerbiediging van België's onzijdigheid en de in Frankrijk gangbare meening, dat de Duitschers, als zij tegen dit land aanvallender wijze te werk gingen, den rechtervleugel van hun leger door België zouden doen trekken, deden de Belgische Regeering besluiten twee bruggenhoofden langs de Maas op te richten, 't een te Luik, 't ander te Namen. Dit werd in 't algemeen goedgekeurd, wijl het den wil van België te kennen gaf, om de plichten te vervullen aan hetzelve door de tractaten van 1831—1839 opgelegd. In Frankrijk echter openbaarde zich een andere uitleg, tengevolge van een incident, waarin Banning betrokken was.

Zijne vertrouwelijke memorie van 1886 was in 1890 door een ontrouw *agent* (1) in het kabinet van den minister van Binnenl. Zaken gestolen en aanstonds verschenen in de *Nouvelle Revue* onnauwkeurige uittreksels, waaruit vele Fransche dagbladen de conclusie trokken, dat er een geheim tractaat bestond tusschen België en Duitschland en dat de versterkingen van de Maas in het belang van laatstgenoemd land waren opgericht. De memorie werd in haar geheel gedrukt door Foucault de Mondion, in een pamflet getiteld: *La Belgique livrée à l'Allemagne* (2). Banning toonde zich zeer verstoord, omdat deze memorie twee of drie uittreksels van brieven bevat, en eene appreciatie van de politieke strekkingen van Duitschland, die hij zeker niet zou hebben toegestemd om publiek te maken. Deze appreciatie luidde: „L'Allemagne est aujourd'hui la première puissance militaire du monde et sa dynastie suit, depuis Frédéric II, une politique d'agrandissement. Il y a là une situation de fait, des souvenirs historiques, des intérêts nationaux qui peuvent, à un moment donné, se dresser contre nous et dominer les volontés les plus droites. On est très habitué en Belgique à ne voir de péril pour notre nationalité que du côté du Midi. Le danger d'hier peut redevenir celui de demain; celui d'aujourd'hui vient d'ailleurs". Echter zou dit geval geen ernstig inconvenient hebben opgeleverd, als eenige vreemde bladen niet hadden verzekerd, dat Banning geïnspireerd was door de denkbeelden des Konings, met wien men wist, dat hij in betrekking stond, en waarvan het doel was, zoo beweerden zij, terri-

---

(1) Aldus volgens het levensbericht door Generaal Brialmont aan het eind van deze inleiding aan te halen. Volgens Gossart in het zoo aanstonds mede aan te halen *La Belgique* etc. geschiedde het aldus: een afschrift van de *considérations politiques*, weggenomen in het bureau van M. Thonissen, minister van Binnenl. Zaken was in handen gevallen van een *Fransch agent*, die, na veranderde uittreksels ervan te hebben uitgegeven in de *Nouvelle Revue*, de memorie geheel uitgaf in een pamflet getiteld: *La Belgique livrée à l'Allemagne* en waarvan het doel was te doen gelooven aan het bestaan van een geheim tractaat tusschen die twee landen.

Ik vraag mij af of dan Foucault de Mondion, die Fransche agent was.

(2) De mémoire Banning verscheen in *L'Etoile Belge* van 13, 14 en 15 Januari 1901 (édition du matin) doch niet geheel (althans het 3e art. niet) en vollediger in *La Belgique au point de vue militaire et national par Emile Banning. Etude publiée par* Ernest Gossart. Brux. A. Castaigne, 1901. 8°.

torieele voordeelen te erlangen na een nieuwen oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland. Als bewijs werd een passage aangehaald van eene studie getiteld: *Défense de la Belgique au point de vue national et européen*, in de *Revue de Belgique* van 15 Februari 1887 gepubliceerd, waarin de schrijver echter als doel beoogde zijn land te waarschuwen, dat het al zijn staatkundigen invloed zou verliezen en zich blootstellen aan de grootste gevaren, als, in geval van oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland, het niet beschikte over de krachten noodzakelijk om zijne onzijdigheid te doen eerbiedigen. Na den oorsprong, de grondslagen en voorwaarden van die onzijdigheid, zooals ook al de kansen van een conflict te hebben aangetoond, besluit hij tot de noodzakelijkheid van het Maasdal te versterken, het leger te vergrooten en de wijze van recruteering te veranderen.

Alle partijen prezen de in de *Revue de Belgique* verschenen studie van Banning: het *Journal de Bruxelles*, de *Gazette*, Jules van Praet in een schrijven aan Banning van 25 Febr. 1887, ook de toenmalige minister van Binnenlandsche Zaken, Thonissen.

Verder nam Banning nog een werkzaam aandeel in zake de herziening van de Grondwet van 1831 (1), de nationale verdediging in 1886 en de Congo-aangelegenheden 1892—1894, waarbij hij, na koning Leopold tegen de aanvallen van den *Times* verdedigd te hebben in de *Mouvement géographique* (1886) en vele andere diensten te hebben bewezen, met den Koning in onmin geraakte door de bestrijding van het overdreven stelsel van exploitatie van den Congo door den Congostaat in eene memorie getiteld: *La liberté commerciale dans le bassin du Congo, d'après l'Acte de Berlin*, op verzoek van Beernaert, toen minister van Buitenlandsche Zaken ad interim (2).

Sinds dien tijd richtte Leopold niet meer het woord tot Banning bij de officieele recepties. Het einde was dat de Congo later, als eenig redmiddel uit de finantieele verwikkelingen, door België onmiddelijk als kolonie, werd overgenomen (3) en dat Banning

---

(1) Hij schreef *La révision. Vue générale d'une réforme constitutionnelle*. Brux. 1892.

(2) Deze memorie werd niet uitgegeven.

(3) De uiteenzetting der beweegredenen van het wetsontwerp goedkeurende het tractaat van afstand was grootendeels door Banning bewerkt.

bij het vacant komen der betrekking van directeur der politieke zaken aan het ministerie van Buitenlandsche Zaken, hoewel de oudste directeur generaal van dat ministerie, en sinds jaren met de Lambermont in samenwerking, werd overgeslagen.

De laatste jaren zijns levens leed hij veel aan rhumatiek en zenuwenpijn, die het ergste deden vreezen. Zijn laatste geschrift was een hulde aan Gladstone, dat hij bestemd had om zelf voor te lezen in de klasse der letteren van de Akademie, den 6en Juni 1898, maar dat door den directeur dier klas werd voorgelezen wijl hij door ziekte was verhinderd. Hij overleed in den nacht van 13 Juli daarna.

Banning was in 1872 met zijne nicht Mej. Weustenraad getrouwd, van wien hij twee kinderen had. Hun echt was gelukkig.

Bij zijn graf werd gesproken door de Favereau, namens de Regeering, Emile de Borchgrave, namens de Akademie, en Leclerc, namens de Centrale Commissie voor Statistiek.

Na zijn dood gaf zijn vriend Ernest Gossart, zijne *réflexions morales et politiques* (1) uit, eindigend met zijne ode „Deux Novembre", die volgens zijn schrijven aan Gossart „sa suprême espérance" uitdrukte, met levensbericht van Brialmont, waaraan wij ons levensbericht hebben ontleend. (Brux. Spineux 1895). Ernest Gossart voornoemd beschreef zijn leven in *Un libéral chrétien*.

EXTRAITS
de quelques appréciations publiées concernant feu Emile Banning.

..... „Si le poète apparaissait dans la forme qu'il donnait à sa pensée, il n'était en politique ni un utopiste, ni un rêveur. Il voyait juste et voyait grand".

(Un libéral chrétien par Ern. Gossart. — *Revue de Belgique*. — Mai 1899).

---

(1) Eigenlijk: politique, morale, philosophie, religion.

..... „Son âme, dédaigneuse de la faveur et de la popularité, aura dû tressaillir de fierté, prévoyant les jours prochaines où l'on reconnaîtra la prudence de ses avis et de la sagesse de ses conseils".

(*Revue de Belgique* — 15 juillet 1898. Article nécrologique par Jules Carlier.)

..... „Ses réflexions pothumes (Les réflexions morales et politiques) plus encore que les nombreux mémoires publiées . . . . attestent une érudition intarissable, un jugement parfait et la plus noble modestie d'esprit . . . . . De tous les serviteurs de la monarchie belge, c'est peut-être celui-là qui a le plus fait pour elle et le moins pour soi".

(La Belgique morale et politique 1830—1900 par Maurice Wilmotte, Bruxelles 1902).

Genealogische aanteekeningen over de familie Banning.

Ondanks alle aangewende moeite en correspondentie met een lid der familie Banning, nl. D[r]. Banning, geneesheer te Nijmegen, en met Felix Banning te Düren, die jaren lang narichten over de familiën van dien naam heeft verzameld, kan ik slechts spaarzame gegevens betreffende de genealogie Banning meedeelen.

Ziehier wat mij D[r]. Banning te Nijmegen schreef, het is wel 't vermelden waard, ook voor de bizonderheden die het bevat:

Ik kan u tot mijn spijt niet veel over mijn familie meedeelen. De romancier (H. A. Banning) (¹) was, meen ik, een oudoom van mijn vader: F. A. Banning, die in 1829 (10 Mei) te Utrecht geboren werd. Daar heb ik zijn vader (mijn grootvader derhalve) (²) ontmoet: 't was een oudstrijder, die met Napoleon naar

(¹) Henricus Adriaan, geb. 25 Aug. 1818 te Utrecht overleden te ? den ?.

(²) Overleden te Utrecht 5 Dec. 1880 in den ouderdom van 90 jaren, volgens verdere mededeeling in dezen brief.

Rusland was geweest. „Met 200 Utrechtsche jongens gingen we naar Rusland en met z'n drieën kwamen we terug". Dat hoor ik hem nog vertellen. Waar mijn overgrootvader woonde weet ik niet. Ook weet ik dat de Aartspriester Banning destijds te A'dam overleden tot mijn familie behoorde. Ik heb een bidprentje van „den Zeer Eerw. Heer Joannes Josephus Banning 29 April 1810 te A'dam overleden in den ouderdom van 62 jaren".

De Heer Banning te Düren schreef mij als volgt:

Das hauptsächlichste Material, welches ich über die Familie Banning besitze, ist niedergelegt in einem Werke des Amsterdamer Archivars ([1]) Elias, betitelt „De Vroedschap van Amsterdam" und enthält Nachrichten über die Familie Banning, die bis 1385 zurückreichen. Die meisten Akten dürften sich im Stadsarchiv in Amsterdam befinden. Wie es mir scheint, ist die früher sehr wohlhabende Familie Banning um die Zeit des 30jährigen Krieges in Verfall geraten und hat sich seit jener Zeit zerstreut. Heute giebt es zahlreiche Träger des Namens in Amerika, im holländischen Friesland und in Westfalen. Die westfälischen Träger des Namens stammen aber alle von einem und denselben Banning ab, der am Ende des 17. Jahrhunderts in der Grafschaft Tecklenburg auftaucht und der nach mündlicher Ueberlieferung in der Familie aus den Niederlanden gekommen ist. Zur Zeit der Reformation ist die Familie zum Protestantismus übergetreten, ein Teil jedoch später wieder katholisch geworden.

Es tut mir leid, dass ich Ihnen nicht mehr mitteilen kann, und ich empfehle mich Ihnen.

---

[1]) Was geen archivaris.

FAMILIE BANNING TE BRUSSEL.

N. N. Banning

- Joës Jos. van (?) Banning Aartspriester van Holland † te Amsterdam 29 April 1801, oud 62 jaren *misschien* broeder van Christiaan.
- Christaan Banning † te Laren (Gooiland) 13 Juni 1803 × Johanna Cath. Vierhuys woonde (en overleed waarschijnlijk) te Ransdorf (Westfalen).
  - Joannes Bernardus Willebrordus geb. Amsterdam 1791 † Antwerpen 27/1 1858 oud 66 jaren 2 maanden 20 dagen huwt 1° 27/6 1816 te Maastricht Anne Cath. Hubertina Martens 2° 1833 te Luik Anne Marg. Barbe Hubertina Weustenraad geb. te Maastricht 16 Juni 1807 † 15 Dec. 1898 te Ixelles (Brussel)

Uit het 1e huw.:

- Elisabeth Marie Hubertine geb. te Maastricht 5 Dec. 1818 † St. Truyen 4 Febr. 1904.

Uit het 2e huwelijk:

- Amélie Marie Elisab. Hubertine geb. St. Truyen en † 23/2 1841 oud 21 maanden aldaar.
- Philomène Marie Josephine Hubertine geb. St. Truyen † 13/1 1847 oud 5 jaar aldaar.
- Marie Cath. Cécile Hubertine geb. St. Truyen en † 14 Juli 1851 oud 17 mnd. aldaar.
- Emile Théod. Hub. Jos. geb. 12 Oct. 1836 † 13 Juli 1898 te Brussel × 22/6 1872 zijne nicht Marie Amélie Marg. Hubertine Weustenraad geb. te Tongeren 31/5 1846
  - Marie Cath. Marg. Justine geb. te Ixelles (Brussel) 10/9 1873 ongehuwd.
  - Eugène Franç. Jos. Michel geb. te Ixelles 29/9 1875 en aldaar † 16/3 1904 ongeh., doctor in de rechten en bibl. v. de Kamer der Volksvert.
- Marie Alphonse Jos. Hub. geb. te St. Truyen 23/10 1844 weduwnaar in 1e huw. van Thér. Ferd. Emma Lorent en echtg. in 2e van Marie Amélie Léopoldine Ghislaine Thomas geb. te Gend. Oud-officier van het Belg. leger en Directeur honoraire du ministère des Affaires Etrangères.
  - Uit het 2e huw.:
    - Jean Hubert Emile Marie Emmanuel geb. te Ixelles 5/1 1898.
    - Marg. Elise Hub^ine Marie Ghislaine geb. te Ixelles 25/11 1899.
- Jean Michel Eug. Hubert geb. te St. Truyen 22/1 1847 † te Ixelles 15/9 1872 zonder kinderen, leeraar aan het middelb. onderwijs van den hoogsten graad voor de wetenschappen.

MÉMOIRE BANNING.

(Considérations politiques sur la défense de la Meuse).

(I. La France et l'Allemagne devant la guerre de revanche. — Les routes d'invasion et les champs de bataille futurs).

II. Importance stratégique de Liége et de Namur. — Plans de défense de ces places en cas de passage d'armées belligérantes.

Si les considérations qui précèdent ont quelque valeur, l'importance stratégique des places de Namur et surtout de Liége dans l'hypothèse du passage d'une armée française ou allemande est une vérité qui s'impose. Les pages où M. le général Brialmont la discute et la démontre sont d'une haute portée (1). Nombre d'officiers et d'écrivains militaires éminents avaient tenu le même langage avant lui, l'ont répété après lui. „Qui est maître de la Meuse, a dit Jomini, est maître de la Belgique" (2) Le 28 janvier 1868, le général Renard commentait ainsi à la Chambre cette maxime stratégique: „La Meuse jouera un grand rôle si la guerre a lieu sur notre territoire; soit que nous ayons à nous défendre seuls contre une invasion, soit que des puissances belligérantes choisissent notre pays comme champ de bataille, la Meuse, je le répète, excercera une grande influence sur les opérations et sera d'un puissant secours pour celui qui en sera le maître".

Dans le système défensif de 1815, les forts et places de Dinant, de Namur, de Huy, de Liége, de Maestricht, de Venloo, nous en assuraient la possession. Après la dissolution du royaume des Pays-Bas, Liége demeura la position dominante. D'après le général Renard, „il est de toute évidence que les forteresses de Liége et de Namur ont une importance stratégique qu'on ne saurait méconnaître, et certes, ajoutait-il, en ce qui me concerne, je ne con-

---

(1) *Situation militaire de la Belgique*. Bruxelles, 1882, p. 185–197.

(2) „Prenons, par exemple, le théâtre de la guerre des Français en Belgique; il est tout simple que celui des deux partis qui sera maître de la Meuse, sera maître du pays; car son adversaire, débordé et enfermé entre la Meuse et la mer du Nord, ne pourrait recevoir bataille parallèlement à cette mer, sans courir risque d'une perte totale". *Tableau analitique des principales combinaisons de la guerre*, p. 261.

sentirai jamais à leur destruction." — „Liége, écrivait le *Spectateur militaire* des Pays-Bas, peut être considérée comme la clef de toutes les opérations françaises-allemandes en Belgique." — „Liége, a dit M. Hue, domine la Meuse depuis Mézières jusqu'à Ruremonde." D'après le général Cosseron de Villenoisy, „la position de Liége a une importance stratégique reconnue de tous temps, et elle peut devenir quelque jour le théâtre de graves événements militaires." (*Journal des Sciences militaires*, 1873).

„Tout l'intérêt militaire belge est à Liége, suivant la *République française* (6 avril 1874); Liége seule peut assurer l'indépendance de ce pays." M. Ténot s'exprime dans le même sens: „Il suffit d'une marche de 30 kilomètres, à partir de la frontière prussienne, pour atteindre la grande cité belge de Liége, *qui est la clef de la vallée de la Meuse.* Les chaussées et les chemins de fer qui relient Cologne et Dusseldorf à Aix-la-Chapelle convergent ensuite vers Liége. De Liége, la vallée de la Meuse, prolongée directement par celle de la Sambre, ouvre largement la route de France [1]." C'est pour cela que le général Liagre disait à son tour: „La vallée de la Meuse est devenue une ligne d'opération extrêmement importante pour la Belgique depuis que la France a perdu l'Alsace et la Lorraine. La vallée de la Meuse, ainsi que l'a dit M. Thiers, est devenue la ligne d'opération des armées belligérantes dans le cas d'une guerre entre l'Allemagne et la France Si l'Allemagne attaque la France, elle a un intérêt IMMENSE à passer la Meuse à Liége ou à Namur pour attaquer la France par le nord. Réciproquement si la France attaque l'Allemagne, elle aura un *grand* intérêt stratégique à passer par l'un ou par l'autre des ponts de la Meuse pour chercher à pénétrer en Allemagne par le Bas-Rhin". (*Annales parlementaires*, 9 avril 1880 [2]).

Un simple coup d'oeil sur la carte explique et justifie ces opinions. Indépendamment des avantages de sa situation géographique, Liége est le noeud de jonction de six lignes de voies ferrées et possède six ponts sur la Meuse. Les trois grandes lignes internationales de l'Allemagne du Nord, dont l'une se prolonge jusqu'à Dantzig, convergent par Aix-la-Chapelle sur Liége. Trois

(1) *La Frontière*, p. 312.
(2) Voir Brialmont, *Situation militaire de la Belgique*, p. 192 et suivantes.

gares, de vastes bâtiments publics, de nombreux établissements industriels en font une place de dépôt de premier ordre. Aussi la pensée de concentrer sur la Meuse la défense de la Belgique se fit-elle jour de bonne heure. Même après que le comité de défense de 1847 se fut prononcé, le 5 février 1848, en faveur d'Anvers, on continua de lui opposer Namur ou Liége (1). Le colonel von Olberg, qui représentait en 1855 la Prusse à Bruxelles comme attaché militaire, au moment où s'élaborait le plan du camp retranché et l'agrandissement d'Anvers, protestait avec force contre ce dessein et soutenait que c'était la Meuse qu'il fallait fortifier en défendre. Dans les premières années qui suivirent la guerre de 1870, l'état-major allemand persistait plus que jamais dans ces vues. Le major de Sommerfeldt, alors attaché militaire de la légation d'Allemagne, ne cessait d'insister sur la nécessité, le devoir de la Belgique de fortifier Liége et Namur, de crainte que les Français n'y devançassent les Allemands (2).

Depuis, les rôles ont été intervertis. On est aujourd'hui convaincu en Allemagne qu'on aura toujours l'avance. Aussi, tandis que les officiers français mettent en relief le péril d'une invasion allemande par la vallée de la Meuse et nous pressent de la fermer, l'état-major à Berlin garde le silence. Interrogé à ce sujet (novembre 1876), le maréchal de Moltke a dit lui même qu'au point de vue de l'Allemagne il n'était pas nécessaire, qu'il pouvait même y avoir des inconvénients à fortifier Namur. „Quant à l'amélio-

---

(1) Voir M. Malou, *Annales parlementaires*, 1857—58, p. 1370.

(2) „Il m'a dit et redit en termes presque suppliants: il faut mettre Namur et Liége en état de défense Il ne s'agit pas de grands travaux, mais seulement d'un système n'entraînant qu'une très modique dépense. Il a lui-même fait remarquer que ces travaux sont indisponsables dans les deux sens: vous pouvez déclarer en les proposant que vous les faites aussi bien pour le cas d'une armée venant d'Allemagne que pour celui d'une armée venant de France. Nous (les Allemands) ne demandons donc pas de privilège, mais nous tenons à ce que la ligne de la Meuse soit barrée. J'ajouterai, puisque j'en ai l'occasion, et avant de quitter ce point, que le maréchal de Moltke, à qui on racontait il y a quelques mois que nous allions travailler à Namur et à Liége, répondit: *Enfin!* En somme, je ne puis mieux condenser la pensée de mon interlocuteur qu'en répétant les mots dont il s'est servi: *Tout ce que nous vous demandons, c'est de tenir cinq jours; cela fait, votre tâche sera remplie.* Le reste nous regardera". Lettre de M. le baron Lambermont à M. L. Davaux, 12 mai 1875. Cet entretien avait lieu en février 1875.

ration des places de la Meuse, ajoutait-il, c'est une question que vous devez examiner exclusivement au point de vue de la défense de la Belgique". Ce langage dans la bouche d'un homme qui pèse toutes ses paroles, mis en regard de celui qui nous avait été tenu auparavant, signifie clairement que si l'Allemagne ne désire pas rencontrer de forteresses sur la Meuse, la Belgique a des intérêts tout opposés Pour qui connaît les vues échangées à ce sujet depuis 1815 et l'importance attachée par l'Allemagne à la défense de la Meuse, le changement survenu à cet égard dans son attitude depuis 1875 est un des syptômes les plus graves de la situation actuelle; il devrait suffire pour ouvrir les yeux. C'est le signe certain que l'Allemagne substitue désormais vis-à-vis de la France l'offensive à la défensive, même par notre territoire.

Au surplus ce n'est pas seulement depuis 1870 que l'importance stratégique de Liége a été constratée, même en Belgique. En 1859, le 16 août, le général Chazal disait à Chambre: „Au point de vue stratégique et *dans certaines hypothèses politiques*, Liége et Namur offraient des avantages; mais ces avantages peu importantes étaient loin de compenser les inconvénients attachés au choix de ces positions." Il s'agissait alors de choisir un point de concentration absolue de toutes nos forces; il est digne de remarquer que Liége fut une position discutée même à ce point de vue; mais le débat était réellement et devait être entre Bruxelles et Anvers. Cependant il fut toujours entendu que, même après la désignation d'Anvers, le nouveau système comprenait, d'après le général Chazal, „quelques autres places assurant le *libre passage* et la *défense* de nos DEUX grands fleuves". Liége et Namur étaient alors et devaient rester les points occupés sur la Meuse. Aussi voit-on successivement les inspecteurs généraux Weiler et Leclercq, avec l'assentiment du général Chazal, élaborer le plan d'un camp retranché à Namur; le général Guillaume prévoit après 1870 qu'il faudra faire peut-être de Liége et de Namur l'équivalent d'Anvers. Le général Renard veut transformer les ouvrages de Namur et de Liége en ajoutant notamment pour cette dernière ville un fort sur la hauteur de Saint Gilles C'est à la suite de ces antécédents que le général Brialmont élabora, d'accord avec le général Liagre, le plan qu'avec divers remaniements imposés par les transformations récentes de l'artillerie, il défend encore aujourd'hui.

Il n'est pas besoin de grandes connaissances militaires pour reconnaître d'emblée que les fortifications actuelles de Liége et de Namur qui — il convient de ne pas l'oublier — font partie du système de 1859, sont devenues absolument intenables. Elles sont dominées par les hauteurs voisines et incapables de toute résistance. A Namur, la citadelle est à une altitude de 120 mètres; la colline de Bouge en face en a 170, et le bois de Marlagne, en avant des ouvrages, est à 250 mètres. A Liége, la citadelle est à 170 mètres d'altitude; Saint-Walburge est à 197 mètres, et Saint-Gilles (bois) est à 185 mètres. De même la Chartreuse qui est à 120 mètres de hauteur est dominée du plateau de Beyne-Heusay qui en mesure 235, du bois d'Angleur à 175 mètres, de Jupille à 175 mètres. On aurait beau améliorer, transformer ces trois ouvrages de défense, s'ils restent au même emplacement, les mêmes conditions topographiques subsisteront contre eux et les annihileront. D'après le général Renard, qui en conçut un moment le dessein, il aurait fallu *6 millions* pour transformer sur place la citadelle et la Chartreuse de Liége; c'eût été évidemment de l'argent perdu, surtout si l'on tient compte des moyens d'attaque dont dispose l'artillerie actuelle de siège.

Mais il se présente ici une considération plus grave. Les forts de Liége sont contigus à la ville et presque enclavés dans les habitations; la citadelle de Namur est très rapprochée de la cité. Il serait de toute impossibilité d'attaquer ni de défendre ces ouvrages sans exposer les villes qu'ils dominent, Liége surtout, à de graves dommages et à une destruction au moins partielle. Il y a plus; le droit actuel des gens interdit à la vérité de bombarder les places ouvertes; mais il ne définit pas avec une certitude la condition des villes sans enceinte, mais protégées par des forts à distance. La question a été soulevée en 1874 à Bruxelles dans la conférence qui y discuta les lois de la guerre. Le plénipotentiaire néerlandais demanda qu'il fût entendu „qu'une ville non munie d'une enceinte mais entourée de forts détachés" serait réputée ville ouverte, à condition qu'elle ne contint pas de troupes et que ses habitants ne prissent pas de part à la défense; mais un des chefs de l'état-major allemand, le général de Voigt Rhetz s'y opposa. (1) „Les places ouvertes, disait-il, qui sont dans le rayon

---

(1) *Actes de la Conférence.* Protocole II, p. 37 (Séance du 31 juillet 1874).

des forts, doivent être considérées comme places fortes." Le délégué russe, baron Jomini, proposa de stipuler que les places ouvertes, mais commandées par des forts, ne pourraient être bombardées que si elles participaient à la défense. Une déclaration en ce sens fut actée au procès-verbal, mais elle est dépourvue jusqu'ici de toute sanction internationale. La France a évité de se prononcer, et l'Allemagne a si peu renoncé à sa thèse que lorsque la conférence fut saisie d'une demande des habitants d'Anvers proposant de statuer qu'on ne pourrait bombarder les quartiers purement civils des villes fortifiées, le général de Voigts-Rhetz la repoussa nettement en déclarant et faisant consigner au procès-verbal, puis au protocole, que, „le bombardement étant un des moyens les plus efficaces pour atteindre le but de la guerre, il est impossible de satisfaire au désir des intéressés (1)."

Cette doctrine était conforme à la pratique des Allemands pendant la guerre de 1870. Des vingt-deux villes qu'ils ont prises à cette époque, une seule l'a été par un siège régulier; les autres ont été forcées par la famine et le bombardement. Il est même arrivé que, pressé par le temps, voulant hâter la reddition, comme à Péronne et à Toul, on s'est borné à tirer sur les villes elles-mêmes sans toucher aux travaux de défense Cette tactique a presque toujours réussi; elle s'explique par la nécessité, pour un pays où le service est universel, d'abréger autant que possible la durée d'une guerre. Si les Allemands ou les Français se présentaient devant Liége ou Namur, comme il s'agirait précisément pour les belligérants de gagner l'un sur l'autre une couple de jours, quelques heures peut-être, il faudrait tout craindre des exigences d'une telle situation, en présence de l'état incertain des maximes du droit des gens et des usages certains suivis dans les dernières guerres.

Que l'on transforme ou non les ouvrages actuellement existants sur la Meuse, s'ils sont maintenus à la place qu'ils occupent,

---

(1) *Actes de la Conférence*, p. 38. L'histoire abonde en exemples de commandants militaires qui durent capituler sous la pression des habitants, après quelques heures de bombardement. Il en est qui, ne pouvant résister, se suicidèrent pour ne pas trahir leur devoir. C'est ce que fit notamment le colonel Beaurepaire à Verdun en 1792. Cf. Wauermans, *Les citadelles du sud et du nord d'Anvers*. Bruxelles, 1880, p. 130.

non seulement ils ne pourront fournir une défense sérieuse, mais ils seront un très grand danger pour les villes de Liége et de Namur. Le centre même de la première de ces villes serait inévitablement détruit dès que le feu serait ouvert sur la citadelle. La cathédrale de Strasbourg elle-même n'a pas été épargnée en 1870. Il résulte forcément de là qu'il faut ou raser absolument les fortifications existantes à Namur et à Liége en renonçant à toute défense de ces positions, ou, si l'on entend les garder, si l'on veut conserver ces deux têtes de pont sans lesquelles il ne nous reste aucune action sur la rive droite de la Meuse, aucun contact avec ses populations, il faut les transporter à distance dans des conditions appropriées à la portée actuelle de l'artillerie.

C'est à cette nécsssité que pourvoit le plan de défense proposé par le général Brialmont. D'après son premier projet esquissé dans la *Situation militaire de la Belgique* (1). Liége aurait été couverte sur la rive gauche par deux forts, un fortin et deux redoutes; sur la rive droite par un fort et six redoutes. Ces travaux représentaient une dépense evaluée à 12 millions. Conçus au point de vue purement militaire, ils atteignaient le but d'intercepter le passage aux armées belligérantes au prix de la plus faible défense possible; mais comme tous les points dominants n'eussent pas été occupés, ils n'auraient pu fournir une résistance prolongée. Ce qui était plus grave, c'est que le plus grand diamètre de cette double tête de pont n'excédait pas onze kilomètres, et le plus petit en mesurait à peine six. Liége n'eùt donc pas été à l'abri des projectiles ennemis, aujourd'hui surtout que leur puissance destructive s'est accrue en même temps que la portée des canons. C'est pour obvier à ces inconvénients et réaliser une défense efficace sous tous les rapports que le général Brialmont propose de la reporter à sept kilomètres en moyenne de la place. Liége serait enveloppée de six forts, trois sur chaque rive, reliés entre eux par cinq redoutes ou grandes batteries. En évaluant à 1.800.000 francs les frais de construction de chaque fort, et à 1.200.000 francs ceux des redoutes, la dépense totale ressortirait à 16.800.000 francs. Liége à ce prix serait à l'abri de tout danger; le passage serait

(1) P 235. Liége et Namur devraient être défendues par quatre forts, trois fortins à coupole et quatre redoutes permanentes. Mais ce dispositif a été modifié, comme il est dit ci-dessus.

efficacement fermé, et notre action militaire s'étendrait sur les deux rives de la Meuse.

A Namur, la citadelle n'est pas directement contiguë à la ville. On la transformerait en érigeant un fort à l'emplacement des lunettes avancées et un fortin sur la hauteur de Bouge d'où l'on plonge à l'intérieure de la citadelle. Ces ouvrages coûteraient $5^1/_2$ millions.

Les frais d'armement peuvent s'estimer à environ six millions; mais ils seraient couverts par la revente des terains disponibles de la citadelle et de la Chartreuse à Liége ainsi que par celle du matériel existant. La dépense totale n'excederait donc pas 22.300.000 francs.

Ce sacrifice paraît insignifiant en présence du but politique et militaire qu'il s'agit d'atteindre. La condition de Namur serait notablement améliorée, celle de Liége pleinement sauvegardée; ces deux places rempliraient l'office que leur situation géographique et le droit international nous imposent. Une armée allemande ou une armée française ne pourrait occuper Liége ou Namur ni en faire des bases d'opération sans s'astreindre à un siège régulier. Le but du passage serait dès lors manqué ou du moins bien compromis. Les difficultés politiques qui naîtraient de la violation du territoire belge aidant, il est probable qu'on y renoncerait: là gît la vertu préventive de la fortification de Liége.

Admettons toutefois que les circonstances seraient plus fortes, l'irruption inévitable; un siège, ne durât-il qu'une dizaine de jours, aurait dans ce cas donné une sanction à notre neutralité et sauvé le prestige du nom belge; peut-être même aurait-il fourni à l'armée concentrée entre l'Escaut et la Meuse l'occasion d'intervenir utilement. Mais quelle que pût être la marche des événements, si les belligérants, en pénétrant dans la vallée de la Meuse, n'y apportaient quant à nous aucune arrière-pensée, s'il s'agissait simplement pour eux de passer par la voie la plus directe ou la plus aisée pour atteindre l'ennemi, notre résistance, efficace probablement sous le rapport militaire, le serait certainement sous le rapport politique. En serait-il de même si le passage n'était qu'une invasion déguisée, si des convoitises territoriales conduisaient les armées étrangères sur notre sol? Cette hypothèse mérite un examen attentif.

III. L'Allemagne et la frontière de la Meuse. — Conséquences possibles de la guerre future.

Les territoires qui s'étendent entre la Meuse et le Rhin sont depuis des siècles et resteront longtemps encore l'objet d'appétits invétérés, de compétitions sanglantes. Occupés par des populations mixtes sous le rapport de la race, de la langue, des institutions et des mœurs, ils ont passé par les dominations les plus diverses et souffert des mutilations fréquentes. Les lignes de frontière qui les coupent sont entièrement artificielles; elles ne correspondent pas à des groupes nationaux non plus qu'à des déterminations géographiques ou historiques Des vues politiques, des convenances militaires les ont établies exclusivement. C'est un des rares tracés qui subsistent des traités de 1815, et la Conférence de Londres a plutôt empiré qu'amélioré ici l'œuvre du Congrès de Vienne.

Sans sortir de ce siècle, la question de la possession de la rive droite de la Meuse s'est posée dans toute sa gravité au lendemain la chute du premier Empire. Le traité de Paris du 30 mai 1814 avait prévu la création d'un royaume des Pays-Bas. Des articles secrets en réglaient sommairement les limites; ils portaient:

Article III. „L'établissement d'un juste équilibre en Europe exigeant que la Hollande soit constituée dans les proportions qui la mettent à même de soutenir son indépendance par ses propres moyens, *les pays compris entre la mer, les frontières de la France telles qu'elles se trouvent réglées par le présent traité et* LA MEUSE, seront réunis à toute perpétuité à la Hollande.

„Les frontières sur la rive droite de la Meuse seront réglées selon les *convenances militaires* de la Hollande et de ses voisins."

Article IV. — „Les pays allemands, sur la rive gauche de la Meuse, qui avaient été réunis à la France depuis 1792, serviront à *l'agrandissement de la Hollande* et à des compensations pour la Prusse et autres Etats allemands".

Cette matière était réservée aux négociations futures; en attendant, la convention militaire du 31 mai 1814 stipula que les armées anglo-hollandaises occuperaient la rive gauche et les Prussiens la rive droite de la Meuse. Ce fut le point de départ de difficultés immédiates Les hommes d'Etat prussiens cherchèrent dès lors à con-

vertir ce droit d'occupation en un droit de souveraineté et à s'installer dans la ville de Liége. Lord Castlereagh s'opposa à cette prétention; il soutint que la Prusse n'avait pas le droit d'occuper Liége, qui était située sur la rive gauche de la Meuse, et que, d'un autre côté, la Hollande devait conserver tous les territoires qui, en 1792, lui appartenaient sur la rive droite (1). Wellington appuya ce système; il aurait voulu le royaume des Pays-Bas jusqu'au Rhin dans l'intérêt de sa défense militaire; il cherchait à apaiser par cet agrandissement les froissements provoqués en Belgique par la cession à la France de huit cantons des provinces du Hainaut et de Namur (2). La résistance des Allemands ne permit pas à ce projet d'aboutir; mais les négociateurs anglais ne s'attachèrent que davantage à faire attribuer aux Pays-Bas ce qu'ils appelaient la *lisière de la Meuse* et la principauté de Liége. L'intérêt militaire l'emportait encore à leurs yeux dans cette combinaison sur l'intérêt commercial. „J'appuyai et je favorisai de toute manière la *lisière de la Meuse* — écrit à ce sujet le baron de Gagern, -- mais ce fut plutôt l'invention et l'œuvre des Anglais: c'était une question purement militaire se rattachant au système défensive (3).

Ce diplomate, qui défendait à Vienne les intérêts de la maison d'Orange, en secondant les Anglais pour obtenir la Meuse, insistait en même temps pour faire attribuer aux Pays Bas la principauté de Liége et le Luxembourg. Les pressantes démarches que Castlereagh appuyait non sans laisser percer lui-même quelque défiance à l'égard des Belges, attiraient au baron de Gagern les vifs reproches de Stein et de Metternich. Le premier l'accusait de servir la Hollande au détriment de l'Allemagne; le second alléguait la nécessité d'établir fortement la Prusse et la Bavière sur la rive gauche du Rhin pour sauvegarder la situation de l'Autriche, et la difficulté de confier dès lors aux Pays-Bas la garde du Luxembourg (4).

---

(1) Dépêche de lord Castlereagh à lord Clancarty, 14 août 1814. *Memoires*, X, p. 86.

(2) Dépêches du duc de Wellington à lord Castlereagh, 17 et 27 octobre 1814. *Memoirs*, X, p. 167 et 177. Ces cantons ont été restitués après Waterloo.

(3) *Mein Antheil an der Politik*. Stuttgart, 1823. T. II, p. 114.

(4) *Vergessen Sie über dem Batavisiren des Germanisiren nicht*, disait Stein à

Quand les articles 25 et 66 de l'acte final de Vienne eurent enfin stipulé que les Pays-Bas garderaient, à quelques cantons près, les anciens départements de l'Ourthe et de la Meuse inférieure, ainsi que les deux rives de la Meuse depuis Venloo jusqu'à Mook, Gagern eut un cri de triomphe: „Ce fut, dit-il, de la part de la Prusse une concession extraordinaire envers l'Angleterre et le roi des Pays-Bas: les Anglais s'efforcèrent sincèrement de le reconnaître et d'y répondre.... Lord Castlereagh a réussi au-delà de nos espérances et des siennes. La lisière de la Meuse surpasse toutes mes attentes. En insistant moi-même fortement sur Limbourg (a) je n'y comptais pas!... Mais le gain principal, en considérant les anciens traités, demeure toujours le pays de Liége, si étendu, si riche, si industrieux, si uni par la langue, les moeurs, les voeux aux Pays-Bas. C'était l'object des désirs jadis manifestés par des hommes d'Etat néerlandais perspicaces, de M. Falck notamment; c'était le voeu du pays, exprimé par le prince-évêque ici présent, qui m'a soutenu de tout son aide en complétant mes données statistiques imparfaites. Mon effort principal a été dirigé de ce côté, et les Anglais l'ont trouvé naturel et légitime [1].

Il est nécessaire de rappeler ces actes trop peu connus, ce langage trop oublié pour faire comprendre au prix de quelles luttes le royaume des Pays-Bas s'est installé sur la rive droite de la Meuse, de combien peu il s'en est fallu que dès 1815 la Belgique ne subît une mutilation irrémédiable. Si les défiances qui existaient déjà alors à notre égard, non seulement à Berlin et à Vienne, mais aussi à Londres et à La Haye se fussent accentuées, si l'on eût pressenti les événements de 1830, il n'est pas permis de douter que dès ce moment la Confédération germanique se fût étendue jusqu'à la Meuse. Encore n'abondonna-t-elle pas cette limite sans conditions.

Gagern (T. II, p. 55 et 56). Lui-même, malgré les instructions formelles du prince d'Orange, laisse échapper cette réflexion:

„Les Pays-Bas formaient le cercle de Bourgogne, le dixième cercle de l'Allemagne. A tout prendre, le sang allemand reconquis. En justice et droit des gens, je n'entrevois pas trop ce qui peut obliger les Allemands de renoncer au tout et à la partie". *Ibid.*, p. 130.

[1] *Mein Antheil*, II, p. 114, 115 et 124.

(a) *L'ancien Duché* de ce nom situé entre Liége, Verviers et Aix-la-Chapelle, actuellement partagé entre la Prusse et la Belgique (note de l'éd. du mém. dans les Publ.).

Le duc de Wellington, préoccupé surtout de l'idée de faire des Pays-Bas une vaste tête de pont pour assurer ses communications avec l'Angleterre, sans négliger la Meuse, attachait cependant plus d'importance à l'Escaut. C'est là et sur la côte qu'il entendait réunir les principaux moyens de défense. Mais l'Allemagne, „dont la véritable défense était sur la Meuse (1)", protesta contre ce système. Les puissances du Nord firent observer à Wellington que ce n'était pas assez des citadelles de Liége et de Namur, des forts de Huy et Dinant pour s'assurer la ligne de la Meuse, au cas où l'Allemagne y devrait concourir à la défense de la Belgique. Ces réclamations n'avaient pas cessé quand se réunit, en 1818, le Congrès d'Aix-la-Chapelle. Le protocole militaire du 15 novembre donna une satisfaction partielle à l'Allemagne; il statuait qu'*un certain nombre de forteresses des Pays-Bas recevraient des garnisons anglaises et prussiennes*, *dès que le casus fœderis serait declaré contre la France* (2).

Les points que la Prusse se réservait d'occuper étaient les citadelles de Huy, de *Namur* et de Dinant, ainsi que le places de Charleroi, Mariembourg et Philippeville. Les Anglais devaient garder Ostende, Nieuport, Ypres, Termonde, etc. Le roi des Pays-Bas se refusa à admettre des troupes étrangères à Anvers, à Tournai et à *Liége;* pour le surplus, il accéda au protocole. L'Allemagne prenait donc moralement pied sur la Meuse. Au premier mouvement offensif de la France, elle devait s'installer, de concert avec le roi des Pays-Bas, à la tête de l'Entre-Sambre-et-Meuse. Tout vestige de cette situation n'a pas disparu en droit (3).

(1) Général Goblet, *Les cinq grandes puissances de l'Europe et la Belgique*. Bruxelles, 1863, p. 37. Le général Goblet critique vivement le système de défense de Wellington; suivant lui, c'est à Namur qu'il eût fallu concentrer la défense de la Belgique contre la France.

(2) *Ibid.*, p. 79. — Voir Treitschke, *Deutsche Geschichte*, II, p. 471.

(3) Par l'article secret de la convention des forteresses du 14 décembre 1831, ratifié séparément le 5 mai 1832, le roi des Belges a été mis vis-à-vis des quatre puissances dans la position où se trouvait à leur égard le roi des Pays-Bas. D'après cet article, qui n'est pas abrogé, le roi de Prusse aurait le droit d'occuper Namur „si la sûreté des forteresses dont il est question dans cet article venait à être compromise". Le gouvernement belge, sous la réserve de son indépendance et de sa neutralité, serait tenu dans ce cas de se concerter avec l'Allemagne pour la garde de ses positions. La seule restriction résultant non de l'article secret, mais de la convention de 1818, qui y est visée, c'est qu'il faut pour cela que le *casus fœderis* soit déclaré par les *quatre* cours.

Cela ne suffit pas à rassurer les généraux prussiens. N'ayant aucune foi à la force de résistance du royaume des Pays-Bas, ils demandèrent qu'un corps d'observation fût concentré en permanence dans le Bas-Rhin afin de se porter au besoin en Belgique même avant une déclaration de guerre. Le général Müffling reçut l'ordre de se rendre d'Aix-la-Chapelle à Bruxelles pour négocier un arrangement en ce sens. Mais le roi Guillaume, soutenu par le ministre d'Angleterre à sa cour, lord Clancarty, refusa de subir cette restriction nouvelle de sa souveraineté, malgré les allusions du négociateur aux dispositions hostiles des Belges à son égard. Après quatre mois de tentatives infructueuses, le général Müffling dut renoncer à la réalisation de ce dessein (1).

On conçoit le bouleversement que la révolution de 1830 apporta à un système si laborieusement établi et les sentiments qui durent l'accueillir au dehors: irritation en Allemagne, regrets en Angleterre, convoitises à peine déguisées en France. La Conférence de Londres se réunit sous ces impressions et en subit jusqu'au bout l'empire. Au lieu d'améliorer les conditions territoriales de l'ancien royaume des Pays-Bas, elle les aggrava contre nous. L'Allemagne reprit vers la Meuse la marche que l'ascendant tout puissant de l'Angleterre avait contenue en 1815 Il n'est aucun esprit politique en Europe qui ne reconnaisse aujourd'hui que la Belgique indépendante a été mal délimitée. Le tracé des XXIV articles est une oeuvre pleine d'arrière-pensées trahissant ici l'ignorance ou la défiance, ailleurs l'hostilité ou des espérances ambitieuses. Le pays est ouvert aux trois extrémités du triangle qu'il forme; il n'a de limites politiques ni militaires nulle part. Le développement national de la Belgique, dans le sens européen, a sensiblement souffert de cette situation; peut-être aurait-il avorté si la France ne fût entrée à partir de 1830 dans une période de déclin qui a arrêté sa force d'expansion en même temps que l'Allemagne était paralysée par l'antagonisme de la Prusse et de l'Autriche.

La destinée de la Belgique est intimement liée à la possession et à la libre disposition des deux fleuves qui la traversent. L'Escaut est un fleuve commercial; notre avenir au point de vue économique ne sera pleinement sauvegardé que par la co-souve-

(1) H. von Treitschke, *Deutsche Geschichte im 19ten Jahrhundert*, II, p. 472.

raineté de ce fleuve jusqu'à la mer, c'est-à-dire par la possession de la Flandre Zélandaise. La Meuse est une ligne politique et militaire dont l'occupation depuis Dinant jusqu'en aval de Maestricht est la véritable condition de notre indépendance. C'est la question historique du Limbourg (a) et même du Luxembourg, car le grand-duché entre les mains de l'Allemagne ou de la France entraînerait à bref délai la perte de la rive droite de la Meuse. Les hommes politiques de 1830, en revendiquant avec une suprême énergie de la Conférence la possession du Luxembourg, du Limbourg, de la Flandre Zélandaise, obéissaient à un sentiment profond des nécessités de notre existence nationale.

Quand on relit aujourd'hui les actes diplomatiques et parlementaires de cette époque, on discerne aisément les idées générales qui l'ont dominée. Les discours prononcés par M. Nothomb à la Chambre, le 26 octobre 1831 et le 4 mai 1839, celui qu'y fit M. Devaux, le 7 mars 1839, en demeurent une expression particulièrement remarquable; ils montrent clairement sous quelles préoccupations le traité des XXIV articles a été conçu par les puissances et subi par nous. La Belgique n'inspirait que défiance à l'Allemagne; c'est dans l'intérêt de cette puissance que la Conférence a voulu nous éloigner de la Meuse. C'est en vertu de ses décisions que la Confédération germanique est venue avec la Hollande prendre position sur la Meuse dans le Limbourg (a), que l'une et l'autre ont été maintenues en possession de Luxembourg, dans le but d'y garder contre la France la ligne stratégique de la Meuse.

L'Allemagne corrigeait ainsi les transactions de 1815; elle faisait en même temps une démonstration contre la France, où la question de la frontière naturelle du Rhin, cette idée politique de Richelieu, adoptée après lui par la Monarchie, la Révolution et l'Empire, venait de renaître et fut à l'ordre du jour depuis 1814 pour le rester jusqu'en 1870 (1). En présence de cette menace, accentuée

(a) C'est ici la *province actuelle* du Limbourg *néerlandais* dont M. Banning fait mention (note de l'éd. du mém. dans les Publ.).

(1) Au lendemain de la Restauration, le marquis de Jaucourt, ministre intérimaire des affaires étrangères de Louis XVIII, écrivait à Talleyrand, envoyé au Congrès de Vienne: „La ligne du Rhin en Belgique, la seule place de Luxembourg ferait bondir des recrues; mais, croyez-moi, on n'est nullement touché d'une poli-

peut-être par les intrigues constantes de Talleyrand à Londres, il fut entendu entre l'Angleterre et les trois puissances du Nord que la barrière européenne, supprimée sur la frontière franco-belge, se relèverait sur la Meuse, que l'Allemagne se substituant au royaume des Pays-Bas, en garderait les deux extrémités, qu'elle ne reculerait pas et ne céderait rien de ses droits acquis en 1815. L'échange d'une partie du Luxembourg contre la rive droite de la Meuse dans le Limbourg (a) fut une combinaison toute à son avantage, quoiqu'elle n'eût alors, dans la pensée de ses auteurs, qu'un caractère purement défensif M. Nothomb eut à ce sujet des accents prophétiques, et M. Devaux prévit la possibilité d'une future alliance de conquête franco-russe, peut-être même franco-prussienne.

C'est cette situation européenne que la guerre de 1870 a totalement renversée. Le courant français vers le Rhin a fait place à un courant germanique vers la Meuse. Dans leur répartition actuelle entre l'Allemagne, la Hollande, la Belgique, le Luxembourg et la France, les territoires compris entre le Rhin et la Meuse demeurent litigieux malgré les traités, par la force des choses et la puissances des intérêts; mais la pression, venue si longtemps de l'Ouest, s'exerce maintenant du côté opposé. L'hégémonie du continent a passé en d'autres mains; la Confédération germanique, constituée seulement pour la défense, a fait place à l'Empire d'Allemagne, gouverné par une dynastie conquérante.

La Hollande est incapable de garder la Meuse dans le Limbourg (1), en face de Dusseldorf, l'un des points faibles de la frontière allemande; elle y a publiquement renoncé le jour où elle a

---

tique désintéressée qui armerait pour l'intégrité de la Saxe et la balance de l'Europe, telle qu'elle était en 1792" (9 mai 1814). — „Nul ne doute que pour reprendre la Belgique et se reporter sur le Rhin tous les soldats et même les recrues ne coürussent..." (29 octobre 1814). — „Je pensais, moi, qu'il (Napoléon) aimerait à être attaqué, pour s'allier tout par la commune haine pour les étrangers; mais peut-être est-il vrai que la réunion de la Belgique et la ligne du Rhin sont un autre intérêt *presque aussi national;* et puis un succès, si la rapidité de sa marche le lui faisait obtenir, fera un effet prodigieux" (27 mars 1815). Pallain, *Correspondance du prince de Talleyrand et du roi Louis XVIII*, p. 443, 137, 356. Les puissances alliées connaissaient ces dispositions de la France et se réglaient en conséquence. Voir *ibid.*, p. 137 et 430.

(a) Voir la note à la page 401.

démantelé Venloo et Maestricht. Même au point de vue économique et politique, l'échec de la combinaison de 1839 est ici complet. Maestricht est une ville morte; en comparaison d'Aix et de Liége, elle paraît une ruine.

Le grand-duché de Luxembourg ne compte guère; rien de plus précaire que son existence. L'Angleterre elle-même lui a porté le coup de mort au lendemain de sa constitution, et il existe un office diplomatique de M. de Bismarck, daté du 3 décembre 1870, en vertu duquel la chancellerie allemande peut se déclarer dégagée, s'il lui plaît, des obligations du traité de 1867.

Une simple lisière, formée en avant de Metz par les côtes de Lorraine, sépare encore de ce côté l'Allemagne de la Meuse. Aussi longtemps que la France restera sous le coup de ses désastres de 1870, que la supériorité militaire de l'empire germanique subsiste incontestée, la Hollande et la Belgique supporteront fatalement les conséquences de la rupture de tout équilibre des forces en Europe. Si le traité des XXIV articles était à refaire aujourd'hui, les Pays-Bas, l'Angleterre, la France et la Russie elle-même montreraient certainement autant d'empressement à renforcer la Belgique qu'elles y marquaient de répugnance autrefois. C'est que la Belgique, ouverte au nord et au sud sur la frontière orientale, a laissé la place libre à l'Allemagne qui, transformée en puissant Etat militaire, ayant substitué à l'ancien système défensif de la Confédération une organisation essentiellement offensive, de Cologne, d'Aix, de Trèves et de Metz, glisse aujourd'hui aussi irrésistiblement vers la Meuse que la France se portait jadis vers le Rhin.

Et ce n'est pas seulement ici l'effet d'une réaction accidentelle succédant inévitablement à une action en sens inverse. La limite *naturelle* de la Meuse n'est pas une idée qui date d'hier. C'est, nous l'avons montré déjà, une tradition qui remonte au moyen âge, qui a pris clairement corps en 1815 et n'a pas cessé depuis cette époque d'être fréquemment affirmée en Allemagne. Après la bataille de Leipzig, quand les alliés pénétrèrent en France, ils réunirent sous l'administration d'un seul commissaire général les contrées entre le Rhin et la Meuse et les réservèrent comme des territoires disponibles. Dans le premier project d'organisation fédérale préparé en 1815 par la Prusse, on lit ces lignes: „On

a proposé d'incorporer la Belgique et si possible tous les Pays-Bas dans la Confédération allemande. CETTE IDÉE PARAIT EXCELLENTE. On reconstituerait avec ces pays le cercle de Bourgogne sous la direction autonome du prince des Pays Bas (1)".

Ce projet n'échappa pas à l'attention des négociateurs français au Congrès de Vienne. „Un plan avait été conçu d'unir par une *ligue très étroite et perpétuelle* l'Autriche et la Prusse et avec elles la Hollande accrue des Pays-Bas, les Etats allemands et même la Confédération suisse. Le but principal était d'isoler la France dans l'Europe et de l'entourer d'Etats parmi lesquels il lui fût impossible de trouver un allié (2)".

On a vu les efforts prolongés faits pour obtenir l'adjonction de la principauté de Liége à l'Allemagne ainsi que la possession de la rive droite de la Meuse dans le Limbourg (a). Les patriotes allemands protestèrent longtemps contre la décision qui réunit ces contrées au royaume des Pays-Bas et la représentèrent comme une humilation nationale. Le 2 décembre 1830, le baron de Stein écrivait encore à Gagern: „On a affaibli la frontière allemande en lui enlevant Limbourg(b), *Liége*, Luxembourg et même la Gueldre prussienne. Il y eut des gens assez insensés pour vouloir réunir à la Belgique la rive gauche du Rhin jusqu'à la Moselle. C'est l'envie hanovrienne dont s'inspirait l'esprit borné de Castlereagh qui a présidé à la détermination des rapports de la Belgique avec la Prusse; c'est aussi la jalousie des coulisses ministérielles allemandes. Comme s'il importait à l'Allemagne qu'il y ait un Mecklembourg, etc., non un peuple allemand fort, puissant, armé pour le combat, glorieux dans la guerre et dans la paix" (3).

En 1855, Gervinus, dans son *Histoire du dix-neuvième siècle*, livre classique en Allemagne, reproche encore avec amertume au prince de Hardenberg d'avoir souscrit à cette mutilation qui indignait Stein (4). „Il eût été facile au Congrès de Vienne, dit-il, de donner à l'Allemagne contre la France un solide rempart en

(1) Gagern, *Mein Antheil*, II, p. 192.
(2) *Correspondance de Talleyrand*. Mémoire de M. de la Besnardière, p. 432.
(a) Voir la note à la page 401. } (Note de l'éd. du
(b) *L'ancien duché* de Limbourg, voir la note à la page 397. } mém. dans les Publ.)
(3) Gagern, *Mein Antheil*, IV, p. 329.
(4) *Geschichte des 19ten Jahrhunderts*, I, p. 262.

appuyant la Prusse *à la mer du Nord* et lui remettant ces bases d'une forte défense que tous les hommes experts en matière militaire déclaraient indispensables: Mayence, Luxembourg, LIÉGE ET LES FORTERESSES DE LA MEUSE. Au lieu de cela, on laissa l'Alsace à la France et l'on morcela la rive gauche du Rhin pour en répartir les morceaux entre trois Etats allemands et un Etat semi allemand".

En 1879, M. de Treitschke renouvelle en l'accentuant ce langage: dans l'oeuvre considérable qu'il consacre à l'histoire de l'Allemagne contemporaine, il se répand en invectives contre la trahison de Gagern et la faiblesse de Hardenberg. „Dans le naïf espoir de se faire à jamais de la maison d'Orange une alliée fidèle, Hardenberg fut assez faible pour souscrire aux propositions effrontées qui lui étaient faites: c'est ainsi que l'Allemagne acquit cette frontière du Nord-Ouest qui n'a pas sa pareille sur la carte de l'Europe (1)." Et M de Ranke, voulant justifier le premier chancelier de Prusse, écrivait naguère avec la discrétion qui lui est propre: „L'Autriche, la Confédération et la Prusse formèrent cette grande association fédérative qui assurait la paix de l'Europe centrale. Il s'en fallut qu'elle répondit aux vœux et aux besoins de la nation; mais il était impossible d'aller loin à ce moment. *Ce n'était pas le but, c'était une étape du développement de l'Allemagne* (2)."

La transaction de 1815 n'avait cependant pas été gratuite. C'est alors que la principauté de Liége perdit les cantons de Malmedy, de Montjoie, d'Eupen, qui furent cédés à la Prusse pour combler un déficit dans le compte d'*âmes*. C'est alors aussi que par la substitution fictive du Luxembourg aux principautés allemandes de Nassau, naquit entre cette province et la Confédération germanique le lien de droit public qui devait amener, en 1839, le démembrement de la Belgique. L'Allemagne à cette époque se souvient de ses anciens prétentions et en tira parti pour reprendre pied sur la Meuse dans la province de Limbourg (3). Cette solution n'était

(1) *Deutsche Geschichte im 19ten Jahrhundert*, I, p. 667.

(2) *Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten von Hardenberg*. Leipzig, 1877, IV, p. 448.

(3) Dans une dépêche du 31 mai 1831, M. P. Devaux, qui était allé à Londres prêter son concours à la négociation relative à l'élection du prince Léopold, écrivait

pas acquise que des projets de partage surgissaient de divers côtés. „Je vois que Bulow ([1]), écrivait le 26 août 1831 Palmerston à lord Granville, a une fière envie de posséder la forteresse de Luxembourg avec un petit district autour. Il ne m'en a jamais touché un mot, mais le connaissant parfaitement, je vois clairement au fond du puits. Cela explique la disposition de Werther de donner Philippeville et Mariembourg à la France. Le consentement de la Prusse à cette cession serait acheté par l'acquiescement de la France à l'acquisition de la forteresse de Luxembourg par la Prusse" ([2]).

Le traité du 15 novembre 1831 venait d'être signé quand Talleyrand suggéra le plan de partage qui tendait à compromettre l'Angleterre elle-même par l'appât d'Anvers. „Depuis quelque temps disait Palmerston, Talleyrand n'a cessé de prêcher, à qui voulait l'entendre, la nécessité d'un partage de la Belgique ([3])". Mais la France et la Confédération allemande se faisant à cette époque contrepoids, le cabinet de Londres réussit à déjouer ces trames. C'est ainsi que le traité de 1831 fut confirmé en 1839.

Neuf ans plus tard la question de la Meuse se rouvre au Parlement national de Francfort. Le grand duché de Luxembourg se constitue alors en Etat allemand autonome. L'Allemagne réclame aussitôt le même régime pour le duché de Limbourg (a) et reven-

---

à M. Lebeau: „Le prince me parla de mettre une garnison prussienne à Maestricht, en nous laissant la souveraineté de la ville. Il me dit que la Prusse s'opposait absolument à ce que nous eussions Maestricht; que de cette manière on l'apaiserait, mais que la France, d'autre part, paraissait ne pas adopter l'idée de la garnison prussienne. Il me dit qu'il lui semblait qu'à cet égard les craintes de la France étaient exagérées et sans fondement, puisque Maestricht n'était pas une position agressive contre la France, mais purement défensive de la Hollande" Juste, *L'Election de Léopold I*, p. 60. — Il faut se rappeler qu'à cette époque les puissances voulaient nous imposer les *Bases de séparation*, que le Congrès les repoussait absolument parce qu'elles nous enlevaient la rive droite de la Meuse, le Luxembourg et la Flandre Zélandaise, et que l'acception de Léopold était subordonnée à une entente.

( ) Le plénipotentiaire de Prusse à la Conférence de Londres.

([2]) Lytton Bulwer, *Life of Palmerston*, t. II, p. 121.

([3]) *Ibid.*, p. 122. Il avait oublié alors les graves raisons qui lui faisaient conseiller, en juin 1815, à Louis XVIII de renoncer volontairement à la Belgique et à la rive gauche du Rhin. *Correspondance*, p. 442.

(a) Voir la note à la p. 401. — De 1839 à 1867 la province de Limbourg néer-

dique à Maestricht les droits qu'elle exerce au Luxembourg. En tête du rapport très étendu et très substantiel que le député Zachariä fit à ce sujet à l'Assemblée au nom du Comité international, on lit ces lignes:

„Bien que les diplomates de Vienne trouvassent dans le cours de la Meuse *la plus naturelle des frontières à laquelle l'Allemagne avait un droit historique incontestable*, puisque les duchés de Clèves, de Juliers et de Gueldre non seulement touchaient autrefois la Meuse, mais s'étendaient même au delà, et que l'*ancien Limbourg, situé exclusivement sur la rive droite de la Meuse, eût appartenu à l'Allemagne comme partie intégrante du cercle de Bourgogne*, les politiciens de 1815 préférèrent démembrer l'ancien territoire allemand et tracèrent d'un coup de crayon une limite qui, *violant au même degré le droit, la nationalité et l'intérêt de l'Allemagne*, l'isola totalement de la Meuse" (1).

Dans la longue discussion qui s'engagea sur ce rapport et où il s'éleva une seule voix partiellement dissidente, le vieux patriote Arndt prononça ces paroles chaleureusement applaudies: „Je dois exprimer l'ardent désir qui s'impose à tout cœur allemand de reprendre dans l'avenir *nos grands fleuves occidentaux*, dont la possession implique la domination des mers et qui sont inséparables des plus anciens souvenirs des tribus germaniques comme des origines de la civilisation de notre partrie. „Après avoir prédit que la Hollande, par la force des choses, tomberait, *malgré elle*, dans le sein de la grande Allemagne, Arndt ajoutait: „Il en est autrement de la Belgique. Ce beau pays l'ancien cercle de Bourgogne avec le puissant et riche évèché de Liége, cinq millions d'âmes, cette Lombardie allemande, ces fleuves allemands, ce peuple qui voulait être allemand, on l'a laissé séparer, hélas! il y trente-quatre ans de l'Allemagne, sans grands regrets, pendant qu'on gémissait sur le partage de la Pologne. Là s'agit la vie allemande dans la langue et la littérature; elle domine la vie fransquillonne ou wallonne, elle l'emporte sur tout et se porte

---

landais était qualificiée de *duché* par rapport à la partie de cette province qui remplaçait à la Confédération germanique la partie du grand-duché de Luxembourg, cédée en 1839 à la Belgique (note de l'éd. du mém. dans les Publ.).

(1) *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung*, II, p. 1011.

avec ardeur vers nous. Nous gardons l'espérance que ces contrées qui nous ont été arrachées nous reviendront, pour nous-mêmes, si nous savons remplir notre tâche et considérons notre situation présente qui se développera (1).

Ces démonstrations furent sanctionnées par un vote. L'assemblée nationale déclara, le 19 juillet 1848, à la presque unanimité de ses membres, qu'elle considérait „la réunion telle qu'elle avait existé jusque-là du duché de Limbourg (2), qui fait partie de la Confédération germanique, avec les Pays-Bas sous une même constitution et administration, comme incompatible avec la constitution fédérale allemande (3)". Des négociations s'ouvrirent avec le cabinet de La Haye pour donner un effet pratique à ce vote, et le 1er septembre 1848, le ministre des Affaires étrangères donnait à l'Assemblée nationale l'assurance „que le gouvernement de l'Empire était bien décidé à sauvegarder, au sujet de cette question importante et compliquée, les droits et les intérêts de l'Allemagne dans toute leur étendue (a)".

Tels étaient les sentiments, les vœux de l'Allemagne libre. Sans la réaction autrichienne qui balaya le Parlement de Francfort, sans cet Olmütz qu'un ministre prussien, M. de Puttkamer, appelait encore, en 1882, même après Sadowa et Sedan, une plaie cuisante au cœur de tout patriote allemand, la Hollande aurait subi en 1848 le sort du Danemark en 1884. Mais la prépondérance de l'Autriche imposa une politique conservatrice, en même temps que l'avènement du second Empire en France vint comdamner l'Allemagne aussi bien que la Belgique à une attitude défensive.

L'arrivée au pouvoir en Prusse de M. de Bismarck inaugura une ère nouvelle. La politique d'action est alors reprise à Berlin,

---

(1) Même recueil, II, p. 1021. C'est vers cette époque que le mouvement flamand et la propagande allemande prennent naissance en Belgique. Les promoteurs de ce mouvement chez nous n'obéissaient évidemment qu'à des préoccupations nationales et littéraires; mais pour leurs auxiliaires d'Outre Rhin, ce n'étaient pas des Wallons et des Flamands, mais des Français et des Allemands qui se heurtaient sur ce terrain. Le général Renard signala dès 1847 cette pensée politique et le danger qu'elle recèle. *Histoire politique et militaire de la Belgique*, Introduction, p. 32.

(2) *Stenographischer Bericht*, II, p. 1032.

(3) *Ibid.*, III, p. 1824.

(a) La province néerlandaise, voir les notes aux pages 401 et 402.

et elle débute sous la forme de cette entente franco-prussienne dont la perspective inquiétait dès 1839 l'esprit prévoyant de M. P. Devaux. Cette entente s'établit en fait vers la fin de 1865, après les entrevues de Biarritz; la Belgique devient aussitôt de Paris comme de Berlin l'objet d'incessantes et véhémentes attaques. La correspondance de M. Benedetti et celle du général Govone (1) ont fait voir jusqu'à quel point la responsabilité de M. de Bismarck fut engagée dans ces intrigues, au moins jusqu'à la conclusion du traité de Prague (23 août 1866) (2).

Si, au lieu de réclamer tantôt la rive gauche du Rhin, tantôt le Luxembourg avec la Belgique, Napoléon III avait proposé à notre sujet une combinaison de partage, qui oserait assurer que le marché n'eût pas été conclu? L'indécision de l'empereur fit notre salut; mais l'hostilité de M. de Bismarck, sauf au moment de l'ouverture de la campagne de 1870, quand il divulgua le traité secret et signa l'acte de garantie proposé par l'Angleterre, ne se démentit pas. Pendant toute la durée de la guerre, la Belgique fut, sous son inspiration, l'objet des plus violentes attaques en Allemagne (3). La paix de Versailles amène une détente momentanée; mais dès 1872, les récriminations recommencent. Les journaux officieux de Berlin, répétés par la plupart des organes

---

(1) Publiées par le général La Marmora: *Un po'più di luce* Firenze, 1873.

(2) Sincère ou non, la manoeuvre n'était pas nouvelle. Le 13 avril 1750, Frédéric II écrivit au marquis de Valory, le ministre de France à sa cour: „Quant au roi de France, on ne saurait lui prescrire jusqu'à quel point il voudrait prendre part aux affaires du Nord; mais si je désirais là-dessus quelque chose en mon particulier, *ce serait qu'il s'emparât de la Flandre*, opération d'autant plus facile que les places rasées dans la dernière guerre ne sont pas encore rebâties. Je crois que cela obligerait l'impératrice-reine d'envoyer des troupes pour la défense de ses Etats d'autant plus que les puissances maritimes exigeraient ces efforts d'elle à tout prix..., Et supposant que la guerre prit une tournure plus heureuse, *il me paraît que la France serait en droit de retenir cette province* qui, démembrée des Etats de la reine-impératrice, romprait à jamais la connexion et l'intérêt que les puissances maritimes s'imaginent d'avoir pour la soutenir". *Politische Correspondenz*, VII, p. 355.

(3) *La Belgique et l'Allemagne pendant et après la guerre de 1870.* Bruxelles, 1870. — J'ai écrit cette brochure, destinée à réfuter des griefs presque toujours imaginaires, à la demande de M. d'Anethan, alors ministre des Affaires étrangères. M. P. Devaux publia, de son côté, un écrit dans le même sens: *Appel de la Belgique au jugement calme et impartial de l'Allemagne.* Brux. 1870 (en allemand).

de la presse nationale, exploitent contre nous la question flamande, les polémiques ultramontaines, les mandements des évèques, l'incident Duchesne, etc... C'est au printemps de 1875 que ces manifestations hostiles atteignirent leur apogée; l'Allemagne fut alors sur le point de reprendre la lutte contre la France; mais l'empereur de Russie imposa la paix (mai 1875). L'orage artificiellement déchaîné contre la Belgique tomba aussitôt; il n'avait plus d'objet.

De telles coïncidences, se rattachant à tout un ordre de faits et de précédents aussi précis, sont des indices graves. L'Allemagne a repris à la France et appliqué contre elle la théorie des frontières naturelles par fleuves ou montagnes (1). Il y a plus de cinquante ans que les étudiants allemands, dans leurs banquets universitaires, entonnent des chants patriotiques où ils promettent de défendre l'intégrité du sol de la patrie *„depuis la Meuse jusqu'à la Memel"*. La Prusse a atteint la Vistule à l'est; au nord, elle a franchi déjà la limite historique de l'Eider; au midi, elle touche aux Alpes par la Bavière et le Wurtemberg. A l'ouest, elle a tenu garnison à Luxembourg depuis 1815; elle a eu l'accès de la Meuse dans le Limbourg depuis 1839; en 1867, elle a perdu ces deux positions. C'est le seul échec qu'elle ait essuyé, le seul recul qu'elle ait opéré depuis le Congrès de Vienne. Ce souvenir n'est pas effacé. L'Allemagne est aujourd'hui la première puissance militaire du monde, et sa dynastie suit depuis Frédéric II une politique d'agrandissement (2). Quelque juste confiance qu'inspirent le caractère de l'empereur régnant et la loyauté de son successeur, si modifiées que paraissent à notre égard les dispositions du prince chancelier, il y a là une situation de fait, des souvenirs historiques, des intérêts nationaux qui peuvent, à un moment donné, se dresser contre nous et dominer les volontés les plus droites. On s'est trop habitué en Belgique à ne voir de péril pour notre neutralité que du côté du midi. Le danger d'hier

(1) Voir, par exemple, la brochure toute récente de Pica: *Frankreich und Deutschland*, Hannover 1882.

(2) Wir müssen unsere Netze auf allen Seiten auswerfen um zu sehen, wo wir was kriegen können. „Frédéric à Podewils, 13 avril 1750. *Politische Correspondenz*, VII, p. 336.

peut redevenir celui de demain; celui d'aujourd'hui vient d'ailleurs (a).

Quelque direction que prennent les événements, de grands intérêts internationaux, les difficultés intérieures qui se multiplient et s'aggravent à Berlin comme à Paris, font d'un nouveau et décisif conflit entre l'Allemagne et la France, une éventualité certaine. Quelles en seront les conséquences? Plusieurs hypothèses se posent. Si l'Allemagne garde sa supériorité militaire, si elle inflige à sa rivale un nouveau Sedan, elle lui reprendra toutes les conquêtes de Louis XIV. C'était en 1815, c'est encore aujourd'hui la pensée de ses généraux, de ses hommes d'Etat, de ses publicistes (1). Après la bataille de Waterloo, l'état-major allemand dressa à Paris une nouvelle carte de la France, lui tranchant tous ses agrandissements opérés au détriment de l'Allemagne comme de la Belgique, depuis Richelieu.

Ce projet fut agité de la manière la plus sérieuse dans les négociations qui précédèrent le second traité de Paris; pendant trois mois, de juillet à septembre, ce fut l'objet dominant des préoccupations des puissances. L'opinion publique, en Angleterre non moins qu'en Allemagne, réclamait impérieusement ce démembrement. Lord Liverpool, Metternich, les négociateurs allemands et néerlandais, Hardenberg, G. de Humboldt, Stein, Münster, Gagern, Wintzingerode, étaient comme les généraux Gneiseau, Boyer, Knesebeck, comme les écrivains populaires Görris et Arndt, unanimes à cet égard (2). Wellington et Castlereagh,

---

(a) Voir à la page 383 (note de l'éditeur).

(1) L'historien le plus éminent de l'Allemagne L. von Ranke, de passage à Bruxelles il y a quelque vingt ans, fut interrogé à la Cour sur les projets de l'Allemagne et le but des armements considérables de la Prusse. „A qui donc, lui dit-on, entendez-vous faire la guerre?" — „A Louis XIV", fut la réponse. Je tiens ce mot de M. Van Praet; ce n'est pas une boutade, mais une idée arrêtée. Dans le discours prononcé le 28 mars 1882 devant l'Académie des sciences de Munich, le chanoine Dœllinger commence ainsi une étude sur la politique de Louis XIV: „Lorsqu'au mois d'octobre 1870 deux historiens célèbres, Thiers et Ranke, se rencontrèrent à Vienne, le premier demanda à l'autre: „A qui les Allemands font ils la guerre, maintenant que l'empereur est renversé?" — „A Louis XIV", répondit le savant allemand".

(2) Arrivant un jour avec lui (Gagern) chez Metternich, Stein regarda les cartes étendues sur la table et insista pour que l'on prit l'Alsace et Lorraine et les donnât

tout en reconnaissant que le premier traité de Paris avait laissé la France trop forte, étaient arrêtés par la crainte de la jeter dans les bras de la Russie. L'empereur Alexandre, cédant aux supplications du duc de Richelieu, trancha la question en refusant sa signature (1). C'est ainsi que le traité de Paris du 20 novembre 1815 s'arrêta au *statu quo* de 1790. Mais l'Allemagne n'oublia pas son programme; en 1871, on exhuma de l'oubli les protocoles et les Mémoires de 1815 (2), et la paix de Versailles en réalisa à moitié l'idée par la reprise de l'Alsace et de la Lorraine. Des publicistes ont demandé à cette époque qu'on achevât l'oeuvre d'un coup. La moitié réservée du plan n'est autre que le département du Nord; qu'en ferait l'Allemagne non limitrophe de ce côté?

Il est aisé de le deviner. L'Allemagne au moment de l'ouverture des hostilités, aura l'avance de la concentration de ses forces; elle a un puissant intérêt à passer par la vallée de la Meuse. Si les Français lui fournissent un motif, elle entrera sur le champ en Belgique comme garante de notre neutralité; si tout prétexte fait défaut, elle invoquera d'impérieuses nécessités militaires (3). La Meuse n'étant pas défendue, elle occupera la

---

à l'archiduc Charles. Metternich, sans contredire, du ton de plus parfaite conviction indiqua du doigt *la Flandre française comme le côté le plus important* où les Pays-Bas avaient besoin d'une frontière meilleure. Gagern en fut naturellement d'accord, mais il insista avec beaucoup d'énergie sur l'Alsace. „*Aus Stein's Leben*, par Pertz, II, p. 245. Cité par Sorel.

(1) La carte se trouve dans les actes du Congrès de Vienne publiés à Paris par Amyot en 1863. Gervinus résume avec une amertume visible (*Geschichte*, I, p. 236—248), ces négociations, qui sont également très bien analysées, avec documents à l'appui, par M. A. Sorel, *Le Traité de Paris de 1815*, p. 68--131.

(2) Dans la publication officieuse *Tableau de la guerre franco-allemande*, ces documents sont en partie réimprimés comme pièces justificatives du traité de Francfort.

(3) „L'extension de l'échiquier et l'avantage de combattre hors du champ clos délimité par nos barrières fortifiées suffiraient seuls à justifier stratégiquement la marche des Allemands par Liège et Namur. L'état-major de Berlin doit être d'autant plus tenté de sacrifier à cette considération que l'armée allemande est plus confiante dans la valeur, dans le talent de ses généraux et dans les résultats souverains de l'offensive. „Ténot, *La Frontière* p. 333. En 1870, les Allemands, après Sedan, ont évacué par nos chemins de fer leurs blessés et leurs malades, sans attendre notre consentement, en alléguant la force majeure. C'était une atteinte à notre neutralité. Quelques jours *avant* la déclaration de guerre, on constatait à

rive droite avec les places de Liége et de Namur en deux ou trois jours L'armée belge, sans point d'appui sur le fleuve, serait impuissante à l'en déloger et ne l'essaiera vraisemblablement pas (1). La victoire, une victoire décisive, se prononçant en sa faveur, l'Allemagne détient de fait, de Verdun à Maestricht, la ligne de la Meuse. Alors la tentation de la garder, le projet de réaliser une pensée nationale qui date de loin (2) se produiront fatalement, d'autant plus qu'on aurait sous la main *une compensation pour la Belgique*. Le sort du grand-duché de Luxembourg étant irrévocablement fixé dès que l'Allemagne est victorieuse, quoi de

---

deux reprises la présence d'officiers prussiens explorant les environs de Dolhain. Le 27 juillet 1858, le général Renard défendant comme commissaire du Roi devant la Chambre le projet de la petite enceinte d'Anvers, énonçait cette maxime, qu'il appuyait de l'autorité de Vattel: „Lorsqu'une armée se met en campagne, aucune considération ne doit l'arrêter. Il faut vaincre; et lorsqu'elle ne trouve pas de résistance, elle se place là où elle le juge convenable pour l'accomplissement de ses desseins". Lord Palmerston avait dit dans le même sens, le 2 juin 1855: „J'ai toujours remarqué que lorsque la guerre éclate et qu'une nation croit utile de traverser avec son armée un territoire neutre, elle ne songe pas à respecter la neutralité inscrite dans les traités. „M. Renard rappela à ce sujet qu'en 1840 on nous avait demandé, lorsque la guerre paraissait imminente entre la France et l'Allemagne, si nous pouvions interdire le passage d'une armée en Belgique. Qui oserait répondre affirmativement, si pareille question nous était faite au sujet de la vallée de la Meuse?

(1) C'est l'opinion générale en France que les Belges ne lutteraient pas et iraient attendre les événements sous Anvers, après avoir détruit tout au plus quelques ponts et tunnels. Voir la brochure: *La frontière française du Nord et l'invasion allemande*. M. Ténot écrit de son côté: „La tendance de l'opinion en Belgique n'est pas favorable à une défense active de la neutralité. Les conseils les plus en faveur sont ceux d'une fausse prudence consistant à réunir, le cas échéant, dans le refuge d'Anvers, le gouvernement et l'armée tout entière et d'y attendre paisiblement le cours des événements, avec l'arrière-pensée de se tourner du côté du plus fort. „*La Frontière*, p. 316. — En Allemagne, on est moins indiscret, mais il est possible qu'on y pense de même.

(2) Dans un Mémoire du 4 août 1815, le prince de Hardenberg rappelant les funestes conséquences pour l'Allemagne et l'Europe des conquêtes de Louis XIV, déclare que le seul moyen d'avoir une paix solide et durable consiste à faire rendre par la France à ses voisins „la défensive qu'elle leur a ôtée, c'est-à-dire l'Alsace et les *forteresses des Pays-Bas, de la Meuse et de la Sarre*". De son côté le baron de Gagern réclamait la restitution à l'Allemagne de Metz, Toul et Verdun avec leurs diocèses, ainsi que l'Alsace (août 1815). V. Comte d'Angeberg (pseudonyme). *Le Congrès de Vienne et les traités de 1815*, t. IV, p. 1481 et 1488.

plus simple, au point de vue du vainqueur, que de nous donner en échange du Luxembourg belge, de la moitié des provinces de Liége et de Namur, le département du Nord qui a une étendue et une population supérieures? (1) Le plan de 1815 serait ainsi pleinement réalisé: la France serait frappée au cœur et réduite pour longtemps à l'impuissance. La Belgique, composée désormais d'environ quatre millions de Flamands avec deux millions de Wallons, deviendrait un Etat essentiellement germanique et subirait, sans résistance possible, l'ascendant du grand empire allemand. Il y aurait pour pousser l'Allemagne, dans cette voie trois puissants mobiles: une traditions historique, un entraînement national et un intérêt politique de premier ordre.

Que ferait la Belgique et qui viendrait à son aide? Si nous avions combattu les Allemands, nous seront réputés belligérants et réduits à la merci du vainqueur. Si l'armée allemande s'est présentée comme alliée, si nous avons combattu à ses côtés, la combinaison, plus pénible à imposer, ne s'en exécuterait pas moins. L'histoire est là pour nous avertir, et cette histoire date d'hier. En 1860, la France, après avoir provoqué la rupture avec l'Autriche pour fonder l'indépendance de l'Italie s'est fait céder par son alliée la Savoie et Nice afin de reporter sa frontière aux Alpes. En 1866, les Prussiens, après avoir conquis avec l'Autriche les duchés de l'Elbe, après avoir signé la convention de partage de Gastein (1865), ont chassé leurs alliés de la veille du Holstein et bientôt de l'Allemagne. En 1877, les Russes s'alliant aux Roumains qui s'illustrèrent à leurs côtés sous Plevna, leur garantirent l'intégrité de leur territoire; la guerre terminée, ils prirent aux Roumains la riche et fertile province de la Bessarabie, habitée en majeure partie par des Valaques, et leur imposèrent en échange les steppes et les marécages de la Dobroudscha, peuplés par des Tartares. Le prince et le peuple roumain protestèrent avec énergie contre cette violence; ils ne trouvèrent pas au Congrès de Berlin une voix pour les défendre, et pourtant le prince de Roumanie était un Hohenzollern.

L'Europe ferait-elle plus pour nous? La France écrasée, la

(1) Il y avait, en 1881, 270.351 Belges (a) dans le département du Nord.
(a) C'est-a-dire des Flamands (note de l'éd.).

Russie est impuissante; l'Angleterre n'a pas d'armée, et la maison d'Autriche, débordée par le flot montant du slavisme, est dès à présent réduite à chercher un appui chez son antique rivale. L'Europe serait à Berlin; elle y était déjà en 1864, quand elle laissa déchirer le traité de garantie de 1852, qui protégeait l'intégrité du Danemark.

Là gît le suprême danger qu'il est du devoir de la Belgique de prévoir, de chercher à conjurer par tous les moyens dont elle dispose. D'autres éventualités, il est vrai, peuvent se présenter; moins vraisemblables dans l'état présent de l'Europe et la condition respective des puissances, moins directement menaçantes pour nous, elles doivent entrer néanmoins dans nos prévisions. Si la crise politique que traverse à l'intérieur l'Allemagne venait à atteindre son organisation militaire, si, d'autre part, le mouvement de décomposition de l'Etat s'arrêtait en France, qu'il y surgît un homme de guerre, la fortune des armes pourrait se renverser. Le programme de la France victorieuse serait alors tout tracé; non seulement l'Alsace-Lorraine lui ferait retour, mais le grand-duché de Luxembourg, pour peu que la défaite des Allemands fit sérieuse, lui serait acquis. Il se pourrait même qu'une pensée de représailles attirât les Français sur la Moselle inférieure.

Alliée ou ennemie de la France pendant la guerre, à plus forte raison neutre, la Belgique en sortirait probablement intacte; mais son avenir serait gravement compromis. Si les Français s'avançaient à l'est jusqu'à la hauteur de Gouvy, à quelques lieues de Liége et de Maestricht, s'ils entreraient ainsi presque en contact avec la Hollande, rivée fatalement à l'alliance de la puissance du midi par crainte de la puissance de l'est, nous serions à peu près isolés de l'Allemagne, nous deviendrons une espèce d'enclave. L'union douanière et militaire avec la France nous serait bientôt imposée. Même avec le maintien de notre autonomie administrative, ce serait la ruine à bref délai de notre indépendance. Par une étrange interversion des rôles, ce serait en ce cas le prince de Bismarck lui-même qui aurait tracé d'avance à Brünn, dès le mois de juin 1866, devant un agent de Napoléon III, le programme de la politique française (1).

(1) Votre situation est très simple, aurait dit le premier ministre prussien à M.

Les deux hypothèses qui précèdent n'en excluent pas une troisième: celle d'une guerre où les succès et les revers se balançant, la suprématie ne se fixerait en définitive dans aucun des camps. Ce serait assurément la conjoncture la plus favorable à la Belgique; elle pourrait déterminer la rétrocession de la Lorraine à la France, l'Allemagne s'indemnisant par le grand duché de Luxembourg; mais ce ne serait qu'une trêve qui laisserait subsister de part et d'autre autant d'animosités que de regrets. Aucune des deux éventualités que nous avons considérées plus haut ne serait définitivement écartée.

La conclusion qui se dégage de l'ensemble de ces observations a un caractère d'évidence; c'est l'obligation de la Belgique de prendre sur la Meuse une position si forte qu'elle commande militairement ses deux rives entre Maestricht et Givet. C'est la condition essentielle du maintien de notre neutralité, qui ne survivra qu'autant que nous ne soyons pas impliqués dans la grande lutte qui se prépare. Vaincus ou vainqueurs avec la France contre l'Allemagne, ou avec l'Allemagne contre la France, nous ne pouvons plus être neutres après. L'indépendance nationale, l'intégrité du territoire seraient elles-mêmes gravement compromises. C'est cette extrémité qu'il faut empêcher pour remplir notre devoir non seulement envers nous-mêmes, mais envers l'Europe. Ce dernier point a été trop souvent perdu de vue; or il est fondamental et domine nos relations extérieures. En fortifiant Anvers et y concentrant sa défense, même au prix de l'abandon de presque tout son territoire, la Belgique n'a obéi qu'à une préoccupation nationale; elle n'a songé qu'à maintenir son dra-

---

Lefebvre de Béhaine, il faut aller trouver le roi des Belges, lui dire que les inévitables agrandissements politiques et territoriaux de la Prusse vous paraissent inquiétants, qu'il n'y a guère qu'un moyen pour vous de parer à ses éventualités dangereuses et de rétablir l'équilibre dans les conditions rassurantes pour l'Europe et pour nous *(sic)*. Ce moyen c'est d'unir les destinées de la Belgique aux vôtres par des liens si étroits que cette monarchie, dont l'autonomie serait d'ailleurs respectée, devienne au nord le véritable boulevard de la France, rentrée dans l'exercice de ses droits naturels. „(Dépêche du duc de Gramont au marquis de Lavalette, 27 juillet 1870. *La France et la Prusse avant la guerre*, par le duc de Gramont, Paris 1872, p. 296). Etait-ce de l'ironie pure? Les préliminaires de cet entretien rendent cette explication bien difficile.

peau jusqu'au jour où d'autres puissances viendront la dégager, sur la foi des traités, sans avoir mérité leur secours par des services réels (1). Ce n'est pas assez; notre obligation n'est pas si étroite; nous avons assumé le devoir international de servir de rempart entre la France et l'Allemagne. Les puissances en 1831 ont subordonné la reconnaissance de son indépendance à l'accomplissement par la Belgique de la part qui lui incombait dans la mission européenne du royaume des Pays Bas. Le protocole célèbre du 19 février 1831 demeure l'expression de cette pensée (2). La neutralité et la garantie sont sorties de là; mais un rôle actif a été imposé en même temps à la Belgique. C'est ce rôle qu'en cas de guerre entre l'Allemagne et la France elle serait tenue de remplir sur la Meuse et qu'elle ne saurait négliger sans encourir les plus lourdes responsabilités.

A moins d'une révolution fondamentale dans les conditions actuelles d'existence des Etats de l'Occident, tout indique que l'objectif des Allemands dans la guerre future sera la conquête de la rive droite de la Meuse, de Ruremonde à Toul, comme celui des Français sera la possession de la rive gauche du Rhin entre Bâle et Coblentz. L'enjeu de part et d'autre serait digne d'un effort désespéré. Directement ou indirectement il aura pour effet de nous entraîner dans le conflit. Pour en conjurer le péril quant à nous, il est indispensable de faire de Liége un camp retranché en l'enveloppant d'une ceinture de forts capables d'une résistance prolongée. Alors le passage d'une armée française ou allemande par nos lignes de communication cesse d'avoir sa raison d'être; fut-il tenté néanmoins, l'armée belge ayant en ce cas une base d'opérations sur la Meuse, peut étendre son action

---

(1) Dans les discussions relatives aux fortifications d'Anvers de 1858 et 1859 il y avait quasi-unanimité pour repousser avec indignation la pensée que l'armée belge bornât son rôle à s'enfermer dans Anvers. C'est pourtant à ce résultat qu'on aboutit fatalement faute d'une position stragétique sur la Meuse.

(2) „L'union de la Belgique avec la Hollande se brisa... Il n'appartenait pas aux puissances de juger des causes qui venaient de rompre les liens qu'elles avaient formés. Mais quand elles voyaient ces liens rompus, *il leur appartenait d'atteindre encore l'objet qu'elles s'étaient proposé en les formant.* Il leur appartenait d'assurer, à la faveur de combinaisons nouvelles, cette tranquillité de l'Europe dont l'union de la Belgique avec la Hollande avait constitué une des bases..."

sur la rive droite du fleuve et combattre de bonnes conditions le belligérant qui aurait violé notre sol. Forte avec ses réserves d'environ 150.000 hommes, elle demeure maîtresse de nos fleuves et peut mettre 80.000 hommes en campagne en avant de Bruxelles, sans s'exposer à perdre en cas d'échec ses communications soit avec Anvers soit avec Liége. C'est ainsi que Jomini, qui ajoutait même la fortification de la capitale, comprenait la défense de la Belgique, et politiquement elle ne saurait se comprendre autrement (1).

Le plan élaboré par le général Brialmont pour la fortification de Liége s'inspire de ses vues; il vise spécialement l'hypothèse du passage des armées belligérantes par les routes, les chemins de fer et les ponts dont Liége est le principal centre de croisement. En interceptant les nœuds essentiels de jonction, en y accumulant les obstacles, il tend à retarder le mouvement d'invasion, c'est-à-dire à le rendre inutile. Ce résultat serait déjà considérable; mais pour le rendre complet, pour nous assurer la pleine disposition de la rive droite de la Meuse, pour empêcher que la position de Liége ne puisse être tournée en aucun cas, il conviendrait que l'action des forces qui la gardent pût s'étendre jusqu'à la frontière. Le projet du général Brialmont serait susceptible d'un développement en ce sens. Deux forts, l'un à Visé, l'autre à Huy, empêcheraient de passer au nord ou au sud de la place principale (2); deux autres forts, l'un à Pépinster, l'autre à Comblain-au-Pont, commanderaient, le premier la tête de ligne de l'est belge, le second la jonction des chemins de fer de l'Amblève et de l'Ourthe, à moins qu'on ne préférât remplacer ces deux derniers ouvrages par la destruction d'un certain nombre de ponts et de tunnels. Mais cette opération, dispendieuse et toujours aléatoire, ne serait pas exempte de graves inconvénients tant au point de vue ex-

(1) „Je confesse que pour ma part je ne parviens pas à voir l'avantage qu'il y a à découvrir totalement Bruxelles, en rasant tout obstacle entre la Meuse et l'Escaut. Ne dites toutefois pas un mot de ceci au gouvernement français". Lord Palmerston à lord Granville, 16 septembre 1831.

(2) La construction de ces deux forts a été prévue par le général Brialmont, *Situation militaire de la Belgique*, p. 237, note. Son dernier plan de défense de la Meuse comprend explicitement un fort à Visé; quant à celui de Huy, il existe, et on le répare en ce moment.

térieur qu'intérieur [1]. Dans ces conditions et moyennant une dépense relativement faible, nous aurions satisfait à nos devoirs envers l'Europe comme envers nous-mêmes. Liége serait inabordable, et son action préventive se ferait sentir de Maestricht à Luxembourg.

Même après cela, la situation de la Belgique dans la guerre future commandera la plus extrême vigilance. Les victoires de l'Allemagne peuvent nous être désormais aussi funestes que ses revers; le péril de son côté, tout porte à le croire, sera même plus immédiat. C'est la conséquence fatale des déliminations politiques sorties des transactions de Londres. Liége sans la possession de Maestricht sera toujours exposée, comme la province Luxembourg ne nous sera irrévocablement acquisse que par la cession de la ville de Luxembourg même. La reconstruction de la frontière de 1830 devrait être le but constant de la politique extérieure de la Belgique: c'est pour elle une politique strictement conservatrice. La fortification de Liége serait une affirmation en ce sens, en même temps qu'elle est une précaution nécessaire. Ce n'est qu'à ce prix que cette florissante cité sera mise à l'abri d'un coup de main, que trois de nos provinces échappent à un abandon qui pourrait être irrémidiable, que la Belgique acquiert sur l'échiquier européen une position qui, si le destin la seconde, peut lui ouvrir des perspectives vers une plus forte constitution territoriale.

Il reste une observation finale à faire. On objectera peut-être que dans les déductions qui précèdent il n'est tenu aucun compte du droit international ni des traités. Il ne faut certes pas déprécier la valeur des garanties de cette nature; elles sont la loi des temps de paix. Mais l'expérience de tous les siècles enseigne que, dans les questions concernant la défense des Etats, la prudence commande d'en faire abstraction. Le règne du droit entre Etats en temps de guerre est encore un idéal.

---

[1] Le général Brialmont est d'avis que le fort de Comblain suffirait si on le combinait avec une destruction notable de la voie ferrée aux environs de Trois-Ponts, station où la ligne de l'Amblève se raccorde à l'Est belge.

Na het meedeelen der Memoire Banning wenschte ik eenige aanteekeningen te maken over de minder juiste begrippen der door Banning daarin aangehaalde Duitsche Staatkundigen betreffende den ouden politieken toestand der wester grenslanden van Duitschland.

Ik lees dan (bladz. 404). On a affaibli la frontière allemande en lui enlevant Limbourg, *Liége*, Luxembourg et même la Gueldre Prussienne (von Gagern).

Ik teeken aan, dat heden ten dage nog bijna de helft van Pruissisch Gelder aan Pruissen behoort, en ook een groot deel van 't oude hertogdom Limburg, het canton Eupen (¹). (Zie hierna).

C'est alors que la principauté de Liége perdit les cantons de Malmédy, de Montjoie, d'Eupen. (Banning zelf blz. 405).

Malmédy is nooit bij 't Prinsbisdom Luik geweest, wel was het oude vorstendom, 't welk tot 1795 met dat van Stavelot onder één abt stond, een deel van het dep. der Ourthe 1795—1814. Het canton Monjoie (²) was een ambt van 't hertogdom Gulick en 1795—1814 een canton van 't Roerdep. en 't canton Eupen hoorde bij het *oude* hertogdom Limburg. (Zie hiervoor).

. . . puisque les duchés de Clèves, de Juliers et de Gueldre non seulement touchaient autrefois à la Meuse, mais s'étendaient même au delà et que *l'ancien Limbourg, situé exclusivement sur la rive droite de la Meuse, eût appartenu à l'Allemagne comme partie intégrante du cercle de Bourgogne*, les politiciens de 1813 préférèrent démembrer l'ancien territoire allemand. (Zachariä blz. 407).

't Hertogdom Kleef kwam alleen met het thans Noordbrab. dorp Oeffelt over de Maas, 't hertogdom Gulick in 't geheel niet.

Een groot deel van 't oud hertogdom Limburg kwam aan Pruissen, n.l. het canton Eupen. (Zie hiervoor).

(¹) De oude bank Walhorn en 't dorp Eupen, alsmede Lonzen, dat volgens Quix (*Beiträge zu einer historisch-topografischen Beschreibung des Kreises Eupen* . . . . . Aachen, 1837, p. 235), eene vrije Rijksheerlijkheid was en volgens Ernst (*Hist. du Limb.* I, 32. bij het oude hertogdom Limburg behoorde.

(²) De hertogen van Limburg, later de heeren van Valkenburg, bezaten wel Montjoie als eene afzonderlijke heerlijkheid; de bisschoppen van Luik nooit.

Verder nog eene ópmerking. Von Gagern beweert (p. 398 noot en p. 403-404): Les Pays-Bas formaient le cercle de Bourgogne, le dixième cercle de l'Allemagne.

Die landen van den Bourgondischen cirkel waren, als grenslanden, met een zeer lossen band aan 't Duitsche Rijk verbonden, wat het afscheiden van het Duitsche Rijk als een soort Bourgondisch rijk door Karel V in 1548 zeer gemakkelijk maakte. En die afscheiding, die o. a. te Maastricht [1] veel misnoegen, ja opstand verwekte, werd door het Duitsche Rijk niet gewraakt, en men liet de Nederlanden, de landen van herwaarts over (die uitdrukking des Keizers en zijn regeering is teekenend) rustig afscheiden, met de Spaansche overheersching in 't vooruitzicht en geheel aan hun eigen lot overgelaten. Want, dat was Karel V's kennelijke bedoeling: de mogelijkheid om de Nederlanden aan zijn zoon, den toekomstigen Spaanschen Koning Philip II, te schenken, die op de keizerskroon weinig kans, en geen geschiktheid daarvoor had en wellicht was nog zijn doel: zóó het middel te hebben den Duitschen godsdienstvrede niet op zijn Nederlandsche erflanden toe te passen, die hij voor de nieuwe leer wilde behoeden.

Maar men zou ook met recht kunnen beweren dat van de vestiging der Franken af tot 1815 toen altijd het denkbeeld van een middenrijk tusschen de twee groote rijken van Neustrië (Frankrijk) en Austrasië (Duitschland) de vorsten en volkeren heeft beheerscht.

Reeds ten tijde van Clovis waren er onafhankelijke Frankische Rijken met hoofdzetels bijv. te Keulen. Lotharius I (840—855) en Lotharius II (855—869), later Swentibold (896—900) waren koningen van 't Lotharingsche Rijk. Karel de Stoute († 1477) en Keizer Maximiliaan (1477—1482) [2] trachtten te vergeefs, dit rijk, schoon beperkt tot de 17 Nederlandsche gewesten, als Bourgondisch Rijk of cirkel, te herstellen. Eerst Karel V in 1548 gelukte het, met zeker zelfstandig voortbestaan der afzonderlijke

---

(1) Samen met de 3 landen van Overmaas reeds 1531 Juli 1 van het Duitsche Rijk afgescheiden.

(2) Tijd dat hij de Nederlandsche gewesten bestuurde voor zijn zoon Philip den schoone.

leenstaten. Het Weener Congres heeft dit rijk hersteld, maar op grondslagen die Banning te recht deden uitroepen in zijn later aan te halen *Belgique et Pays-Bas* (1): C'est dans cet état (2) que le congrès de Vienne trouva la Hollande et la Belgique et qu'avec cette présomptueuse ignorance qui caractérise tant de ses conceptions, il en prononça la fusion pure et simple.

Ten slotte nog een woord over de noodzakelijkheid van het bezit van Limburg en van Staats-Vlaanderen voor de verdediging van België, waarvan Banning spreekt (bladz. 401). De scheiding der twee Nederlanden is oorzaak van de treurige verdeeling van grondgebied tusschen beide rijken. In België zelf is in de Kamer van Volksvertegenwoordigers vóór een dertigtal jaren gezegd, dat veel nog langs wettigen weg had kunnen bereikt worden in het jaar 1830. In zijn prachtig vol enthousiasme gesteld artikel Belgique et Pays-Bas aan het einde van het werk *La Belgique* etc. (waaraan de 2 artikelen zijn ontleend die wij hebben meegedeeld) en verschenen reeds 23 Oct. 1883 in de *Echo du Parlement* onder den titel *l'Entrevue d'Amsterdam* (overgedrukt den 24 Oct. in de *Moniteur belge*), een art. geschreven naar aanleiding van de samenkomst van Willem III en Leopold II te Amsterdam, geeft Banning, hij de afstammeling van een zoon van Neerlands hoofdstad, een oplossing bevredigend voor beide volken. Het schoone slot kan ik niet nalaten hier meetedeelen „Bien des obstacles s'aplanissent, bien de grandes choses deviennent possibles entre deux peuples, deux dynasties qu'anime un sentiment réciproque d'estime, d'amitié, de confiance. Voilà la grande conquête de l'heure présente; elle est essentiellement d'ordre moral; mais elle suffit pour inspirer une satisfaction profonde et légitime de hautes espérances".

Ik voeg er bij: Faxit Deus!

(1) Blz. 141.
(2) Namelijk van onderlinge afgekeerdheid.

MÉLANGES.

I. Voorwerpen in den loop van het jaar 1912 voor het Museum van het Provinciaal Geschied- en Oudheidkundig Genootschap te Maastricht verkregen.

Wij kunnen niet anders dan dankbaar zijn voor de tot nu toe betoonde belangstelling, welke wij beoogen te kunnen vermeerderen wellicht door hier mededeeling te doen van de voorwerpen die in het afgeloopen jaar voor ons Museum zijn verkregen.

Het is evenwel te betreuren, dat nog zoo vele voorwerpen, die voor de geschiedenis en kunst onzer provincie eenig belang opleveren en in ons Museum moesten terechtkomen, naar elders en het buitenland vertrekken.

Wij veroorloven ons daarom opnieuw een beroep te doen op het pieteitsgevoel onzer gewestgenooten en hun voor te stellen om de onbruikbaar geworden of minder gewaardeerde voorwerpen van historischen- en geschiedkundigen aard, aan ons Museum af te staan of in bruikleen te geven.

In de lokalen van het nieuwe Museum, dat, naar wij hopen, in den loop van 1913 zal gereed komen, zullen de voorwerpen door eene betere en ruimere classeering beter tot hun recht komen

M. RUTTEN,
Conservator.

1. Werden *geschonken:*

Een gothiek koperen Christusbeeldje door den heer Gense te Maastricht.

Een sleutel van de stadspoort aan den Nieuwenhof door den heer Vict. Schols te Maastricht.

Drie munten gevonden, twee langs 't Vrijthof en de derde in het Klein Grachtje te Maastricht door den heer Schoth, ingenieur der stad.

Eene koperen graveerplaat met het beeld van O. L. Vrouw, door den heer Schwiebert, Groote Gracht, Maastricht.

Eene Merovingische gouden munt te Maastricht geslagen door Bosone, (monetarius).

Eene dergelijke, gelagen door Madelinus (monetarius).

Eene munt van Just. Max. Bronkhorst, heer van Gronsveld 1657—67.

Eene van Horn van Philip de Montmorency, onthoofd 1578. Thaler geslagen te Weert.

Deze vier munten werden gedeeltelijk door Jhr. Mr. Vict. de Stuers te 's Gravenhage en gedeeltelijk door een anonymus aangekocht en aan het Museum geschonken.

Een deur-sluitsteen met Bacchusfiguur, afkomstig van den achterbouw der vroegere fabriek van de Beaumont op de Brusselschestraat te Maastricht, door de Eerw. Broeders.

Een honderdtal kleinere en grootere haardsteentjes met rococo-ornamenten en genialen versierd, afkomstig van het kasteel Severen te Amby, door de Eerw. Soeurs de la Miséricorde te Maastricht.

2. Werden *aangekocht:*

Eene bom, waarschijnlijk afkomstig uit een torentje bij het Ursulinenklooster in de Capucijnenstraat te Maastricht.

Een koperen eierpan, melkkan en strijkijzer.

Eenig Romeinsch vaatwerk, gevonden in de Helstraat te Maastricht.

Een oud draaivat voor boterbereiding van eikenhout.

Een middeleeuwsch aarden potje.

Eene bom gevonden in de Maas bij Maastricht.

Zes Romeinsche aarden voorwerpen en eenige scherven, gevonden te Straabeek bij Valkenburg.

Een koperen melkkruik, oud model.

Naar aanleiding van een beroep in het verslag over 1911 tot de Limburgsche bevolking gericht om medewerking tot het verkrijgen eener verzameling van *ouderwetsche kleedingstukken*, kunnen wij mededeelen dat in den loop van dit jaar reeds zijn ingekomen:

Twee kanten mutsen uit de omstreken van Roermond.

Een vest van bont gekleurde zijde en een ander bruin van kleur, de vroegere dracht van de pensionairen van het Athenée royal te Luik, beiden uit Gulpen afkomstig.

Een zestal witte mutsen en drie bont gekleurde doeken uit Stein.

Een bovenlijf van geprent goed, oranje geel met roode bloemen, afkomstig uit Breust-Eysden.

De reeds ingekomen kleedingsstukken werden in 't begin van 1800 gedragen.
Nog andere stukken werden reeds toegezegd; het completeeren dezer verzameling wordt ten zeerste aanbevolen.

II. Kort verslag van de opgraving eener Romeinsche villa te Vlengendaal, gem. Bocholtz, door het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in Limburg in 1911.

De werkzaamheden namen een aanvang op Maandag 21 Augustus 1911 en eindigden op Zaterdag 2 September daaropvolgend.

Blootgelegd werden de fundeeringen van een rijk gebouw, dat zich tot over 30 Meter in de lengte en over 25 Meter in de breedte uitstrekte. Daarbij werden talrijke en belangrijke vondsten gedaan, die na de beschrijving van den aanleg, in het kort zullen worden aangegeven.

I. *De aanleg*. De gevonden fundeeringen zijn nauwkeurig opgemeten en op de schaal van 1:100 in teekening gebracht. De breedte der fundeeringen bedroeg voor een gedeelte 60 cM. en voor een ander 45 cM. Zij waren op enkele plaatsen tot op eene hoogte van 50 cM. bewaard gebleven en bestonden uit 10 à 12 cM. hooge lagen kalksteen, die met veel kalkmortel in klein verband waren gemetseld. Een onderzoek der beneden laag toonde aan, dat ze niet rustte op een laag kiezel, zooals dat het geval was bij de fundeeringen der Romeinsche villa's van Ravensbosch, maar op eene dikke laag kalkmortel, welke de onregelmatige kalksteenen bedekte, die het eerst in de fundeeringsgroeve waren gelegd. De kalksteen, die als bouwmateriaal is gebruikt, is ter plaatse zelve aanwezig. Vlengendaalhof en andere huizen te Vlengendaal en in den omtrek zijn thans nog met hetzelfde materiaal opgebouwd. Ook werden nog voor eenige tientallen van jaren kalkovens in de buurt van Vlengendaal aangetroffen. Onze kalksteen wordt dan ook vermeld in het artikel van L. Keuller, E. Lahaye en W. Sprenger, *Limburgsche bouwsteenen* in de Publications, 1910, deel 46, blz. 313 en op de kaart vlak bij onze villa aangegeven.

Bij het opsporen der fundeeringen kon de omvang van zes vertrekken voorloopig vastgesteld worden. Van de zes werden er drie vrij diep uitgegraven en nauwkeurig onderzocht. Op de teekening zijn de vertrekken aangegeven met de cijfers 1 tot 6.

Vertrek 1. Afmeting 5.40 M. op 4.50 M. Bij het uitgraven vond men eene stookplaats, die zeer eenvoudig in een hoek op den vloer was aangebracht. Een paar baksteenen bedekten den

vloer in een vierkant van 86 op 84 cM. en langs den kant waren platte dakpannen rechtopgezet. De baksteenen waren door de hitte gebarsten; in één ervan was de afdruk nog duidelijk zichtbaar van een met ijzeren nagels beslagen sandaal. Waarschijnlijk is over den baksteen geloopen toen hij voor het bakken te drogen lag. Van die stookplaats werd eene afzonderlijke fotographie genomen.

Dit vertrek leverde de meeste vondsten op, zooals wij later zullen zien. Waarschijnlijk was het door een houten afsluiting in tweeën gedeeld, daar een 20 à 30 cM. breed brandspoor midden door het vertrek liep en twee scharnieren met een prachtig bewaard hangslot erbij gevonden werden. In den hoek tegenover de stookplaats bevonden zich de overblijfselen van eene met breede ijzeren banden beslagen kuip. Het vertrek heeft klaarblijkelijk tot huishoudelijke doeleinden en wel tot keuken gediend.

Vertrek 2. Afmeting 3.20 M. op 3.70 M. Tot dit vertrek leidde een gang van 1.70 M. lang en 1.50 M. breed. Gang en vertrek werden een 30 à 40 cM. diep uitgegraven. Aan het einde van de gang vond men vele sporen van verbrand hout en een ijzeren schuifslot, zoodat zich daar hoogst waarschijnlijk een deur bevonden heeft.

Vertrek 3. Afmeting 2.80 M. op 5 30 M. Niet uitgegraven.

Vertrek 4. Afmeting 3.60 M op 4.50 M. Niet uitgegraven.

Vertrek 5. Afmeting. 6 M. op 6 M. 80. Van dit vertrek was de vloer grootendeels bewaard gebleven. Hij was in testa contusa met een mozaïekborduur langs den rand. Het mozaïekborduur in een kleur doch grootendeels geschonden. Talrijke verschillende gekleurde mozaïeksteentjes werden los verspreid op het heele terrein gevonden. Dit vertrek is verder niet onderzocht.

Vertrek 6. In dit vertrek werd eene verwarmingsinrichting of hypocaustum ontdekt, dat 3.70 M. lang en 2.15 M. breed was. De bovenvloer was ingestort, doordat de pijlertjes waarop hij rustte, weggenomen waren. De pijlertjes waren 35 in getal geweest (5 rijen van 7) en hadden bestaan uit op elkaar gestapelde ronde of vierkante baksteenen. Tegelijk met den ingestorten vloer waren ook talrijke fragmenten van beschilderd pleisterwerk van het bovenvertrek bewaard gebleven. Eenige kisten met gekleurde

fragmenten werden naar Leiden gezonden ter beproeving van eene reconstructie, doch zonder noemenswaardig resultaat, zooals later bericht werd.

Van voor en achterzijde van het openliggend hypocaustum werd eene welgeslaagde fotographie genomen.

De fundeeringen strekten zich nog ver uit naar het N.O. en het N.W. Het einde ervan is nog niet gevonden. Ook zijn nog geen sporen gevonden van put en kelder. Ook is niet onderzocht of de fundeeringen gelijktijdig of van verschillende bouwperioden zijn.

II. *De Vondsten.*

1. Aardewerk. Gave stukken zijn niet aan den dag gekomen, wel talrijke fragmenten waarvan sommige eene gedeeltelijke reconstructie veroorloven. Al het gevonden aardewerk voor zoover het onderzocht is wijst op eene bewoning van af het einde der 1ste eeuw tot op het einde der tweede.

Van het aardewerk vermelden wij:

a. Terra sigillata en wel zeer weinig versierde. De onversierde is het talrijkst vertegenwoordigd, te weten door fragmenten van borden, kommen, leeuwenkopschalen, bakjes enz. Slechts één merk werd aangetroffen n.l. PARENTINVS.

b. Terra nigra. Fragmenten van grovere urnen als van fijne hardgebakken bekers met ingedrukte wanden.

c. Mat beschilderd vaatwerk. Meestal rood of zwart. Met of zonder bestrooing met kleizand of kleikruimels. Opvallend is de overeenkomst van eenige fragmenten van dit aardewerk met stukken afkomstig uit de in het voorjaar 1912 opgegraven Rom. pottenbakkerij te Heerlen.

d. Amphora's en kruiken. Talrijke fragmenten vooral uit het puin van het hypocaustum. Meestal met 2de eeuwschen peervorm.

e. Wrijfschalen. Fragmenten van vroegere en latere vormen (vertikale en schuingebogen randprofielen).

f. Grof- en dikwandig vaatwerk. Zeer talrijke fragmenten van urnen waaronder vele tweede eeuwsche randprofielen. Daarbij ook fragmenten van de breede horizontale randen van kookpotten of voorraadspotten.

2. Voorwerpen in glas. Fragmenten van flesschen en van een mooi geribd kommetje.

3. Voorwerpen in brons. Groot bronzen munt van keizer Marcus Aurelius (161—180); meubelhandvatrozetje, ring, enz.

4. Zilveren lepeltje.

5. IJzerwerk. Hangslot (sera), schuifslot (pessulus), hengsels, haken, nagels van allerlei grootte en vorm.

6. Keukenafval. Oesterschelpen, evertanden en een massa nog niet gedetermineerde beenderen.

7. Ten slotte vermelden wij van het bouwmateriaal: platte (tegulae) en ronde (imbrices) dakpannen; vierkante en ronde baksteenen, fragmenten van vierkante warmtegeleidingsbuizen. Geen enkel met merk, wel met afdrukken van pooten van honden en katten. Verder: mozaieksteentjes, zoowel van natuursteen als van glas; dan groote brokken vloer in testa contusa en talrijke fragmenten van geschilderd pleisterwerk, waarover reeds boven gesproken is. Ten slotte een mooi fragment van een met acanthusbladen versierd kapiteel in Nivelsteiner zandsteen. Het werd gevonden bij eene versterking van den fundeeringsmuur, die naar het Noord Oosten loopt.

Na een onderhoud met Dr H. Holwerda jr., onderdirecteur van het Museum van oudheden te Leiden, werd besloten de opgraving te staken en ze een volgend jaar met medewerking van Leiden voort te zetten. De voorwaarden, die op de Algem. vergadering in April 1912 zijn voorgelezen, waren zeer gunstig. Intusschen zal men geld trachten te verkrijgen, hoofdzakelijk door eene subsidieaanvrage bij de provincie. Daar Leiden dit jaar niet kan, zal de opgraving toekomend jaar voortgezet worden.

W. GOOSSENS.

III. Berichten over „Wederdoopers" in het Overkwartier van Gelderland.

1. De „wederdooper" Gillis van Aken en de schout van Swalmen.

In de deelen XLI en XLIV van de *Publications* zijn door mij mededeelingen gedaan betreffende de Hervorming in het Overkwartier in de 16de eeuw. Ik wensch hieronder eene kleine aanvulling daarop te geven, die het gebied, waarbinnen de door mij behandelde gebeurtenissen voorvielen, een weinig uitbreidt. Swalmen toch wordt in de daar besprokene bronnen niet genoemd, terwijl uit de hier medegedeelde stukken blijkt, dat de nieuwe leer ook daar wortel had geschoten en dat zelfs de schout aanvankelijk tot hare aanhangers behoorde.

De regeering heeft den prediker Gillis van Aken wel als eenen gevaarlijken vijand beschouwd; ware zijne gevangenneming haar minder waard geweest, zij zou niet de maatregelen hebben genomen, die in het eerste der twee stukken uitvoerig worden beschreven.

Wij kunnen er verzekerd van zijn, dat van Aken aanvankelijk in hoofdzaak in het Overkwartier heeft gearbeid, gelijk ook blijkt uit *Publications* XLI, blz. 3.3, en hoogstwaarschijnlijk heeft de hier bedoelde vervolging hem genoopt een ander arbeidsveld te zoeken. In dit gevoelen word ik versterkt door de volgende woorden uit het in *De Tijdspiegel*, jaargang 1905, afl. 8, opgenomene artikel van den heer K. Vos over dezen prediker (blz. 361): „Sinds 1551 wordt het terrein van Gillis' werkzaamheid België, inzonderheid Vlaanderen en Antwerpen, en daarbij Aken, naar welke werkzaamheid hij den bijnaam van Aken schijnt te hebben gekregen (1).

De aan den boetvaardigen schout opgedragene vervolging heeft het beoogde doel gemist: eerst op 10 Juli 1557 is Gillis van Aken te Antwerpen den dood voor zijne geloofsovertuiging gestorven. Of desniettemin Willem van A in de bediening van het schoutambt van Swalmen is gehandhaafd, leert de geschiedenis niet, is mij althans niet bekend.

(1) Dit laatste komt mij minder waarschijnlijk voor, al staat het vast, dat hij oorspronkelijk naar zijne geboorteplaats van Ratheim of Rotheim werd genoemd.

De twee stukken zijn in den vorm van minuten te vinden in het boek getiteld „Oude Landsaaken" (archief der Geldersche Rekenkamer), foll. 96, 97.

1551—Juli 21.

Alzoe Willem van A, scholtis tho Zwalmen, beliidt ende bekent heefft aldaer in ziin huys GILLIS VAN AKEN, een van de principaelste wederdoupers, mitt eenige andere der secten aenhenghich ende toegedaen geherbercht te hebben, wetende, dat sy sullicke waeren, mit hem handelende by conferentie in hoer ketterissche leeringe, ende daeromme die commissarii opt stuck des heyligen christengeloove (1) by advis van den Cantzler ende Raeden sKeysers, onsers allergenedichsten heren, in Gelderlandt verordent onder anderen der vrouwe tho Hellenraede (2) als pantvrouwe tho Zwalmen belast gehadt hem van 't scholtisampt vurs. aenstondt te destitueren ende aff to stellen ende nyewerlt tot bedienen desselven toe te laeten; niettemin overmits die penitentiën hiernae volgende hem operlacht ende die hy te doen willichlick aengenomen ende geloefft, is der vrouwe vurs. toegelaeten ende geaccordeert, dat der vurs. Willem van A by id scholtisampt noch drie maenden naestkommende blyven sal, beheltelick dat hy binnen denselven drie maenden alle vliet ende neersticheyt doen will ende sal om te vernemen, waer Gielis van Aken vurs. siin mach, ende so verde hy hem in eenige K. M. Nederlanden becommen kan, dat hy hem alsdan den officier van der plaetze aen zal gheven. Ende in geval dat doer sullicke aengeven derselver Gielis in Syner Majesteyts landen aengetast ende behafft wordt, is den vurs. Willem van A toegesacht ende geloefft geweest, wordt toegesacht ende geloefft by desen, dat men hem wedergheven sal alle redelicke costen, soe hy int soecken ende vervolgen des vurs. Gielis gedaen ende uytgelacht sal hebben; daertoe hondert rydergulden schencken ende hem by bedienen des vurs. scholtisampts continueren ende laeten, vergevende hem in dien geval gantzlick mitzdien alle tghene hy misdaen mucht hebben met alle tghene vurs. is.

---

(1) Zie hierover *Publications* XLI, p. 329.

(2) Anna van Vlodrop, weduwe van Christoffel Schenck van Nydeggen.

Und indien hy binnen den vurs. drie maenden den vurs. Gielis niet en weet aen to wysen, soedat hy geapprehendeert worde, soe sal hy id scholtisampt van dan voertan niet wyders bedienen, ten waere dat hy genoichsaem bewysen konde, dat hy evenwael sullicke dilligentie, neersticheyt ende vliet gedaen hadde, doer wellicke miin heren die Cantzler ende Raeden beweght muchten worden hem by denselven scholtisampt voirder ende langer blyven te laeten.

Aldus geschiet tot Ruremunde onder Keys. Majesteyts secret hieronder opgedruckt den eenendetwintichsten dach Julii XV[c] eenendeviiftich.

Die Stadtholder, Cantzler ende Raeden sKeysers, onsers allergenedichsten heren, in Gelderlant verordent doen te weten allen denghenen, die desen tegenwoirdigen bryeff sullen sien offt hoeren lesen, dat wy Willem van A, scholtis van Zwalmen, commissie ende bevel gegeven hebben ende gheven by desen om te verfolgen eenen Gielis van Aken, een van de principaelste wederdoupers ende leyders derselver secten, verleyt hebbende ontallicke hoichstgedachter Keys. Maj. ondersaten by heymelicke scholen ende conventiculen, die hy in desen Nederlanden heefft; ende denselven, waer hy den weet to bekommen in Keys. Maj. landen, den officier der plaetze aen te geven om aengehalden ende geapprehendeert to worden. Gesinnen ende versoecken demnae aen allen drosten, amptluyden, scholtissen, richteren, burgermeisteren, schepenen ende raeden der steden, vassallen ende haren officieren Syner Majesteyts landen buyten den furstendomb Gelre ende graeffschap Zutphen ende van wegen derselver Syner Maj. ontbieden ende bevelen mitt allen ernst denghenen, in denselven furstendomb ende graeffschap geseten ende gelegen, dat sy ende ellick van oen besunder, wanneer der vurs. Gielis van Aken hen by den vurs. Willem van A gewesen wordt, denselven Gielis aentasten, apprehenderen ende daerover recht ende justicie doen, als sy tot extirpatie ende uytroedongh der boeser ende verdompder secten der wederdouper bevinden sullen behoerende, haldende secret und by sich, dat hy by den vurs. Willem van A gemeldet und aengewesen is. Daeraen sal der gemeyne christenheyt ende Keys. Maj. aengenaemen dienst bewesen und besunder waelfart geprocureert worden.

Gegeven tho Ruremonde onder hoichstgedachter Keys. Maj. secret hieronder opgedruckt den eenentwintichsten dach Julii XV^c LI.

---

2. „Wederdoopers" te Well in 1551.

Den XXIIsten Junii XV^c LI.

Op huyden den XXIIsten Junii XV^c LI is voir miin heren den commissaris opt stuck der heyligen christengeloove, doctor Sonnius, ende den Cantzler ende Raeden sKeysers, onsers allergenedichsten heren, in Gelderlandt verordent gecompareert persoenlick Balthasar van Vlodorp, her tot Loyt ende Well, daertoe beschreven siinde, ende is hem te kennen gegeven geweest, woe miin heren vurs., geweest hebbende to Well om henluyden achtervolgende tbevel van der Majesteyt van der Coninghinne te informeren op die onderhoudenisse van den heyligen christengeloove in den dorpen van Well ende Berghen, onder anderen bevonden hebben opentlick, dat die gerichtsbode van Well, genoempt Berndt, mitt ziin huysfrouwe nummermeer en gaen ter kercken noch oick ten werdigen, heyligen Sacramente, als guede christenluyde behoeren ende schuldich ziin te doen; dat oick diezelve huysfrouwe Berndts vurs., gaende opt leste van kinde, altiit sich versiet uyt den dorpe Well, in denselven nyet wederkommende, sy en sie dan verlost van kinde ende uyt der craem gegaen, wesende een seer groote ende vehemente suspicie, dat die vrouwe vurs. oer kinderen niet en laet doopen ende dat sy met oeren man vurs. wederdoopt is, wesende een zaecke, die Keys. Maj. gheensins en dachte to lyden in siin landen; ende dat men wel verhopten, indien hy, comparant, sullicx geweten hadde, hy daerinne versien soude hebben als behoert; ende dat men hem daeromme sullicx nu wel hadde willen aenseggen, hem van wegen Keys. Maj. mitt allen ernst belastende ende bevelende den vurs. gerichtzbode ende ziin huysfrouwe sonder eenige simulatie to doen aentasten, opt huys to Well gefanckelick setten ende wel ende sekerlick bewaeren ende den vurs. commissaris ende Cantzler ende Raeden daernae daeraff te adverteren om hem alsdan te gheven die informatie daeraff ziinde ende met hem te

communiceren upt ghene daerinne wyders te doen sal ziin; ende is hem oick belast geweest, dat niemant ter weerlt te seggen off communiceren, totdat die apprehensie geschiet sal ziin, ten eynde die persoenen vurs. daerdoer nit gewaerschouwet en wordden ende sich wechmaecken. Is hem oick geseyt, dat hy wel zeker muchte ziin, dat, doende doen die apprehensie van den vurs. persoenen ende sich hierinne dragende ende haldende alst behoerde, hy Keys. Maj. zeer aengenaemen dienst doen zoude ende anders doende offt dat die persoenen ontweken, dat hy wel verstaen kost, dat Zyne Majesteyt sullicx in allen ongenaede verstaen zoll ende dat hy daerdoer in bedencken kommen soll tot zynen naedeyl und gantzen verderven. Is hem oick geseyt geweest, dat hy die kinderen der vurs. persoenen liet bewaeren. Twellick aengehoert by den vurs. Balthasar van Vlodorp, heeft geantwoirdt, dat sullicx by hem niemant ter werelt geseyt en zal wordden ende dat hy alle tghene vurs. is alzoe nagaen zal in maeten, dat miin heren vurs. daeraff vernemen sullen.

Geschiet tot Venloe ten daege ende jaer als boven.

Op huyden XVden Julii 1551 is voir miin heren den commissaris opt stuck des heyligen christengeloove ende den Cantzler ende Raeden sKeysers, onsers allergenedichsten heren, in Gelderlant verordent gecompareert Balthazar van Vlodorp, heer tot Loyt ende Well, verclaerende, dat hy to Well was geweest om desen bevel nae te gaen, maer dat die gerichtzbode ende siin huysfrouw van daer geweken waeren mit meeste deel van oer guedt ende dat hy oick verstaen hadde, dat sy in oer huys niet geweest en waeren zedert dat miin heren van daer vertrocken waeren; waerop miin heren vurs. hem verclaerden wel geinforformeert te zyne, dat hy zedert haer vertreck van Wel op Onser Liever Vrouwen dach offt zekeren anderen heyligen dach durch bevel des volmechtigen des vurs. Balthazars geboedt hadde apentlick den huysluyden het vlas opt huys te vueren offt aldaer die knoppen aff to strycken ende dat hy zedert van Well by schoenen daege met siin huysraedt vertreckende, soe hem van eenigen, sullicx siende, geseyt worde: „Woe soe, Berndt"? antwoerde: „Dit moet op dit pas soe siin, want der her van Loyt heefft my

ontboden ([1]), dat hy by den Raeden tot Venloe geweest is ende dat hy bevel heefft my met miin huysfrouw to vangen ende dat ick my daeromme wechmaecken soll, want hy morgen hier siin sall". Opt twellick die vurs. Balthazar seyde ende affirmeerde sullicke waerschouwinge by hem noch den synen siins wetens geschiet te syne ende dat die vurs. Berndt daeraen valsschlick looch; seggende tovreden te syne, indien men anders bevondt, dat men hem den cop affhieuwe, ende dat men oick wel contrarie spoeren soude, indien Berndt offt siin huysfrouw wederomme in de heerlicheyt quamen; daerby vuegende, dat hy tzelve, sy aldaer gelaeten hadden, hadde doen toeslaen.

Actum tot Rueremunde ([2]).

In jaargang XLI der Publications is door mij het een en ander medegedeeld over aanhangers der Hervorming in de heerlijkheid Well, die daar bescherming vonden bij den heer, Adriaen van den Bylandt. Wat mij toen nog niet bekend was, is, dat deze heerlijkheid omstreeks dezen tijd eenen anderen heer heeft gekregen. In de te mijner beschikking staande gegevens heb ik van den Bylandt als heer van Well het laatst aangetroffen op 24 November 1550 en den man zijner dochter Catharina, Balthazar van Vlodorp, heer van Leuth, als zoodanig het eerst op 6 Juni 1551. Ferber zegt in zijne „Geschichte der Familie Schenck von Nydeggen ([3]), dat van Vlodorp door zijn huwelijk de heerlijkheid Well heeft erlangd. Dit zal wel zoo zijn, maar blijkbaar is het niet ten gevolge van sterfgeval geschied, daar wij na Juni 1551 ettelijke brieven aan van den Bylandt vinden, natuurlijk zonder den titel „heer van Well" op het adres.

Gelijk bekend is en ook hierboven nog in het licht is gesteld, bevond het Hof zich in den zomer van 1551 in het Overkwartier wegens de inquisitie, maar de brieven en recessen uit dien tijd bewijzen, dat de heeren zich ook sterk met andere aangelegenheden hebben beziggehouden, o. a. met een geschil tusschen den heer van Well en zijnen „zwegerheren" (d. i. schoonvader). Waarover dit liep, blijkt uit de brieven niet, alleen dat door van den

---

([1]) = later zeggen.

([2]) Recessenboek des Hoves van Gelderland, 1545=1552, fol. 343 verso.

([3]) Elisabeth Schenck was de vrouw van Adriaen van den Bylandt.

Bylandt een verzoekschrift aan de Regentes was gezonden, dat door deze in handen van het Hof was gesteld, en dat dit bij zijn verblijf in het Roermondsche kwartier de partijen hoorde. Van den Bylandt was op reis (1), maar zijne vrouw werd te Well gehoord, hetgeen bewijst, dat de vorige heer daar was blijven wonen, vermoedelijk in het kasteel. Zijn schoonzoon en opvolger zal wel doorgaans te Leuth verblijf hebben gehouden en heette bij de bevolking ook nog „de heer van Loyt".

Tot zoo ver levert de opvolging geene bezwaren op, maar dan volgt er eene sterke verwarring. Ik heb mij te dezer zake gewend eerst tot den heer Flament en daarna op diens raad tot den heer Janssen, pastoor te Meerloo, als specialiteit in zake Well.

Beide heeren hebben mij medegedeeld de zaak evenmin als ik te kunnen oplossen. Laatstgenoemde is zoo vriendelijk geweest mij een paar gegevens mede te deelen, door hem ontleend aan opteekeningen uit het archief van Well van den heer P. W. Baron de Liedel. Uit deze in verband met het door mij in de brieven van het Hof gevondene is de hier volgende voorstelling van den staat van zaken, die evenwel geene verklaring bevat, samengesteld.

In 1554 was de zaak nog als in Juli 1551. In eenen brief uit dat jaar heet Vlodorp nog heer van Well en Leut en wordt van zijnen schoonvader als van zijnen „stadtholder" in de heerlijk heid Well gesproken. Deze omstandigheid maakt m. i. onaannemelijk het vermoeden van den heer Janssen, als zoude van Vlodorp met zijnen schoonvader in slechte verstandhouding gestaan en zich misschien tegen diens wil in het bezit der heerlijkheid Well gesteld hebben. Ware dit het geval geweest, dan zou hij den verdrongene wel niet tot zijnen plaatsvervanger aangesteld hebben en deze niet bereid zijn geweest om zich met dien post te belasten. De wijze van overgang blijft dus nog in het duister.

---

(1) In het najaar van 1551 waren er gedurende zijne afwezigheid uit 's Keizers landen — hij was, naar hij schrijft, bij verwanten in het bisdom Paderborn — geruchten verspreid, als zoude hij zich bij de vijanden des Keizers hebben aangesloten. In eenen brief van 4 December (Br. m. h. kw. v. Roermond N°. 1542) beklaagt hij zich hierover bij het Hof, verzoekt geleide tegen de aanslagen zijner vijanden en verklaart zich bereid om zich voor den Landdag te verantwoorden. Wij kunnen uit een en ander opmaken, dat hij zich toen niet slechts buiten Gelderland, maar buiten de Nederlanden bevond.

In 1555 komt er verandering. Balthazar van Vlodorp teekent zich HEER TO LEUT UND RULANDT (dus zonder WELL) en schrijft over zijne ziekelijkheid, die hem noodzaakt naar eene badplaats te gaan. Of toen reeds Adriaen van den Bylandt de heerlijkheid heeft teruggekregen, weet ik niet, maar wel, dat hij als heer van Well in 1556 voorkomt. Hij is vóór 1576 overleden; immers in dat jaar treffen wij zijne weduwe Anna van Viermundt aan als vrouw van Well.

Uit de omstandigheid, dat Balthazar van Vlodorp (1) in 1612 door den abt van st. Vitus te Gladbach met de kerkgift van Well beleend werd, kan men wellicht afleiden, dat de weduwe van Adriaen van den Bylandt toen is overleden. Daar zij in 1524 is geboren, zou zij dan den leeftijd van 88 jaren hebben bereikt (2).

Dat de heer van Well zich als zoodanig tegenover de Regeering te Arnhem tamelijk onafhankelijk gevoelde, had hij vroeger, in 1544, ook al eens getoond. Destijds had de Stadhouder hem geschreven vernomen te hebben, dat een paar straatschenders, die door de Kleefsche regeering gezocht werden, zich op zijn huis bevonden, en hem gelast deze personen gevankelijk naar Arnhem te zenden. Aan den kant van de minuut van dezen brief (Brieven van het Hof met het kwartier van Roermond No. 51) staat aangeteekend:

„Beesdt die boede, gedragen hebbende desen bryeff aen den heer van Well, heefft den Xden Octobris den heeren van den Raede voer antwoerdt gebracht, dat die heer van Wel gesacht sol hebben, dat die persoenen hier genoempt wel konden als anderen in den dorp to Wel komen sonder ziin weet, ende indien hy dieselvige vernemen ende bekommen kondt, hadde holt (3) ende gereytschap genoch om die to executeeren ende wolde miin heren den Stadtholder binnen IX off X daegen persoenlyck een antwordt komen geven".

(1) Waarschijnlijk de zoon of kleinzoon van den ons reeds bekenden.
(2) Mededeeling van den heer Janssen.
(3) nl. voor het oprichten van eene galg.

TABLE ALPHABÉTIQUE.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Y.

Z.

PLANCHES ET PORTRAITS.

TABLE DES MATIÈRES,

CORRIGENDA.

Pag. 8, l. 28, Hiergens, *lisez:* Hierges.
„ 10, „ 10, Konigseck, *lisez:* Königseck.
„ 34, „ 34, de Grenvelle, *lisez:* de Granvelle.
„ 19, „ 11, Doornick, *lisez:* Doornik.
„ 20, „ 31, Collectania, *lisez:* Collectanea.
Colletta, *lisez:* Collette.
„ 23, „ 14, Monterdoca, *lisez:* Montesdoca.
„ 26, „ 1, Montedoca, *lisez:* Montesdoca.
„ 51, „ 12, Braine Alleux, *lisez:* Braine l'Alleux.
„ 63, „ 30, Goumicourt, *lisez:* Gomicourt.
„ 80, „ 2, Longenal, *lisez:* Longeval.
„ 102, „ 14, oudheidkundiggenootschap, *lisez:* oudheidkundig genootschap.
„ 108, „ 27, Frederic Hendrick, *lisez:* Frederik Hendrik.
„ 113, „ 1, omettre les mots: ricus van.
„ 122, „ 3, jaart, *lisez:* jaar.
„ 131, „ 2, Hertog, *lisez:* graaf.
„ 138, „ 22, Niciosa, *lisez:* Viciosa.
„ 142, „ 20, 1873, *lisez:* 1673.
„ 147, „ 19 et p. 150 l. 12, du Monceau, *lisez:* du Mouceau.
„ 151, „ 46, d'Estrelles, *lisez:* d'Estrades.
„ 153, „ 14 et l. 27, du Monceau, *lisez:* du Mouceau.
„ 187, „ 12, 1725, *lisez:* 1723.

LISTE DES MEMBRES

DE LA

SOCIÉTÉ HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE DANS LE LIMBOURG

à MAESTRICHT.

1913.

Comité.

Dr P. J. H. Cuypers, président.
A. J. A. Flament, vice-président.
Dr P. M. H. Doppler, secrétaire
M. Rutten, conservateur.
S. H. J. Schaepkens van Riempst, trésorier.
V. Schols, bibliothécaire.
P. Albers S. J.
Dr W. Goossens.
H. Pyls.

Membres honoraires.

A. van den Peereboom, Ministre d'Etat, Ypres.
Jhr. Me V. E. L. de Stuers, membre de la Seconde Chambre des Etats-Généraux, La Haye.

Membre correspondant.

J. Chansard, professeur à l'université, Nancv.

Membres.

1. Adriaanse, F., secrétaire de la ville, Ruremonde.
2. Aken, Jos. van, vicaire, Maestricht.
3. Aken, Melle M. van, Caberg lez Maestricht.
4. Albers S. J., P., professeur au séminaire des Pères Jésuites, Maestricht.
5. Ansembourg, comte A. d', Amstenrade.
6. Ansembourg, comte I. d', Neubourg près Galoppe.
7. Anrooy, Dr J F. F. van, professeur au Gymnase, Maestricht.
8. Arnold, C. M. A., notaire, Eysden.
9. Arnoldts, M. J. H. J., curé, Schinveld.
10. Bartelink, F., directeur de l'enregistrement et des domaines, Maestricht.
11 Batta, Ernest, avocat, Maestricht.
12. Beesmans, K., antiquaire, Maestricht.
13. Behr, baronne Ulrique, Maestricht.
14. Beckers, Dr H. J., Beek.
15. Beneden, Léop. van, rentier, Maestricht.
16. Bergers, Me Ch. M. A. J., président du tribunal, Maestricht.
17. Bibliothèque du grand-séminaire, Ruremonde.
18. Bibliothèque du petit-séminaire, Rolduc.
19. Bibliothèque de l'Université, Amsterdam.
20. Bibliothèque de l'Université, Liége.
21. Bibliothèque de la ville, Hasselt.
22. Bibliothèque de l'Université, Heidelberg.
23. Bibliothèque de la ville, Maestricht.
24. Bieberstein Rogalla Zawadsky, baron Me P., Ruremonde.
25. Bieberstein, C. de, juge de Paix, Sittard.
26. Bloemen, H., curé, Halen.
27. Bloemen, J., Venlo.
28. Bolsius, Me P. J., membre de la Seconde Chambre des Etats-Généraux, Ruremonde.
29. Borman, chevalier C. de, membre de la députation permanente du Limbourg Belge, Schalckhoven.
30. Breidfeldt, F. J., vicaire de St.-Martin, Maestricht.
31. Breuls, P., rentier, Henne-Chênée.
32. Brounts, P., directeur du collège épiscopal, Sittard.

33. Chambille jr, L., Maestricht.
34. Charlier, E. A. J. C., receveur de l'enregistrement et des domaines, Maestricht.
35. Claessens, Mgr., Sittard.
36. Coenegracht, Th., aumônier, Reckheim.
37. Coenegracht, L. D. L. M., capitaine d'infanterie, Maestricht.
38. Crassier, baron L. de, Limmel.
39. Crassier, baron W. de, Liége.
40. Cremers, J., vicaire, Merckelbeek.
41. Les RR. PP. Croisiers, Maeseyck.
42. Cuypers, Dr P. J. H., architecte de l'Etat, Ruremonde.
43. Daniëls, M., professeur, Rolduc.
44. Diepen, J., Fauquemont.
45. Dohmen, P. H., curé, Geulle.
46. Doorninck, P. N. van, huize Duirlaan, Bennebroeck.
47. Doppler, Dr P. M. H., commis-en chef aux archives de l'Etat dans le Limbourg, Maestricht.
48. Dorren, Th., membre du conseil communal, Fauquemont.
49. Driessen, R., recteur du sanatorium, Heel.
50. Dumoulin, Me E. T. L., juge au tribunal, Maestricht.
51. Dulau & Co Ltd , Londen W.
52. Dyserinck, H , capitaine d'infanterie, Maestricht.
53. Escaille, H. de l', Hamont (Limbourg Belge).
54. Eussen, Ferd., Frère Mineur Conventuel, Urmond.
55. Eversen, Jos. M. H., commis aux archives de l'Etat dans le Limbourg, Saint-Pierre lez Maestricht.
56. Everts, W. H., professeur au grand-séminaire, Ruremonde.
57. Flament, A. J. A., archiviste de l'Etat dans le Limbourg, Maestricht.
58. Franssen, C., architecte, Ruremonde.
59. Gadiot, Me Jos., substitut de l'officier de justice, Maestricht.
60. Geelen, J., ancien-commis à la secrétairerie de la ville de Maestricht, Margraten.
61. Geloes, comte R. de, bourgmestre, Eysden.
62 Geradts, J., bourgmestre, Posterholt.
63. Gilissen-Lemaire, N., brasseur, Saint-Pierre lez-Maestricht.
64. Gils, Dr P. J. M. van, professeur au petit-séminaire, Rolduc.
65. Goffin, Melle M., Maestricht.

66. Goossens, Dr W., professeur au petit-séminaire, Rolduc.
67. Grinten, Th. van der, Venlo.
68. Grossier, L., pharmacien, Maestricht.
69. Gusgens, H. C. J., pharmacien, Maestricht.
70. Haeff, H E. H., curé, Blerick.
71. Haex, Me L., avocat, Maestricht.
72. Haffmans, O. M. F., notaire, Helden.
73. Hanssen, H. M. J. E., recteur, Rimbourg.
74. Heemstra, Me baron A. J. A. A. van, bourgmestre, Arnhem.
75. Heyden, Louis van der, Sittard.
76. Hoefer, F. A., archiviste communal, Hattem.
77. Hoens, J. S., instituteur en chef, Oirsbeek.
78. Holvoet, Jhr. Adr., Maestricht.
79. Horsmans, Xav., abbé, Heerlen.
80. Houben, H. F. J., directeur de l'école bourgeoise supérieure, Maestricht.
81. Hustinx, Alph., banquier, Maestricht.
82. Hustinx, Ed., rentier, Maestricht.
83. Hustinx, Dr Ed., médecin-chirurgien, Heerlen.
84. Hustinx, Eug., membre de la commission permanente des Etats Provinciaux du Limbourg, Maestricht.
85. Hustinx G., ancien professeur, Maestricht.
86. Indemans, J. Ad., Gulickshof à Echt.
87. Jacobs, P. J. H., curé de l'église Notre-Dame, Maestricht.
88. Janssen, Alph., rédemptoriste, Wittem.
89. Janssen, M. J. J., curé, Meerloo (L.).
90. Jaspar, W. A. M., doyen, Echt.
91. Jaspar, Me C. J. H., juge de paix, Maestricht.
92. Jelinger, Aug., agent de la banque Néerlandaise, Maestricht.
93. Jelinger, Is. Ch., Maestricht.
94. Les RR. PP. Jésuites, Maestricht.
95. Les RR. PP. Jésuites (collègue St. Pierre Canis), Nimègue.
96. Kayser, J., architecte, Maestricht.
97. Kerckhofs, J. H. H., curé, Amstenrade.
98. Keuller, J. M. L., professeur au grand-séminaire, Ruremonde.
99. Keuller, L. A. J., ingénieur, professeur à l'éole bourgeoise supérieure, Maestricht.

100. Klein, W. C., ingénieur-géologue, Heerlen.
101. Klincksieck, C., libraire, Paris.
102. Knuttel, Dr D., directeur du „Landbouwproefstation", Maestricht.
103. Konijnenburg, E. van, ingénieur du Waterstaat, Maestricht.
104. Kooy, J. J. van der, professeur à l'école bourgeoise supérieure, Maestricht.
105. Kun, Me J. E. J. M. van der, procureur-général à la cour d'appel, Bois-le-duc.
106. Lamberts-Cortenbach, baron R. de, Eygenbilsen.
107. Lamberts Hurrelbrinck, Me P., Maestricht.
108. Lemmens, J., architecte, Beek.
109. Lemmens, architecte, Kerkrade.
110. Leur, J. L. M. van der, instituteur en chef, Maestricht.
111. Loomans, Alb., brasseur, Maestricht.
112. Loomans, P., rentier, Maestricht.
113. Loos, J. C. van der, vicaire, Nieuwerkerk sur l'Yssel.
114. L'Ortye, W., directeur de l'école normale, Echt.
115. Lucas, H. J., ancien-doyen, Ruremonde.
116. Maesen de Sombreff, Jhr Me L. H. L. J. van der, membre de la Première Chambre des Etats-Généraux, Hulsberg.
117. Maessen, H., curé, Slenaken.
118. Magnée, Oct., rentier, Ruremonde.
119. Mannens, Dr P., président du grand-séminaire, Ruremonde.
120. Marres, Cl., membre du conseil communal, Maestricht.
121. Merckelbach, J. M. M. H , notaire, Maestricht.
122. Michiels van Kessenich, Jhr A., membre de la Première Chambre des Etats Généraux, Nuth.
123. Mialaret, J. A. H., ancien-professeur de l'école des beaux-arts de La Haye, Maestricht.
124. Naveau, L., rentier, Bommershoven.
125. Neys, Chr., vicaire, Voerendael.
126. Nicolas, C. A. M., membre du conseil communal, Ruremonde.
127. Nuyts, Jos , bibliothécaire-archiviste de la ville, Maestricht.
128. Nypels, Ed., imprimeur, Maestricht.
129. Nypels, J., imprimeur, Maestricht.
130. Nyst, Dr J., médecin, Maestricht.

131. Nyst, L. J. H., vicaire, Bunde.
132. Olterdissen, A., membre du conseil communal, Maestricht.
133. Oliviers, Ch., curé, Cadier.
134 Op de Coul, Ch., recteur des hospices civiles, Maestricht.
135. Oppen, Ferdinand van, échevin, Maestricht.
136. Oppen, Mr Jos. van, bourgmestre, Maestricht.
137. Paulussen, Mr H., échevin, Maestricht.
138. Peters, G. J. H., bourgmestre, Bergen.
139. Peters, P. J. M., Heerlen B45.
140. Pfaff, G. J. H., secrétaire de la ville, Maestricht.
141. Polis, L., rentier, Maestricht.
142. Pyls, H., bourgmestre, Schinnen.
143. Pyls, N., curé, Wynandsrade.
144. Ramakers, J. N. C., curé, Mesch.
145. Raven, W. J., régent, Rolduc.
146. Receveur, K., vicaire, Ruremonde.
147. Les RR. PP. Rédemptoristes, Ruremonde.
148. Regout, G., rentier, Vaeshartelt (Meerssen).
149. Regout, Jules, industriel, Maestricht.
150. Rendorp, Jhr. Mr C. L., ancien-juge de paix, Maestricht.
151. Roebroeck, Dr M. H. H., médecin, Maestricht.
152. Russel, Mr H., notaire, Geleen.
153. Rutten, M. recteur de l'orphelinat catholique, Maestricht.
154. Ruys de Beerenbrouck, Jhr. Me G. L. M. H., Commissaire de la Reine, Maestricht.
155. Ruys de Beerenbrouck, Jhr. Me Ch. J. M., membre de la Seconde Chambre des Etats-Généraux, Maestricht.
156. Savelberg, Me H. M. A., membre de la cour de cassation, La Haye.
157. Schaepkens van Riempst, S. H. J., échevin, Maestricht.
158. Schaepkens van Riempst, H. S. M. J., expéditeur, Maestricht.
159. Scheepers, W. J., proviseur, Rolduc.
160. Schmedding, Dr A., médecin, Maestricht.
161. Schmeits, P., curé, Venray.
162. Schmitz, Fr., libraire, Maestricht.
163. Schoenmakers, Dr A., médecin, Sittard.
164. Schols, Dr P., médecin, Maestricht.
165. Schols, V., membre du conseil communal, Maestricht.

166. Schoolmeesters, Mgr. E., vicaire-général de Mgr. l'Evêque de Liége, Liége.
167. Schoth, J. G. H., ingénieur-directeur des travaux publics, Maestricht.
168. Schrynemaekers, H. J. P., vicaire, Maestricht.
169. Schrynen, L. J. A. H., directeur des écoles, Rolduc.
170. Secrétairerie, Maestricht.
171. Selys-Longchamps, baronne R. de, Waremme.
172. Seydlitz, H., membre des Etats-Provinciaux, Maestricht.
173. Simenon, G., professeur au grand-séminaire, Liége.
174. Speet, L. A. J. C., recteur du Heibloem, Amsterdam.
175. Sprenger, W., architecte, Maestricht.
176. Spronck, D., ancien-greffier des Etats-Provinciaux, Maestricht.
177. Stevens, A., rentier, Meerssen.
178. Stuers, chevalier Me A. de, ambassadeur de Sa Majesté la Reine des Pays-Bas, Paris.
179. Systermans, M. W. H., professeur au petit-séminaire, Rolduc.
180. Timmers, J. Théoph. M., pharmacien, Sittard.
181. Uyttenbroeck, H., libraire, Venlo.
182. Veen, Dr J. S. van, commis aux archives de l'Etat, Arnhem.
183. Vencken, C. J. H., bourgmestre, Obbicht-Papenhoven.
184. Venne, A. J. H. M. van de, professeur au petit-séminaire, Rolduc.
185. Venne, J. van de, employé aux archives de l'Etat, Maestricht.
186. Verhaegen, J., Croisier, Hannut.
187. Verheggen, P. Th., professeur au grand-séminaire, Ruremonde.
188. Versmeeten, Dr P., professeur au gymnase, Maestricht.
189. Vreuls, C., rentier, Nieuwenhagen.
190. Vryens, Dr A. M., médecin, Maestricht.
191. Wagemans, H. H. F.. curé, Munstergeleen.
192. Wessem, J. L. M. H. van, notaire, Sittard.
193. Wintershoven, Edm. van, curé, Emael.
194. Wit, Me J. J. de, juge au tribunal, Maestricht.
195. Wouters, J. A. H., curé de l'église St.-Servais, Maestricht.
196. Wouters, H. J. H., directeur au collège épiscopal, Weert.
